42908/B

BERNARDINI RAMAZZINI

CARPENSIS PHILOSOPHI AC MEDICI,

OLIM IN MUTINENSI ACADEMIA

Primi Profeſſoris, poſtremo in Patavino Lyceo Practicæ
Medicinæ Profeſſoris Primarii,

OPERA OMNIA

MEDICA ET PHYSIOLOGICA

In duos Tomos diſtributa.

EDITIO QUARTA.

ACCESSIT

VITA AUTORIS A BARTHOL. RAMAZZINO
Med. Doct. ejus ex Fratre NEPOTE ſcripta.

CUM FIGURIS, ET INDICIBUS NECESSARIIS.

TOMUS SECUNDUS.

LONDINI M. DCC. XXXIX.

APUD PAULUM ET ISAACUM VAILLANT.

301685

WELLCOME HISTORICAL MEDICAL LIBRARY

INDEX CAPITUM DE PRINCIPUM VALETUDINE TUENDA.

Cap. I. *AD publicam felicitatem plurimum conferre bonam Principis Valetudinem; ideoque peculiari diligentia cuſtodiendam.* 147

II. *Qualis debeat eſſe Medicus, cui vere Archiatri nomen conveniat, quidve in Principis Perſona deſideretur.* 149

III. *Aeris naturam, & ſupra viventium corpora poteſtatem, nulli ætati magis innotuiſſe, quam noſtræ; rectum propterea illius regimen, pro Sanitatis tutela, inſtituendum.* 153

IV. *Non bene inter ſe convenire Principum menſas, & bonam Valetudinem; victu parco & ſimplici facile obtineri ſanitatem cum longævitate; quid ſit cibi attritio in ſtomacho apud Galenum exponitur; neminem in ſeipſo, etiamſi caveat, determinare poſſe juſtam cibi menſuram.* 158

V. *Cibaria, quæ ad bonam Valetudinem ſunt minus apta, Principibus magis uſui eſſe; de cibis primæ, & ſecundæ menſæ quædam adnotantur; quid ſit apud Hippocratem, carnes eſſe leves ad ſtateram, quid apud Ariſtotelem vinum ethicum.* 161

VI. *Nemini magis, quam Principi pro conſervanda Valetudine neceſſariam eſſe quotidianam corporis exercitationem.* 167

VII. *Regulam inverſam ſomni & vigiliarum, Principum Aulis valde familiarem, ad tuendam Valetudinem minime aptam eſſe.* 171

VIII. *Excretionum naturalium, quæ reliquiæ ſunt coctionum in noſtris corporibus, rationem habendam, ut rite fiant, ac ne una alteri impedimento ſit.* 174

IX. *Ex nulla re magis, quam Animi affectibus periclitari Principum Valetudinem, nihilque eſſe, cui minus ſuccurrere poſſit Ars Medica.* 177

X. *Quale debeat eſſe in Principibus Literarum Studium, ne bonæ Valetudini inferatur noxa.* 179

XI. *Quale eſſe debeat in ſenili ætate Valetudinis regimen.* 183

XII. *De nimia obeſitate, & corpulentia Principibus non minus inſalubri, quam indecora.* 186

XIII. *De præſervatione a quibuſdam morbis, quibus magis obnoxii ſunt Principes.* 190

XIV.

XIV. *De regimine Valetudinis Principum in Militari Expeditione, & Caſtris.* 193

Annotationes Auctoris in Librum Ludovici Cornelli de Vitæ Sobriæ Commodis, &c. cum ejus Libro. 197

INDEX
CAPITUM SECUNDI TOMI.

INDEX CAP. DE MORBIS ARTIFICUM DIATRIBÆ,

Ejusque Supplementi, & de S. Virginum Valetudine tuenda.

Cap.I. *De Morbis, quibus obnoxii ſunt Metallorum Foſſores.* p. 5
II. *De Morbis Inauratorum.* 10
III. *De Jatraliptarum Morbis.* 13
IV. *De Chymicorum Morbis.* 15
V. *De Figulorum Morbis.* 16
VI. *De Stannariorum Morbis.* 18
VII. *De Vitriariorum & Speculariorum Morbis.* 19
VIII. *De Pictorum Morbis.* 20
IX. *De Morbis, quibus tentari ſolent Sulphurarii.* 22
X. *De Morbis, quibus obnoxii ſunt Fabri Ferrarii.* 23
XI. *De Gypſariorum, & Calcariorum Morbis.* 24
XII. *De Pharmacopæorum Morbis.* 27
XIII. *De Morbis Foricariorum.* 29
XIV. *De Morbis Fullonum.* 32
XV. *De Morbis, quibus obnoxii ſunt Olearii, Coriarii, aliique ſordidi Artifices.* 38
XVI. *De Morbis Tabacopœorum.* 42
XVII. *De Veſpillonum Morbis.* 45
XVIII. *De Obſtetricum Morbis.* 47
XIX. *De Nutricum Morbis.* 50
XX. *De Morbis, quibus obnoxii ſunt Oenopœi, Cereviſiarii, & Zythopœi.* 60
XXI. *De Piſtorum & Molitorum Morbis.* 66
XXII. *De Morbis eorum, qui Amylum conficiunt.* 70
XXIII. *De Morbis, quibus Frugum Cribatores, & Menſores vexari ſolent.* 71
XXIV. *De Lapicidarum Morbis.* 73
XXV. *De Lotricum Morbis.* 74
XXVI. *De Morbis, quibus Lini, Cannabis, ac Sericearum Placentarum Carminatores tentari ſolent.* 75
XXVII. *De Balneatorum Morbis.* 77
XXVIII. *De Morbis eorum, qui in Salinis operantur.* 78

XXIX	*De Morbis, quibus tentari ſolent Statarii Artifices.*	80
XXX.	*De Sedentariis Artificibus, ac illorum Morbis.*	82
XXXI.	*De Morbis Judæorum.*	84
XXXII.	*De Curſorum Morbis.*	86
XXXIII.	*De Morbis Equiſonum.*	88
XXXIV.	*De Bajulorum Morbis.*	91
XXXV.	*De Athletarum Morbis.*	93
XXXVI.	*De Lepturgorum Morbis.*	94
XXXVII.	*De Morbis, quibus tentari ſolent Phonaſci, Cantores, aliique hujus generis.*	96
XXXVIII.	*De Agricolarum Morbis.*	98
XXXIX.	*De Piſcatorum Morbis.*	103
XL.	*De Morbis Caſtrenſibus.*	104

DE LITTERATORUM MORBIS DISSERTATIO. 109

De Artificum Morbis Supplementum. 109

Cap. I.	*DE Typographorum Morbis.*	119. & *ſeq.*
II.	*De Scribarum & Notariorum Morbis.*	121
III.	*De Morbis eorum, qui apud Aromatarios varia Plantarum Semina ſaccharo condiunt.*	123
IV.	*De Textorum, & Textricum Morbis.*	124
V.	*De Morbis, quibus obnoxii ſunt Fabri Ærarii.*	125
VI.	*De Lignariorum Morbis.*	127
VII.	*De Morbis eorum, qui Novaculas, & Phlebotomos ad cotem acuunt.*	128
VIII.	*De Morbis Laterariorum.*	128. & *ſeq.*
IX.	*De Puteariorum Morbis.*	130
X.	*De Nautarum & Remigum Morbis.*	132
XI.	*De Venatorum Morbis.*	134
XII.	*De Suponariorum Morbis.*	137

De Virginum Veſtalium valetudine tuenda Diſſertatio. 139

SERIES OPERUM OMNIUM
BERNARDINI RAMAZZINI

I. **O**Rationes Jatrici Argumenti.

II. Conſtitutiones Epidemicæ annorum quinque. Accedit Diſſertatio Epiſtolaris de Abuſu Chinæ Chinæ.

III. De Fontium Mutinenſium admiranda ſcaturigine Tractatus Phyſico Hydroſtaticus. Accedit Libellus Franciſci Arioſti de Petroleo Montis Zibinii, ſeu Petroleo Agri Mutinenſis ab Oligero Jacobæo manuſcriptus, in Bibliotheca Regia Hafnienſi repertus.

IV. Ephemerides Barometricæ cum Diſquiſitione cauſæ adſcenſus ac deſcenſus mercurii in Torricelliana fiſtula. Cum tota controverſia, quam Autor habuit cum D. C. Gunthero Schelhamero in Kilonienſi Lyceo Medicinæ Profeſſore. Hiſce omnibus accedit nova Epiſtola ejuſdem Autoris ad Nob. Virum D. Lucam Schrœckium A. N. C. Præſidem, cum ſolutione problematis ex invento C. V. Domini V. G. Leibnitzii.

V. De Morbis Artificum Diatriba Mutinæ olim edita. Nunc accedit Supplementum ejuſdem Argumenti, ac Diſſertatio de Sacrarum Virginum valetudine tuenda.

VI. De Principum valetudine tuenda, Commentatio.

VII. Annotationes in Librum Ludovici Cornelii de Vitæ ſobriæ Commodis, cum ejuſdem Libro.

VIII. Jacobi Placentini D. Tarviſini Diſſertationes duæ de Barometro.

ACCESSIT

Vita Bernardini Ramazzini a Bartholomæo Ramazzino Med. Doct. ejus ex Fratre Nepote ſcripta.

INDEX ORATIONUM JATRICI ARGUMENTI. BERNARDINI RAMAZZINI.

ORatio I. in Solemni Mutinenſis Academiæ inſtauratione. pag. 1
Oratio II. Secularis, quam Autor primam habuit in Patavino Lyceo die 12. Decemb. Anno MDCC. 9

Oratio III. Felicius curari a Medico popularem gentem, quam Nobiles, & Principes Viros. 17
Oratio IV. Verum Febrium Theoriam & Praxim inter ea, quæ adhuc deſiderantur, eſſe recenſendam. 26
Oratio V. Medicam Artem Navigatoriæ ſimilem eſſe. 32
Oratio VI. Multum conferre Practico Medico, noſſe, qualis ſit de ſe communis hominum opinio. 39
Oratio VII. Antiquitatis, & Novitatis ſtudio Medicum perfici. 44
Oratio VIII. In Medicina facienda remediorum ſimplicitatem operoſæ compoſitioni præferendam. 50
Oratio IX. Theoricæ medicinæ nullum jus eſſe, ut ſupra Practicam dominatum affectet. 56
Oratio X. De Medicina a ſacris literis eruenda. 63
Oratio XI. Hyemalis Conſtitutio algidiſſima, Anni 1709. 72
Oratio XII. Medicina cœpiſſe negligi, cum magis erat æſtimanda. 79
Oratio XIII. De Contagioſa Epidemia, quæ in Patavino Agro, & tota fere Veneta ditione in Boves irrepſit, habita in Patavino Lyceo die 9. *Novemb.* 1711. 85
Oratio XIV. Medicum valetudinarium aptiorem eſſe ad Medicinam faciendam, quam ulterum inculpata valetudine degentem. 96
Oratio XV. De Peſte Vienneuſi, habita in Patavino Gymnaſio die 20 *Novemb.* 1713. 101
Oratio XVI. Medicam peregrinationem, ſi non neceſſariam, ſaltem perutilem ad artis peritiam, & nominis exiſtimationem comparandam.

INDEX CONSTITUTIONUM EPIDEMICARUM, &c.

Conſtitutio Epidemica Ruralis, Anni 1690. 313
Conſtitutio Epidemica Urbana, Anni 1691. 135
De Conſtitutionibus trium ſequentium Annorum 1692. 1693. & 1694. 152
De Abuſu Chinæ Chinæ Diſſertatio Epiſtolaris 170

INDEX CAPITUM DE FONTIUM MUTINENSIUM, ADMIRANDA SCATURIGINE.

Cap. I. Structura, qua fieri ſolent hi fontes deſcribitur; nec non curioſiora, quæ in eorum foſſione apparent, & dum aqua emergit annotantur. 186

DE BAROMETRO DISSERTATIONES DUÆ

JACOBI PLACENTINI D.TARVISINI,

Quarum Prima continet examen hypotheſis D. G. Chriſtoph. Schelhameri, Altera interpretationem Leibnitianæ, adjectis aliis circa motus Barometri conjecturis.

LECTORI BENEVOLO S.

More paſſim recepto, qui de re aliqua ſcribere aggrediuntur, ii initio ſtatim ejus rei utilitatem, jucunditatemque ſi qua ſit, nec non præcipuum eorum inſtitutum, uno quaſi proſpectu ob legentium oculos ponunt. Itaque in hoc tenuiſſimo vigiliarum noſtrarum fructu veterem conſuetudinem ſecuti utrumque præſtabimus. Agendum nobis de Barometro, *deque admirandis motionibus, quas pro variis alterationibus aeris in eo obſervamus. Harum cauſas pro virili parte inquirentes nonnulla de aere, nec non de fluidis in univerſum dicemus.* Barometri *utilitatem indicare, hoc præſertim ſæculo, ſupervacaneum videtur: quippe ſatis conſtat, quos naturalis Philoſophia per hoc inſtrumentum progreſſus fecerit. Quam fructuoſa vero Phyſicis ſit, ac plane neceſſaria fluidorum cognitio, ii facile pervident, qui animadvertunt, nihil Cœlo, Terra, Mari eſſe, quod ad conſiſtentis, aut fluidi corporis genus non referatur: idcirco nihil a nobis percipi, nihil cognoſci poſſe, niſi ipſorum naturam, proprietates, affectioneſque prænoſcamus. Duas nos fluidorum affectiones, quantum quidem vires noſtræ ferunt, aſſerere conamur; alteram, quam* Galilæus *ille, de quo nulla unquam ætas conticeſcet, tutatus eſt in libro, cui titulus* de Galleggianti, *quæ tamen noſtri ævi Philoſophis non probatur; alteram, cujus occaſionem dedit* Leibnitius, *Vir cum de omni doctrina, tum de Mathematicis diſciplinis meritiſſimus in Epiſtola, quam jampridem ad eruditiſſimum* Ramazzinum *miſerat. Utraque fortaſſe alicui uſui futura in Philoſophia, ſi rem acu tetigi, ſin minus, nullam, ut opininor, ſatis dignam reprehenſionis cauſam præbitura: quando in iis rebus, quæ adhuc ignotæ Phyſicis ſunt, cum maxima hominum parte falli, in magno admodum diſcrimine ponendum non videtur. Cæterum quemadmodum opus ingenio certe non defuit; ita non diffitemur, ingenium operi plurimum defuiſſe; ſpem tamen capimus fore, ut nullum de voluntate noſtra tibi dubium ſit, quam pro tua benignitate æqui, bonique conſules. Vale.*

DE BAROMETRO

DISSERTATIO PRIMA.

POſtquam Evangeliſta Torricellius, Vir cum omni laude digniſſimus, tum in Mathematicis excellens, celebre illud tubi experimentum inſtituit, in quo mercurium notavit ad viginti octo ferme pollicum altitudinem ab aeris pondere ſuſpendi; barometri, ſeu baroſcopii uſus innotuit, quo pondus aeris, ejuſque variationes metiri Phyces Cultores potuerunt. Quot, quantoſque ex hoc uno inſtrumento naturalis Philoſophia fructus ceperit, nemo prorſus ignorat: quos tamen multo uberiores cepiſſet, ſi omnia illius phænomena initio fuiſſent perſpecta, quorum magna pars adeo in naturæ arcanis retruſa, ut omnem fere eorum conatum fefellerint, qui in illorum perveſtigatione laborarunt. Inter hæc vero principem locum

illud habere viſum eſt, quod perſpicuo aere, & borealium ventorum afflatu, mercurius adſcendat, coelo nubibus obducto, & nimboſo, aut ventis ab auſtro ſpirantibus deprimatur: id quod nemo antequam periculum faceret, ſuſpicatus eſſet; quando, & humorem aere graviorem eſſe conſtat, & caliginoſum aera eodem humore magis foetum eſſe, ſenſus ipſe teſtatur, quam ſiccum, & ſerenum. Super hoc argumento multus doctorum, & intelligentium Virorum ſermo fuit, præſertim vero eruditiſſimi Ramazzini Medicinæ Praxeos Patavii Profeſſoris Primarii, qui publicatis multos ante annos Ephemeridibus Barometricis, a ſe per annum ſingulari diligentia obſervatis, nec non Borelli errore detecto, hypotheſim ſuam literato orbi propoſuit, non ſemel pro ſingulari ſua modeſtia profeſſus, ſe conjecturas tantum exhibuiſſe, & vice cotis ſe functum, ut alios acueret. Non multo poſt lucem prodiit Epiſtola D. Guntheri Chriſtoph. Schelhameri in Academia Kilon. Medicinæ Profeſſoris Primarii, cujus titulus, *Solutio Problematis, cur mercurius in tubo Torricelliano pluvioſo tempore deſcendat*: in qua Ramazzini ſententia ingenioſe admodum excuſſa, phænomini cauſam per hydroſtatica principia demonſtraſſe ſibi viſus eſt. Hinc inter doctos viros literaria lis orta, qua in foro D. Lucæ Schroekii Academiæ n. c. Leopoldinæ Præſidis meritiſſimi conteſtata, in utramque partem magna cum laude diſputatum eſt. Nam, & Ramazzinus cauſam ſuam abunde tutatus, Adverſarii demonſtrationem oppugnavit, & Schelhamerus rem ab altiore principio repetens, geometrico pulvere, & abaco inſtructus nullum lapidem non movit, quo illius hypotheſim infirmaret, & ſuam reſtitueret. Verum ob adverſam Ramazzini valetudinem, quæ per decem ferme annos ejus cor, & pectus invaſerat, nunc vero marcorem pene oculis inducit, res tam longo ſilentio tranſacta, ut omnis nobiliſſimæ controverſiæ memoria vix tantum non in totum interciderit. Interim vero cum novum ſolvendi Problematis modum haberet, quem olim a præſtantiſſimo Leibnitio acceperat, ac nulla prorſus in Italia eſſent exemplaria de ipſorum controverſiis, ratus ſe in commune bonum peccaturum, ſi & tam nobili invento diutius lucem diffuliſſet, & nos privaſſet notitia eorum, quæ utrinque diſputata ſunt: ſtatuit demum omnibus in unum collectis, quandam quaſi barometri hiſtoriam contexere. Et quamvis multas quidem ei in promptu eſſent, Schelhamero quæ reponeret; decrevit tamen omnia æquiſſimo legentium judicio permittere. Animadvertens igitur ego præſtantiam, atque utilitatem argumenti, rem haud injucundam lectori facturum me judicavi, ſi Ramazzini partes ſumens, quæſtionem de barometro jam pæne dimiſſam cum Schelhamero renovarem, exponeremque Leibnitii ſententiam, meis qualibuſcunque ſuper eodem argumento conjecturis propoſitis: quorum alterum in hac diſſertatione præſtabimus, cætera duo in ſequentem reſervaturi. Placuit vero rem ipſam a Schelhameri hypotheſi ordiri, tum quod putem, ejus ſententiam altioribus principiis innixam, quam quis ex poſtremæ ejus epiſtolæ lectione judicaret, quæque funditus examinari non poteſt, quin perdifficilis quæſtio circa fluida corpora in universum tractetur: tum ne forte legentium fides ſub Poſtulatorum, Lemmatum, Propoſitionum auctoritate periclitaretur, quibus titulis viſis, erit fortaſſis, qui judicet, profligatam a Schelhamero quæſtionem omni ex parte fuiſſe. Non eſt vero quod doleat clariſſimus Vir, me in ejus ſententiam curioſius inquirere, cauſa ſatis honeſta, qui aliorum placita non ſemel ſugillavit mordaci lotus aceto. Legimus enim in Actis Eruditorum Lipſiæ an. 1709. p. 317. de nitro cum veterum, tum noſtrorum commentationem ſub ejus nomine prodiiſſe, in qua libellus de ſalibus multùm convellitur, quem olim edidit Præceptor noſter D. Dominicus Gulielmini magno cum bonorum omnium dolore, proxima, quæ præceſſit, æſtate nobis ereptus; cujus de ea re doctrinam extra teli jactum poſitam eſſe, exiſtimamus, Sed minus fortaſſe dolebit, cum perſpiciet, me in hac quæſtione haud aliter facere, quàm ingenuum hominem decet, qui candide omnia, ac ſimpliciter, nihil inſectandi, nihil oblatrandi ſtudio proferam, ſed ſolo veritatis amore, ad refutandum alios minime proclivis, multo libentius refutaturus ipſe me, ſi admonitus fuero. Sed ad rem ipſam aggrediamur.

Schelhameri igitur hypotheſis, quantum quidem mihi ex repetita utriuſque ejus Epiſtolæ lectione aſſequi datum eſt, duas habet partes: in altera explicat, cur aer humidior factus minorem ſuper barometro preſſionem exerceat: in altera motus barometri ad hydroſtaticam ſuam (cujus ſcientiæ nova planè fundamenta jacit) revocare contendit.

Pri-

Primam hoc loco placet exponere, ſecunda alio commodius rejecta: eſt vero ad hanc ferme ſententiam. Aerem hunc, in quo verſamur, ab humore, quem pluvioſo cœlo plurimum imbibit, adeo lenteſcere, inſpiſſari, cogique, ut conſiſtentis corporis ſpeciem quodamodo referat. Ejus denſitatis, corporiſque ex haud dubio nubium argumento duci conjecturam poſſe, quæ cum loco tantum a caliginoſo aere differant, ita, & ſolem obumbrant, & figuram ſuam tuentur, ut oculis ipſis ſolidæne, an fluidæ ſint, judicari non poſſit. Ab hujuſmodi igitur aere, ubi telluris fundamento fulcitur, ita incumbentis atmoſphæræ onus, ceu quodam fornice ſuſtineri, ut a mercurio, qui in barometri vaſe continetur, aliquam ejuſdem oneris partem intercipiat; inde fieri, ut altera pars mercurii, quæ in tubo ſuſpenditur, prævalente ejus pondere nonnihil deſcendat. Cum vero ſudum ſit, aerem, ubi primum humoris ſarcinam depoſuerit, recuperata fluiditate, minus atmoſphæræ oneris prohibere a mercurio, & in cauſa eſſe, cur mercurius altius adſcendat in barometro.

Vides igitur, quo potiſſimum fundamento ejus ſententia ſuperſtruatur, fluida nimirum, ubi lentorem, & viſcoſitatem contrahunt, aliquam ſaltem incumbentis aeris preſſionem arcere poſſe a corporibus, quæ in ipſis immerſa ſunt. Quare eam excutientibus nobis id onus incumbit, ut hujus propoſitionis falſitatem oſtendamus; quod convenientius fieri non poſſe videtur, quam ſi propoſitio ipſa ad ſua principia redigatur. Quæſtio igitur, an fluida in universum tueri poſſint corpora, quæ in illis immerſa ſunt, contra incumbentis gravis preſſionem, ſeu an impedire valeant, quo minus eadem preſſio ſubjectis omnibus eorundem fluidorum partibus tota communicetur; quæſtio, inquam, hæc ad priorem aliam redigitur, an fluida ullam partim adhæſionem habeant. Duplex autem adhæſionis ſpecies eſſe videtur: altera, per quam partes inteſtino motu actæ, ſeu celeri, ſeu tardo, nullum inter ſe habent firmum, ſtabilemque contactum; ſed ſolum a ſui maſſa, vel a corporibus, quæ immediate tangunt, ob circumprimens aliquod, quod poſtea diſpiciemus, ægre divelluntur: altera, per quam omnes ita adhereſcunt inter ſe, ut non ſolum a ſui maſſa divelli, verum etiam a diſpoſitione, ordine, configuratione, in qua ſunt, non ſine aliqua difficultate dimoveri poſſint. Prima partium adhæſio cum inteſtino earundem motu concipi poteſt: ſecunda cum ſola quiete, & conatu aliquo ad conſiſtendum a nulla potentia ſuperato, ſive iſte conatus partium a ſola ipſarum quiete, ut olim Carteſio placuit, ſive a poſitivo aliquo naſcatur. Quærenti vero cauſam, ob quam trabes, fornices, atque alia hujuſmodi, tuentur ſubjecta corpora contra incumbentium gravium preſſionem, non alia certe probabilior occurret, quam partium ad partes adhæſio ſecundo modo accepta, per quam una ex alia nexa, atque omnes ita inter ſe aptæ, colligatæque ſunt, ut nulli earum ſecundum incumbentis oneris directionem moveri datum ſit, quin una omnes moveantur. Quare ſi fluida corpora id unquam præſtare poſſunt, hanc partium adhæſionem, quantulacunque ea demum ſit, habeant neceſſe eſt. Hinc controverſiæ ſumma vertitur in eo, ut quæramus, an fludorum partes non ſolum ex ſui natura conſiſtant; verum etiam vim habeant ad conſiſtendum, & ad conſervandam diſpoſitionem configurationemque, in qua ſunt, a nulla potentia ſuperatam. Enim vero ſi fluida, ubi ſaltem lentorem acquirunt, ab hac adhæſione non eximuntur; fieri ſaltem poterit, ut eorum partes ita inter ſe diſponantur, atque ordinentur, ut Schelhameri fornicem efficiant, in quo veluti concluſæ partes reliquæ ab incumbentium gravium preſſione muniantur; hinc veri ſaltem ſimile videbitur, ab inferno hoc aere, in quo verſamur, ubi præſertim ob liquoris miſtionem lenteſcit, incumbentem atmoſphæram aliquo ſaltem in loco impediri poſſe, quo minus ſuper barometro omnem ſuam gravitationem exerceat.

Id, inquam, veri ſaltem ſimile videbitur. Nam etſi experimento Acad. Florent. ſatis vulgato conſtat, hydrargyrum in barometro de ſtatione ſua non decedere, ubi barometrum vitrea Campana coopertum ſit, quæ incluſi aeris cum externo communicationem omnem prohibeat, & hydrargyrum ipſum tueatur ab onere incumbentis atmoſphæræ: tamen illud etiam experimento notum eſt, hydrargyrum ipſum de ſtatione ſua non decedere, quandiu incluſus aer cum barometro eandem elaſticitatem conſervat. Ea enim remiſſa, hydrargyrum deſcendere perſpicuum eſt, & eam ob cauſam deſcendere, quod vitrea campana atmoſphæræ onus ſuſtentat.

Icirco hanc mihi Schelhameri ſententiam falſam oſtenſuro, *cohæſionem*, *non omnem quidem*, ſed hoc ſenſu acceptam, cui illa

quaſi fundamento, nititur, aeri non ineſſe demonſtrandum eſt, ac in univerſum probandum, fluida omnia, quemcunque lentoris,& viſcoſitatis gradum habeant, hac partium adhæſione, reſiſtentiaque carere. Id vero quam ſit difficile probatu, doctiſſimus Galilæus argumento eſſe poteſt, qui etſi propoſitionem hanc multis & rationibus, & experimentis oſtendere conatus eſt in libro *de Galleggianti*: tamen neminem Scriptorum inveni, quantum ego quidem videri potui, qui ab eo non diſſentiat. Omnes enim, qui poſt eum hac de re ſermonem inſtituerunt, in fluidorum phænomena diligentius inquirentes, perexiguam quidem his corporibus partium adhæſionem tribuerunt (ideſt contactum partium cum quiete; & niſu aliquo ad eum conſervandum) eam tamen, quam ſenſibus non carentes negare non poſſunt. Eo demum perventum, ut inter probatiſſimos etiam Viros non defuerint, qui nulla habita diſtinctione, dicere non dubitaverint, *eſſe delirantium ſomnium, humidum, ſeu fluidum nullam habere reſiſtentiam ad diviſionem*. Eas igitur nobis partes ſumimus hoc in loco, ut experiamur, an tanti Viri ſententiam confirmare valeamus, quod proſperene, an ſecus ceſſurum ſit, aliorum judicium eſto. Itaque eum diſputationis ordinem deſignamus, ut primum hanc partium adhæſionem, cum fluidorum natura convenire non poſſe, deinde eam hydroſtaticis experimentis repugnare oſtendamus; illas poſtremo difficultates amoliri conemur, quæ ipſi Galilæo propoſitæ non fuerant, quibus effectum, ut ab eo de ſcitum ſit. Si id erimus, ut ſpero, aſſecuti Schelhameri hypotheſis e ſuis fundamentis ſublata nobis videbitur, quo facto alteram ejus partem, in qua barometri motus per hydroſtaticam ſuam explicat, paucis examinabimus.

Ajo igitur primum, eam, quam diximus adhæſionem, videlicet contactum partium cum quiete, & niſu quantulocunque ad eum conſervandum, fluidis corporibus adeo eſſe contrariam, ut, ea poſita, omnis fluidi natura tollatur. Fluidum, ſi nomen ipſum interpretemur, illud dicitur, quod per ſe, aut ex interno quovis principio aptum eſt ad fluendum. Huc fere omnes fluidi definitiones ſpectant, id fluidum eſſe, quod nullam per ſe figuram conſervat, quod omnem ab ambiente ſuſcipit, quod interminabile proprio termino, facile terminabile alieno exiſtit. At ego non videam, qui id corpus fluere per ſe unquam poſſit, cujus partes ita cohærent inter ſe, ut eam diſpoſitionem, atque ordinem, in quo ſunt, per ſe vel minimum tueri valeant. Habeat nimirum fluidum aliquod hanc partium adhæſionem, quantulacunque demum ea eſſe dicatur: eam conſtat vi cuipiam motrici æquipollere poſſe; ergo & ponderi cuipiam. Sit primum pondus paucarum ejuſdem fluidi partium; igitur ſi vel in cilindri, vel cubi, vel alterius cujuſvis corporis figuram componantur, formam, quam primum induerunt, non amittent, licet cubico, aut cilindrico vaſe non continerentur. Rurſus horizontaliter complanari, aut circa telluris centrum conglobari per ſe haud poterunt. Sit deinde id pondus alterius cujuſvis corporis; tale igitur corpus ita ſuper fluido natabit, ut nulla ſui parte mergatur. Quæ omnia quoniam convenire non poſſunt cum corpore,quod per ſe fluendi vim habet; ſequitur, hoc qualecunque fluidum ita de natura ſua deceſſiſſe, ut non amplius fluidi, ſed conſiſtentis, aut duri etiam corporis vires obtineat. Difficultas enim, quam ejus partes habere dicuntur ad deſcendendum e ſuo loco, non ſolum earum quietem ponit, ſed talem etiam continuitatem, quæ corporis cujuſpiam vim, impreſſionemque ſuſtinere valeat. Rurſus fluida omnia inteſtino motu moveri nemo inter Philoſophos non admittit. Neque vero eo cogimur, ut quæramus hoc in loco, an in eo fluiditatis ratio ponenda ſit, ut Carteſio,& Boyleo placuit, an ipſe ſit neceſſaria quædam fluiditatis affectio, ut alii maluerunt. Satis enim ad rem noſtram videtur, ſi dicamus, omnes fluidorum partes inteſtino motu moveri neceſſitate quadam, id quod ad eorum phænomena attendentes negare non poſſunt. At vero in hac motione id ſaltem requiri conſtat, ut motarum partium adhæſio, ſi qua ſit, ab interno movente, quicunque is demum fuerit, perpetuo tollatur, motu ſaltem aliquo, ſeu celeri, ſeu tardo. Nam patet, fluidorum partes ita ſecundum omnes loci differentias moveri, ut earum configuratio perpetuo mutetur.Contra autem in ipſa partium adhæſione id neceſſarium videtur, ut nulla earum a ſua ſede pellatur, atque ſitum mutet: cum id ſolum alteri adhærere dicatur, quod ab eo non diſcedit. Non eſt igitur, cur dicamus fluida corpora hac partium adhæſione gaudere, quando ea poſita, vel omnis fluidi notio, vel ſaltem neceſſaria ejus affectio tollitur.

Hydroſtaticis vero legibus, ac experimen-

tis

tis etiam ipſis hanc fluidorum adhæſionem adverſari, aliquot argumentis oſtendam, quorum tamen vis tunc ſolum apparebit, cum ad Adverſariorum objectiones reſpondebimus. Primum conſtat, ſolida corpora, quæ graviora, aut leviora in ſpecie ſunt fluido, poſita fluidorum adhæſione, in quolibet ejus loco manſura; id quod Archimedes prius experientia falſum eſſe deprehendit, mox propoſitione ſexta, & ſeptima primi libri de inſidentibus humido falſum pronuntiavit. *Solidæ enim magnitudines*, inquit, *humido leviores in humidum demerſæ ſurſum feruntur tanta vi, quanta humidum molem habens magnitudini æqualem gravius eſt ipſa magnitudine*. Item, *ſolidæ magnitudines humido graviores demiſſæ in humidum feruntur deorſum, donec deſcendant, & erunt in humido tanto leviores, quanta eſt gravitas humidi molem habentis ſolidæ magnitudini æqualem*. Adhæreant enim, ſi fieri poteſt, fluidorum partes inter ſe, & configurationem ſuam vel minimum tueantur. Immerſo igitur corpori, quod in ſpecie gravius eſt fluido, duæ vires opponantur neceſſe eſt, pondus fluidi mole æqualis, & adhæſio partium ejuſdem: item fluido, quod in ſpecie gravius eſt ſolido, duæ vires obſiſtent, ſolidi immerſi gravitas, & adhæſio partium fluidi. Quare cum duas haſce vires ſimul conjunctas valentiores eſſe conſtet, quam aut ſolam fluidi gravitatem, aut ſolam gravitatem corporis immerſi; ſequitur utrumque ſolidorum contra hydroſtaticas leges conſiſtere in fluido poſſe. Rationes, quæ contra adduci queunt, ſolida nimirum tum graviora, tum leviora in ſpecie fluidis, ubi in minutiſſimas partes diviſa ſunt, a fluidorum adhæſione ſuſtineri; nec ſecus corporibus ſenſibilis magnitudinis accidere ſolere, ſed quia eorum pondera in exigua admodum differentia ſunt cum æquali mole fluidorum, ideo eam nos metiri non poſſe; has, inquam, & hujuſmodi alias rationes pauliſper quæſo differant adhæſionis Fautores, dum in hoc argumento verſamur, quæ quanti roboris ſint, poſtea diſpiciemus. Conſtat rurſus, admiſſa fluidorum adhæſione, unum, idemque ſolidum nunc majore, nunc minore ſui parte ſupra idem fluidum extare poſſe, quod itidem falſum eſſe liquet ex eodem Archimede propoſitione quinta, ubi habet: *ſolidarum magnitudinum quæcunque levior fuerit humido, demiſſa in humidum uſque eo demergitur, ut tanta moles humidi, quanta eſt partis demerſæ, eandem, quam tota magnitudo, gravitatem habet*. Si enim tale ſolidum nunc magis, nunc minus in eodem fluido mergatur, quam ſpecifica ejus gravitas requirit, facile eſt oſtendere, adhæſionem fluidi impedimento futuram, quo minus ad eam præciſe altitudinem ibi adſcendat, hic vero deſcendat, in qua pars fluidi æqualis parti demerſæ omne ejus pondus æquet; ac propterea effecturam, ut id nunc majore, nunc minore ſui parte ſupra idem fluidum extet. Fingamus primum eam ſolidi partem intra fluidum conditam eſſe, cui æqualis moles fluidi minus gravitet, quam totum ſolidum. Cum duæ vires ulteriori ejus merſioni obſiſtant, fluidi nimirum gravitas, & ſuarummet partium adhæſio, has vires ſimul conjunctas plus roboris habere conſtat, quam ſolam fluidi gravitatem. Itaque, ſi gravitas fluidi eam tantum ſolidi partem intra ſui ſubſtantiam condi ſinit, cui æqualis moles fluidi toti ſolido æquiponderet; gravitas, & adhæſio ſimul, minorem adhuc ejuſdem ſolidi partem intra ſui ſubſtantiam condi ſinent. Fingamus rurſus, eam ejuſdem ſolidi partem intra idem fluidum mergi, cui æqualis moles fluidi plus ponderis habeat, quam ipſummet ſolidum. Cum fluido illud ſurſum pellenti duæ vires objiciantur, ſolidi gravitas, & adhæſio partium fluidi, hæ utique ulteriorem ejus emerſionem impendient. Ex quo liquet, idem ſolidum in eodem fluido poſitum modo majore, modo minore ſui parte ſupra idem fluidum extare poſſe; ac propterea Archimedis propoſitionem veram non futuram. Neque vero dicant adhæſionis Aſſertores, id ab adhæſione ipſa minime expectandum, cum ea ſemper inſenſibilis ſit; nam eam ſenſibilem reddi poſſe, ſi modo ulla in iis eſſet, ex inferius dicendis conſtabit. Præterea inter omnes fere Scriptores convenit, viſcoſitatem, & lentorem fluidorum ab ea, quam diximus, adhæſione non diſtingui. hinc fluida, quæ cæteris lentiora, viſcoſioraque ſunt, majorem habere adhæſionem, per quam eorum partes e ſua ſede, & loco, in quo ſunt, turbari magis repugnant. Maneant hæc omnia, (in quo enim lentor, & viſcoſitas fluidorum poſita ſit, quæremus poſtea) inde ſequitur, ut in his fluidis, quæ viſcoſiora ſunt, multo etiam graviora, aut leviora in ſpecie ſolida conſiſtant, quam in his, cæteris paribus, minori viſcoſitate afficiuntur. Quod profecto quam alienum a vero ſit, experientia demonſtrat. Notum enim hydroſtaticas leges in omnibus ad unum fluidis

dis abſolvi, hoc ſolum diſcrimine, ut motus ſolidorum ſegnius ſequatur in iis, quæ cæteris paribus majori viſcoſitate donantur. Neque vero Archimedem ipſum, ubi hydroſtaticas leges ſtatuit, de uno, vel altero fluido ſpeciatim, ſed de omnibus in univerſum locutum conſtat. Demum, ut alia multa præteream, non difficile probatu videtur, hac adhæſione, omnem hydroſtaticis viam intercludi, per quam fluidorum, ſolidorumque corporum ſpecifice gravitates cognoſcantur. Fluida omnia viſcoſitatem, & lentorem aliquem habere phœnomena ipſa luculenter oſtendunt; at lentor, & viſcoſitas, ut ſuis quidem autoribus videtur, a tali partium adhæſione pendet, per quam configurationem ſuam vi a nulla potentia ſuperata tuentur. Conveniens igitur eſt, ut qua ratione eorum lentorem, ac viſcoſitatem augeri dicunt, vel imminui, eadem prorſus adhæſionem ipſam, a qua hæ affectiones pendent, augeri ſimul, vel imminui concedant. Contra vero conſtat, lentorem, ac viſcoſitatem fluidorum eandem rationem inter ſe minime habere, ac eorum ſpecificas gravitates. Nam in oleo olivarum major viſcoſitas, quam in aqua deprehenditur, aqua tamen levius eſſe omnes norunt: vinum aquâ levius apparet, quod tamen viſcoſius eſſe, vel ex eo liquet, quod ſi cartæ bibulæ, aut linteo panno ſuperinfundas, aqueæ particulæ ab ejus miſtione ſeparatæ multo celeriùs per ea diffunduntur: aqua ſalita gravior dulci eſt, eâ tamen minus viſcoſam multis experimentis cognoviſſe ſe ait Geminianus Montanari in libello, cui titulus, *Riſpoſte ad alcune objezioni*. Si ergo adhæſiones partium fluidorum eandem inter ſe rationem habent, ac eorum viſcoſitates: ſi viſcoſitates ipſæ non eandem inter ſe rationem ſervant, ac eorum ſpecificæ gravitates; ſequitur reperiri fluidum, quod & levius in ſpecie ſit altero, & majorem habeat ſuarummet partium adhæſionem. Poſſibile igitur erit, ut vel hydroſtatica libella multo altius in fluido graviore mergatur, quam in leviore, & magis viſcoſo; vel ſi unum idemque ſolidum in diverſis fluidis expendatur, multo quidem in leviore, quam in graviore, & minus viſcoſo præponderet. Ex quibus rebus perſpicitur, admiſſa fluidorum adhæſione, nullam Hydroſtaticis viam patere poſſe, per quam ſolidorum, fluidorumque corporum ſpecificas gravitates cognitas habeant.

Paucis hiſce (multa enim de induſtria miſſa facimus) Galilæi propoſitio conſtabit, ſi ad ea reſponderimus, quæ ab Adverſariis objiciuntur. Quoniam vero tanti ea ponderis ſunt, ut, & doctiſſimos Viros ab eo diſcedere coegerint, & hypotheſim Schelhameri magnopere confirmaſſent, ſi eis auctor uti voluiſſet; operæ pretium nos facturos judicavimus, ſi majorem in iis removendis, quàm in ſtabilienda Galilæi ſententia operam poneremus. Horum autem ſumma eſt: lentor, & viſcoſitas fluidorum: ſuſtentatio minutiſſimorum corporum in fluidis, quæ graviora, aut leviora in ſpecie ipſis ſunt: grandiorum etiam corporum innatatio in fluidis levioribus: liquorum guttæ, filamentaque illa fluida, ac prælongi funes, quos inter cadendum liquores componunt: bullæ, quæ ex agitatis liquoribus gignuntur: liquorum adſcenſus ſuprà libellam tum circa quorundam corporum ſuperficies, tum per tubulos ipſos; atque alia hujuſmodi. A primo igitur initium ſumamus, quod aliorum fundamento eſſe videtur, quærentes quid fluidorum lentor, & viſcoſitas ſint, & à quibus cauſis producantur.

Duæ potiſſimum, ut mihi videtur, affectiones ſunt, per quas fluida corpora lenta, & viſcoſa dicuntur, altera, quæ in externis eorum partibus, ac ad ſuperficiem prorſus ſpectantibus apparet, altera, quæ in iis prætertim quæ interiorem eorum ſubſtantiam componunt. Prima eſt repugnantia quædam, quam habent eorum partes ad divulſionem tùm a maſſa, tum ab aliis corporibus, quæ madefaciunt: ſecunda repugnantia non ad fluendum quidem, (hoc enim nomine a conſiſtenti corpore non differrent) ſed ad prompte, facileve fluendum. Harum igitur rationem allaturi Scriptorum plerique judicaverunt, adhæſionem, quondam in his corporibus admitti oportere, atque eam adhæſionem per quá eorum partes non ſolum conſiſtant, verum etiam configurationem ſuam vi a nulla potentia ſuperata tueantur. Ejus vero cauſam alii glutini cuidam retulerunt acceptam; alii flexioni ipſarummet partium, quæ vermium in morem mutuo vinciantur. Alii contra lanugini cuidam flexibili, & reſilienti, quæ earum ſuperficiebus adnata, eas inter ſe conjungat. Ingenioſe quidem omnes: an vero apte ad id, quod volunt, explicandum, ambigitur. Nam ſi adhæſionis cauſas primum conſideres, quas ipſi attulerunt, quemadmodum conſtat, nullam earum ad conſiſtentiam, duritiemque corporum inducendam valere; ut celeberrimus P. Malebranchius in Tractatu de inquirenda veritate lib. 6. Cap. ultimo patefecit; ita fluidorum adhæſionem

nem per eas explicari non poſſe, iiſdem principiis facile fortaſſis oſtendi valeret. Quod vero ad adhæſionem ipſam attinet, ea certe, quam illi fluidis corporibus attribuunt, concedenda non videtur. Nam ſi id ſolum fluidum eſſe convenit, quod per ſe, vel ab interno quovis principio aptum eſt ad fluendum; ſi præterea nullum internum fluxioni impedimentum ineſſe poteſt in corpore, quod per ſe fluere debet, ſeu nulla partium adhæſio, per quam impediantur, quo minus vel prompte, facileve, vel ſegniter admodum fluant; ſequitur, corpus, tale habens impedimentum, conſiſtentis, aut etiam duri corporis naturam habere, fluidi nomen obtinere non poſſe. Quærendum itaque, an hæ fluidorum affectiones, aliunde explicari, ſalva eorum natura, melius poſſint; quod ſi procedet nobis ex ſententia, ea, quæ plurimum Galilæi afferto negotii faceſſere videtur, ſublata ratio erit.

1. Principio igitur conſtat, multa inter nos fluida corpora reperiri, quæ & textura, & magnitudine, & figura partium inter ſe plurimum differunt. Notum enim, cum multa, ac varia phænomena Phyſicis explicanda eſſent, alios præter fluida, quæ ſenſibus objiciuntur, diviſiſſe aerem in varias ſpecies, alios, quibus tot aeris ſpecies ad nimis pauca ſufficere videbantur, ſubtilius adhuc fluidum excogitaſſe, æthera nimirum; alios demum, cum neque id ſatisfacere omnibus poſſet, ad tenuiſſimam materiam confugiſſe, quæ facile per cuncta meabilis nullius non corporis poros penetraret.

2. Quidquid vero de hoc ultimo ſentiendum ſit, dubium non videtur, quin craſſiora fluida ita cum tenuioribus miſceantur, ac temperentur, ut in horum ſubſtantia innatent. Vis aeris elaſtica, calor, lumen denique ipſum, quod per eum diffunditur, manifeſto indicio eſſe poſſunt, partes aeris in multo ſaltem æthere innatare. Magnæ, illæ ac frequentes bullæ, quæ in aqua excitantur, ubi vel incumbens aer exantletur, vel ipſa incaleſcat, oſtendere videntur, multum ætheris, tenuioriſque aeris in ejus ſubſtantia contineri. Quanquam vero, dum craſſiora fluida in tenuioribus innatare dicimus, abſurdum quibuſdam admiſiſſe videamur; tamen non erit id abſurdum auribus eorum, qui ne ſibi aditum ad quamplurima explicanda clauderent, primigenium aliquod vel fluidum, vel liquidum, vel ſpirabile corpus admittunt, a quo reliquorum fluiditas ſit, ſive ejus natura a tenuitate partium, ac figura plane ſphærica oriatur, ſive partim a materiæ proprietate, cujus prima, ac ſimplex notio eſſe videtur, ut ejus partes nulla inter ſe adhæſione cohæreant, partim ab impreſſo motu, per quem quoquo verſus diffunditur.

3. Quemadmodum autem tenuiora fluida, cum craſſioribus miſceri, multa quidem nobis oſtendunt; ita perſpicuum videtur, craſſiora pleraque, ne inter ſe commiſceantur, ſibi invicem mutuo impedimento eſſe. Sic craſſior aer, oleum, ac cætera hujus generis fluida, cum aqua non facile temperantur, ſive id fiat ob diverſam componentium partium magnitudinem, figuram, & motum, ſive ob æqualem preſſionem, quam unum eorum circa alterum exercet, per quam illius partes cuneorum æque diſtributorum in morem ſibi viam intra hujus ſubſtantiam intercludunt, ſeu ob interjectum aliud tenuius fluidum inter utriuſque partes, quod eas ad ſe propius accedere non permittat, ſeu alia demum de cauſa; experientia certè nullam de hac re dubitationem relinquit. Aqua enim in ſyphonibus, ac tubis ad triginta trium circiter pedum altitudinem non aſcenderet, neque mercurius ad viginti octo ferme uncias, niſi a craſſioris aeris pondere in eoſdem tubos adigerentur; neque ad eam altitudinem adigi certe poſſent, ſi idem aer eorum ſubſtantiam pervaderet. Neque alia fortaſſis de cauſa, ubi hæc fluida à tenuiore aere expurgata ſunt, ad multo majorem altitudinem aſcendunt in tubis, niſi quia eorum partes, quæ ante a ſolo craſſiore aere premebantur, qui eorum ſubſtantiam penetrare non poterat, tunc tenuiore etiam detracto, interceptoque ejus ingreſſu, ab utriuſque pondere urgentur.

4. Notum præterea, fluida omnia ad eandem altitudinem non attolli, ſed quædam eorum altius, quædam humilius certam ſibi ſedem, ac terminum in hoc orbe adſpectabili conſtituere. Sic aqua ſupra telluris ſuperficiem non eminet: craſſior aer paucorum milliariorum altitudinem non excedit: qui tenuior eſt, multo etiam elatior: tenuiſſimum omnium ad aliquot centena milliaria aſſurgere, multa oſtendere videntur: ætheris tandem profunditas omnium maxima; adeo ut ſi lumen ac pleraque cœlorum phœnomena explicanda ſint, tantam ætheri ſaltem altitudinem concedamus oportet, quanta vortici in quo verſamur implendo ſufficiat, fateamurque eum non ſolùm ab errantibus ſtellis agitari, premique, verum etiam a fixarum vorticibus, qui eum circumplectuntur. Rurſus attendenti tum ad barometrum, tum ad lumen

men a ſole, cæteriſque ſtellis ad nos uſque tranſmiſſum, tum ad admiranda magnetis phænomena, &c. quæ certe ſine impreſſione modo ætheris, modo ſubtilioris, craſſiorisque aeris ad nos uſque communicata, explicari non poſſunt; conſtabit fluida omnia vim aliquam, impreſſionemque ſuſcipere a ſuperioribus ſuis partibus, quæ eorum ſphæram componunt. Ex quibus conſequitur, ætheris partes, quæ apud nos ſunt, præditas eſſe vi pene infinita, tum ad penetrandum, tum ad movendum ſublunaria omnia; ſubtiliorem vero aerem minore quidem, permagna tamen, inſtructum eſſe; inferiora autem fluida ſucceſſive minore, ea nimirum, quæ & ſuarum ſphærarum altitudini quodammodo reſpondeat, & altitudini eorum, a quibus penetrari non poſſunt.

5. Ex pluribus tandem obſervationibus liquet, ob id ſolum quædam corpora componentium partium unionem, ſeu veram, ſeu apparentem ſervare, quod ab ambiente fluido circumprimantur, quod cum eorum interſtitia penetrare non poſſit, pro ſuæ activitatis modo eaſdem partes, cohibet, cogitque. Contra vero alia conſtat ob id ſolum in pulverem reſolvi, liquari, diſpergive, quia fluidum, in quo continentur, vel omne, vel majore ſui parte eorum ſubſtantiam pervadit. Hinc oritur magna illa corporum adhæſio, quæ ob lævorem ſuum ſe ſe fere immediate contingunt. Hinc duo hæmiſphæria intus cava, & unita, ex quibus aer exhauſtus ſit, difficile ſeparantur. Hinc etiam eſt, cur alia corpora non ſolum minime cohæreant, ſed etiam ubi conjuncta fuerit, ſe ſe invicem expellant.

Ex his duæ illæ affectiones, a quibus fluidorum lentor, & viſcoſitas pendent, multo aptius explicari poſſe videntur, quam per illam partium inter ſe cohærentium quietem, perque illum conatum ad conſiſtendum a nulla potentia ſuperatum, quem Adverſarii in iis ſupponunt. Illud enim initio conſtat, eorum partes nullam inter ſe conjunctionem, adhæſionemque ſervare. Nam ſi illas in tenuiore materia natare, & multa phænomena oſtendunt, (n.2.) & ratio ipſa convincit, (n.4.) ſi præſertim ad maximam illam ætheris, ſubtilioriſque aeris vim tum penetrandi, tum movendi attendamus; neceſſe eſt, eaſdem partes eam inter ſe adhæſionem, illumque firmum, ſtabilemque contactum habere non poſſe. Conſtat deinde eaſdem partes, etſi inter ſe minime adhæreſcunt; repugnare tamen quo minus & a ſui maſſa divellantur, & a corporibus, quæ madefaciunt. Nam licet ab intercurrente ætheris, ſubtilioriſque aeris, materia perpetuo disjungantur; tamen cum earum interruptio tanta non ſit, quanta ambienti fluido craſſiori admittendo ſit ſatis, (n.3.) hoc, via omni intercluſa, gravitate ſua eas ita cogit, (n.5.) ut apparentem unionem acquirant inter ſe, & cum ſolidis corporibus, valideque retineant. Conſtat demum unius cujuſque fluidi partes ita ab univerſalibus hiſce cauſis determinata velocitate inteſtine moveri, ut celeriori motui a quavis alia cauſa ſuſcipiendo reſiſtant. Cum enim fluida omnia (n.1.) & textura, & magnitudine, & figura partium inter ſe plurimum differant; ſequitur, alia majorem, alia minorem ætheris, ſubtilioriſque aeris ſubſtantiam intus ſuſceptas majori in his materiei movendæ quantitati, quam in illis applicari; demum majores, crebrioreſque partium affrictus in iſtis, quam in illis ſequi. Ob quæ fieri profecto non poteſt, quin unumquodque fluidum, & peculiari velocitate inteſtino motu moveatur, & celerius moveri ab alia quavis cauſa repugnet. Per hæc, ſi rem ſatis percipio, duæ illæ affectiones, ob quas fluida corpora, lenta, & viſcoſa vocantur, ſalva eorum natura, explicari poſſunt; quæ certe per ſuppoſitam illam adhæſionem partium, perque firmum illum, ſtabilemque contactum, non poſſunt. Ex his etiam planum videtur, eorum viſcoſitatem, ac lentorem, quandam eſſe ſuarummet partium repugnantiam, tum ad amittendam, non veram quidem, ſed apparentem illam unionem, quam habent inter ſe, & cum ſolidis corporibus, quæ madefaciunt, tum ad ſuſcipiendum inteſtinum motum majorem eo, quo ab internis principiis cientur: quæ partim a circumprimente corpore gignitur, partim a textura, magnitudine, figuraque partium, ex quibus componuntur. Ex his demum intelligere licet, per eaſdem affectiones non probari, fluida eam habere partium adhæſionem, per quam non ſolum natura ſua conſiſtant, verum etiam a configuratione ſua dimoveri vel minimum repugnent. Reliquum eſſet, ut de viſcoſitatis, & lentoris effectibus, ſigillatim ageremus, quærentes, num his fundamentis explicari omnes queant. Sed quoniam de iis aliis in locis dicere neceſſe eſt, cum ad cæteras objectiones reſpondebimus, eorum tractationem in præſentiarum omittendam ducimus, ut brevitati, quantum poſſumus, conſulamus.

In-

Inter ea, quæ Galilæo objiciuntur, vim demonſtrationis habere videntur minutiſſima illa corpora, quæ etſi multo graviora, aut leviora in ſpecie ſunt fluidis; tamen in eorum ſubſtantia continentur. Nemo mortalium neſcit, ſales, terras, metalla, quæ graviora ſunt aqua, vegetabilia omnia, quorum magna pars leviora ſunt, aerem denique ipſum horum omnium leviſſimum, in aqua conſiſtere; ubi hæc corpora in minutiſſimas partes diviſa ſunt. Nec ſecus fieri conſtat in aere ipſo in quem corpora omnia migrare quotidie cernimus, ac in eo contineri. Quoniam vero hujus phænomeni probabiliorem rationem afferri nullam poſſe putant Phyſicorum plerique, quàm adhæſionem fluidorum, talem nimirum conatum partium ad manendum in eo loco, & ſitu, in quo ſunt, quem minutiſſima illa corpora per illas diſperſa vincere non valent: ea re fit, ut id tanquam certiſſimum ejus affectionis fluidorum indicium aſſument. Horum igitur rationem paucis complectamur. Lentor, inquiunt, ac viſcoſitas, in univerſum nihil aliud eſt, quam adhæſio partium corporis illius, quod viſcoſum, & lentum vocamus; ob quam eo inter ſe glutine continentur, ut unaquæque a vicinarum contactu, atque omnes a configuratione ſua dimoveri ægre poſſint. Quoniam vero ſuſtentatio minutiſſimorum corporum in fluidis manifeſto indicio eſt viſcoſitatis, lentoriſque eorundem fluidorum; in dubium revocari non poteſt, quin fluida omnia hanc partium adhæſionem habeant. Quod ſi ab iis quæramus, qui unquam fiat, ut adhærentes inter ſe fluidorum partes minutiſſimorum corporum omnem plane motum cohibeant, majorum non item; paucis quidem præſuppoſitis ad ſenſum uſque rem demonſtrant. Initio conſtat, corporum ſimilium, ac homogeneorum id, quod minus eſt, majorem, præ ſuo pondere, ſuperficiem habere, quam majus. Nam ſi intelligatur ſeries laterum decreſcens; certum eſt, ſi per eam deſcendamus, eorum cubos magis imminui, quam quadrata. Quoniam vero corporum ſimilium; & homogeneorum pondera ſunt inter ſe ut cubi laterum homologorum, ſuperficies autem ut quadrata tantum; ſequitur, eorum pondera, per ſeriem ipſam deſcendendo, magis ſemper decreſcere, quam ſuperficies, ac propterea corpora, quæ minora ſunt, majorem habere ſuperficiem quam majora, ſi cum ſuiſmet ponderibus conferantur. Rurſus notum eſt, ejuſdem fluidi reſiſtentiam eadem prorſus ratione augeri, qua corporum ſuperficies, quæ in eodem fluido moventur. Ratio itidem manifeſta. Nam ſi ubi corpora in fluido moventur, fluidi partes loco ceſſuræ, motum non ſolum ſuſcipere debent, ut Galilæus ajebat, verum etiam divelli, diſtrahi, ac filamenta, ut ita dicam, quibus nectuntur, perrumpi: ſi rurſus quo major eſt ſuperficies, qua corpus in fluidum offendit, eo etiam major movendarum, evellendarumque fluidi partium numerus occurrit; conſequens eſt, ut fluidi reſiſtentia tanto major fiat, quanto major eſt ſuperficies corporum, quæ in eo moventur. His poſitis, ſi conſideremus, inquiunt, corpus quodcunque gravius in ſpecie fluido, quemadmodum ubi in minorem molem redigitur, minori etiam velocitate id moveri perſpicimus, quod ob auctam ejus ſuperficiem major ei objicitur fluidi reſiſtentia: ita continuata imminutione ad eam tandem molis parvitatem perveniat neceſſe eſt, in qua, facto inter ejus vim, & fludi reſiſtentiam æquilibrio, omni prorſus motu privetur. Concipiamus v.g. ſphæram aliquam ex materia quadruplo graviore aqua conflatam. Eam conſtat, ſi aquæ viſcoſitas non obſtaret, deſcenſum molituram vi quatuor graduum. Intelligatur reſiſtentia aquæ, ea nimirum, quæ ab adhæſione ſuarum partium gignitur, æqualis 1. Erit vis ſphæræ ad aquæ reſiſtentiam, ut 4. ad 1. Si ex eadem materia ſphæram ſubquadruplam fingamus, certum eſt, hanc niti in deſcenſum vi 1., ſubquadrupla nimirum: & quoniam ejus ſuperficies eſt ſubdupla fere ſuperficiei ſphæræ præcedentis; non in ſubquadruplam aquæ reſiſtentiam, ſed in ſubduplam offendet, nimirum in $\frac{1}{2}$; ac propterea erit vis ejus ad reſiſtentiam aquæ fere ut 1 ad $\frac{1}{2}$. Fingamus rurſus ex eadem materia ſphæram aliam ſubquadruplam præcedentis. Conſtat ejus vim æqualem futuram $\frac{1}{4}$ ſubquadruplam nimirum; ſuperficiem vero ſubduplam tantum ſuperficiei ejuſdem. Quare cum in ſubduplam aquæ reſiſtentiam incurrat, ideſt in $\frac{1}{4}$; ſequitur æquilibrium inter oppoſitas vires futurum, & per conſequens ſphœram eandem in quolibet ſitu aquæ manſuram.

In hunc ferè modum ab adhæſionis Fautoribus diſputatur, quibus tamen, ſi propoſitionem ſuam his rationibus demonſtratam putent, multis de cauſis aſſentiri non poſſum.

Primum enim viſcoſitatem, ac lentorem eam eſſe volunt partium adhæſionem, quantulacunque ea ſit, quæ non ſolum abſolutam earum quietem ponit, verum etiam conatum aliquem perſiſtendi in eo loco, in quo ſunt, a nullo interno movente ſuperatum: id quod quantum fluido corpori repugnet, pluribus eo loco oſtendere conati ſumus, quo fluidi viſcoſitatem; & lentorem explicuimus. Præterea eorum ratio hoc fundamento nititur, quod minutiſſima illa corpora, quæ in fluidis continentur, omni ferme motu careant: quod verumne, an falſum ſit, inteſtinum fluidorum motum conſiderantibus, eo ſaltem tempore, quo fruſtulum ſalis in aquam injectum diſſolvitur, ſolutæque ejus partes per aquam ipſam diſperguntur, perſpicuum eſſe poteſt. Supponunt etiam, prædicta corpuſcula id ſolum præſtare, ut cum majorem, præ mole ſua, ſuperficiem fluidis opponant, quam corpora majora; minus apta reddantur ad fluidorum adhæſionem ſuperandam, *nimirum ad ſolvendam gluten, ad filamenta illa perrumpenda, quibus ipſorum partes nectuntur*. Quod profecto, admiſſa etiam ea fluidorum adhæſione, quam volunt, unice verum non eſſet. Nam præter id fieri etiam poteſt, ut corpuſcula ipſa vel ob eandem majorem ſuperficiem multo facilius vim, impreſſionemque ſuſcipiant a motricibus illis cauſis, quæ in fludis nunquam deſunt, vel ob molis parvitatem inæqualem ſenſibilius uno, eodemque tempore impreſſionem juxta omnes directiones ſuſcipiant a fluido, in quo continentur, vel ob aliam hujuſmodi cauſam id fiat: cujus beneficio, ea etiam ſublata fluidorum adhæſione, quam volunt, ſuſtineri in iis valerent. Quod vero ad propoſitionem illam ſpectat, reſiſtentiam fluidorum augeri in ea ratione, qua corporum ſuperficies, quæ in iis moventur; etſi hæc vera utique eſt; ei tamen reſiſtentiæ attribui non poteſt, qua fluida carent, aut certe, num careant, quæſtio eſt. Cum enim eorum partes dupliciter conſiderari poſſint, vel tanquam in quiete poſitæ, & configurationem ſuam tuentes, vel tanquam inteſtino motu actæ, ſed cum determinata velocitate; certum eſt, utrovis eas modo conceperis, reſiſtentiam aliquam habere; primo quidem ad inteſtinum motum ſubeundum; ſecundo ad eum ſubeundum cum majore velocitate, quam ab interno principio moveantur. Conſtat præterea, utramque reſiſtentiam in ea, quam diximus, ratione augeri; proinde tamen non ſequitur, primam fluidis corporibus eſſe tribuendam. Quibus rebus perſpicuum plane videtur, id ab adverſariis ſumi, quod in quæſtionem cadit, fluida nimirum eam habere partium adhæſionem, quæ controvertitur. Hinc licet intelligere, ſuſtentationem minutiſſimorum corporum in gravioribus, aut levioribus fluidis, nihil contra Galilæi rationem valere. Verum quoniam iiſdem principiis, quibus adverſarii uſi ſunt, refelli fortaſſe poſſunt; in iis & nos paulisper immoremur, & admittentes fluida omnem horum corpuſculorum motum adhæſione ſua cohibere poſſe, videamus quid indè ſequatur. Quod ſi abſurdum eſſe apparuerit, tum propoſitionis, tum aſſumptorum falſitas innoteſcet.

Antequam vero id facimus, animadverti maxime velim, nemini adhuc contigiſſe, ſolida invenire ſenſibilis magnitudinis, quæ cum fluidis exquiſite librentur; dummodo tamen liquores non imbibant, aut intus aerem non contineant, qui dilatari, comprimi, exprimive per omnes gradus poſſit. Conditones haſce addere volui, quod ſciam reperiri quædam corpora, quæ per aliquod tempus in fluidis conſiſtunt; quia nimirum liquores ita ſenſim imbibunt, ut contentus aer per inſenſibiles differentias comprimi, vel exprimi queat: quod præſertim piſcium maxime proprium eſt, quibus Sapientiſſimus rerum omnium Opifex Deus veſciculas, natatorias dictas, indidit, quas dilatare,& comprimere pro re nata poſſunt,omnique in aquæ loco manere. Si hæc, inquam, excipias, nulla plane corpora ſenſibilis magnitudinis invenies, quæ cum fluidis exquiſite librentur: argumento fluidorum æquilibrium cum ſolidis corporibus adeo eſſe exquiſitum,ut in indiviſibili prorſus conſiſtat. Nunc vero duo mihi ex adverſariorum propoſitione deduci poſſe videntur, quæ huic experientiæ plurimum repugnant: alterum, manere in fluidis poſſe ſolida in magna admodum mole, licet graviora, aut lèviora in ſpecie iiſdem ſint: alterum, manere in iiſdem poſſe ſolida in mole aliqua, quorum pondera in quacunque data differentia ſint cum æquali mole fluidorum.

Quæ ut magis appareant, Problema præmittamus. Datis tribus magnitudinibus heterogenies, ſimilibus, & æqualibus A.B.C., data differentia ponderis inter A, & C, nec non inter B, & C; mutare oportet magnitudines B, & C in D, & E, prioribus ſimiles, & æquales inter ſe, ita ut differentia pon-

ponderis inter A, & C ſit ad differentiam ponderis inter D, & E, ut ſuperficies magnitudinis A ad ſuperficiem magnitudinis D.

Fiat ut differentia ponderis inter B, & C ad differentiam ponderis inter A, & C; ita reciproce radix magnitudinis datæ A ad quartam proportionalem. Hæc erit radix magnitudinis D habentis conditionem quæſitam, ut conſideranti patebit.

Sit (placet enim notis vulgaribus uti) magnitudo A 1. differentia ponderis inter A, & C. 1. Differentia ponderis inter B, & C $\frac{1}{1000}$, & fiat $\frac{1}{1000}$. 1 : : 1 . 1000. Erit 1000 radix quæſita magnitudinis B in D mutati. Nam erit A ad D : : 1 . 1000000000. Et quoniam hæc corpora ſunt ſimilia; erit ſuperficies A ad ſuperficiem D in duplicata ratione ſuarum radicum, nimirum : : 1 . 1000000. Cum præterea differentia ponderis inter A, & C ſit 1 : mutatiſque B in D, & C in E, prioribus ſimiles, & æquales inter ſe, differentia ponderis inter D, & E ſit $\frac{1}{1000}$ × 1000000000 = 1000000 : erit differentia ponderis inter A, & C ad differentiam ponderis inter D, & E : : 1-1000000. igitur in eadem ratione, ac ipſorum ſuperficies.

His poſitis non erit difficile probatu id, quod primum proponebamus, nimirum, ſi adhæſio fluidi, ſi gluten, *ſi filamenta, quibus ipſorum partes nectuntur*, in cauſa ſunt, quare fluida ſuſtentent ſolida in ſpecie graviora, aut leviora; in parva admodum mole, hanc eandem adhæſionem; gluten, *filamenta eadem, effectura etiam*, ut fluida ſuſtentent ſolida tum graviora, tū leviora in ſpecie, in mole ſatis magna, ac plane ſenſibili.

Age porro adhæſio partium aquæ ſuſtineat granulum ſalis A in ſpecie gravioris. Adhæſio aquæ æquipollebit, ſi modo non præpolleat, exceſſui ponderis A ſupra pondus æqualis molis ejuſdem aquæ. Sit pondus ſpecificum ſalis ad pondus aquæ : : 2 . 1, quale nimirum deprehendit expertiſſimus Boyle pondus ſalis marini in tractatu de ſalſedine maris. Suſtineatur ab adhæſione aquæ in mole . 1 . Erit vis A, quæ adhæſioni aquæ opponitur, æqualis . 1 . Concipiamus modo materiam aliquam, cujus pondus ſe habeat ad pondus aquæ in eadem mole : : 1 $\frac{1}{1000}$. 1. Et fingamus ex hac materia factum corpus B ſimile, & æquale ipſe A. B igitur in hac mole ſuperaret æqualem molem aquæ C $\frac{1}{1000}$ illius ponderis cujus A . 1 . ſuperabat. Iccirco erit vis B, quæ opponitur adhæſioni aquæ ad vim A, quæ eidem adhæſioni apponitur : : $\frac{1}{1000}$. 1. Si ex eadem materia fiat corpus D ſimile habens rationem ad ipſum A : : 1000000000. 1., ac per conſequens excedens æqualem molem aquæ E 1000000:^{is} partibus, quarum A æqualem aquæ molem C 1:^{a} ſuperabat: ajo tale corpus in eadem aqua ſuſtentatum iri. Id vero ex præcedenti Propoſitione perſpicuum eſt. Nam erit ut vis A, 1 ; ad vim D, 1000000, ita ſuperficies ejuſdem A . 1 . ad ſuperficiem D 1000000 : ſed ut ipſarum ſuperficies, ita reſiſtentia aquæ ab adhæſione ſuarum partium orta, ex adverſariorum ſuppoſitione: Igitur ſi adhæſio partium aquæ ſuſtinet A 1, quod *filamenta, quibus aquæ partes nectuntur*, perrumpere non valet; ob eandem cauſam ſuſtinebit etiam D 1000000000, excedens æqualem aquæ molem E 1000000:^{is} partibus, quarum A æqualem ejuſdem aquæ molem C 1:^{a} ſuperabat.

Idem oſtendetur accidere corporibus, quæ leviora in ſpecie aqua ſunt. Nam ſi pro exceſſibus ponderum A, & B ſupra æqualem aquæ molem C, ſumantur eorundem defectus, & dicamus aquam (cujus ſpecificum pondus ſit ad A : : 2 . 1 . ideſt quæ in data mole excedat A pondo 1) dicamus, inquam, aquam adhæſione ſuarum partium continere poſſe idem A in mole . 1 : oſtendetur, eandem aquam, cujus pondus ſe habet ad B æquale ipſi A : : 2 . 1 $\frac{999}{1000}$, ideſt quæ in data mole excedit B $\frac{1}{1000}$, poſſe continere B in D tranſmutatum in mole 1000000000.

Neque oppgnant adverſarii, corpus D ſive gravius, ſive levius in ſpecie aqua, in ea tantum mole, quam diximus, in eadem aqua manere poſſe. Facile enim eſt oſtendere, illud in aqua manſurum, cujuſcumque magnitudinis fuerit; dummodo hæc ipſius magnitudo inter 1 ; & 1000000000 poſita ſit. Nam ſi fingamus corpus B æquale ipſi A gravius, aut levius, eſſe aqua in eadem mole C $\frac{1}{1000}$: & ex eadem materia intelligamus factum corpus D, cujus magnitudo ſit tantum 1000000; erit differentia ponderis inter D, & æqualem molem aquæ E $\frac{1}{1000}$ × 1000000 = 1000.

Iccirco vis A ad vim D erit : : 1 . 1000 . Cum vero ſuperficies A ſit ad ſuperficiem ſimilis corporis : : 1 . 10000 . vis A 1 majorem rationem habebit ad vim D 1000, quam ſuperficies ejuſdem A 1 ad ſuperficiem D 10000 . Quare ſi A 1 ſuſtineatur ab adhæſione partium aquæ 1 multo magis D 1000000 ab eadem adhæſione ſuſtineretur .

Ne illud quidem objiciant , ponderis differentiam , quæ inter corpus D conſiſtens in fluido , & æqualem molem fluidi E intercedit , inſenſibilem ſemper eſſe . Nam illud oſtendi poteſt , quod ſecundo loco nobis probandum ſumpſimus , nimium id etiam abſurdum ex ipſorum ſuppoſitione naſci , ut in eodem fluido ſolida conſiſtere oporteat in mole aliqua , quacunque data ponderis differentia , inter ipſa , & æqualem fluidi ejuſdem . Ad id autem oſtendendum ſatis eſt invenire mediam proportionalem inter differentiam ponderis , quæ inter A , quod in fluido conſiſtere ſupponitur ob adhæſionem fluidi , & æqualem molem ejuſdem fludi C ; & inter differentiam ponderis quamcunque , quæ inter aliud ſimile corpus D , & æqualem molem ejuſdem fluidi E , intercedit . Unitas exprimat tum magnitudinem A , tum differentiam ponderis inter A , & C : 1000000 ; aut alius numerus quantumvis major exprimat differentiam inter pondus D , & E . Si inter has quantitates inveniatur media proportionalis 1000 , fiatque ejus cubus 1000000000 , hæc erit magnitudo , quam habens corpus D, in fluido conſiſtet in data ponderis differentia inter ipſum , & molem fluidi æqualem . Erit enim ſuperficies corporis A ad ſuperficiem corporis D in duplicata ratione radicum, hoc eſt : : 1 . 1000000 . Sed eadem ratio eſt inter differentiam ponderis A , & C , D , & E ex hypotheſi ; Igitur ſi A conſiſtit in fluido ob adhæſionem partium fluidi,etiam D in eodem conſiſtet in mole aliqua,& data ponderis differentia 1000000 inter ipſum D,& idem fluidum.

Ex quibus plane perſpicitur , ſi ea fluidorum adhæſio , quam adverſarii volunt , in cauſa eſſet , quare ſolida , tum graviora , tum leviora in ſpecie fluidis , ubi in tenuiſſimas partes diviſa ſunt , in iiſdem fluidis conſiſtant ; ſequi, non ſolum , ut ſolida in iiſdem conſiſtant in magna admodum mole , verum etiam quacunque data ponderis differentia inter ipſa , & molem fluidi æqualem . At nunc quæro , an hæc , & ſimilia portenta , cum Galilæi , aliorum Hydroſtaticorum doctrina, & experimentis conveniant ; a quibus docemur , fluidorum æquilibrium cum ſolidis corporibus adeo eſſe exquiſitum , ut nullo labore , nulla adhuc induſtria corpus ſenſibilis magnitudinis repertum ſit , quod cum fluidis exquiſite libretur ; adeo ut eorum æquilibrium in indiviſibili poſitum eſſe , judicatum ab iis ſit ? Quæ ſi ita ſunt , jam ſatis conſtat, objecta illa minutiſſima corpora , quæ in fluidis conſiſtere dicuntur , nihil valere ad probandam fluidorum adhæſionem , hoc eſt contactum partium cum quiete , & niſu aliquo , quantuluſcunque is eſſe dicatur, ad eum conſervandum , quando illorum corporum ſuſtentatio ei minime accepta referri queat . Cæterum ejus cauſas inquirere nec noſtri muneris eſt , nec neceſſarium videtur ; cum præſertim a Dominico Gulielmino id plane præſtitum ſit in diſſertatione de ſalibus n.61, & ſequentibus,ubi omnes hujus phænomeni cauſas accuratiſſime inveſtigavit . Et quanquam fluidorum adhæſionem in earum numerum ab eo referri vides ; tamen eam minime indicavit , quam nos refutavimus (conſtat enim præſtantiſſimum Virum primas in hoc munere detuliſſe inteſtino motui fluidorum) ſed eam tantum intelligi voluit , per quam fluidorum partes inteſtinum motum ſuſcipere renuunt majorem eo , quo ab æthere , calore , cæteriſque motricibus cauſis cientur , a qua nos eorum viſcoſitatem , lentoremque oriri ſupra monuimus . Hanc vero inter adjutrices hujus phœnomeni cauſas locum aliquem habere vel ex eo liquet , quod etſi ipſa per ſe motum ſolidorum corporum in fluidis penitus cohibere non poteſt ; eum tamen plurimum retardat . Conſtat enim , tum unum idemque ſolidum in fluidis viſcoſioribus , tum in uno eodemque fluido tenuiora ſolida, ſi cætera paria ſint , ſegnius moveri ; adeo ut minutiſſima arena ad ſemiulnæ ſpatium deſcenſu peragendum quinque , aut ſex etiam dies , ut Galilæus notavit , conſumat .

Ad fluidorum adhæſionem probandam plurimum valere videntur , tum magna illa corpora , quæ ſuper levioribus fluidis natant , metalla puta , ubi præſertim in bracteas ducta ſunt ; tum liquorum guttæ , quæ vel a ſolidis corporibus pendent , vel eis inſiſtunt ; tum prælongi illi funes , in quos quidam eorum inter cadendum ſe componunt ; tum demum bullæ , quas excitant . Quæ profecto tam manifeſta adhæſionis ſecundo modo acceptæ indicia eſſe ejus aſſertoribus perſuaſum eſt , ut eos , qui majus adhuc teſtimonium requirunt,ſenſibus carere putent. Hæc omnia

ex-

experimentis amolliri malo, quam rationibus, tum quod eorum cauſas ex dictis in univerſum de lentore, & viſcoſitate fluidorum perſpici poſſe credimus; tum quod ea ſuppetunt experimenta, quæ quæſtionem fortaſſe diriment; tum demum quod judicamus adverſarios noſtros refelli aptius non poſſe, quam ſi eoſdem illis ſenſus objiciamus, quos nobis opponunt, quorumque teſtimonio ſtandum eſſe contendunt. Antea quam vero id facimus, videamus, quæſo, in quo potiſſimum oppoſitionis vis poſita ſit.

Principio igitur ſi ad lamellas illas metallorum reſpexeris, quæ aqua, aut alio liquore ſupernatant, apparebit, nihil eas virium contra noſtram rationem habere. Cum enim obſervatione conſtet, ubi hæc corpora aqua maduerint, ſupernatare amplius non poſſe, in quæſtionem revocandum non videtur, utrum ſuſtineantur ab adhæſione partium aquæ, an vero ex eo, quod difficile incumbens aer, aut tenujus aliquod fluidum, amittere poteſt apparentem illam unionem, quam cum ſuprema lamellarum ſuperficie habet. Si quis autem hanc difficultatem adhæſionem vocare voluerit, non recuſabo; dummodo hac voce non intelligat niſum quendam partium fluidi ad conſiſtendum, & ad configurationem ſuam conſervandam, a nulla potentia ſuperatum. Quemadmodum enim ex dictis de viſcoſitate, & lentore abunde conſtat, fluidorum partes inter ſe minime cohærere, quæ inteſtino motu perpetuo moventur; ab ambiente autem, aut incumbente alio fluido ita cogi, & in apparente unione conſervari, ut a ſui maſſa ægre divelli queant; ita dubitari non poteſt, quin partes eædem ab eadem cauſa, & eodem prorſus modo apparentem unionem cum ſolidis corporibus acquirant, quæ difficile tollatur, atque eo difficilius, quo fluidum ipſum majorem ſolidi ſuperficiem attingit. Hinc ſi natantem metalli laminam ſpectemus, quoniam craſſus, vel etiam ſubtilis aer contiguus, magnam admodum ejus ſuperficiei partem contingit; fieri profecto non poteſt, quin difficilius aliquanto eam deſerat, quam ut a circumſtantibus aquæ monticulis ejus difficultas ſuperari queat.

Porro ſi conſideremus funes illos fluidos, quos liquores inter cadendum effingunt, hos nullius momenti adverſus nos eſſe, conſtabit. Nam ſi fluidorum partes ægre diſtahuntur a ſui maſſa, & ab apparente illa unione, quam inter ſe habent, quod ab ambiente aliquo, & circumprimente corpore in ſe invicem adiguntur: preterea ſi amittere renuunt configurationem ſuam, non quomodocumque, ſed velociori motu, quam ab internis principiis tollatur, ut fuſius a nobis probatum eſt; patet eundem funium effectum conſecuturum, qui haberetur, ſi eam adhæſionem haberent, per quam configurationem ſuam immotæ ſervarent. Quocirca cum id adverſariis onus incumbat, ut oſtendant, fluidorum partes eam adhæſionem habere, per quam configurationem ſuam immotæ tueantur, quantulacunque ea ſit; id certe ex funibus, quos liquiores componunt, cum certa ratione coniicere non poſſunt. His etiam adde continuandorum funium cauſam ſane non ſpernendam. Nam cum corpora quæque ab eodem ambiente premantur in eadem ratione, in qua ſunt eorum ſuperficies; cum præterea aliunde conſtet, eandem fluidi quantitatem, quæ primum in guttam conformata erat, deinde vero in fluidum funem producta, majorem ſuperficiem acquirere; ſequitur, idem fluidum, ubi cadere incipit, majori vi circumprimi, & in apparentem unionem validius adigi: id quod ad continuandum funem conferre plurimum valet.

Quod vero ad bullulas ipſas attinet, haud ſane intelligo, quid roboris habeant ad eam, quam diximus, fluidorum adhæſionem probandam. Conſtat enim explicari bullulas poſſe per ſolam fluidorum repugnantiam ad majorem ſuarum partium divulſionem ſubeundam, quam quæ ab intercurrente ætheris, ſubtilioriſque aeris materia inferatur. Fingamus, craſſioris aeris partem in ſphæram compoſitam, præſſamque per aquam adſcendere, ac ubi ad ſuperficiem aquæ pervenerit, in tenui ejuſdem liquoris membrana involvi. Imminuta igitur aquæ preſſione dilatari nitetur. At quia aquea membrana ex pluribus ſtratis contexitur, dilatabitur primum abſque ulla fiſſione, aqueis particulis ſupra ſe facile diſcurrentibus. Pergat aer ſe iterum dilatare, donec liquoris membrana ad extremam uſque tenuitatem perveniat. Quoniam vis aeris ſe expandendi eo minor redditur, quo ipſe aer magis expanſus eſt: cum præterea aquea membrana adeo attenuata eſt, ut majorem extenſionem ſubire non queat, quin ejus partes a ſe invicem ſenſibiliter divellantur (cui divulſioni eas reſiſtere ob circumprimentem vim antea probatum eſt) ea re fit, ut aer eam demum expanſionem acquirat, ut vis ſe ultra expandendi partim cum circumprimente craſſiore aere, partim cum ea, quam diximus

aquæ

aqueæ membranæ repugnantia, in æquilibrio maneat. Icciroo aerea bulla per aliquod ſaltem tempus non diſſiliet.

Ex his perſpicuum videtur, omnem controverſiam in guttis poſitam eſſe, in quibus cum manifeſta quies, ſi oculis fides habenda, deprehendatur; tanta ſaltem fluidorum adhæſio inde inferri poſſe videtur, quantam pondus guttularum, quæ ex ipſis fluidis fiunt, ſuperare non valet; hinc tamen ejus aſſertores video in duas partes diviſos. Alii enim in ea ſunt opinione, ut putent, omnes guttæ partes ea inter ſe adhæſione conjugi, quæ omne ejus pondus ſuſtinere poſſit. Alii contra omnes quidem fluidi partes adhæſionem inter ſe aliquam habere tuentur, eam tamen, quæ ſuſtinendo guttæ oneri par minime ſit; hinc omnem externis guttæ partibus provinciam aſſignant. Volunt itaque liquorum partes lanugine neſcio qua flexibili, ac reſilienti, malorum coroneorum in morem, obduci, per quam eo inter ſe fortius colligentur, impliceturque, quo validius a vi aliqua diſtrahuntur; hinc externas guttæ partes, cum ab internarum pondere gravantur, lanuginis beneficio rete veluti quoddam componere, a quo omne guttæ pondus ſuſtinetur. Contra utroſque experimentis agendum breviter exiſtimo. Primo igitur pendentem aquæ guttulam ob eorum oculos ponamus; neque enim vereor, ne non eam tali partium adhæſione carere concedant. Applicent guttæ apici ſalis granulum, qui aquam colore aliquo inficiat, vitrioli puta e Cypro. Cernent eundem ſalem per univerſam guttæ ſubſtantiam leniter diffundi. Applicent eidem guttæ corpuſcula tum graviora, tum leviora aqua. Cernent graviora ad imum guttæ ferri, adſcendere leviora, atque in ſuo quæque loco manere; ſi autem inde ſtyli apice removeantur, in eundem locum ſe ſe ſtatim recipere. Neque vero putent, hos motus in internis tantum guttæ partibus fieri, non vero in iis, quæ ab aere terminantur. Si enim guttæ admoverint aut ſcobem ſuberis, aut ceræ membranulam, utramque perſpicient per guttæ ſuperficiem adſcendere, & quod caput eſt, perſpicient, membranam præſertim altera ſui parte, qua aerem contingit, nullo prorſus humore madentem a guttæ mucrone ad baſim ferri: Præterea idem ſemper evenire cognoſcent, ſi hoc unum caverint, ne membranulæ ejus magnitudinis ſint, ut earum partium pondus, quæ extra guttam ſunt, vim pellentis aquæ ſuperet, a quo in guttæ apice detineantur. Guttulã deinde vel braſicæ foliis, vel anſeris pinnis inſiſtentem illis objiciamus; neque in ea aliter fieri obſervabunt. Si enim cerea membrana ſuperficiei guttæ prope baſim applicetur, ea ſtatim ad guttæ mucronem adſcendet, nulla in ſuperiore ſui parte humiditate contracta. Objiciamus tandem metalli laminam, quovis liquore innatantem, in cujus medio aquea guttula ſita ſit. Applicent guttæ lateri bacillum perpendiculariter erectum; videbunt haud injucundo ſpectaculo, laminam ipſam ad bacillum propius accedere, ac poſt varios itus, & reditus, ſervata ſemper guttæ figura, ſiſti tandem; ubi bacillus ad medium guttæ pertingit; in quo quidem loco ſemper conſiſtet, dummodo gutta in medio laminæ ſita non magna admodum ſit.

Nunc vero dicant velim, quid de fluidorum adhæſione ſenſuum teſtimonio compertum illis ſit: nimirum de illo firmo, & ſtabili contactu partium fluidi, de lanugine flexibili, & reſiliente, de glutine, *de filamentis denique illis, quibus ipſorum partes nectuntur, quibus tantum perruptis, hydroſtaticæ leges obſervantur; & ſine quibus guttæ aqueæ ſe non ſuſtinerent, ſed in ſubjectum planum defluerent*. Si ſalem diſſolvi, diſpergique per omnem guttæ ſubſtantiam perſpiciunt; qua unquam ratione negabunt guttæ partes perpetuo motu moveri? Quod ſi ita eſt; quem igitur nexum; quam unionem, adhæſionemque unaquæque earum cum proximis habebit? Si ſal per omnem guttæ maſſam diffunditur, ideſt ſi inter aquæ partes ita diſcurrit, ut omnem earum contactum ſolvat; qui unquam fiet, ut ita inter ſe, aptæ colligatæque illæ ſint, ut univerſum guttæ pondus adhæſione ſua ſuſtineant? Quod ſi dicant inteſtinum aquearum partium motum tunc ſolum haberi, cum ſalis ſolutio peragitur, ea vero perfecta, eaſdem quietas manere: concedant oportet, tunc ſaltem, cum ſal ipſe diſſolvitur, nullam earum vicinis adhæreſcere. At ſi ita eſt, quo unquam modo univerſum guttæ pondus ab adhæſione illa partium ſuſtinebitur, quæ in ſolutione ſalis longe ab iis abeſt? Quod ſi ad corpuſcula illa reſpiciant, quæ ſive graviora, ſive leviora aqua intra guttam per hydroſtaticas leges moventur; alterum profecto de duobus affirment neceſſe eſt: vel internas guttæ partes inter ſe minime cohærete, vel hac eas intelligentia pollere, ut adhæſione omnem ſuarum partium motum

cohi-

cohibeant, tenuiſſimorum vero corporum, quæ in gutta continentur, non cohibeant. Si rurſus ad ſcobem ſuberis, aut ad ceræ membranam oculos convertant, quæ per guttæ ſuperficiem arentes prorſus adſcendunt, non dubito, quin ſint ejus quoque ſuperficiem ab hac adhæſione liberaturi. Nullum ſane corpus fluidum adſcendit, quod a præpollente fluidi pondere non pellatur. At vero quis unquam in animum inducat credere, illas guttæ partes, quæ ad ejus ſuperficiem ſpectant, vim gravitatis contra hæc corpora exercere, quando eas inter ſe adeo colligari, implicarique ſupponunt, ut reticulum componant tantæ firmitatis, ut omne guttæ pondus ſuſtinere valeat? An fieri unquam poteſt, ut grave, quod totum ſuſtinetur, vim gravitatis in contignum exerceat? Neque dicant prædicta corpora ab internarum guttæ partium pondere ſurſum adigi; nam abſurdum magis erit, quod inde ſequetur; ſuperficiales ſcilicet guttæ partes, totum ejus pondus ſiſtere poſſe, exiguum vero ſuberis, aut ceræ membranæ non poſſe; quæ ſurſum adigi non valent, quin reticulum diſrumpatur. Tandem ſi ad varios illos innatantis laminæ motus oculos convertant, haud ſane intelligo, quodnam majus a ſuiſmet ſenſibus teſtimonium requirant. Metallica illa lamina, cui aquea gutta inſiſtit, ad bacillum guttæ erectum accedere propius, atque ab eo recedere variis motionibus non poteſt, quamcunque id ob cauſam fiat, quin guttæ reticulum a bacillo ſcindatur, ſolutis, perruptiſve filamentis, quibus contexitur. Verum ſi hoc reticulum tantæ conſiſtentiæ eſt, ut prohibere valeat, quo minus guttæ partes diffluant, & complanentur; cur ſciſſioni, quæ a bacillo fit, non reſiſtet? cur omnem innatantis laminæ motum conſiſtentia, ac firmitate ſua, non cohibebit? Ex his omnibus perſpicuum plane videtur, tantum abeſſe, ut aquæ guttula, in qua totum fere objectionis momentum poſitum erat, fluidorum adhæſionem probet, hoc eſt contactum partium cum quiete, & conatu ad eum conſervandum; ut ſi eadem guttula paulo diligentius inſpiciatur, adhæſionem hanc in fluidis non reperiri plane domonſtret. Conſtat enim hydroſtaticas leges in omnibus guttæ partibus, & quod caput eſt, in ipſa ſuperficie non ſecus ſervari, quam in fluido, quod intra vas aſſervatur: argumento omnem earum formam ambienti corpori, quodcumque id demum fuerit, acceptam referendam eſſe. Supereſt, ut fluidorum adſcenſum ſupra libellam conſideremus, quæramuſque, an nullum ab eo hujuſce adhæſionis indicium haberi queat, ut multi docti Viri judicavere.

Notum eſt, ſi fiſtula vitrea ſatis anguſta, ac utrinque pervia, liquorem, a quo vitrum medefit, altero ſui extremo tetigerit, liquorem ipſum ad notabilem altitudinem attolli, atque eo altius attolli, quo fiſtulæ cavitas anguſtior. Notum præterea, non ſecus accidere ſolere, ſi liquor in vaſe contineantur, quod ab eo humeſcat, vel aliud quodcumque corpus contingat; nam ejus partes, quæ vaſis, aut corporis illius ſuperficiebus propiores ſunt, altius aſſurgentes, quam quæ ab iis longius diſtant, cuneorum in morem circa ipſa aggerantur. Quæcunque igitur cauſa fuerit, cur quædam liquoris partes ſupra cæterarum libellam adſcendant, ob id ſolum fieri putant nonnulli, ut eas proximæ ſequantur, quod cum omnes adhæreſcant inter ſe, adſcendentes illæ, has, ceu fune quodam colligatas, trahunt. Fluidorum partes ita inter ſe cogi, & in apparente unione detineri, ut unaquæque, & a ſui maſſa, & a ſolidis corporibus, quæ madefaciunt, divelli ægre poſſit, interea dum omnes ſubtili materia innatantes inteſtino motu moventur, ſæpe a nobis dictum eſt; & qua ratione id fiat, ſatis, ut puto, explicatum. Aio vero tantum abeſſe, ut fluidorum adſcenſus ſupra libellam probet, fluida eam partium adhæſionem habere, per quam ordinem, diſpoſitionem, configurationem, quam habent, quoquo modo tueantur, ut ea poſita nullus eorundem fluidorum adſcenſus ſequeretur.

Dominus Carrè Borello in lib. de mot. nat. a grav. pend. cap. 8. veſtigiis inſiſtens, novis experimentis, & rationibus (comment. Acad. Reg. Scien. Pariſ. ann. 1705.) oſtendit humorum partes, quæ in tubulis continentur, ob id ſolum attolli, quod ab internis tuborum parietibus, quos madefaciunt, ita fulciuntur, ut minore vi fundum vaſis premant, interea dum aliæ, quæ extra tubum ſunt, hoc fulcimento carentes, majore vi ſuper fundum ipſorum gravitant; ea re fieri, ut in tubo exiſtentes ab iis, quæ extra tubum ſunt, ſurſum pellantur, atque eo uſque pellantur, dum inter ipſas æquilibrium reſtituatur. Rem omnem mechanico Borelli principio explicat. Nam ſi ſit ſphæra D, quæ aquæ v. g. particulam repræſentet, & verticali parieti utcunque aſpero altero ſui axis extremo B nitatur, altero

tero

tero vero E ſuſtineatur a vi qualibet, oſtendit Borellus, vim ſuſtentantem in E ad ſphæræ D pondus eandem rationem habere quam ſemiaxis D B ad totum axem E B, ut ex vecte perſpicuum videtur.

His ita conſtitutis, ut ad adhæſionis fautores veniamus, quibuſcum negotium nobis eſt, conſideremus primo eas fluidi partes, quæ tubi ſuperficiem tangunt. Illud, puto, non negabunt ſphæram D, quæ unam earum refert, ſi ad fiſtulæ parietem adhæreſcat, alterutro modo eidem adhærere. Vel enim ab eo ægre divellitur, interea dum ſuper eum facile diſcurrit (quemadmodum faceret dentata rota, aut anguloſum corpus, quod a vi aliqua verſus aſperum parietem prematur, circumvolvaturque) vel qua parte parietem tangit, ita ad eum quaſi agglutinatur, ut non ſine aliqua difficultate excurrere poſſit. Si primo modo adhæreat, conſtat adhæſionem in ſimplex fulcimentum converti, ac propterea ex allato mechanices principio ſphæram D facile attolli poſſe. Si ſecundo, quis non videt ejus adſcenſum difficiliorem adhæſione fieri; ut ſi ea demum tanta ſit; quanta ſphæræ D ſuſtinendæ ſufficiat, nullus fieri queat? Nam ſi vis adhæſionis, quam D habet ad tubi parietem A C, cum ejuſdem pondere æquilibratur, ſi concipiatur D parieti tantum adhærens, & non gravis, patet, vim in E tantam in ea ſublevanda difficultatem pati, quantam pateretur, ſi D gravis eſſet, & non adhærens, ideſt ex ſuppoſitis, eam difficultatem, quæ ad ſphæræ adhæſionem paulo majorem rationem haberet, quam DB ad EB. Igitur ſi D & gravis, & adhærens ſit, vis in E, quæ ei ſublevandæ ſufficiat, paulo majorem rationem habere debebit ad gravitatem D, & adhæſionem ſimul, quam 2 DB, ſeu EB ad ſe ipſam. Itaque ſi vis attollens in E ponderi ſphæræ D æqualis ſit, ut re vera ſupponitur, conſtat ſphæram D ab eadem vi extolli nequaquam poſſe ſupra cæterarum libellam. Hinc ſphæra D ita ad tubi parietem agglutinata in cauſa erit, cur ſphæræ aliæ, quæ ei ſubiiciuntur, eadem vi fundum vaſis premant, ac reliquæ partes, quæ in vaſe extra tubum continentur.

Sed ſphæra D fiſtulæ parieti adhæreat hoc modo nec ne, parum intereſt; aliarum enim adſcenſus, ea etiam ita adhærente, ſequi poſſe videtur. Conſideremus igitur ſphæras alias remotiores, quæ in eodem ſphæræ D plano horizontali poſitæ ſint, & adhæſionem habeant, tum cum D, tum inter ſe, eam ſcilicet, per quam a diſpoſitione, & configuratione ſua turbari difficile patiantur. An non eadem ratione conſtabit, earum adſcenſum eo difficiliorem futurum, quo majore illæ inter ſe adhæſione colligantur? Liquet enim, quantum eſt difficultatis, ut unaquæque a ſua ſede removeatur, tantundem cauſæ ſubeſſe, cur ſpæræ, quæ ei ſubjiciuntur, fundum vaſis premant. Ex quibus perſpicuum videtur, adeo falſum eſſe, liquorum adſcenſum ſupra libellam, eam, quam diximus, adhæſionem probare, ut ea poſita, illum ægrius fieri conſtet.

At inquies, in id nos revolvi, quo minime volebamus: ſi enim liquorum adſcenſus in tubulis nullam ſuarummet partium adhæſionem probat, quorundam adſcenſus minor quam aliorum in iiſdem tubis, eam certe probabit. Ex pluribus obſervationibus conſtat, fluida fere omnia minus in uno eodemque tubo attolli, quam aquam. Oleum v. g. olivarum in quibuſdam tubis ab ſubduplam, in aliis, prout exiliores fuerint, ad minorem etiam altitudinem adſcendit. Id non alia certe de cauſa evenire autumant adhæſionis fautores, niſi quia oleum olivarum multo viſcoſius aqua eſt, quod perinde videtur, ac ſi diceres, quia olei partes multo majorem inter ſe, & cum tubi parietibus adhæſionem habent, ac firmum ſtabilemque contactum. Rem ita eſſe, non improbabili conjectura aſſequi nos poſſe putant. Ex mechanico enim Borelli principio oſtendi poſſe videtur, oleum ad majorem altitudinem adſcenſurum, quam aquam, niſi ab adhæſione prohiberetur. Particulas olei magis ſuſtineri a tubi parietibus, quam particulas aquæ, facile omnes vident, qui animadverterint, vitrum difficilius abſtergi ſi ei oleum, quam ſi aquam adſperſeris, quod illæ majori ſui parte in poros vitri inſerantur, quam iſtæ. Quare ſi ſphæra D quæ particulam olei repræſentat, a tubi parietibus magis ſuſtinetur, quam particula aquæ; vis eam attollens majorem rationem habebit ad ipſius pondus, quam vis attollens particulam aquæ ad pondus ejuſdem aqueæ particulæ. Ex quo conſequitur, oleum ad majorem altitudinem in uno eodemque tubo adſcenſurum, quam aquam. Verum cum id autopſia falſum eſſe conſtet, conſequens eſt, majus in oleo impedimentum eſſe, quam in aqua. Cum itaque nullum rationabilius afferri poſſe videatur impedimentum, quam partium adhæſio, tum inter ſe, tum ad parietes tubi; dicendum,

olei

olei adſcenſum ab adhæſione prohiberi, ab ea nimirum, per quam ejus partes diſpoſitionem, atque ordinem, in quo ſunt, quodammodo tuentur. Quoniam vero id, quod de oleo dictum eſt, de cæteris etiam liquoribus dici poſſe videtur; rationi valde conſonum eſt dicere, nullum eorum adhæſione partium carere.

Hæc quidem magni momenti objectio eſt: ſed ſi eam introſpexeris, minus fortaſſe valebit, quam in ſpeciem videtur. Ajo enim adhæſionem ipſam in cauſa non eſſe, cur oleum olivarum minus adſcendat in uno, eodemque tubo, quam aqua: iccirco aliud rationabilius impedimentum afferri poſſe. Experimentum experimento objiciamus. Olei olivarum guttæ a quovis corpore pendentes, & ad maximam, quoad ejus fieri poteſt, magnitudinem redactæ, minores ſunt aqueis guttis, quæ ab eodem corpore, in ea, qua poſſunt, magnitudine pendent: ut cuilibet experiri pronum eſt. Si igitur minor olei, quam aquæ adſcenſus in uno, eodemque tubo pendet ab adhæſione ſuarum partium; quæro ego, qui unquam fiat, ut gutta ejuſdem olei, quod & minus grave eſt aqua, & majorem partium adhæſionem habet, non multo major ſit aquea gutta, ſed minor? Enimvero ſi major ſuarum partium adhæſio impedimento eſt, quo minus in uno, eodemque tubo adſcendat ad eandem altitudinem, ad quam aqua attollebatur; eadem certe ſatis magnum ſuarum partium, numerum ſuſtineret, quæ formarentur in guttam majorem ea, quam aqueæ particulæ effingere poſſunt. Sed ne multa, ſi major adhæſio minoris olei adſcenſus cauſa eſt; cur igitur oleum olivarum magis adſcendit in eodem tubo, quam ſpiritus vini, aut oleum terebinthinæ, quæ multo minus viſcoſa ſunt? Conſtat enim ex obſervationibus laudati Carrè, illud adſcendiſſe ad altitudinem quinque linearum in tubo, cujus diameter erat $\frac{1}{3}$: lineæ, in quo hæc quatuor linearum altitudinem non excellerant. Falſum igitur, minorem adſcenſum quorundam liquorum in iiſdem tubulis majori ſuarum partium adhæſioni referendum, ac propterea liquet, rationabiliori impedimento illum attribui oportere.

Hujus phœnomeni cauſam data opera inquirere ad inſtitutum noſtrum non pertinet; fortaſſe ad majorem olei, quam aquæ &c. raritatem, nec non ad mechanicum ejuſdem Borelli principium attendentibus, non inconcinna ejus ratio ſuccurret. Nam ſi rarior olei, quam aquæ textura eſt, ut multa nobis oſtendunt, nimirum ſi ob majorem ætheris, ſubtilioriſque aeris intercurrentem materiam, minus aſperitatibus ſuis, aut ſimili de cauſa, ſe ſe mutuo excipiunt, ideſt magis a ſe invicem diſtant (id quod ejus lentori minime officit) rationi conſonum videtur, ejus partes, quæ a tubi parietibus remotiores ſunt, minus fulcimentum acquirere ab iis, quæ a tubi parietibus immediate ſuſtinentur. Quemadmodum enim ubi ſphæra D minore ſui parte parietis A C lacunam ingreditur, minus ab eo ſuſtinetur, quod fulcimentum ab ejus gravitatis centro magis diſtat; ita ſubſequens ſpæra, quo minus inæqualitatibus ſuis excipit, vel excipitur a ſphæra D, ſubtiliore materia interjecta, eo minus etiam ob eandem rationem ab eadem ſphæra D ſuſtinebitur, ac propterea majorem ſupra fundum vaſis gravitationem exercebit.

Hinc ratio reddi fortaſſe poterit, cur oleum tartari, aliique ſales in aqua ſoluti minus adſcendant in eodem tubo, quam aqua dulcis. Nam cum horum corporum mixtura plus etheris, ſubtilioriſque aeris admittat, quam aqua ſimplex, ob diſſimilitudinem præſertim, quæ inter aquæ, ſolitorumque ſalium partes intercedit (id quod majori eorum ſpecificæ gravitati non obſtat) inde fit, ut horum liquorum partes, quæ in tubo continentur, vel minus ejuſdem tubi aſperitatibus inſerantur, vel minus ad ſe invicem accedant. Hinc vel minus inter ſe ſolum, vel inter ſe, & tubi parietibus fultæ, ad minorem altitudinem attolluntur ab earum pondere, quæ extra tubum ſunt. Hinc forte etiam eſt, cur oleum olivarum magis adſcendat in eodem tubo, quam ſpiritus vini, terebinthinæ, aliæque volatiles ſubſtantiæ, quæ oleo rariores textura ſunt. Hinc demum patere poteſt, cur oleum ipſum in minores guttulas componatur, quam aqua minus viſcoſa, & gravior; cur aqua in minores, quam mercurius; minores, inquam, ſi cum ſuiſmet ponderibus conferantur; cur ſpiritus vini terebenthinæ, petroleum, ſimileſque liquores in minores adhuc guttulas formentur. Cum enim alia fluida rara admodum textura ſunt, alia denſiore, ideſt alia plus ætheris, ſubtilioriſque aeris admittunt, alia minus; neceſſarium videtur, ut ea, quæ rariora ſunt, in minores guttas a circumprimente debiliore adigantur. Sed verane, an falſa ſit hæc qua-

li ſcunque conjectura noſtra de vario liquorum adſcenſu in iiſdem tubulis, non admodum refert; ſatis enim muneri noſtro feciſſe videbimur, ſi oſtenſum a nobis fuerit, eam fluidorum adhæſionem, quam adverſarii comminiſcuntur, tum ex liquorum adſcenſu ſupra libellam, tum ex minore quorundam adſcenſu, majore aliorum, non probari.

Ex his, quæ a nobis dicta ſunt, ſatis, ut opinor, apparet, fluida corpora, quocunque lentore, & viſcoſitate afficiantur, ea, quam diximus, adhæſione carere. Satis etiam ex dictis confirmatam puto Galilæi ſententiam, fluida haud omnino ſiſtere poſſe motum immerſorum, quæ aut graviora, aut leviora in ſpecie ipſis ſunt; tametſi eum plurimum retardent: ad eum omnino ſiſtendum requiri adhæſionem primo modo ſumptam, hoc eſt contactum partium cum quiete, & conatu ad eum conſervandum: ſufficere autem ad eum retardandum adhæſionem ſecundo modo acceptam; nimirum repugnantiam partium fluidorum ad inteſtinum motum recipiendum velociorem eo, quo eædem partes ab internis cauſis moventur: illam ſolidorum propriam eſſe, notioni fluidi, ac hydroſtaticis legibus repugnare: ab hac ipſorum viſcoſitatem, & lentorem naſci: fluidorum phænomena, quotquot ſunt, illius quidem adhæſionis indicia non eſſe, ſed hujus: iccirco ad explicanda haud recurrendum *ad lanuginem, ad gluten, ad filamenta, quibus ipſorum partes nectantur*, niſi id per ſimilitudinem fiat; quando præſertim conſtat, in gutturam ſubſtantia, & quod caput eſt, in ipſarum ſuperficie, hydroſtaticas leges ſervari. Quæ ſi ita ſunt, univerſa Schelhameri machina (ſic enim hypotheſim ſuam vocat) quam Ramazzini objectionibus, & demonſtrationibus ſuis, adeo munivit, ut æternum manſura videretur, fundamento ſublato, corruat neceſſe eſt. Nam ſi ei quidem corpori, quod contra prementem vim ſubjectum aliud corpus tueri debet, ea partium adhæſione opus eſt, per quam nulla ipſarum ſecundum prementis directionem moveri queat, quin una omnes moveantur; ſi præterea fluida hanc partium adhæſionem habere non queunt, fieri profecto non poteſt, ut aer, quem inſpiramus, licet ob humoris mixtionem plurimum menteſcat, eam firmitatem acquirat, per quam fornicis figuram induens contra incumbentis atmoſphæræ onus munire mercurium queat, qui in barometro continetur.

Multa, quæ in ſuæ hypotheſis confirmationem Auctor adducit, miſſa libenter facimus, qualia ſunt infernum aerem arcuatum opus eſſe, terræ, ac atmoſpheræ formam intuentibus perſpicuum videri: eundem aera ſolidi corporis rationem habere, ſatis ex nubibus conſtare, quæ ſpeciem habent corporis a ſolido non multum diverſam: probatum fuiſſe ab Anonimo Auctore Anglo Londini 1693. fluida neque in ſe ipſa, neque in alia corpora, quæ circumfluunt, admodum gravitate; quia nimirum ſe ipſa ita ſuſtinent, ut arcuatum opus effingant: putamina ovi, & tenera admodum inſecta, in arenæ, vel tritici, vel globulorum plumbeorum acervo locata, magnum pondus abſque ulla noxa ſuſtinere: nos omnes pondus aeris; urinatores vero incumbentis aquæ non ſentire, non, ut vulgo dicunt, ob æqualem preſſionem, obſcurum per æque obſcurum explicantes, ſed quia eorum pondus a circumpoſitis ſuis partibus removetur: ab aqua, ubi continua eſt, & fundamento ſtabili ſuſtinetur, omne aeris pondus prohiberi ab immerſis: non aliud requiri in corpore in media aqua ſuſpendendo, quam æqualitatem molis, & ponderis ejuſdem aquæ; nil ergo aeri in id poteſtatis eſſe, nam ſi eſſet, veniret in computum: niſi pondus aeris per aquam removeretur fieri non poſſe, ut corpus mole, & pondere æquale in ſtagnis lacubus &c. conſiſteret: Robertum Boyle in paradoxis ſuis hydroſtaticis ſolius aquæ incumbentis immerſis corporibus pondus expendiſſe, non vero aeris; ergo aquam, ubi continua eſt, pondus aeris ſuſtinere: Tandem ſi lagena vitrea machinæ pneumaticæ aptetur, atque ei aqua infundatur, exhauſto ab antlia aere, eam minime deſilire, quod libero aere utique fieret, non ob aliam cauſam, niſi quia aqua ſuſtinet pondus aeris, ne premat lagenæ ſuperficiem „. Hæc omnia, & ſexcenta hujuſmodi, miſſa, inquam, libenter facimus. Neque enim eo adducimur, ut credamus, hæc doctiſſimum Virum ſerio, judicatoque ſcripſiſſe, ſed vel per jocum, & ludum, vel ab aliis temere ejus operi inſerta fuiſſe. Sequitur ut alteram ejus hypotheſis partem conſideremus, in qua motum barometri per hydroſtaticam ſuam explicat. Vellem tamen hic majorem ab eo perſpicuitatem ſervatam, quæ cum in omnibus neceſſaria eſt, tum maxime in iis, quæ a communi hominum ſenſu abhorrent. Eas enim quaſi de induſtria ſuis

ſen-

ſenſis tenebras obducit, ut quid per verborum ambages deſignare voluerit, niſi Sybilla venerit, interpretari alium poſſe rear neminem. Utcunque ſit, eam ego, quantum quidem capere potui, enarrabo, idem fortaſſe, quod D. Ramazzinus, Auctoris judicium ſubiturus, non perveniſſe me ad ſuorum ſcriptorum medullam, multorum ſenſum pervertiſſe.

Jam primo omnium hanc legem ex Hydroſtaticis ſumit: *quæ in fluvido leviore merguntur, adſcendunt in graviore; & quæ in leviore conſiſtunt, ubi id gravius factum eſt, altius adſcendunt*; cujus ſane legis eam quidem cauſam adducit, quam nemo hydroſtaticorum prævidit. Corpora, inquit, quæ in fluido immerſa ſunt, a duabus fluidi columnis premuntur; altera, quæ a ſuprema ejus ſuperficie orta, eo deorſum producitur, donec fundum vaſis attingat, indeque reflexa in immerſorum baſe terminatur; altera, quæ idem habens principium, in eorundem vertice deſinit, eiſque perpendiculariter incumbit. Præterea vult, rectam hanc, & incumbentem fluidi columnam, tanto minus deorſum urgere immerſa corpora, quanto brevior fit; adeoque reflexam alteram eo plus virium acquirere ad eadem corpora ſurſum pellenda. Cum itaque in prima ſuæ hypotheſis parte demonſtratum ab eo ſit, fluida, quo craſſiora, gravioraque ſunt, eo majus incumbentis atmoſphæræ onus ſuſtinere, prohibereque, quo minus ſuper immerſis illud gravitet; ob eam cauſam fieri vult, ut hac oneris parte detracta, incumbens fluidi columna brevior reddatur. Hinc non aliam, inquit, ob cauſam, corpora illa, quæ in leviore fluido conſiſtunt, adſcendere debent in graviore, niſi quia, cum incumbens fluidi columna, ob ſuſtentatum atmoſphæræ onus, brevior reddatur, a reflexa altera majoris virtutis ea interne ſurſum pelluntur. Hanc novam hydroſtaticam Schelhamerus in hunc fere modum ad barometrum applicat. Ea mercurii pars, quæ in ſubjecto barometri vaſe continetur in barometris vulgaribus, ea item, quæ in breviore ejus brachio ſuſpenditur in barometris recurvis, nec non extrema ejus pars, quæ aerem tangit in barometris illis rectis, & exilioribus, quæ ſubjectum vas non habent, corpus eſt in aere conſiſtens; vel quaſi conſiſtens, nimirum ſe habet tanquam corpus in fluido immerſum, & cum eodem fluido in æquilibrio conſtitutum: Aer munere fungitur columnæ incumbentis, mercurius, qui in tubo continetur, & cum eodem aere æquilibratur, inſtar eſt columnæ reflexæ. Cum igitur humenti cœlo infernus aer ob humoris mixtionem nonnihil craſſior, graviorque redditur, majus atmoſphæræ onus ſuſtinet, prohibetque, quo minus ſuper mercurio preſſionem exerceat; hinc ejuſdem aeris columna mercurio incumbens brevior fit; ex quo ſequitur, ut columna reflexa præpollens, mercurius ſcilicet, qui in longiore tubo continentur, eam ejuſdem mercurii partem, quæ conſiſtens erat, ſurſum pellat; ubi vero aer ſerenitatem induit, contrarium evenire neceſſe eſt.

Magnum huic hypotheſi negotium faceſſere videbatur barometrum illud rectum, quod præ cæteris D. Ramazzinus Schelhamero objecerat; in quo ſane barometro mercurius, totus quantus eſt, in humidis aeris conſtitutionibus deſcendit. Sit tubus rectus vel exilis admodum, vel ſaltem in altero ſui extremo, quod pervium eſt, in exiguum foramen deſinens. Si hic mercurio ad ſolitam altitudinem repleatur, & in ſitu perpendiculari poſitus ſit, ne ſtilla quidem mercurii ab eo effluet; ſed cœlo nubibus obducto, & nimboſo, totus deprimetur: id quod per Schelhameri hypotheſim fieri, haud poſſet; quando extrema ejus pars, quam in aere conſiſtentem vocavit, in humidis aeris conſtitutionibus adſcendere deberet. Ut igitur ab hac difficultate ſe expendiat, ingenioſiſſimus plane Auctor eſt, atque ut Plautino verbo utar, verſutior, quam rota figularis. Nam in hujuſmodi barometro tum aeris, tum mercurii provinciam, quaſi hiſtrioniam faciant, mutari contendit. Aeris columnam, quæ in vulgari barometro recta, & incumbens erat, reflexam fieri vult, ideſt a ſummo aere in tellurem uſque produci, indeque reflecti, donec in os tubi terminetur; columnam vero alteram mercurii, quæ reflexa in aliis barometris erat, rectam fieri, & incumbentem. Mirum inde, ait, minime videri, ſi ubi aer caligine offunditur, nos mercurium totum deſcendere putemus: reflexam aeris columnam diligentius intuenti dubium non eſſe, quin reapſe adſcendat, quando per reflexam aeris columnam adſcendere mercurius non poteſt, quin viam reflexe ingrediatur. In hanc ferme ſententiam hanc hypotheſis partem redegit doctiſſimus Vir, ubi eam a D. Ramazzino impugnatam vidit, quam novis ſuis hydroſtacis principiis ſuperſtructam, poſtulatis, lemmetibus, propoſitionibuſque adeo per-

§§§ 2 ſpi-

ſpicue, ut ipſi videtur, demonſtravit, ut in ea acquieſcere omnes poſſe contendat. Hæc omnia excutere non placet (eſſet enim id pene infinitum) ſed capitalia tantum attingere, tum quod tantum operis conſumere in re præſertim manifeſtiſſima, operæ pretium non videtur, tum ut cum Schelhamero, quod ſemper cordi erit, quam mitiſſime agamus.

Omnium igitur, quæ in hac hypotheſis parte refutari poſſunt, primum occurrit reflexa illa fluidi columna, a qua immerſa corpora ſurſum pelli autumat. Unde nam id commentum arripuerit, plane conſtat. Si ejus verba legamus, hauſit a Roberto Boyle; in quo tamen nihil ſimile inveni. Voluit quidem expertiſſimus Vir, & cum eo hydroſtatici fere omnes, duas in omni fluido columnas imaginatione concipi a nobis poſſe; alteram, quæ a ſuperficie fluidi incipiens in immerſi corporis vertice terminatur; alteram, quæ idem habens principium, in eo horizontali plano terminatur, ad quod ejuſdem corporis baſis pertingit. Nemo tamen, quantum quidem videre potui, eo adductus eſt, ut crederet, alteram uſque ad fundum vaſis produci, indeque reflecti, demum in immerſi corporis baſe deſinere, eo videlicet, ut ejuſdem columnæ pondus impelleret. Enim vero ſi attendiſſet ad ea, quæ ab hydroſtaticis communiter docentur; nimirum partem illam fluidi, quæ immerſi priſmatis vertici incumbit, in æquilibrio eſſe cum ſuo laterali fluido; alteram vero partem, quæ ejuſdem baſi ſubjicitur, cum ſuo item laterali fluido æquilibrari: agnoviſſet facile, priſmatis deſcenſui ſolam illam fluidi partem opponi, quæ inter duo illa plana parallela continetur, a quibus priſma comprehenditur. Quod ſi eo loco, in quo priſma ſolidum poſitum erat, hoc detracto, priſma fluidum humori circumfuſo homogeneum imaginatione conciperet, perfectum inibi æquilibrium futurum intelligeret, conjiceretque priſmati ſolido contraniti, non reflexam illam fluidi columnam, quam ipſe commentus eſt, ſed fluidum eidem laterale, idque tanta vi, quantum pendet idem fluidum priſmati æquale. Si in his, inquam, ſe plane Boetum non finxiſſet Schelhamerus, non dubito, quin a columnæ reflexæ commento abſtinuiſſet.

Alterum, cui in ejus hydroſtatica ſubſcribere non poſſum, illud eſt, in quo multus eſſe videtur: nimirum quo recta illa fluidi columna, quam rectam, & incumbentem vocat, brevior eſt, eo minus aptam fieri ad contranitendum columnæ reflexæ; ac propterea eo facilius immerſum corpus attolli. Atqui illud etiam latere ſe finxit, quod receptiſſimum in hydroſtatica eſt, ſolidum corpus, quod in fluido totum immerſum eſt, æquali momento ſurſum pelli a fluido eodem, ſive ſuprema ejus ſuperficies ſit in eodem horizontali plano, ac ſuprema ſuperficies fluidi, ſive alte admodum ſub ipſa poſitum ſit: quod perinde eſt, ac ſi diceres, ſive nulla, ſive profundiſſima ei fluidi columna ſuperincumbat. Profecto ſi communem Hydroſtaticorum ſenſum ſecutus fuiſſet, non ſecus fluidis corporibus, ac vulgaribus libris accidere deprehendiſſet, quæ ſive magnis admodum, æqualibuſque ponderibus onuſtæ ſint, ſive nullis, ſemper æquilibrium ſervant. Sed Schelhameri opinio ex eo fortaſſe profecta, quod non probe diſtinxit fluidorum vim, quæ immerſa corpora circumprimit, ab ea, quæ ſurſum pellit. Veriſſimum quidem eſt, quo altius corpora in fluido immerſa ſunt, eo magis premi ab eodem fluido, ſed ab hac vi, neque ſurſum, neque deorſum, ſed in ſe ipſa, ceu prælo quodam adiguntur. At illud æque verum eſt, quod ab Hydroſtaticis demonſtratur, ſolida, quæ in fluido tota immerſa ſunt, æquali ſemper vi ab eodem fluido ſurſum pelli, quæcunque demum altitudo merſionis fuerit. Quam ſane veritatem Boylei ſaltem experimenta, & rationes, ei quidem oſtendere potuiſſent, non ſolum in Paradoxis, ſed etiam in Hydroſtatica Medicina, ubi præſertim varias ſolidorum, fluidorumque corporum ſpecificas gravitates inquirens, illa ad quancunque altitudine in his immerſa, nullo facto diſcrimine, expendit; ratus ſolidum corpus, ſi in eodem fluido totum mergatur, æquiponderare, quæcunque fuerit merſionis altitudo: quod ſecus futurum conſtat, ſi quo altius illud immerſum eſt, eo magis ab incumbente altiore fluidi columna deorſum urgeretur. Sed videamus, quid in ejus propoſitionis confirmationem afferat. *Quo profundius*, inquit, *corpus demerſum eſt, eo difficilius attollitur; quoniam incumbens aquæ altior columna ſuper ipſum gravior eſt*. Jam prope eſt, ut quæ in profundo demerſa ſunt, nulla humana vi educi poſſe contendat. *Patet ex eo*, inquit, *quod quo propius ad ſuperficiem fluidi accedit corpus adſcendens, eo velocius fertur; cujus ratio eſt, quia quo altior, eo brevior columna incumbens*. Quaſi vero & illud quoque neſciverit, utrum

utrum tunc immerſum corpus velocius feratur, quod brevior fluidi columna ei incumbit, an quòd corpori ſurſum moto novus ſemper a fluido impetus addatur.

Sed neque illud Schelhamero facile conceſſerim, quod cum in prima epiſtola voluit, mercurii partem neſcio quam, quæ in barometro continetur, eſſe corpus in aere conſiſtens: tum in ſecunda, ſive ſententiam ſuam interpretari, ſive emendare ſtudens, contendit, eſſe quaſi in aere conſiſtens. Dum enim ab iis difficuliatibus, quas D. Ramazzinus ei obiecerat, expedire ſe adnititur, inquiens, *nec ſtatuere ſe, nec ab eo poſtulare, ut credat, mercurium eſſe abſolute, & rigido ſenſu, corpus in fluido conſiſtens*, mirum eſt, quibus ſe, & quam ineluctabilibus difficultatibus involvat. Primum nimis ne acute, an ſatis conſiderate, dixerit, neſcio, *comparanda non eadem eſſe debere per omnia*. In eo enim, in quo comparatio minime cadit, id neceſſarium non eſſe, nemo negabit; in eo vero, in quo comparantur, unam, eandemque cauſam adducimus, quis ire audeat inficias? Cui enim incompertum eſt, corpora, quæ in fluido conſiſtunt, neque ejuſdem magnitudinis, & figuræ, neque ejuſdem texturæ, cæterarumque affectionum eſſe oportere, quæ ad æquilibrium faciendum cum fluido minime ſpectant? Sed quis etiam eſt, quin neſciat, eadem in iis affectionibus convenire oportere per omnia, quæ ad conſiſtendum in fluido neceſſariæ ſunt, quales ſunt, quæ a D. Ramazzino in citata epiſtola enumerantur? At id certe, inquit, mercurius commune habet cum corpore in fluido conſiſtente, *quod è vaſe non efluit*, quod per Schelhamerum aliud non eſt, *quam a fluido non emergere*; præterea *quod non adigitur in os tubi igne obſignatum*, quod perinde eſt, *ac non mergi*. Verum ſi hæc facere unquam poſſunt, ut corpus in fluido conſiſtat, non video, cur ipſe clavus, a quo barometrum pendet, multo potiori jure in aere conſiſtere non dicatur. Rurſus cum ait, *duplici ratione corpus in medio fluido conſiſtere poſſe, primo ſi ab eodem fluido ſuſtineatur, ſecundo ſi ſuſtineatur ab oppoſito pondere*, quemadmodum exemplo oneris fune ſuſpenſi, & cocleæ affixi explicat: quæro ego, num eo ſenſu dupliciter conſiſtere queat, quo Hydroſtatici volunt, quo rurſus in ejus hypotheſi intelligi oportet? Si ita ſe res habet, jam prope eſt, ut pondera illa, quæ ope machinarum attolluntur, aut ſuſtinentur, per hydroſtaticam conſiſtere, aut moveri affirmet. Sed hæc omnia mittamus: an illud quoque non vidit, dum ingenua confeſſione fatetur, mercurium per ſimilitudinem tantum vocari poſſe corpus in aere conſiſtens, ſe hypotheſim ſuam funditus evertere? Enim vero ſi mercurius, qui in barometri vaſe continetur, eſt corpus in ſereno aere quaſi conſiſtens, quaſi etiam hydroſtatice adſcendat neceſſe eſt, ubi caligo aeri offunditur. Quare ab hydroſtatica petita ratio, vera, ac germana ratio non eſt, ſed per ſimilitudinem tantum, ac per ludum verius conficta. Illud demum non vidit, quod ubi comparavit mercurium cum corpore, quod in fluido conſiſtit, omne non ſolum barometri munus, ſed nomen etiam ipſum delevit. Ex hydroſtaticis conſtat, corpus in fluido conſiſtens nullam habere rationem ad pondus, preſſionemque fluidi incumbentis; nam ſive nulla, ſive profunda admodum ei fluidi columna incumbit; dummodo in eodem fluido totum immerſum ſit, conſiſtere non deſinit, nulloque prorſus modo movetur. Conſtat præterea, mercurium, qui in barometro continetur, rationem tantum habere ad pondus, preſſionemque columnæ aeris incumbentis, atque eam quidem rationem habere, per quam barometri, vel baroſcopii nomen ab auctore Torricellio obtinuerit, quod inſtrumentum metiendi pondus aeris, ejuſque variationes ſignificat. Quare ſi mercurius cum corpore in fluido conſiſtente comparandus ſit, id ſaltem cum eo commune habeat neceſſe eſt, ut vel aucta, vel imminuta incumbentis aeris columna, preſſioneque, ſtationem ſuam non deſerat. Hoc autem niſi omne non ſolum barometri munus, ſed nomen etiam abolere eſt, quid ſit, certe non video.

Agmen propoſitionum hydroſtaticarum Schelhameri claudat principium illud, quod & novum, & ſuum eſſe, citra tamen invidiam, concedimus; nimirum *corpora immerſa in fluido craſſiore multo facilius attolli, quam in tenuiore; quod craſſius fluidum multo plus atmoſphæræ oneris ſuſtineat, prohibeatque ab immerſis, quam id quod tenuius eſt*. Fluida corpora quocunque lentore, craſſitie, aut viſcoſitate, affecta ſint, nullum omnino incumbentis aeris onus arcere poſſe a corporibus, quæ in eis immerſa ſunt, multis ſuo loco oſtendere conati ſumus, ex quibus hujus aſſerti falſitas conſtare poteſt. Alterum hoc in loco aperire in animo eſt, propoſitionem allatam convenire non poſſe cum alia, quam pro fundamento ſuæ hypotheſis ex hydroſtaticis arripuit; nimirum *quæ in fluido leviore*

mer-

merguntur, adſcendunt in graviore, & quæ in leviore conſiſtunt, ubi gravius id factum eſt, altius adſcendunt. Ex quibus apparebit, ea non ſolum principia eum ſumpſiſſe, quæ vera non ſunt, ſed etiam quæ ſecum pugnare videntur. Prætereo hoc loco primam ſuarum propoſitionum Archimedeæ ſuppoſitioni plurimum adverſari, qua ille univerſam olim hydroſtaticam ſuperſtruxit; ſolam videlicet fluidorum, immerſorumque corporum gravitatem in cauſa eſſe, ut hæc in illis moveantur, aut quieſcant. A quo Schelhamerus plurimum diſſentit, cum tenuitatem velit, craſſitiemque fluidorum inter cauſas motus, & quietis ſolidorum numerari. Prętereo etiam illud, quod ubi immerſa corpora facilius per fluidum craſſius, quam per tenujus attolli vult, alterum etiam velit neceſſe eſt, facilius moveri corpora per medium magis reſiſtens, quam per id, quod minus reſiſtit: id quod verum non eſſe luſcioſus, & cæcus etiam viderit. Flocci fiant hæc, atque omnia alia, quæ Schelhamero opponi poſſunt, firma, & inconcuſſa ſit ejus propoſitio, *in fluido craſſiore facilius attolli corpora, quam in tenujore*. Si conſtet, reperiri fluidum craſſius, quod ſimul levius in ſpecie ſit fluido tenujore, confecta res erit, oſtenſumque, falſam in univerſum redidi propoſitionem alteram: *quæ in fluido leviore merguntur, adſcendunt in graviore, &c.*

Tenue ſi vim nominis ſpectes, illud dicitur, quod ſubtilium partium eſt, craſſum contra, quod ex majoribus componitur. Ita Ariſtoteles, & ii omnes, qui vocis ſignificationem retinuerunt. Non defuere tamen, qui tenue, & craſſum ab effectibus, quam a magnitudine partium æſtimare maluerint, illudque judicaverint hujuſmodi eſſe, quod anguſtos admodum corporum poros pervadit, vel minus etiam eorum motui reſiſtit; hoc vero, quod vel reſiſtit magis, vel majores tantum poros permeat. Quare cum hujuſmodi effectus non a ſola partium magnitudine pendeant, ſed vel ab earum figura, combinatione, motu, aliiſque fortaſſe de cauſis; hinc factum eſt, ut tenue, & craſſum, cum magis, & minus lento, viſcidoque, aliiſque ſimilibus affectionibus, confundantur. Sed ut ut ſit (utramque enim ſignificationem tenemus, ut omne Schelhamero ſubterfugium eximamus) illud certe conſtat, craſſum, & tenue, ita a magis, & minus gravi in ſpecie diſtingui, ut utrumque illorum, cum horum utroque copulari poſſit. Nam craſſities, & tenuitas, vel a ſola partium magnitudine, vel a figura etiam, ſi placet, combinationeque æſtimatur. Major, & minor gravitas in ſpecie a tali ſolum partium textura pendet, per quam plus, minuſve, ſui ſaltem generis materiei in æquali corporum volumine continetur. Cum itaque aliunde conſtet, ſub varia, diverſaque magnitudine, figura, combinationeque partium, plus, minuſve materiei ſui generis contineri poſſe in dato volumine, nihil vetat, quo minus unum idemque corpus tenujus altero, & gravius ſimul in ſpecie ſit, vel contra. Sic aerem multo leviorem aqua eſſe conſtat; rationes tamen, & experientia non deſunt, quæ ſi non omnem ejus ſubſtantiam, magnam ſaltem ejus partem ea craſſiorem oſtendunt. Pingues ſucci, ac pleraque olea, & leviora, craſſiora aqua ſunt: aquam ſalitam graviorem dulci eſſe liquet; ea tamen tenujorem multis phænomenis ipſa ſe præbet: ſucci plantarum fermentatione ſubacti, cujus generis vinum eſſe liquet, craſſiores aqua, levioreſque judicantur. Demus itaque, ut ad Schelhamerum veniamus, duo fluida, quorum unum craſſius ſimul, & levius in ſpecie altero ſit, oleum nimirum, aut vinum, ſi placet, & aquam. Quoniam fluidum craſſius in cauſa eſt, cur in eo corpora facilius adſcendant, quod atmoſphæræ pondus magis prohibet ab immerſis, quam fluidum tenujus; ſequitur corpus ſaltem aliquod in vino demerſum adſcenſurum eſſe, quod in aqua deſcenderet. Et quoniam vinum levius in ſpecie aqua eſt; ſequitur idem corpus in leviore fluido adſcenſurum, deſcenſurumque in graviore. Ex quo liquet, principium illud hydroſtaticum: *quæ in fluido leviore conſiſtunt, adſcendunt in graviore, &c.* verum in univerſum non eſſe, ſed quandoque falſum reddi, & quod magis mirere, reddi falſum per hypotheſim ipſam Schelhameri, cujus fundamento nitebatur.

Habui hæc doctiſſimo Viro quæ opponerem, quæ etſi omnia non ſunt, quæ ei dem opponi poſſunt; ea certe eſſe videntur, quibus vel ipſe perſpiciat, ſuæ hypotheſis fundamenta neque tam vera eſſe, neque tam perſpicue ab eo demonſtrata, ut in eis nos acquieſcere, ac in ſuam, ut ipſe ait, ſententiam pedibus ire merito confidat. Poſtulatorum, lemmatum, propoſitionum pompam quaſi quandam, quam explicat, non attingimus; quid enim de iis futurum ſit, ſublatis omnibus fundamentis, quibus ſuperſtruuntur, facile eſt intelligere. Miſſa facimus omnia, quæ ad ſuæ hypotheſis ornatum verius, quam

ad

ad contextum facere videntur, qualia ſunt, quæ de ſalium, & metallorum in fluidis ſuſtentatione diſputavit. Ad hanc nihil conferre majorem ſuperficiem, quam hæc „ corpora, ubi in tenuiſſimas partes diviſa „ ſunt, acquirere dicuntur: conferre tantum „ inferiorem ejuſdem ſuperficiei partem, „ per quam illa a reflexa fluidi columna „ ſurſum pelluntur; hinc auri bracteas, & „ & lamellas, aquæ horizontaliter incum- „ bentes, in ea innatare, quæ ſi ad quadra- „ tas (ſunt ejus verba) & cubicas reducas, „ etſi æquales ſuperficies habent, non in- „ natant, ſed merguntur: falſum eſſe, quod „ Ramazzinus cum Galilæo ſuo dixit, mi- „ nimorum cuborum infernam ſuperficiem „ majorem eſſe ſuperficie inferna majoris; „ nam facta diviſione, æqualis foret pro- „ portio omnium cuborum minorum ad cu- „ bum majorem, ex quo exculpti ſunt; unuſ- „ quiſque enim eorum non minus eſt cubus „ primo illo majore, etſi minor, & hic „ æquali ad ſuperficiem inferiorem pondere „ incumbit: Hæc, inquam, omnia, atque alia permulta ultro prætermittimus, quibus Geometriam plane novam, quemadmodum & Hydroſtaticam, ut dictum eſt, cudit. Confer modo, Lector, ſi placet Ramazzinianam hypotheſim cum hac. Non eſt apud me dubium, quin illam dignam reputes Viro ſumma & ingenuitate, & doctrina, qui aliorum ſtudia promovendi cauſa eandem propoſuit, veri ſimilem nimirum; hanc vero tot licet demonſtrationibus munitam; eam tamen, quæ cum tot, tantiſque ingenii monimentis, quibus præclarum ſibi nomen tum in phyſicis, tum in anatomicis adeptus eſt Schelhamerus, non plane conſentiat.

DE BAROMETRO

DISSERTATIO ALTERA.

SI quis unquam dignus Deo vindice nodus, hic fortaſſis alicui videbitur, quem motiones barometri præbent. Enim vero cum omnium conatum, qui eum ſolvere tentarunt, in hunc uſque diem irritum fecerit, nulla fere hominum induſtria explicabilis reputatus eſt. Hinc viri doctrina præſtantes, inter quos præſertim Academici Pariſienſes non pauci, D. De La Hire, Maraldi, Amonton, Joannes Bernulli, nec non D. Marchio Joannes Poleni Aſtronomiæ, & Meteorum Profeſſor Patavii, aliique, multa quidem ſcitu digna circa hoc inſtrumentum magna cum laude protulerunt; de ejus vero motionum cauſis agere apud eos pene religio fuit, quod ipſos aliorum pericula cautos feciſſent. Tandem aliquando optatus hic nobis vindex exortus videtur, præſtantiſſimus nempe Leibnitius, qui præcipuam nodi partem ſolvens, modum indicavit, quo totus ſolvi poſſit. Magnam vero hujus muneris partem acceptam referamus Eruditiſſimo Ramazzino, qui poſtquam ephemerides barometricas, una cum diſquiſitione cauſę adſcenſus, deſcenſuſque mercurii in Torricelliana fiſtula nobis exhibuit, de ſuo nos ditaſſe non contentus, aliunde etiam quæſitis operibus auxit. Amiciſſimum enim ſibi Leibnitium, quid ſuper eodem argumento ſentiret, per literas rogavit; impetravitque. Quamobrem operæ pretium facturum me judicavi, ſi tanti Viri ſententiam exponerem, oſtenderemque, quibus principiis nitatur, quæque barometri phænomena inde explicari poſſint; ac demum meas conjecturas qualeſcunque ſuper reliquis ejuſdem phænomenis proponerem. Perdifficile ſane opus aggredimur, cui fortaſſe vires noſtræ non ſufficiunt; novimus enim nobis quam ſit curta ſuppellex. Sed laborem levabit, minuetque periculum Leibnitius ipſe, cujus præclarum lumen tanquam ex ſublimi quadam ſpecula errantibus nobis viam indicabit. Placet itaque rem ipſam a phænomenis ordiri, quæ partim D. Ramazzinus, partim diligentiſſimus D. De La Hire, Maraldi, Amonton, aliique Academiæ Regiæ ſocii notarunt, & cum aliis, quæ in diſſitis terræ partibus uno, eodemque tempore obſervata fuere, contulerunt. Quorum præcipua hæc excerpſimus.

1 Mer-

1 Mercurium in barometro plerumque altiorem eſſe cœlo ſudo, ac ſereno, quam nubibus obducto, & pluvioſo.

2 Flantibus ventis borealibus in Hiſpania, Italia, Galliaque ut plurimum attolli, auſtralibus vero deprimi.

3 Hyeme nonnihil altiorem eſſe, quam æſtate: id quod aliter eventurum judicaret is, qui animadverterit, mercurium a frigore condenſari, & in ſpecie graviorem reddi. Conſtat enim ex obſervationibus D. Amonton (Acad, Reg. Scient. Paris. an. 1704.) columnam mercurii, quæ Pariſiis in ſummo æſtu 29. pollices alta ſit, ob impenſum hyemis frigus, collabentibus ſuis partibus, tribus ferme lineis fieri breviorem. In regionibus item ſeptentrionalibus, niſi quid obſtiterit, altiorem eſſe, quam in iis, quæ ad meridiem magis vergunt. (Maraldi mem. 1603.)

4 Etſi hyeme plerumque altior eſſe ſolet; maximas tamen ejus depreſſiones, quæ circa hoc anni tempus contingunt, majores ut plumum eſſe maximis depreſſionibus, quæ fiunt per æſtatem. Liquet enim ex obſervationibus D. De La Hire per plures annos inſtitutis, maximas mercurii motiones intra Novembrem, & Februarium menſes, vix primis Martii diebus contigiſſe. Præterea in regionibus ſeptentrionalibus multo majores ejus depreſſions haberi, quam in meridionalibus. Nam in Svetia intra decimamtertiam fere barometri partem ejus motiones continentur, in Gallia intra decimam ſeptimam, inter Tropicos, & Æquinoctiale verſus, intra quinquageſimam tantum. (Marald. ibid.) Rurſus majores barometri motiones contingere notatum eſt Veſtmonaſterii in Anglia quam Lutetiæ Pariſiorum, quæ urbs meridionaliter eſt, majores Lutetiæ Pariſiorum, quam Genuæ, quæ itidem meridionalior, majores Genuæ, qum Maſſiliæ, quæ etiam magis meridionalis exiſtit (Idem mem. 1709.)

5 Hyeme etiam ejus motiones non ſolum majores, quam æſtate, ſed etiam crebiores (Ramazzinus, & Marald.)

6 Eadem ferme die in locis ab invicem admodum diſſitis, Hiſpania, Italia, Galliaque attolli, eadem etiam deprimi, cum præſertim ejus motiones magnæ, & ſubitæ fiunt (Maraldi ibidem.) Ex obſervationibus ejuſdem Maraldi Pariſiis, & Marchionis Salvago Genuæ factis, collatiſque inter ſe, compertum eſt, magnum reperiri motionum barometri conſenſum in utraque civitate, ſive motiones ipſæ magnæ, ac ſubitæ ſint, ſive parvæ, ac lentæ: ſive iidem ſpirent venti, ſive diverſi, ſive etiam contrarii. Idem mem. 1709.

7 Præterea ex obſervationibus ejuſdem Maraldi (Hiſt. 1699.) Pariſiis, & D. Vallian Deſcan Veſtmonaſterii in Anglia annorum 1699., & 98. factis conſtat, ubi mercurius in utraque civitate deprimebatur, humiliorem ſtationem habuiſſe in ea, in qua imbres cecidere, quam ubi cœli ſerenitas ſervaretur. Cum vero in utraque attollebatur, altius proportionaliter adſcendiſſe in qua cœlum perſpicuum fuit, quam in ea, in qua nubibus obductum.

8 Quemadmodum majores barometri motiones apud nos contingunt hyeme, quam æſtate, majoreſque in locis ſeptentrionalibus, quam in meridionalibus, ita majores habentur in locis humilioribus, quam in iis, quæ ſupra maris ſuperficiem magis elata ſunt; in Tigurino enim pago apud Helvetios, qui Genua, & Maſſilia ſeptentrionalior eſt, hac tamen 480. exapedis altior, motiones barometri minores, quam in illis urbibus, obſervatæ fuere. (Idem Marald. mem. 1709.)

9 Multas tandem barometrum anomalias patitur. Nam aliquando flante borea, ſervataque cœli ſerenitate, deprimitur; ſpirante auſtro, cœloque nubibus obducto, & nimboſo, attollitur, non raro, nulla facta in noſtrate aere alteratione ſenſibili, inſignes motiones ſubit, in quibuſdam etiam regionibus auſtralium ventorum afflatu adſcendere, borealium vero deprimi ſolet.

Ut igitur horum omnium rationem aliquam reddamus, ſupponimus tantum aerem gravem, fluidum, dilationi, compreſſionique obnoxium, quibus rebus affectum eſſe, nemo non perſpicit. Eorum autem nonnulla per ſolam ejus gravitatem, fluiditatemque explicari poſſe videntur; alia vero elaſtica etiam vi in partem vocata. Dum vero id facimus, non idem prorſus ſentimus cum iis, qui putant, elaſticitatem aeris, prout intenditur, vel remittitur, vim ejus premendi ſuper barometro multum augere, vel imminuere per ſe poſſe. Quam ſententiam probare conatus eſt R. P. Laurentius Gobart in tractatu phyſico de barometro Amſtelodami ann. 1703. Judicamus enim elaſticitatem aeris id quidem, ſed ex occaſione facere poſſe: nimirum ob id ſolum, quod pro ſui dilatatione, contractio

neque

neque in causa eſt, quare majus aut minus atmoſphæræ onus nobis incumbat. Quippe ſatis conſtat, elaſticum corpus, ubi liberum ſpatium habet, per quod dilatari, & conſtringi queat, tantum premere ſubjecta corpora, quantum faceret, ſi grave tantum eſſet, atque omni elaſticitate careret. A ſimplicioribus itaque initium ſumentes, ea primum phœnomena aggrediamur, quæ per ſolam aeris gravitatem, fluiditatemque explicari poſſunt. In horum autem numerum primum, & ſeptimum potiſſimum referuntur, quæ Leibinitius verborum quidem parcus, ſed rerum, ut ſui moris eſt, fæcundiſſimus, oſtendit, cujus mentem, quantum in nobis erit, interpretari adnitemur. Hoc perfecto, ſuper reliquis phænomenis, quæ difficiliorem explicationem habent, conjecturas noſtras proponemus.

Doctiſſimi igitur Viri hypotheſis tribus potiſſimum propoſitionibus conſtat, quarum duæ, etſi prima fronte paradoxa videntur, re tamen perſpecta, veriſſimæ judicabuntur.

1 Non minorem ſemper aquæ copiam in perſpicuo aere, ac ad ſenſum ſicciſſimo, contineri, quam in caliginoſo, & humenti.

2 Ubi humoris partes unum cum aere corpus componunt, aerem ipſum tanto graviorem facere, quanta per ipſas materiæ acceſſio facta eſt.

3 Ubi vero ab aeris mixtione ſeparatæ depluunt, eum minus gravem reddere; & ut ſuo loco probabimus, ab aqueis guttulis decidentibus aerem tantundem ferme gravem fieri, quantum eſſet, ſi earundem guttularum ſpatia aer ipſe occuparet.

Si hæc tria oſtendero, ſatis, ut opinor, conſtabit, in humidis aeris conſtitutionibus, ſi cætera paria ſint, mercurium in barometro deſcendere oportere. Si cætera, inquam, ſint paria: nam cum perſpicuum ſit, mercurii ſtationem multis aliis de cauſis variari poſſe, de quibus ſuo loco dicemus, ex diverſa earum combinatione non raro evenire ſolet, ut mercurius pluvioſo cœlo adſcendat, ſereno deprimatur, ut nullam inde ex barometro pluviæ, ſerenitatiſque certam regulam definire valeamus.

Quod ad primum igitur attinet, perſuaſum fere omnibus eſt caliginoſum, niboſumque aerem magis ſemper humore abundare, quam perſpicuum, ſiccumque; atque ita perſuaſum, ut ii fere omnes, qui admirandi hujus phænomeni cauſam inveſtigarunt, hoc potiſſimum ſibi onus impoſuerint, ut explicarent, qui unquam fiat, ut tunc aer minorem ſuper barometro preſſionem exerceat, cum majore admiſſa gravioris fluidi copia, multo gravior redditur. Enimvero duo potiſſimum ſunt, quibus maxime adducimur ad judicandum, majorem aquæ copiam in hoc, quam illo aere ineſſe: aeris nimirum opacitas, & corporum mador, quæ eidem aeri expoſita ſunt. Verum ex his, ſi rem paulo attentius æſtimare velimus, nulla certa judicandi ratio erui poſſe videtur. Quæſitum olim inter Philoſophos fuit, utrum imbres gignantur ex tranſmutatione aeris in aquam, an vero ex concretione, coagmentationeque partium aquæ, quæ diſperſæ, diſſociatæque in eodem aere præexiſtebant. Verum tametſi magna inter eos adhuc contentio eſt de elementorum tranſmutatione in univerſum; tamen cum perſpicuum ſit, aquam ab aere exprimi poſſe, abſque ulla eorum actione, quæ habere vim traſmutandi aerem in aquam, judicantur; quando id vel ſola caloris, aut inteſtini motus remiſſione, compreſſioneque a ventis facta, aliiſque ſimilibus de cauſis fieri cernimus; tranſmutatione ipſa in hac re potiſſimum rejecta, imbres ex coactis, denſatiſque humoris partibus fieri ſentiendum videtur. Niſi forte dicamus, aerem ex effluviis rerum fere omnium componi: iccirco aquam in aerem traſmutari, cum inter ſingulas ejus partes multum ætheris intercipitur, eandemque rurſus in aquam converti, cum eædem partes excluſo æthere ad ſe invicem propius accedunt. Quæ quidem dicentibus, quæſtio de traſmutatione aeris in aquam, & viciſſim, de nomine quæſtio eſſe videbitur. At ſi conſtet, eandem humoris quantitatem obnubilare aerem poſſe, & corpora madefacere, poſſe item ejus perſpicuitatem, ſiccitatemque ſalvam relinquere; haud ſane intelligo, qui ex opacitate, madoreque corporum, plus in aere humoris contineri, liceat inferre. Si de primo loquamur, nullus dubitandi locus relinquitur, quin eadem vel opaciſſimi corporis quantitas, pro diverſo ſuarum partium ſtatu, eundem liquorem, nunc plurimum obumbret, nunc vero ne hilum quidem de ejus perſpicuitate detrahat. Qui operæ aliquid in Chymicis poſuerunt, illuſtria ejus rei exempla ex metallorum, mineraliumque ſolutione habere poſſunt. Ita enim opaciſſima illa corpora, ac mercurius præſertim, in menſtruis

ſtruis ſuis diſſolvuntur, ut nihil jurares, præter ſimplicem aquam, in eo vaſe, in quo ſolutio facta eſt, contineri, adeo perſpicuitatem ſuam liquor conſervat; ubi vero unam, vel alteram olei tartari, ſimiliſque liquoris, guttam inieceris, metallorum partes in majores maſſas coeuntes univerſum primum liquorem opaciſſimum reddunt, mox verſus fundum vaſis præcipites devolvuntur, ea quidem quantitate, ut chymicæ artis imperito impoſſibile videatur, tantam ejuſdem metalli vim in tam exiguo liquore præextitiſſe. Quod ſi id fluidis omnibus contingit, ob opaciſſimi corporis mixtionem, quid non & aeri continget ob mixtionem aquæ? Rurſus ſi id aeri cum cæteris fluidis commune eſt, qua unquam ratione affirmare licebit, uberiorem aquam in opaco, quam in perſpicuo aere contineri? Si vero madorem ſpectemus, ſiccitatemque corporum, quæ aeri expoſita ſunt, apparebit, utrumque ab eodem aere fieri poſſe, tametſi pari aquæ copia imbutus ſit. Nam ſi primum liquoris partes per aerem diſperſæ, diſſociatæque concipiantur, facile erit intelligere, eas, præ molis tenuitate, ac reſpectiva ſuperficierum magnitudine, inteſtino aeris motui parentes, non ſolum nuſquam conſiſtere, nulli corpori adhærere; verum etiam eas humoris partes, quæ corporibus inſiſtunt, ea, qua moventur, motus pernicitate abripere facile poſſe. Coeant deinde in maſſas majores. Quemadmodum, ob auctum earum pondus, inteſtino aeris motui minime obſequentes, in pluviam vel ſenſibilem, vel inſenſibilem abeunt; ita ſolidis corporibus, quæ primum attigerint, facile adhæreſcent. Quamobrem ſi madefieri corpora dicuntur, cum appellentes liquoris partes iis adhæreſcunt, ſicca vero manere, exſiccarive, cum iis minime adhærent, aut abripiuntur; dubitare non licet, quin aer pari humoris quantitate refertus facere utrumque poſſit. Quæ ſi ita ſunt, quis non videt, nulla certa ratione, ſed fallaci ſenſuum teſtimonio, nos adductos eſſe ad credendum, majorem ſemper aquæ copiam in nubiloſo, humentique aere, quam in ſicco, & ſereno contineri. Sed neque rationes deſunt, quæ contrarium ſuadeant. Cauſæ primum vapores educentes, calor ſolis, & qui telluri congeneus eſt, ignes ſubterranei, venti denique ipſi, manifeſto conjecturæ indicio eſſe poſſunt. Atque ut primam conſideremus, quæ cæteris patentior eſt; etſi ex diligenti D. præſertim de La Hire per multos annos inſtituta obſervatione conſtat, plures æſtate, quam hyeme pluvias decidere ſolere; liquet tamen non ſemel minores æſtate, quam aliis anni temporibus cecidiſſe, quo quidem tempore minorem reperiri in aere vaporum vim, decoquente deſuper ſole, nemo, ut opinor, affirmaret. Quid vero dicam de urentiſſimis illis ſiccitatibus, quæ interdum per integram fere æſtatem ſæviunt, in quibus ita areſcunt fontes, & flumina, ſata omnia contabeſcunt; ut ipſum aquæ elementum in aerem migraſſe videatur; aer tamen tot vaporibus refertus per vaſtiſſimos telluris tractus ſicciſſimus apparet? Sed video, quid contra afferri poſſit: vapores in his locis genitos aliorſum a ventis pelli. Non diffitear equidem id ſæpiſſime accidere ſolere, ubi præſertim generales venti flant. At vero ſilentibus ipſis, id quod non raro experimur, non video, quantum valitura objectio ſit, apud eos præſertim, qui ventorum vim, naturamque cognoverint. Nam ſi generales quoſdam ventos excipias, qui in mari præſertim dominantur, ubi nulla montium impedimenta objiciuntur, quales potiſſimum qui ſub æquatore ab oriente perpetuo ſpirant, quique a polis verſus æquatorem ipſum, vernaculi certe, a quibus pluviæ ſerenitateſque locorum ut plurimum pendent, vapores quidem aliquo loco genitos aliquo uſque ferre poſſunt; at neque diu poſſunt, quorum impetus locorum tractu brevi langueſcit. Majorem conjecturæ noſtræ fidem facere poſſunt loca illa, in quibus etſi, vel nullæ, vel raræ admodum pluviæ viſuntur; tamen ſolum ubertate non caret. Miſſam faciamus ulteriorem Ægypti partem, quam ex annua Nili inundatione tantum aquæ haurire, quantum ſiccitati annuæ ſufficere poſſit, auctor eſt Seneca. Cui fortaſſe qui ſoli naturam perpenderit, ex limo quidem, nitroſiſque ſalibus, quos hic amnis deponit, annuam fertilitatem acquirere illud concedet; ſed ex unica illa innundatione tantum humoris ipſum ſolum imbibere, quantum ſiccitati annuæ obſiſtere poſſit, non facile admittet, niſi quotidiani rores exhalantem humorem ſarcirent. Mittamus etiam impluvia illa Plinii loca, aream in Fano Paphiæ Veneris, unam ex novem Pelopis Inſulis, atque alia hujuſmodi. Ex accuratiſſimis certe Geographiæ Scriptoribus conſtat, multos terræ tractus tum in Aſia, tum

tum in Africa, tum in America reperiri, eos præſertim, qui longe a montibus diſtant, in quibus ſi nullæ omnino pluviæ non decidunt, tam raræ tamen ſunt, ut irrigandis agris non ſufficiant. In ea Americæ parte quæ littoralis, ac maritima Peruvia dicitur, inque adjacentibus Inſulis nonnullis, nunquam pluere teſtis eſt Varenius Geogr. gener. lib. 1. Prop. XI. At in illis Terræ partibus, ſervata Cœli ſerenitate, tam copioſus ros deſcendit, ut non ſolum alendis frugibus par ſit, verum etiam rivis efficiendis ſufficiat. Ex his omnibus perſpicuum videtur rationi valde conſentaneum eſſe dicere ſerenum aera, ac ad ſenſum ſiccilſimum, non ſemper minus habere humoris eo, qui opaciſſimus eſt, ac plane nimboſus.

Quod ad ſecundum ſpectat, aquam, ubi unam cum aere maſſam componit, majorem ei gravitatem conciliare, in dubium revocari non poſſet, ſi ejus partes in eodem aere conſiſterent. Non ſecus enim eventurum aeri conſtat, ac ſolido cuivis corpori ex heterogeneis compoſito, cujus diſſimilaritas partium non prohibet, quo minus una omnes pro materiæ quantitate ad telluris centrum pellantur. Omnis igitur dubitatio ſita eſſe videtur in inteſtino partium motu, quo fluida omnia moveri in ſuperiore diſſertatione ſatis, ut opinor, probatum a nobis eſt, quemque multo majorem, perturbatioremque eſſe convenit in aqueis partibus, cum per aerem diſperſæ ſunt, quam cum in ſuo loco continentur. Id olim Carteſium induxit ad pronunciandum, fluidum pari materiæ quantitate conſtans, qua ſolidum corpus, inde levius futurum, quod ejus partes aliquem ſemper a motu, in quo ſunt, levitatis gradum acquirunt. Hugenius tamen, in tractatu de cauſa gravitatis, ejus opinionem erroris redarguit; enim vero ſi motus partium vis centrifugæ, aut levitatis aliquid fluidis corporibus conciliare unquam poſſet, alterum de duobus fieri oporteret, vel ut partes ipſæ circulariter moveantur, ac circa telluris centrum, vel ſaltem ut majori vi ſurſum, quam deorſus tendant. Horum autem neutrum nemo, puto, affirmaret, quando fluidorum natura id plane requirit, ut eorum partes æquali vi moveantur ſecundum omnes loci differentias, ac motus reciprocatione quadam, æquales vires in omnem partem producente. Sed neque deſunt experimenta, quæ Carteſii ſententiam veram non eſſe oſtendunt. Atque ut exemplum metallorum multis fortaſſe ſuſpectum mittamus, quæ ſive firma, & ſolida, ſive ab igne fuſa, eandem gravitatem ſervare multi cum Hugenio notarunt; aquam certe, ſive fluxa ſit, ſive gelu conſtricta, id quod magnum glaciei explicandæ negocium faceſſit, ſive etiam fervens, ejuſdem abſoluti ponderis eſſe, multis experimentis probatum eſt. Rurſus aquam ipſam, & ſalem ſeparatim, mox junctim expendens experiiſſimus Boyle, idem ſemper in utriſque pondus inveniſſe ſe affirmat, non dicam ſolum ubi ſalis ſolutio facta erat, ſed tunc etiam, cum fieret: quo quidem tempore nullum de inteſtino aquæ motu dubium eſſe poteſt. Tandem ſi periculum facere non diſpliceat ſuper iis liquoribus, qui miſti fervorem concipiunt, eos perſpicies tantundem ponderis in tanta motus perturbatione amittere, quantum materiæ in halitus formam emittunt. Quæ omnia ut evincunt, motum inteſtinum fluidorum nihil de partium componentium gravitate detrahere; ita demonſtrant, aquæ partes, ubi unum cum aere corpus componunt, communemque cum aeris partibus motum habent, tantam ei gravitatem conciliare, quanta per eaſdem materiæ acceſſio facta eſt.

Reſtat, ut tertium probemus, nimirum aquam, ubi ab aeris miſtione ſeparata per aerem deſcendit, ſeu in univerſum grave, ubi per fluidum deſcendit, minorem, quam ſuimet ponderis magnitudo fert, in fluidum ipſum preſſionem facere. Ut autem ordine procedamus, primum Leibinitii experimentum ſuper hac re exponemus, deinde eam experimenti rationem, quam Auctor adducit, interpretabimur, poſtea quid inferri inde liceat, paucis inquiremus.

Doctiſſimi igitur Viri experimentum hujuſmodi eſt. *Eſto tubus A infra clauſus in B, aqua plenus, rectus, ex libræ extremo ſuſpenſus, cum pondere oppoſito in æquilibrio conſtitutus. Ibi in aquæ ſuperficie natet cavum aliquod corpus D ex materia gravi, caſurum, ſi aqua intraret. Ponamus obturatum eſſe foramen, ſed ita, ut paulatim aquæ partium fiat. Ergo ubi intraverit, deſcendet corpus D verſus fundum.*

Id autem facili negotio conficies ſi corpus D ſit ſphæra ex metallo intus cava, utrinque tubulis in directum oppoſitis inſtructa, atque eo artificio facta, ut ubi aqua ſupernatat, tubuli ipſi perpendicularem ſitum teneant. Horum ſuperior cera obducatur, inferior vero pervius ſit. His in hunc modum conſtitu-

ſtitutis, ſi corpus ignitum, aut candelam ad ſuperiorem tubum cera obductum admoveris, cera liquata, aqua per tubum inferiorem ſphæram intrabit; & in cauſa erit, cur ſphæra deſcendat.

His poſitis, durante deſcenſu corporis D, *ceſſaturum, ait, æqualibrium, deſcenſurumque pondus* C, *ac totum tubum* A B *elevatum iri*.

Ad rationem autem experimenti quod ſpectat, eam pauciſſimis quidem verbis indicavit doctiſſimus Vir, iis tamen, in quibus numeris omnibus abſolutam demonſtrationem ſitam eſſe, perſpicuum eſt. En ejus verba.

Cujus rei ratio eſt manifeſta, quod quantum deſcendit D, *tantum ab aqua, tubo, libra non ſuſtinetur, et eatenus non reſiſtit ponderi oppoſito* C.

Ad hujus autem demontrationis vim plane intelligendam ſufficere videtur cognoſcere quid inter gravitatem, & gravitationem diſcriminis intercedat. Gravitas eſt vis, quam habent corpora ad deſcenpendum, ſeu ad accedendum ad terræ centrum, quæ vis proportionalis eſt materiæ quantitati eorundem corporum: Gravitatio contra eſt preſſio facta a corporibus gravibus deſcendere connitentibus contra obſtacula, quæ ipſorum decenſum prohibent, aut morantur. Verum ubi vis agentis major eſt reſiſtentia patientis, illius actio in hoc ex hujus reſiſtentia æſtimatur (tantum enim illud agit in hoc quantum in hoc illi reſiſtit) & reſiſtentia fluidi, in quo grave deſcendit, minor eſt, quam corporis deſcendentis gravitas (alioquin grave in eo uon deſcenderet.) Igitur grave, quod in fluido deſcendit, minorem in fluidum gravitationem exercet, quam ſit tota ejus gravitas; hæc enim partim finem ſuum deſcendendo conſequitur, partim agit in obſtaculum.

Ex hoc igitur tam nobili invento admirabilis fluidorum proprietas innoteſcit; videlicet fluida, per quæ graviora corpora deſcendunt, minorem ab iis praſſionem pati, quam patiuntur, ubi eadem corpora ſuſtentant. Ad quam fluidorum proprietatem non animadvertens fortaſſe Borellus in lib. de mot. natural. a gravit. pendent. Cap. 5. Prop. 114. dixit, *ſi fiſtula Torricelliana intra puteum demerſa ſit, et aqua putei a graviore incumbente corpore* (arena, puta, aut plumbo in globulos conformato) *in vaſe aliquo contento prematur, mercurium in eadem fiſtula attolli, non ſolum cum grave incumbens per aquam non deſcendit, verum etiam eo per modum pluviæ deſcendente, altum manere*. Ex quo Prop. 115. rationem concludit: *nubes, et dum in aere ſuſpenduntur, et dum in pluviam ſoluta deſcendunt, pondere ſuo ejus gravitationem augere*.

Quoniam verò Leibinitius non definivit, quanta ex gravibus per fluida cadentibus futura ſit preſſio fluidorum, quod ejus inſtituto id minimè neceſſarium erat, non abs re erit id paucis inquirere, quod partim ex allata ejuſdem Leibinitii ratione, partim ex Archimede lib. de inſidentibus humido, cognoſcemus; ex quo veritas Leibinitiani experimenti magis etiam apparebit.

Duo autem a nobis quærenda ſunt: primum quam preſſionem faciat grave, dum per fluidum deſcendit, in proxima fluidi ſtrata: ſecundum quam preſſionem faciat in ſtrata ab eo valde remora.

Quod ad primum attinet, perſpicuum in primis videtur; grave in univerſum tantum premere obſtacula ſui deſcenſus, quantum obſtacula ſingulis momentis temporis ejus motum deorſum retardant. Tantum enim grave premit obſtacula, quantum hæc ejus ponderis ſuſtentant; & obſtacula tantum ejus ponderis ſuſtentant, quantum ſingulis momentis temporis ejus deſcenſus velocitatem retardant. Huc ſpectat ratio experimenti, quam attulit Leibinitius, quæ hujus propoſitionis converſa eſt. *Quantum deſcendit* D, *tantum ab aqua, tubo, libra, non ſuſtinetur*.

Itidem manifeſtum eſt, gravia, dum per fluida deſcendunt, multa offendere impedimenta, quæ ipſorum motum morantur. Quemadmodum enim conſtat, gravia, quæ per vacuum deſcenderent æqualibus temporibus pari omnia velocitate caſura; quod vires motrices in omnibus proportionales eſſent materiæ movendæ, ac nulla ob magnitudinem, figuram, ſuperficiem, impedimenta in eodem vacuo offenderent: ita perſpicuum eſt, ſecus accidere gravibus, quæ per fluida deſcendunt. His enim multa occurrunt, quæ obſtant, quo minus pari velocitate moveantur; ut non facile ſit duo gravia reperire, quæ æquali velocitate per idem fluidum deſcendant. Hæc autem quatuor potiſſimum ſunt: pondus fluidi mole æqualis: lentor, & viſcoſitas fluidorum: figura corporis deſcendentis: ſuperficiens major, aut minor ejuſdem. Pondus fluidi non ſolum deſcen-

ſum

ſum gravium retardare poteſt, verum etiam ſiſtere omnino, aliquanto etiam ſurſum pellere; reliqua vero impedimenta retardare quidem poſſunt motum corporum, quæ graviora, & in ipſis tota immerſa ſunt, ſed eum ſiſtere omnino non poſſunt, ut fuſius a nobis ſuperiori diſſertatione oſtenſum eſt.

Poſtremo conſtat, grave, cujus motus a ſolo fluidi pondere retardatur (id contingeret, ſi fluidum exiſteret per ſectum) tantum premere proxime ſubjecta fluidi ſtrata quantum eſt pondus fluidi eidem mole aqualis. Nam quoniam ex hypotheſi ſolum fluidi pondus motum gravis moratur, totus exceſſus ponderis gravis impendetur ſurſum pellendo fluido eidem, & fluidum revera adſcendet vi æquali exceſſui ponderis gravis ſupra molem fluidi in eadem mole. Ergo idem ponderis exceſſus nullam preſſionem faciet in ſubjecta fluidi ſtrata. At idem grave altera ſui ponderis parte, quæ æquat pondus fluidi in eadem mole, cum eodem fluido æquilibratur. Igitur ſubjectis fluidi ſtratis idem prorſus continget, ac ſi ſpatium gravis cadentis a fluido homogeneo plane quieſciente occuparetur.

His præmiſſis ajo, grave per fluidum deſcendens 1. premere ſubjecta fluidi ſtrata vi æquali ponderi fluidi in eadem mole: 2. tantum premere eadem fluidi ſtrata exceſſu ſui ponderis, quantum lentor fluidi, figura, ac ſuperficies gravis ſingulis momentis temporis ejus deſcenſus, eam velocitatem morantur, quam grave eodem tempore haberet, ſi fluidum eſſet tantum grave, ac prædicta impedimenta abeſſent.

(1) Pars ponderis ejuſdem gravis æquans pondus fluidi in eadem mole cum eodem fluido æquilibratur. Igitur in hoc etiam cauſu ſtrata fluidi ſubiecta hac oneris parte premuntur.

(2) Exceſſus ponderis ejuſdem gravis partim impenditur ad ſuperanda prædicta impedimenta, partim ad ſurſum pellendum fluidum eidem mole æquale. Sed quantum ejus virtutis impenditur ad prædicta impedimenta ſuperanda, tanto ſegnius ſurſum pellit ipſum fluidum, hoc eſt tanto ſegnius idem grave deſcendit. Oſtenſum autem eſt (num. 1.) grave in univerſum tantum premere obſtacula ſui deſcenſus, quantum hæc detrahunt de ipſorum velocitate: præterea oſtenſum velocitatem, quam eidem detrahit pondus fluidi, quod ab eo ſurſum pellitur, haud facere poſſe, ut grave exceſſu ſui ponderis premat deorſum ſtrata fluidi ſubiecta. Igitur ſola retardatio gravis ex lentore fluidi, figura, ac ſuperficie gravis ipſius, id præſtare poteſt, & per conſequens grave per fluidum deſcendens tantum deorſum premit ſtrata fluidi ſubiecta exceſſu ſui ponderis, quantum lentor fluidi, figura, ac ſuperficies gravis ſingulis momentis temporis detrahunt velocitatis, quam grave eodem tempore haberet, ſi fluidum grave tantum exiſteret, & prædita impedimenta abeſſent.

Quod ad ſecundum ſpectat, ſuppoſuit Archimedes lib. 1. de inſidentibus humido poſitione prima, fluida omnia in horizontalia plana diviſa eſſe, & uniuſcujuſque plani partem, quæ minus preſſa eſt, a magis preſſa ſurſum pelli. Quam poſitionem Borellus in lib. de mot. natur. a gravit. pendent. Cap. 2. propoſitione 1. demonſtravit.

Præterea Iſaac: Nevvton Phil. Natur. Princip. Mathem. Sect. 8. Prop. 41. oſtendit, preſſionem per fluidorum particulas in directum non jacentes factam, in fluido ipſo non propagari per lineas rectas, ſed divaricari; ac quaverſum diffundi.

His poſitis non erit difficile probatu, preſſionem factam in fluidum a gravi in eo cadente parte aliqua exceſſus ſui ponderis ſupra pondus fluidi in eadem mole, ita repetitis divarucationibus ad latera, ac ſurſum dividi, ut demum in ſubiecta fluidi ſtrata ab eo valde remota inſenſibilis, ac fere nulla perveniat.

Grave D quacunque velocitate per fluidum deſcendat, & fluidum intelligatur diviſum in plana 1. 2. 3. 4. 5. &c. interea dum grave D urget plani 1. partem, quæ ei in directum jacet, & hæc urget plani 2. partem eidem in directum jacentem, & ſic deinceps; quoniam actio æqualis eſt reactioni, manifeſtum eſt, eandem primi plani partem tantum urgeri a parte ſecundi, quantum ſecundi plani pars eadem inter grave D, & 2. planum, ceu prælo concluſa, & preſſa, ob lubricitatem partium, quæ fluidorum propria eſt, in partes laterales, in quibus minus premitur, ac in ſuperiores, ubi minorem reſiſtentiam offendit, ſe ſe diffundet, & preſſionis partem illis communicabit. Quod de primo fluidi plano dictum eſt, de reliquis ſucceſſive dicendum, quorum preſſio deorſum, repetitis ad latera, ac ſurſm. divaricationibus, ſemper imminuetur. Verum obſervatione conſtat, plana fluidi a gravi D ce-

cadente remota horizontalem ſitum ſenſibiliter non amittere, ut ex tenuiſſimo pulvere per aquam diſperſo, in qua grave deſcendit, perſpicitur, qui eo cadente non turbatur. Ex allata vero Archimedis poſitione manifeſtum eſt, plana fluidi, quæ horizontalem rectitudinem non amittunt, æqualiter in omnibus ſuis partibus premi. Igitur preſſio, quam facit grave in fluidum, per quod deſcendit, exceſſu ſui ponderis ſupra pondus fluidi in eadem mole, ita ſenſim per fluidum ipſum diſpergitur, ut tandem in aliqua ab eodem gravi diſtantia inſenſibilis, ac fere nulla reddatur.

Ex his omnibus ut Leibinitii experimentum verum eſſe conſtat; ita perſpicimus, ex ſolo aquæ deſcenſu per aerem, mercurium in barometro deprimi poſſe. Nam ſi ſerenus aer, & ſenſuum teſtimonio ſicciſſimus, non minore ſemper humore refertus eſt, quam qui nebuloſus, ac humidiſſimus apparet: ſi ubi humor unum cum aere corpus componit, eundem aerem tanto graviorem reddit, quanta ob ejus mixtionem materiæ acceſſio facta eſt: ubi vero ab aeris mixtione ſeparatus depluit, eum minus gravem efficit: ſi demum mercurius in barometro ab aeris pondere ſuſpenditur, ſequitur profecto, in humidis aeris conſtitutionibus mercurium humiliorem in barometro ſtationem habere. Hinc ratio primi, & ſeptimi phænomeni eluceſcit, necnon aliqua ſecundi. Nam cum Auſtrales venti in noſtris præſertim Regionibus a mari flent, plurimum ad nos humoris afferunt, qui cum præexiſtente humore permixtus in cauſa eſt, ut majores ex utroque guttæ componantur, quam ut in aere conſiſtere queant. His vero modo in patentem pluviam, modo in latentem decidentibus, aer ipſe magna ex parte humore exoneratur, & levior fit. Dixi modo in patentem, modo in latentem pluviam, ratus non raro fieri ſolere, ut ventis ab Auſtro ſpirantibus, magna humoris pars, nulla aeri opacitate inducta, deſcendat, quemadmodum ex lacrymatione marmorum, uleſcentibus corporibus, hygroſcopiiſque perſpicimus: contra vero cum Boreales venti natura ſicciſſimi præexiſtentem in aere humorem imbibunt, ejus deſcenſum, qui fere continuus eſt, ubi præſertim aer eo plurimum abundat, magna ex parte prohibent, indeque aerem graviorem reddunt. Præterea Boreales venti tum ob adſpirationis impetum, tum ob ſiccitatem ſuam magnam humoris partem è corporibus exprimunt, & abripiunt: hinc aeri gravitatem conciliant. Verum etſi hi quidem venti eos, quos diximus, effectus pariunt; tamen ob eos inſignes barometri mutationes efficere non valent, quæ propterea aliis eorum qualitatibus acceptæ referendæ ſunt, ut inferius oſtendam.

Cæterum quemadmodum doctiſſimi Viri mentem pro virili parte interpretati ſumus, oſtendentes, humoris deſcenſum inter cauſas depreſſionis barometri referendum; ita nolumus credi, hanc ejus ſententiam eſſe, ut deſcenſum mercurii ſolo humoris caſui adſcribendum putet. Neminem enim fugit hanc inter admirandi hujus phœnomeni cauſas infimum locum habere. Illud in primis conſtat, hydrargyrum in barometro aliquando unum pollicem, aliquando $1\frac{1}{3}$, una, vel altera die, deſcendere ſolere, quod hyemali præſertim tempore contingit. Cum autem pondus ſpecificum hydrargyri ad pondus ſpecificum aquæ ſit fere ut 14. ad 1., ſi deſcenſus aquæ per aerem has barometri motiones per ſe facere poſſet, ſequeretur, eam aquæ quantitatem una vel altera die in terram decidere, aut ſaltem per aerem deorſum ferri oportere, etiamſi tota ad terram non pertingeret, quæ 18., aut plures etiam pollices æquaret. Id autem quam incredile ſit, facile omnes vident, qui animadverterint, totam aquam, quæ per ſingulns annos depluis 17., aut ſummum 20. pollicum altitudinem non ſuperare, ut ex D. Mariot, & De La Hire obſervationibus per plures annos factis conſtat. Accedit, ut phœn. 6. notatum eſt, una, eademque die barometrum in remotiſſimis terræ partibus adſcendere, eadem etiam deprimi, nulla facta, quod ad humiditatem, ſiccitatemque aeris ſpectat, alteratione ſenſibili. Quocirca dubium non videtur, quin parvæ, regulareſque barometri motiones ab humoris, cæterorumque contentorum, deſcenſu per aerem pendeant; quæ vero magnæ, & ſubitæ ſunt, ab inſigniori aliqua aeris alteratione naſcantur. Harum igitur motionum cauſas pro viribus diſquiramus, contenti in re abſtruſiſſima conjecturas omni ex parte non improbandas attuliſſe.

1. Primo igitur loco conſtat, aerem, quo undique terra circumfunditur, corpus eſſe grave, & liquidum: idcirco, quantum in ipſo eſt, eniti ſemper, ut fluidorum omnium in morem in ſuprema ſui ſuperfice æqua-

æqualem ubique a telluris centro diſtantiam ſervet; ac ubi in aliquo loco quancunque ob cauſam altior factus eſt; ſtatim ad humiliora defluere, ut ad libellam reſpondeat.

2. Rurſus liquet, eundem aerem ob elaſticitatem a calore plurimum expandi, denſari vero a frigore, & in anguſtum cogi. Duæ potiſſimum cauſæ ſunt, quibus aer expanditur, ſolares radii, & calida effluvia, quæ a tellure emittuntur. Effluviorum vero duæ item cauſæ ſunt ſatis potentes, ſol ipſe, & ſubterraneus calor. Utra valentior ſit, inquirere non vacat, cum id a multis ante præſtitum ſit, præſertim vero a Petro Gaſſendo in animadverſionibus ad Meteorologiam Epicuri pag. 511., & ſequen., qui multo plus ſubterraneo calori, quam ſoli tribuit. Quod ad ſolem ſpectat, certum eſt, aerem in iis regionibus, quæ propiores ſunt polis, exiſtentem minus dilatari, quam in iis, quæ remotiores ab eiſdem ſunt. Certum præterea, aerem in unaquaque regione minus a ſole dilatari hyeme, quam æſtate. Ad exalationes vero quod attinet, etſi eas multis de cauſis nullam certam legem ſervare conſtat; tamen ſi eam ipſarum partem reſpexeris, quæ a ſole tantum educitur, apparebit, eandem fere rationem habere inter ſe, quam anni tempora: non quod halitus, qui ſingulis diebus e tellure prodeunt, eandem omnino inter ſe rationem ſervent, quam vires, quibus ſol unaquaque die potitur (multa enim ad id prohibendum conſpirant) ſed quod maximi halitus, qui hyeme attolluntur, ad maximos, qui per æſtatem, non multum a tempeſtatum ratione differant. Alterius vero partis exhalationum, quæ a ſubterraneo calore gignitur, longe alia ratio eſt. Nam cum ex diligenti metallariorum obſervatione conſtet, calorem hunc non debiliorem eſſe hyeme, quam æſtate; rationi valde conſonum eſt, halitus ab eo eductos nullam anni temporum rationem ſervare. Et ſane, qui animadverterit, aeris temperiem in unaquaque regione variam ſemper eſſe, & inconſtantem; id autem a ſole fieri non poſſe, qui certa quadam periodo eclypticam percurrendo, illam aeri temperiem inducit, quæ anni temporibus fere reſpondet; facile in animum inducet credere, eandem temperiei aeris inconſtantiam ab exhalationibus creari: idcirco nullum eſſe anni tempus, in quo æquales fere exhalationes a ſubterraneo calore educi non queant.

Hinc ſi comparare libeat denſitatem hyberni aeris cum denſitate aeris æſtivi, prout uterque a ſole tantum incaleſcit, nec non exhalationes, quæ per hyemem cum exhalationibus, quæ per æſtatem a tellure certis occaſionibus educuntur; veriſimile videbitur, denſitatem hyberni aeris in unaquaque regione a ſole tantum calefacti, majorem plerumque rationem habere ad denſitatem aeris æſtivi, quam reciproce halitus æſtivos ad hybernos, qui tum a ſole, tum a ſubterraneo telluris calore generantur. Quod ut planius fiat, fingamus primum, aerem a ſole non calefieri. Certum eſt, eum æqualem ubique in ſuprema ſui ſuperficie a telluris centro diſtantiam ſervare. Igitur inferiores ejus partes cum ab æquali atmoſphæræ pondere premantur, æque denſæ erunt. Deinde fingamus eundem aerem in regione aliqua a ſole calefieri tum hyeme, tum æſtate. Cum inferiores ejus partes in utraque tempeſtate per ſe æque denſæ ſint, expandentur a ſole in eadem ratione, qua ab eo incaleſcunt. Sit hyberni ſolis vis ad vim æſtivi: 1. 2. Erit in eadem regione inferni, hybernique aeris raritas, ſeu contrario ſenſu ejus denſitas ad denſitatem aeris æſtivi: 2. 1. Et quamvis aer ille, utpote preſſior, & gravior, ad vicinum minus preſſum, & leviorem circa telluris ſuperficiem confluat, ut in æquilibrium cum eo redigatur; tamen cum ejus columna ob denſitatem ſuam brevior admodum ſit, tantundem ferme a vicino altiore aere per leges fluiditatis circulatione quadam ad ipſum defluet in ſuperiore ſui parte, quantum ab eo in inferiore deceſſit; hinc in eadem ferme preſſione ſervabitur. Nunc conſideremus halitus, qui tum a ſole, tum a ſubterraneo calore educuntur, & fingamus, licet id re vera falſum ſit, ſolares radios media æſtate habere vires ad eos educendos æquales iis, quibus ſubterraneus calor pollet. Erunt halitus a ſole educti cæteris paribus, ut ſolis vires, adeoque halitus æſtivi ad hybernos erunt item: 2. 1. Quia vero ſubterraneus calor debilior hyeme non eſt, quam æſtate; halitus, qui pro re nata ab eo creantur, pauciores non erunt hyeme, cæteris paribus, quam æſtate. Hinc maximi halitus in utraque tempeſtate ab eo producti erunt = 2. Igitur ſi maximos halitus æſtivo tempore in unaquaque regione ab utriſque ſimul cauſis eductos comparemus cum maximis halitibus, qui cæteris paribus per hyemem emittuntur, erunt: 4. 3. adeoque in-

mi-

minore ratione, quam denſitas hyberni aeris a ſole tantum calefacti ad denſitatem æſtivi, quæ erat: 2 : 1. Non ſecus diverſis climatibus accidere oportere judicabis; nam denſitas aeris in regionibus ſeptentrionalibus majorem in univerſum rationem habebit ad denſitatem aeris in regionibus meridionalibus, quam reciproce exhalationes e tellure in regionibus meridionalibus erumpentes ad exhalationes, quæ eodem tempore in ſeptentrionalibus habentur. In univerſum, inquam, id eveniet; nam diverſa locorum ingenia, aliorum vicinia, venti denique ipſi, id ſemper, & in omnibus regionibus fieri non ſinunt.

4. Illud etiam ex eadem elaſticitate inferre licet, ſi ſint duæ aeris moles inæqualiter preſſæ, & inæqualiter calentes, magis preſſam, & minus calentem, majorem vim elaſticam acquirere, quam minus preſſam, & magis calentem; ſi tamen illius preſſio majorem rationem habeat ad hujus preſſionem, quam ipſarum calor reciproce. Cum enim ex vulgari thermometro, præſertim vero Amontoniano conſtet, aerem æqualiter preſſum, & inæqualiter calentem, elaſticam vim acquirere cæteris paribus in ratione caloris: cum præterea probatum ſit a Domino Amonton (Acad. R. Scient. ann. 1702.) aerem inæqualiter preſſum, & æqualiter calentem, acquirere vim elaſticam in ratione preſſionis; ſequitur duas aeris moles inæqualiter preſſas, & inæqualiter calentes eandem vim elaſticam acquirere, cum earum preſſiones ſunt reciproce ut caloris gradus. Igitur magis preſſa, & minus etiam calens, majorem vim elaſticam acquiret, quam minus preſſa, & magis calens, ſi illius preſſio majorem rationem habeat ad preſſionem hujus, quam calor reciproce, quo ambæ incaleſcunt.

5. His accedit alia dilatationis aeris cauſa haud contemnenda, quæ ejus æquilibrium auferre plurimum poteſt, humor videlicet, quem ipſe aer imbibit. Paucis ante annis compertum eſt, aerem, qui humore abundat, multo magis expandi ab eodem gradu caloris, quam qui ſincerior & ſiccior. Hanc aeris proprietatem doctiſſimi Viri D. De La Hire Pariſiis, & D. Stancari Bononiæ nuperrime noverunt, & experimentis confirmarunt. D. De La Hire phialam vitream accepit ſatis amplam, in quam ſiphonis vitrei crus alterum immiſit, & cum ea conglutinavit: phialam cum ſiphone in aquam quæ in aheno continebatur, immerſit; parum alte tamen, ne videlicet aere ab aquæ pondere nimis compreſſo, aqua phialam intraret. Subdito igne, fervefactaque aqua, aer phialæ expanſus eſt, & magnam partem per ſiphonem extruſus: igne ſubducto, infuſaque frigida, quo ad tota aheni aqua refrixit, ubi reſiduus aer phialæ ob conceptum frigus ſe contraxit, aqua per ſiphonem phialam ingreſſus eſt, ea quantitate, ut ſpatium impleret, in quod per rarefactionem prius inductam ſe ſe aer expanderat. Subducto calculo invenit, aerem, qui in ſua naturali compreſſione in phiala continebatur, fuiſſe ad aerem, qui facta dilatatione in ea remanſit, ut $35.\frac{1}{2}$ ad 8. Repetito iiſdem circumſtantiis experimento (notum enim, bullientem aquam, quocunque igne ferveat, eundem caloris gradum obtinere) hoc ſolum diſcrimine, quod in phiala reliquit 11. grana humoris, quo interior ejus ſuperficies madebat, invenit, eundem aerem humore admiſto, ſe habuiſſe ad eum, qui poſt ſui dilatationem in phiala ſupererat, ut $35.\frac{1}{2}$ ad 1. Iccirco humentem aerem octuplo fere majorem ſui expanſionem ſuſcepiſſe ab eodem gradu caloris, quam ſiccum. D. Stancari Mathematicus Bononienſis eodem facto experimento, ſimili fere inſtrumento, deprehendit, majorem ſemper aquæ copiam vas, quo uſus erat, intraſſe, ubi hoc madidum erat, quam ubi plane ſiccum: indicio manifeſtiſſimo, aerem, quo magis humore imbutus eſt, eo magis ab eodem gradu caloris expandi. Qua quidem in re vide Hiſtoriam Academ. Pariſien. anni 1708.

Illud vero hoc loco non diſſimulandum, hanc aeris proprietatem multis doctis Viris non probari. Verum ſi iſti animadverterint, & quibus partibus aer probabiliter conſtet, quamque ob cauſam elaſticus fiat, dubium fortaſſe ipſis non erit, quin majorem vim ad ſe dilatandum aer aquirat, non ſolum cum aquæ, verum etiam cum multis aliis rebus miſcetur. Ut primum homines de vi aeris elaſtica certiores facti ſunt, (conſtat autem eam Ariſtoteli omnino ignotam non fuiſſe) ſe plurimum torſerunt, ut ejus rationem aliquam afferrent. Alii enim dixerunt, aeris particulas eſſe laminas neſcioquas flexibiles, & ſe erigere nitentes, vel in tubulos, vel in tubiformia involucra, vel in aliam ſimilem figuram afflictas. Alii filamen-

ta

ta quædam lævia, dura, ſe ſe erigentia, quæ vel in helicis formam contorta ſpiras cilindricas forment, vel, quoniam hæc figura fluiditati aeris obeſſe videbuntur, glomerulos ſpæricos efficiant. Verum quoniam vis aeris elaſtica ſine his machinis explicari fortaſſe poteſt, & naturam conſtat magno operæ compendio abſolvere omnia, ac perficere; hæc, & ſimilia ab ingeniis hominum potius conficta, quam a natura ipſa aeri indita videntur. Præterea cum veriſimillimum ſit, aerem ſimplex corpus non eſſe, ſed ex effluviis conſtare rerum pene omnium, quæ ipſarum atmoſphæram componunt, rationi conſonum non videtur, ejus partes hanc figuram non habuiſſe, cum mixta corpora formabant, acquirere autem, cum ab iiſdem corporibus exſolvuntur, amiſura iterum, ubi aliam compoſitionem ingrediantur.

Quamobrem multo rationabilior mihi illorum conjectura videtur, qui putant, aerem nihil aliud eſſe, quam congeriem quandam minutarum partium, ac ramentorum fere omnium corporum, variæ magnitudinis, omnigenarumque figurarum, quæ a tenuiſſima, mobiliſſimaque ætherea ſubſtantia continenter ab iiſdem corporibus abripiuntur: haſce partes in ea fluctuare, agitari, circumagi, his motibus ſe invicem propellere, ea re fieri, ut congeries earundem partium, ſi liberum habet locum, in quo expandatur, ſe ſe dilatet, ſin minus, contra, id, quod ejus expanſioni reſiſtit, vim ſuam exerceat.

Quæ ſi vera ſunt ut veriſimilia videntur, probabilis inde ratio afferri poteſt, cur partes aquæ, atque aliorum etiam corporum, quæ in aerem abire dicuntur, elaſticitatem ejuſdem aeris intendant. Ad id enim præſtandum ſufficere videtur ea magnitudo, figura, aut conſiſtentia partium, quibus, ubi a ſubtili materia, in quam innatant, circumaguntur, a ſe invicem, & ab aliis partibus, diſtrahi, propellique magis queant, quam partes, & ramenta aliorum corporum, quæ aut minora ſunt, aut figura, & conſiſtentia ad id minus apta donantur. Conjecturam confirmat experimentum D. *Parent*. Sumpſit globulos vitreos in tubulum prælongum, ac tenue deſinentes: in his guttas aliquot liquoris infudit: deinde ipſorum ora in foramen machinæ pneumaticæ introduxit. Exantlato aere machinæ, atque illo etiam, qui in globulis continebatur, ipſorum tubulos extra machinam exiſtentes igne lucernæ fudit, & hermetice ſigillavit. Hi globuli aere vacui in ignem injecti majori ſæpe cum ſonitu crepabant, quam qui aerem ſine liquore continebant: cujus phænomenon ea ratio eſſe videtur, quod tenues admodum, exileſque aeris partes a materia ſubtili, quæ, per ignem in globulos introducta erat, circumactæ, eam vim contra globulorum parietes facere haud poterant; quam liquoris partes craſſiones inferebant.

Quibus rebus ut plane perſpicitur, humentem aerem magis expandi ab eodem gradu caloris, quam ſiccum; ita inde licet inferre, ſi duæ ſint aeris moles humore inæqualiter imbutæ, & inæqualiter calentes, magis humidam, & minus calentem, magis expandi, quam minus humidam, & magis calentem; dummodo humor illius majorem rationem habeat ad hujus humorem, quam ipſarum calor reciproce: uno verbo aerem, qui abundat humore a mitiſſimo etiam calore plurimum expandi. Quod ſi conſtet, hybernum aerem humidiorem ut plurimum eſſe æſtivo, illud etiam apparebit, hybernum aerem a mitiſſimo calore plurimum dilatari. Nam etſi aer, ſi ſecundum omnem ſuam altitudinem ſumatur, plus humoris continere ſolet æſtate, quam hyeme, ob exhalationes præſertim, quæ uberrimæ æſtivo tempore a tellure educuntur; tamen, ſi eam duntaxat ipſius partem conſideres quæ a tellure non multum eminet, eam conſtabit hyeme humore magis imbutam eſſe, quam æſtate; ſol enim eo tempore minus habet virium ad humorem attenuandum, & efferendum, qui iccirco in inferiore atmoſphæræ parte conſiſtit: & inferior atmoſphæræ pars hyberno tempore denſior, & gravior, plus humoris valet ſuſtinere: contra vero cum æſtate eadem atmoſphæræ pars a ſolaribus radiis plurimum extenuetur, ac levior in ſpecie reddatur, ad multum humorem diu continendum apta eſſe non poteſt. Denſiſſimæ illæ, ac diu permanentes caligines, quæ hyberno tempore cœlum obducunt, nec non imbres, qui diuturniores hyeme, quam æſtate decidunt, manifeſto ejus rei indicio eſſe poſſunt. Quod de hyberno apud nos aere dictum eſt, de Polari etiam affirmandum, nam illum preſſiorem eſſe aere, qui propior eſt Æquatori, ex ſuperius dictis manifeſtum videtur; humidiorem autem eſſe eodem aere quis facile judicabit, cui notum ſit, Polares regiones craſſiſſimis nubibus circa terram hærentibus, ac continuis fere imbribus vexari, ut notat Varenius Georg. gen. l. 2. c. 26. prop. 13. Ex quibus omnibus colligitur,

tur, ſi reſpiciamus ad id, quod numero præcedente dictum eſt, infernum noſtrum aerem, & Polarem, a mitiſſimo calore plurimum expandi poſſe.

6. Ex hydroſtaticis demum conſtat, aerem expanſum, & extenuatum, ab inferiore proximo, ac denſiore aere, ſurſum pelli. Cum enim aer expanſus leviter ſit in ſpecie proximo denſiore, fieri profecto non poteſt, quin hic illum per hydroſtaticas leges ſurſum pellat. Ob hanc cauſam fit, ut ubi in cubiculo ignis accenditur, quieto, ac tranquillo aere exiſtente, ventus cubiculum intret, & ad ignem ipſum magno impetu feratur; aer enim, qui igni propior eſt, rarior, ac levior factus, a proximo denſiore, gravioreque aere ſurſum adigitur; hinc alio ſuccedente aere, atque iterum rarefacto, pulſoque, novus aer continenter cubiculum ingreditur, cujus motus ventum creat. Ob eandem cauſam ad ea loca, in quibus magna ardent incendia, ventum confluere obſervamus. Hæc demum potiſſima ratio eſſe videtur, ob quam partes aquæ, dum in vapores attenuantur, ſurſum feruntur. Illud vero hoc loco ſilentio præterire non poſſum, doctiſſimos Viros etiam nunc cum Carteſio ſentire, denſiorem aerem propelli potius ab eo, qui expanditur, quam contra. Vulgato Æolipilarum experimento conjecturam confirmant. Verum animadverti velim, diſcrimen intercedente inter aerem, qui in vaſe continetur, & illum, qui libero undique aere circumfunditur: liberum aerem, dum expanditur, minorem reſiſtentiam offendere in ſuperiore ejus parte, quam in inferiore; hinc ſuperne diffundi, eundemque motum juvari ab inferiore proximo graviore, qui per hydroſtaticas leges eum ſurſum trudit: vix fieri poſſe, ut aer, dum expanditur, proximum graviorem multum removeat, etiamſi eodem tempore hic denſior fiat, & in anguſtum adducatur; obſtaret enim gravitas ſuperincumbentis aeris, cujus vi, remittente etiam ejus eleſticitate, præpolleret. Hæc, & ſimilia conſiderantibus apparebit, denſiorem, gravioremque aerem, nec multum, nec ſæpe ab eo qui expanditur, protrudi poſſe. Dico nec multum, nec ſæpe, perſpiciens, accidere aliquando, ut aer ſubito, & ob magnam cauſam, dilatetur: in quo caſu, ut hydroſtaticis legibus locus non eſt, ita graviorem aerem ab illo magna vi, ac in omnem ambitum propelli conſtat; non ſecus ac a pyrio pulvere, dum accenditur, fieri obſervamus. Verum hanc quaſi aeris exploſionem, nec per longum ſpatium diffundere ſe, nec diu durare, manifeſtum eſt, ut inde æquilibrium aeris in magno armoſphæræ tractu ſublatum iri liceat inferre.

Ex his, quæ a pondere, fluiditate, elaſticitateque aeris deducta ſunt, cauſam reddi poſſe aliquam opinor aliarum omnium motionum, quæ in barometro contingunt. Nam ſi primum aerem putemus, qui ſub Æquatore, & Zonis temperatis continetur, eum conſtabit a ſolaribus radiis, in ſubjectam tellurem perpendiculariter, aut non magna ſaltem declinatione incidentibus, æſtuare plurimum, & dilatari; eum vero, qui ad Zonas frigidas, & Polos ſpectat, multum comprimi, ac perpetua quaſi obrigere pruina, quod eum ſol, & ſubjectam humum oblique admodum feriat. Hinc ſequitur, altiorem illum natura eſſe, quam hunc, atmoſpæra ſphæroidis formam induente, cujus diameter per Æquatoris planum ducta nonnihil longior ſit, quam quæ per Polos tranſit. Quam figuram telluri etiam inditam eſſe pendulorum experimento nuper deprehenſum eſt, & a doctiſſimo Nevvtono probatum Princ. Phil. Natur. Mathem. lib. 3. Prop. 19. Neceſſe itaque eſſe videtur, ut num. 1. notatum eſt, eundem aera in ſuprema ſuperficie perpetuo fluere ab Æquatore ed Polos; adeoque Polarem, & qui ſub Zonis frididis eſt, hac facta ponderis acceſſione, non ſolum in ſpecie, ſed etiam abſolute graviorem reddi eo, qui ſub Zonis temperatis, & Æquatore verſatur. Et quamvis per eaſdem fluiditatis leges in hoc ſtatu manere non poſſit, ſed gravior fluere debeat ad minus gravem, in inferiore atmoſphæræ parte, hoc eſt a Polaribus regionibus verſus Æquatorem, circulatione quadam; tamen cum omnis aer, qui ſuperne ad eoſdem Polos, & Zonas frigidas confluit, eandem vi loci condenſationem ſubeat, nihil prohibet, quo minus Polaris aer, & qui ad Zonas frigidas ſpectat, gravior ſervetur. Qua quidem in re vide Evangeliſtæ Torricelli Lect. Academ. Lection. 7. qui ut primus pondus aeris cognovit, ita ventorum theoriam per ablatum aeris æquilibrium, perque motionem in ſuperna ejus parte contrariam infernæ, circulatione quadam, optime omnium explicavit. Vide etiam doctiſſimi Edm. Haley hiſtoricam ſuppoſitionem ventorum ſtatorum, ac motionum, quæ intra, & prope Tropicos in mari obſervantur, una cum tentata eorundem æthiologia in Tranſac. Phil. Anglicis M. ſeptemb. 1686. n. 183. p. 153. qui eandem doctri-

ctrinam plane perfecit.

Ex his probabili cum ratione conjicere primum licet (Phæn. 3.) cur in ſeptentrionalibus regionibus, ac in iis, quæ ipſi Polo ſubjiciuntur, barometrum nonnihil altiorem gradum obtinere ſoleat, quam in meridionalibus, ac ſub ipſo prorſus Æquatore; cur etiam apud nos, qui Zonam temperatam borealem incolimus, altiorem ut plurimum habeat hyeme, quam æſtate. Cum enim in his locis, & hac apud nos tempeſtate, aer frigidior ſit, magnas in ſuprema ſuperficie, dum collabentibus ſuis partibus addenſatur, depreſſiones patitur; hinc vicino altiore aere ad eas exæquandas confluente gravior fit; indeque majorem ſuper barometro preſſionem axercet. Altitudo autem mercurii non multo major eſſe poteſt in polaribus regionibus, quam in meridionalibus, nec multo major apud nos hyeme, quam æſtate; ad quod prohibendum multa ſane concurrunt. Primum aer ipſe ſi ſecundum omnem ſui altitudinem ſumatur, non magnam ob ſolis acceſſum, receſſumque in ſua temperie mutationem ſubit, ſed eæ tantum ejus partes, quæ telluri vicinæ admodum ſunt. Notum enim, celſiſſima montium juga perpetuis fere nivibus tegi, nec ea ſolum, quæ in frigidis, temperatiſque regionibus ſunt, ſed etiam, quæ Zonæ torridæ, atque etiam Æquatori ſubjacent. Præterea aer non magnam admodum ſui ponderis differentiam ſuſtinet; ubi enim aliquo in loco gravior fit, liquidorum omnium in morem, ſe ad æquilibrium reſtituere, gravioribus partibus ad leviores tendentibus, adnititur. Demum mercurius ipſe ad id aliquid conferre videtur; nam cum ob hybernum frigus nonnihil gravior in ſpecie reddatur, majus atmoſphæræ pondus requirit, ut ad eam, ad quam æſtate pervenerat, altitudinem adſcendat, atque adhuc majus in locis Polis propioribus, quam in iis, quæ a Polis remotiora ſunt; quemadmodum enim eadem mercurii quantitas in Gallia tribus ferme lineis compreſſior hyeme, quam æſtate, minorem, quam re vera ſit atmoſphæræ gravitatem oſtendit, ita in iis regionibus, quæ impenſius algent, multo denſior, quam in iis, quæ perpetuis æſtibus aduruntur, minorem adhuc oſtendet.

Non ſecus explicari poſſe videtur (Phæn. 2.) cur apud nos, atque omnes fere borealis plagæ habitatores, flantibus ventis borealibus, mercurius in barometro adſcendat, ubi vero auſtrales ſpirant, ut plurimum deprimatur. Cum enim venti, qui a locis Polo propioribus ad nos perveniunt, frigidiores eſſe ſoleant noſtro aere, niſi a variis locorum ingeniis, quæ prætefluunt, contrariam temperiem acquiſiverint, ejus corpus cogunt, & denſant; hinc noſtri aeris columna, partibus ad ſe propius accedentibus, brevior facta, magnam in ſuperiore ſui parte lacunam efficit, qua a vicino altiore aere oppleta, idem aer majorem gravitatem acquirit, indeque mercurium magis premit. Contra vero auſtrales venti natura calidiores, ut a locis Zonæ torridæ vicinioribus ſpirantes, noſtrum aera rarefaciunt, & in tumorem attollunt; hinc aer ipſe, in vicinum humiliorem defluens, incumbens onus mercurio aliqua ex parte allevat.

Quanquam vero boreales venti aerem cogunt, & denſant, tamen his flantibus mercurius in barometro non ſemper altior deprehenditur; longa enim obſervatione compertum eſt, ubi venti a quacunque plaga ſpirantes magni admodum, ac procelloſi ſunt, ibi mercurium in barometro humiliorem reperiri. Cujus rei ea ratio eſſe videtur, quod cum & motionum barometri, & ventorum una eademque cauſa ſit, nimirum ablatum atmoſphæræ æquilibrium: cum præterea aer per Staticæ leges ab iis plagis, in quibus gravior reperitur, in aer feratur, in quibus factus eſt levior; conſequens eſt, ut in ea loca, in quibus multo levior deprehenditur, majori cum impetu confluat, ut in æquilibrium redigatur, ac magnos in iiſdem locis ventos creat. Iccirco ubi magni, ac procelloſi ſæviunt venti, cum ob id potiſſimum ſæviant, quod atmoſphæra facta ſit levior, ibi mercurius in barometro ut plurimum reperitur.

Ob hanc fortaſſe rationem auſtrialis ventus apud nos plerumque inferne ſurſum ſpirat, borealis ſuperne deorſum. Nam cum ille a locis calidioribus ad nos feratur, noſtrum aera plurimum expandit, qui ob id ſurſum movetur: cum vero ob eandem rationem latione horizontali a meridionali plaga verſus polos eat, conſequens eſt, ut directione ex utriſque compoſita oblique ſurſum moveatur. Cum vero borealis flatus eundem aerem, & in anguſtum cogat, & a Polo ad Æquatorem pellat, ventum ſuperne deorſum flantem creat. Hinc licet intelligere, non ſatis probabilem eorum conjecturam videri, qui putant, ſpirante apud nos borea, aerem graviorem reddi, quod hic ventus deorſum ruens aerem detrudat; contra vero, ſpirante auſtro, fie-

ri leviorem, quod hic, ſurſum flans, aerem ipſum ſuſtollat. Ex dictis enim veriſimile videtur, aerem graviorem, leviorem-ve non fieri ob variam eorundem ventorum lationem, ſed ventos ipſos his lationibus moveri, quia aer ipſe gravior, leviorque fit, ex cujus motu gignuntur.

Permulta eſſe conſtat, propter quæ auſter nobis pluviarum eſt cauſa, boreas vero ſerenitatis. De his aliquid ſuperius dictum eſt, cui id quoque attexendum puto, cum Doct. Joh. Schmidio in completo illo de natura, uſu, ac recta tractatione baroſcopii, diſcurſu, Londini 1686., incrementum ſcilicet, & decrementum ponderis, quod aer ob horum ventorum appulſum acquirit. Ex hydroſtaticis enim patet, ob mutatum præſertim fluidorum ſpecificum pondus, contenta præcipitari, attolli, aut conſiſtere valere. Rurſus probatum eſt, flante auſtro, corpus aeris plurimum expandi, ideſt non ſolum abſolute, ſed etiam in ſpecie fieri levius, flante borea condenſari, & gravius reddi. Itaque inferre inde licebit ob hanc etiam rationem ab iis ventis imbres, & ſerenitatem induci, quod nimirum aerem ipſum graviorem, leviorem que hi venti conſtituunt. Et ſane is, qui animadverterit, in humidis aeris conſtitutionibus multo altius deſcendere ſolere mercurium in barometro, quam ut pluviæ lapſui is deſcenſus referri poſſit, facile ſibi in animum inducet, factam in aere levitatem multo potiorem eſſe cauſam, cur imbres decidant, quam imbrium lapſum, cur aer levior fiat.

Ex his conjicere etiam licet (Phæn. 4.) cur apud nos majores plerumque mercurii depreſſiones contingant hyeme, quam æſtate: cur majores etiam in regionibus, quæ ab Æquatore magis diſtant, quam in iis, quæ ei propiores ſunt, quæque ſub ipſo continentur. Oſtenſum enim eſt, inferiorem atmoſphæræ partem apud nos hyeme (n. 3. & 4.) & preſſiorem eſſe, & humore magis refertam, quam æſtate: aerem, quo compreſſior, & humentior eſt, (n. 4. & 5.) eo magis a mitiſſimo etiam calore dilatari: eam ipſius aeris partem, quæ expanſa, & extenuata eſt (n. 6.) a circumjecto graviore aere ſurſum pelli, eandemque in altiore atmoſphæræ parte in tumorem aſſurgere, indeque in proximum humiliorem aerem diffundi, & exonerari (n. 1.) ut ad libellam reſpondeat. Quoniam vero ubi hæc in aliqua atmoſphæræ columna contingunt, columnam eandem multo leviorem fieri neceſſe eſt; eaque multo leviore facta, hydrargyrum in barometro de ſtatione ſua plurimum decere. Ex his omnibus conſequitur, depreſſiones hydrargyri in barometro multo majores hyeme contingere, quam æſtate; cum nimirum exhalationes aerem ipſum excalefaciunt, ſive eas ſubterraneus calor pro re nata uberiores eduxerit, ſeu venti a vicinis partibus eas aſportarint, & in aerem ipſum congeſſerint. Ex dictis etiam conſequitur, majores hydrargyri depreſſiones contingere in regionibus, quæ Polis ſubjacent, minores in iis, quæ a Polis magis diſtant, omnium minimas vero in iis, quæ Æquatori ſubjiciuntur.

Robur addit conjecturæ noſtræ tepor ille, quem aer acquirere ſolet, cum hyemali tempore mercurius a ſtatione ſua plurimum decedit: argumento hybernum aerem a miti etiam calore multum expandi, quod compreſſus admodum fit, & humentior. Non inde tamen credendum eſt, majores ſemper mercurii depreſſiones haberi hyeme, quam æſtate, majoreſque ſemper in regionibus polaribus, quam in meridionalibus. Nam exhalationes æſtivo tempore, & in regionibus meridionalibus è terra prodeuntes, non minorem perpetuo rationem habent ad exhalationes, quæ per hyemem, & in polaribus regionibus educuntur, quam habeat reciproce denſitas, & humiditas hyberni, polariſque aeris, ad æſtivum, & meridionalem.

Hoc loco prætereundum non videtur, conferre plurimum ad idem phænomenon mercurim ipſum, qui cum compreſſior, & gravior in ſpecie a frigore reddatur, etſi æquali atmoſphæræ pondere diverſis anni temporibus, lociſque premeretur; tamen per hydroſtaticas leges humiliorem ſtationem haberet in barometro hyemali tempore, quam æſtivo, humiliorem item in polaribus regionibus, quam in meridionalibus.

Ex dictis etiam difficile non erit cauſam reddere, (Phæn. 5.) ob quam crebriores barometri motiones habeantur hyeme, quam æſtate. Cum enim hoc anni tempore aer non-nihil preſſior ſit, & humidior, ſulphurei illi, calenteſque halitus, qui pro re nata a terra emittuntur, eundem aerem ad dilatationem ſuſcipiendam aptiorem inveniunt. Hinc forte etiam eſt, (Phæn. 6.) cur motiones barometri in diſſitis ab invicem regionibus eodem ferme tempore contingant, cum præſertim magnæ, & ſubitæ ſunt. Nam cum aer magnas aliquo in loco ponderis mutationes ſubit, eas oportet per vaſtiſſimos cœli

tra-

tractus, ex fluidorum lege, partibus aliis, aliiſque communicari. Neque vero mirandum eſt, eaſdem motiones barometri in diſſitis terræ partibus eodem tempore accidere, ſive iidem ſpirent venti, ſive diverſi, ſive etiam oppoſiti, quemadmodum Luteriæ Pariſiorum, & Genuæ per triennium contingiſſe, notavit prælaudatus Maraldi. Nam ablatum atmoſphæræ æquilibrium plus habet momenti ad ventos creandos, quam venti ipſi ad auferendum atmoſphæræ æquilibrium; hi enim ad eam atmoſphæræ partem, quæ levior deprehenditur, ab omnibus indiſcriminatim partibus transferuntur, in quibus gravior reperitur.

8. Pronum etiam eſt intelligere, quare (Phæn. 8.) in iis locis, quæ ſupra maris ſuperficiem magis attolluntur, minores barometri motiones habeantur, quam in iis, quæ humiliora ſunt. Aer enim quo ſublimior, minus etiam compreſſus, minore ei ſuperincumbente onere, reperitur. Præterea quo magis expanſus, eo etiam levior in ſpecie eſt; iccirco minus idoneus ad aqueos vapores, cæteroſque terræ halitus, diu ſuſtinendos. Quoniam vero aer, qui minus compreſſus, minuſque humore, cæteriſque heterogeneis partibus inficitur, minus etiam ab eodem gradu caloris dilatatur, conſequitur, ſublimiorem aerem minores ponderis mutationes ſubire, nec efficere poſſe, ut hydrargyrus in barometro plurimum attollatur, aut de ſtatione ſua plurimum decedat.

Cæterum eas barometrum anomalias pati ſolet, (Phæn. 9.) quæ non ſemel omnem eorum ſpem fallunt, qui ab ejus motionibus certas ventorum adſpirationes, certaſque aeris mutationes prænuntiant. Aliquando enim caliginoſo, & imbrifero cœlo, aut ventis ab auſtro ſpirantibus, mercurius adſcendit: aliquando perſpicuo aere, aut ſerenitatem induente, flantibuſque ventis borealibus deprimitur: ſæpe inſignes ejus motiones cernuntur, nulla facta in inferiore aere mutatione ſenſibili; tum in ſui temperie, tum in motu; demum in quibuſdam regionibus ad borealium ventorum afflatum deprimi, auſtralium contra attolli, ut plurimum ſolet. Horum etiam omnium probabiles rationes adduci poſſunt ex dictis. Jam illud imprimis conſtat, altioris, humilioriſque aeris alterationes uno eodemque tempore inter ſe ſæpe contrarias eſſe: illic fervet, & expanditur; hic friget, & in au-uſtum cogitur, prout nimirum varii, diſſimileſque halitus è terra erumpentes, in hoc, vel illo loco coeunt, & caloris, frigoriſve effectum in diverſis altitudinibus pariunt. Rurſus nihil ventorum natura inconſtantius. Qui ab una eademque plaga ſpirant, ejuſdem indolis ubique locorum non ſunt. Quibuſdam in locis auſter frigidus, boreas calidus, ac fervens. In orientali enim Indiæ littore, quod Coromandelium vocant, ſeptentrionalem ventum urentiſſimum notat Varenius. Alyſin locis boreas humidus, auſter ſiccus, ac ſerenus ut in Ægypto præſertim, & Peruvia, eodem teſte dominantur. Quemadmodum autem in diverſis terræ partibus varia ejuſdem venti temperies eſt, pro maris, ac montium diſtantia, & ſitu; ita in uno, eodemque loco temperiem mutat, pro halituum diverſitate, qui e locis, prope quæ ſævit, erumpunt. Huc etiam illud accedit, quod ſæpe idem ventus repulſus reflat. Præterea frequentiores venti in altiore aeris parte, quam in inferiore, quod nulla ibi montium impedimenta objiciuntur: fere ſemper inferiores contrarii ſuperioribus, ut Halejus cum Torricellio notavit: non raro oppoſiti venti aerem in aliquo loco quaſi concludunt, qui ſuperne diffunditur, vi contra incumbentem facta; nullo prope telluris ſuperficiem vento excitato. Aer demum in eo loco, in quo denſior, & gravior eſt, minorem ventum creare ſolet, quam ubi expanſus, & attenuatus reperitur. Non ſecus enim aeri contingit, quam amni, qui perruptis aggeribus in ſubjectos agros effunditur. Nuſquam enim majori cum impetu dilabitur, quam ubi aggerum jam ſtratorum impedimentum nullum eſt; ibi enim aquarum pondus minorem reſiſtentiam offendit; in aliis locis, præcedens aqua ſequentem moratur. Ex his omnibus, aliiſque permultis non ſolum manifeſta eſſe poteſt ratio anomaliarum omnium, quas ſuperius attulimus, verum etiam innoteſcere, quam fallax ſit eorum judicium, qui certas ventorum adſpirationes, pluviæ, ſerenitatiſque viciſſitudines, ex varia mercurii ſtatione, certo prænuntiare non verentur.

Habui hæc de barometro, quæ dicerem. Præcipuum inſtitutum noſtrum fuit doctiſſimi Leibinitii mentem interpretari, quod an aſſecuti ſimus Auctoris judicium erit. Reliqua, quæ de noſtro adjecimus, non alio, quam conjecturarum titulo propoſuimus, judicantes, præclare nobiſcum actum, ſi a veriſimilitudine omni ex parte non abhorreant.

FINIS.

I N D E X.

A

ADhæſio partium corporis duplici ſenſu accepta 3. Prima quid ſit: *ibid.* 8.13. Ejus cauſæ 7. Secunda quid ſit 3. 13. Secunda neceſſaria ad ſuſtentandum onus 3. Hac fluida carere Galilæus oſtendit 4. Repugnat fluidorum naturæ *ibid.* 6. Repugnat legibus, & experimentis hydroſtaticis 5. Rationes eorum, qui adhæſionem ſecundo ſenſu acceptam in fluidis eſſe probant 9. 12. 15. 16. Refelluntur 10. 13. 15. 16.

Aer effluviis rerum fere omnium componitur 33. Ejus elaſticitas ſimplicius explicata, quam per laminas certa quadam figura donatas *ibid.* Quæ aeris affectiones ſupponuntur, ut barometri phænomena explicentur 24. Caliginoſus, & nimboſus aer non ſemper aqueis particulis magis refertus, quam perſpicuus, & ad ſenſum ſiccus 25. Per fluiditatis leges in ſuprema ſui parte æqualem a telluris centro diſtantiam ſervat 30. 31. Cauſæ aerem dilatantes 31. Denſitas hyberni aeris a ſole tantum calefacti majorem rationem habet ad denſitatem aeris æſtivi, quam reciproce halitus æſtivi ad hybernos *ibid.* Preſſio aeris ejus elaſticitatem auget. 32. Humor ejus elaſticitatem auget *ibid.* quare 33. Si ſint duæ aeris moles inæqualiter preſſæ, & inæqualiter calentes, magis præſſa, & minus calens, majorem vim elaſticam acquirit, quam minus preſſa, & magis calens: ſi illius preſſio majorem habet rationem ad hujus preſſionem, quam reciproce hujus calor ad calorem illius 31. Idem dicendum de aere magis humido, ſi cum minus humido conferatur 33. Aer expanſus a proximo denſiore, & graviore ſurſum pellitur 34. Infima aeris pars preſſior eſt hyeme, quam æſtate *ibid.* Itidem humidior *ibid.* Polaris item preſſior, & humidior meridionali 34. In ſuprema ſui parte ab Æquatore ad Polos, in inferiore a Polis ad Æquatorem defluit 34.

Aetheris vis maxima, tum ad penetrandum, tum ad movendum 8.

Aqua cum craſſiore aere miſceri repugnat 7. a tenuiore aere expurgata cur altius adſcendat in tubis *ibib.* Aqua dulcis altius in eodem tubulo adſcendit, quam ſalita 17. magis adſcendit in eodem tubulo, quam cæteri liquores 16. quare 17. Aqua ſalita gravior ſimul, & tenuior dulci 6. 22. Aqueæ guttæ majores guttulis olei ab eodem corpore pendentibus 17. quare *ibid.* Eadem aquæ quantitas aerem perſpicuum, & opacum reddere poteſt 25. Idem madefacere, & exiccare corpora poteſt 26. Ubi unum cum aere corpus componit, aerem graviorem reddit 27. Ubi ab aeris miſtione ſeparata depluit, tantam aeri gravitatem conciliat, quantum conciliaret volumen aeris guttulæ aquæ æquale *ibid.* Aqua ſive gelu conſtricta, ſive fluxa, ac fervens, ejuſdem abſoluti ponderis *ibid.* Aquæ quantitas per annum depluens 30. Aquæ deſcenſus per aerem inter cauſas deſcenſus mercurii in barometro infimum locum tenet *ibid.*

Archimedis principio Leibinitii experimentum oſtenditur 29.

Atmoſphæra ſphæroidis figuram habet 34.

Auſtralium ventorum afflatu mercurius in barometro deprimitur 24. ratio 30. 35. Pluviarum ſunt cauſæ 36. Auſtrales venti ſicci in Ægipto, & Peruvia 37.

B

BArometri inventor 1. Barometri motionum obſervatores 23. Ejus Phænomena *ibid.* Explicantur nonnulla hypotheſi Leibinitii 30. Difficiliora aliis principiis *ibi.* 35. & ſequen. Ea explicantes quid in aere ſupponamus 24. Barometri mercurium attolli, decidente pluvia, judicavit Borellus 28.

Bernardini Ramazzini Ephemerides barometricæ 2. Conjecturas tantum de motionibus barometri exhibuit *ibid.* Borelli errorem detexit *ibid.* Leibintii hypotheſim impetravit 23.

Borealium ventorum afflatu mercurius in barometro attollitur 24. Ratio 35. Non ſemper *ibid.* Cur ſuperne deorſum ſpirent? *ibid.* Aerem graviorem non reddunt, quia ſuperne deorſum ſpirant 36. Cur ſerenitatis ſint cauſæ? *ibid.* Ubi calidi flant 37. Ubi ſicci *ibid.*

Borellus quomodo adſcenſum liquorum ſupra libellam in tubulis explicet 15. Ejus error 28.

Bullæ liquorum eorum adhæſionem ſecundo modo acceptam non probant 13.

C

COElo ſudo, & ſereno mercurius altior in barometro, quam nubibus obducto, & pluvioſo 24.

Carrè quomodo adſcenſum liquorum ſupra libellam in tubulis explicet 15.

Carteſius in quo fluidorum eſſentiam poſuerit 4. Carteſii error 27.

Cauſæ exhalationes educentes 26. Cauſæ aerem

rem

rem rarefacientes *ibid.*

Cerea membrana in guttarum ſuperficie quomodo moveatur 14.

Columna fluidi reflexa, quam Schelhamerus commentus eſt, refutatur 20. Columna recta, & incumbens refutatur *ibid.*

Corpora immerſa in fluido craſſiore facilius non attolli, quam in tenuiore 21. Hac propoſitione Schelhamerus hydroſtatices principium tollit *ibid.*

D

DE La Hire obſervationes circa quantitatem aquæ per annum decidentis 30.

Deſcendens grave per fluidum minorem in fluidum ipſum preſſionem facit, quam ſit tota ejus gravitas 27.28. Quam preſſionem faciat in proxima fluidi ſtrata 29. quam faciat in ſtrata ab eo valde remota *ibid.*

Durities, & conſiſtentia corporum, nec per gluten, nec per partium complicationem explicari poteſt ex R.P.Malebranchio. 6.

E

ELaſticitatem aeris humor auget. 32.

Evangeliſta Torricellius barometri inventor. 1. Ventorum theoriam omnium optime explicavit. 9.

Ex ſolo aquæ deſcenſu per aerem mercurium in barometro deprimi 30. Ex eo tamen depreſſio mercurii minima ibid.

F

FIlamenta, ac funes, in quos quidem liquores inter cadendum ſe componunt, eorum adhæſionem ſecundo ſenſu acceptam non probant. 13. Eorundem funium continuandarum cauſa. ibid.

Fluidum quid 4. Inteſtino motu movetur. ibid. Quare? 8. Duæ affectiones, per quas fluida lenta, & viſcoſa vocantur 6. Fluida textura, magnitudine, & figura partium differunt. 7. Craſſiora cum tenuioribus miſcentur, & iis innatant. ibid.

Fluida quædam cum aliis miſceri repugnant 7. Ad eandem omnia altitudinem non attolluntur. idid. Uniuſcujuſque fluidi partes inferiores a ſuperioribus premuntur. ibid.

Fluidorum adſcenſus ſupra libellam in tubulis adhæſionem eorundem ſecundo ſenſu accepiam non probant. 15. Quorundam adſcenſus minor, quam aliorum eandem adhæſionem non probat. ibid. In fluidis gluten, languinem, filamenta quibus ipſorum partes nectantur, admittenda non eſſe 14. 18.

Fluidum corpus quocunque lentore affectum nullum incumbentis aeris onus arcere poteſt a corporibus. 3. 16.

G

GAlilæus qua adhæſione fluida carere voluerit 4. Scriptores fere omnes ab eo diſſentiunt. ibid.

Geminianus Montanari aquam ſalitam minus viſcoſam dulci notavit. 6.

Gobart Laurentius ut per aeris elaſticitatem motus barometri explicet. 24.

Grave ubi per fluidum deſcendit, quantum fluidum ipſum premat. 27. 28. 29.

Guttæ fluidorum eorum adhæſionem ſecundo ſenſu acceptam non probant. 14. Duplex opinio circa adhæſionem partium guttas componentium. ibid. Refellitur. ibid. In ipſa guttarum ſuperficie hydroſtaticæ leges, non ſecus, ac in ipſarum ſubſtantia, ſervantur. 15.

H

HAley æthiologia Venorum 34.

Humor aeris elaſticitatem auget. 31. Ratio. 33.

Hugenius Carteſium erroris redarguit circa fluidorum gravitatem. 27.

Hydroſtaticis legibus repugnat fluidorum adhæſio ſecundo modo accepta. 4. 5.

Hydroſtatici ſpecificas corporum gravitates non cognoſcerent, ſi fluida adhæſionem partium ſecundo modo acceptam haberent. 6.

Hydroſtaticæ leges perinde in omnibus guttæ partibus ſervantur, ac in aqua in vaſe contenta. 15.

Hydroſtatica Schelhameri. 19. Refutatur. ibid.

I

IMbres quo ſenſu dicantur fieri ex tranſmutatione aeris in aquam. 26.

Inteſtinus fluidorum motus nihil de ipſorum gravitate detrahit. 27.

Joann. Schimidy diſcurſus de natura, uſu, & recta tractatione barometri 36.

Iſaac. Nevvton quam figuram telluri tribuat. 34. Preſſionem in fluidis non propagari per lineas rectas oſtendit. 29.

L

LEibnitii hypotheſis quæ barometri phænomena expſicet 26. Tribus propoſitionibus innititur. ibid. Ejus experimentum. 27. Ratio experimenti quam ipſe adducit. 28. demonſtratur. ibid.

Lentor fluidorum quid ſit. 8. Signa. 6. Lentor, & viſcoſitas fluidorum non eandem inter ſe rationem ſervant, ac eorum ſpecificæ gravitates. ibid. Viſcoſitatem, & lentorem Scriptores plerique ab adhæſione ſecundo modo accepta non diſtingunt. 5. Has affectiones fluidorum explicantes, quid commenti ſint. 6. Quomodo explicari poſſint. 8.

Loca, in quibus nunquam, aut raro pluit. 26.

M

Mercurius a craſſiori aere expurgatus cur altius adſcendat in tubis. 7. Pars nulla mercurii in barometro comparari poteſt cum corpore in fluido conſiſtente. 21. Mercurius fit in ſpecie gravior hyeme, quam æſtate. In Polaribus Regionibus altior, quam in Meridionalibus. 24. Ratio. 35. Cur non multo altior. *ibid.* Hyeme maximæ ejus depreſſiones contingunt, majores etiam in Polaribus regionibus, quam Meridionalibus. 24. Ratio. 36. Crebriores ejus motiones hyeme, quam æſtate, 24. Ratio. 36. Eadem die in diſſitis terræ partibus eaſdem motiones ſubit. 24. Ratio. 37. Cum in duobus diſſitis locis ſimul deprimitur, humilior eſt in eo, in quo imbres cadunt. 24. Ratio. 30. Minores motiones eidem contigunt in locis, quæ a maris ſuperficie magis attoluntur. 24. Ratio. 37. Multas anomalias patitur. 24. Ratio. 37.

Metallornm lamellæ fluidis ſupernatantes, fluidorum adhæſionem ſecundo ſenſu acceptam non probant. 13. Metalla liquoribus, in quibus ſoluta ſunt, modo perſpicuitatem conſervant, modo auferunt. 25.

Motus inteſtinus fluidorum nihil de ipſorum gravitate detrahit. 27.

N

Nubes ex coactis humoris partibus gignuntur. 25.

O

Olei guttæ minores ſunt guttis aqneis ab eodem corpore pondentibus. 17 Ratio. *ib.*

Oleum altius in eodem tubo ſupra libellam attollitur, quam ſpiritus vini. 17. Ratio. *ibid.* Attollitur minus quam aqua. 16. Ratio. 17.

Olea pleraque lentiora ſunt aqua, ſimul tamen leviora. 6. 22.

P

Petrus Gaſſendus a ſubterraneo calore plura effluvia e tellure eduvi, quam a ſole oſtendit. 31.

Principia hydroſtatica Schelhameri. 3. 19. 20. 21. Primum, & quartum ſecum pugnant. 21.

R

Rationes, quæ oſtendunt non minorem ſemper aquæ copiam in perſpicuo, quam in caliginoſo aere ineſſe. 26.

Rationes, quæ oſtendunt inteſtinum motum fluidorum nihil de ipſorum gravitate detrahere. 27.

Ratio, qua Leibinitius ſuum Tubi experimentum oſtendit. 28.

Robertus Boyle perperam a Schelhamero intellectus. 20. Ejus experimentum, quo pondus fluidorum ab inteſtino motu non minui notavit. 27.

S

Schelhameri hypotheſis circa motus barometri pars prior. 6. Ejus fundamentum. 3. Refellitur. 17. Pars altera. 19. Refutantur omnia ejus fundamenta. 20. Ejuſdem hydroſtaticæ propoſitiones. 3. 19. Prima refutatur. 20. Secunda. *ibid.* Tertia. 21. Quarta. *ibid.* Ejus propoſitiones abſurdæ multæ in unum congeſtæ. 18. 20. 23. Quibus difficultatibut ipſe ſe involvat. 21. Quid per corpus in fluido conſiſtens intelligat. *ibid.* Hypotheſim ſuam ipſe evertit. 21.

Solidum idem nunc majore, non minore ſui parte ſupra idem fluidum extaret, ſi fluida adhæſionem ſecundo ſenſu acceptam haberent. 5.

Solida tum graviora, tum leviora in ſpecie in eodem fluido conſiſterent, hac poſita fluidorum adhæſione. 5. In quacunque mole conſiſterent, in quacunque ponderis differentia. 10. 11. &c.

Spiritus vini minus attollitur ſupra libellam in eodem tubulo, quam aqua, minus quam oleum. 17.

Subterraneus calor plus roboris habet ad educenda effluvia a tellure, quam ſol. 31. Debilior non eſt hyeme, quam æſtate. *ib.*

Suſtentatio tenuiſſimorum corporum in fluidis gravioribus; aut levioribus in ſpecie, adhæſionem fluidorum ſecundo modo acceptam probare videtur. 9. Refellitur ob duo maxima abſurda, quæ inde ſequerentur. 10. Qui hac ratione adhæſionem fluidorum probant, ſupponunt id, quod probandum. *ibid.*

T

Telluris figura ſphæroidea. 34.

Torricellius barometri inventor. 1. Ventorum theoriam omnium optime explicavit. 34.

Tenue, & craſſum, quid ſint. 22. Tenue corpus poteſt eſſe gravius in ſpecie craſſiore, & contra. *ibid.*

V

Ubertas locorum in quibus nunquam, aut raro pluit. 26.

FINIS.

BERNARDINI RAMAZZINI,

In Patavino Gymnaſio Practicæ Medicinæ Profeſſoris Primarii

DE

MORBIS ARTIFICUM DIATRIBA;

Mutinæ olim edita.

Nunc accedit

SUPPLEMENTUM EJUSDEM ARGUMENTI, *AC DISSERTATIO* DE SACRARUM VIRGINUM VALETUDINE TUENDA.

Illuſtriſſimis, & Excellentiſſimis D. D.

PATAVINI GYMNASII MODERATORIBUS,

D. HIERONYMO VENERIO, Equiti & D. Marci Procuratori;

D. FRANCISCO LAUREDANO, Equiti & D. Marci Procuratori,

D. JOANNI FRANCISCO MAUROCENO, Equiti,

BERNARDINI RAMAZZINI. Felicitatem.

QVAM laborioſi ſint ingenii fœtus, & graves curas poſt editionem quoque Auctoribus ſuis relinquant, non norunt niſi qui in literis ævum traducunt, at aliquod utile moliantur, per quod ſibi & poſteris videantur vixiſſe, Illuſtriſſimi & Excellentiſſimi Moderatores; ubi enim quis in hoc præſertim cenſorio ſæculo Opus aliquod pro viribus ediderit, diu inter varia hominum judicia ſuſpenſo animo hæreat neceſſe eſt; ſingulare tamen rationis Criterium, cui quis magis fidat, credat. que Opus ſuum frugi fuiſſe habitum, eſſe exiſtimo, nempe ſi illud alicubi, ac in exteris præſertim regionibus audiat recuſum. Sortem hanc Operi meo de Morbis Artificum Mutinæ tredecim ab hinc annis edito, fuiſſe datam accepi, quod in Germania impreſſum, & Teutonica lingua donatum audivi. Librum hunc itaque meum nunc emendatum quantum licuit, cum aliquo ejuſdem argumenti additamento, in hac Vrbe recuſioni traditum Ampliſſimis Nominibus Veſtris ſacrum eſſe volui. Feci quod muneris mei erat, mihi ſcilicet Practicam Medicinam profitenti indecorum ratus, ſi ad inania diverterem, nullum poſtea uſum habentia, nec habitura. Intereſſe nimirum humanæ Reipublicæ credidi particulares Artificum morbos diligenti examine, a nemine adhuc præſtito expendere, & ſua remedia præſcribere. Quantum ad Regnorum & Civitatum amplitudi-

tudinem conducat Artium cultura, oſtendit olim Carolus Magnus Imperator, qui capto Deſiderio ultimo Longobardorum Rege celebriores Artium tum liberalium, tum mechanicarum Magiſtros, tanquam ſpolia ad clariorem triumphum ſecum in Gallias adduxit. Celebre eſt dictum illud: Regna fovent artes; *in quo dicto jure quis ambigat, an Regna foveant artes, an artes, Regna; utrum æque bene, ampliſſimum hujuſce rei teſtimonium eſt Adriæ Regina Civitas; hæc enim artes, quæ diviſæ alias Urbes celebres & beatas faciunt, omnes in ſinu ſuo collectas tenet, & illarum proſperitati favoribus, & privilegiis non ceſſat proſpicere. Sicuti autem cum primum Liber hic meus prodiit, eorum temporum Moderatoribus fuit nuncupatus, ita fas erat, ut ſi novam in lucem auctor vellet erumpere, eam non niſi a dignitate veſtra auſpicaretur, Illuſtriſſimi & Excellentiſſimi arcis palladiæ Cuſtodes vigilantiſſimi. Hoc ergo qualecunque ſit quod Vobis in obſequii argumentum ſiſto, ea benignitate, quę Vobis propria eſt, excipite ac fovete. Ita vos ſoſpitet D. O. M. detque diu valere & plurimum.*

Patavii Kal. Septembris 1713.

PRÆFATIO.

NAturam rerum omnium parentem benigniſſimam ſæpenumero apud male feriatos homines male audire, quod humano generi variis in rebus videatur, vel parum provide, vel non ſat decenter proſpexiſſe, & ſcriptum legimus, & paſſim audimus. Nulla tamen minus juſta querimonia eadem tanquam Noverca traducitur, quam quod cuique ad vitam, alioquin ruituram, retinendam, ac ſuſtentandam quotidiani victus neceſſitatem indiderit; ſiquidem ab hac lege ſolutum humanum genus, nullā fere legem agnoſceret, & Terra hæc, in qua degimus, longe diverſam faciem præ ſe ferret, quam quæ nunc viſitur; quare ingenioſiſſime *Perſius* non manum polydædalam, ſed ventrem artium magiſtrum appellavit: Sic enim ille in Prologo:

Quis expedivit Pſittaco ſuum chære,
Picaſque docuit verba noſtra conari?
Magiſter artis, ingeniique largitor
Venter.

Ex hac itaque neceſſitate, quæ vel ipſa animalia rationis expertia ingenioſa efficit, artes omnes, fluxiſſe, tum Mechanicas, tum Liberales, fas eſt aſſerere, bonum quidem non vulgare, ſed, ut in rebus humanis fieri aſſolet, non ſine aliqua mali mixtura. Fateri enim neceſſum eſt, ex quibusdam artibus non exigua mala ſuis Artificibus interdum proficiſci, ut unde alimenta ad vitam producendam, & familiam alendam exſpectabant, graviſſimos morbos perſæpe referant, ac artem, cui ſe addixerant, exſecrantes, tandem e vivorum ſtatione decedant. Hoc itaque, dum Medicam Praxim exercerem, ſæpiſſime contingere animadvertens, ad conſcribendum Tractatum aliquem de Morbis Artificum, quos potui induſtriæ nervos intendi; verum ſicuti in artium mechanicarum operibus ut plurimum evenit, ut ſi quid ab aliquo Artifice de novo inventum prodierit, id mancum ſit, & multum ruditatis præferat, mox aliorum diligentia perficiatur, ita & in re literaria idem prorſus fieri conſuevit. Hanc itaque ſortem meum hunc qualemcumque Tractatum de Morbis Artificum ſubiturum video, varias quidem ob cauſas, ſed ob hanc quoque, quod novitatis aliquid contineat. Nemo enim, quod ſciam, in hunc campum pedem immiſit, unde contemplationum circa effluviorum ſubtilitatem, & efficaciam, ſeges non contemnenda colligi poſſit. Opus ergo imperfectum, imo incitamentum potius editurum me fateor, ut alii auxiliares manus

nus

nus apponant; donec omnibus numeris abſolutus, ac integer Tractatus habeatur, qui in Foro Medico locum aliquem mereatur. Debetur id certe miſeræ Artificum conditioni, e quorum manuariis operibus, licet interdum viliſſimis, ac ſordidiſſimis, neceſſariis tamen, tot humanæ Reip. commoda proficiſcuntur, debetur id, inquam, ab arte omnium præclariſſima: uti *Hippocrates* in Præceptionibus Medicinam appellavit, *quæ gratis etiam curat, & pauperi opitulatur*.

Quantum vero commodi ad civiliorem vitam contulerint Artes Mechanicæ, apud ſe quiſpiam reputet, ac mente recolat, quantum interſit inter *Europeos, & Americanos* aliaſque barbaras gentes novi Orbis. Hinc non immerito iis, qui magnarum Civitatū, & Regnorum fundamenta poſuere, ſummæ curæ fuiſſe Opifices, ex variis Scriptorum monumentis ſatis liquet. Collegia enim, & conventus Artificum inſtituerunt, veluti *Numa Pompilius*, qui, *Plutarcho* referente, ſummam ob id promeruit admirationem, quod Artifices ſecundum artificia diviſerit, ut ſuum peculiare corpus haberent *Tibicines*, ſuum *Aurifices*, *Architecti*, *Tinctores*, *Sutores*, *Coriarii*, *Fabri ærarii*, *Figuli*, &c. Collegium quoque Mercurialium: *Appio Claudio, & P. Servilio Coſſ.* inſtitutum apud *Livium* legimus; Sic autem Mercatorum conventum appellabant, eo quod *Mercurium* mercaturæ præſidem colerent, quo pacto etiam *Plato* in libro de legibus literis prodidit, Opificum genus *Vulcano, Minervæ*, operoſis *Diis*, eſſe conſecratum. Quibus porro juribus, ac privilegiis hęc Artificum Collegia gauderent, tradit *Sigonius* noſter *de Jure antiquo Romanorum*, & Guidus Pancirolus *de notitia utriuſque Imperii*, admittebantur enim ad ſuffragia & honores, unde infert idem *Sigonius*, Artifices in Romanorum Civium cenſu fuiſſe deſcriptos. In Pandectis quoque & Codicibus, Naviculariorum, Fabricantium fit mentio, ſicuti etiam apud *Cajum* J. C. *in l. 1. ff. Quod cujuſcumque Univerſitatis nomine, vel contra eam agatur*, ubi collegia iſta Artificum deſcribuntur, una cum illorum juribus, & privilegiis, ut illis ad inſtar Reip. liceret res ſuas agere, legatum capere, leges ſibi condere, dummodo publicis legibus non adverſarentur, ut tradit *Paulus in l. cum Senatus ff. de rebus dubiis*. *Veſpaſianum Imperatorem* artes non ſolum *liberales*, ſed etiam illiberales, quas *mechanicas* vocant, valde foviſſe, ac vilioribus Artificibus aſſiduam ſe exercendi, & lucri captandi occaſionē præſtitiſſe, refert *Suetonius*; adeo ut cuidam Architecto jactanti, quod parva impenſa ingentem molem in Capitoliū poſſet perducere, reſponderit, *ſineret, ſe ſuam plebeculam paſcere*.

Quoniam igitur non ſolum antiquitus, verum noſtris quoque temporibus in bene conſtitutis Civitatibus, pro bono Artificum regimine conditæ ſunt leges, æquum eſt pariter, ut in beneficium ac ſolamen eorum, quos tanti facit Juriſprudentia, Ars Medica quoque ſymbolum ſuum conferat, & peculiari ſtudio (quod adhuc neglectum) eorum incolumitati proſpiciat, ut, quantum licet, innoxie Artem, cui ſe addixerint, exercere valeant. Ego quidem pro viribus effeci quod potui, neque indecorum credidi in viliores officinas pedem quandoque immittere, & (quando noſtra hac ætate Medicina ad mechaniſmum tota pene redacta eſt, & ſcholæ nil magis, quam automatiſmum crepant) artium mechanicarum ſecreta contemplari. Veniam tamen, penes ingenuos Profeſſores præcipue, impetraturum me ſpero, dum ſatis perſpectum eſt, non omnes artes in una Civitate, ac Regione exerceri, cum juxta locorum diverſitatem varia, ac diverſa artium genera exerceantur, ex quibus varii morbi ſuboriri poſſint. Ex Artificum tabernis igitur (quæ in hac re gymnaſia ſunt, ubi quis eruditior evadat) eruere conatus ſum, quidquid curioſorum palato poſſit magis ſapere, &, quod præcipuum eſt, cautiones Medicas pro morborum, quibus

Artifices tentari ſolent, tum curatione, tum præſervatione ſuggerere. *Medicus* itaque in ſuo ad infirmum aliquem e plebe curandum ingreſſu, non tam ſubito, ut evenit, manum pulſui apponat, ſicuti ut plurimum, neglecta cubantis conditione, fieri aſſolet, neque ſtans deliberet, quid agendū, de humano corio tam facile ludendo, ſed paululum tanquam Judex dignetur conſidere, ſi non ſuper auratam ſellam, uti apud Magnates, mos eſt, ſaltem ſuper ſcamnum tripes, aut abacum, hilarique vultu percunctari ægrum, ac ea diſquirere, quæ cum artis præcepta, tum pietatis officia expoſcunt. Multa ſunt, quæ *Medicus* ad ægrotum accedens, ab ægro ipſo, ſeu aſſidentibus, ſciſcitari debet ex *Divini Præceptoris* oraculo. *Cum ad ægrotum deveneris, interrogare oportet, quæ patiatur, & ex qua cauſa, & quot jam diebus, & an venter ſecedat, & quo victu utatur*, verba ſunt *Hippocratis* in libro de Affectionibus; liceat quoque interrogationem hanc adiicere, & *quam Artem exerceat*. Quamvis autem hæc interrogatio ad cauſas occaſionales referri poſſit, illius tamen ſpeciatim meminiſſe, ubi plebejus aliquis curandus habeatur, peropportunum, imo neceſſarium exiſtimo, quod tamen in praxi perraro obſervari video, vel ſi curanti *Medico* aliunde conſtet, parū adverti, cum tamen ad feliciorem curationem non leve momentum præſtet hujuſmodi animadverſio. Hunc igitur Tractatum meum in Reip. bonum, aut ſaltem in Artificum ſolamen, licet minus artificioſe conſcriptum, humaniter excipe, amice Lector, ac ſi lubet,

Da veniam ſcriptis, quorum non gloria nobis
Cauſa, ſed utilitas, officiumque fuit.

MOR-

DE MORBIS ARTIFICUM.

De Morbis, quibus obnoxii ſunt Metallorum Foſſores,

CAPUT PRIMUM.

VAria, & multiplex morborum ſeges, quam non raro Artifices quidam extrema ſui pernicie ex iis artibus, quas exercent, pro lucro referunt, ex duabus præcipue cauſis, ut reor, progerminat; quarum prior, ac potiſſima eſt prava materiæ conditio quam tractant, quæ noxios halitus, ac tenues particulas humanæ naturæ infenſas exſpirans, particulares morbos invehit, altera ad motus quoſdam violentos, incompoſitos, & incongruas corporis configurationes refertur, propter quas vitalis machinæ naturalis ſtructura vitiatur, ut inde graves morbi paulatim ſuccreſcant. Primo itaque in cenſum venient ii morbi, qui a prava materiæ indole ortum ducunt, ac inter eos, qui *Metallurgos* infeſtant, & quotquot alios Artifices, qui in ſuis opificiis mineralibus utuntur, ut Aurifices, Alchymiſtæ, quique aquam fortem deſtillant, Figuli, Specularii, Fuſores, Stannarii, Pictores quoque & alii. Quales vero, & quam peſtiferæ noxæ intra venas metallicas recondantur, experiuntur primo mineralium Foſſores, quibus in profundioribus terræ viſceribus continuo degentibus quotidie cum Orco ratio habenda: recte quidem *Ovidius*:

itum eſt in viſcera terræ;
Quaſque recondiderat, ſtygiiſque admoverat umbris,
Effodiuntur opes, irritamenta malorum.

De malis equidem, quæ animos ac bonos mores corrumpunt, *Poetam* locutum eſſe, procul dubio cenſendum eſt, atque hominum avaritiam, vel inſaniam exprobrare voluiſſe, qui in apertam lucem ea eruere tentarint, quæ nos bona exiſtimamus, imo, ut elegãter Plinius, *bonorum omnium pretium fecimus*, quamvis tot malorum fons, & origo ſint; non abs re tamen ad ea mala quæ corpora infeſtant *Poetæ* verba traduci poſſunt. Morbi autem quibus obnoxii ſunt metallorum Foſſores, aliique id genus Artifices, ſunt ut plurimum Dyſpnœa, Phthiſis, Apoplexia, Paralyſis, Cachexia, pedum tumores, dentium caſus, gingivarum ulcera, artuum dolores, ac tremores. Pulmones itaque, & cerebrum in hujuſmodi Artificibus male plectuntur, magis tamen Pulmones, hi etenim ſimul cum aere minerales ſpiritus hauriunt, & primi noxam perſentiunt, mox iidem halitus intra vitæ hoſpitia admiſſi, & cruori permixti, cerebri, & nervoſi laticis naturalem temperiem pervertunt, & inficiunt, unde tremores, ſtupores, & ſuperius recenſiti affectus. Hinc eorum, qui in fodinis mineralia effodiunt, maxima ſolet eſſe ſtrages; Fœminæ propterea, quæ id genus hominibus nubunt, ſæpius nubunt, nam referente *Agricola* apud Fodinas *Carpati Montis* obſervatæ ſunt Mulieres, quæ ſeptem viris nupſerint. De Metallorum Foſſoribus ſic *Lucretius*:

Nonne vides, audiſve perire in tempore parvo,
Quam ſoleant, & quam viri copia deſit?

Me-

Metallorum itaque foſſio olim, ac etiamnum iis in locis, ubi fodinæ ſunt, pœnæ genus eſſe conſuevit; ſontes enim, ac graviorum criminum rei damnantur ad metalla, ſicuti antiquitus Chriſtianæ Religionis Sectatores ad metalla damnari conſueverant, ut apud *Gallonium* de Martyrũ cruciatibus videre eſt. Exſtat elegans Ep. D. *Cypriani* ad complures Epiſcopos, & Diaconos, quos Imperatorum barbaries, Metallorum foſſioni addixerat, in qua eoſdem hortatur, ut iis in fodinis, e quibus aurum, & argentum eruerent, ſe verum Chriſti aurum probarent. Viſitur quoque apud *Pignorium*, in libro de Servis, imago Foſſoris ex veteri icuncula, ex qua apparet, quam infelix eſſet illorum conditio; capite enim erant ſemiraſi (quo ſigno olim Servi a fugitivis, qui erant omnino raſi, internoſcebantur) quod cucullo ſagato operiebant. Neque forſan noſtris temporibus cultu ſpecioſiores in fodinis Foſſores eſſe crediderim, quando, licet etiam veſtibus bene muniti ſint, & idoneo victu nutriti, ob loci ſquallorem, & lucis carentiam, non niſi ex Orci familia in purum aera emergunt. Quamcumque igitur mineralem materiam effodiant, graviſſimos morbos accerſunt, qui medelam omnem perſæpe eludunt, ſi quis etiam aliquid rite præſcribat; quamvis in ambiguo eſſe videatur, num pietatis officium credi poſſit, medicam opem id genus hominibus adminiſtrare, & *producere illis vitam ad miſeriam*.

Verũ quia Principibus, & Mercatoribus ex metallorum fodinis magni proventus perſæpe accedunt, ac ad omnes fere artes perneceſſarius eſt metallorum uſus, propterea pro horum Artificum conſervatione, illorum morbi examinandi, & cautiones ac remedia proponenda, quod itidem in more fuit apud antiquos, ſicuti etiam noſtris temporibus *Metallographi* de Foſſorum morbis, ac illorũ regimine, nec non de remediis ſatis diſerte tractarunt, ut 1. *Geor. Agricola* (a), 2. *Bernardus Caſius Mutinenſis* S.J. in ſua Mineralogia (b), ubi multa ſcitu digna exſtant de damnatis ad metalla, & de prophylaxi, ac diæta Metallurgorum, 3. *Athanaſius Kircherus* in Mundo ſubterraneo (c), 4. *P. Lana* in Magiſterio Artis, & Naturæ (d), *D. Ramlovius*, qui Germanico Idiomate tractatum ſcripſit de Paralyſi, ac tremore Metallurgorum. Miſerrimæ igitur conditioni id genus Artificum ex Medicæ artis penu præſidium aliquod, vel ſolamen depromendum; & quando innumera pene ſunt foſſilium genera, quodcumque ſuas peculiares noxas infert, aliquo examine modum, quo Foſſorum corpora inficiantur, perveſtigare, ac probatiora, & promptiora remedia recenſere oportebit.

Fodinarum itaque, aliæ humidæ ſunt, in quarum fundo aqua reſtitat, aliæ ſiccæ: in quibus interdum ignis miniſterio opus eſt, ad dirumpenda ſaxa. In humidis fodinis, quæ aquam ſtagnantem continent, Foſſorum crura vitiantur, ſicuti ob craſſos, & viroſos halitus, qui ab illis exſpirant, ac tunc magis cum deciſa ſaxorum fragmina in aquam decidunt, & camarinam illam movent, ut dici ſolet, intercepto anhelitu, Operarii præcipites cadunt, ſive ſemianimes emergunt. Ipſe quoque ignis, qui cæteroquin venenorum domitor eſt, ubi illo opus ſit, ad ſaxa emollienda, peſtiferos halitus ex minerali materia elicit, ac in motum ciet, quare miſeri Foſſores omnia elementa ſibi experiuntur infeſta.

Nulla vero truculentior peſtis, Foſſores ad extremam perniciem deducit, quam quæ e *Mercurii* fodinis erumpit; Foſſores enim in mercurialibus mineris vix tertium annum attingere, ait *Falloppius* in Trac. de Metallis, & Foſſilibus; quatuor men-

(a) L.6. de re metallica.
(b) L.p.Se.5.
(c) T.2.l.10.Se.2.c.2.
(d) T.3. de morb. Sympat.

menſium autem ſpatio in artuum tremores incidere, paralyticos, ac vertiginoſos fieri teſtatur *Etmullerus* in ſua Mineralogia C. de *Mercurio*, idque ob mercuriales ſpiritus, nervis maxime infenſos. Ex *actis Philoſophicis Soc. Regiæ Anglicanæ* (a), in Epiſtola Venetiis ad Soc. Regiam miſſa habetur, in fodinis quibuſdam Mercurii in Foro Julii, non poſſe quempiam Operariorum inibi operari ultra ſex horas; ibidem refertur caſus cujuſdam, qui per ſemeſtre ſpatiū iiſdem fodinis addictus, adeo *mercurio* fuerat impregnatus, ut ſi ori ſuo æris fruſtum apponeret, aut digitis tractaret, illud album efficeret. Eoſdem quoque Aſthmate corripi advertit *L. Tozzius* Part. 2. ſuæ Praxis cap. de Aſthmate; caſum quoque dentium pati ſolent, quare argenti vivi excoctores, ne fumum ore excipiant, vento flanti terga obvertere pro more habent.

Aſthmatis ſpeciem quandam deſcribit *Helmontius* in Tractatu de Aſthmate, ac Tuſſi, quam inter Aſthma ſiccum, & humidum reponit, qua corripi ait Foſſores metallicos, Separatores, Monetarios, alioſque id genus Opifices, ob *Gas Metallicum* una cum aere inſpiratum, vi cujus vaſa Pneumonica obſerentur. De Aſthmate montano mentionem habet (b) *Wedelius* in Pathologia Medica Dogmatica, ubi tradit huic affectui obnoxios eſſe Metallurgos, de quo Aſthmatis genere ait *Stockuſium* integrum Tractatum edidiſſe, ubi mali cauſam in Saturni mercurium refert, *Mercurius* etenim plurimus Saturno ineſt, illique gravitatem impertit. Quomodo autem Aſthma hoc montanum, monſtrum tam truculentum, inferant fumi iſti metallici, exponit idem (c) Auctor, putat enim id fieri per bronchiorum exſiccationem, nec non & ob fuligines conſtipantes. *Sennertus* in l. de Conſenſu, & Diſſenſu Chymicorum cum *Galenicis* (d) refert, ſibi a *Medico* penes metallicas fodinas Myſniæ Medicinam facienti traditum, in demortuis Foſſorum corporibus, reperta fuiſſe ipſa metalla, in quibus effodiendis vivi laboraſſent. Sic perelegan- ter *Statius* (e) Maximum *Junium* invitans tunc degentem apud *Dalmatiæ* montes, gentem hanc Acheronticam deſcribit, quæ ex iis fodinis rediret, *Dite viſo*, ut ille ait, *erutoque concolor auro*.

Si ergo color ſimilis efflorecit humoribus, *niſi intro refluxerint*, uti docet *Gal.* in *primo Aph. Com.* 2. & in omnibus pene affectibus obſervatur; nil mirum, ſi colorem in cute Foſſores referant, qualis eſt metalli color; quo maſſa ſanguinea infecta fuerit. Idem forſan in Foſſorum pulmonibus contingere cenſendum eſt, ac in fornacibus, in quibus, dum excoquuntur metalla, ex fuliginibus in altum adſcendentibus, generantur *Pompholyx*, *Cadmia*, & alia metallica concreta.

In *Chalcanthi* fodinis gravi quoque reſpirandi difficultate vexari ſolent Foſſores. *Galenus* de Simplic. Medic. facul. cum eſſet *in Cypro*, ſpecum deſcribit (f), e qua ab Operariis exportabatur aqua ad Chalcanthum conficiendum; aitque ſe in ſpecum illam ad ſtadium fere deſcendiſſe, & aquæ viridis guttas, in lacum ſtillantes obſervaſſe, nec non odorem ſuffocantem, ac toleratu difficilem perſenſiſſe, ſubditque Operarios nudos ſumma cum feſtinatione vidiſſe aquam exportantes, & celeriter recurrentes; nihil autem pulmonibus magis hoſtile eſt, quam acidum quodcumque, quo maxime abundat *Vitriolum*. Riderent profecto apud noſtrates Clinicorum non pauci, ſi quem alium Profeſſorem rerum naturalium ſcrutatorem viderent loca ſubterranea cum periculo ſubeuntem, ad ſecretiores Naturæ receſſus perveſtigandos; quali riſu notatum me ſcio, dum ſcaturigines, unde prodeunt

(a) L. p. Menſ. April. 1665. (b) Sec. 1. cap. 9. (c) Sec. 3. cap. 5.
(d) Cap. 9. (e) L. 4. Syl. (f) Lib. 9.

deunt *Mutinenſes Fontes*, periculo tentamine ſcrutarer, nec non dum in Puteos Petrolei noſtri in montana regione poſitos deſcenderem; at a *Galeno* diſcant, qui longas peregrinationes ſuſcepit, & abditiora Naturæ arcana curioſe perveſtigavit, ut medicamentorum vires exacte calleret; verum e diverticulis in viam.

Præter corporis partes internas, externæ quoque graves noxas perſentiunt, ut manus, crura, oculi, & fauces. In *fodinis Myſniæ*, ubi Pompholyx nigra reperitur, manus, & crura uſque ad oſſa abradi refert *Agricola*, ubi ait, *clavos caſarum, quæ illis fodinis propiores ſunt, ligneos eſſe*, cum ab eadem pompholyge, ferrum quoque abſumi obſervatum fuerit.

Sunt in fodinis multo etiam graviora mala, animatæ ſcilicet peſtes, quæ miſeros Foſſores infeſtant, & ad extremam perniciem deducunt, nimirum parva quædam animalia, Aranearum ſpeciem referentia; *Agricola* ex *Solino* lucifugas appellat. Hæc animalcula in argentariis fodinis præſertim degunt, quibus dum Foſſores non advertentes inſident, punguntur, & male habent. *Dæmunculi* præterea, & ſpectra quædam Operarios terrent, & infeſtant, quod genus *Dæmonum* nonniſi precibus, jejuniis fugari tradit (a) *Agricola*, hac de re videatur *Kircherus* in ſuo Mundo Subterraneo. A perito *Metallurgo Hannoverenſi*, qui nunc in Montana regione Mutinenſis agri, juſſu Sereniſſimi Noſtri, metallicas venas ſcrutatur, accepi, fabuloſum non eſſe, ut putabam, id quod de hujuſmodi Dæmunculis in fodinis ſtabulantibus tradunt. In Fodinis enim Hannoverenſibus, quæ in Germania ſatis ſunt celebres, mihi ſerio aſſeruit, frequentes eſſe Foſſorum caſus, qui fateantur; ſe a Dæmonibus (quos Knauff Kriegen vocant) fuiſſe percuſſos, ac perſæpe duorum vel trium dierum ſpatio eos mori, quos ſi evaſerint ſaluti reſtitui. Horum Dæmonum ſubterraneorum fit quoque mentio in *Actis Philoſophicis Soc. Reg. Anglicanæ* (b). Ab eodem quoque mihi narratum, in *fodinis Goſlarienſibus*, ubi Vitrioli minera ſub pulveris forma eruitur, Operarios nudos opus ſuum exercere. Nam ſi veſtibus obtecti per integrum diem moram ibi traherent, iis egreſſis indumenta in pulverem tota ſolverentur, quam ob cauſam forſan, qui *Galeni* ævo in Cypri fodinis Chalcanthi aquam exportabant, nudi operabantur.

Cum tot inexplicabiles mineralium mixturæ in terræ viſceribus exſtent concluſæ (licet etiam metallorum, & foſſilium, quæ habemus, natura, ac indoles, ex Chymicorum induſtria videatur ſatis perſpecta) impoſſibile fere eſt ſtatuere, quæ, & quales ſpecificæ noxæ in iis, vel illis fodinis contineantur, & quomodo unam potius, quam aliam partem afficiant; propterea ſimpliciter dicendum, aerem illum concluſum, & per os hauſtum pro reſpirationis uſu, particulis pulmoni, cerebro, & ſpiritibus maxime infenſis, ſaturatum, ſtatim in maſſam ſanguineam, ac ſpiritus inducere, unde præſto ſit malorum cohors.

Eorum igitur, qui fodinis præfecti ſunt, nec non & *Medicæ Artis Profeſſorum*, qui in id operam ſuam locarint, munus erit, Foſſorum, quantum licebit, incolumitati proſpicere, ac eniti, ut, quando cauſam occaſionalem removere non liceat, Operarii quam minime lædantur. Cum id genus hominibus igitur, ubi ægrotent, eodem pene modo erit agendum, ac cum iis, qui deſperatis morbis laborant, quibus medica præſidia, & ſaltem quæ delinificam vim habent, non ſunt deneganda; Incurabilia enim cognoſcere oportet, ut quam minime lædant, ajebat *Hippocrates*. (c)

Fo

(a) L. 6. de re metall. & de ſubterran. (b) Tom. 2. Menſ. Nov. 1669.
(c) De Arti. num. 68.

Fodinarum Præfecti ad emendandum aerem illum concluſum, & infectum, tum ob halitus, qui a minerali materia, & a foſſorum corporibus exſpirant, tum ob eum, quem accenſa lumina effundunt, pro more habent, machinis quibuſdam ſpiritalibus per cuniculos cum fodinis in fundo communicantes, aerem craſſum & veteranum extrudere, & recentem, ac puriorem immittere. Ocreis præterea, & chirothecis foſſorum crura, & manus munire ſolent, ne vitientur. Veteribus quoque magnæ curæ foſſorum incolumitatem fuiſſe, ſatis conſtat, illos enim culeis amicire conſueverant ex *Jul. Pollucis* (a) teſtimonio. Ori veſiculas laxas illigabant, ne pernicialem pulverem inſpirarent, & tamen per eas ſpectarent, ut de minium polientibus ait *Plinius* (b). Modo in fodinis præſertim Arſenici, vitreas *larvas* apponunt, tutius, & elegantius remedium, ut refert *Kircherus* loco citato.

Varia remedia præſcribit idem Auctor, tum pro præſervatione, tum pro curatione, quæ a perito metallico accepiſſe ait; valde celebrat liquorem paratum ex oleo Tartari, Laudano, & oleo ex Colchotare, ex quibus per diſtillationem liquor elicitur, quem ad gr.iii. vult exhibendū; ad præſervationem pariter jura pinguia, & vinum generoſum laudat; pro infectis autem Balſamum Urticæ, Magnetis celebrat, ſuadet quoque, ut alimenta ſale nitri condiantur, & ſale ab alumine extracto. *Junckenn* in Chymia ſua experimentali, ad vapores metallicos perdomandos ſpiritum ſalis dulcem commendat.

Pro faucium, & gingivarum eroſione, gargariſmata ex lacte egregiā præſtabunt operam, ut quæ particulas illas corroſivas inibi hærentes demulceant, ac abſorbeant; hanc ob cauſam *Agricola* loco citato Butyrum valde conferre ait iis, qui in plumbeis fodinis operentur. Ubi vero crura, & manus vitientur, uti evenit in iis fodinis, in quibus *Pompholyx nigra* eruitur, a *Plinio* (c) commendatur pulvis lapidis Aſii. Obſervatum enim fuiſſe ait, eos, quibus crura a metallis vitientur, in iis lapidicinis ſanari, in quibus lapis iſte reperitur. Forſan lapis iſte potis erat emendare metallicam acrimoniam, propter vim particularum erodentem, cum hanc ob cauſam *Sarcophagus* appelletur. Lapidem hunc, qui in *Aſſo Troadis* naſcebatur, nobis ignotum eſſe ſcribit *Cæſalpinus* de Metallicis, (d) illique alium ſubſtituit lapidem, qui in Ilva reperitur, ubi alumen foſſile effoditur.

Ad affectus vero aſthmaticos ex fumis metallicis ortos, peculiaria quædam remedia proponit *Etmullerus* de *Aeris* inſpiratione læſa (e); nihil enim ait, in tali Aſthmatis ſpecie ordinariis remediis profici; Ad hunc gravem affectum igitur, commendat Mercurium dulcem, Turpethum, purgantia per inferiora, Antimonium Diaphoreticum, Bezoarticum ſolare, & ſimilia.

Cum non levem noxam ex iiſdem mineralium halitibus oculi perſentiant, remedium pariter ex minerali Regno petendum. Ophthalmiam a fumis metallicis factam, & externis remediis nihil obſequentem per interna mineralia curavit *Horſtius* (f). Collyria tamen ex aeris ſquāma commendantur; norant id etiam Antiqui, nam ex *Macrobio* (g) conſtat, eos, qui in fodinis æreis morantur, ſemper oculorum ſanitate pollere, *ob vim ſiccificam*, ut ille ait, *quam æs poſſidet*, hancque ob cauſam æs ab *Homero*, νώροπα χαλκὸν appellari; *Celſus* (h) quoque *Cleonis* collyrium ex ſquamma æris croco, & ſpodio paratum cæteris præfert. Nitrum quoque collyriis commiſceri poterit; nam, teſte *Plinio* (i) Ope-

B

(a) l. 7. c. 32. (b) l. 33. H. N. c. 5. (c) l. 36. H. N. c. 17.
(d) Cap. 51. (e) cap. 14. (f) l. 7. Obſ. 27.
(g) l. 7. c. ult. (h) l. 6. c. 6. (i) l. 31. H. N. c. 10.

Operarii in nitrariis non lippiunt, quod etiam recentiorum obſervatione conſtat. Summatim aptiora & valentiora remedia ad metallicos morbos expugnandos ex mineralium familia ut plurimum petenda ſunt, provido ſane naturæ conſilio, ut unde malum profectum eſt, inde quoque ſalus proveniat; ſit malo nodo malus cuneus, ut dici ſolet, adhibendus.

Neque vero Foſſores tantum in fodinis a metallicis peſtibus mactantur, verum etiam multi alii Artifices, qui circa fodinas operantur, graves noxas accerſunt; ut *Metallurgi* omnes, qui effoſſam materiam verſant, excoquunt, fundunt, ac repurgant. Iiſdem enim morbis obnoxii ſunt, quamvis non adeo graviter, cum in aere liberiori miniſteria ſua peragant; temporis enim progreſſu, ob metallicos fumos, quos hauriunt, anheloſi fiunt, lienoſi, veternoſi, ac tandem in Tabidorum familiam tranſeunt. Paucis, ſed egregie *Hippocrates(a)* Metallurgi effigiem nobis depingit: *Vir metallicus*, inquit ille, *hypochondrium dextrum intentum, ſplen magnus, & alvus intenta, ſubdura, ſpirituoſus, decolor, huic in genu ſiniſtro recidiva*. En quot mala in metallurgo illo delineavit *divinus Senex*. Mirari autem hic libet, quomodo *Valleſius*, diligentiſſimus alioquin epidemiorum commentator, locum iſtum tam frigide tractarit; nullam enim animadverſionem circa dictionem illam, *Vir metallicus*, ſicuti neque expoſitorum quiſpiam ad hæc verba mentem appoſuit; locum hunc tamen annotat *Galenus(b)*, ſed ibi totus eſt in diſquirendo, quid per verbum illud, *Pneumatodes*, intellexerit *Hippocrates*, num ventris inflationem, vel ſpiritum denſum. Profecto arbitrari licet, divinum Præceptorem unico verbo cauſam tot gravium affectuũ indigitare voluiſſe. Metallurgiam enim exercentes, ut plurimum anheloſi ſunt, lienoſi, alvos præduras habent, ac decolores habitus præferunt. *Foeſius* dictionem illam, ἐκ μετάλλων, ſic vertit: *Qui circa fodinas verſabatur*. Non ſolum ergo foſſores, ſed degentes, & operantes circa fodinas male plectuntur a metallicis exhalationibus, quæ vitales, & animales ſpiritus, quorum natura ætherea eſt, & pellucida, obfuſcant, & totius corporis naturalem œconomiam pervertunt. His itaque eadem remedia, quæ ſuperius propoſita ſunt, ſed mitiori doſi præſcribenda.

(a) 4. Epid. n.13.

(b) 3. de Diff. Reſpir. cap.12.

De Morbis Inauratorum.

CAPUT SECUNDUM.

AST, e fodinis, & vulcaniis officinis, ubi *fervent, ſtridentque cavernis Structuræ chalybum, & fornacibus ignis anhelat*, in civitates ipſas migremus, in quibus non deſunt Artifices, quibus mineralia crucem figunt. Quas diras labes ex *mercurio* referant Aurifices, qui potiſſimum in deaurandis argenteis & æneis operibus occupati ſunt, nemo non novit. Cum enim non niſi per amalgamationem id peragi poſſit, dum poſtea *mercurium* igne propellunt, non tam cauti eſſe poſſunt, licet faciem avertant; quin viroſos halitus per os excipiant, quare hujuſmodi Artifices vertiginoſi, aſthmatici, paralytici citiſſime evadunt, habituſque cadaveroſos contrahunt. Perpauci ex hiſce Artificibus in tali opificio conſeneſcunt, ac ſi non tam cito occumbant, ad tam calamitoſum ſtatum deveniunt, ut illis mors ſit in votis. Iis collum, & manus tremere, dentes excidere, crura vacillare, cum Sceletirbo, ſcripſit *Junckn* in Chymia ſua experimentali; hoc idem teſta-

tur *Fernelius* (a) de abditis rerum cauſis, & in libro de lue Venerea, ubi caſum miſerabilem aurifabri refert, qui dum argenteam ſuppellectilem deauraret, hydrargyri vapore admiſſo, ſtupidus, ſurdus, ac plane mutus evaſit. Haud diſſimilem hiſtoriam tradit *Foreſtus* (b) de Aurifabro, qui ob Mercurii fumos incaute exceptos factus eſt paralyticus. In *actis Medicis Haffnienſibus* elegans *Olai Borichii* obſervatio exſtat de quodam Teutone, qui vitam deaurandis lamnis degebat; hunc, dum incautius in hoc opere argenti vivi fumos hauſiſſet, in magnam capitis vertiginem incidiſſe, ait, una cum gravi pectoris anguſtia, facie cadaveroſa, aſphyxia, artuum tremore, ut jam jam moriturus crederetur, quem reſtitutum ait, ſudore variis alexipharmacis elicito, ac præcipue decocto radicis pimpinellæ, & ſaxifragiæ: putat vir clariſſimus, corpuſcula fumantis mercurii minutiſſima nervis impacta tremorem accerſiſſe, ac ſimul in maſſam ſanguineam admiſſa, naturalem illius motum impediiſſe. Nimius eſſem, ſi hiſtorias omnes hujus generis, quæ apud *Medicos* ſcriptores exſtant, hic recenſere vellem. Satis enim frequentes ſunt hujuſmodi caſus, in magnis præſertim civitatibus, & noſtra hac ætate, in qua nihil cultum, nihil ſatis elegans videtur, niſi auro ſplendeſcat, adeo ut in Magnatum domibus matulæ, & egeſtoriæ ſellæ deauratæ ſpectentur, cariuſque egeratur, quam bibatur, ut olim de quodam luſit *Martialis*.

Mihi nuper obſervare contigit juvenem inauratorem, qui poſtquam per duos menſes decubuiſſet, tandem mortuus eſt; hic ab exhalante *Mercurio* ſibi parum cavens, cachecticum habitum primo contraxit, poſtmodum facies illi facta eſt lurida, & cadaveroſa, oculi turgidi, gravis anhelitus, mentis ſtupor, totius corporis torpor; huic graveolentia ulcera in ore ſuborta ſunt, e quibus ſanies teterrima magna in copia continuo ſtillabat. Hic tamen interiit ſine ullo febrilis caloris veſtigio. Id mihi profecto non parvæ admirationi fuit, cum non ſatis perciperem, quomodo ex tanta humorum putredine, nulla excitaretur febrilis incaleſcentia. Cum ſcriptores conſulerem mirari deſii; refert *Ballonius* (c), quendam luis Venereæ ſuſpectum, ac ſimul quartana laborantem, ex litu hydrargyri a quartana ſanatum, ptyaliſmo tamen excitato. *Fernelius* (d) pariter de lue venerea caſum memorat cujuſdam, cui per oculos ſtillabat liquatum cerebrũ, & ad multos annos vixit ſine febre, ac tandem mortuus eſt, hunc tamen prius hydrargyro inunctum fuiſſe ait; quomodo autem nunquam febricitarit, ipſe quoque *Fernelius* ſe admiratum fuiſſe ingenue fatetur; in ſecundo tamen de abditis rerum cauſis, (e) rationem aliquam videtur afferre, cur febrilem incandeſcentiam Mercurius ita compeſcat, aitque vi narcotica id agere eadem facultate, qua dolores quoſcumque ſopire, & ſanguinis eruptiones ſiſtere potis eſt, eadem prorſus bilis quoque ardorem compeſcere, atque exeſiones retundere. An ergo quid febrifugi latet in hydrargyro? Forſan dies aliqua ex minerali regno febrifugum aliquod, non ſub gripho, uti *Riverius*, ſed candide ac aperte medicæ arti largietur, ſicuti ex vegetabilium familia famoſum febrifugum *Peruvianum* habemus, & Antidyſentericum remedium nuper detectum, de quo Tractatum edidit clariſſ. *Leibnitius*; in hac tamen re experientiam conſulere non abs re foret, neque temerarium conſilium eſſet in febribus intermittentibus purgationes mercuriales inſtituere, ut ex Mercurio dulci, remedio non adeo metuendo; cauto tamen opus eſt; Mercurius etenim equo indomito perſimilis eſt, quoties in manus imperitas inciderit, ut ait laudatus *Borichius* caſum il-

B 2

(a) Se. 5. de Mer. l. 2. cap. 7. (b) vol. 2. p. 196. (c) l. 2. Epi. p. m. 131.
(d) cap. 7. (e) cap. 14.

illuſtris viri referens, cui ardentiſſima febre laboranti duos pulvillos argento vivo plenos *Agyrta* quidam in carpo appoſuit, unde febrilis calor quidem, ſed una cum nativo & vitali, exſtinctus eſt: adeo ſuſpecta ſunt beneficia, quæ ab hoſte tam infido, ac verſipelle proveniunt, ut de *Medicorum* mercurio apte dici poſſint, quæ de ſuo mercurio commentus eſt *Poetarum Princeps*.

animas ille evocat Orco,
Pallentes alias ad triſtia Tartara mittit;
Dat ſomnos, adimitque, & lumina morte reſignat.

Ut vero e via in ſemitam redeamus, ad corrigendas noxas ab Hydrargyri afflatu illatas, conſulendi erunt ſcriptores, qui de venenis, & mineralibus ſcripſere; in univerſum commendantur ea, quæ vim poſſident ſpiritus, & cruoris maſſam in motum ciendi, ſudoreſque promovendi. *Mercurius* enim plerumque id habet, ut torporem inducat, veluti prænarrata accidentia ob fumos mercuriales per os ſuſceptos ſatis teſtantur, & autopſia ipſa oſtendit, ſanguine concreto intra cordis ſinus reperto, ut in ſimia apud *Avicennam*, quæ argentum vivum biberat. Sic aquæ omnes cardiacæ ſpirituoſæ, ipſe quoque vini ſpiritus, erunt ex uſu. Spiritus Salis Armoniaci, Therebinthinæ, Petroleum noſtrum, ſales volatiles, ut ſal volatile cornu C. Viperarum, & alii hujus naturæ commendantur; Theriaca ob vim opii merito ſuſpecta eſt. Decoctiones quoque ex plantis alexipharmacis, ut ex Card. B. Scordio, *Scorzonera*, & ſimilibus, efficaciores ſunt, quam aquæ ex iiſdem deſtillatæ, quæ, ut ſcite ait *Helmontius*, plantarum ſudores ſunt. *Falloppius* noſter, ubi de metallis, & foſſilibus, auri ſcobem, & illius folia proponit, cum nihil ſit, cui arctiori complexu promptius nubat mercurius, quam aurum. Decoctum ex Guajaco a *Martino Lyſter* in exercitatione de lue venerea, ob vim piperatam, qua Guajacum pollere ait, & quam guſtu præfert, laudatur ad emendandas noxas, quas mercurii viroſa exhalatio invexerit. *Poterius* (a) in Pharmacopœa Spagyrica ſulphur ſublimatum in vino infuſum commendat, adverſus mercuriales morbos, ac præcipue in iis, qui caſu aliquo fumum mercurii exceperint, vel qui mercuriali unctione peruncti fuerint. Ubi vero ob humorum abundantiam, neceſſaria ſit purgatio, multo validiora medicamenta adhibenda, quam in aliis affectibus, idque ob torporem inductum, & vim ſentientem ſtimulis minus auſcultantem. Stibiata utramque paginam egregie abſolvent, a phlebotomia vero, cane pejus, & angue, ut dici ſolet, cavendum; ſpiritus enim ac humoralis maſſa impulſore indiget, non ſufflamine. Antiquis mos fuit, ut memorat *Plin.* in minii, & argenti vivi foſſione, laxis veſicis faciem obligare; *Kircherus* in ſuo Mundo Subterraneo vitreas perſonas, ut ſuperius dictum, magis ex uſu eſſe ait ad exhalationes arcendas, ne per os irrepant. Exercitium pariter imperandum, ut corpus incaleſcat, & habitatio in calido conclavi prope ignem luculentum laudatur; nihil enim eſt quod magis averſetur mercurius, quam ignis, a cujus præſentia ut avolet, *pedibus talaria nectit.*

Admiratione autem dignum eſt, quomodo mercurius, qui vermium unicum remedium vulgo audit (ut ad necandos puerorum vermes, nihil illo ſit efficacius, & innoxie, vel infuſus in aqua, vel decoctus, atque etiam cum conſerva aliqua permixtus exhibeatur) talis ſit ut illius fumi & exhalationes per os & nares ſuſceptæ, adeo pernicioſæ ſint, ut temporis fere momento tantum non enecent, uti paſſim in fabris argentariis deaurantibus videre eſt. An id fieri credendum, eo quia mercurius, ab

ignis

(a) Sc. 3.

ignis violentia, diſſoluta illius compage, in tenuiſſimas particulas valde penetrantes redigatur, ſicque per os, & nares exceptus pulmones, cor, & cerebrum pervadat? hoc enim pacto facilius ſpiritus animales obnubilare, ac narcoſim in totam fluidorum maſſam invehere poterit, ubi illius infuſio, ſeu decoctio, atque etiam ad uncias, & libram, per os exhibitio, ut in iliaca paſſione, nulla ex prænarratis accidentibus inducit, cum in animalium corporibus tantam calliditatem non reperiat, quæ ſatis ſit ad illum diſſolvendum, ac in halitus convertendum, imo integritatem ſuam ſartam tectam ſervet, ac ponderoſitate ſua ſibi viam ad exitum paret, obices quoſcumque perrumpendo, ut antidoto fuerit Zelotypo cuidam apud *Auſonium*; cui Uxor mœcha toxicum propinavit, ac poſtmodum, ut necem celeraret, argentum vivum exhibuit. Ita fit, ut ignis, qui venenorum eſt domitor, quædam, alioquin innoxia, ad venenoſam naturam deducat, ſeu venena magis exaltet, & acuat. Refert *Ambroſius Paræus*(a), *Clementem Septimum Pont. Max.* præeuntis venenatæ facis toxico, per fumum in corpus admiſsum interiiſſe, aitque *falſam, ac in vita male cautorum perniciem, fictamque rationem eſſe, putare, ignem omnia perpurgare, & luſtrantibus viribus conſumere.* Quare, num graſſante peſte, opportunum ſit, ac publicæ incolumitati bene conſultum, infectorum ſpolia ac ſupellectilem exurere, an conducibilius eſſet iſthæc cum cadaveribus alte defodere, licet mos obtinuerit, ut cuncta flammis tradantur, haud immerito videtur dubitandum. Profecto apud *Romanos* lege 12. Tabularum cavebatur, ne cadaverum uſtrina intra urbem, neque prope ædes alienas fieret, ac potiſſima cauſa erat, ne aeris puritas exhalante fumo inquinaretur. Ignis itaque pro diverſitate ac miſcella corporum, in quæ agit, varios ac diverſos effectus producit, ita ut venena modo pandat, modo concentret; exemplum ſatis manifeſtum, admiratione tamen dignū, habemus in *mercurio*, qui licet ſine gravi noxa bibatur, cum ſalibus tamen ſublimatus, corroſivam adſciſcit naturam, quæ poſtea per additionem mercurii vi ignis miteſcet, unde mercurius dulcis fit, qui rite paratus inter remedia phlegmagoga, & veneream luem exſtirpantia, non poſtremum locum obtinet.

(a) L. 20. de Venenis cap. 7.

De Jatraliptarum Morbis.

CAPUT TERTIUM.

Haud ſecus noſtrorum temporum Jatraliptis, ſeu Chirurgis unctoribus eorum, qui a lue venerea peſſime habeant, neque ullo alio remedio ſanari potuerint, mercurius infeſtus eſt. Inter cætera remedia, quæ ad perdomandam gallici morbi ferociam *Medicorum* ſolertia invenit, (ubi primum dira hæc peſtis ex obſidione Neapolitana *Italiam* noſtram pervaſit, ac exinde tanquam fulgur *Europam* totam pervagata eſt) primas tenuit *Mercurius*, & continuata duorum ſeculorum experientia adhuc tenet. Notarant antiquiores *Medici*, nihil ad ferinam ſcabiem exterminandam mercurio eſſe valentius, quare analogiſmo procedentes, cum obſervarent, gallica lue infectos, cutem habere puſtulis & ulceribus defœdatam, uſum mercurii feliciter experti ſunt. Unctionis mercurialis primus auctor fuiſſe dicitur *Iacobus Berengarius, Carpus* a patria vulgo dictus, illorum temporum celeberrimus Chirurgus & Anatomicus, ut illius opera teſtantur, ex quibus, utpote rariſſimis, recentiores Anatomici tot ac tanta decerpſerunt, nomine illius omiſſo. *Fallopius* noſter in

Tra-

Tractatu de Morbo Gallico refert, *Jacobum Carpenſem ex ſola curatione Gallici morbi cum his inunctionibus lucratum, eſſe plus quam quinquaginta millia ducatorum aureorum, & multos quidem interfeciſſe, quamvis majorem partem ſanaverit.* Melius profecto, quam Alchymiſtæ, novit Jatralipta ille vera metamorphoſi mercurium in aurum tranſmutare, rara quidem felicitate, ac a noſtris temporibus toto cœlo diverſa, quam ipſe quoque *Sennertus* eſt admiratus.

Modo, qui Gallica lue infectos mercuriali unguento ſolent inungere, e Chirurgis vilioribus ſunt, qui lucri cauſa in hoc negotio exercentur, præſtantioribus Chirurgis tam ſordidum miniſterium, & periculoſæ aleæ plenum opus averſantibus. Licet autem chirotheca in hac re uti ſoleant, non ſatis tamen munire ſe poſſunt, quin mercuriales atomi corium, per quod mercurius alioquin exprimi ſolet ac perpurgari; pervadant, & unctoris manum pertingant; neque pariter fieri poteſt, quin cum ad ignem luculentum opus hoc peragi ſoleat, pravæ exhalationes per os, & nares corporis penetralia ſubeant, cerebro & nervis diram labem affricando. *Fab. Hildanus* (a) caſum refert Mulieris, quæ cum in hypocauſto marito ſuo aſſideret, dum unguento ex mercurio inungeretur, ſolo aere illo mercuriali per os ſuſcepto, talem ſalivationem paſſa fuerit, ut ulcera in faucibus eidem ſupervenerint. Manus tremere iis, qui venerea lue infectos hydrargyro ſæpius inunxerint, ſcripſit *Fernelius* (b) de lue venerea. Gravem vertiginem tenebricoſam, & continuam Chirurgo unctori ſubortam, cum lue gallica infectum ſolita unctione perunxiſſet, tradit *Frambeſarius* (c).

Nullam in hoc negotio ſaniorem cautelam hiſce unctoribus ſuggerere poſſem, quam eam, qua utitur Chirurgus noſtras, qui cum ſuo periculo didiciſſet, lucrum non æquari diſpendio, dum talem unctionem ſibi magis adverſam, quam iis, quos perungeret, expertus eſſet, ab alvi fluxu, torminibus, & multa ſalivatione male mulctatus, unctionem quidem mercurialem parat, ægriſque aſſiſtit, qui ungendi ſunt, ſed præcipit, ut ipſimet ſe ipſos propriis manibus inungant, quod ſibi, & illis magis ſalutare eſſe ait, dum ipſe nullum ſubit periculum, & ipſi ex tali motu brachiorum incaleſcentes, penetrantiorem addunt illinitionem, nec quicquam timere debent ab eo remedio, a quo ſuis cruciatibus ſolamen ſperant. Si porro hujuſmodi Aliptæ ex hydrargyroſis labem aliquam contraxerint, veluti tremorem manuum, vertiginem, alvi tormina, ut ſuperius diximus, Guajaci decoctum pro remedio erit. Sicuti enim Mercurius venerei veneni inſignis domitor eſt, ita noxarum, quas Mercurius invexerit, torporem, & nervorum imbecillitatem inferendo, Guajacum corrector erit, ut quod vim fundendi, nec non ſudores promovendi poſſideat. Sic perſæpe bina hæc remedia palmaria junctis viribus gallicæ luis curationem ex aſſe abſolvunt, ut Guajacum primo velitatione quadam gallicum morbum aggrediatur, & extenuet, mox Mercurius fortiorem pugnam capeſſat, poſtremo idem Guajacum hoſtem conficiat, & reliquias perfundet.

CA-

(a) Cent. 3. obſ. 98. (b) Cap. 7. (c) L. 2. Conſ. 3. Etmul. T. p. c. 8. de Vertigine

CAPUT QUARTUM.

De Chymicorum Morbis.

QUamvis artem cuncta mineralia ciſcurandi tenere ſe jactitent Chymici, non impune tamen ipſi quoque ab illorũ vi perniciali evadunt; eaſdem enim perſæpe noxas ac alii Artifices accerſunt, qui circa mineralia exercentur, ac ſi verbis id pernegent, faciei colore ſatis fatentur. Refert *Leonardus e Capua*, *Theophraſtum*, & *Helmontium*, duos celebres Chymicos graviſſimas noxas e ſuorum medicamentorum præparatione reportaſſe. *Junckėn (a)* in Chymia ſua experimentali de Antimonio tradit, quod dum Stibium pulverizatum fumigatur pro conficiendo vitro Antimonii, Operarii fiunt Pneumonici, & Vertiginoſi. *Etmullerus (b)* ingenue fatetur, quod cum eſſet perfecte ſanus, & Clyſſum Antimonii præpararet, forte fracta retorta tubulata, fumum ex ſulphure & antimonio hauſiſſe, tuſſique ad quatuor ſeptimanas vexatum fuiſſe, cujus nullam aliam cauſam ipſe agnovit, quam fumum illum acidum, ſpiritus organa aſperantem. Satis curioſum eſt, quod ſibi accidiſſe fatetur *Tachenius (c)* in ſuo Hippocrate Chymico; refert enim, quod cum Arſenicum ſublimare vellet, donec in vaſis fundo fixũ permaneret; & poſt multas ſublimationes vas aperuiſſet, ſuavem quendam odorem multa cum admiratione percepiſſe, ſed poſt ſemihorulam ſtomachum dolentem, confractum, ſenſiſſe, cum difficultate reſpirandi, ſanguinis mictu, colico dolore, ac omnium membrorum convulſione. Olei & lactis uſu ſe mediocriter reſtitutum ait, verum per integram hyemem febre lenta hecticæ ſimili mulctatum fuiſſe, a qua decocto ex herbis vulnerariis, & eſu ſummitatum braſſicæ tandem ſe expedi.it. *Carolum Lancillottum*, Chymicum noſtratem, ſatis celebrem, ego novi tremulum, lippum, edentulum, anheloſum, putidum, ac ſolo viſu medicamentis ſuis, coſmeticis præſertim, quæ venditabat, nomen, & famam detrahentem.

Abſit tamen, quod ſtudium hujuſmodi laborem improbum exiſtimem; utique laudandi ſunt Chymici, ut qui ad rerum abſtruſarum tentamen, & corporum naturalium ſcientiam ditandam intenti, publico bono animas ſuas litare non timeant; neque culpandi ſunt, ſi in caſtiganda mineralium virulentia non ſatis cavere queant. Adſtent enim neceſſum eſt, ac totum proceſſum ad ignis examen, ac fumum carbonum obſervent, ſi medicamenta rite parata eſſe debeant, ac tuto exhiberi poſſint, minima ſiquidem variatio, & incuria in chymicis remediis elaborandis, illorum qualitates ſic immutare poſſe, ut in venenorum claſſem tranſeant, ait *Renat. Carteſius*. In hanc rem *Iunchen (d)* quoque in ſua Præfatione ait, chymica medicamenta ſalva conſcientia non poſſe a *Medico* exhiberi, niſi ejuſdem manu fuerint parata, ſive a perito Chymico illa viderit elaborari. Sicuti ergo Equiſoni non imputandum, ſi equum ferocem ac refractarium perdomando, ab eodem aliquando dejiciatur, & calces referat; ſic ridendus non eſt Chymicus, ſi interdum e ſuis laboratoriis ſquallidus exeat ac attonitus, tanquam unus ex Orci familia.

Paucis ab hinc annis, lis non parva exorta eſt inter Negotiatorem quendam Mutinenſem, qui in Oppido hujuſce Ditionis, Finali dicto, laboratorium ingens habebat, in quo Sublimatum fabricabatur, ac inter Civem Finalenſem. In jus vocavit Finalenſis negotiatorem hunc, inſtando, ut officinam extra Oppidum, vel alio transferret, eo quod totam viciniam inficeret,

(a) Se. 5. (b) T. p. de Tuſſi p. m. 203. (c) Cap. 23. (d) Ep. 15.

ceret, dum vitriolum in furno operarii calcinarent pro ſublimati fabrica. Ut vero accuſationis ſuæ veritatem comprobaret, *Medici* illius Oppidi atteſtationem afferebat, ac inſuper Parochi Necrologium, quo conſtaret, multo plures in illo vico, & locis laboratorio proximioribus, quam in aliis, quotannis, interiiſſe. Ex tabe autem, ac morbis pectoris præcipue, mori ſolere, qui in illa vicinia habitarent, teſtabatur *Medicus*, qui fumum vitrioli exhalantē maxime culpabat, & proximum aerem inquinantem, ut pulmonibus infeſtus, & hoſtilis redderetur. Negotiatoris cauſam ſuſcepit D. *Bernardinus Corradus*, rei tormentariæ in Eſtenſi Ditione Commiſſarius, Finalenſis vero, *D. Caſinal Stabe*, illius Oppidi tunc *Medicus*. Variæ propterea ultro citroque editæ ſunt ſcripturæ ſatis elegantes, in quibus acriter de fumi umbra diſputatum eſt. Negotiatori tandem favere Judices, & Vitriolum ex capite innocentiæ abſolutum; an juris peritus hac in re rite judicarit, naturæ conſultis judicandum relinquo.

Ut ad penſum meum redeam, Chymicis injurium me crederem, ſi remedium aliquod, ſive præſervativum, ſive curativum, quotieſcunque ex arte ſua damni plus quā lucri referunt, proponerem, cum nullus pene ſit morbus, cui ſanando, a Narthecio, ut dici ſolet, Chymici promptum ac paratum non habeant remedium; quare ad alias Officinas lubet divertere.

De Figulorum Morbis.

CAPUT QUINTUM.

Neque deſunt in omnibus fere Civitatibus alii Artifices, quibus metallicæ peſtes labem non parvam affricere ſolent, inter quos Figuli; quæ enim Civitas, quod Oppidum, in quo *Figlina*, artium antiquiſſima, non exerceatur? Hi ergo cum plumbo uſto, & calcinato indigeant, ad vaſa vitreanda, dum plumbum in vaſis marmoreis molunt, lignum teres e tholo ſuſpenſum, illique in altera extremitate quadratum lapidem affixum circumagendo, ſeu cum vaſa, antequam in fornacem indantur, liquato plumbo penicillis obliniunt; totum id, quod virulenti habet plumbum, aqua ſic liquatum, ac diſſolutum, ore, naribus, ac toto corpore adſumunt, ſicq; graves noxas non multo poſt perſentiunt. Nam & ipſi in manuum tremores incidunt primo, mox paralytici fiunt, lienoſi, veternoſi, cachectici, edentuli, ut raro Figulum quis videat, cui non ſit cadaveroſa & plumbea facies. In *Actis Haffnienſibus* (a) caſus memoratur Figuli, cujus cadavere aperto repertus fuit pulmo dexter coſtis adnatus, ad ariduram ac phtiſim vergens; culpabatur autem hujus malæ pulmonum conſtitutionis ars, quam exercuerat; artem enim figulinam didicerat, quam æger ipſe ſibi parum ſalubrem expertus, jam, ſed non ſatis tempeſtive, deſeruerat. *P. Poterius* (b) tradit, Figulum Paralyticum factum in dextro latere cum vertebris diſtortis, ut collum obriguiſſet; hunc ait a ſe curatum decocto ligni ſaſſ. fras & baccis lauri; pariter (c), hiſtoriam narrat alterius Figuli, repentina morte exſtincti.

Hujuſmodi affectibus torqueri ſolent, qui in figlinis operam ſuam locant, plumbum tractando. Admiratione dignum eſt quomodo plumbum (ex quo, Chymicorum ſolertia, tam magna ſalubrium remediorum ſupellex emanat, tum pro internis, tum pro externis malis, ut Chirurgorum columna vulgo audiat) tam prava ſemina in ſinu recondat, & per ſolam exhalationem exſerat, dum conteritur, &

aqua

(a) Vol. 2. obſ. 21. (b) Cent. 2. cap. 36. (c) Cent. 3. cap. 40.

aqua diſſolvitur, ut tam male afficiantur Figuli, qui illius opera indigent. Mirari autem deſii, cum, teſte experientiſſimo *Boylæo*, mihi innotuit, argentum vivum, temporis fere momento, plumbi fuſi vapore figi, ac ſolidari; adeo ut, ſicuti eleganter *Truſthonus* in Diatriba de reſpirationis uſu, id quod cum Marte Vulcanum feciſſe ajunt *Poetæ*, idem prorſus faciat Saturnus cum Mercurio, illi compedes injiciendo. Mirum itaque non eſt, ſi Saturnus a mola lapidea ita contritus, licet frigidæ naturæ, in tortores ſuos ſic incandeſcat, dum Figulos, tam dira labe adſpergit, in ſanguinem, ac ſpiritus torporem invehendo, ac illorum manibus crucem figendo.

Ineſſe autem Saturno ſpiritum acidum, acerrimum, penetrantiſſimum, auſterum teſtantur omnes Chymici, ac ſuo periculo ſatis norunt Depuratores auri, & argenti ob plumbi mixturam; tali enim acrimonia pollere ſpiritum plumbi tradunt *Collect. Chymicæ Leyden* (a) Auctores, *ut ſi quis ore, vel naribus, dum inſtituitur cupellatio, vapores e plumbo exhalantes excipiat, exinde ſuffocari poſſit, ac qui parum caverint, omnium dentium caſum pati ſoleant.*

Cum inſtituti mei ratio ad luſtrandas Artificum officinas (ſi rite in explorandis morborum cauſis occaſionalibus, quibus Operarii tentari ſolent, penſum meum vellem abſolvere) identidem me compelleret, mentem lubido inceſſerat, ut hic loci animadverſiones aliquot in figlinis a me factas recenſerem circa mechanicum artificium fictilia vitreandi, quod artificium, ſicuti antiquiſſimum eſt, uti ex erutis e terra ruderibus ſatis conſtat, ita perneceſſarium eſt. Nam ſi modum vaſa fictilia vitreandi non haberemus, nimio ſumptu ſtannea, & cuprea vaſa pro re coquinaria, & menſarum ſupellectile, adhibere cogeremur. Etenim non minus admiratione, quam diſquiſitione dignum credidi; quomodo ſcilicet opera figlina prius cocta in fornacibus, mox plumbo calcinato, & cum pulvere ſilicum contrito liquatoque oblinita, rurſuſque fornacibus indita, vi ignis vitreatam cruſtam illam induant, qua fit, ut magno uſui ſint in omnibus pene rebus; nihilque magis inculcent Chymici, quam quod in ſpagyricis operationibus perficiundis vitreata vaſa adhibeantur. Verum ab hujuſmodi negotio non tam prompte expedire poſſe me ſentio, quin multum a propoſito meo digrederer, veritus propterea, ne mihi, ubi de figulari materia agitur, juſte obtrudi poſſit Horatii illud:

Amphora cœpit
Inſtitui, currente rota cur urceus exit?

Conſilium hoc meum ſeponam, cui forſan occaſione magis propria indulgebo in opere, quod meditor de *Artium Mechanica Rationali*.

Quoad hujuſmodi Artificum curationem attinet, perraro talia remedia adhiberi poſſunt, ut integræ ſanitati reſtitui queant. Cum enim auxiliares *Medicorum* manus non expoſcant, niſi cum manibus, & pedibus omnino capti ſunt, & viſcera prædura habeant, ac ſimul aliud malum, ſumma nimirum paupertas, illos premat, ad pauperum Medicinam confugiendum erit, & ea præſcribenda, quæ morbum ſaltem leniant, eos imprimis monendo, ut artem deſerant. Purgationes mercuriales, ut ex Mercurio dulci cum electuario lenitivo ad plures dies aliquando utiliter adhibui, nec non illinitiones ex petroleo noſtro manibus & pedibus. Chalybeata remedia, quæ non multæ ſunt impenſæ, ad viſcerum duritiem emolliendam, ad longum tempus tamen adhibita, non levem præſtabunt operam; ſola chalybis limatura cum cinnamomo in vino infuſa, cæteris martialibus remediis chymice paratis, veluti forſan

(a) Cap. 165.

forſan efficacior, & miſeræ horum Artificum conditioni minus gravis, erit præferenda.

Cum in Figulorum officinis varii ſint operarii, ac alii in creta manibus ac pedibus verſanda, ſubigenda, occupati ſint; alii ſedendo ad rotam tornatilem vaſa conforment, non omnes propterea Figuli ſuperius recenſitis affectibus tentari ſolent; quod ſerio advertendum, ne ſolo Figuli nomine audito, ad remedia noxas e minerali materia contractas corrigentia confugiamus, omnes tamen, cum ſemper terram mollem tractent, ac in locis humidis degant, ut plurimum luridi ſunt, decolores, cachectici, ac fere ſemper valetudinarii. Qui tamen ad rotam ſedentes, illam pedibus circumagendo, vaſa confingunt, ſi alioquin oculorum imbecillitate laborent, vertiginoſi fiunt, ſicuti etiam nimis pedes defatigando, non raro Iſchiade tentari ſolent, idcirco iis remediis, quæ ad hujuſmodi affectus a Practicis præſcribi ſolent, ſi non ad malum prorſus tollendum, ſaltem leniendum, illis erit ſuccurrendum.

De Stannariorum Morbis.

CAPUT SEXTUM.

Stannum, quod *Plinius* plumbum album vocat, Chymici vero *Jovem*, ac medium volunt inter Lunam, & Saturnum, non vulgarem habet uſum in privatis civium domibus, ad illorum menſas nobilitandas, nec non apud fuſores metallorum pro conflandis tormentis bellicis, campanis, aliiſque rebus, atque etiam apud Chymicos, qui ex ſtanno ad varias corporum ægritudines parare norunt varia remedia, uti butyrum Jovis, cryſtallos, bezoarticum joviale, & alia hujuſcemodi: Stannum igitur, non ſolum in fodinis, ſicuti omnia metalla, dum eruitur, ac dum extra fodinas excoquitur & repurgatur, ſuos operarios lædit, ſed etiam in mediis Civitatibus eoſdem, dum lances veteres fundunt, ac renovant, & ſcalpris nitorem conciliant, male plectit. Stannarii itaque ea ſymptomata pati ſolent, quibus obnoxii ſunt plumbi fuſores, & molitores, quales Figuli; conſtat enim ex mercurio, & ſulphure acri, quare cum illud fundunt Operarii, non poſſunt, quin pernicioſos halitus per os excipiant.

Satis curioſam hiſtoriam de Stannario quodam habemus apud *Etmullerum* (a) in Collegio Conſult. Artificem hunc ait primo tuſſi, mox tanta anxietate, ac reſpirandi difficultate correptum, noctu potiſſimum, ut lecto exſilire, feneſtras aperire, auram recentem inſpirare, & per totam domum noctambulus vagari, donec inciperet dies albeſcere, quo tempore omnia ſilebant accidentia; tam gravium ſymptomatum cauſam Vir experientiſſimus acceptam refert fumis mercurialibus metallorum. In Jove etenim multum antimonii volatilis luxuriare ait, quod cum nitro mixtum vim fulminantem adſciſcit; talem aſthmatis ſpeciem inter affectus convulſivos refert, plexu nerveo nimirum in ſpaſmum adacto, & pulmonum expanſionem prohibente.

Hujuſmodi Artifices in civitatibus paſſim viſere eſt, ac ubi medicam opem expoſcant, iiſdem cautionibus erunt curandi ac cæteri Metallurgi; Ad pectus tamen, tamquam primam morbi ſedem, primo reſpiciendum, præcipuæ enim illorum querelæ de anhelitus anguſtia ſunt. Curandi itaque erunt tanquam aſthmate montano laborantes, cavendo ab iis, quæ vi exſiccandi polleant; butyrum potius, lac,

(a) Caſus 17.

lac, emulſiones ex amygdalis, & melonum ſeminibus, ptiſanæ hordeaceæ, & ſimilia erunt ex uſu.

Remedia quoque jovialia ſuperius enumerata poſſent præſcribi, ac præcipue *antihecticum Poterii*, quod ex regulo antimonii & jove paratum dicitur, nam ut ſuperius dictum, noxæ quas metalla inferunt, non niſi metallicis remediis emendantur.

De Vitriariorum, & Speculariorum Morbis.

CAPUT SEPTIMUM.

IN univerſa Artificum republica non eſſe qui rectius ſapiant, exiſtimo, quam qui Vitrariam exercent: Ii etenim, ubi 6. menſium ſpatio operati fuerint (hyeme ſcilicet, ac vernali tempore) ab opere feriantur, & ubi 40. ætatis annum attigerint, oportuna abdicatione arti ſuæ vale dicunt, ac reliquum vitæ tempus exigunt, iis perfruendo, quæ in otia tuta repoſuere, vel alteri opificio operam ſuam impendunt. *Intolerandus* profecto ad longum tempus eſt tam improbus labor, qui hujuſmodi Operarios exercet, & qui non niſi a robuſtis hominibus & in vigenti ætate ſuſtineri poſſit. Innoxiam quidem eſſe ex ſui natura maſſam illam ex vitro fuſam, ac in fornacibus fluitantem, ſeu labem, ſaltem ſenſibilem ſuis Artificibus non affigere exiſtimo, cum nullæ ipſis de hoc ſint querelæ, neque ullus gravis odor in vitrariis officinis nares percellat. Non vacat hic in maſſæ illius, ex qua vitrum conflatur, naturam, neque in mechanicum artificium, quo, flatu mediante, vitra figurantur, altius inquirere; ſolum, quod rem meam ſpectat, noſſe ſufficiat, quod quicquid noxii ab hujuſmodi opificio hiſce Artificibus advenit, totum ab ignis violentia, & quorundam mineralium mixtura ad coloranda interdum vitra proficiſcatur. Cum igitur ſeminudi, rigenti hyeme, ad ardentiſſimas fornaces continuo adſtent, vitrea vaſa conflando, oculorum acie in ignem, & vitrum fuſum ſemper intenta, non poſſunt quin gravibus noxis afficiantur. Oculi itaque primum ignis impetum ſuſtinent, propterea acri lippitudine perſæpe infortunium ſuum plorant, & gracileſcunt, illorum natura ac ſubſtantia, quæ aquea eſt, a nimio ardore exhauſta, ac abſumpta. Siti quoque inexplebili eandem ob cauſam continuo vexantur, ut frequenter cogantur bibere; vinum autem lubentius, ſed immoderate quam aquam potant, aquam enim, ubi quis quacumque ex cauſa nimio ardore exæſtuet, nocentiorem, quam vinum exiſtimant, ob multos caſus eorum, qui æſtuante frigida epota, ſubita morte occubuerint.

Morbis quoque pectoris, obnoxii ſunt; cum enim pectora aeri ſemper habeant expoſita ſolo induſio contenti, illiſque tandem peracto opere, ex vulcania illa officina ad alia loca frigidiora exeundum ſit, nequit natura, ut ut fortis, ac robuſta tam graves ac ſubitas mutationes diu tolerare; hinc pleuritides, aſthmata, ac tuſſes diuturnæ contingunt.

Longe vero pejora infortunia ſubeunt, qui vitra colorata pro armillis, ac mundo muliebri plebejo, aliiſque uſibus, conficiunt; cum enim ad colorem cryſtallo conciliandum illis neceſſe ſit *boracem* calcinatum, ac *antimonium* una cum aliqua auri portione, & hæc omnia in pulverem impalpabilem contrita cum vitro commiſcere, ut exinde paſtam conficiant pro tali opere, non poſſunt dum id agunt (ut ut faciem obvelent, & aver-

C 2 tant

(a) l.37. H. N. c. 24.

tant) quin pravos halitus ore excipiant; quare perſæpe evenit, ut nonnulli ex illis exanimes concidant, ac interdum ſuffocentur, ſeu temporis progreſſu ulcera in ore, oeſophago, & trachea iis ſuboriantur, ac tandem in Tabidorum familiam tranſeant, pulmonibus ulceratis, ut ex cadaverum apertione manifeſte patuit.

Non parum equidem, mecum ipſe demiratus ſum, quomodo mixtura hæc *Boracis & Antimonii* cum vitrea maſſa tam pernicialem vim adſciſcat; rem tamen ita ſe habere, licet hujus non ſim oculatus teſtis (cum hæc Civitas officinam vitriariam quidem habeat, ſed in qua vitra non colorentur) perſuaſum habeo, utpote per literas mihi communicatam ab excellentiſſimo *D. Joſeph de Grandis*, olim in Mutinenſi gymnaſio Auditore meo, qui nunc Venetiis (ubi Inſula, Murano dicta, inſignes vitriariæ officinæ exſtant) ſumma cum laude Medicinam & Anatomen exercet. Id eſt quod innuebam, rerum mixturas peritioribus *Medicis* perſæpe imponere, ac præſertim ubi operatio ignis accedat, qui licet ab *Helmontio* rerum corruptor, & mors appelletur, multarum rerum tamen auctor eſt & parens, ut ſcite, & plus quam chymice, ſcripſerit *Plinius*(a), *ex eadem materia aliud gigni primis ignibus, aliud ſecundis, aliud tertiis.*

Qui vero *Venetiis*, præſertim, ad ſpecula conficienda operam ſuam impendunt, non ſecus ac Inauratores, Mercurii feritatem experiuntur, dum ingentes tabulas cryſtallinas argento vivo oblinire, ut parte ex alia clarior imago reddatur, pro more habent. Hoc artificii genus Antiquis ignotum fuiſſe ſatis credibile eſt, ut de quo nullam habeat mentionem *Plinius*, qui in Hiſtoria ſua naturali (*b*) varios modos, quibus parabantur ſpecula, deſcribit. Specularii ergo Artifices, Mercurium tractando, Paralytici fiunt, Aſthmatici, aliiſque ſuperius memoratis affectibus obnoxii. Sic *Venetiis* in *Inſula Murano* dicta, ubi ingentia ſpecula parari ſolent, videre eſt hoſce Artifices invite, ac torvis oculis miſerias ſuas, ſuis in ſpeculis contemplantes, ac artem, cui ſe addixerint, exſecrantes. Ex Epiſtola (*c*) *ad Societatem Anglic. Venetiis* miſſa (ut ex ejuſdem Societatis actis conſtat) habetur, eos, qui *Venetiis* operantur ad illiniendam ſpeculorum faciem averſam, apoplecticos perſæpe fieri.

Quoad medica præſidia nihil hic adjiciam, cum eandem curationem hiſce Artificibus adhibere liceat, quam cæteris convenire diximus, qui in ſuis opificiis mineralibus utuntur, & ad vulcanias officinas operantur.

(a) l. 37. H. N. c. 26. (b) L. 33. c. 9. (c) T. 1. M. Apr.

De Pictorum Morbis.

CAPUT OCTAVUM.

Pictores quoque variis affectibus, ut artuum tremoribus, cachexia, dentium atredine, faciei decoloratione, melancholia, odoratus abolitione, tentari ſolent; ac perraro contingit, ut *Pictores*, qui aliorum imagines elegantiores, & coloratiores, plus quam par eſt, ſolent effingere, ipſi colorati ſint ac boni habitus. Ego quidem quotquot novi Pictores, & in hac, & in aliis Urbibus, omnes fere ſemper valetudinarios obſervavi, & ſi Pictorum hiſtoriæ evolvantur, non admodum longævos fuiſſe conſtabit, ac præcipue, qui inter eos præſtantiores fuerint. *Raphaelem Urbinatem*, Pictorem celeberrimum, in ipſo juventæ flore e vivis ereptum fuiſſe legimus, cujus immaturam mortem *Balthaſſar Caſtilioneus* elegan-

ganti carmine deflevit. Culpari quidem poſſet illorum vita ſedentaria, ac genius melancholicus, dum ab hominum fere commercio ſejuncti mentem in phantaſticis ſuis ideis ſemper involutam habent; aſt alia potior cauſa ſubeſt, quæ Pictores morbis obnoxios reddit, colorum nempe materia, quam ſemper præ manibus habent ac ſub ipſis naribus, ut minium, cinnabaris, ceruſſa, vernix, oleum nucum, lini, quibus utuntur ad colores temperandos, multaque ex variis foſſilibus pigmenta. Hinc in illorum officinis latrinalis odor percipitur, qui ſatis gravis e vernice, & prædictis oleis exſpirat, & capiti valde infenſus eſt, unde forſan odoratus abolitio deducenda. Ipſi quoque Pictores in ipſo opere ſordidas, ac pigmentatas veſtes ſolent induere, quare fieri nequit quin ore, ac naribus pravos halitus excipiant, qui ad ſpirituum animalium ſedem perreptando, ac per vias ſpiritales ſanguinis domicilia ſubeundo, naturalium functionum œconomiam perturbent, & ſuperius memoratos affectus excitent. Cinnabarim ſobolem eſſe Mercurii, ceruſſam ex plumbo parari, æs viride ex cupro, colorem ultramarinum ex argento (cum metallici colores vegetabilibus longe durabiliores ſint, & hanc ob cauſam a Pictoribus magis expetantur) ſicque omnem fere colorum materiam, e mineralium claſſe deſumi, nemo non novit, & propter hanc cauſam ſatis graves noxas ſubſequi. Iiſdem igitur affectibus, licet non ita graviter, illos vexari neceſſum eſt, ac cæteros Metallurgos.

Satis curioſam hiſtoriam in hanc rem deſcribit *Fernelius* (a) de Pictore quodam *Andegavenſi*, qui digitorum, & manuum tremoribus primum, mox convulſione, correptus eſt, brachio quoque in conſenſum tracto; huic poſtmodum ſupervenit idem in pedibus vitium, tandem dolore tam gravi in ventriculo, & utroque hypochondrio torqueri cœpit, ut nec clyſteribus, nec fotibus, nec balneis, nec ullo remediorum genere quicquam levaretur. Huic in acceſſione unicum ſolamen repertum, ut tres, quatuorve homines ventri toto ſuo pondere incumberent, ſic enim compreſſo abdomine minus cruciabatur; poſtremo ad tres annos tam acriter vexatus, tabidus interiit. Magnas concertationes inter celebriores *Medicos* exortas eſſe ait, circa tanti mali veram, ac genuinam cauſam, tum ante, tum poſt cadaveris apertionem, cum in viſceribus nil præternaturale appareret. Cum hanc hiſtoriam perlegerem, ingenuam *Fernelii* confeſſionem, more ſcilicet magnorum virorum, ut ait *Celſus*, ſum admiratus, *omnes ſiquidem aberramus a ſcopo, & tota, quod ajunt, via errabamus*, inquit ille, ſubdit tamen, quod cum Pictor ille penicillum digitis, non modo extergere pro more haberet, ſed etiam imprudens, & incautus illum exſugeret, veriſimile fuiſſe; ut e manuum digitis, partium continuatione, cerebro, totique nervoſo generi communicatam fuiſſe cinnabarim, per os vero admiſſam *ventriculum, & inteſtina inexplicabili, ac maligna quadam infeciſſe, quæ tantorum dolorum cauſa occulta fuerit.*

Neque vero aliunde illorum cachectici habitus, & decoloratio petenda, quam a prava colorum indole, ſicuti, & melancholicæ paſſiones, quibus ut plurimum obnoxii ſunt Pictores. *Antonium de Allegris Corrigienſem*, e patria propterea *Corrigium* dictum, adeo melancholicum fuiſſe, imo ſtupidum, tradunt, ut nec ſui, nec ſuorum operum dignitatem ac præſtantiam cognoſceret, adeo ut digna honoraria ſibi data, iiſdem a quibus acceperat reportarit, veluti erraſſent aureo pretio erogato pro iis picturis, quibus nunc nullum ſatis eſt pretium.

Cum

(a) De Lue Vener. cap. 7.

Cum Pictores ergo vel ex enarratis affectibus, vel aliis morbis vulgaribus laborare continget, particulari ſtudio erunt curandi, ut una cum remediis communibus peculiaria adhibeantur; quæ noxas e minerali materia contractas reſpiciant, de quibus ſatis ſupra, ne toties eadem cum tædio legentium repetamus.

De Morbis quibus tentari ſolent Sulphurarii.

CAPUT NONUM.

Cum inter mineralia ad hujus vitæ commoda non paucos habeat uſus ſulphur, ſed non leves quoque noxæ iis, qui illud coquunt, fundunt, ac eodem utuntur in ſuis operibus elaborandis, ex illo conſequātur; in hoc capite videndum, quæ mala Sulphurarii artifices patiantur. Qui ergo ſulphure accenſo, ſeu liquato utuntur, tuſſim, dyſpnœam, raucedinem, ac lippitudinem contrahunt. Sulphur duplici ſubſtantia conſtare docet ejuſdem analyſis, una pingui & inflammabili, altera acida ignis exſtinctiva; Sulphure igitur igne liquato, multoque magis accenſo, acidum illud volatile in fumos attollitur, qui per os ſuſcepti memoratis affectibus occaſionem præbent, tuſſim præcipue, ac lippitudinem excitando; mollis enim ac delicata pulmonum, & oculorum ſtructura, a pungente acido inſigniter læditur. Sic *Martialis* (a) varios negotiatores, & operarios recenſens, ut Ærarios, Nummularios, Piſtores, Judæos, qui illius ſomnum nocturnum ac diurnum *Romæ* nimio ſtrepitu interturbabant, ut rus ſecedere cogeretur, inter illos numerat Sulphurarios, quos lippitudinis vitio notat.

Nec ſulphuratæ lippus inſtitor mercis.

Quanta vi polleat aura ſulphurea, norunt ipſæ mulierculæ, quæ ut ſuis velaminibus candorem concilient, illa fumo ſulphuris accenſi ſuperſternunt; norunt etiam purpureas roſas decolorare, & lacteas reddere,

Tingit & afflatas ſulphuris aura roſas.

ait *Poeta*. In Germania pro more habent dolia fumo ſulphuris ſuffumigare, ut vinum rhenanum ad plures annos a muciditate tueantur, teſte *Helmontio* in Tractatu de Aſthmate, & Tuſſi; Acidum ergo ſulphuris, quod pectori, & aſperæ arteriæ eſt maxime hoſtile, ipſum eſt quod hujuſmodi affectus inducit. Nota eſt hiſtoria mœchæ mulieris, quæ cum amaſium ſuum, marito ſuperveniente, ſub lecto abſcondiſſet, ſuperpoſito, ut crimen magis celaret, ſulphurato velamine, ſe ipſam prodidit; ille enim a recenti ſulphuris odore percitus, non potuit quin alte tuſſiret, ac ſternutaret. In hanc rem ſuccurrit caſus Piſtoris, qui cum videret in ſuo hypocauſto rotulas ſulphuratas accenſas, quibus uti ſolent ad ſuccendenda ligna, timens ne domus conflagraret, pedibus rotulas illas auſus eſt premere, ut ignem exſtingueret, ſed parum abfuit, quin mortuus concideret, ad multos tamen dies ſæviſſima tuſſi vexatus eſt, una cum magna reſpirandi difficultate, conſtricta nempe a magno illo acido exſpirante pulmonum veſiculari ſtructura. Olei amygdalarum dulcium, & lacteæ diætæ uſu aliquantiſper levari viſus eſt, aſt intra unius anni ſpatium in libitinæ cenſum tranſiit. *Etmullerus* de vitiis exſpirationis læſæ, ex fumis nitri, & ſulphuris

(a) L. 12. Ep. 57.

phuris pertinaciſſimam tuſſim, ac reſpirandi difficultatem oriri obſervavit. Nec quis obtrudat, quod ſulphur pulmonum balſamum vulgo audiat; nam id verum eſt, quando ſulphur acido ſuo, quo abundat, ſpoliatum fuerit; uti ſcitiſſime advertunt *Juncken* in chymia ſua experimentali, & laudatus *Etmullerus* in ſua mineralogia (*a*), ubi ait ſulphur merito pulmonum balſamum vocari, quando *illius pinguedo balſamica* a parte acida corroſiva fuerit ſeparata. Quomodo autem acidum a ſulphure ſeparari poſſit, tradit ibidem *Juncken*, ſublimando nempe ſulphur cum corallis, cornu C. quæ illius acidum combibant.

Quomodo vero in praxi Profeſſorum non pauci, ſaltem apud noſtrates, ſulphuris ſpiritum in morbis *pectoris* præſcribant, ego non video; cum enim apud Auctores paſſim legerint, in hujuſmodi affectibus ſulphur primas tenere, quaſi ſulphuris acidum idem ſit ac totum concretum, pars eaſdem vires habeat, quas totum, quod maximæ ſupinitatis indicium eſt, anſam errandi capiunt. Eundem ferme errorem obſervare licet, cum ad ſcabiem curandam pro remedio interno ſpecifico, eundem ſpiritum ſulphuris ad longum tempus in aliquo juſculo ſcabioſis propinant, non alia ratione ducti, quam quod ſulphur potiſſimum remedium ſit, ac baſis unica unguentorum, quæ parantur ad pſoram exterminandam. Tales ergo operarii, quantum poſſunt, a ſulphuris fumo excipiendo cavere debent, ac pro tuſſi lenienda ſyrupo de althæa, emulſionibus ſeminum melonum, ptiſana hordeacea, oleo amygdal. dulcium, & diæta lactea familiariter uti.

(a) C. de ſulph.

De Morbis quibus obnoxii ſunt Fabri Ferrarii.

CAPUT X.

Lippitudini quoque obnoxios eſſe *Fabros ferrarios* quotidiana docet experientia, quod non tam ex ignis violentia fieri crediderim, dum oculorum aciem in ignem fere ſemper intentam habent, quam ob ſulphurea effluvia e candenti ferro exhalantia, quæ oculorum membranas feriant, ac vellicent, unde limphæ e glandulis expreſſio, & lippitudo, una cum ophthalmia quoque, perſæpe conſequantur. *Demoſthenis* Patrem Fabrum Machæropœum fuiſſe referunt, ac eundem lippum deſcribit *Juvenalis*; ſic enim loquens de *Demoſthene* (*a*):

Quem Pater ardentis maſſæ fuligine lippus,
Carbone, & forcipibus, gladioſque parante,
Incude, & luteo vulcano, ad Rhetora miſit.

Verbum illud *luteo Vulcano*, quod Poeta confinxit, obſervans (quo epitheto Poetarum nullus ignem, quod ſciam, inſignivit, cum illum coruſcum, nitidum, roſeum appellent) putaram hic forſan innui luteum colorem, quo metalla fuſa, ob ſulphur quod in ſinu ſuo continent, Fabrorum facies depingunt, ut in tormentis conflandis interdum obſervavi; verum cum in citato verſu vox illa, *luteo*, ſyllabam primam correptam habeat, nequit color flavus ſignificari, ſed quid lutoſum.

Cum ergo in ferri ſubſtantia non parva ſulphuris portio concluſa ſit, mirum non eſt, ſi dum ferrum excoquitur, te-

nues

(a) Satyra 10.

nues particulæ ſulphureæ ex ferro, & carbonibus quoque expirent, quæ oculorum membranas, tanquam acutiſſima ſpicula laceſſant, ſicque acres lippitudines, & ophthalmias excitent. Ego certe multos Fabros de hujuſmodi affectibus conquerentes audivi, ac remedium expoſcentes, quibus ſuadere ſoleo, ut lac muliebre, aquam hordei, & ſimilia attemperantia adhibeant, ac ſi inflammatio urgeat, ſanguinem mittant. Sero vaccino, atque emulſionibus ſeminum melonum, ac diæta refrigerante utantur, quæ propria eſt artificum, qui ad ignem exercentur; commendatur in ſpecie Beta, quæ ad alvum mollem ſervandam valde confert, tales enim Artifices ventris adſtrictione laborare ſolent. Sic a *Martiali* (a) appellantur *Fabrorum prandia Betæ*; ſi contumax vero ſit lippitudo, ſalutaris comperta eſt aqua ipſa, in qua ferrum candens ſolent exſtinguere; monendi quoque ſunt, ut quantum poſſunt a ferri bullientis ac radiantis obtutu oculos avertant.

(a) L. 13. Ep.

De Gypſariorum, & Calcariorum Morbis

CAPUT XI.

Haud minus a Gypſo, & Calce male plectuntur, qui materias iſtas in fornacibus excoquunt, tractant, ac in officinis divendunt. Gypſum inter venena recenſeri, nemo non novit, epotum enim ſtrangulando mortem infert; Sic L. *Proculejus* Auguſti familiaris cum ſtomachi dolorem perferre non poſſet, Gypſo mortem ſibi conſcivit, teſte *Plinio* (a) Qui ergo illud coquunt, præparant, molunt, cribrant, venundant, uti perſæpe obſervavi, magna reſpirandi difficultate premi ſolent, alvum præterea adſtrictam habent, hypochondria dura, ac diſtenta, decolores ſunt, ac vere gypſatam faciem præferunt, iique potiſſimum, qui gypſum coctum mola aſinaria conterunt, & cribrant, uti etiam *Gypſoplaſtæ*, qui varia opificia, ac præcipue ſimulacra, & effigies ex gypſo conficiunt ad ſacrarum ædium, aularum Principum, & bibliothecarum ornatum quoque, qui mos perantiquus eſt.

Indocti primum, quamquam plena omnia Gypſo,
Chryſippi invenias; (b)

Sic *Juvenalis* divites indoctos ſugillans, qui ut ſapientiæ famam apud vulgus aucuparentur, Philoſophorum ſimulacris bibliothecas ſuas exornabant. Ut ut ergo hujuſmodi Operarii velamen ori apponant, fieri nequit, quin volitantes atomos gypſeas per os & nares admittant, quæ vias ſpiritus ſubeant, & cum lympha permixtæ, in tophos concreſcant, ſeu pulmonum anfractuoſos ductus incruſtando, reſpirationem intercipiant.

Hic mihi liceat paululum digredi, & circa Gypſi naturam paulisper immorari; qui enim de foſſilibus egere, non ſatis aperte Gypſi naturam, ac indolem mihi videntur exploraſſe. Gypſo vim emplaſticam, adſtringentem ineſſe, ſcripſit *Dioſcorides*, hoc idem adſtruit *Galenus* variis in locis. Cognatam calci rem Gypſum eſſe, ſcripſit *Plinius* (c). Facultatem obſtruentem, ſuffocantem eidem adſcribunt Recentiores, uti *Cæſalpinus* in l. de Metallicis; (d) *Amatus Luſitanus* vim ſumme exſiccantem in Gypſo agno-
ſcit

(a) l. 36. H. N. c. 24. (b) Sat. 2. (c) l. 5. c. 92. (d) Cent. 4. Cur. 41.

ſcit, ait enim, *qui Gypſum parant majori ex parte mori, quia caput ob nimiam ſiccitatem ex gypſo contractam debile, & imbecille eſt, unde quæ concoquere debebat, non concoquit, & quæ retinere, non retinet, & ſic materia ad ſubjectas partes decidat, phthiſimque inducat*. Hoc lepido commento gypſi pravitatem deſignat recutitus Auctor.

Ego quidem, *ni me philautia fallit*, aliam Gypſo naturam, adhuc forſan inobſervatam, ineſſe perſuaſum habeo, vim nempe expanſivam, & elaſticam, calci nequaquam cognatam, imo potius contrariam; obſervari enim mihi non ſemel contigit, Fabros Murarios Mutinæ, ubi multæ ſunt porticus, dum columnas veteres ruituras (ædificiis ſuper magnas trabes innitentibus) diruunt, & novas columnas marmoreas ſupponunt, vel lapideas ſubſtruunt, obſervavi, inquam, hoſce artifices, columnas novas ex calce, & lapidibus compingere, ad duas vero ulnas circiter, prope finem, ubi columna ædificio ſuperſtanti, & trabibus innixo ferruminari debet, Gypſo uti, nequaquam vero calce. Hujuſmodi Opificium animadvertens (qualis obſervatio in hac Urbe Ciſpadanæ Regionis omnium antiquiſſima ſatis obviam eſt) ab ipſis fabris cauſam quæſivi, quare calce non utantur in opere perficiundo, & cur potius gypſo, quam calce opus claudant, ac veluti ſigillo quodam obſignent, reſponſumque eſt, murum ex Calce conſtructum ſubſidere, ex Gypſo vero ſurſum attolli, ac revera res miranda eſt; nam ubi quinque, vel ſex dies a columna ſubſtructa elapſi fuerint, nullo fere negotio trabes, quæ hinc inde totam molem ſuſtentabant, ſubtrahuntur, imo fere ex ſe ipſis concidunt; at ſi opus ex calce tantum perficerent, vel ſumma difficultate, vel magno ædificiorum periculo, & concuſſione fulcra ſubtraherentur.

Cognatum ergo Calci Gypſum eſt coagulandi vi, & efficacia; utrumque enim aqua temperatum, ac diſſolutum unit, agglutinat; Gypſum vero elaſticitatem magnam intus recondit, dum ingentes moles ſurſum elevat. Non ſolum autem ſuperius, ſed inferius quoque, & circumquaque Gypſum premere obſervavi, ſed ſenſibiliter magis vim ſuam exſerere, ubi minor fuerit reſiſtentia; obſervatur etenim, quod ſi ſuper trabem aliquam murus ex lateribus & Gypſo conſtruatur, & alii veteri ſuperpoſito uniatur, obſervatur, inquam, trabem quamvis fortiſſimam deorſum inflecti, ut quæ aerem ſubjectum habeat, neque hanc flexionem ex nimio pondere, quod perſæpe exiguum eſt, ſed ex premente Gypſo, ortum ducere. Calcis porro id proprium eſt, ut humido ſemper gaudeat, & nunquam veteraſcat, unde muri prope ſolum, & in ipſis ædium fundamentis ferrei pene ſunt. Gypſum vero prope terram marceſcit, & ſponte concidit, in ſummo loco vero, licet imbribus perfuſum, ut in caminis, calci ſoliditate non cedit.

Ut autem ad rem redeam, mirum non eſt, ſi gypſeæ particulæ per tracheam in ſpiritus receptacula exceptæ, ibique cum ſeroſo latice e glandulis exſudante commixtæ, tam perniciales effectus pariant, vi ſua expanſiva fiſtulares ductus comprimendo, & aeri curſum & recurſum prohibendo. Ad corrigendas vero noxas e Gypſo contractas (quamvis ubi admiſſum fuerit, non tam facile curationem ſuſcipiat) varia ab Antiquis præſcribebantur remedia; *Galenus* ſecundo de Antidotis (a) lixivium e cineribus ſarmentorum vitis commendat, quod idem confirmat *Guainerius* (b), qui cinerem ipſum pondere tertii exhibet, *Sennertus* (c), laudat ſtercus muris. Ego Oleum amygdal. dulc. recens extractum, ac emulſiones ex ſeminibus melonum cum aliquo levamine

D id

(a) cap. 7. (b) De Ven. cap. 8. (c) Tom. 3. l. 6. P. 5. cap. 2.

id genus artificibus exhibui, ſed in hoc opere perſeverantes, omnes Aſthmaticos, & Cachecticos, ut plurimum occumbere obſervavi. Cadaver aliquod ex hiſce Artificibus, aliiſque Opificibus libenter diſſecuiſſem, ſed nec prece, nec pretio a noſtrati plebe impetrare licet, ut inſpectio ulla fiat in denatis ex aliquo non vulgari morbo; imo ſi quis id repoſcat in publicum bonum, incandeſcunt in *Medicum*, quod morbi cauſam, quam ignorarit, curioſe poſtmodum perſcutari velit.

Non ita vero noxia eſt Calx iis, qui eam tractant; veluti Gypſum; Calx recens e fornacibus educta igneam vim rejectat, ac urit: miratur propterea *Paulus Zachia* (*a*) quomodo in quibuſdam Civitatibus permittantur fornaces, in quibus Calx excoquatur, ob evaporationem, quam emittunt, pectori infeſtam. Nihil eſt autem, quod, poſtquam arſerit, ignis ſemina diutius retineat, quam lapis calcarius; Siquidem Calx ad annum in loco ſicco aſſervata, cum aqua diluitur, fumigat, & latentem vim ignis prodit, dum aquam facit efferveſcere; progreſſu tamen temporis, dum in pulverem fatiſcit, ac veteraſcit, multum ignea de vi illi decedit; minus ergo tunc temporis oblædit Artifices, acrimoniam ſemper tamen corroſivam retinet; hinc fauces, & oculos mordet, & vocem aſperat; facilis tamen medela eſt potus frigidæ, & emulſiones ſeminum melonum, ac ſeminum frigidorum. Calx Fabris murariis manus rugoſas facit, ac interdum ulcerat, ſi tamen ſcabioſæ fuerint, illas a ſcabie liberat; quare non immerito inter remedia antipſorica Calx locum habet; acidum nempe illud, quo Pſora ſcatet, vi ſua alchalica emendando; quam ob cauſam Calcis decoctum in Diabete commendatur a *Vvilliſio* in Pharmaceutica Rationali; quamvis enim, ait ille, videatur hujuſmodi decoctum, aptum potius ad urinæ fluxum proritandum, ob vim calorificam, & attenuantem, quia tamen ſales acidos fuſionis cauſam temperat, ac infringit, urinæ profluvio medetur; ob eandem rationem a *Richardo Mortono* calcis decoctum in tabe pulmonari magnis laudibus celebratur.

Calci vivæ bina eſſe ſalia, quæ, poſt calcinationem quieta maneant, ab aqua vero diſſoluta & in mutuum conflictum concita, notam illam cuique effervefcentiam efficiant, putant nonnulli: quam opinionem tamen ſuſpectam eſſe ait *Joan: Bohon* (*b*) in ſuis Meditationibus de Aeris influxu; cum obſervatione conſtet, alchalica fixa & puriora ab aquea humiditate ſine acidi colliſione calorem concipere. Mirabatur *D. Auguſtinus*, (*c*) Calcem in aqua fervere, in oleo frigere. Calci vivæ multum ſalis alchalici ineſſe, cum remedia ex Calce parata ad ſordida ulcera, in quibus multum acidi luxuriat, ſananda, paſſim uſurpari ſoleant, profecto credendum eſt. Ad corrigendas ergo noxas, quas calcarii Artifices interdum contrahunt, opportunum erit decoctum tepidum malvæ, violarum, butyrum recens, lac ipſum, quo nihil promptius ad faucium ſiccitatem & aſperitatem emendandam.

(a) Q. M. L. l. 5. Tit. 4. Q. 7. (q) c. 7. (c) De Civ. Dei l. 21. c. 7.

HI ſunt, quos ego novi Artifices variis morbis obnoxios, ob mineralium, & foſſilium, quæ tractant, & quibus in ſuis opificiis utuntur, pravam indolem, atque iſthæc, quam innui, compendioſa curatio. *Medici* enim id hominum genus curantis præcipuum munus eſt, illos cito, quantum fieri poteſt, aptis ac generoſis remediis ſuæ saluti reſtituere; ſiquidem perſæpe miſeros Artifices audias *Medicos* ipſos orantes, ut vel occidant, vel liberent. Hæc itaque in Artificum ægrotantium curatione ſuſcipienda ſit cautio potiſſima, ut expedita, & prompta curatio illis adhibeatur, alioquin morbi tædio, ac animi mœrore, ob familiæ neceſ-

ſitatem contabeſcunt. Lubet in hanc rem auream Divini *Platonis* ſententiam hic loci referre, quam legenti non ingratam fore exiſtimo. Sic ergo ille in libro de Rep. (a) *Faber, ſi quando in morbum incidit, a Medico curationem exigit vel per vomitum, vel per dejectionem ventris, vel uſtionem, vel inciſionem. Si quis autem diuturnam illi victus obſervationem præcipit, capitiſque ſuffarcinationes, cæteraque hujuſmodi, ſtatim obiicit, non eſſe ſibi ad ægrotandum otium, neque præſtare ſibi, ita vitam trahere contrariis curationibus incumbenti, ſuumque opificium negligenti, deinde Medico hoc valere juſſo, ad conſuetum victum revertens, ſi convaleſcit, opus ſuum exſequitur, ſin autem ſuſtinere morbum corpus nequit, vita functus liberatur.* Hæc *Plato*.

Ita autem in praxi contingere non raro obſervavi, ut ſi Artifices cito non convaleſcant, valetudinarii quoque officinas ſuas repetāt, & prolixas *Medicorum* curationes perſæpe eludant; Cū divitibus equidē, quibus multū otii ſuppetit ad ægrotandum (ac interdum ſimulate, ad opes oſtentandas, ut de quodam olim luſit *Martialis* (b) & quibus *Medici* parvo conducti aſſident, ſic agere liceat, non autem cum operoſis hominibus. *Dives enim* (ut paulo poſt ſubdit idem *Plato*) *opere nullo urgetur, a quo ſi quando vi arceatur, non amplius ſit ei vivendum.* Profeſſorum vero quoddam genus eſt, qui morborum alioquin brevium, & ſponte ſanabilium longas inſtituunt curationes, primo per lenientia mox per alterantia, ut Syrupos, quos prçterire religio eſſet, exinde per cathartica medicamenta, repetitas venæ ſectiones, & mille alia tædia, operoſi ſemper, ut nulla dies exeat ſine linea, ideſt aliqua novi remedii formula; in hanc rem per parodiam congruet *Horatianum* illud:

Quem ſemel arripuit, tenet, occiditque
medendo
Non miſſura cutem niſi plena cruoris
hirudo.

Verum ut ad penſum noſtrum redeamus, eorum Artificum, qui metallica, & foſſili materia ad opera ſua perficienda indigent, curationem contrahendo, remedia potiſſima, ut dixi, ex mineralium familia erunt petenda; mox emollientia ex vegetabilium claſſe, antidota quoque communia, ut Theriaca, & Mithridatium, ac ea quæ ſpecifica vi malignos venenorum impetus retundere creduntur. In uſum revocanda purgantia, & vomitoria, liberaliori doſi, ac duplo majori præſcribenda, ob contumaciam nempe, & indomitam corporum metallicorum naturam; conſulendi Auctores, qui de venenis ſcripſere, ut *Guainerius, Cardanus, Arduinus, Baccius Paræus, Sennertus, Prevotius, Ettmullerus,* & alii, nam pro quoque peculiari veneno amplam remediorum ſupellectilem proponunt; pro præſervatione, diæta emolliens, & lactea valde commendatur. In hiſce morbis cauto opus eſt in venæ ſectione imperanda, raro enim, niſi aliqua urgeat inflammatio, phlebotomia utilis eſt: eæque cautelæ, quas ſuperius annotavimus, ſunt adhibendæ, ne per os ſcilicet, quantum fieri poteſt, noxiæ particulæ excipiantur.

(a) Dial. 3. p. 385.

(b) l. 2. Epi.

De Pharmacopæorum Morbis.

CAPUT. XIII.

UT ergo ad alias officinas divertamus, lubet *Pharmacopolia* adire, in quibus ſanitas, tanquam proprio in lare creditur hoſpitari, niſi forſan inibi, veluti mors in olla, interdum deliteſcat. Etenim ſi Operarios ipſos percunctemur, an in

parandis remediis pro aliorum ſalute laborem ullam aliquando contraxerint, ſe perſæpe graviter affectos fuiſſe fatebuntur, ut in Laudani Opiati præparatione, in contundendis Cantharidibus pro phœnigmis, aliiſque venenatis ſubſtantiis, ob ſubtiles atomos, quæ ab iis emanant, dum contunduntur, & per patentes vias corporis penetralia ſubeunt. Opium enim ſtuporem ac veternum inducit; idcirco in Laudani Opiati præparatione ſuadet *Etmullerus* (a), ut acetum aſſumatur; nihil eſt enim, quod opii ſulphur narcoticum magis caſtiget, & infringat, quam acetum. Eodem modo Cantharides in pulverem contritas, & manibus tractatas compertum eſt urinæ ardorem excitaſſe. Novi ego Pharmacopœum in hac Civitate, qui cum Ari radicem manu geſtaſſet, virilibus contrectatis, tam gravem partium genitalium inflammationem perpeſſus eſt, ut enata exinde gangræna, & ingenti hæmorragia, illi pene occumbendum fuerit. Exhalationem ex contuſa Colocynthide Pharmacopolis aliquando tormina & graves alvi fluxus concitaſſe refert *Comes de Verulamio* (b). Quam volatilis porro ſit Cantharidum ſubſtantia, & quantum veſicæ, ac renibus hoſtilis ſit, nemo non novit. Si Cantharides integræ microſcopio attente obſerventur, acutiſſimis ſpiculis armatæ apparent, de quo videatur *Olaus Borichius* apud *Bonetum* in Medicina Septentrionali (c), ubi ait, ſe in alis & pedibus minora ſpicula obſervaſſe, quam in capite: unde antiquam illam quæſtionem, an ex mente *Hippocratis* exhibendæ ſint Cantharides, capite, alis ac pedibus abſciſſis, an integræ ex *Galeno*, diremptam putat; cui ſententiæ adhæret *Etmullerus*, qui ait, litem hanc eſſe de lana caprina, ut ejuſdem verbis utar, ſingulas enim Cantharidum partes vim ulcerativam poſſidere autumat. Caveant ergo Seplaſiarii, ne, dum animalcula hæc conterunt, pulviſculos volitantes excipiant, ſeu præmuniendo ſe antecedenter, vel eo ipſo tempore, quo peſtes has tractant, emulſiones ex ſeminibus melonum copioſas hauriant; ſerum quoque vaccinum, & lac ipſum ad temperandum urinæ ardorem, non levem præſtabunt operam.

Interdum etiam, non ſolum a graveolentibus graviter affici quoſdam Pharmacopœos accepi, ut in præparatione Unguenti Dialtheæ, quod nonnullis nauſeam ac vomitum ciet, verum etiam a ſuaveolentibus: Magna & admiranda eſt vis odorum, & ſecundum Idioſyncraſias mirabiles effectus pariunt. Nonnullos audivi verno tempore, quando roſarum infuſiones faciunt, pro ſyrupis aureis, & cum tota officina peſtana roſaria redolet, de gravi capitis dolore conquerentes, aliis alvum laxari.

Quibus ergo odora canum vis ineſt, hujuſmodi odores, quantum poſſunt effugiant, ac identidem ab officina exeant ad auram captandam, ſeu odorata quædam ſibi magis familiaria, quibus recreari ſoleant, & ſibi infeſtos obtundant naribus perſæpe apponant. De noxio odore roſarum videatur *Sennertus*, *Otto Tachenius* in Hipp. Chymico (d); refert *Levinius Lemnius* (e), Arabiæ Incolas a nimia odorum ſuavitate, qua Regio illa perfuſa eſt, adeo conſternari, ut ad fœtidiora quæque, tanquam ad balſamum, illis unicum ſit effugium. Satis elegans hiſtoria legitur apud *Caſparum a Rejes* (f); refert enim Piſcatorem quendam in aula Sebaſtiani Luſitaniæ Regis a ſumma odorum fragantia adeo exanimatum concidiſſe, ut pro mortuo haberetur, reſtitutum vero a celeberrimo *Thoma a Vega*, qui juſſit illum ita ſemianimem ad mare deferri, & in alga & limo marino volutari, quo pacto miri-

fiçe,

(a) De Lethargo cap. 7. (b) Syl. Cen. 10. (c) P. 2. p. 816. (d) T. 1. 4. 5. Se. 6. p. 3. cap. ul. (e) De occul. nat. mir. l. 2. c. 9. (f) Cam. Ely. Q. 99.

fice, uti ſus in volutabro cœni, recreatus eſt. Tradit *Baconus* (a), cum aromatum cumuli diu concluſi aperiuntur, adſtantibus qui primo maſſas illas extrahunt, ac agitant, inſtare febrium & inflammationum periculum.

(a) Nov. organ. l. 2.

De Morbis Foricariorum.

CAPUT XIV.

Dubius hic hæreo, num *Medicos*, qui elegantiæ & munditiei ſtudent, a Pharmacopœorum officinis, quæ ut plurimum cinnama ſpirant, & ubi tanquam in ſuo foro diverſantur, ad latrinas invitando, in eorum naſum bilem, ut dici ſolet, concitere poſſim; verum cum & alvi, & veſicæ excrementa, ad internos corporis affectus quotidiana inſpectione rimandos, iiſdem pro lege ſit contemplari; idcirco neque hujuſmodi loca averſari debent, ut Foricariorum morbos, eorum ſcilicet, qui cloacas expurgant, paulum obſervemus; *Medico enim neceſſum eſt ingrata intueri & immonia tractare*; verba ſunt *Hippocratis* (a).

Neque pariter Philoſophum dedecet a ſublimiorum contemplatione, aliquando etiam ad viliora luſtranda deſcendere, & mechanicis exemplis uti; ſic recte quidem *Socrates* apud *Platonem*, *Hippia* illum adſpernanti, quod in perveſtiganda natura pulchri hominem induceret perquirentem, an pulchræ ollæ, ubi quis eam igni admoverit, plenæ bonorum leguminum auream tudiculam addere deceret, an ficulneam, dicentique Hippiæ, ſe cum tali homine nequaquam diſputaturum; cate, inquam, repoſuit *Socrates* (b). *Probe nimirum, o Amice, tibi enim talibus nominibus repleri non convenit, cum tam ſpecioſo amictu, calceiſque ornatus ſis, & inter omnes Græcos ſapientia polleas: me autem nihil prohibet quo minus cum illo verſer*. Quando igitur noſtra hac ętate ad mechanyſmum redacta eſt Ars Medica, cum Mechanicis infimæ ſortis interdum agere, nihilque aliud præter veritatem curare, ut ibidem ait *Plato*, nequaquam indecorum erit.

Narrabo autem hiſtoriam, unde primum mihi orta eſt occaſio Tractatum hunc de Morbis Artificum conſcribendi. Cum in hac Civitate, quæ pro ſuo ambitu ſatis populoſa eſt, ideoque domos confertas habet ac prœaltas, mos eſt, ut tertio quoque anno in ſingulis domibus cloacæ expurgentur, quæ per vicos diſcurrunt. Cum ergo domi meæ id opus fieret, contemplatus unum ex Operariis iſtis in antro illo charoneo magna anxietate ac ſollicitudine opus ſuum peragentem, miſertus tam improbi laboris, ipſum interrogavi, cur tam ſollicite laboraret, & non pacatius id ageret, ne ex nimio labore in multam laſſitudinem incideret, tunc miſer ex antro illo oculos attollens, meque intuitus: Nemo, inquit, niſi expertus, imaginari poteſt, quanti conſtet, plus quam quatuor horis in hoc loco morari, idem enim eſt ac cæcus fieri: illo poſtmodum e cloaca egreſſo, oculos ejuſdem attente contemplatus ſum, eoſque non parum rubore ſuffuſos ac obnubilatos obſervavi; me rurſus ſciſcitante, ecquam medelam pro more haberent Foricarii huic affectui adhibere, non aliam, inquit ille, quam ut actutum, uti modo faciam, domum ſuam repetant, in conclavi obſcuro ſe recondant, ibique ad alteram uſque diem immorentur, oculos aqua tepida identidem abluendo, quo pacto ſolamen

(a) De flat. n. 1. (b) De Pulchro.

men aliquod oculorum dolori reperiunt; ruſſus ab eodem quæſivi, num in faucibus ardorem ullum perſentiant, difficultatem aliquam reſpirandi patiantur, capitis dolore tentetur, num odor ille nares percellat, nauſeam pariat; nihil horum reſpondit ille, neque pars ulla in hoc opere mulctatur præter oculos, ac ſi opus iſtud ulterius proſequi velim, propediem cœcus fiam, ut aliis contigit: ſic ille, meque valere juſſo, manus oculis obtendens, lares ſuos adiit.

Complures poſtmodum Operarios id genus vel luminibus ſemicaptos, vel prorſus cœcos per Civitatem ſtipem emendicantes obſervavi. Quod tam tetra exhalatio teneſſam oculorum ſtructuram lædat; nequaquam miror; apud *Ballonium(a)* extat in hanc rem hiſtoria de quodam vili Operario Pariſienſi, qui Ophthalmicus factus eſt, cujus affectus cauſam refert *Ballonius* in artem, quam exercebat, vicos enim luto ſolitus erat expurgare. Quare autem ſoli oculi tam malo infortunio plectantur, cæteris partibus illæſis, ut pulmonibus, qui & ipſi molli textura conſtructi ſunt, & cerebro per nares, ut ab illa tetra mephiti minime infeſtentur, id eſt, quod primo admiratus ſum, & adhuc demiror, cum ratio non ſuppetat, quare id fiat.

Acidum volatile eſſe illud, quod hujuſmodi camarina commota, expiret, mihi proclive eſt arbitrari; idque ſat probabiliter oſtendunt monetarum ex ære, & argento, quas interdum Foricarii geſtant in pera, denigratio, nec non ænea vaſa, quæ in culinis, hiſce cloacis proximioribus, infuſcari ſolent, nec non tabulæ pictæ, quæ atredinem contrahunt, ubi talis exhalatio illas pertigerit; at hujuſmodi effluvia labem aliquam pulmonibus affricare deberent, quando nihil magis pulmonibus hoſtile creditur, quam quodcumque acidum, ſicuti & maſſæ ſanguineæ, quæ ex ſua natura dulcedinem aliquam, vel ipſo ſenſu judice, poſſidet; Oculis tamen ſolummodo, bellum tam atrox indicunt fœtidæ exhalationes iſtæ; ac illos acutiſſimis ſpiculis ſic feriunt, ut illis vitam, ideſt lumen, eripiant. An curioſorum palato ſatisfiet, dicendo, quod ſicuti in rerum natura quædam ſunt venena, quæ cum partibus quibuſdam noſtri corporis particularem gerunt antipathiam, ut Lepus Marinus cum pulmonibus, Cantharides cum veſica, Torpedo cum nervis, ſic halitus illi ex humanis fæcibus per varios corruptionis gradus trium annorum ſpatio, talem adſciſcant naturam, ut oculos tantum laceſſant, cæteris vero partibus ignoſcant; Mihi certe ſi quis talem rationem obtruderet, ea ſane non multum ſaperet, quare nec cuiquam pro ratione alicujus ponderis illam venditare Jubet.

Nihil profecto acceptius eſt, nihilque magis crepant *Medici*, quam particularem hanc inimicitiam, quam habent externa quædam, cum quibuſdam corporis noſtri partibus; ſicque citiſſime ab involutis quæſtionibus ſe expediunt, verum obſcura per neſcio quid magis obſcurum explicantur. *Olaus Borichius*, ut ex *Boneto (b)*, Cantharides negat ex vi ſua ſpecifica eſſe magis infenſas veſicæ, quam cæteris partibus, licet per os aſſumptæ, vel exterius appoſitæ, ut in phœnigmis, vim ſuam ulcerativam ac pungentem in veſica magis exſerant; id enim fieri ait, eo quod ſalia volatilia Cantharidum ſero ſanguinis ſociata, ſicque ad veſicam cum urina delata, eandem veſicam denudatam, nulloque mucore oblinitam pungant & excorient, quod in cæteris partibus non tam prompte efficiunt, dũ non vehũtur in ſolo ſero, ſed una cum ſanguine & pituita, a quorum mixtura illarum vis retundatur. An ergo potius dicendũ, putrẽ exhalationẽ e cloacis elevatam, Operariorum oculos (quæ partes magis obviæ ſunt, & exquiſitiſſimi ſenſus) tenuiſſimis particulis, tanquam ſpiculis fodicando, lachrymalem ſuccum elice-

(a) Lib.2.Epid. (b) Med.Sep. p.2. l.8.

elicere, illique ſe conſociare, ſicque novum cōcretum generari, oculis ſolum infeſtum, minime vero cæteris partibus, in quibus ſimilem ſuccum non reperiat? *Olaus Borrichius* (*a*), caſum refert Oenopolæ, qui ad ſolum adſpectum aceti cohorreſcebat, ac totus ſudore frigido perfundebatur; *An vapores acidi*, ait ille, *oculis & naribus illius ſunt moleſti?*

Quæcunque ſit cauſa ac modus, quo a tetra illa exhalatione Foricariorum oculi afficiantur potius, quam cæteræ partes, certe conſtat, oculos ex nativa ſua indole ad ſuſceptionem & emiſſionem æque pronos eſſe. Lippitudinem contagioſam eſſe, oculum ſanum ſcilicet ab alterius oculis lippis, morboſa effluvia excipere, ipſa demonſtrat experientia, ac Artis Medicæ Proceres unanimiter teſtantur (*b*), Scitum eſt *Ovidianum* illud:

Dum ſpectant oculi læſos, læduntur & ipſi.

Faſcinationem ſimiliter, quæ per oculorum obtutum creditur fieri, non alio modo contingere crediderim, quam quod e faſcinatis oculis radioſa quædam emanatio fiat, quæ in alterius oculos tanquam rem cognatam ſe inſinuet, ac inficiat; *Plautus* (*c*): *Exeundum hercle tibi foras*

Conſpectatrix cum oculis emiſſitiis.

Novi ego nobilem Adoleſcentulam ad tabem fere deductam, quæ nullis remediis ſanari potuit, niſi cum hortatu meo e ſinu Aviæ ſuæ vetulæ, a qua unice diligebatur, evulſa eſt, & cum ancillis adoleſcentulis connutrita eſt; unde mihi non lis parva cum vetula illa Matrona ſuborta eſt, quod illam tanquam ſagam apud puellam Neptem adeo ſibi charam infamaſſem; neque ullis rationibus perſuaderi potuit, id peculiare vitium ſenilis ætatis eſſe, ut ex oculis emanationes quaſdam teneræ ætatulæ parum ſalubres effundat; ac ſicuti oculorum eſt, modo amorem, modo odium ſpirare, ſic juvenilis ætatis magis proprium eſſe amorem, quam ſenilis, cujus obtutus torvus ac tetricus eſſe conſuevit.

Non eſt hic loci, ut de oculorum natura quicquam adiiciam, libeat tamen locum inſignem *Platonis* adferre. *Socrates* (*d*) enim inducitur edocens, quomodo intelligenda ſit celebris illa inſcriptio in Delphici Templi veſtibulo: *Noſce te ipſum*.

Sic igitur *Socrates* ad *Alcibiadem*: *Num adverti ſti, quod facies hominis in oculum intuentis in oppoſiti viſu relucet, veluti in ſpeculo, quam ſummam vocamus pupillam ſimulacrum inſpicientis exiſtens? Oculus igitur demum ita ſe ipſum cernit, cum in oculum inſpicit undique, præterea intendit; quod oculi optimum eſt, & quo oculus ipſe videt. Oculus ergo, cum ſe ipſum viſurus eſt, in oculum inſpicere debet.*

Ut vero ad inſtitutum meum redeam, hiſce Operariis, quorum miniſterium in omnibus Civitatibus eſt adeo neceſſarium, æquum eſt, ut aliquo præſidio ſuccurrat Ars Medica, quando Leges Civiles edicto cavebant; ne cloacas purganti aut mundanti vis fieret, etiam ſi ad alienas ædes pertingeret (*e*). Ego iiſdem ſuaſor fui, ut veſiculas translucidas ori apponant, ut ſolent ii, qui operantur in minium polientibus, vel breviori mora in expurgandis cloacis ſe exerceant; ſive, ſi ex natura ſua imbecilliorem viſum habeant, artem hujuſmodi deſerant, & alteri ſe addicant, ne ob infamem & ſordidum quæſtum, oculis capti cogantur emendicare. Quando autem experientia ipſis compertum eſt, ſalubrem eſſe moram in obſcuro conclavi, quod rationi certe congruit, nec non aqua tepida oculos abluere, multum conferre ad oculorum ardorem temperandum, ac dolorem ſimul imminuendum, qui veluti ſpina infixa partium nervoſarum contractionem cauſatur, atque hinc ſub-

(a) Act. Haffn. Vol. 4. Obſ. 44. (b) Vide Gal. p. de diff. feb. c. 2. Senner. T. 2. l. p. cap 3. (c) In Aulul. (d) In Alcib. P. (e) l. 1. ff. de cloacis.

ſubſequentem inflammationem; hæc illis permitto. Ubi tamen nimis rubeant oculi, ac metus ſit, ne ſuccedat vera inflammatio, venæ ſectionem inſtituo, mox ubi oculorum fervor deferbuerit, vino albo odorato oculos ablui ſuadeo, quod ſalubre remedium eſt in hujuſmodi caſu. Spiritus enim animales e cerebro & nervo optico quodammodo invitantur ad reviſendas & luſtrandas oculi ſedes, quas a tetro illo putore in fugam conciti deſeruerant.

Vile hoc miniſterium cloacas expurgandi, inter pœnarum genera antiquitus recenſere mos fuit, ut de damnatis ad metalla diximus; ſic apud *Plinium* (a) *Trajanus Imperator* ad eundem ſcribens, illi præcipiebat, ut qui pœnæ damnati erant, nec intra decem annos liberati eſſent, pœnæ ſuæ redderentur; qui vero ſeniores ante decem annos damnati fuiſſent, diſtribuerentur in ea miniſteria, quæ non longe a pœna eſſent. Solebant enim tales damnatos ad balnearum vel cloacarum purgationes deſtinari. Stomachabitur forſan aliquis, quod circa latrinas, & cloacas tamdiu immorer; verum nulla res eſt, cujus contemplatio rerum naturalium ſcrutatori debeat ſordeſcere, multo minus Artis Medicæ Profeſſori: legat is *Theodorici Regis* Epiſtolam apud *Caſſiodorum* (b), ubi magnus ille Rex cloacarum purgamen *Romanæ Urbis Præfecto* commendat *ſplendidas Civitatis Romanæ Cloacas, quæ tantum viſentibus ſtuporem conferrent, ut aliarum Civitatum miracula poſſent ſuperare.*

(a) l.10.Ep.41. (b) 3.Ep.30.

De Morbis Fullonum.

CAPUT XV.

PEnes antiquos Scriptores nil frequentius, quam *Fullonum* nomen; noſtra hac ætate quodnam opificii genus eſſet illud, in quo exerceretur *Ars Fullonica*, pene ignoratur. *Plinius* (a) mentionem habet *legis Metellæ* Fullonibus dictæ, quam *C. Æmilius*, & *L. Camillus Cenſores* ad populum dedere ferendam. In lege penul. §. de rebus dubiis hæc leguntur. *Jabolenus, qui habebat Flaccum Fullonem, & Philonium Piſtorem, Uxori Flaccum Piſtorem legaverat. Ulpianus* tamen Fullones inter negotiatores recenſuit, & *Varro* (b) inter ruſticanam familiam Fullones numerat.

Prout tamen ex Antiquorum ſcriptis expiſcari licet, Fullonica priſcis temporibus circa lanas purgandas verſabatur, ac potiſſimum circa veſtes emaculandas. *Populus* enim *Romanus* togis albis uti conſueverat, quæ ſicuti facile maculis fœdabantur, ita Fullonibus tradebantur, e maculis purgandæ ac dealbandæ, quas etiam ſulphuris fumo accenſo ſufficiebant, ſicuti teſtatur *Plinius*, & noſtris quoque temporibus fieri conſuevit, quotieſcunque ſericeis, vel laneis veſtibus candorem conciliare volumus. Acida enim ſulphuris exhalatio talia mire dealbat, ut purpureas roſas lacteas efficiat.

Cum ergo olim, uti nunc etiam, *Romana Civitas* modo lutulenta, modo pulverulenta eſſet, propterea togæ ſordidæ factæ ad Fullones, tanquam Balneatores, mittebantur; veſtes autem primo creta ſordida abluebant, mox quodam cretæ genere, Cimoliæ dictæ, utebantur. Noſtrates quoque mulieres, ubi oleum ſuper veſtem aliquam caſu exciderit, illico, ne illud altius penetret, & magis expandatur, uti fieri aſſolet, partem illam oleo perfuſam argilla, qua Figuli utun-

(a) L.35.H.N.cap.17. (b) De re ruſtica.

utuntur, obducunt, ſinuntque, ut creta paulatim exſiccetur, & ſponte concidat. Sic enim vel parum, vel nihil maculæ apparet; oleum etenim, quod multo acido occulto abundat, a creta, quæ ratione ſuæ indolis de natura Saturni participat, & acidum præcipitat, avide bibitur.

Urina quoque hominum utebantur Fullones, ut veſtes purpureo colore tingerent. Elegans Epigramma apud *Martialem* (a) extat, in quo varia rerum fœtidarum exempla recenſentur, quibus *Baſſam* mulierem putidam pejus olere ait, inter quæ vellus bis murice inquinatum reponit (b). Aliud quoque ejuſdem Epigramma legitur, in quo ait, *Thaidem* tam male fœtere, ut non tam graviter oleret

Fullonis avari

Teſta vetus, media ſed modo fracta via.

Omittam ea, quæ ingenioſe interpretes commenti fuerint circa id, quod *velleri murice* bis inquinato tam gravem odorem tribueret, & quidnam eſſet *Fullonis avari teſta vetus*, quæ tam male puteret; ſolum ea hic afferam, quæ eruditiſſimus *Zarottus* in libro ſuo *de Medica Martialis tractatione* (c) ingenioſe tradidit, Fullones ergo, Lanifices, Tinctores urina humana in ſuis opificiis utebantur. Id habemus ex *Plinio* (d), ubi ſcripſit, *virilem urinam podagricis mederi, argumento Fullonum quos ideo eo morbo tentari negant*; hoc idem deduci poteſt ex *Galeno* (e), ubi comma refert quoddam *Quinti Medici*, *Galeni* ætate non incelebris, qui urinarum conſiderationem non magni faciens; ut multi illorum temporum, qui ex matula, tanquam tripode, uti etiam noſtra hac ætate, morbos omnes divinare ſe jactitabant, ajebat, hujuſmodi conſiderationem Fullonum eſſe magis propriam. Idem quoque teſtatur *Atheneus* (f), opinionem referens *Mneſithei Medici Athenienſis* affirmantis, urinam, quæ a nobis excernitur, ubi liberaliori vini potu nos diluerimus, acriorem eſſe, ut Tinctores commodius illa uti poſſint ad veſtes expurgandas.

Valde familiaris ergo erat antiquitus urinæ uſus apud Fullones, pro lanarum ac veſtium purgamine, neque noſtra ætate id prorſus obſolevit. Nam in officinis pannificum, ubi lanæ pectuntur, & panni texuntur, obſervantur doliola, ubi Operarii omnes mejunt, ac in iis urinam aſſervant, ad putrefactionem uſque, qua poſtmodum utuntur. Ac revera, ubi hujuſmodi Operarios interdum mihi inviſere contigit, peſſimum odorem nares ferientem percipiens, cauſam ab iiſdem ſcitatus ſum, ac dolium urina plenum oſtenderunt, in quod ex artis lege omnes deberent mejere.

Noſtris autem Fullonibus urinæ uſus hujuſmodi eſt. Poſtquam pannum, aliaque lanea opificia contexta fuerint, ut illa ab oleo ac aliis ſordibus expurgent, urinæ ſic aſſervatæ, & aquæ tepide partes æquales, una cum quadam ſaponis veneti portione, ponunt in vaſe ligneo, in quo pannum immergunt, mox ut humor altius penetret, ac pannus illo perfecte ſaturetur, pedibus premunt, idque bis vel ter repetunt, abjecta prioris balnei materia, ac recenti mixtura in vas injecta. Hoc peracto, prælo liquorem exprimunt, ac poſtremo aqua pura cum ſapone veneto pannum abluunt, ſicque Pannifices pannos ſuos candefaciunt, ut colores omnes promptius combibant. Eundem morem laneas veſtes in urina immergendi, ac nudis pedibus premendi, priſcos Fullones ſervaſſe, arbitrari licet, hancque ob cauſam ſcripſiſſe *Plinium*, *Fullones podagra minus tentari.*

Romæ itaque olim, ut in Urbe populoſiſſima, & quæ ſerici uſum vel nullum vel rarum haberet, Fullones ac Infectores ob frequentem neceſſitatem togas ſor-

E

(a) L. 4. Ep. 4. (b) Leg. l. 6. Ep. 93. (c) Cap. 24.
(d) L. 28. H. N. c. 6. (e) L. 3. de San. tu. c. 13. (f) L. 11 c. 10. Dipnoſ.

ſordidas abluendi, & lanas murice inficiendi, lapidea vaſa, in quibus urinam aſſervabant, quotieſcunque effringerentur, in publicas vias projiciendo tranſeuntes gravi odore infeſtabant.

Fullones igitur, ac Pannifices inter graves hoſce odores urinæ fœtidiſſimæ, ac olei in calido conclavi degentes, ac interdum ſeminudi, omnes fere Cachectici ſunt, decolores, anheloſi, tuſſiculoſi et nauſeabundi. Aere enim concluſo, ac tam pravis odoribus ſaturato, organa ſpiritalia ſubeunte, fieri nequit, quin pulmones ex atomis illis oleoſis ac putidis noxam perſentiant & infarciantur, ſimulque tota maſſa ſanguinea inficiatur, ad principalia viſcera ac totum corpus fœdis illis particulis in orbem delatis. His addendum, cutis ſpiracula ex unguine illo facillime obſtrui, unde mala, quæ ex cutis conſtipatione oriri ſolent, illis ſuccreſcant.

Varias Fullonum ægrotantium hiſtorias habemus apud *Hippocratem (a)*, ex *Marinello. Fullo collum, caput &c. Fullo in Syro phreneticus cum ureretur cruribus &c.* verum ſatis curioſa eſt apud eundem *Hipp.* hiſtoria morboſæ cujuſdam diſpoſitiõis, veluti epidemicæ, quæ Fullones ſuſtulit. *Fullonibus*, inquit *Hippocrates (b)*, *inguina extuberabant dura, & ſine dolore, & circa pubem & in collo ſimilia erant tubercula magna, febris ante decimum diem. Tuſſi vexabantur a ruptionibus &c. Valleſius* in hujus loci commento *Hipp.* hiſtoriam de unico Fullone expoſuit, & figmentum putat, Fullones communi morbo laboraſſe; cæteri tamen Interpretes, ut *Fœſius, Mercurialis, Marinellus*, & alii, de pluribus, ac veluti de Fullonum cœtu interpretati ſunt; Sic enim *textus Græcus* Τῶν γναφέων οἱ βουβῶνες &c. Credibile eſt, pravam aliquam conſtitutionem hujuſmodi Artificibus magis infeſtam, quam aliis diverſæ claſſis, non ſolum ob pravum victum, quo uti ſolent hujuſmodi Operarii, ſed ob artis incommoda, e quibus infeſta malorum ſeges, uti diximus, ipſis neceſſario ſuccreſcit; quemadmodum ex eodem *Hippocrate (c)*, in quadam conſtitutione, in qua cum multa mala a maligna ſeroſitate in vulgus vagarentur, Viri potius afficiebantur, quam Mulieres, ac inter Mulieres gravius ægrotabant famulæ, quæ omnes fere interibant, quam liberæ, quibus morbi qui fiebant *manſuetiſſimi moris erant*; ſicuti ex *Plinii (d)* teſtimonio, *aliquando Proceres tentari morbis, aliquando Servos obſervatum eſt.* In conſtitutionibus meis Mutin. Ruralem Epidemiam tertianarum febrium deſcripſi, quæ ann. 1690. ſolos Agricolas afflixit, & ſequenti anno Urbanam, aliam, quæ ſolos Cives exercuit, *Judæis* tamen pepercit; ſicuti *Palmarius* ex *Schenchio* annotavit, *Pariſiis* dum in Urbe ſæviret peſtis, Coriarios ab ea immunes fuiſſe. Ex communi itaque morbo ob pravam aliquam temporum conſtitutionem (Auſtrinam puta, quæ craſſos humores funderet ac liquaret, & ad glandulas Inguinum, & Colli ablegaret) Fullonum turbam ab *Hippocrate* deſcriptam ægrotaſſe, ac idem fatum ſubiiſſe, cum omnibus ob ejuſdem ſordidæ artis eædem ineſſent diſpoſitiones, ſat probabiliter credi poteſt.

Ut ergo horum Artificum ſaluti compendiaria methodo, quantum licet conſulatur, & a ſordibus, quas intus & in cute geſtant, expurgentur, e Pharmaciæ fonte potiſſima remedia deſumenda. Emetica igitur ac præcipue Stibiata, quorum uſus in hiſce Operariis mihi valde ſalutaris compertus eſt, cum cachexia & lentis febribus laborant, primas tenent; haud ſecus Cathartica valentiora, & quæ craſſos humores expurgant, erunt ex uſu;

Mi-

(a) In lib. Ep. ut in 4. n. 21. In 5. Ep. n. 24.
(b) Et 7. Ep. n. 39.
(c) 6. Epid. Sc. 7.
(d) L. 7. c. 5. H. N. & l. 26. c. p.

Mitiora enim ob humorum infarctum & ſegnitiem turbas potius cient, quam quicquam proficiant. Aperientia, & deobſtruentia, ut ſyrupus cachecticus *Fernelii*, vina lixivialia a *Williſio* deſcripta, ſpiritus urinæ, urina ipſa epota, ſatis commodam præſtabunt operam. In venæ Sectione cauto opus eſt; illam enim, ubi acutus morbus urgeat, non improbo, non ita tamen liberaliter ſanguinem mittendum, ut in cæteris, cenſeo; horum enim Artificum ſanguis, ut plurimum fœdus eſt & gelatinoſus.

Antiquitus, *Romæ* præſertim, ubi tot *Thermæ* ad publicos uſus proſtabant, ſordidarum artium Operariis non leve præſidium erat, corpora a contractis ſordibus identidem abluere, & laſſatum virium robur recreare, ut recte annotat *Baccius de Thermis*(a). At noſtris temporibus, quibus res tam egregia obſolevit, ſingulari hoc beneficio carent omnes Urbani Artifices; propterea, ubi primo decumbunt, ad ſordes detergendas, quæ perſpiratum prohibent, & connutritam graveolentiam abigendam, in id præcipue incumbo, ut illorum corpora ſpongia vino albo odorato calenti imbuta abluantur, ac perfricentur, ſicuti ad præcautionem eoſdem hortari ſoleo, ut feſtis ſaltem diebus, propriis in laribus dulci lavacro, curata cute, mundis veſtibus induti in publicum prodeant. Mirum eſt enim, quantum a veſtium munditie, ac puritate ſpiritus animales hilarentur: quare non ſatis vulgarem opinionem, quam etiam Medentium nonnulli fovent, improbare valeo, qua volunt, ægris decumbentibus non eſſe mutanda induſia, nec lintea mina ne illorum vires imbecilliores fiant; qua de re egregiam habemus *Divini Præceptoris* (b) ſententiam. *Laborantibus gratificationes*, ait ille, *ut munde faccre aut potus, aut cibos, quæ videt molliter quæcumque tangit*; quem locum ſatis diſerte exponit *Valleſius* in commento.

Hinc non parum miror, quomodo *Lazarus Meſſionerius*(c) *in ſua de Feb. Doctrina nova*, eos *Medicos* reprehendat, qui in febricitantibus linteamina & induſia mutanda præcipiunt, hancque rationem afferat, quod induſia recenter lota vim retineant lixivialem lentorem inducentem, cum in lixivio vim deterſivam ac reſolventem omnes agnoſcant. Quomodo autem veſtes ſordidæ ad febrientium robur augendum tantum valeant, ex doctiſſimi *Verulamii* ſententia in hiſtoria vitæ & mortis, quem pro ſua opinione ſtatuminanda adducit *Meſſionerius*, ego, pace tanti Viri, non ſatis video. Scripſit equidem *Hippocrates* (d), *veſtes puras hyeme induere oportere, oleo imbutas, ac ſordidas æſtate*; verum liber hic inter germanos *Hippocratis*, a *Galeno* non recenſetur, qui illius Auctorem *Polybium* facit, præterquam quod ibi ſermo eſt de ſanorum diæta, & quomodo pingues gracileſcant, & graciles pingueſcant. Corporibus enim gracilibus æſtate, neque lotiones neque induſiorum mutationes tam crebræ forſan convenient, ne ob nimium perſpiratum, ac ſpiritum difflationem augeatur gracilitas.

Non poſſum autem, quin doctiſſimi *Valleſii* (e) verba hic referam. *Peccant vulgares Medici*, ait ille, *neque tunicam lineam mutare, neque lecti ſyndonem, neque manus faciemve lavare, neque quicquam aliud, quod ad munditiem ſpectet, ſuis ægrotis permittentes, ne ſi longus quidem morbus ſit; quaſi magni referat volutari in ſuis ſordibus, ac quaſi non augeat hoc omnem putreſcentiam*. Hac de re conſuli poterunt *Levinius Lemnius* (f) & *Gaſpara Rejes*(g). Fullonibus itaque ac omnibus aliis Artificibus, qui ex ſordidis artibus victitant, munditiem corporis ac ve-

(a) L. 7. c. 7. (b) 4. in 6. Epid. (c) Exerc. 5. (d) In l. de Salubri Diæt. n. 3.
(e) [illegible] de rat. vict. in acut. (f) [illegible] l. 4. c. 8. (g) In [illegible]

veſtium mutationem ſumme commendare oportet, ut, quantum fieri poſſit, iis affectibus, qui ex fœtore & ſorditie proficiſci ſolent, obviam iri poſſit.

Antequam autem a fullonica ad alias officinas divertamus, liceat mihi pro parergo egregiam animadverſionem hic afferre, quam eruditiſſimus *Zarottus* ad ſuperius citatum *Martialis* Epigramma excogitavit. Cum ergo *Martialis* ætate valde frequenter *Romæ* contingeret, ut a Fullonum teſtis, in publicas vias conjectis, ob graveolentiam infeſtarentur prætereuntium nares, hinc ſatis probabilem conjecturam deducit *Zarottus*, cauſam perſcrutandi, quare *Veſpaſianus* P. R. tributum ex urina, teſte *Suetonio*, impoſuerit. Cum enim probabile ſit, quod tunc temporis proſtarent amphoræ urinariæ ad urinam excipiendam, ob ingentem illius uſum pro veſtibus emaculandis, & pro purpuræ tinctura, credi poſſe ait, *Veſpaſianum* hinc anſam hujuſmodi vectigal imponendi deſumpſiſſe, quandoquidem lucri bonus eſt odor ex re qualibet; quod Græci quoque Imperatores imitati ſunt, teſte *Cedreno*. Tales amphoras urinarias ſolitas proſtare innuit *Macrobius*, Q. Titium inducens, Judices vinolentos his verbis increpantem; *nulla eſt in angyportu amphora, quam non impleant, quippe qui veſicam vini plerumque plenam habeant.*

Quoniam hac occaſione circa urinarum conſiderationem pauliſper immorati ſumus, ſilentio præterire non licet, quæ de urinarum vi deobſtruente, & efficacia in ciendis menſibus non ſemel obſervavi. Complures enim *Adoleſcentulas Moniales* novi, quæ cum ad multos menſes catameniorum defectum paſſæ fuiſſent, ac ex communibus remediis, quæ in hujuſmodi affectibus adhiberi ſolent, nil opis ſenſiſſent, propriis urinis epotis redditæ fuerint coloratæ, reſeratis nempe obſtructionibus, ac menſtruis refluentibus, adeo ut hoc remedii genus ſatis familiare redditum fuerit.

Haud ſum neſcius, novum non eſſe, urinam variis in morbis bibi ſolitam, ut in Hydrope, quamvis id male ceſſerit familiari cuidam *Antigoni Regis*, qui, ut refert *Celſus* (a), ſuam urinam bibendo in exitium ſeſe præcipitavit, hominem illum tamen notæ intemperantiæ fuiſſe Auctor ipſe teſtatur. Obſervationi tamen de urina, menſtruum fluxum promovente, congruit id, quod tradidit *Plinius* (b), *vaporatione nempe urinæ puerorum impubium fieri menſes fœminarum*; quod remedium equidem a ratione non adeo alienum videtur, & cujus facile eſſet experimentum, ſi præſertim urina mane ſit reddita, quæ ab *Helmontio* (c), urina ſanguinis, dicitur. Quemadmodum autem ad viſcerum obſtructiones reſerandas, *Sal Ammoniacum*, ac illius ſpiritus commendantur, & ex urina humana cum ſale communi fit ſal ammoniacum artificiale (quando nativum, ex Africa olim ad nos deferri ſolitum, in arena reperitur ex Camelorum urina prope Jovis Ammonis templum) ſic urina humana, quæ ex cruoris maſſa varios ſales abſorpſit ac ſerum detulit, dum ſub forma ſeroſi laticis in orbem ageretur, vim deobſtruendi adſciſcet. *Solenander* (d) tradit, ſe agreſtibus viris propriam urinam potandam, in hepatis, ac lienis duritie, neque ſine proſpero eventu, præſcripſiſſe. Profecto iis, quibus volupe eſt hoc remedio uti, in officina Chymica viſcerum elaborato, longe ſalubriorem putarem urinæ hominis ſani, quam morboſi potum, uti ſcite, & eleganter oſtendit *D. Roſinus Lentilius* (e) in Ephemeridibus German. de αὐτουροποσίας examine; Verum non tam facile cuiquam perſuaderi poteſt, ut alienam urinam ſorbeat, niſi interdum urinam

pue-

(a) L. 3. cap. 21. (b) H. N. l. 28. c. 6. (c) De. Sextup. Digeſt. n. 79.
(d) Conſ. 2. Sec. p. (e) Dec. 3. An. 2. Ob. 116.

pueri, quam tamen imbecilliorem urina virili cenſeo, dum urinæ puerorum, ut plurimum decolores ſunt ac veluti res fatua, ex quibus non multum ſpiritus ac ſalis volatilis elici poſſit.

Nemo fere eſt ex Chymicorum familia, qui per ſpagyricam analyſin examen aliquod de urina humana non inſtituerit. Cum enim ſaponariam ac deterſoriam vim in illa omnes agnoſcant, ob varia ac omnigena ſalia, quæ in ipſa hoſpitantur, non adeo facile eſt definire, quid in illa dominatum habeat. Latex enim aquoſus ſeu ſerum ſanguinis, dum per vaſa ſanguiflua in orbem fertur, ſales diverſi generis, ob tam diverſa eſculenta & potulenta, quæ aſſumimus, in quibus tot varii ac diverſi ſapores reſident, abſorbet, & per renales tubulos ad veſicam defert; ex quo fit, ut urina varios ac diverſos ſapores adſciſcat, ut plurimum autem ſalſedinem præferat cum aliquo amarore. Elegantiſſimum Tractatum de urinis *Vvilliſius* conſcripſit, ſtatuens in urina humana portionem magnam aquoſi laticis, minorem vero ſalis, ſulphuris, & terræ, ac portionem aliquam ſpiritus: urinæ humanæ multum ſalis communis ineſſe, cum ex illa extrahi poſſit ſpiritus acidus, Chymicæ operationes ſatis oſtendunt; quare vero ſit ſal urinæ, & cujuſnam indolis, non tam facile eſt decernere, quamvis in id operis multum inſudarint artis Magiſtri.

Ingenue quidem *Helmontius* (a) fatetur, ſal lotii in toto Naturæ ſyſtemate ſibi ſimile non habere; non enim talis eſt *marinus, fontalis, rupeus, gemmeus, non nitrum, non petræ, non aluminis, aut boracis, non denique naturalium ullius; ut neque ſal urinæ vel armentorum*. Multo autem difficilius crediderim ſtatui poſſe, cujus naturæ ſit ſal lotii humani, quam quodcumque aliud alterius ſpeciei animalium, cum brutorum multo ſimplicior ſit victus, quam hominum, qui cibaria elementa per omnia conquiſita ingerunt, *ac ſimul aſſis commiſcent elixa, ſimul conchylia turdis*, ut ait *Horatius*. Specifica tamen & generoſa remedia ex lotio humano ad varios uſus, & chronicos morbos oppugnandos parari nemo non novit, & noſtra hac ætate ſpiritus ſalis ammoniaci, qui urinæ ſoboles eſt, pro polychreſto habetur.

Ut ad propoſitum de urina fœtida, qua utuntur Fullones ad purgamenta veſtium, ſcio equidem, Chymicos tam de urina recenti hominis ſani, quam veteri poſt longam digeſtionem in fimo equino locutos fuiſſe, ſed apud eoſdem non multum diſcriminis adverto inter ſalem, & ſpiritum volatilem, qui ab utraque urinæ ſpecie educitur; imo *Collectaneæ Chymicæ Leydenſis Auctores*, ſolum recenti urina hominis ſani utuntur, ad operationes ſuas perficiendas, cum tamen in urina fœtida, ac veterrima major vis deterſoria a Fullonibus agnoſcatur, quam in recenti, quamvis rationem ignorent. *Ariſtoteles* (b) quærit, cur urina fœtidior reddatur, quo diutius in corpore detenta fuerit; problematice reſpondet, atque, id forſan fieri, quia ob longiorem moram urina craſſior effici ſoleat, recens vero potioni ingeſtæ ſimilis ſit; at forſan quæſito melius ſatisfieret, dicendo, magis fœtere urinam diu retentam, quod ea ſit urina ſanguinis, quæ ſecum deferat maſſæ ſanguineæ impuritates abſorptas, altera vero ſit urina potus. Forſan ergo urina hominum diu aſſervata, qualis eſt Fullonum, ac in teſtis illis fracedine imbutis fermentata, exhalante aquoſo humore, acrior fit, & magis abſterſiva pro uſu Fullonum. *Collumella* (c) pro ovium ſcabioſarum remedio urinam humanam veterem, per nares & os infuſam, commendat, imo pecudem puſtuloſam jubet defodiendam in ſcrobe prope limen reſupinatam, ſuper quam totus grex mejat, quo pacto ait ſanitati reſtitui.

At

(a) In Sext. Digeſt. n. 58. (b) Sec. 13. Prob. 9. (c) Lib. 7. c. 5.

At obtrudet aliquis, ſi hominum urinæ tam egregios præſtant uſus, & ex iis tot parantur remedia, quæ vi polleant deobſtruendi, & chronicos morbos oppugnandi, & hanc ob cauſam forſan Fullones olim non tentarentur podagra; unde fit quod iidem, ut ſuperius dictum, cachectici fiant, lentis febribus, aliiſque morbis ab humorum infarctu obnoxii. Verum reponam ego, non tam ab urinæ fœtidæ graveolentia, quam a lanis oleo imbutis, & diuturna mora lanificum in locis concluſis, & ſordidis, ubi degunt ſeminudi, Operarios prædictis affectibus laborare: fœtidos tamen halitus continuo per nares & os ſuſceptos ſpirituum animalium puritatem fœdare, indubium eſt; ac quemadmodum longior mora in loco odoribus alioquin gratis oppleto, noxas parit, haud ſecus cenſendum de iis, qui inſuaves ſunt, quamvis aliquando ad ſpirituum torporem excutiendum adhibeantur.

Antequam claudam hoc caput, lubet hic referre, antiquitus in hac Civitate artem fullonicam (cujus modo pauca ſunt veſtigia) adeo excelluiſſe, ac tam lucroſam exſtitiſſe, ut Fullo olim inventus fuerit, qui eo opulentiæ devenit, ut Mutinenſi populo munus gladiatorium exhibuerit, quod eodem tempore *Bononiæ* quoque Sutor præſtitit; quare horum duorum Artificum inſaniam ſuarum opum profuſione popularem auram venantium, ſic illuſit *Martialis* (a).

Sutor cerdo dedit tibi culta Bononia munus,
Fullo dedit Mutinæ, dic ubi Caupo dabit?

Lanarum vero Mutinenſis agri, ac earum præcipue, quæ in plana & campeſtri regione ab ovillo grege, qui inter *Scultennam*, & *Gabellum* paſcitur, antiquitus obtinebantur, præſtantia valde commendabatur, ut *Columella* (b) inter Gallicas lanas primas deferret iis, quæ habentur ab ovibus, quæ *circa Parmam, Mutinamque macris ſtabulantur in campis.*

(a) L. 3. Ep. (b) L. 7. c. 2.

De Morbis, quibus obnoxii ſunt Olearii, Coriarii, aliique ſordidi Artifices.

CAPUT XVI.

MUltæ aliæ officinæ quoque ſuperſunt, quæ naſorum ſunt peſtes, & Operariis ſuis una cum lucri beneficio penſionem malam rependunt; quales ſunt eæ, in quibus exercentur Olearii, Coriarii, Fidicinarii, Laniones, Cetarii, Salſamentarii, Caſearii, & qui candelas ſebaceas fabricantur. Quoties enim in hujuſmodi loca pedem immiſi, fateor me non levem ſtomachi ſubverſionem paſſum fuiſſe, nec diu odoris pravitatem ſine capitis dolore, ac vomituritione aliqua tolerare potuiſſe. Non immerito itaque legibus caveri ſolet, ne tales Opifices artes ſuas domi exerceant, ſed vel in Urbis pomœriis, vel ſuburbiis, ut videre eſt apud *Cæpollam* (a), *Paulum Zacchiam* (b) & alios. In hoc itaque capite de Artificibus oleariis primum erit ſermo.

In hiſce Regionibus, quæ nucum fatis feraces ſunt, magna olei e nucibus copia confici ſolet, quo per noctem populares omnes uti ſolent in lucernis, raro autem oleo olivarum, ob illius caritatem; tota enim Ciſpadana & Tranſpadana Regio oleas nequaquam alit, & oleum olivarum, quod habemus, ab *Hetruria* ad nos deferri ſolet. Paratur autem oleum e nucibus, ſicuti oleum olivarum; Nucleorum enim maſſa ſub molis contrita, & in molem

(a) De ſer. ur. c. 8. n. 3. (b) Q. M. L. 5. T. 4. Q. 7.

lem paſtam redacta coquitur ad ignem in magna ſartagine ex cupro, dein ex paſta illa prælo impoſita oleum exprimitur: dum autem hoc fit, atræ fuligines, ac tam infeſti odores elevantur, ut ii, qui ad hoc miniſterium intenti ſunt, rancidas illas exhalationes excipiant. Hinc non exigua mala illis emergunt, ac iis præſertim, qui in ſartagine ad ignem materiam fumigantem ſuſque deque ſpatula verſant, ut tuſſes, dyſpnϾ, capitis dolores, vertigines, & cachexiæ; his adde, quod ſordidas lacernas hujuſmodi Operarii continuo geſtent, unde ſordibus obducti pororum cutis conſtipationes frequenter patiantur, & exinde acutos morbos, pectoris precipue, cum per hyemem tantũ in hac re exerceri ſoleant. Quam noxius capiti ſit fumus, qui ex oleo nucum expirat, experiuntur ii, qui in clauſo cubiculo, & ubi nullum ſit vaporarium, ad lucernas ex oleo nucum ad horas aliquot, ſeu ſcribunt, vel legunt, ſeu quid aliud operantur; non enim ſine gravi capitis dolore, vertigine, ſtupore illinc abſcedunt, toto cubiculo fumo oppleto. Nonnullos ego novi, quibus non minus noxia fuit exhalatio ex tali oleo in loco concluſo, quam fumus carbonum, ut præcipue cuidam Literarum ſtudioſo, qui cum ob rem anguſtam domi, tali oleo pro elucubratione ad ſeram noctem in ſua cellula uſus fuiſſet, veternoſus ad plures dies perſtitit.

Haud ſecus male olent officinæ, in quibus oleum e ſeminibus lini paratur, cujus uſus in hiſce Regionibus non exiguus eſt nocturnum in lumen, ubi præſertim olei nucum defectus ſit, neque minus graviter afficiuntur qui illud parant.

Haud aliter Coriarii, qui animalium coria in tinis cum calce & galla macerant, pedibus calcant, lavant, expurgant, ſebo inungunt, varios ad uſus, haud aliter, inquam, a continuo fœtore, & fœdis exhalationibus infeſtantur, quam ſuperius memorati Operarii; hos enim videre eſt cadaveroſa facie, ſubtumidos, luridos, anheloſos, ac omnes fere ſpleneticos. Non paucos ex hujuſmodi Operariorum familia mihi obſervare contigit hydropicos factos; quomodo enim, cum in loco humido, & in aere a tetris illis halitibus e coriis ſemiputridis inquinato, fere ſemper degant, quomodo, inquam, fieri poterit, quin ſpirituum tum vitalium, tum animalium officinæ inquinentur, ac totius corporis œconomia una pervertatur? Non raro obſervavi, equos nullis ſtimulis, nulla vi adigi potuiſſe, ut ante hujuſmodi officinas prætergredi velint, quin ubi primum talem odorem naribus hauſerint, tanquam amentes, habenas nequaquam audiendo, celeri curſu domum repedaſſe. Ædificia propterea, in quibus coria elaborantur, vel prope muros Civitatum, uti cæteræ ſordidæ artes, vel extra muros, ut in hac Urbe, ſita ſunt; ne aeris puritati officiant. Scitiſſime propterea *Hippocrates*(a) in hiſtoria *Philiſci*, qui ex maligna febre ſexta die mortuus eſt, locum deſcripſit, in quo decubuit; *Philiſcus prope murum habitabat &c.* in cujus hiſtoriæ commento, doctiſſimus *Mercurialis* annotavit, Divinum Præceptorem verba illa *prope murum appoſuiſſe, ut locum morboſum deſignaret, in quo æger ille degebat, cum loca Urbium circa mœnia ſemper magis morboſa ſint, cum omnes Civitatum ſordes eo ſoleant deferri, brutorumque cadavera, & alia inquinamenta.*

Romæ olim in *Tranſtiberina Regione* ſordidiores erant officinæ, ac præſertim Coriariorum, ut ex *Martiali*(b), qui varios fœtores enumerat, quibus *Thaidem* male olere ait, quos inter illum reponit, qui ex caninis pellibus, in tranſtiberina regione maceratis, effundebatur; Sic enim ille.

Non ab amore recens Hircus, non ora Leonis
Non detracta Cani Tranſtiberina cutis.

Uſum

(a) P. Ep. Se. 3. (b) L. 6. Ep. 43.

Uſum hunc illius Regionis, ubi vilior plebecula degebat, & ubi ſordidiores artes exercebantur, tetigit *Juvenalis (a)*,

nec te faſtidia mercis
Ullius ſubeant ablegandæ Tiberim ultra.

Infamis propterea illius Regionis aer apud *Romanos* audiebat, ob inſignem fœtorem, qui ex tam ſordidis artibus, & olidis mercibus expirabat; quam ob cauſam *Judæi* antiquitus partem illam Urbis incolentes, & inquam, teſte *Philone (b)*, ſe infuderant, ut magis deſertam, ac vilem, inſigniter fœtebant, non ob vernaculum, & inſitum illis putorem, ut adhuc vulgo creditur.

Ad Coriariorum claſſem referri quoque poſſunt Fidicinarii ii, qui chordas parant pro muſicis inſtrumentis; iiſdem enim affectibus premuntur, cum iis neceſſe ſit in humidis locis, ac fœtidis ſemper degere, animalium inteſtina tractando, eluendo, evolvendo; quare tales Operarios viſere eſt, ut plurimum facie luridos, cachecticos, & tumidis cruribus.

In cenſu quoque ſordidorum Artificum recenſendi ſunt Caſearii, qui & ipſi ob graveolentiam ſuos manes patiuntur: de iis tamen Caſeariis ſermo eſt, qui ex vaccino lacte grandes illas & caſeoſas rotas efficiunt, quales forſan olim erant *Lunenſes*, de quibus *Martialis (c)*:

Caſeus hetruſcæ ſignatus imagine Lunæ
Præſtabit pueris prandia mille tuis.

& qualis apud nos eſt *Parmenſis caſeus*, *Placentinus*, *Laudenſis*, & aliarum Civitatum in *Ciſpadana* & *Tranſpadana Regione*; fumantes enim illæ, ac pingues exhalationes Operarios non parum infeſtant. In *Italia* raro quidem intra Urbes opificium iſtud exercetur, ſed potius in villis & locis campeſtribus paratur caſeus. In hac Civitate tamen *Judæis*, quibus religio eſt iis uti cibariis, quæ illorum manibus parata non fuerint, ex lacte e proximis villis advecto, intra ſua ſepta, æſtivo tempore caſeum conficiunt, ac revera in iis tabernis, ubi id agunt, peſſimus odor perſentitur, eoque omnes fere muſcæ confluunt.

Jo. Pet. Lotichius in libello ſuo de caſei nequitia edito refert, vicum quendam *Francofurti* eſſe, in quo caſeus conficitur, ac tam gravem mephitim ex vico illo diffundi, ut in illum pravum odorem cauſam peſtis, quæ Civitatem illam male mulctavit, referri poſſe crediderit.

Nullum porro charonæum antrum, nullam camarinam motam, ut erat Antiquorum adagium, eſſe exiſtimo, ubi Operarii ob graveolentiam magis infeſtentur, quam loca illa, ubi candelæ ſebaceæ fabricari ſolent. Etenim neque ſoli Operarii, ſed etiam vicinæ domus, non levem noxam perſentiunt, qua de cauſa hujuſmodi miniſteria ad loca viliora Urbis, ac prope pomœria ablegari ſolent, uti recte advertit, ac monet *Zacchia (d)*, qui in ſpecie mentionem habet de officinis, in quibus candelæ ſebaceæ conflari ſolent. Cum enim aheni, in quibus ſebi hircini, bubuli, ſuilli mixtura continetur, ebullire cœperint, tam fœda ac nauſeoſa exhalatio circumquaque diffunditur, ut vicinia tota inficiatur. Graviter itaque læduntur hujuſmodi Artifices, dum ferventibus ahenis ſuperſtant, & pingues illas particulas ore, ac naribus excipiunt, ex quibus in pulmonum fiſtulari textura magni infarctus fiunt, unde reſpirandi difficultates, capitis dolores ſubſequuntur; ſpeciatim vero nauſea, ac vomituritio. Nihil autem eſt, quod nauſeam, & fibrarum ſtomachi inverſionem validius cieat, quam pinguedo, vel ſolo adſpectu, nedum intus admiſſa; ſic pingues fœminas, ac nimis mammoſas omnes fere horrere ſolent; propterea *Martialis* hujuſmodi fœminarum genus a ſe procul ablegans, ſe *carnarium* dicebat, *non pinguiarium*.

Qua-

(a) Sat. 15. (b) De Leg. ad Caium. (c) L. 13. Ep. (d) Q. M. L. l. 5. tit. q. 7.

Quantum vero ad obtundendum ventriculi acidum, in quo appetentiæ fomes reſidet, polleant ſubſtantiæ pingues, & oleoſæ, ut ut acidum occultum contineant, nemo eſt qui ignorat; neque immerito *Galenus(a)* ad famem caninam ſedandam pinguia edulia, & oleaginoſa commendabat, ut quæ acidi p. n. & ventriculi membranas arrodentis ſpicula infringere valeant *Avicenna(b)*; propterea pro regimine iter agentium pinguium ciborum uſum, ut adipis vaccini laudat, ac refert quendam olei viol. lib. 1. cum ſebo epota decem diebus a cibo abſtinentiam commode toleraſſe. Mirum propterea non eſt, ſi hujuſmodi operarios perpetua fere inappetentia, & nauſeatio comitetur.

Non raro quoque obſervare mihi contigit mulieres prope has officinas habitantes, de uterinis paſſionibus ob hujuſmodi odoris pravitatem conqueri, quod alicui fortaſſe mirum videri poſſet, cum ad hyſtericos affectus graveolentia commendentur ab *Hipp. (c)* ſi naribus apponantur; verum ſicuti non ſemper ſuaveolentia uterinas ſuffocationes excitant, cum etiam odorata, ut cinnamomum, nux moſcata, & ſimilia mulieribus præfocatis pro remedio exhibeantur, quod *Horatii Augenii (d)*, in hujuſmodi caſibus, *infallibile,* ut ipſe ait, *eſt præſidium*, neque id a doctiſſimo *Etmullero* improbetur, & ab *Hipp. (e)*, in libro de Nat. Mul. vinum odoratiſſimum commendetur; ita non ſemper graveolentia naribus admota hyſtericas turbas ſedant, uti obſervavit *Foreſtus (f)*, & de nidore lucernæ exſtinctæ, quo hyſterici inſultus fiunt, fœtus extinguuntur, perantiqua obſervatio eſt. Quare a putri ſebaceo odore nequaquam miror, animales ſpiritus in motus inordinatos cieri, ac ſimul ob nauſeam, ventriculo ad ſuperiora contracto, uterum quoque convelli; ſic aliquando obſervari mihi contigit, delicatas mulieres ad candelæ ſebaceum odorem pro nocturno lumine, animo linqui, & hyſtericis affectibus corripi.

De candelarum ſebacearum pernicioſo nidore videatur *Solenander(g)*, qui refert, fratrem ſuum Joannem ad candelæ ſebaceæ lumen gravioribus ſtudiis intentum, magnam exinde noxam in pulmonibus, & cerebro accerſiviſſe; addit inſuper ex ſebo bubulo graviorem odorem, quam ex ovillo, vel vervecino exire, nobis autem candelæ ſebaceæ nunquam gravius olere cenſentur, quam cum illis aliqua ſuillæ pinguedinis portio admixta fuerit. Elegantem quoque habemus hiſtoriam in actis *Hafnienſibus (h)*, ubi narratur hiſtoria cujuſdam mulierculæ, quæ in formandis candelis promercalibus intenta in gravem capitis dolorem cum vertigine, oculorum ruborem, difficilem reſpirationem incidit, quam mulierem *Olaus Borrichius* curavit, primo vomitum provocando, poſtea aquis pectoralibus cum oxymellite ſcyllitico adhibitis; quibus hoſtem, ut ille ait, viſus eſt ſopire, ſed non multo poſt remediorum uſu intermiſſo, orthopnoica facta eſt, & repetitis medicamentis artem ſuam diris exſecrando, hujuſmodi artifices hortabatur, ut ſi pectori proſpectum vellent, ſub dio ſaltem miniſteriū ſuum exercerent.

Literarum profeſſores ego quoque monitos velim, ut a candelis ſebaceis, quotieſcumque in ſuis muſæis literis operam dant, quantum poſſunt, abſtineant, ac ſi opes non ſuppetant, ut cereis candelis uti poſſint, lucernis ex oleo olivarum, quæ palladi ſacræ ſunt, utantur, ut antiquis ſcientiarum cultoribus mos erat, quorum opera commendabantur, cum lucernam olerent. Hoc idem ſuadet *Fortunatus Plempius (i)*, qui ait, non minus nidorem ac fumum candelarum ſebacearum abor-

(a) Com. 21. 2. Sec. (b) L. 1. Fen. 3. Do. 5. c. 2. (c) 1. de mo. Mul. n. 78.
(d) L. 12. Ep. 7. (e) De affe. fœm. ex utero. (f) L. 28. Ob. 30.
(g) Se. 5. conſ. 6. p. 461. (h) Vol. 5. Ob. 86. (i) De Toga. Val. tue. cap. 35. & 39.

tum inferre, ac fumum lucernæ ex *Plinio*.(a).

Talia ergo medicamenta, quando hujusmodi Artifices curandi occurrunt, qualia a clariſſ. *Borrichio* proponuntur, in uſum revocanda, uti vomitoria, inter quæ ſtibium primum locum obtinet, fortia cathartica, abſtergentia acria, & potiſſimum quæ ex aceto ſunt compoſita, ut oxymel ſcylliticum, ac ſimilia, cum nihil ſit, quod pingue magis tundat ac abſtergat, quam acetum.

Enitendum eſt igitur, ut tam interius quam exterius unguinoſæ illæ particulæ, quibus viſcera, & cutis hujuſmodi Artificum infracta ſunt, ac ſpiritus irretiti, liberque transſpiratus prohibetur, extrudantur, everrantur, ſive ex ſuperius recenſitis affectibus, ſive ex quocunque alio morbo, juxta temporum conſtitutiones, decumbant. Suſpicari enim ſemper licet, aliquid labis humoribus ac ſpiritibus ex fœdis illis particulis ineſſe, quas una cum aere in operum ſuorum exercitio combiberint. Hanc ob cauſam circa V. S. in hiſce artificibus exercendam cautione opus eſt; liberaliter enim detracto ſanguine, citiſſime fatiſcunt illorum vires ac ſpiritus, qui ex conſpurcato ſanguine geniti non poſſunt non eſſe imbecilles ac evanidi.

(a) L. 7. H. N. cap. 7.

De Morbis Tabacopœorum.

CAPUT XVI.

VErum a tam ſordidis, & graveolentibus officinis ad naſorum delicias noſtræ hujus ætatis, ſi lubet, divertamus, ad officinas ſcilicet, ubi Tabacum (liceat mihi hoc vocabulo uti, quando jam Civitate donatum eſt) parari ſolet. Hujus ſeculi (ſaltem in *Italia* noſtra) inventum, ſeu vitioſa conſuetudo eſt pulvis iſte, ex herba Nicotiana compoſitus, nihilque eo frequentius eſt cum mulieribus, tum viris, pueris quoque, ut illius emptio inter quotidianas familiæ impenſas numeretur. Quales ergo noxas tum capiti, tum ſtomacho affigat pulvis iſte ex Tabaco, ſatis norunt ipſi Tabacopœi, dum illum præparant. Inter alias merces, quæ ex *Liburnico Hetruriæ Portu* ad nos deferri ſolent, placentæ quædam ex prædictæ plantæ foliis in funem convolutis concinnatæ reperiuntur, quas operarii explicant, evolvunt, ac molæ ſubdunt, ut in pulverem redigantur; dum autem equi oculis obductis molam circumagunt, Operarii adſtantes, qui Tabaci folia ſuſque deque identidem verſant, antequam aſſueſcant, magno capitis dolore, vertigine, nauſea, & continua ſternutatione tentari ſolent. Tanta enim ex illa tritura partium tenuium, æſtate præſertim, diffunditur exhalatio, ut tota vicinia Tabaci odorem, non ſine querimonia, & nauſea perſentiat. Equi ipſi quoque molam circumagentes, frequenti capitum concuſſione, tuſſi, & exſufflatione, acrem & infeſtam Tabaci exhalationem illam atteſtantur. Puellam hebræam novi (tabacopolia enim in tota fere Italia, ſicuti multi alii publici proventus, *locantur Judæis, quarum cophinus fœnumque ſuppellex*) quæ tota die explicandas placentas iſtas ex Tabaco incumbens, magnum ad vomitum irritamentum ſentiebat, & frequentes alvi ſubductiones patiebatur, mihique narravit, vaſa hæmorroidalia multum ſanguinis profudiſſe, cum ſuper placentas illas ſederet.

De uſu ac abuſu tabaci non eſt, quod hic quicquam agam, ne actum agere videar; qua de re videatur *Magnenus*, qui de hoc peculiarem tractatum conſcripſit, ac doctiſſimus *Etmullerus* in opere nuper Francofurti edito cum multis additamẽtis, ubi exactiſſima tabaci hiſtoria, & medicamen-

menta ex illo parata habentur; damna tamen non vulgaria ex nimio illius uſu ſubſequi fatentur omnes, ac variæ obſervationes apud Scriptores exſtant, de quo videatur *Helmontius (a)*, qui illius fumigationem exſecrando, ſtomachum per illius fuliginem flavedine tinctum repertum fuiſſe affirmat, & occultum virus ipſi adſcribit. Pulmones flaccidos, & exſuccos reddi a tabaci fumo, ac paulatim ad maraſmum deduci, adſtruit *Simon Pauli*, ſicuti, *& Richardus Mortonus (b)*. In hanc rem adiri poterit *Theoph. Bonetus (c)*, qui multas cadaverum ſectiones inſtitutas refert, ex quibus apparet, quam graves & abominandæ noxæ in pulmonibus, ac cerebro, non ſolum ex Tabaci fumo, ſed etiam ex uſu pulveris deprehenſæ fuerint. Ineſſe autem tabaco, ſicuti omnibus iis, quæ ptarmicam vim poſſident, magnam acrimoniam, vellicatio, quam infert naribus, ſatis demonſtrat, uti etiam illius maſticatio, & virulentus nidor, qui efficit, ut Tabacariorum ſemper fœteant animæ.

Tam liberaliter ergo a Tabacopœis odores illi ac pulviſculi volantes, qui acriores ſunt quo tenuiores, per os & nares excepti teneram pulmonum, & aſperæ arteriæ tunicam pungunt, & exſiccant, tetriſque halitibus ſpiritus animales cerebri incolas obfuſcant, imo narcoſi quadam obtundunt, ac eodem tempore ſtomachi fermentum corrumpunt, illius acidum infringendo.

Neque vero quis putet, tam celebrem plantam, Reginæ titulo donatam, Europæis omnibus adeo gratam, multoque magis iis ditionibus, ubi inter magnos proventus Tabaci uſus recenſetur, infamare me velle. Multa a clariſſimis Scriptoribus de Nicotianæ facultatibus literis prodita fuere, ac merito inter plantas medicas locum ſuum meretur, ſolum illius nimius uſus, ac intempeſtivus damnandus, qui efficit ut variam ſortem experta fuerit, ac tantundem bonæ famæ, quantum malæ illi obtigerit. Multum ſalis volatilis tabaci foliis ineſſe, vi cujus abſterſivam & traumaticam vim poſſideat, acidum luxurians compeſcendo, experientia ſatis comprobatum eſt; hinc illius decoctum in empyemate magnis laudibus, ac pro ſecreto commendatur ab *Epiphanio Ferdinando (d)*. Tabaci folia itidem maſticata copioſum phlegma educere, nihil vulgo notius eſt, ac nihil frequentius; non levis tamen error in hoc committitur. Nam non æque in omnibus ſalutaris eſt hujuſmodi maſticatio, & tam copioſa lymphæ eductio; in corporibus enim obeſis, & ubi craſſi ſucci abundent, pulvis ex tabaco, & illius uſus utilem præſtabit operam: non ſic autem in iis, qui slioſo & præfervido ſunt temperamento præditi, ut ſcite advertit præ cæteris *Gulielm. Piſo (e)*. Ego certe non paucos novi ad maraſmum deductos ob hujuſmodi maſticationem, qui, cum ſibi ex ore continuum viderent depluere ſtillicidium, ſuæ incolumitati hoc pacto bene conſultum falſa perſuaſione ſibi blandiebantur, ac iis ægre perſuaderi potuit, male ſanum conſilium eſſe fontes ſalivales, & totum corpus hoc pacto ſuo latice nutritio exhauriri. Adeo inſanabile cacoethes tabaci folia maſticandi, ac fumum ſugendi, tot homines infatuavit, *quod vitium*, ut reor, *ſemper damnabitur, ac ſemper retinebitur*.

Tabacum maſticatum, ſeu illius fumum per tubulum tabacarium exſuctum appetentiam obruere, ita ut longum iter illius uſu poſſit confici ſine famis moleſtiis, & ſtomachi latratu, tradunt multi, inter quos *Gulie. Piſo* (f), qui in peregrina-

 tione

(a) In Cuſtode errante n. 46. ac in Tract. de Mort. Occaſ. (b) Quadr. Bot. c. 6. de Pht.
(c) In ſuo Sepulch. t. 2. lib. 4. Se. ult. (d) Hiſt. 32.
(e) L. 4. c. 45. de re nat. & med. utr. Ind.
(f) In H. N. & Med utriuſque Indiæ l. 5. c. 43. in Tract. Mortis Occaſ.

tione per loca deſerta, tali maſticatione uſus, nec laſſitudinem, nec famem ſenſiſſe affirmat. *Helmontius* idem adſtruit, aitque, id fieri, *non quia Nicotiana famem ſedet, quaſi ſatisfaciat defectui, ſed in quantum ſenſus defectum tollat, ſimulque functionum exercitia*. Ab *Helmontio* non multum diſſentit *Etmullerus* (a), qui ait, Tabacum, veluti omnia Narcotica, ſtuporem in ſpiritus inducere, & ſale volatili oleoſo, ſalſum ſtomachi fermentum obtundere, ſicque famis morbus non ſentiri: revera mihi ſæpius obſervare contigit, hoſce fumibibones, & tabaci maſticatores, non ſecus ac vini egregios potores continua fere ciborum inappetentia laborare. Sicuti enim vinum, ac illius ſpiritus acidum ventriculi fermentum enervant, ac infringunt, ita foliorum Nicotianæ maſticatio frequens, ac illius fumus, ſalivarem ſuccum, & ſtomachi robur obtundunt, ut ſuctionis ſenſus vix præſentiatur. Idem prorſus ſentit *doctiſſimus Plempius* (b), affirmans, Tabacum nequaquam nutrire, ſed copia pituitoſorum humorum in os proiicita, & deorſum demiſſa ventriculum eſurientem & quaſi famelicum expleri.

Mirari autem ſubit quomodo, non ſecus ac in coquinaria, tam ingenioſus fuerit naſus, ut tot artes, tot mangonia excogitarit pro condiendo, ac variis modis parando Tabaco, ut cuique, prout lubet, modo craſſum, modo tenue, modo odorum, modo inodorum, arrideat, neque ſolum naſo, ſed palato quoque ſapiat, illius fumo hauſto, ac per os & nares regeſto, adeo ut quotieſcumque Tabacarios iſtos mihi viſere contingat, pulverem hunc tam avide per nares attrahentes, vel fumum haurientes & exſufflantes, menti occurrat *Orlandus ab Areoſto* deſcriptus, qui amiſſum cerebrum per nares reſorbeat, vel Cacus in ſpelunca Aventini Montis cum Hercule decertans, qui

Faucibus ingentem fumum; mirabile dictu,
Evomat, involvatque domum caligine cæca.

At quale præſidium Tabacopœis præſtabit Ars Medica? Quando cauſa occaſionalis tolli nequeat, & lucri bonus odor hiſce Operariis minus ſenſibilem, & moleſtum reddat tabaci odorem; monendi ſunt, ut in triturando, cribrando, & quomodocumque tractando mercem hanc, ſine cujus uſu, non ſecus ac ſine Baccho & Cerere, frigerent ſpiritus, & civilis elegantia, quantum poſſunt, caveant ab examine illo volantium atomorum, os & nares obvelando, aerem recentem frequenter captando, faciem frigida abluendo, poſca fauces perſæpe eluendo, ac etiam bibendo, cum nihil aptius ſit ad particulas illas, quæ faucibus ac ſtomacho inhæſerint, abſtergendas, obtundendas, quam quæ acetum habent admixtum. Emulſiones ſeminum melonum, ptiſana hordeacea, ſerum vaccinum, oryza in lacte cocta, non inutilem præſtabunt operam, ut minus lædantur. Cum in locis concluſis, & humentibus, ac præſertim cum ſub mola Tabaci folia triturantur, tale miniſterium peragi ſoleat, ac tales operarii, de capitis dolore, & nauſea conquerantur, vomitoria pro more habui præſcribere, ut quæ pulverem hauſtum, & ex ſua natura vomituritionem cientem, breviori via expurgent.

Quoniam ex odoribus, cum ingratis, tum ſuavibus, Artificibus, qui illos tractant, non levia incommoda proficiſcuntur, neſcio, qualis lubido me inceſſerat, ut hic loci, non injucunda parecbaſi, pauca quædam de odorum natura perſtringerem; verum hujuſmodi provinciæ amplitudo me deterruit, veritus quippe, ne ſi in illam pedem immitterem, argumenti jucunditas nimis longe a propoſito me abriperet. Hujuſmodi ergo meditationi pau-

(a) In Tract. de fame læſa. (b) In lib. de Togatorum Valet. tuenda c. 4.

paulisper inſiſtens, ac obſervans, multa quidem de odoribus, tum ab antiquis, tum noſtræ ætatis *Philoſophis* ac *Medicis*, paſſim literis fuiſſe prodita, ſed particularem, & abſolutam hiſtoriam de odoribus in ſcientia naturali adhuc deſiderari, propterea mihi in mente obverſari viſa eſt idea, qua odorum hiſtoria naturalis, & medica conſcribi poſſet, odorum naturam juxta recentiorum, & antiquorum placita philoſophica perpendendo, una cum illorum differentiis, ac diſtinctionibus in ſuas claſſes, proprietatibus, idioſyncraſiis cauſis, natali ſolo, compoſitione, mixturis, ſicque de re unguentaria Antiquorum, exinde procedendo ad medicamenta ex odoribus petita, unde ſpirituum medicina juxta Modernos ortum habuit, poſtremo ad odores biblicos recenſendos, quorum mentio fit in ſacris cōdicibus, & quibus utebantur Judæi in ſacrificiis, ac eos, quorum apud varias nationes *Græcos*, *Romanos*, *Ægyptios*, *Indos* erat uſus in ſuffitibus, & expiationibus, ad placandos & evocandos Deos. Quare materiam amplam viſus ſum ſuboſfeciſſe tractatum conſcribendi, univerſalem odorum hiſtoriam complectentem, ut unico opere quod ſparſim dictum eſt, & quod mihi per varia experimenta obſervare contingeret, haberetur. Olim *Petrus Servius*, *Medicus Romanus*, in ſua elegantiſſima Philologica de odoribus Diſſertatione tractatum phyſicum de Odoribus pollicitus eſt, ſed quantum ſcire licuit, fidem ſuam non abſolvit; meam tamen pro tali molimine, *quod plus temporis, atque olei plus* expoſceret, hic oppignerare non intendo. Multa enim ſunt, quæ e longinquo, ac primo adſpectu plana, & facilia videntur, ſed poſtmodum ardua, & prærupta deprehenduntur; ſcite profecto Poeta:

Tollimus ingentes animos, & maxima parvo
Tempore molimur.

De Veſpillonum Morbis.

CAPUT XVII.

VEſpillonum, & libitinariorum apud veteres operoſius, quam noſtris temporibus, conſueverat eſſe miniſterium. Corpora enim exſtinctorum magna diligentia curabant, illa abluendo, ungendo, cremando, & cineres in urnis condendo; propterea ad hujuſmodi opus accerſebantur *Pollinctores*, *Succolatores*, *Uſtores*, aliique ex viliori plebe; noſtris vero temporibus cadavera ad Templa, ſeu cœmeteria delata Veſpillonibus traduntur, ut in ſepulchris reponantur. Quia vero in urbibus, ac oppidis, ſaltem in *Italia* noſtra, quælibet familia ſuum habet ſepulchrum gentilitium in Templis nobilioribus, plebecula vero in ſuis parœciis in amplis ſepulchris promiſcue recondi ſolet; hinc Veſpillones in antra illa fœtidiſſima, cadaveribus ſemiputridis plena, deſcendendo, ut delatā cadavera in iis recondant, perniciali bus morbis obnoxii ſunt, potiſſimum vero malignis febribus, repentinæ morti, cachexiæ, hydropiſi, catharris ſuffocativis, aliiſque graviſſimis morbis; ſic illis ſemper cadaveroſa facies, & luridus adſpectus, ut qui cito rationes cum Orco inire ſoleant. Ac profecto quæ gravior cauſa, & magis afficax ad peſtilentes morbos excitandos fingi poteſt, quam talis in ſepulchra deſcenſus, ubi neceſſe ſit, ad aliquod tempus putidam auram illam inſpirare, ob cujus hauſtum animales ſpiritus (quorum natura, ætherea eſſe debet) coinquinentur, ineptique fiant ad munus ſuum exſequendum, ſcilicet ad totam vitalem machinam ſuſtentandam? Haud immerito

ſcri-

ſcripſit *Hippocrates*(a), *aerem Mortalibus vitæ, & morborum auctorem eſſe*; non poteſt ergo ſepulchralis aer veſpillonibus non eſſe ſumme pernicialis, & maſſæ ſanguineæ corruptor. Antiquitus ad tam vile miniſterium, ſicuti ad metalla, & cloacas, cogebantur ſervi publici, qui ſemiraſi erant, & inſcripti dicebantur, unde *Martialis*;

Quatuor inſcripti portabant vile cadaver,

Accipit infelix qualia mille rogus.

Noſtra hac ætate ſordidum lucrum, ſeu neceſſitas ipſa, & egeſtas liberos homines ad hujuſmodi opus exſequendum compellit, ſed ſorte parum fauſta; nullum enim Veſpillonem ſenem videre adhuc mihi contigit. Quantum vero polleat ad aerem inquinandum, cadaverum ex quocumque animalium genere corruptio, nemo non novit, cum ſæpe obſervatum ſit, poſt magna prælia commiſſa, per inſepulta cadavera, ſeu per antiqua ſepulchra incaute aperta, diras peſtilentias enatas: quæ ingentem populorum ſtragem ediderint. Mirum itaque non erit, ſi Veſpillones, & Buſtuarii, cadavera tractando, ſepulchrorum oſtia reſerando, ac dum in illa deſcendunt, peſtiferos morbos accerſant. Veſpillo quidam ſatis notus, quem Piſtonem nomine vocabant, cum juvenem tumulaſſet veſtibus bene munitum, & calceamentis novis indutum, paucos poſt dies circa meridiem Templi fores apertas obſervans, ſepulchrum adiit, ac lapide amoto, in ſepulchrum deſcendit, diſcalceatoque cadavere, ſuper illud concidit, ibique animam efflavit, violati ſepulchri pœnam merito luens.

Odor hic peſſimus perſæpe in ſacris Ædibus æſtate præſertim, manifeſte perſentitur cum gravi adſtantium noxa, ob ſepulchrorum copiam, & frequentem illorum reſerationem, utut thure, myrrha, aliiſque odoratis rebus vaporentur Templa. Hinc non immerito hanc noſtrorum temporum conſuetudinem cadavera intra ſacras Ædes tumulandi improbat *Lilius Gyraldus* in Opere ſuo eruditiſſimo de vario ſepeliendi ritu, cum priſcis temporibus, ac ſub ipſis Chriſtianæ Religionis primordiis, ſola Martyrum Corpora in Templis recondi ſolerent, cæteri vero Fideles prope ſacras Ædes, ſeu in Cœmeteriis tumularentur. Ruſticana gens noſtra decentius ſane, quam urbana, ſuorum cadavera ſepelire pro more habet; quemlibet enim ex ſuis fato functum in arca lignea reponunt, & alta ſcrobe effoſſa in prato, prope ſuas Parœcias humo committunt, amicis, ac propinquis id muneris exſequentibus. Inſtituto mehercle laudando conſueverant *Romani* extra Urbem cadavera efferre, uti etiam *Athenienſes* in Ceramico, ſeu rogis imponendo, cineresque urnis lapideis, ſeu æneis, condendo, via latina, & Flaminia, ac præcipue militares viæ ob monumentorum frequentiam apud Romanos erant valde celebres, unde *Juvenalis* (b):

experiar, quid concedatur in illos,

Quorum Flaminia tegitur cinis, atque Latina.

Id autem tribus ex cauſis agebant, ut laudatus *Giraldus* aſſerit, primo quidem, ut monumenta illa Viatoribus incitamento eſſent ad virtutem capeſſendam; hinc eſt, quod antiqua Epitaphia, ut plurimum Viatores alloquerentur; ſecundo, ut quotieſcumque Civitas obſidione premeretur, Cives contra hoſtes alacrius pro ſuorum cineribus pugnarent; tertia, quæ erat potiſſima cauſa, ut a tetris exhalationibus, quæ a cadaverum putrefactione emanant, Urbem ſartam tectam ſervarent. Singulari autem privilegio Virginibus Veſtalibus, ac ſolis Imperatoribus permiſſum fuit, ut intra Urbem tumulari poſſent; quin lege duodecim Tabularum, ut apud *Tullium*(c) legimus, cavebatur ne Uſtrina, licet extra Urbem, prope ædes alienas inſtitui poſſet; *Rogum buſtumve novum ne prope Ædes alie-*

(a) Lib. de Flatibus n. 6. (b) Sat. (c) P. 2. de leg.

alienas 60. ped. invito Domino adiicito. Sic apud *Tullium*; neque id ob incendii metum, ut idem ait, ſed ob tetrum in cadaverum uſtura odorem. Adeo cavebant Veteres, ac aeris ſalubritati pro publica incolumitate proſpiciebant, ut extra Urbis Pomœria non ſolum immunda quæque, ſed ſuorum quoque cineres ablegarent. Ipſam quoque agrorum ſtercorationem damnabat *Heſiodus*, conſultum magis volens ſalubritati, quam ſoli fæcunditati, ſicuti ædilitio edicto vetabatur, ne quid ſcorteum, hoc eſt ex pellibus, Templis inferretur; nefas enim erat aliquid morticinum in Templis recondi.

Ut vero penſum meum abſolvam, Veſpillonum, quorum miniſterium adeo neceſſarium eſt, incolumitati proſpiciendum; æquumque eſt, ut quando mortuorum corpora una cum Medicorum erroribus humi recondunt, Ars Medica iiſdem beneficium aliquod pro dignitate ſervata rependat. Cautiones itaque iis proponendæ, ut minorem noxam, quantum licet, in opere libitinario perſentiant, eæque eſſe debent, quæ peſtis tempore in uſu eſſe conſueverunt, nempe, ut os, & fauces acri aceto abluant, ac ſtrophiolum aceto imbutum geſtent in pera, ut odoratum, ac ſpiritus reficiant, monumenta pauliſper aperta relinquant, antequam in illa pedem immittant, ut concluſi halitus pauliſper exſpirent. Opere peracto, ac domum regreſſi, veſtes mutent, ac munditiei ſtudeant, quantum fert miſera illorum conditio. Ubi vero ex aliquo morbo ægrotant, magna circumſpectione curandi. Ego quoties hujuſmodi hominum genus curandum habui, ſatis parce ſanguinem detraxi; illorum enim ſanguis cadaveroſus eſt, ac qualis facici color: purgantia potius erunt ex uſu, ut quæ magis conveniant hiſce hominibus, qui fœda laborant cacochymia, & in Orci familiam citiſſime tranſire ſolent.

De Obſtetricum Morbis.

CAPUT XVIII.

A Veſpillonum miniſterio toto cœlo differt Obſtetricum officium, hæ ſiquidem hominis in mundanam ſcenam ingreſſum curant, illi egreſſum; munus tamen amborum, mortalis vitæ ortum & occaſum reſpiciens, qualis ſit humana conditio, ſatis teſtatur. Obſtetrices ergo, ſi non tam gravia damna referunt, dum Puerperis aſſident, uti Veſpillones cadavera tumulando; non immunes tamen, nec impune ſemper a morbis abeunt: partus excipiendo una cum uterina proluvie, quæ ab antro muliebri confertim profluit, ut ipſæmet teſtantur, & obſervatio in non paucis planum fecit. De pravitate lochiorum non eſt, quod hic verba faciam, cum ad paucas horas illorum fluxus, vel diminutus, vel ſuppreſſus ſatis ſit ad Puerperas necandas. Haud ſum neſcius, multas antiquitus quæſtiones fuiſſe, & adhuc eſſe de menſium nequitia, quam talem eſſe ſcripſit *Plinius* (a), *ut multa aceſcant, ſteriléſcant tactæ fruges, moriantur inſita, exurantur hortorum germina & fructus, quibus Mulieres inſederint.* Sanguinem tamen menſtruum a tot criminibus illi impactis abſolvere contendit *Fallopius* (b), qui aſſerit, ſanguinem menſtruum bonum eſſe, & ſua natura laudabilem, ſi fœmina alioquin ſana ſit, ac eundem ipſum eſſe, ex quo Mulier, & fœtus ipſe nutriuntur, neque niſi a ſola copia ſanguinis uterum ad excretionem irritari; cui opinioni favet (c) *Rodericus a Caſtro*, *Gugl. Ballonius*, qui menſtruam per uterum excretionem, non qualitate, ſed quantitate peccare, & in annotationibus

ad

(a) L.7.H.N.c.15. (b) De Med.Purg.c.1. (c) De univ.Mul.Mc.l.2.c.10.l.2.Conſ.Hiſt.2.

ad quandam hiſtoriā locum inſignem *Hippocratis (a)* obſervat, ubi Præceptor menſtruum ſanguinem non fluorem, ſed *Florem* appellat τὰ καταμήνια ἄνθειν, imo idem *Ballonius* neque qualitate, neque quantitate peccare aſſerit meſtruum cruorem, *ſed hujuſmodi purgationem perfici arcano, & admirabili quodam naturæ conſilio, aut divina providentia ad futuram procreationem.* Mihi certe non ſemel, nec ſine magna admiratione obſervare licuit, mulieres diuturnis morbis confectas, & ad maraſmum fere deductas, ac præcipue nobilem Monialem per decennium in lecto decumbentem prorſus exhauſtam, cui quolibet menſe, ſtatis diebus, menſes quamvis in ſatis modica quantitate, & ad paucas ſtillas, apparent. His tamen non obſtantibus, menſtruo ſanguini malignum aliquid ſubeſſe merito ſuſpicari licet; non ſolum enim nomine excretionis, ſed ſecretionis menſtruus fluxus notatur, quæ ſecretio cujuſdam nobis ignotæ fermentationis beneficio perficitur, particulis quibuſdam ſalinis, ac omnigenis ad uteri glandulas præcipitatis, & e corpore ablegatis.

Vim hujus fermentationis, ac inteſtinæ perturbationis ſatis experiuntur mulieres ipſæ, cum menſtruus fluxus inſtat, ac dum actu profluit; quare a nonnullis, nec inepte, febris menſtrua appellatur, ſed febris medica; quam poſtmodum melior ſtatus, & corporis alacritas conſequitur; eleganter propterea *Oribaſius (b)*, de moleſta hac purgatione tractans, ſcripſit, *Mulieres, unde gaudent, inde triſtari, & unde triſtantur, inde gaudere.* Si porro hiſtoriis adhibenda fides, menſtruum propinatum philtri loco habetur, & vim dementandi poſſidere creditur, quo modo ferunt, *Cajum Caligulam* ab *Uxore Cæſonia* potionatum. Inter cautiones chirurgicas pro vulnerum curatione, *Fragoſio, Lanfranco,* aliiſque celeberrimis Chirurgis advertentibus, hæc quoque numeratur, quod linea filamenta ex linteaminibus, & induſiis mulierum, non adhibeantur, licet pluries ablutis, quod religioſe ab omnibus Chirurgis obſervari ſolet, idque ob menſtrui cruoris virulentiam, quin monent, ut ab adſpectu vulneratorum arceantur mulieres menſtruatæ, ac homines quoque a venereo ludo adhuc calentes, ob hircoſam ſuffumigationem, quam redolent; adeo ut non ita fabuloſum videatur, id quod refert *Plinius (c)*; & *Joachimus Camerarius apud Gaſparum a Rejes (d)*, apes nimirum homines inſequi ab aphrodiſiaca palæſtra adhuc madentes, cum odorum ſuavitate maxime oblectentur, & caſtitatis ſint obſervantiſſimæ.

Quidquid ſit de menſtrualis ſanguinis conditione, num revera talis ſit, qualis paſſim creditur, neutiquam tamen dubitare licet de uterino profluvio, quod partum præcedit & conſequitur, quin malignitatis, & virulentiæ particeps ſit, quod ſatis demonſtrat lochiorum ſubita ſuppreſſio, vel parcior fluxus; malignæ febres ſiquidem præſto ſunt, quæ miſeras puerperas citiſſime ad interitum deducunt; quod non ita evenit in ſimplici menſium ſuppreſſione, quæ ſi morboſas mulieres, & cachecticas reddit, non tam funeſta eſt, nec tam citam mortem accerſit. Suffuratur enim fœtus ſeu ex ſanguine, ſeu ex chylo id, quod magis ſincerum eſt ac ſpirituoſum, ſicque utero gerens geniali ſucco fraudatur; unde non ſolum in tota maſſa ſanguinea prava fit humorum congeſtio, ſed in ipſa quoque uteri ſubſtantia, quæ in gravidis tempore geſtationis, notante *Graafio, & Sylvio,* inſigniter craſſeſcit, ut quo magis diſtendatur, magis incraſſetur. Humorum ſaburra propterea quæ prius, cum quieta eſſet & concluſa, non multum negotii faceſſebat, partus tempore, *commota velati Camarina* ut dici ſolet, ni prompte, & continua-

(a) 2. de Mo. Mul. (b) Vid. Braſau. l. 5. Aph. 36. (c) L. 7. H. N. c. 7. (d) Camp. El. Q. 54.

nuato effluxu expurgetur, interimit.

Obſtetrices igitur, dum parituris ſuper ſellam poſitis procumbentes adſtant, manibus expanſis partum excepturæ, ac in hujuſmodi miniſterio ad plures horas perſtant, non leves noxas ex ſtillantibus lochiis in ipſis manibus perſentiunt, ut aliquando a rodente, & acri materia iiſdem manus inflammentur & ulcerentur. *Fernelius* (a) contagioſorum morborum vim admirans, refert, obſtetricem quandam, quæ parturienti opem tulerat, talem in manu læſionem paſſam fuiſſe, ut illi tandem manus corrupta exciderit; puerperam tamen illam, ait *Fernelius*, gallica lue infectam fuiſſe. Quemadmodum igitur nutrix pollutum infantem lactans, in mammis primo luem contrahit, & a nutrice vitiata infans altus in ore & faucibus prima gallici morbi germina & cruciatus præfert; ita obſtetrix illa in ipſis manibus, ſuper quas ſtillabat gallica lochiorum illuvies, tam gravem noxam experta eſt. Id tamen ſagacibus, & expertis obſtetricibus non prorſus ignotum eſt; ubi enim illis alicui puerperæ gallica lue infectæ operam ſuam præſtare neceſſum eſt, linteis manus obvolvunt, ut ab ipſis accepi, ac illas aqua & aceto perſæpe abluunt, cum periculo ſuo didicerint, poſſe facillime hoc pacto luem veneream, aliosque morbos communicari. His addendum, quod obſtetrices pravos odores ac halitus ex ſtillanti fluore, per os & nares excipiant, nec modum habeant, quo ſe tueantur, niſi alienis ac bene olentibus odoribus puerperis hyſtericas paſſiones excitare velint.

Minus forſan in *Anglia*, *Gallia*, *Germania*, aliiſque Regionibus patiuntur obſtetrices, cum puerperæ decumbentes in ſuis lectulis fœtus ſuos edant, non in ſellis perforatis ſedentes, uti in *Italia*, quibus dum obſtetrices aſſident pronæ ſemper & incurvæ, expanſis manibus, ad oſtium matricis fœtum proditurum opperientes, tanto labore ac patientia (ubi præſertim matronis aſſident, ac laborioſi partus ſunt) fatigantur, ut partu tandem edito, lares ſuos repetant infractæ & elumbes, artem ſuam diris execrantes.

Num apud veteres puerperæ ſuper ſellas, an in lectulis fœtus ſuos edere pro more haberent, mihi non ſatis compertum, utut in hanc diſquiſitionem233 curioſe incubuerim. Id autem ſatis perſpectū eſſet cum multis aliis ſcitu dignis, niſi vulcanus ſortem hanc literariæ Reip. invidiſſet, *Tho. Bartolini Bibliothecam* concremando, ubi opus elegantiſſimum ad umbilicum pene deductum de puerperio veterum vir clariſſ. habebat. Mos tamen partus in lecto edendi etiam apud noſtrates cœpit inoleſcere ritu ſane, ut reor, laudando, multa ſiquidem incommoda ſic evitantur. Sæpe enim contingit (niſi partus ſint adeo faciles) ut mulieres, antequam pariant, pluries e lecto ad ſellam, & e ſellis ad lectum, poſt irritos conatus referantur cum magna virium jactura; ſeu, poſtquam enixæ fuerint, magnis hæmoragiis ſubſequentibus ſuper ſellas ipſas animo linquantur, & expirent. Fœtus autem facilius effundi jacendo, quam ſurrecto corpore, aut ſedendo, docent bruta omnia, quæ humi procumbunt, dum pariunt, obſtetricante natura. At fortaſſe id brutis neceſſarium videbitur, ne illorum fœtus in terram concidant, & exanimentur, ſeu quia, cum prona in terram ſpectent, alium uteri poſitum ab homine obtineant, ideoque in illis facilior ſit fœtus excluſio; verum etiam parva animalia, ut catellæ, feles, mures, in quibus de caſu fœtus e ſublimi non multum vereri oportet, jacendo pariunt. Neque vero crediderim, ſitum uteri rectum in parituris ad faciliorem partum multum conferre, cum ſuſpicari liceat, fœtum e ſuis involucris expeditum, & exitum affectantem, præpropere ad uteri vaginam præcipitari, ac per-

(a) L. 2. de ab. mor. cau. cap. 14.

perſæpe in ſitu præternaturali, ut non raro obſervatur, exporrectis manibus, ſeu quoque alio modo prodire.

At quonam præſidio Obſtetricibus Ars Medica obſtetricabit, ac opem feret, ut artem ſuam ſine noxa, quantum licet, exerceant? nonniſi ut identidem, quando ſint induciæ, manus & brachia aqua aut vino abluant, ut ab opere ſuo expeditæ, faciem ac fauces poſca colluant, veſtes puras domum reverſæ induant, ſummatim munditiei ſtudeant. A Vetula quadam Obſtetrice accepi, ſe, quotieſcunque Puerperam aliquam haberet gallicæ luis ſuſpectam ſeu cachecticam, extremos conatus parituræ opperiri, antequam illam ſuper ſellam reponat, ne tamdiu lochiali tabe manus conſpergantur.

De Nutricum Morbis.

CAPUT XIX.

Obſtetricibus munere ſuo defunctis, Nutrices ſuccedunt, quæ fœtum editum alendum ſuſcipiunt: hæ quoque in lactationis progreſſu variis affectibus tentari ſolent. Hic autem nutricis nomine non ſolum intelligi velim eas mulieres, quæ pretio conductæ alienos partus, ſed eas etiam, quæ proprios lactant. Affectus autem, quibus ut plurimum Nutrices vexari ſolent, ſunt contabeſcentiæ, hyſtericæ paſſiones, puſtulæ, & ſcabies, capitis dolores, vertigines, anhelitus difficultates, ac viſus imbecillitates; multa alia quoque incommoda patiuntur, in mammis præſertim, dum lac nimis abundat, dum grumeſcit in mammis, dum mammæ ipſæ inflammantur, abſceſſum patiuntur, ac in papillis ſciſſuræ naſcuntur. Facile eſt autem concipere, quomodo ex diuturna lactatione ſequatur atrophia & contabeſcentia; fœtu enim grandiori facto multumque lactis ſugente (ſive lac ex ſanguine, ut Priſci ſenſere, ſeu ex chylo, ut rectius Recentiores, generetur) Nutricum corpora geniali ſucco fraudantur, quo nutriri deberent, & ſic paulatim graciles ab exhauſtu, & junceæ fiunt, ut Plautino verbo utar, ac præſertim cum gemellos interdum lactant, ſeu cum lucri gratia una cum proprio filio puerum collactaneum habent. Affectibus vero pruriginoſis corripi ſolent, tum quod tractando, & ulnis ac in ſinu infantes geſtando, qui lactea cruſta, & acoribus infeſtari ſolent (dum, qui ſic non purgantur a magnis morbis corripi ſolent, teſte *Hippocrate* (a)) Nutrices inficiuntur, tum quod benigniori ſanguinis ſeu chyli parte ad mammas delata, & in lac permutata, ſeroſi, & ſalſi humores ſuperſunt pro corporis alimonia, qui poſtea in cute puſtulas, & pſoram excitent. *Lactans quædam puſtulas per corpus quidem habebat, cum autem ceſſavit lactare, ſedatæ ſunt æſtate*, ſcripſit *Hippocrates* (b); locum hunc egregie explicat *Martianus* noſter (noſtrum appello, quia in hiſce Regionibus natus & educatus, utpote Saxolenſis, non Romanus) contra *Valeſii* expoſitionem, qui ſibi finxit, huic mulieri, dum lactaret, menſtrua defeciſſe, ac propterea ex multa cachochymia puſtulas ortum habuiſſe; ait enim *Martianus*, cauſam harum puſtularum rejiciendam potius *in errata, quæ committunt lactantes in cibo, & potu, hoc modo lac augeri exiſtimantes, partim appetentia irritante, quæ in lactantibus magna eſſe conſuevit*, quibus accedunt vigiliæ, ſomni interrupti, quibus Nutrices lactationis cauſa frequenter ſubjiciuntur, quorum occaſione cruditates in corpore generantur, quibus ſi quid humoris ſalſi aſſocietur, puſtularũ apta materia evadunt.

(a) De Morb. Sac. n. 7. (b) 2. in 2. Epid.

Aliam hiſtoriam lactantis mulieris habemus pariter apud *Hippocratem* (a); *Therſandri uxor leucophlegmatica non valde exſiſtens lactans acute febricitavit. Huic lingua exuſta eſt, aliis etiam uſtionem ſubeuntibus; Sub hoc tempus lingua etiam exaſperabatur, ut grandine multa, & lumbricis per os. Circa* 20. *vero non perfecte judicata eſt*; eodem modo *Valleſius* acutæ febris cauſam menſtruis evacuationibus detentis acceptam refert; *eſt enim maxima lactantium noxa*, ait ille, *impura excrementa, quæ ſingulis menſibus exire ſolent, retinere pro puro lacte, quod exſugitur.* Verum *Martiani* expoſitio magis arridet. Lactantes enim in ſtatu præternaturali nequaquam ſtatuendæ ſunt, eo quod lactationis tempore iis menſes non fluant, quod equidem verum eſſet, ſi naturaliter ſimul lactarent, & menſtruas purgationes haberent, ſed potius culpanda ſunt errata in victu, noctes inſomnes, ſucci nutritii exhauſtus, & alia a doctiſſimo *Martiano* recenſita. Mulierem enim illam craſſis ſuccis refertam in univerſo corpore, ac primis viis, ut dici ſolet, ex ipſis verbis Divini Præceptoris, ſatis conſtat, dum illam ſcripſit leucophlegmaticam fuiſſe, & lumbricos per os rejectaſſe.

Has igitur ob cauſas, viſus imbecillitatem, capitis dolores, vertigines, dyſpnœas identidem pati ſolent Nutrices, & albis fluoribus obnoxiæ fieri, ac præcipue cum ad plures annos protrahitur lactatio. *Experientia compertum eſſe*, ait *Ballonius*, (b) Medicus ſuorum temporum experientiſſimus; *omnes fere mulieres, quæ diu fuerint Nutrices, gracileſcere, aut morbis poſtea opportunas, aut debiles vivere, aut fluxui muliebri obnoxias*; in iis enim facilis eſt humorum liquatio, & partium excipientium propenſio, quod cuidam mulieri contigit, ait ille, quæ adeo lacte exuberabat, ut diu tres infantes lactaverit; hinc vaſorum inanitio & infirmitas conſequi potuit. Idem *Ballonius* (c) caſum refert cujuſdam nutricis, ex quo cautio non contemnenda pro nutricum recta curatione elici poterit; lubet autem ejuſdem verba referre; *Cuidam mulieri in ſpinam fluxio, rigida pene erat, nutrix erat, & lactandi diligẽtia, & aſſiduitas occaſio mali fortaſſe fuerat. Datum medicamentũ potens; goſſypiũ cũ oleo applicatum; brevi convaluit, ſecta vena non eſt; Lecti tepor, & unctio pepaſmũ promoverunt. Alius Medicus venã fortaſſe aperuiſſet*; hinc errant perſæpe *Medici*, qui cauſas affectuum in Nutricibus ad menſium ſuppreſſionem referentes, ſubito ſectionem venæ imperant. In ſimili caſu hodierni *Medici*, apud noſtrates ſaltem, non ſemel tantum, ſed bis aut ter venam ſecuiſſent, quod remedii genus ſi omitterent, grande nefas, & morte piandum, ſe patraturos crederent. Ubi enim Nutrix aliqua ob prædictos affectus, ſeu quo alio morbo laboret, in ſanguinis miſſione pro curationis cardine ſpem totam reponunt, eo ſolo fundamento, quod toto lactationis tempore a menſtruis purgationibus immunis fuerit; verum in hoc ſæpiſſime peccari ſolet, non enim ſolum ad menſium carentiam, tanquam ad mali fomitem & ſanguinis abundantiæ cauſam reſpiciendum, ſed ad cacochymiam, & malum ex longa lactatione contractum. Quare cum obviæ ſint, ac paſſim occurrant lactantes curandæ, paucæque ſint (apud noſtrates ſaltem) quæ in Nobilium domibus infantes alant, & quæ opipare vivant, caute procedendum in venę ſectione, ne corpus magis effœtum reddatur, & morbus ingraveſcat; in hoc bivio itaque ſatius eſt, per viam medicamentorum purgantium incedere, quam per phlebotomiam intempeſtive, ſeu temere inſtitutam.

Quot porro incommoda in ipſis mammis patiantur Nutrices, veluti nimiam la-

(a) 4. Epid. c. 4. ex Valleſ. (b) L. 2. Ep. (c) L. 2. Epidem.

ctis abundantiam, & profuſionem, cum lac tenuius eſt(unde ſequatur virium imbecillitas & atrophia) lactis grumeſcentiam, mammarum inflammationes, abſceſſus, in papillis ſciſſuras, nemo non novit; propterea ab horum affectuum cauſis exactius perquirendis, & curatione proponenda, ne actum agere videar, ſuperſedebo, cum apud Practicos hæc omnia proſtent abunde deſcripta, una cũ magna remediorum ſupellectile, veluti videre eſt apud experientiſſimum *Etmullerum* (a).

Solent interdum Nutrices de dolore quodam compreſſivo in dorſo conqueri, quod obſervatur potiſſimum in iis nutricibus, quæ recenter pepererint, & multo lacte abundent, ob mammas nimis molles & laxas, ſeu quia ab infante debiliori non ſatis exhauriantur, dolorem autem compreſſivum in dorſo præſertim perſentiunt, eo quod vaſa lactea thoracica, circa aggerem ſpinalis medullæ perreptantia, & chyloſam materiam pro lactis generatione ad axillares ſeu mammas (ut creditur) deferentia, nimis turgeant, ac diſtenta ſint, cujus remedium erit moderamen in victu, ac præſertim in generoſioris vini potu, atque etiam aliqua ſanguinis detractio, ſi dolor premat; hæc autem doloroſa compreſſio, quam interdum febris conſequitur, obſervari ſolet in mulieribus euſarcis, & habitioribus.

Hyſtericis quoque affectibus, ut ſuperius annotavi, infeſtari ſolent Nutrices, ac eæ potiſſimum, quæ in domibus Nobilium degunt euchymis cibis altæ, ſed magna diligentia procul a conjugali commercio cuſtoditæ; ventre enim ſaginato, uterus liquore ſeminali turgeſcens, indignatur, ac in furores agitur, cum non exigua lactei liquoris in mammis defœdatione. Omnes fere, qui de nutricum regimine ſcripſere, hoc primum, tanquam rem indubiam, ac veluti oraculum e Tripode accipiunt, quod nutrix a virili concubitu abſtinere debeat, ne lac vitietur. *A Venere omnino abſtinendam eſſe, quæ lac præbebit, moneo; nam & menſes viri conſuetudine provocantur, & lac odoris gratiam in deterius mutat*; verba ſunt *Galeni* (b). Nimius eſſem, ſi Auctores omnes, qui cautionem hanc, tanquam neceſſariam proponunt, recenſere vellem, quam ſicuti parum rationi conſonam, ita non multum ſalutarem, neque experientiæ congruam deprehendi. Haud ibo inficias, quod ſi lactans conceperit, non niſi pravum, & imbecille alimentum ſuppeditare poſſit, & quin ſubito ablactandus ſit infans, ſeu alteri Nutrici tradendus. Satis curioſa eſt hiſtoria, & notatu digna, quam *Regnerus de Graff* (c) refert; ait enim, quendam *Delphis* Catellam ſatis pinguem domi habuiſſe, cujus mammis lac Felis exſugebat, licet catella nunquam generaſſet, quã idcirco Herus diligẽter cuſtodiebat, ne tunc temporis, cum illam coitum appetere cognoſcebat, domo exiret, & amaſium reperiret cui jungeretur; ſed cum tandem canis extraneus clam illam iniiſſet, ex eo tempore felis noluit amplius catellæ lac exſugere. Inficiari itaque non auſim, quin concubitus, ſi immodicus ſit ac ſatis frequens, lacti labem aliquam affricare debeat; at forſan, lac magis vitiari credendum eſt, ſi nutrices, quæ infantes in alienis domibus nutriunt, a ſuorum conjugum conſuetudine & adſpectu quoque arceantur, adeo ut lares ſuos ac filios inviſere nequeant; ex quo fit, ut vetitos hymenæos magis appetant, ac perverſas curas animo diu noctuque verſantes, in hyſtericas paſſiones, eaſque vehementes prolabantur; ſic quidquid delirant nutrices, ſeu qui ipſas domi alunt & oculatius quam proprias uxores cuſtodiunt, plectuntur innoxia infantum corpuſcula.

Sentiant ergo, ut lubet, Scriptores fere omnes, & *Galeni* placito ſubſcribant, jubeantque nutrices a virorum conſortio prohibendas, ac in gynecæis tanquam in car-

(a) Valet. Infant. (b) In p. de tuen. val. c.9. (c) De Virg. Organ.

carceribus detinendas, namque ego illorum pace aliter ſentio, ac veluti Orator(a) quidam ajebat circa judicium recte dicendi, *Ad populum provoco*; adverto enim apud popularem gentem, matres omnes fœtus ſuos alere, niſi fortuitum aliquid contingat, & cum ſuis conjugibus qualibet nocte cubare, nec ſine conſueto veneris exercitio, neque tot incommoda, & lactis depravationes obſervari, quot verentur, ac ſibi fingunt *Medici* in Magnatum ac Principum nutricibus, quas volunt caſtrati addictas; propterea cautelam hanc non adeo tutam ac ſalutarem eſſe exiſtimo, utut a celebrioribus *Practicis* commendetur. Profecto in hac Civitate perpauci modo ſunt Nobiles, qui propriis in domibus nutrices habeant; cum enim illarum ſalacitas, & petulantia, poſtquam bene paſtæ fuerint, intoleranda ſit, nec quicquam felicius obſervent filios ſuos educari, quam urbanæ plebis, & ruſticanæ gentis filios, ni forſan morboſiores ſint ac imbecilliores, propterea omnes fere liberos ſuos nutricibus tradunt, quæ illos propriis in laribus una cum ſua familia nutriant, quin lubentius ruſticanis mulieribus, quam urbanis natos ſuos committunt, ut robuſtiori lacte alantur.

Unus, quod ſciam, laudatus *Martianus*(b) regulã hanc, nutrices a virili concubitu arcendi, licet bona fide tam ſalutarem creditam, prorſus improbat; cum enim modum, prout ipſe ſentiebat, quo in gravidis & puerperis lac generetur, indicaſſet, hæc ſubdit verba. *Quæ ſi vera ſunt, non recte ſentire videntur illi, qui coitum nutricibus prohibent, lac inde vitiari exiſtimantes; coitu enim mediante motus concitatur in utero, a quo lactis generatio dependet, & ex coitu alacritas inducitur mulieri, unde venulæ laxantur*, ut dicebat *Hippocrates* (c), *quæ ad lactis ubertatem, ac bonitatem plurimum conferre indubitatum eſt; imo ſi veneri aſſuetas, abſtinentia tantopore lædit, quod viro orbatæ quotidie experiuntur, quæ variis morborum generibus fiunt ſubjectæ, nutrices a proprio viro penitus ſegregare non eſt tutum*. Hæc Vir ille doctiſſimus. Profecto ſi res bene penſitetur, lactis primordia geneſin ſuam utero debere, fateri neceſſum eſt; Utero enim veneris deliciis exſultante & commoto, univerſa corporis ſyſtaſis commovetur, & vaſa ſanguifera ampliora fiunt. Hic mihi ſuccurrit conſuetudo quædam, ac nutricum apud Veteres in ſolemni nuptiarum celebritate officium; nutrix enim novæ nuptæ, primo thalamum ingreſſuræ, collium filo metiebatur, mane vero obſervabat, num idem filum ad collum remetiendum ſufficeret; quod ſi non ſatis fuiſſet, lætabunda proclamabat, virginem a viro mulierem factam fuiſſe; ſic *Catullus* ad ritum hunc alludens in nuptiis *Thetidis, & Pelei*:

> *Non illam nutrix orienti luce reviſens,*
> *Heſterno collum poterit circumdare filo.*

Collo ſcilicet novæ nuptæ turgidiore facto, ac venis in aphrodiſiaca palæſtra tumefactis.

Mecum ſæpe ad mechanicum Naturæ artificium animum advertens, quo edito fœtu, ac etiam ante partum, lac generetur in mammis, quaſi ab intelligentia quadam id fiat, quæ prodituri fœtus neceſſitati in anteceſſum proſpiciat, nihil inveſtigare potui, quo mihi ſaltem blandiri poſſem, ſicuti curioſitati haudquaquam ab iis ſatisfactum, qui quæſtionem hanc tractarent, quos inter (d) *Diemerbrœkius*, *Gaſparus Bartholinus*, *Thomæ filius*, aliique, quos memorat laudatus *Diemerbrœkius*, quare circa rem hanc paululum digredi licéat.

Lactearum hiſtoria, quam in hoc fortunatiſſimo ſeculo primus inchoavit *Aſelius*,

(a) L.7.Ep.17. (b) De Nat.Pu.ver.250. (c) De Mor.Mul.l.p. (d) L.1.c.2.Anat.Diſ.de Mamis

lius, abſolvit *Pecquetus* (quamvis illam adumbraſſe viſus fuerit (a) *Hippocrates*) ſat celebris eſt, cum Profeſſorum nemo in re Medica tam hoſpes ſit, qui chyli motum per proprios ductus, & in vaſa ſanguiflua ingreſſum ignoret, ſeu quid Recētiores ſentiant de lactis materia, quam firmiter credunt a chyli fontibus derivari (quamvis Profectorum induſtria vias adhuc non indigitarit, utut *Diemerbrœkius* multis exemplis illam demonſtraſſe perſuaſum habeat) adeo ut lac chyli portionem eſſe ſanguini permixtam, ac in mammis ſeparatam credibile ſit, uti *Bibliothecæ Anatomicæ Auctores* arbitrantur, idque ſat probabilibus conjecturis, quas primus mente concepit, ac mundo patefecit *Martianus noſter*(b), qui egregius *Hippocratis* commentator ſi modo viveret, ac lactearum ſylvam, quam ſibi confinxit, intueretur, quantum ſibi plauderet; hæc, inquam, olim dubia de lactis materia, modo in propatulo ſunt; ſolum ſupereſſet, ut reor, modum mechanicum noſſe, quo appropinquante partu, ac etiam poſt partum, licet large fluentibus puerperiis, chyloſus latex in mammarias glandulas, tam pleno fluento urgeatur, cum eo non ſponte chylum moveri, neque a ſomniata vi tractrice abripi, ſeu a facultate quadam intelligente dirigi, pro comperto ſit.

Quando igitur Recentiorum commenta in hac re non perplacent, Veterum adeamus oracula, ac videamus, num aliquid referre contingat, quod veri ſpecimen aliquod præferat.

Qui vetere utuntur vino ſapientes puto,
Et qui lubenter; veteres ſpectant fabulas:
Nam novæ, quæ prodeunt fabulæ,
Multo ſunt nequiores, quam novi nummi.

Sic *Plautus* (c).

Magnus *Hippocrates*, qui licet aliquando in explicandis, quæ in noſtris corporibus fiunt, admirandis operibus, naturæ nomine uſus fuerit, mechanicam tamen neceſſitatem hanc (de qua adeo gloriantur noſtræ ætatis ſcriptores, ut fermentis, in quibus ad tempus aliquod jacuere ſcholæ, ad piſtores ablegatis, omnia per mechaniſmum, & artificioſam ſtructuram explicent) ſat manifeſte agnovit, ut ex variis ejuſdem locis conſtat, ait enim (d) Mulieres facile parere, *quando diſruptis pelliculis pueri momentum in caput inclinatum prædominetur, obliquum autem, & in pedes procedere, ſi momentum huc inclinarit*; recte autem Interpretes græcam vocem ῥοπὴ momentum, & inclinationem verterunt. *Hippocrates* ergo lactis generationem, & modum per automatiſmum exponit, his verbis: (e) *Lac autem ob hujuſmodi neceſſitatem fit; cum uteri tumidi præ puero ſunt, ventrem mulieris comprimunt; ejus autem pleni ubi compreſſio contigerit, pinguiſſimum de potibus, ac cibis foras proſilit in omentum, & carnem*. En quomodo *Cous Senex* per illa verba, *Lac autem ob hujuſmodi neceſſitatem fit*, modum mechanicum innuit, per quod phænomenon iſtud apparere debeat.

In prægnante igitur muliere, cum fœtus grandior fieri incipit, uterus, inteſtina, ventriculum, diaphragma, & ſuperiores omnes partes comprimit, & in ſpatium magis anguſtum cogit, chylum eodem tempore per abdominis lacteas, & thoracicos ductus propellendo verſus mammas; ex quo fit, ut facilius ad eaſdem mammas, quarum mollis, & laxior eſt textura, per chyliferos ductus deferatur, ſi non adhuc bene patentes, ſaltem per arterias mammarias, ut *Richardo Lovver, P. Dioni*, & aliis placet, nec alio impulſore opus ſit, quam hujuſmodi compreſſione, cui ſuccenturiare poſſit ejuſdem fœtus motus, ex eo-

(a) De Glan. n. 3. (b) Co. Hip. de nat. Pueri. (c) Prolo. Caſin.
(d) Epid. de Nat. Pue. n. 21. & 42. de Diæ. nu. 5. (e) De Nat. Pu. n. 21.

eodem *Hipp.* (*a*) Ubi enim moveri cœperit inſans in utero, prima lactis ſigna apparent in mammis; haud ſecus clariſſ. *Pecquetus*, lactearum thoracicarum primus obſervator, credidit, a motu diaphragmatis chyloſum laticem a lacteis abdominis in thoracicas urgeri, ut exinde in cruoris maſſam devolvatur. Curioſum ac notatu dignum eſt, quod refert *Herodotus* (*b*) de modo, quo Scythæ utuntur ad uberiorem lactis equini, quo victitant, copiam impetrandam. *Sufflatoria oſſea*, inquit ille, *fiſtulis ſimillima ſumuntur, eaque genitalibus equarum impoſita ore inflantur, hoc aliis facientibus, alii equas emulgent; hoc ideo ſe facere ajunt, quod venæ equarum inflatæ impleantur, & mammæ deſcendant.* Uterus ergo in prægnante muliere, quamvis non ita proximus mammis, ut in brutis in terram pronis, a grandiori fœtu diſtentus, ſat virium habere videtur ad vicinas partes comprimendas, & ſuccum in vaſis contentum ſurſum propellendum; cui compreſſioni a pleno utero factæ ſocias vires junget ejuſdem pueri motus in utero.

Quia vero fœtu edito, ac utero ad naturalem ſuam magnitudinem redeunte, ceſſat hujuſmodi compreſſio, ac motus propellens, propterea ſubdit *Hippocrates* (*c*), *lac procedere in mammas, ſi lactaverint; dum enim mammæ lactant, & exſuguntur, venulæ in mammis ampliores fiunt, ampliores autem factæ a ventre pinguedinem trahentes in mammas diſtribuunt.* Suctio itaque a puero facta ſufficiens eſt ad chyli motum continuandum, alioquin ſuctione omiſſa fontes illi cito areſcerent. Is ergo eſt mechanicus modus, quo *Divinus Senex* lac in mammis generari credidit. Hujuſmodi autem compreſſioni ab *Hippocrate* excogitatæ favere non parum videtur obſervatio, qua conſtat, in animalibus, quæ plures fœtus unico partu edunt, & longum utrinque mammarum ordinem habent, uti ſues, canes, feles, &c. eas mammillas, quæ uteri cornibus, ubi major eſt compreſſio, ſunt proximiores, eſſe magis lacte diſtentas, tum ante, tum poſt editos fœtus (quod mihi non ſemel cum ruri eſſem, obſervare contigit) atque hinc fieri quod catuli, quibus obtigerit medias mammillas ſugere, robuſtiores, ac pinguiores ſint cæteris, qui ab extremis lac exſugant.

Per mechanicam igitur, humoris, ex quo lac fit in mammis, motum exponere anniſus eſt *Hippocrates*, cujus veſtigia ſi poſtmodum illius ſucceſſores preſſiſſent, jamdiu Medicina in multis majorem perfectionis gradum adepta fuiſſet; verum in arduis quæſtionibus ad naturam confugientes (quo vocabulo in phyſicis nullum aliud malignius eſt, & quod inſcitiæ magis patrocinetur) male de arte medica meruere. Quæſtionem hanc ſatis diffuſe tractat *Diemerbrœk.* (*d*), quærens, quidnam chylum per ductus chyliferos ad cor fluere ſolitum impellat, vel deducat ad mammas, ut ex eo lac generetur, *Deuſingii* opinione prius exploſa, qui ad qualitatem quandam cuncta in corpore rareſacientem & fermentantem referebat, ipſe opinionem ſuam ſtatuere contendit, ſed parum firmo talo ſtantem, utpote ſoli imaginationi ſuffultam; phænomenon enim iſtud ad fortem imaginationem puerperæ ad lactis generationem, pro fœtus nutricatu intente cogitantis, refert, quam opinionem ſatis docte *Bartholinus* confutavit. Ad diſſolvendum autem *Diemerbrœkii* (*e*) commentum, id unum ſufficere crederem, quod puerperæ nobiles & magis delicatæ, quæ fœtus ſuos alere renuunt, ne iis mammæ penſiles evadant, non ſolum nihil cogitant, vel appetunt lactis generationem in mammis, verum præcipua illis cogitatio eſt de lactis averſione a mammis;

(a) P. de Mo. Mul. n. 97. (b) L. 4. in Melp. (c) De Nat. Puc. n. 22.
(d) L. 2. Anatom. cap. 2. (e) Diſſert. de mam. & lact.

mis; iis tamen invitis, & irritis omnibus quibus ad hoc utuntur remediis, tertia, vel quarta die a partu fit lactis ad mammas confluxus. Nihil tamen firmi in hac re, & quod quæſtioni ſatisfaciat, proponit *Bartholinus*, quin dubitanter excogitata ſua exponit. Primo cauſis externis mammillas ad lactificationem diſponentibus ſubitam mutationem accenſet, quæ in virginibus obſervatur, cum menſtrua fluere incipiunt, pili in pudendis naſcuntur, vox mutatur, & mammæ ſororiari incipiunt, deinde ſemini maſculino in conceptione maſſam ſanguineam fermentanti, & chylum ad facilem ſeceſſionem in mammis diſponenti; cauſas vero internas, per quas tribus, vel quatuor diebus a partu mammæ turgeant, ſanguinis chyloſi refluxui ad uterum ingenti copia pro fœtus nutritione fluere ſolito, acceptum refert. Idem pene commentus eſt *Ortlob*(a), qui conceptis verbis ait, *quod utero, poſt fœtum editum contracto, materia ad alendum fœtum destinata a ſanguine iterum reſorbetur, & ſic diſtentæ plus ordinario glandulæ mammarum, humoris hujus ſecretionem, cui in utero vacabant, denuo ſuſcipiant*. Ingenioſa iſthæc excogitata profecto ſunt, ac licet verum ſit, lac utero geneſin ſuam debere (niſi enim concipiat uterus, ut in ſterilibus, ac monialibus, aliiſque, que nunquam nubunt, lac in mammis non apparet, niſi perraro, & nonnunquam in virginibus) ſemper tamen licebit quærere, cur, utero a pondere exſoluto, chyloſus ſanguis per arterias hypogaſtricas ad fœtus alimoniam deferri ſolitus, a venis reſorptus, deinde ad dextrum cordis ſinum, inde ad ſiniſtrum arterioſo ſanguini remixtus, cur inquam, & a quanam intelligentia dirigatur ad mammas, ibique lactis formam acquirat, idque fœtu edito, & adhuc fluentibus lochiis, non alio tempore, quando fœminæ extra graviditatem habitiores ſunt, & magis ſucculentæ, non autem exhauſtæ, veluti geſtationis tempore, ob partus labores, nec non propter magnam lochiorum proluviem. Quare adhuc integra manet quæſtio, quo impulſore, & quibus machinamentis lactis materia in puerperis ad mammas propellatur; id enim plane ignorari exiſtimo.

Profecto credendum eſt, *Divinum Architectum* tali ſtructura, ac ignoto adhuc artificio, uterum ac mammas fabrefeciſſe, ut lege ordinaria uteri fœturæ ſuccedat in mammis lactis generatio, ſicuti modo ſcimus, fœtus e clauſtris uteri erumpentis pulmones, qui per nonimeſtre ſpatium otio vacarant, munus ſuum inchoare, aere externo per os ſubeunte, ac vi ſua elaſtica eoſdem inflante, ut eodem tempore foraminis ovalis uſus intercidat, & ſanguis per alios ductus circulum ſuum abſolvat. Conſenſum igitur mammarum cum utero, eumque admirandum eſſe, fateri neceſſum eſt, ſed humanæ ſagacitati & anatomicæ inſpectioni adhuc ignotum. Talem conſenſum novit *Hippocrates*; (b) *ſi papillæ mammarum, & rubor pallidus fuerit, morboſum eſt uteri vas*, ſcripſit ille. Laudatus *Bartholinus* uteri, & placentæ cum mammis conſenſum, per mutuam ſimilitudinem ſubſtantiæ glanduloſæ, quam habent inter ſe placenta uterina & mammæ, expoſuit, ita ut ſanguis chyloſus ad Placentam fluere ſolitus, dum in orbem fertur ad mammas, tanquam ad ſibi cognatum domicilium, divertat; verum ſine placenta, ut in virginibus, quibus interdum lac generatur in mammis, conſenſum hunc inter mammas & uterum admittere neceſſum eſt, experientia ſatis atteſtante, in mulierum mammis, ob uteri exorbitantias, generari perſæpe cancroſos tumores, quales in Monialibus magis, quam in cæteris mulieribus, obſervantur, non ob menſtruorum defectum, ſed potius, ut reor, ob cœlibem vitam; mihi enim ſæpius obſer-

(a) Hiſt. Par. Diſſ. 14.

(b) 6. Epid. Sc. 5.

re contigit, Veſtales Virgines bene colo-ratas, menſtruis purgationibus rite fluentibus, ſed ſalaci natura præditas, ex horrendis mammarum cancris miſere obiiſſe; quoniam in *Italia* quælibet Civitas complures habet religioſos virginum cœtus, perraro fit, ut monaſterium aliquod exſtet, quod tam diram peſtem intus non alat. Cur ergo propter uteri deliria plectuntur mammæ; non ſic, neque tam frequenter, aliæ partes? Certe ob conſenſum adhuc occultum, & proſectorum indagini impervium, quem forſan dies aliqua aperiet, cum nondum ſit occupata veritas.

Admirandum hunc inter mammas & uterum conſenſum, binos libidinis fontes, abunde teſtatur earundem mammillarum confricatio, quæ in fœminis, ut ipſæmet fatentur, non leve eſt veneris languentis irritamentum. Obſervat *Carpus* (a), mammarum contrectationem, ac præſertim papillarum, quæ ad modum virgæ arriguntur, ſopitam venerem excitare; lubet autem hic ejuſdem verba referre: *juvant etiam mammillæ incitando coitum, pertractando eas, tam in mare, quam in fœmina, licet magis in fœmina, quam in mare; ſunt etiam venæ venientes a regione virgæ ad mammillas, & hoc eſt veriſſimum, quod ſi tangatur papilla mammillæ, ſtatim ipſa papilla erigitur, ſicut virga*. Quædam igitur inter has partes erit ſympathia, & conſenſio potius per vaſa, quam per ſubſtantiæ ſimilitudinem, ut credidit *Bartholinus*, quæ nulla fere eſt, cum uterus a lochiis repurgatus, ac naturali ſuæ magnitudini redditus, totus membranoſus ſit a mammis valde differens, quarum textura potius glandulosa eſt.

Rationes ergo, ſeu commenta Neotericorum, cur a partu, non alio tempore, mammæ lacte turgeant, *Hippocratis* placito nullatenus videntur præferenda. Licet enim motum ſanguinis, & chyli, qualis oculis noſtris patet, ignorarit *Cous Senex*, hanc tamen mirabilem ſympathiam & mutuum inter mammas & uterum commercium, ſumma attentione obſervavit, & lactis generationem per compreſſionem, & motum fœtus in utero non incongrue expoſuit, cui opinioni qui non acquieſcit, meliora proferat; aſt huic ſeculo, ad metam properanti, problematis hujus ſolutionem nequaquam conceſſum iri credendum eſt, quam ſummus rerum diſpenſator alteri ſucceſſuro forſan reſervatam voluit.

Verum hujuſce arcani, quod tot præclariſſima ingenia exercuit, indagine omiſſa, ad Nutricum affectus redeamus, & ex penu medico præſidium aliquod iiſdem laborantibus eruamus. Si gravis igitur ſit affectio, quæcumque ea ſit, & ex nimia lactatione ortum ducat, ablactatio eſt imperanda, cauſæ etenim procatarcticæ amotio reliquis præferenda. Si tabis imminentis adſit ſuſpicio, quam indicant totius corporis macies ſenſim augeſcens, dejectio appetitus, noctes inſomnes, decolor facies, illico a lactatione ceſſandum, ac ea adhibenda remedia, quæ tabem præcavent, & corpus renutriunt. Tabem ex nimia lactatione deſcribit *Richardus Mortonus* (b); conſulatur ergo hic auctor, qui pro hujuſmodi contabeſcentia varia proponit remedia. Unicum tamen præſidium in hujuſmodi caſu erit lactis aſinini, ſeu vaccini uſus, modo febris acutior, acor nimius ventriculi, & alia non obſtent; rationi quippe congruum, ut ſi e lactis diſpendio orta fuerit corporis conſumptio per lactis uſum quoque ſequatur ejuſdem reparatio. Lac ergo aſininum ad pravos humores expurgandos primo conveniet, mox vaccinum ad maciem reparandam; hæc enim vera eſt methodus lac exhibendi in tabe, & qua utebatur divinus præceptor *in hi-*

H *ſto-*

(a) Com. 2. in An. Mun. p. 326 (b) Pthiſ. cap. 6.

ſtoria *Eratolai filii*; huic enim a gravi & longa dyſenteria confecto, & ad extremam maciem deducto, lac aſininum prius exhibuit ad purgationem, mox bubulum ad nutritionem. *Bibenti lac aſininum* (inquit (a) Hipp.) *coctum novem heminarum atticarum menſura ad duos dies, bilioſa purgatio vehemens oborta eſt, & ceſſarunt dolores, & ciborum appetentia acceſſit, poſtea vero bubuli lactis crudi quatuor heminas atticas bibit pro vice una, cyathos duos in diem primum ſextam aquæ partem admiſcens, & vini nigri auſteri parum*; egregia vero eſt *Proſp. Martiani* (b) in hunc locum animadverſio. *Notum etiam eſt* (inquit ille) *lac reficiendi gratia dari, non aſininum, ut poſteriores faciunt, qui in tabe cæteris præferunt, ſed bubulum, quod ſua craſſitie corpus reficere aptum eſt*. Lactea itaque diæta tali methodo utramque paginam implebit, corpus enim ab humorum ſaburra primum expurgabit, deinde illud reſarciet. Hiſtoriam refert *Mortonus* cujuſdam mulieris, quæ poſt quatuor menſium lactationem, cum in magnam virium imbecillitatem, appetitus dejectionem, paſſiones ſuffocativas incidiſſet neque illius conſiliis auſcultare voluiſſet, nimirum, ut a lactatione ceſſaret, & lactea diæta uteretur, tabem pulmonarem, cum tuſſi, gravi anhelitu, & febre hectica tandem delapſa eſt.

Si vero paſſiones hyſtericæ a nimia plenitudine ortum habeant, veluti magnatum, ac principum nutricibus evenit, tunc aliqua evacuatio molienda, ac in ſpecie phlebotomia celebranda, ad vaſorum plenitudinem tollendam, ſtrictiorem diætam eodem tempore inſtituendo; ſicuti alia remedia adminiſtranda, quæ ad paſſiones hyſtericas ſedandas præſcribi ſolent, quorum apud Practicos magna eſt ſupellex; at ſi prædicti hyſterici affectus (quod non raro in nutricibus hujus generis contingit) fiant, eo quod bene paſtæ multo ſemine abundent, ſeu, ut cum Recentioribus loquar, ovarium turgeat, & falloppiana tuba claſſicum canat, ad venereum certamen incitando, in tali caſu vel dimittendæ ſunt a lactationis miniſterio, vel iiſdem aliqua cum ſuis viris conſuetudo permittenda, ne in furorem agantur, cum ſumma lactantis pueri pernicie. Quia vero aphrodiſiacas ideas tacita mente ſecum interdum verſant, & cœco igne carpuntur ob metum, ne ad pauperes ſuos lares ablegentur, neque ſemper manifeſtis paroxyſmis hyſtericis tententur, cauto opus erit; variis autem ſignis occulta paſſio ſe prodit, nimirum ſi non hilares, ut prius, appareant, ſi taciturnæ præter morem ſint, ſi quando vir aliquis venuſtus & elegans ad illarum adſpectum obvius fit, & cum illo colloquantur, hilarentur, & catulire videantur; ſi ergo hujus generis ſigna obſerventur, indubie cenſeri poterit illas venereos ludos mente agitare, in quo certe non adeo culpandæ ſunt, imo veniam aliquam merentur, cum naturales affectus ſint, qui eaſdem, licet invitas, noctu diuque excruciant; ubi enim patella libidinis (ſic enim *D. Hieronymus* uterum appellat) effervere cœperit, corpus univerſum, ac mens ipſa concutitur; hæ nutrices itaque œſtro venereo concitæ characteres indelebiles fœtui imprimunt, obſervatumque eſt, inquit *Helmontius* (c), nutricem ſalacem, furioſam, ſuam fragilitatem tranſtuliſſe in pueros.

Perſæpe, ut diximus, lactantes mulieres, quæ potiſſimum ſucculentæ ſunt, & albidiores, multoque lacte diſtenta habent ubera, de dolore quodam compreſſivo in humeris ſolent conqueri, quod fit ex pleniori ſucci lactei per thoracicos ductus lactis promovendos, in ſubclaviam, ac verſus mammos illapſu; in quo caſu moderamen in victu adhibendum, & abſtinen-

dum

(a) Epid. 7. num. 3. (b) de Nat. Mul. n. 15. (b) De Infan. nutrit.

dum ab iis, quæ lactis copiam augere nata ſint: affectum hunc *Hippocrati* haud ignotum fuiſſe patet ex ejuſdem verbis: *A cibis, ac potibus humeri inflantur*, ait ille, de gravidis mulieribus ſermonem habens; in cujus loci commento *Martianus* (a), qui, ut ſuperius dictum, lactis materiam e ventriculo deducit, tanquam præcipuo corporis fonte, qui dat omnibus, & accipit ab omnibus, teſtimonium ipſarum nutricum adducit, quæ ſtatim ac, ait ille, cibum ac potum maxime aſſumpſerunt, teſtantur hujuſmodi humorem ab humeris deſcendere per claviculas ad mammas ipſas; idque evidentius perſentire ajunt, dum actu ſugit puer, ex quo evenit, ut nihil magis ubertatem lactis tollere poſſit, quam cucurbitularum dorſo applicatio, quod experimentum nutricibus cognitum in cauſa eſt, ut remedium hujuſmodi ut plurimum recuſent, ne lacte deſtituantur.

Quoad affectus pruriginoſos, quibus nutrices vexari ſolent, et a quibus ægre cavere poſſunt, dum pueros, quibus familiare eſt lacteam cruſtam in capite habere, ulnis geſtant, mammis apponunt; adhibenda remedia, quæ hujuſmodi affectus curent, ac topica potius antipſorica erunt ex uſu, quam interna remedia, ut purgationes, ac mille alia tædia, quæ in cutaneis affectibus in uſu eſſe ſolent; quare etiam, impurgato corpore, inunctiones ſcabiem profligantes erunt permittendæ, ſiquidem cum non a pravo humorum apparatu, ſed a contactu, & aſſidua infantum contrectatione tales iis ſuboriantur affectus, nihil metuendum videtur, ſi quamprimum miaſma illud pſoricum cuti inhærens extinguatur. Si tamen ſcabies ex cacochymia ob diuturnam lactationem oborta fuerit, ſecus agendum; pravi enim humores prius expurgandi erunt, deinde topici ſcabies exterminanda; complures tamen nutrices ego novi perfecte ſanatas, paucos poſt menſes a lactatione, dira ſcabie defœdatas, non aliam ob cauſam, quam propter aſſiduam infantum ſcabie infectorum contrectationem. Cautæ igitur ſint nutrices in tractandis pueris, quos alunt, & quantum poſſunt munditici ſtudeant, tum ſibi, tum lactentibus pueris; neque enim tam fœdi, & ulceroſi infantes ſpectarentur, uti perſæpe contingit, unde fit ut inter ploratus, & ejulatus contabeſcant. Refert *Galenus* (b), hiſtoriam de puello quodam, qui cum tota die ploraſſet, & nutrix conſilii inops modum neſciret, quo illi quietem conciliaret, quando nec motu, nec appoſitione ad mammas, vel quoquo alio modo, illum lenire poſſet, veſtium ſordidarum mutatione, juſſu *Galeni*, & dulci lavacro, conquievit, & longiſſimo ſomno obdormivit.

Antequam a Nutricibus diſcedam, non contemnendam cautionem pro illarum, ac infantum regimine, lubet proponere, nimirum, ut parciores ſint in ſuis alumnis tam crebro lactandis, nec eos quoties plorant, ad ubera apponant; in hoc enim valde peccatur, centies enim in die lac præbent, & noctu magis, ne illos plorantes audiant, quo pacto ſe ipſas ſenſim exhauriunt, & infantes nimio lacte onerant, adeo ut Nutrix, & Infans miſere ægrotent. Quomodo enim tenellus ſtomachus tantam lactis copiam conficiat, ut cruditates, aceſcentiæ, coagulationes, & frequentes vomitiones non contingant, & mulier lactans ex continuo ſuctu non contabeſcat? Cautius profecto ruſticanæ mulieres noſtrates filios ſuos alunt, quibus ter vel quater in die tantum lac præbent, ſinuntque, ut plorent quantum velint, dum ipſæ agreſtibus operibus intentæ ſunt, exemplo a vitulis lactentibus, ut ipſæ ajunt, deſumpto, quos non patiuntur, niſi ter ſingulis diebus è vaccæ uberibus lac ſugere. Ob hunc nutricũ abuſum, tam fre-

(a) 2. Epid. Sc. 3. (b) 1. de San. tue. c. 8.

quenter alumnos ſuos lactandi, forſan mos inolevit in *Anglia, Germania*, infantes pulte ex lacte vaccino, vitellis ovorum cum ſaccharo nutriendi, cum ſic puerorum regimen facilius inſtitui poſſit, & juſta alimenti menſura, qua debeant ali, ſub ſenſum cadat; qua de re egregia documenta exſtant apud(a) *Helmontium*, *Zod. Med. Gall. Etmullerum*, alioſque Scriptores,

(a) de Inf. nutrit. An. 3. Val. Inf.

De Morbis, quibus obnoxii ſunt Oenopœi, Cereviſiarii, & Zythopœi.

CAPUT XX.

POſtquam ad fontes ejus liquoris, quo primum hauſto vitali aere nutrimur, diverſati fuimus, modo ad alterius liquoris, quo menſæ, & convivia hilarantur, contemplationem lubet divertere. Officinæ itaque & cellaria, in quibus Oenopœi autumnali tempore vinum parant; ac vini ſpiritum, aquam vitæ vulgo dictam, per deſtillationem eliciunt, perluſtranda, & affectus examinandi, quibus tentari ſolent hujuſmodi Operarii. Neque vero de temulentia, quæ a vino large hauſto fieri ſolet, hic mihi erit ſermo, ſed de ea, quæ ex odore, & vini ſpiritibus per aerem diſperſis, ac per os & nares cum aere admiſſis contingit; tales enim miniſtri, licet abſtemii, tota die vinum elutriando, ac vinacea e tinis educendo, propter operis aſſiduitatem, ebrii perſæpe fiunt, & omnes ebrietatis noxas perſentiunt.

Cum inter præcipuos Mutinenſis agri proventus, in eo tractu præſertim, qui Gabellum, & Scultennam interjacet, is ſit, qui e vino & vini ſpiritu obtinetur, cumque in tota Ciſpadana, & Tranſpadana Regione nuſquam uberior ſpiritus vini copia habeatur, dum quotannis millena, & grandia ſpiritus vini dolia Venetias, Mediolanum, aliaſque Urbes deferantur, ſpectaculum viſu dignum eſt, autumnali tempore, magna ædificia, ingentes tinas, longum doliorum ordinem una laboratoriis, quibus vinum deſtillatur, conſpicere. Quoniam vero experientia compertum eſt multum vini ſpiritus ab ipſis vinaceis elici, propterea magnis trabibus vinacea in ipſis tinis diu compreſſa detinent, ſinuntque ut una cum vino ebulliant, ac fermententur ad menſes, atque etiam per totam hyemem; vino deinde in doliis repoſito, vinacea una cum vini portione in magna vaſa cuprea conjiciunt, ſicque deſtillationem inſtituunt. Antea conſueverant, quidquid ſucci vinaceis ineſſet, prælis exprimere, at cum obſervarint multo plus ſpiritus vini a vinaceis impetrari, ſi, opere licet laborioſo, deſtillationi ſubjiciantur, jamdudum præla a ſuis officinis proſcripſere.

Operarii ergo dum operi adſtant, & peracta deſtillatione, e cupreis vaſis vinacea fumantia educunt, novaque indunt, ac vaſa ſpiritu vini plena in doliis reponunt, omnes fere temulenti fiunt. Licet autem miniſterium iſtud, non in hypogæis, ſeu concluſo loco, ſed in amplis porticibus id fieri ſoleat, tanta nihilominus partium volatilium ſpiritus vini fit diffuſio, ut qui non aſſuetus in hæc loca pedem immiſerit, acutum odorem diu perferre nequeat. Gallinæ quoque & reliquæ aves cortales, ſues, aliaque animalia, quæ in hiſce locis degunt, & calentibus vinaceis, e cadis extractis paſcuntur, temulenta fiunt. Qui vero huic miniſterio operam ſuam locarunt ad plures menſes, ac per totam fere hyemem in hiſce ædificiis verſantur, veternoſi, vieti, macilenti, triſtes, vertiginoſi, ac cibi parum appetentes evadunt.

Non incurioſa, neque contemnenda, pro vera temulentiæ cauſa cognoſcenda, quæſtio eſt, quanam facultate vinum ebrieta-

tatem inducat, num acida, an alkalica, figente, an liquante. Quæſtionem hanc ſatis erudite tractat *Etmullerus*,(a) qui varias Scriptorum opiniones recenſet, & varia rationum ex æquo fere decertantium momenta adducit; ipſe tamen *Tachenii*, *Bekii*, aliorumque pro acida inebriandi poteſtate ſentientium, rationibus rejectis, alkalicam, ac ſulphuream eam eſſe ſtatuit, quæ vim inebriantem poſſideat.

Hac de re mihi olim cum doctiſſimo Viro, Chymiæ peritiſſimo, habitus eſt ſermo, qui totam inebriandi facultatem acido volatili, quod in vino præpollet, & vi cujus e muſto tranſit in vinum, adſcribens, magni roboris rationes, & argumenta, ut id evinceret, mihi attulit, quæ hic compendioſe referam. Vinum acidæ proſapiæ eſſe oſtendit, ajebat ille. 1. Curioſum *Helmontii* (b) experimentum, quo vini ſpiritus temporis fere momento per ſpiritum ſalis armoniaci in offam albam concreſcit, ac eo denſiorem, quo purior urinæ ſpiritus fuerit. 2. Efferveſcentia, quæ obſervatur in calente ſanguine, ſi illi vini ſpiritus remiſceatur, non ſecus ac ſi vitrioli ſpiritus ſuperaffundatur, fit major. 3. Tincturarum, ut caſtorii, mirrhæ &c. cum vini ſpiritu paratarum per ſpiritum ſalis armoniaci præcipitatio, dum ſcilicet acidum vini volatile, ſpiritum alkalinum plenius ſaturatum aggreditur, & corpus, quod ſolutum continebat, dimittit. 4. Vini generoſi per alkalina abſorbentia, ut ſulphur, oculos cancri, teſtas ovorum, talis enervatio, ut Martem non amplius aggrediatur, neque ſi deſtilletur, ſpiritum fundat, niſi paucum ac imbecillem. 5. Spiritus ardentis, ac inflammabilis ab ipſo aceto extractio, ut chymicæ operationes teſtantur. 6. Remedia ebrietatem cum præcaventia tum curantia ex alkalicorum familia deſumpta, ut ſemen Sinapi jejuno ſtomacho comeſtum, quod vulgi eſt euporiſtum, pecudum pulmo aſſus ex *Plinio*.(c) Aſinū, quod commendat *Hippocrates*(d), ubi quis *ebrius eſt, aut ad potationes ire volet*, cujuſmodi ſunt õnia fere remedia ebriis adhiberi ſolita, quæ cū multo alkali turgere conſtet, nec ebrietatem, neque illius cauſam oppugnarent, imo graviorem redderent, ſi vis inebriandi, qua pollet vinum, in parte ſulphurea & alkalica ſita eſſet. Hæc ille pro vini acido, quod ebrietatis auctorem facit; quibus rationes, & experimenta ex parte altera, ego quoque opponam, mox ad ea quæ a doctiſſimo Viro ſunt allata, aliquid reponam.

Partem vini ſulphuream & alkalinam eam eſſe, quæ vim inebriandi poſſideat, evincunt. 1. Spiritus vini inflammabilitas, cum ſatis conſtet, nullum ſpiritum manifeſte acidum, & de quo non ſit ambigendi locus, uti ſpiritum Vitrioli, Nitri, eſſe inflammabilem, imo talia potius ad inflammabilitatem tollendam apta eſſe, veluti obſervatur in pyrio pulvere, qui ſpiritu vitrioli irroratus ac poſtmodum exſiccatus, non exardeſcit amplius, quod non evenit, ſi vini ſpiritu madeſcat. 2. Vini, ac illius ſpiritus uſus in ulceribus, & gangrænis, ad compeſcendum ſcilicet acidum luxurians, & corroſivum, quo ſcatent ulcera, & a quo confoventur, alioquin peſſimus eſſet in ulceribus ſpiritus vini uſus. 3. Obſervatio conſtans, & indubia, quod nunquam viſus fuerit vini ſpiritus, in acetum degeneraſſe, ſed ſolum, cum veteraſcit, languidiorem fieri, cum vina, ſpirituoſiori parte abeunte potius, quam depreſſa, plerumque aceſcant: nec non alia obſervatio ſatis nota, & perſpecta, quod ubi vinum ad aceſcentiam vergat, perexigua vini ſpiritus portio obtineatur, quod in vinis pendulis & mucidis nequaquam evenit; hinc qui publicos proventus habent pro aqua vitæ promercali paranda, aliquo pretio quidem vina pendula, & corrupta emunt, ut e quibus aliquam vini ſpiritus portionem evocent, nullo vero aci-

(a) Diſſ. de Temul. (b) De Aura Vital. (c) H. N. l. 3. c. 34. (d) de Vic. Acut. n. 59.

acidula, quæ fruſtrante diligentia, non niſi phlegma inſipidum, mox acrem liquorem exhibent. 4. Spirituum acidorum mineralium; ut ſpiritus Vitrioli, Nitri, &c. per vini ſpiritum dulcificatio, qui ſi acidus eſſet, & hoc nomine inebriaret, eoſdem acidos ſpiritus non caſtigaret, & mitiores redderet, cum nullum ſimile aliud ſibi ſimile infringat, ſed roboret. *(a)* 5. Spiritus vini cum nitri ſpiritu notabilis effervèſcentia, cum ad invicem remiſcentur, qualis effervescentia naturam in vini ſpiritu, Nitri ſpiritui manifeſte acido oppoſitam arguit. 6. Vini ſpiritus ſine deſtillatione rectificatio, nimirum per iteratā Salis Tartari, Calcis cinerum clavellatarum infuſionē. Etenim ſi vini ſpiritus ex acidorum familia eſſet, Sal Tartari, Calx, quæ inter alkalia primas tenent, vini ſpiritum haud quaquam rectificarent, ac fortiorem redderent, imo potius infirmarent, illius acidum abſorbendo; licet autem dici poſſit ſal Tartari phlegma abſorbere, ſicque vini ſpiritum reſtificare; non apparet tamen ratio, quare Sal Tartari, acidum, quod vini ſpiritui ineſſe ſupponitur, non abſorbeat; ac illo potius, quam phlegmate non ſaturetur. 7. Vina ſacco percolata (quæ reliquis vinis non colatis, cæteris paribus, ſemper debiliora ſunt, cum *ſacco franguntur vires*, ut ait *Plinius*) facile aceſcentia, ac præcipue cum æſtatem ſenſerint, quod in reliquis vinis non evenit, quæ a particulis ſpirituoſioribus ab acore præſervantur. 8. Vina generoſa podagricis minus noxia, quam vina tenuia, & acidula, ſicut vina Rhenana, quæ a *Sylvio(b)* in arthritide damnatur, quia pauco ſpiritu volatili prædita ſint, quod multo ante annotarat *Crato (c)*, qui in conſolatione medica pro articularis morbi doloribus, ſcripſit, eos qui tenuium vinorum uſum innoxium putant admodum falli, ſed ſalubrius eſſe, *parum vini ungarici, vel malvatici bibere, quam tenuia vina copioſe haurire*; hoc idem teſtantur *(c) Helmontius, Vvilleſius*, aliique graviſſimi viri, qui vina tenuia & acida prorſus improbant; ut quæ acidum multiplicando, dolores arthriticos adaugeant.

Ad ea porro, quæ ſuperius pro acido vini inebriativo, mihi a perito Chimico objecta ſunt, reſpondere poſſem, primo experimentum de coagulatione, & efferveſcentia ſpiritus vini cum ſpiritu urinæ tanti non eſſe, ut ſpiritum vini acidæ naturæ eſſe evincat. Multa enim alkalicæ indolis inter ſe commixta efferveſcunt, ut Sal Tartari, Oleo Tartari affuſum, quod experimentum tradit celeberrimus *(d) D. Jo: Bohn*, quod non acido occulto tribuendum ait, quod Tartarus in ſui ſolutione combiberit; cum aqua affuſa Sali Tartari idem præſtet; ſicuti etiam multa acida inter ſe commixta efferveſcere paſſim obſervantur, & multa acida alkalicis mixta, ſine ſubſequente coagulatione, adeo ut regula generalis ſtatui nequeat.

Quoad ebullitionem, quæ fit in ſanguine recens educto, quando illi permiſceatur vini ſpiritus, non ſecus ac ſi ſpiritus Vitrioli affundatur; hanc ſatis variam, nec ſemper eodem modo reſpondentem deprehendi, cum ſanguinis varia, ac diverſa eſſe poſſit conditio, ac modo peccet in acidi, modo in alkali exuperantia; quare quando notabiliter ebulliet, vini ſpiritu illi ſuperaffuſo, probabiliter credi poterit in tali ſanguine ſuperabundare acidum. Præcipitatio porro tincturarum cum ſpiritu vini paratarum, quæ per ſpiritum Sal. Armoniaci fieri obſervatur, non multi eſt roboris, ſiquidem multæ præcipitationes fiunt per aquam ſimplicem frigidam, ut in præparatione Reſinæ Jalappæ, Mechoachæ; quare ſi vini ſpiritus inter acida connumerandus eſſet, ex regula

com-

(a) Etmull. Pyr. *Ra*. c. 10. (b) Appen. Pra. M. tra. 8. n. 254. (c) L. 2. Con. 27.
(d) In Volup. viven. de Ann. Bru. p. 2. c. 14. (e) de Acr. in ſubl. infl. c. 4.

communi Chymicorum, quod ea, quæ ſolvuntur per acida, præcipitantur per alkalica; aquam oporteret eſſe alkalicam. corpus, ut norunt omnes, inſipidum non tantum & nullius acrimoniæ particeps, ſed utriuſque acrimoniæ acidæ, & alkalicæ correctivum.

Neque ead aſſerandam vini aciditatem, uti ebrietatis cauſam, ſufficit, quod dicitur de vini enervatione per alkalicorum infuſionem; etenim cum varia corpora ad invicem miſcentur, fit novum concretum diverſarum virium; ſic aqua enervat tam acida, quam alkalia, & diluit quamcumque acrimoniam. Detur porro Chymicis, ab aceto forti per deſtillationem portionem aliquã ſpiritus ardentis elici, id tamen non evincet talem ſpiritum flagrantem eſſe de acidorum familia. Nullum enim corpus tam acidum, quam alkalicum tam ſimplex reperire eſt, quod de oppoſita vi aliquid in ſinu ſuo non contineat. Quod porro ſpectat ultimam rationem a remediis ebrietatem curantibus, atque etiam præſervantibus petitam, quæ de alkalicorum familia, ut plurimum ſunt, dicendum ea potius morbi cauſam, quam morbum ipſum reſpicere, promovere nempe ſeri abundantiam ad vias urinarias, quo modo facilior eſt ebrietatis ſolutio, ſicuti eadem vim habere præſervativam; nam ex *Hippocratis* (a) oraculo, *quæ facta tollunt, ante facta fieri prohibent*. Cæterum acida quoque inter ebrietatis remedia, uti acetum, adhiberi ſolent. Acetum capiti applicatum, nec non epithema ex ſucco ſempervivi majoris cum aceto commendat *Etmullerus*, (b) ſi teſtibus applicetur, quod remedium ait potenter ebrietatem diſcutere.

In alkali ergo volatile, ſeu ſulphur narcoticum, quod vino inſit, ac vim habeat humorum ac ſpirituum motum ſufflaminandi, ebrietatis cauſam *Etmullerus*, & alii referunt, quod ex tremore, ſtupore, ſoporoſitate, qualia obſervantur ex opio aſſumpto, deducunt. Verum an probabilius eſt vi ligandi, ac figendi a vino proſcripta, vinum (quo nulla ſubſtantia ſpirituoſior eſt, & ſanguini ac ſpiritibus magis affinis) largiter potum, dum per venas dividitur, & caput petit, liquare potius, fundere, & arteriarum oſcula per cerebrum diſſeminatarum reſerare, ſicque totam cerebri ſyſtaſim, multo ſero irrorare, & emollire, ut nervorum tonus laxetur, & prænarrata accidentia ſubſequantur? An idem etiam de opio affirmandum, nimirum quod humores, ac ſpiritus nequaquam vinciat, & incraſſet, ut creditur, ſed potius alkali ſuo volatili, ac fumoſo fundat, ac liquet, ut ex illius vi diaphoretica, & diuretica, de qua nemo ambigit, conjectare licet? Profecto in hac re doctiſſimo *Vvilliſio* (c) non parum hæret aqua, ait enim *qualitates quas opio ſanguinem figendi, incraſſandi nonnulli attribuunt, ſe non tam facile deprehendiſſe*. Quidquid ſit de opii facultate ſeu figente, ſeu liquante, id enim diſquirere modo non vacat, hoc auſim de vino, ac illius ſpiritu aſſerere, quod licet eadem fere accidentia ac opium invehat, veluti tremorem, torporem, ſomnum profundum, aphoniam &c. diverſo tamen operandi modo, ab opio hæc efficiat; in ſoporati enim ab opio pulſum exilem, tardum, pallorem, faciem cadaveroſam, extremorum perfrigerationem deprehendo, in ebriis vero ex liberali vini potu, ſeu illius ſpiritu, pulſos validos, faciem rubentem, flammantes oculos, & venarum niflationem ut plurimum obſervo, unde *Virgilius* (d) Silenum ſuum ebriũ deſcribit.

Inflatũ heſterno venas, ut ſemper Jaccho.

Hujuſmodi autem ſeri e maſſa ſanguinea in cerebrum diffuſionem ab impetu faciente vini ſpiritu excitatam, ipſamette-

(a) 3. in 6. Epid. (b) De Vig. & Som. c. 8. (c) pla. Ra. l. 1. Se. 6.
(d) Eclog. 6.

teſtatur autopſia; in mortuis enim ex ebrietate, cranio diſſecto, repertum eſt cerebrum multo ſero lacteſcente perfuſum, veluti videre eſt apud *Theophilum Bonetum* (a). Hanc ſeri fuſionem atteſtatur pariter crapulæ ſolutio, de qua *Hippocrates* (b), licet enim cita vomitio multum conferat ad ebrietatis noxas minuendas, vera tamen ſolutio, per copioſam diureſim habetur, ſero exundante ad urinarias vias amandato; adeo verum eſt vulgatum illud, vinum ſanare eas diſpoſitiones, quas facit, facultate nimirum qua pollet, humores extenuandi, & urinas ciendi, quod pariter innuere viſus eſt *Ariſtoteles* (c), qui diſquirens quare crapulam minus ſentiant, qui dilutum, ſeu mixtum, quam qui merum bibunt, præter alias rationes hanc affert, *quod merum, ſicut cætera, ita ſe ipſum concoquit*. Aliquem ebrietatis uſum excogitarunt Antiqui, ut apud *Hippocratem* (d) videre eſt. *Mneſitheus* Medicus Athenienſis, in epiſtola de liberaliore potu, apud *Athenæum* (e), & *Langium* (f). *Accidit autem*, ajebat, *ut qui ſe plurimo mero ingurgitarint, corpus & anima graviter offendantur; verum quodam dierum intervallo inebriari, videtur mihi corpus expurgare, & animum recreare. Coacervantur enim in nobis ex quotidiana potatione quædam humorum acredines, quarum opportuniſſimus eſt per urinam exitus, & purgatio per compotationem maxime competit, abluitur enim corpus.* Lacones ergo ex antiquiſſimo *Medico Mneſitheo* corpus per urinam & vomitum expurgabant; & animum φιλοτησίας poculo exhilarabant.

Non ſemel, nec ſine admiratione mihi obſervare contigit, autumnali tempore, *cum plenis ſpumat vindemia labris*, & aſſidua fit vini elutriatio e tinis in dolia, eos, qui huic operi in cellariis adſtant, magnam urinæ profuſionem experiri, ita ut centies in die mingant, & urinam reddant tenuem ac limpidam aquæ ad inſtar. Id autem non aliam ob cauſam fieri crediderim, quam ob magnam ſpirituum e vino emanationem, qui ſpiritales vias ſubeant, & in maſſa ſanguinea ſeri fuſionem efficiant. Sic vinum recens expertus ſum, diureſim multo liberalius promovere, quam vinum vetus, licet meracum, & generoſum, adeout ubi ſeri redundantiam per urinarias vias educere conſultum fuerit, vinum recens, ſed percolatum, ac partibus craſſioribus depuratum, vino veteri præferre non verear.

Ut autem in ſemitam redeamus, ſanguineam maſſam in hiſce operariis a partibus vini volatilibus, quibus ad ſaturitatem oppletus eſt aer, primo affici, ac in motum fermentativum cieri, deinde ſpiritus animales, cenſendum eſt: quantum enim ſit ſanguini cognata res vinum, nemo non novit, neque inepte *Androcydes* ſapientia clarus, apud *Plinium* (g), ut *Alexandrum M.* ab intemperantia cohiberet, illum monuit, ut quando vinum potaturus eſſet, *meminiſſet, ſe bibere ſanguinem terræ*. Ob eandem affinitatem, afficiuntur ſpiritus animales, quorum tam ingens copia ex perenni, qui ſuggeritur, vini ſpiritu generatur, ut intra cerebri loculamenta hoſpitari nequeant; hinc totius animalis regiminis perturbatio, non ſecus, ac in apum Repub., cum ob nimiam illarum fœturam, quæ examen ſuppleverit, oriuntur turbæ; ſic vertigines, ſtupiditates, capitis dolores, non ſecus ac in ingenti plethora vaſis diſtentis, ſubſequuntur, ac poſtremo ex totius naturalis œconomiæ perverſione macies, virium languor, & ſuperius recenſita accidentia, quæ in aſſuetis quidem mitiora ſunt, graviora vere in iis, qui ſe primo huic miniſterio addixerint. Refert *Zacu-*

tus

(a) Sepul.p.1.ſc.13.ob.87. (b) 5.Aph.5. (c) Se.3.pr.3.& 22. (d) 3.de diæ.n.24. (e) L.11.c.10. (f) l.1.Ep.30. (g) L.14.H.N.c.5.

tus Luſitanus (a), Aulicum quendam, cum in villam conceſſiſſet, in cellam vinariam forte ingreſſum, ita a vini odore perculſum fuiſſe, ut in terram ſyderatus deciderit, & intra horas expirarit.

Idem quoque contingere iis in regionibus, ubi pro vino conficitur Cereviſia, veluti in *Germania*, *Anglia*, ac penes omnes Septentrionales populos, ſatis perſpectum eſt. Cum enim dictis in locis, licet floreant vites, ut plurimum tamen non matureſcant botri; propterea ex hordeo, & ſeminibus cerealibus, quibus abundant, ad germinationem fermentatis cum lupulorum folliculis potionem ſibi parant, qua paſſim loco vini utuntur, ac illius potores *haud aliter titubant, quam ſi mera vina bibiſſent*, ut de aqua *Lyncestrii amnis* cecinit *Ovidius*(b). Antiquitus Septentrionales populos ſimiles potiones parare ſibi conſueviſſe ex *Virgilio* (c) habemus, his carminibus, ubi de gente Septentrioni ſubjecta ſermonem habet.

Hic noctem ludo ducunt, & pocula læti
Fermento, atque acidis imitantur vitea ſorbis.

Sicuti ergo a doctis viris accepi, & apud ſcriptores literis traditum eſt, operarii, qui in hypogæis ad cereviſiam parandam incumbunt, iiſdem fere affectibus vexari ſolent, quibus apud nos oenopœi, & vini deſtillatores; ſicuti enim hujuſmodi potionum genus non modicam vim inebriandi poſſidet, ut ex cereviſia ſpiritum ardentem, quem *Platerus* (d) lupulis adſcribit, liceat extrahere; ita qui potiones hujuſmodi præparant, digerunt, ac in vaſis recondunt, capitis doloribus, vertigine, anxietate tentari ſolent. Inter cereviſiam ac vinum multum equidem convenit; nam ſicuti vinum, cum verno tempore florent vites, ob odorata effluvia, per aerem diſperſa, non exiguam alterationem perſentit, uti omnes norunt, hoc idem contingit in cereviſia, quam ajunt florente hordeo non parum turbari, teſte *Helmontio*; & ſicuti vinum, ac illius ſpiritus immodice potus, appetitum prorſus deiicit, ſic idem prorſus cereviſia efficit recenter pota, teſte eodem *Helmontio* (e), qui tradit fermentum ſtomachi ab illa infringi atque enervari. Facultatem hanc inebriandi, quam habent potiones ex hordeo factæ admirans *Plinius* (f) ſcripſit; *mira vitiorum ſolertia inventum eſſe, quomodo aqua inebriaret*.

Quibus ergo præſidiis ars medica oenopœis, ac vini deſtillatoribus ſuccurret, qui labores ſuos impendunt, pro re tanti momenti ac neceſſitatis elaboranda, tum ad vitam ſuſtentandam, tum ad elegantiora, ac præſtantiora remedia concinnanda, adeo ut ſi vini ſpiritu Chymicorum officinæ carerent, ad tantum exiſtimationis faſtigium nunquam Chymica adſcendiſſet. Artem hanc deſtillandi, & ſeparandi varias ac diverſas ſubſtantias, quæ vino inſunt, mente concepit, ac in votis habuit *Galenus* (g), qui ſcripſit, *ſe pericula omnia ſubiturum, ſi quam machinam, aut artem invenire poſſet, ſicut in lacte, contrariarum partium ſeparationis, ita in hoc quoque*. Ego igitur, quotieſcumque hujuſmodi artifices curandos habeo, ſi ex prædictis affectibus decumbant, ſeu cum in illorum officinas pedem immiſi, ſuaſor ſum ut a vino, eo magis a vini ſpiritu, abſtineant, ac prorſus abſtemii fiant, per totum illud tempus ſaltem, quo tali miniſterio operam ſuam locarint; ſicuti ut quantum poſſunt ab halitibus, qui e vino expirant, faciem avertant, eamque frigida identidem perfundant, nec non ut a ſuis ergaſteriis, ad auram liberiorem captandam interdum pedem efferant. Ubi vero actu decumbere cogantur, opere dimiſſo, ea re-

(a) De prin.Med.hiſt.l.1.h.6. (b) 15.Met. (c) 3.Geor. (d) T.p.Pra.M d..c.3.
(e) De fame læſa. (f) L.14.H.N.c.22. (g) L.1.de ſimp.Me.fa..c.17.

remedia præſcribenda, quæ ad temulentiam & affectus temulentiam comitantes curandos adhiberi ſolent, qua de re conſulantur Auctores, ac præcipue inter cæteros *Etmullerus* (a); talia autem ſunt v. g. acetum, caſtorium, ſpiritus ſalis armoniaci præcipue; nihil enim eſt quod efficacius vitia, ex vini abuſu contracta emendet, quam id, quod de ſpiritu volatili urinoſo participet.

Multa quoque recenſet *Plinius* ad ebrietatem præcavendam, quæ vulgo ſatis perſpecta ſunt, ut amygdalæ amaræ, braſſica, & dulcia fere omnia, quibus Recentiores multa addidere, qualia ſunt, quæ *Platerus* in ſua Praxi Medica longa enarratione ad tædium uſque proponit; popularium enim ſuorum conditionem miſertus, cum ſcribat tanquam civile quoddam introductum fuiſſe, in conviviis poculis certare, prolixam remediorum ab ebrietate præſervantium ſeriem recenſet, ut abſinthium, rutam, lac, pulmones animalium aſſos, poſcam, poma acida, tum compoſita medicamenta, ut electuaria, ac varias mixturas; quæ prius ſumpta ab ebrietate præſervent.

Operariis id genus, quibus tam conquiſitis remediis, ob ipſorum miſeram conditionem, uti non datur, ſimplicia potius, ac facile parabilia remedia erunt ex uſu, ut braſſica, cujus per tot ſecula commendatur virtus, ad ebrietatem tum præcavendam, tum ſanandam, raphanus, aqua aceto diluta, quam *Platerus* ebrietatis antidotum appellat.

(a) De Temul.

De Piſtorum & Molitorum Morbis.

CAPUT XXI.

MVltas eſſe artes (quibus ars medica annumeranda) *quæ illis, quibus earum cognitio contingit, multum laboris ac moleſtiæ exhibent, illis vero qui earum uſu indigent, jucundæ ac utiles exiſtunt*, ſcripſit *Hipp.* (a). In hujuſmodi artium cenſu *Ars Piſtoria* profecto collocanda eſt; quid enim hominum vitæ utilius, imo quid æque neceſſarium, ac panificium? Quodnam vero opificium magis incommodum, ac moleſtum ſuis artificibus, veluti ex laborata cerere? ſive enim farinam cribrent, ſeu pinſant, ac paſtam ſubigant, ſeu panem in furnis coquant, multis laboribus ac tædiis fatigantur, ideoque variis morbis conflictari ſolent. Piſtores ut plurimum nocturni ſunt artifices, dum enim cæteri diurno labore expediti ſomnum capeſſunt, ac vires detritas reficiunt, hi tota nocte exercentur, mox per totam fere diem, tanquam ſolifugæ, ſommo indulgere coguntur, adeo ut in ipſa Urbe habeamus Antipodes, contrario ſcilicet vivendi genere degentes.

Surgite, jam vendit pueris jentacula Piſtor.

ajebat *Martialis*, nocte ſcilicet elaborata & percocta: albeſcente enim die, ac urbana plebe ad conſueta exercitia redeunte, panis copiam paratam eſſe neceſſe eſt, alioquin ſeditionem moveret venter. Quales enim turbas in magnis Urbibus excitarit interdum panis deficientia, ſatis loquuntur hiſtoriæ, & nuper *Hiſpaniarum Regis Aula* hanc ob cauſam populares motus non parum extimuit; hinc *Juvenalis* (b), ad plebem in officio continendam, *Panem, & Circenſes* commendabat, annonæ ſcilicet abundantiam, & ſpectacula.

Primum ergo qui farinam a furfure cribratoriis machinis ſecernunt, ſaccos excu-

(a) De flat. n. 1. (b) Sat. 10.

cutiunt, verſant, ut ut faciem cuſtodiant, non poſsunt tamen, quin, dum pro reſpirationis neceſſario uſu aerem hauriunt, volitantes farinæ particulas excipiant, quæ cum ſalivari ſucco fermentantur, & fauces non ſolum, ſed ſtomachum, & pulmones paſta infarciunt; unde facili negotio tuſſiculoſi fiunt, anheloſi, rauci, ac demum aſthmatici; trachæa, & pulmonaribus viis incruſtatis, liberoque aeris commercio impedito. Oculos quoque non parum perſtringunt, quæ iis hærent farinæ particulæ, ac lippitudinem non raro inducunt.

Nullam ab hiſce noxis preſervatoriam cautionem, quam poſſim ſuggerere, habere me fateor; illorum conſuetudinem faſcia linea os ſibi obvelandi commendo, aſt id non ſatis eſt, quin una cum aere inſpirato farinæ atomi pectoris penetralia irrepant. Morem hunc, piſtores, ori ſudario obvoluto, capiſtrandi, perantiquum fuiſſe conſtat, uti apud *Pignorium (a)* in opere elegantiſſimo de ſervis videre eſt, ubi auctoritas *Athenæi* affertur; id tamen non pietatis officio factum fuiſſe conſtat, ſed Sybaritico luxu, ne ſcilicet ſudor ex ore diſtillans influeret, aut ſubactam farinam halitus afflaret. Hiſce operariis proderit, ſi aqua faciem perfundant, ſi oxycrato fauces perſæpe colluant, ſi oxymellite utantur, ſi identidem purgationem aliquam inſtituant, aut cum a reſpirandi difficultate premuntur, emeticum aliquod capiant, ut impactæ materiæ excutiantur, quo remedii genere, ex his nonnullos animam pene agentes, reſtitutos vidi.

Qui porro paſtam manibus pinſunt, ſubigunt, ac in panem, & placentas efformant, coquunt, cum ut plurimum in hypocauſtis, hyeme præſertim, ut panis bene fermẽtetur, opus ſuũ perficiant, ubi e loco impenſe calido ad aerem externum exeunt, ac domos ſuas repetunt, ad ſomnum captandum, facili negotio in magnas pororum cutis adſtrictiones incidunt, unde poſtea gravedines, raucedines, ac pectoris morbi, ut pleuritides, peripneumoniæ ſuboriantur; quibus affectibus, adeo popularibus, qualia remedia ſint adhibenda, nemo non novit. Non pauci tamen momenti erit noſſe, qualis fuerit cauſa occaſionalis; quare ad naturalem corporis perſpiratum reſtituendum erit præcipue incumbendum, ægrum in calido conclavi detinendo, frictiones cum oleo adhibendo, intrinſecus vero ea, quæ diaphoreſim promoveant, in uſum revocando. Non ſine admiratione quidem in hiſce operariis magis, quam aliis hominibus, obſervavi, quod graves pleuritides, vel in ipſo morbi principio ſine ulla fere expuitione, liberali ſudore erumpente, judicentur; quod fit, ut reor, quia in hujuſmodi caſibus acuta febris, morbus primarius a lateris dolore comitatus, a cauſa externa, ſubita ſcilicet pororum cutis occluſione, ortum potius, quam a pravo humorum apparatu duxerit; adeo ut cutis ſpiraculis reſeratis, ac manante ſudore, ſolvatur febris una cum dolore pleuritico; reſorpta ſcilicet, quæ in pectus fluxerat materia, ac ceſſante ejuſdem fluxuræ rejectione; adeo refert, ex *Hippocratis (b)* monito in *Stymargi* famula *devenire ad occaſionem, & occaſionis initium.*

Interdum piſtoribus inflari manus obſervavi, atque etiam una dolere; omnibus autem hiſce artificibus præter morem craſſeſcunt manus, quod evenit ob continuam paſtæ manuum preſſione ſubactionem, ſucco alibili ab arteriarum oſculis abundanter expreſſo, ibique detento, nec tam facile ob fibrarum ſtricturam remeante. Artem autem ſuam facile produnt piſtores, dummodo manus oſtendant; nemo enim inter mechanicos operarios eſt, qui manus habeat craſſiores. *Exercitium ſiquidem, ut ait Avicenna, magni-*

(a) L. 2. (b) 4. in 2. Epid.

ficat membrum, quod in alio quoque miniſterio verum deprehenditur. Lotiones manuum ex lixivio, vino albo generoſo, ac ſimilibus erunt ex uſu.

Aliud quoque piſtoribus malum accedit, omnes enim facile videas valgos fieri, h. e. ſuris extrorſum intortis, quales habent cancri, & lacerti; cum enim in Ciſpadana, & Tranſpadana Regione pro more habeant ſuper ſolidam tabulam, ſeu tripodem tereti ligno figuræ conicæ tripodis capiti affixo, ut circumvolvi poſſit, cum inquam pro more habeant, magnam paſtæ molem ſubitam prædicto ligno ex alto deducto, magna vi brachiorum & genibus quoque premere, alio interim paſtam verſante, contorquentur crura ad externa, cum ea in parte imbecillior ſit genuum articulatio. Huic malo nullum eſt remedium, nam licet juvenes ſint, & robuſti, cito valgi fiunt, & progreſſu temporis claudi.

Inter piſtores melior forſan conditio eorum eſt, qui panem coquunt; etenim ſi ex nimio calore, dum panem furnis indunt ac educunt, noxas non leves patiuntur, æſtate præſertim dum toti ſudore diffluunt, non parum tamen a panis calentis odore reficiuntur; panis enim recens victum analepticum ſuggerit, ac ſolo odore ſpiritus exhilarat, ut de *Sal. volatili Plantarum* notat *Vvedelius*(a), & in ſua Phyſica ſubterranea *Becherus*(b), qui virtuti perlarum confortativæ panis odorem præponit.

Hujuſmodi artificum genus frequentius quam reliquos operarios ægrotare obſervavi, in populoſis Civitatibus præſertim, ubi minori impendio, ac lubentius plebecula panem emit, quam ſibi illum domi conficiat, ſecus quam fieri ſolet in parvis oppidis ac villis, in quibus ſibi quilibet pinſor eſt. *Romanos* quoque ab urbe condita uſque ad annum DXXX. Piſtores non habuiſſe, cum *Quirites* ipſi ſibi panem domi conficerent, idque opus eſſet piſtricum, tradit *Plinius*(c); poſtmodum vero urbe populoſiſſima facta, piſtrinum opus per publicos ſervos inductum. Ubi ergo hujuſmodi artifices curandi occurrant, ex quocunque morbo ægrotent, non parum conducet ad affectiones, quibus ex artis conditione ſunt obnoxii, animum diligenter advertere.

Frugum quoque molitores, quos ex farinæ volatu ſemper candidatos eſſe neceſſum eſt, in eodem albo deſcribere non abs re arbitror; frugum enim in tenuiſſimum pollinem tritarum volitantes particulæ, totum molendini ſpatium implent, quare velint, nolint, os, nares, oculos, aures, & totum corpus farina conſperſum geſtant: ex his itaque non paucos aſthmaticos factos, ac tandem in hydropem lapſos obſervavi. Hernioſi quoque fieri ſolent, dum frumenti ac farinæ ſaccos humeris geſtant, diſrupto aut laxato peritonæo; quia vero diu noctuque inter rotarum & molarum ſtrepitum, ac ex alto cadentium aquarum ſonitum degunt, omnes ut plurimum ſurdaſtri ſunt, aurium tympano ab objecto fortiori, quam par ſit, aſſidue verberato, ac e tono ſuo dejecto.

Obſervatione dignum eſt, quod Molitores, ſicuti & Piſtores, phtiriaſi, hoc eſt pediculari morbo ut plurimum laborent, adeo ut vulgus pediculos per jocum, pulices albos molitorum appellet. Num id contingat, quod hujuſmodi operarii ſordibus fere ſemper involuti ſint, ac raro veſtibus exuti ſomnum capiant; ſeu quod farinæ mixtura cum cutaneis ſordibus talium animalculorum fœturæ multum conferat, non ſatis liquet; certum eſt tamen omnes fere molitores hujuſmodi ſatellitio armatos, ſemper incedere, idque ſi *Danieli Heinſio* notum fuiſſet, profecto in elegantiſſima ſua oratione *de laudibus pediculi ad conſcriptos Mendicorum*

(a) C.4. (b) L.1. (c) L.14.H.N.c.11.

rum Patres, molitoribus dignum locum conceſſiſſet.

Gravioribus ſane morbis antiquitus, quam hac noſtra ætate, tales operarii exercebantur. Non enim haſce machinas ad fruges in farinam terendas habebant veteres, quales nos habemus, aquæ miniſterio per incile delabentis, & ingentes rotas verſantis, quamvis apud *Palladium* (a) ſcriptorem antiquum aliqua ſit mentio de frugum tritura aquæ beneficio; loco enim citato ſcribit, *quod ſi aquæ copia ſit, fuſuram balnearum debeant piſtores ſuſcipere, ut ibi formatis aquariis molis, ſive animalium, ſive hominum labore, frumenta frangantur*. Piſtrinis antiquitus utebantur, ut frumentum molerent, quorum uſus nunc eſt ad tundendas, & fruges ſuis membranis ſeu ſpoliandas, ſeu frangendas. Quare non ſolum a jumentis, ſed etiam ab hominibus, ſervis, ac mulieribus circumagebantur molæ; unde nomen traxere molæ truſatiles, cum totis viribus in gyrum truderentur; alicujus ſceleris rei propterea ad piſtrinum vincti, pœnali opere ducebantur; ſic apud *Plautum* nil magis frequens ac ſervis magis eminoſum, quam piſtrini nomen. *L. Apulejus* ſe aſinum factum *velata facie molæ adſtrictum fuiſſe*, ait, *ut calcans veſtigia ſua incerto errore vagaretur*. *Sampſonem* quoque a *Philiſtæis* excœcatum ad verſandam molam (quam truſatilem profecto fuiſſe credendum eſt) ex ſacris codicibus habemus; ſervis autem huic operi addictis, ne a vertigine infeſtarentur, oculos fodere conſueverant.

Opus ergo laborioſiſſimum iſtud erat, cui ſervi & ancillæ addicebantur, & quod huiuſmodi Operarios cito conficeret, graviſſimis morbis illos enecando. *Job* (b) idcirco inter alias imprecationes pro miſeriarum complemento, hanc quoque recenſuit. *Molat*, inquit, *alteri Uxor mea*, ideſt, ut *Vatablus*, ac alii *Interpretes* exponunt *fiat vilis Ancilla*; quamvis non deſint, qui dictum iſtud ad turpia detorqueant, de quo vid. (c) *Auguſtinus Pfeiferus* de antiquitatibus Hebraicis. Apud *Romanos* quoque magnus erat Piſtrinorum numerus, & quælibet Romanæ Urbis regio determinatũ Piſtrinorum numerum habebat, quem notat *P. Victor* de Urbis Regionibus. Poſtquam autem ubique fere locorum, ſi aquæ copia ſuppetat, molæ aquariæ ad meliorem uſum ſunt redactæ, nullus alius eſt Piſtrinorum uſus, quam ad tundenda, ſeu findenda grana; hinc ſublato per Chriſtianam Religionem ſervitutis jugo, non tam grave & aſperum eſt molitorium opus, nec adeo morborum ferax, ut priſcis temporibus. Eadem ergo Molitoribus, ac Piſtoribus curatio adhibenda, ubi a volatili farina per os excepta læſio contigerit; quod ſi a ponderum geſtatione herinioſi fiant, ſubligaculo utantur, quod etiã ad hujuſmodi affectum præcavendum geſtare poſſent, uti ipſis ſuaſuor eſſe ſoleo.

Ad animatam vero pediculorum peſtem abigendam, primo munditics erit procuranda, ac indumenta crebro mutanda; commendantur in ſpecie lotiones ex decoctione Abſinthii, fol. perſici, centauriæ, ſtaphyſagriæ, lupinorum; ſurfur aceto mixtum a *Q. Sereno* pro tali morbo celebratur, præ cæteris vero multæ ſunt efficaciæ linimenta, quibus aliquid mercurii ſaliva exſtincti fuerit admixtum; commoda quoque ſunt in hanc rem lintea, quibus Aurifabri utuntur in detergendis vaſis poſt deaurationem.

(a) L.1.t.42. (b) Cap.31. (c) Cap.3.de Molend.Hebr.

De Morbis eorum, qui Amylum conficiunt.

CAPUT XXII.

NOn vulgares quoque ſunt noxæ, quas pati coguntur, qui circa *Amyrum* parandum exercentur; ſatis vulgatus eſt modus illud conficiendi, nullaque fere eſt muliercula, quæ illum ignoret, perfrequens enim eſt Amyli uſus ad lineas veſtes, & collaria dealbanda. In hiſce Regionibus Monialium eſt opificium, quod poſtea Pharmacopoiis, aliiſque divendunt. Æſtate igitur, cum Amylum parare volunt, triticum in aqua ad germinationem uſque maceratum in marmoreis vaſis reponunt; aliquis deinde ex illorum ſervis triticum ſic emollitum, nudis pedibus terit, non ſecus ac cum vindemiæ tempore premuntur uvæ; quamvis autem ſub dio id faciant, tam gravis tamen eſt odor, qui ex ſpumante illa materia exhalat, ut qui pedibus eam premit, ac ſuperſtat, nec non ſervulæ, quæ manibus materiam illam preſſam colligunt, ut inde ſuccum ſole exſiccandum eliciant, de capitis dolore valde conquerantur, nec non de gravi reſpirandi difficultate, tuſſi moleſtiſſima, ut opus aliquando cogantur intermittere, ni ſuffocationis periculum ſubire velint. Id ego perſæpe obſervavi, ac revera mihi intolerandus ille odor videbatur, qui neſcio quid acidi penetrantiſſimi redolere viſus eſt. Acidum enim volatile, quo triticum turget, ob fermentationem in motum concitum, a reliquarum partium conſortio ſecedere, & in auras magna ex parte evolare, arbitrari licet; hanc ob cauſam capitis dolores, dyſpnœam, tuſſim excitare aptum eſt: nihil enim molli pulmonum texturæ, ac mébranoſis partibus eſt magis hoſtile, quã acida exhalatio, qualis eſt fumus ex ſulphure, aliiſque acorem ſpirantibus.

Hoce Operarios monere ſoleo, ut in aprico, & quantum poſſunt, in ampliori ſpatio, nõ in cõcluſis locis, opus hujuſmodi perficiant. Quoties vero gravem aliquam noxam exinde contraxerint, oleum amygdal. dulcium, emulſiones ſeminum melonum, ptiſana hordeacea, hauſtus vini generoſi, odor ſpiritus ſalis armoniaci, aquæ theriacales fuerunt ex uſu.

Hujuſmodi occaſione lubet paululum Amyli naturam, ac indolem penitius perſcrutari, quam ſuſpicari licet aliam forſan eſſe, quam quæ a *Medicis* paſſim ſtatuitur. Unanimi fere cum veterum, tum recentiorum conſenſu, ſupponitur, Amylum acres humores temperandi, fluxiones ſiſtendi, ulcera ſanãdi vi pollere. *Plinius*(a) in ſanguinis rejectione, in veſicæ dolore Amylum commendat. *Galenus* (b) in ventris profluvio, in aſperæ arteriæ inflãmationibs, oculorum lacrymatione, ac ubi opus ſit partes ulceratas mollire, & lævigare, multis laudibus Amylum extollit. *Valleſ.*(c) de Sacra Philoſophia factum *Eliſæi* exponens, qui farinam conjiciendo in olla, ubi cocta fuerat colocynthis, amarorẽ correxit, Amylum ad dyſenteriam ſanandam, & quamcumque acrimoniam hebetandam, cæteris remediis prefert; hoc idem ſentiunt quicumque de Amylo ſcripſere.

Hæc opinio mihi quoque ſat probabilis ſemper viſa eſt, non ſolum quod Amylum ſit ad guſtum res fatua, ac prorſus ſaporis expers, adeo ut tanquam egregium acris materiæ abſorptivum, & prædictis affectibus maxime accommodum credi poſſit, ſed quia perſuaſum haberem, in illius præparatione quidquid acrimoniæ, & acoris frugi fermentatæ ineſſet in auras exſpiraſſe, ac dũ radiis ſolaribus æſtivis exſiccandum apponitur, aqueum humorem acredinis participem abſumptum fuiſſe; nam, ut ait *Gorræus,*(d) *ſub ardentiſſimo ſole eſt exſiccan-*

(a) Lib. 22. c. 25. H. N. (b) De Sim. Med. fac. 2. de Comp. Med. 2. loc. (c) C. 36. (d) Defin. Med

candum, ne ſi paulisper madidum relinquatur, acorem contrahat; aſt mulierum obſervatio amyli naturam non parum ſuſpectam mihi reddidit, ut illius candori non multum ſit fidendum. Cum in hiſce regionibus ſatis frequens ſit amyli uſus in cunctis fere domibus, ac præſertim apud religioſos ordines, ad veſtes dealbandas, & ſolidandas, ut variis plicaturis elegantiores reddantur, obſervant paſſim mulieres, quæ in hoc miniſterio præſtant, quod ubi tunicæ lineæ ad aliquod tẽpus, amylo ſic imbutæ perſtiterint, obſervant inquam, quod cito arrodantur; quare ut id præcaveant, ubi nigreſcere cœperint, illas aqua ſimplici eluunt, amylum detergendo, ſicque illas aſſervant, donec ſuo tempore lotricibus a ſordibus expurgandas tradant. Hujuſmodi obſervatio amylo non levem ineſſe acrimoniam abſconditam, & quæ ad guſtum non tam facile ſe prodat, abunde teſtatur; etenim ſi amylum ad aliquod tempus tunicas, collaria, & quodcumque ex lino contextum opus arrodit, qua fide igitur in morbis pectoris, in faucium aſperitate, in dyſenteriis, ac ubi mollire opus ſit, ut ait *Galenus*(a), tam confidenter illud exhibebimus? *Plinius* (b) ipſe, licet in his affectibus, ut paulo ante dictum, illud commendarit, ſuſpectam tamen eſſe illius naturam prodidit. *Amylum* (inquit ille) *hebetat oculos, & gulæ inutilis eſt, contra quam creditur.* Laudanda certe in hac re eſt quarumdam mulierum obſervatio, quæ, ne amylum tam facile arrodat, gummi arabicum illi permiſcent.

Non-pauca certe exſiſtere credendum eſt, quorum uſus communis eſt, ſed quia ſenſim, ac tacito pede noxas ſuas inferunt, innoxia putantur, donec caſus aliquis occultam pravitatem oſtendat; ſic in genere alimentorum multa facile videntur in ſtomacho concoqui, quæ in venis pravos ſuccos poſtmodum relinquunt; hinc ſcite *Avicenna* (c). *Ille*, inquit, *in quo mala digeruntur nutrientia, ob hoc non decipiatur, quoniam poſt dies in ipſo mali generabuntur humores ægritudinem facientes, & pernecantes*; quod idem ſcripſit *Galenus* (d), dum alimentorum facultates examinaret. *Nobis enim non advertentibus, pravus ſuccus poſt longum tempus in venis colligitur; qui poſtea exiguam ad putredinem occaſionem nactus, febres malignas accendit*; inquit ille.

(a) L.22.c.5. (b) H.N.l.22.c.25. (c) 3.p.Do.2.c.6.
(d) 2.de Alim.fac.c.6.

De Morbis, quibus Frugum Cribratores, & Menſores vexari ſolent.

CAPUT XXIII.

FRuges omnes, ac præcipue triticum, ſive in puteis, & ſcrobibus, veluti mos eſt in *Hetruria*, reconditæ, ſive in horreis, & ſub domorum tectis, ut in tota *Ciſpadana*, & *Tranſpadana regione*, pulverem ſubtiliſſimum ſemper admixtum habent, non ex eo ſolum, quem ex area ob trituram referant, ſed alium pejoris notæ, quem eædem fruges, cum diu aſſervantur, ex ſemetipſis dimittunt. Siquidem cum multo ſale volatili ſemina cerealia turgeant, adeo ut, ſi non bene ad ſoles æſtivos exſiccata recondantur, ſumme incaleſcant, ac in pulverem quam citiſſime faciſcant, ex iis ſemper tenues particulæ ex cortice, quo veſtiuntur, decedunt; quibus accedit pulvis reſiduus, & caries ex frugum conſumptione, quam faciunt tineæ, teredines, curculiones, aliæque frugum peſtes, & illarum excrementa. Hinc quoties frumentum, aliaſque fruges ad molendum cribrare neceſſe ſit, vel metiri, cum a rei annonariæ negotiatoribus huc, & illuc convehuntur, cribratores, & menſo-

ſores ab ejuſmodi pulvere adeo graviter infeſtari ſolent, ut opere peracto, artem hujuſmodi mille diris ejurare conſueſcant. Fauces, pulmones, oculi labem non parvam perſentiunnt; fauces enim illo pulvere replentur, & exareſcunt, pulmonares *fiſtulæ* pulverulenta materia incruſtantur, unde tuſſis ſicca ac ferina ſubſequitur; oculi pariter valde rubent ac plorant. Sic omnes fere, tum cribratores, tum menſores, qui ex tali arte victitant, anheloſi ſunt, cachectici, ac raro conſeneſcunt, quin facillime in orthopnœam, ac tandem in hydropem decidunt. Talem porro acredinem habet is pulvis, ut pruritum ingentem per totum corpus excitet, qualis in efferis interdum obſervatur.

Quare ex fruge tam benigna, quale eſt triticum, tam pernicioſus pulvis emanet, interdum admirans, ſuſpicari cœpi, latitare in illo pulvere vermiculos, ſenſibus impervios, eoſque in cribratione, ac menſura frugum in motum cieri, ac per aerem diſpergi, qui poſtea facile cuti hærentes talem ardorem, ac pruritum per univerſum corpus poſſint excitare. Celeberrimus *Ant. Levvenœk (a)* ſuis Microſcopiis tradit, ſe in frumento quoſdã vermiculos obſervaſſe, quos, nec inepte, lupos appellat; verminoſam itaque progeniem eam eſſe, quæ hoſce Operarios tam graviter infeſtet, ſat probabiliter credi poterit.

Non minus quoque admiratione dignum, quomodo ex tritico, ubi diu in loco concluſo, veluti in locis ſubterraneis, uti mos eſt in Hetruria, aſſervatum fuerit, tam noxia exhalatio elevetur, ut ſatis ſit ad necandum, ſi quis in dicta loca pedem immittat ad frumentum eximendum, niſi prius permittatur, ut reſerato oſtio p. r. i. ialis aura pauliſper exſpiret. Hanc ob cauſam putat *Zacchia (b)*, non ſolum prohiberi poſſe vicinos, ne tales frumentarios puteos conſtruant, ſed etiam cogi, ut conſtructos diſtruant; monetque Civitatum ſalubritati magis proſpici, ſi tales putei apricis in locis, quam longe ab incolarum habitatione conſtruantur. Sapienter ſane *Lucenſis Reſp.* pro more habet, uti accepi, quotannis Auguſto menſe, frumentum e publicis horreis eductum, & cribratum ſolaribus radiis per aliquot dies exponere, ac poſtmodum in priorem locum recondere, quo pacto ad plures annos a teredine & corruptione frumenta ſua publicum in bonum præſervant.

Cur autem triticum magis quam aliæ fruges, pulverulentum fiat ac minus longævũ, quærit *Theophraſtus (c)*, & cauſam refert in horrea, opere tectorio lævigata, calce nempe & arena illita; Sic enim ait, *triticum plus caloris ſentire, ac pulverem calidum & ſiccum, calciſque illinimentum calorem fovere*, hancque ob cauſam putreſcere, ac in pulverem diſſolvi, quam rationem haudquaquam approbat *J. C. Scaliger* in hujus loci commento; ea enim, quæ calida ſunt, & ſicca, inquit ille, tantum abeſt, ut ad putredinem diſponant, ut potius ab illa præſervent. Putat ergo, pulverulentum triticum fieri, eo, quod acervatum ſufficientem non habeat tranſpiratum; *quod enim ſuffocatum eſt, fervet ac putret*, ait ille; at ratio iſthæc non plane ſatisfacit; obſervatione etenim ſatis compertum eſt, frumentum, ſi tamen ſiccum, & bene cuſtoditum in horreis fuerit repoſitum, diutius conſervari, ſi multum ſit, atque conſertum, & nunquam agitetur. Facilem ergo tritici in pulverem fatiſcentiam, ac illius minorem longævitatem, quam cæterarum frugum, ex copia partium volatilium, quibus ad turgentiam ſaturatum eſt, nec non a laxiori ejuſdem textura lubet deducere.

Multæ in hanc rem curioſæ quæſtiones examinandæ occurrerent, ni vererer, ne a propoſito (quod mihi procul dubio objectum iri exiſtimo) nimis longe digredi poſſem. Diſquiſitione profecto dignum eſſet,

(a) Arc. Nat. Ep. 71. (b) Quæſt. Med. leg. l. 5. Tit. 4. Q. 7. (c) L. 4. c. 17. de hiſt. Plan.

ſet; quare Lolium, quod probabiliter eſſe creditur degener tritici ſoboles, quando ob ingentes vernales pluvias triticum in lolium degenerat, ſicuti nuperis annis experti fuimus; quare inquam Lolium ad viginti ac amplius annos integrum, & incorruptum ſervetur, triticum vero vix quartum annum pertingat, quin fere totum in pulverem abeat; An quod lolium compactæ ac durioris ſubſtantiæ ſit, quam triticum, cum vere lolium, ſi frangatur & conteratur, manifeſte ſolidius deprehendatur, quam ob cauſam cæteræ fruges, ut fabæ, ciceres, viciæ durabiliores ſunt? An potius quod tineæ ac teredines ob amarorem, & ingratum alimentum, quod præſtat lolium, illud averſentur?

Cum annis elapſis ob carbuncularem morbum, quo in his regionibus laborarunt fruges, neceſſe fuerit triticum aqua pura in magnis vaſis diligenter abluere, ac ad ſolis radios exſiccare, obſervavi, niveum candorem pani ex frumento ſic loto conciliari; quare etiam ſi frumentum ſanum ſit, non inutilem diligentiam fore crediderim, illud, antequam ad molendinum deferatur, diligenter abluere & exſiccare. Pro more equidem habent hujuſmodi Operarii ſtrophiolis fauces, ac nares obvelare, ne a pulvere ſuffocentur, ac perſæpe frigida fauces, & oculos abluere, veſteſque excutere: at neque ſic cavendo ſatis cavent.

Commodum certe iis eſſet balneis uti ad abluendas pulvereas ſordes, quæ cuti una cum ſudore inhæſerint, ſed ob illorum deſuetudinem ac obſoletum uſum tam grandi beneficio carent miſeri Artifices. Neque enim credendum eſt, a priſcis illis Urbium, & Legum Conditoribus, tanta impenſa ac magnificentia, non ſolum in magnis Civitatibus, ſed Oppidis quoque publicas thermas inſtitutas ad ſolum luxum, ac delicias fœminarum, hominumque otioſorum; qui *crudum Pavonem in balnea ferent*, ſed in hominum exercitatorum, & Artificum commodum quoque, ut pauco ære, aquæ lavacro in iis ſordes, ac laſſitudinem deponerent, corpuſque laboribus confectum reficerent. Quare male eveniat iis, qui rem tam bellam infamaverunt; cum enim mille flagitia in balneis promiſcuis perpetrarentur, illorum uſum a Chriſtiana pietate ſublatum conſtat.

Hujuſmodi Artifices ergo a frugum carie male mulctari ſolitos, monere ſoleo, ut ptiſanis, emulſionibus ſeminum melonum, ſero vaccino, malvarum decoctione frequenter utantur; ſic enim ulceroſi pulveris diluitur acrimonia. Cæterum quando ex aſthmate, aliiſque affectibus prædictis laborant, ea remedia adhibenda, quæ iiſdem magis conveniant, ſeu ſi ex aliis decumbant, ſolida cautela utendum, oculo ſcilicet ad partem imbecilliorem ſemper intento, ne totus morbi impetus in eam præceps feratur.

De Lapicidarum Morbis.

CAPUT XXIV.

NOn contemnendi quoque ſunt morboſi affectus, quibus Lapicidæ, Statuarii, Lithotomi, ac id genus Operarii, conflictari ſolent. Dum enim in ſubterraneis marmora e rupe diſcindunt, ſecant, ſcalpris incidunt, ut ſtatuæ & alia opera effingantur, ramenta aſpera, aculeata, anguloſa, quæ reſiliunt, inſpirando perſæpe hauriunt; unde a tuſſi infeſtari ſolent, ac ex iis nonnulli aſtmaticas paſſiones contrahunt, ac tabidi fiunt. His accedit vapor metallicus ex marmore, tophis, ac lapidibus exhalans, qui nares, ac cerebrum manifeſte percellit; ſic Lithotomos qui circa lydium lapidem exercentur a gravi odore, qui jugiter exſpirat, tum capite, tum ſtomacho male habere, ajunt, ut ad vomendum interdum compellantur; hinc in ho-

horum Artificum diſſectis cadaveribus inventi ſunt pulmones, exiguis calculis oppleti. Satis curioſum eſt id, quod refert *Diemerbroekius* (a) de variis Lapicidis ex aſthmate mortuis, quorum corpora, ait ſe diſſecuiſſe, atque in illorum pulmonibus arenæ acervos reperiſſe, ut dum pulmonares veſiculas cultro diſcinderet, ſibi videretur arenoſum corpus ſecare; ibidem quoque refert a magiſtro lapicida ſibi relatum, quod dum lapides incideret, tam ſubtilis pulvis aſſurgeret, ut bubulas veſicas in officina pendentes permearet, adeo ut unius anni curriculo, in ventre veſicæ mani pulum unum illius pulveris repererit, quem pulverem illum eſſe ajebat, qui lapicidas parum cautos ad interitum paulatim deduceret.

Lapides quoque in horum artificum ventriculo, ac inteſtinis inventos eſſe, paſſim loquuntur medicæ hiſtoriæ; neque alia cauſa materialis excogitari poteſt, præter pulvereas particulas per os ſuſceptas, & paulatim congeſtas, de quo videatur *Olaus Borrichius* de generatione lapidum in microcoſmo; non enim ſemper a cauſis internis ac ſuccis lapidificiis gigni in noſtris corporibus calculoſam progeniem credendum eſt, quin etiam aliquando, innoxiis viſceribus, extrinſecus hæc peſtis adveniat. Calculi ortum a cauſa externa annotavit *Vvedelius* (b) in cujuſdam calcarii ancilla; in cujus pulmonibus inventum eſſe calculum refert, a calcis particulis, ut ipſe exiſtimat, per os hauſtis genitum.

In ventre boum, ac inteſtinis, lapides perſæpe reperiri frequens eſt lanionum obſervatio, quæ *Ariſtotelis* (c) opinionem evertit aſſerentis, nullum animal, homine excepto, calculo affici, niſi forſan *Ariſtotelem* de ovenum calculo ſolum locutum velimus. Hoc idem in equis annotavit *Scaliger* (d), qui ait equum egeſſiſſe tophos duriſſimos, quorum unum ipſe aſſervabat. De calculis equorum, quos *hippolitos* appellant, ac illorum virtutibus, multa apud Auctores leguntur ſcripta, penes quos ſit fides. A veritate non multum aberrari crediderim, ſi putemus in bobus, & equis, dum per æſtatem, linguis exſertis, per vias pulverulentas & glareoſas currus trahunt, in illorum ventriculis, a pulvere ac ramentis per os abſorptis, generari calculos.

Purgationes per alvum, & vomitiones hiſce artificibus erunt opportuniora remedia, ad exturbandas nempe noxias illas particulas, quæ ſtomacho, ac inteſtinis inſederint, & in grandiores calculos per novam materiæ aggeſtionem tranſire valeant; ſicuti monendi erunt, ut quantum poſſunt, cauti ſint, ne minuta illa fragmina per os hauriant.

(a) L.2.An.c.13. (b) Pathol.Dog.ſe.2.c.4. (c) Sect.10.Prob.40. (d) Exer.123.

De *Lotricum Morbis*.

CAPUT XXV.

NOn raro mihi contigit Lotrices ægrotantes inviſere ex variis affectibus e ſuo opere contractis. Hæ mulieres cum ſemper humidis in locis degant, manuſque & pedes aqua humentes habeant, cachecticæ fiunt, ac in hujuſmodi opere ſi conſeneſcant, ad hydropem tranſeunt, quales ex his non paucas obſervavi; menſtruorum quoque paucitate, ut plurimum laborant, unde malorum ilias prodire conſuevit; neque id adeo mirum eſt. Etenim ſi obſervatio ſatis frequens eſt, multas mulieres menſtruas purgationes habentes, nudis pedibus incedendo, ſeu crura ac pedes frigida abluendo, ſubita menſium ſuppreſſione detineri, multo magis Lotricibus, quæ ex hac arte ſibi quæſtum procurant, id evenit; hujus cauſa eſt aer humidus, in quo

aſſidue degunt, & balneatio continua, qua illarum corpora rorantia ſunt; Cutis enim pori obſtruuntur, unde perexigua difflatio, ac tranſpiratus, quare tota cruoris maſſa craſſis ſuccis infarcitur; hinc cachexiæ, menſium ſuppreſſiones, & quæ his ſuccedunt mala.

Aliis quoque calamitatibus ſuccumbunt Lotrices, dum enim ex bulliente lixivio, cui interdum cinerum loco calcem addunt, fumantes vapores captant, tuſſi primo, mox diſpnœa tentari ſolent. Apud *Gregorium Horſtium*, ex *Boneto* (a), hiſtoria memoratur famulæ cujuſdam, quæ dum capite in ahenum lixivio plenum ad linteamina mundanda ore prono fumum exciperet, magna pectoris anguſtia correpta eſt, quæ ad ſeptennium obſtinate perſtitit, donec tandem ſuffocata interiit; cadavere aperto repertus eſt pulmo lividus, & in illius bronchiis nigræ carunculæ aeri liberum commeatum prohibentes inventæ ſunt. Lixiviales ergo fumi, quos non poſſunt non haurire, naturalem pulmonum ſtructuram vitiare apti ſunt, eoſdem plus, quam par eſt, exſiccando, & ad munus ſuum abſolvendum ineptos reddendo.

His addendum, quod dum linteamina ac indusia mille ſordibus fœda, ut ſcabioſorum hominum, gallica lue inquinatorum, menſtruatarum mulierum, abluunt, omnigenam gravium halituum miſcellam ore ac naribus excipiunt, ex quibus cerebrum, ac ſpiritus animales inquinantur. Fiſſuras præterea in manibus ob lixivii acrimoniam pati ſolent adeo graves, ut manuum inflammatio una cum febre, aliquando ſubſequatur.

Ut hiſce mulieribus, quæ munditiem præſtant, ars medica gratificetur, videndum quomodo a prædictis affectibus præſervari queant; illas ego hortari ſoleo, ut opere peracto, veſtibus humidis abjectis, ſiccas induant, in quo certe negligentiores ſunt; frictionibus utantur, faciem a fumo ferventis lixivii, quantum poſſunt, avertant, manus unguento roſato, vel butyro perſæpe inungant, a cibis craſſi ſucci caveant; aliiſque erratis in victu. Cum vero actu ex aliquo morbo, ut febribus, catharris, decumbere coguntur, purgantia, validiora exhibenda, ut craſſi humores deturbentur; ſtibiata quoque ex uſu erunt, niſi acutus ſit morbus, ſicuti remedia deobſtruentia, & naturalem calorem roborantia convenient, qualia in cachecticis adhiberi ſolent.

(a) Sepul. T. 1. l. 2. Se. 1.

De Morbis, quibus Lini, Cannabis, ac ſericearum Placentarum Carminatores tentari ſolent

CAPUT XXVI.

Veſtium ac alimentorum eadem fere eſt neceſſitas, quæ in ipſis mundi primordiis ſatis apparuit, cum primævi noſtri Parentes poſt gratiæ chlamydem amiſſam angebantur, ut nuditatem ſuam operirent. Multa nobis ſuppeditavit parens Natura, ut ab aeris injuriis noſtra corpora muniremus, veluti lanam, linum, cannabem, goſſypium, quibus addi quoque poterit ſericum, quo certe carere poſſemus; cum ad fœminarum, ac virorum quoque velanda potius, quam operienda corpora ſit inventum. Cum hæc ut plurimum indumentorum ſint materia, non levia ſunt incommoda, quæ ſentiunt ii, qui circa ea præparanda operam ſuam impendunt. Quam noxia ſit cannabis ac lini maceratio autumnali tempore, cum infeſtus odor ac graviter lædens ſatis longe percipiatur, nihil notius; haud ſecus, qui linum, & cannabem pectunt, ut neri poſſit, ac Textoribus tradi pro telis conficiendis, male ve-

gantur. Pulvis enim teter, ac noxius ex hac materia evolat, ut per os, fauces, pulmones ſubiens, operarios ad continuam tuſſim compellat, ac ad aſthmaticam paſſionem ſenſim deducat.

E *Galliæ* regionibus *Italiæ* finitimis cannabis Carminatores turmatim per totam *Ciſpadanam*, & *Tranſpadanam regionem* ſub hyemis initium diſpergi conſueſcunt, quando noſtri Artifices artem hanc cannabem pectendi adeo bene non callent. Ac profecto homines id genus viſere eſt cannabino pulvere ſemper obductos, colore faciei pallido, tuſſiculoſos, aſthmaticos, ar lippos: præterea cum exerceantur ut plurimum in locis concluſis, ob hyemis aſperitatem, quo tempore magis in hoc opere occupati ſunt, nō poſſunt, quin dum cannabem unguinibus valde perunctam pectunt, fœdas particulas per os excipiāt, ſicque inquinatis ſpiritibus, & reſpirationis organis infarctis, graves affectus ſuboriātur. His accedit, quod cannabis ac linum, cum in aquis ſtagnantibus ac putridis macerentur, ac cœno obruantur, ut infra aquā demerſa promptius ad neceſſariam macerationem deveniant, particulæ illæ, quas carminatores hauriunt, non niſi virulentæ ſunt, ac humanæ naturæ prorſus hoſtiles. In lino pectendo gravius, quam cannabe affici ſe ajunt, forſan quod pulvis ſubtilior eſt, ac facilius partes ſpirituales ſubeat, illaſque ad excutiendam rem noxiam magis irritet.

Peſſime porro habent, qui ſericeas quaſdam placentas, a ſerici fabrica reſiduas pectunt, ut ſtamen quoddam inde conficiant varios ad uſus pro urbana gente, utpote minoris pretii, quam ſericum. Etenim dum bombycum folliculi, aqua calente macerati, a noſtris mulieribus (quibus ſolis id muneris demandatum eſt, quaſi ſolum in illorum gratiam ſericum natura condiderit) evolvuntur, & in tenuiſſima fila ſuper alabra explicantur, ab hoc opere filamenta quædam craſſa ſuperſunt, quibus portiones aliquæ de bombycum cadaveribus permixtæ ſunt, ſicque placentæ quædam conficiuntur, quæ ad ſolem exſiccantur, & ſuis artificibus traduntur, ut minutis pectinibus ſtamen educant. Qui ergo dictas placentas pectunt, ferina tuſſi una cum magna reſpirandi difficultate infeſtari ſolent, paucique ex iis operariis in hac arte conſeneſcunt; tota vero virulentia in hujus materiæ elaboratione, e particulis illis cadaveroſis bombycum, quæ hujusmodi placentis permixtæ ſunt, ortum ducit. Obſervatione dignum eſt, quod parvi hujus inſecti excrementa, quando vivit, ac mori foliis paſcitur, ſi per aliquot dies acervatim projecta in aliquo loco hæſerint, donec putreſcant, tam gravem odorem poſtmodum commota exhalant, ut totam viciniam inficiant; quare in aliquibus Civitatibus edicto cavери ſolet, ne in publicos vicos tales ſordes projiciantur, ſed extra Urbis pomœria aſportentur.

Habet ergo inſectum hoc, ut multa alia ejuſdem generis, veluti bruchi, & erucæ, quæ ad inſtar bombycum integras ſylvas interdum depaſcuntur, & in folliculis ſe recondunt, neſcio quid pravum, & corroſivam acrimoniam, pulmonibus infeſtam. Novi in hac Civitate integram familiam, quæ ex hac arte paucas opes ſibi compararat, miſere obiiſſe, tabe confectam, & hujuſce calamitatis culpam in artem, cui erant perpetuo addicti, a *Medicis* fuiſſe rejectam.

Lacteam diætam hiſce artificibus maxime commendare ſoleo, ut qua nil ſit efficacius, ad corroſivam & ulcerantem acrimoniam retundendam. Juſcula quoque ex malvæ, violarum, endiviæ decoctione, ſive ſucci depurati ex iiſdem herbis, erunt ex uſu; ſeu ſi ſentiant ſe graviter lædi, aliunde ſibi victum quæritent, cum peſſimum ſit lucrum, quod ſanitatem, rem adeo pretioſam peſſundat.

De

De Balneatorum Morbis.

CAPUT XXVII.

INter publica ædificia, quibus *Romana Civitas* ad luxum uſque eminebat, nil publicis thermis magnificentius olim viſebatur, ac qualis eſſet illarum magnitudo, ex earundem cadaveribus, ac reliquiis ſemiſepultis ſatis etiamnum dignoſcitur. Neque ſolum *Romæ*, ſed in aliis quoque Civitatibus, in privatis ædibus, in villis ipſis, balnea conſpiciebantur, ſumma impenſa conſtructa, adeo ut ſeveriſſimus morum cenſor *Seneca* (a), luxum hunc Romanorum Civium carpens, ſcripſerit: *Pauperem ac ſordidum ſibi videri, niſi parietes magnis, & pretioſis orbibus refulgerent, niſi Alexandrina marmora numidicis cruſtis diſtincta eſſent, niſi vitro abſconderentur cameræ, niſi aquam argentea epiſtomia funderent*. Jam obſolevit thermarum uſus, ac pene modum ignoraremus, quo balneis *Medici* ipſi utebantur, nec non vocabula ipſa ſtructuram, ac tot alia ſcitu digna, niſi *And. Baccius* in opere ſuo laudatiſſimo de Thermis, *Mercurialis* in ſua Gymnaſtica, *Sigonius* noſter de jure antiq. Rom. thermarum hiſtoriam e tenebris eruiſſent, & abſolviſſent. Cum in popularium gratiam itaque ab Imperatoribus cōſtructa eſſent balnea, & quælibet Urbis regio publicas thermas haberet, ut, cum juberet, quod quotidie fieri ſolebat, cum viri, tum fœminæ parvo ſumptu lavarentur, dum quilibet poſſet *quadrante lavari*, ut ait *Juvenalis* (b), & pueri gratis lavarentur, ut ex eodem Satyrico habemus.

Nec pueri credunt, niſi qui nondum
ære lavantur,

innumerabilem profecto credendum eſt fuiſſe ſervorum, ac ſervarum turbam promiſcuam, quæ continuo in thermis pro hujuſmodi miniſterio diu noctuque immoraretur, quos *Balneatores*, ſeu *Aquariolos* appellabant. Hanc igitur operariorum turbam enhydrobiam, in locis humidis concameratis degentem, & corporibus lavandis intentam, modo in calidario, modo in tepidario, modo in frigidario ſudoribus, ſordibus, unguentis quoque, quibus erant delibuti, depilandis occupatam; hos aquariolos, inquam, credere licet variis ægritudinibus obnoxios fuiſſe, ut cachexiæ, crurum tumoribus, ulceribus, inflationibus, ac anaſarcæ. Ex *Lucilii* carmine, quæ agerentur ab hujuſmodi miniſtris, dum corpora eorum, qui balnea adibant, curarent, ſatis apparet.

Scabor, ſupellor, deſquammor, pumicor, ornor, expilor, pingor.

Quamvis jamdudum obſoleverit antiquus balnearum uſus, ſeu quod gymnaſticæ exercitationes, & ipſæ obſoleverint, in quarum gratiam balnea videbantur extructa, ſeu quod veteres, ut nonnulli credunt, induſiorum, ac interularum linearum uſum non haberent, ac ſolum laneis veſtibus uterentur, ideoque ad ſordes abſtergendas, illis neceſſaria foret frequens lavatio; adhuc tamen in Urbe, & populoſis Civitatibus, aliqua perſtant balnearum veſtigia, ad valetudinariorum uſum, quamvis etiam nonnulli pro decoratione, & munditie per æſtatem balnea aquarum dulcium adire ſoleant. Noſtra hac ætate, qui infectiones aliquas cutaneas habent, ut ſcabiem, pſoram, gallicam luem, balnea iſta, & hypocauſta adeunt, ubi balneatores aqua tepida ipſos rite abluunt, ac ſæpe parvas cucurbitulas ſcarificatas toti corpori apponunt, ſanguinem ſatis liberaliter educendo, ſicque lotos, perfrictos, & minutatim interciſos, domum dimittunt, idque perſæpe, tum ægri, tum Bal-

nea-

(a) Ep. 86. (b) Sat. 2.

neatores ſine *Medici* conſilio agunt; quod num bene, ipſi viderint; profecto mihi non raro contigit, nonnullos ex his videre, qui conſulto talem curationis formam in ſemetipſis tentarint, in ſummum diſcrimen perductos, & ob nimiam ſanguinis copiam cucurbitulis extractam fere exanimatos, cum interdum ad 3. vel 4. libras ſanguinem educant. Opinio enim apud nonnullos obtinuit, ſanguinem cutaneum notæ longe inferioris eſſe ab illo, qui e venis majoribus educitur, quaſi ſanguis per cucurbitulas eductus floridior non eſſet (inciſis quippe arteriolis capillaribus) quam ſanguis inciſæ venæ, qui atrior ſemper apparet. Iſti ergo Balneatores huic arti addicti, quantum obſervare licuit, pallidi ſunt, luridi, ſubtumidi, cachectici; ac interdum ab iis morbis corripiuntur, a quibus cæteros ſanare contendunt.

Ne cum tædio ea repetantur, quæ ſuperius ſunt dicta, ad cachexiam, & conſimiles affectus curandos, hic nihil aliud adjiciam, muneri meo ſatisfactum putans, ſi ſolum innuam, quibus affectibus præter naturam, hic, vel ille *Artifex* premi ſoleat. Non enim in hoc meo opuſculo mens eſt integros morborum tractatus & abſolutas ex aſſe curationes, cum magna formularum ſupellectile, conſcribere, ſed tantum Clinicæ profeſſoribus monita quædam pro feliciori artificum curatione ſuggerere.

De Morbis eorum, qui in Salinis operantur.

CAPUT XXVIII.

SCite quidem & eleganter ſcripſit *Plinius* (a), nihil ſole, & ſale utilius; addi poteſt, nihil eſſe magis neceſſarium. Salis neceſſitatem ad humanos uſus prævidens natura, ſeu *Divinus Opifex*, in ipſis mundi primordiis mare ſalis promocondum conſtituit, ex quo per ſubterraneos ductus aqua ad ſummos uſque montes eveheretur, unde poſtea aquæ ſalſæ fontes, & ſcaturigines emanarent. Hinc ſal foſſile, & nativum variis in locis habetur, ſponte ſale concreſcente, dum aqua illa ſalſa præterfluit; niſi putemus in ipſa mundi fabrica *Deum* ſalis montes condidiſſe. Sal factitium, & cujus magis communis eſt uſus, ex aqua marina habetur, quæ a maris æſtu in foſſas quaſdam, & areas deducta, per æſtatem ab urenti ſole exſiccatur, copioſe in fundo reſidente ſale.

Hiſce regionibus, ac toti pene Italiæ magnam ſalis factitii copiam ſuppeditat Cervia civitas ad maris Adriatici littus poſita, Ravenatenſi Eccleſiæ olim immediate ſubdita. Libenter equidē Urbem illam adiiſſem, verum tantum otii a meis occupationibus impetrare non potui. Curavi itaque, ut per literas ſcirem, id quod optabam, quod humaniſſime præſtitit *D. Joſeph Lanzonius Ferrarienſis*, Medicinæ Profeſſor clariſſ. At non tam opportune ejuſdem literæ ſunt delatæ, ut caput iſtud referre poſſem inter eos artifices, qui circa mineralia operantur. Ex literis igitur a *Medico* in ipſa civitate Cerviæ Medicinam faciente ſcriptis, ſcire licuit; in illa civitate, ac illius ſalinis, aerem ſpiritibus corroſivis eſſe adeo ſaturatum, ut ferrum arrodat, quod paulatim, ceræ ad inſtar emolleſcit, ac in pulverem fatiſcit. Operarios vero omnes fere cachecticos eſſe, hydropicos, & ſordidas plagas in cruribus geſtare. Eoſdem quoque ſumme voraces eſſe, & bibaces, ut nunquam ſaturentur; hinc perſæpe iis operariis repentinæ mortes fiunt, modum illos curandi varium inibi eſſe, prout varii ac diverſi *Medici* eo ſunt cre-

(a) L. 31. c. 9. H. N.

crebro conducti; perexiguum tandem eſſe remediis locum, in acutis ſaltem, qui ſoporoſos affectus ſemper comites habent, idque propter ſalis copiam, ſeu montes ipſos ſalis, quos ſumma admiratione ſe conſpexiſſe ait *F. Leander Albertus* in ejus civitatis deſcriptione. Credibile eſt magnam ſpiritus ſalis copiam elevari, qui totum aerem illum ad ſaturitatem acido corroſivo impleat, ut martem arrodat, nec non in operariis illis ſanguinis indolem, quæ dulcis, & benigna eſſe debet, ad ſummum acorem diſponat; hinc poſtea cachexiæ, hydropes, crurum ulcera, quæ ex ſui natura a luxuriante acido foventur, ortum habeant.

Cauſam porro tantæ appetentiæ ac edacitatis, quaſi bulimo laborent, in eundem ſalis acidum ſpiritum ſtomachi fermentum acuentem, rationabiliter *fas* eſt referre. Caninam appetentiam, quam vino ſolvi ſcripſit *Hippocrates* (a) in aphoriſmis, ab acido præternaturali in ventriculo ſtabulante progigni, veteres quoque cognovere; qua de cauſa vina generoſa & meraca ad talem affectum præſcribebant, nec non pinguia edulia, & quæcumque alia, quæ ex multo parantur oleo, ut in commento hippocratici effati expoſuit *Galenus*, ut quæ apta eſſent acidum ſtomachi fermentum infringere, ac dulcificare, eo modo quo acidi ſpiritus, vini ſpiritu dulcificari ſolent. Bibacitatis cauſam pariter referre licet in ſalſas exhalationes, ſeu in ſeroſam colluviem, qua ſcatent, & ad hydropiſim ſunt diſpoſiti, cum ſitis perpetua hydropicos comitetur.

Num revera tam graves affectus ex ſolo ſalis ſpiritu, quem una cum aere inſpirato operarii combibunt, an vero ex aliis cauſis, ut ex aere alioquin parum ſalubri, cum Civitas in hoc peſſime audiat, mihi non ſatis compertum. Ex relatione mihi communicata, ab incolis urbem illam pene deſertam eſſe habeo, ideoque ex ſummorum Pontificum privilegio, eidem civitati conſenſum, ut ex quacumque regione exſules, ibi tutum aſilum habeant, & ære alieno obſtricti, qui hanc civitatem pro domicilio ſibi delegerint, ad debiti ſolutionem non poſſint cogi, verum ad debitum naturæ perſolvendum faciliìme adigi ſolent. Profecto multis aliis in locis, ubi ſal conficitur, non tam graves noxas patiuntur operarii, ut ſola acidi ſpiritus exhalatio culpari poſſit. *Urbs Veneta, Adriaci Maris Regina*, populoſiſſima eſt, & quamvis a marinis exhalationibus ſit circumſepta, ſatis tamen ſalubri cœlo fruitur, qua de re videatur opus elegantiſſimum *D. Lodovici Teſti* Venetiis Medicinæ Profeſſoris celeberrimi. In agro Placentino putei ſunt aquæ ſalſæ, ex qua decocta ſal elicitur, & cum portione aliqua bubuli ſanguinis granulatur, nec operarios qui complures ſunt (cum inter magnos proventus Ducalis cameræ ſalis fabrica cenſeatur) tam graviter affici accepi.

Rem valde operoſam eſſe ſalis fabricam, ut tam graves affectus operariis, non ſolum ex materia, quam tractant, ſed ex laboribus etiam, quos ſubſtinent, ſubſequi, ſit ſatis probabile. Quibus ærumnis expoſiti ſint hujuſmodi artifices videre eſt apud *Georgium Agricolam* (b), qui multus eſt in hac re, & non ſolum diverſa artificia pro aquis ſalſis coquendis, ſeu aqua maris ſalſa in areas corrivanda, ſed miniſtros quoque operantes deſcribit, quos ait ob nimium officinarum calorem, capita tantummodo pileis ſtramineis, & verenda ſubligaculis tegere, cætera nudos eſſe. Quare & ab ignis vehementia, & æſtivis caloribus, aliiſque ærumnis vexari ſolent.

Non ibo tamen inficias, quin opificium hujuſmodi operariis ſuis non ſit admodum infeſtum; obſervo etenim, quod in cameris, ubi ſal *Cervia* ad nos advectum reponitur, ut poſtea per totam Eſtenſem di-

(a) 2. Aph. 22. (b) L. 12. de re met.

ditionem diſtribuatur, parietes ſemiroſi ſunt, ita ut inter lateres rimæ veluti quædam exſtent, quod marini ſalis ſpiritui diuturno adſcribendum, qui alkali calcis præſertim aggrediatur, ac illo ſaturetur, ſicuti fit, quando in confectione ſalis Placentini, ob admixtionem ſanguinis, vel fellis bubuli, acidum ſalis ſanguinis alkali arripit, unde ſequitur granulatio. Sic obſervare licet eos, qui in tabernis publicis continuo morantur, ut ſal divendant, ut plurimum decolores, & lubricæ valetudinis eſſe.

Miſeram profecto horum artificum conditionem eſſe pronunciare licet; etenim, cum ſal ut plurimum, in *Italia* ſaltem in locis maritimis, ubi maris aqua in foſſis & areis concluſa reſtagnat, atque ob id aerem inquinat, ac non tam facile ſit *Medicos* reperire, qui hujuſmodi in locis Medicinam exercere velint, perſæpe infelices operarii acutis morbis correpti citiſſime, remediis deſtituti pereunt, vel lenta ægritudine contabeſcunt. Rationi tamen congruum, ut *Medici* in hæc loca conducti, in curandis hiſce operariis valde cauti ſint, præſertim in venæ ſectione præſcribenda; ſanguine etenim a ſalis exhalationibus depravato, ac ad diacriſim prono, facile, ſecta vena, ſubſequentur exſolutiones, & morborum in pejorem ſtatum lapſus. Purgationes potius, eæque fortiores, videntur magis propriæ, ut quæ ſeroſam colluviem valeant educere, & alkali, quo omnia fere purgantia præpollent, acidam humorum diatheſim temperare. Vina generoſa, aromata, & quæcumque ſale volatili prædita ſunt, tabacum maſticatum, & decocta ipſa ex tabaci foliis; ſummatim, quæcumque acorem ſanguinis infringere apta ſunt, in uſum erunt revocanda. Modus, quo ſalis ſpiritus communiter ſolet dulcificari, ſpiritu nempe vini rectificato, pro regula veluti Polycleti eſſe poterit, ut ſciri poſſit, quonam remedii genere in hiſce artificibus curandis ſit utendum.

De Morbis, quibus tentari ſolent Statarii Artifices.

CAPUT XXIX.

HActenus de iis artificibus, quibus ob materiæ pravitatem, quam tractant, morbi contingunt; modo ad alios artifices, quibus aliis ex cauſis, veluti ſitu quodam membrorum, ac motionibus corporis incongruis, morboſi affectus ſuccreſcunt, dum operantur, quales ſunt artifices tota die ſtantes, ſedentes, proni, incurvi, currentes, equitantes, vel quomodolibet ſua corpora exercentes, lubet divertere. Primo ergo ſtatarii artifices in ſcenam prodibunt, ut fabri lignarii, dolantes, ſecantes, ſculptores, fabri ferrarii, murarii, aliique, quos hic non referam, ne nimis longam operariorum nomenclaturam inſtituam. Artes ergo ſtatariæ ſuos artifices varicibus potiſſimum obnoxios habent; ob motum enim tonicum muſculorum, tum fluentis, tum refluentis ſanguinis curſus retardatur, unde in crurum venis ac valvulis reſtagnat, ac tumeſcentias illas efficit, quas varices appellant. Muſculorum diſtentio quantum valeat ad ſanguinis naturalem motum remorandum, cuilibet facile eſt in ſemetipſo experiri, proprium pulſum in brachio diſtento obſervando, quem valde exilem deprehendet. Diſtentis ergo crurum, & lumborum muſcularibus fibris, comprimuntur arteriæ deorſum tendentes: quare arctato ſpatio, non eo impetu, ut ſolent in deambulantibus, ex alterna muſculorum actione, ſanguinem protrudunt. Hinc ſanguis, qui ex arteriis in venas remigrat, vim neceſſariam ab arteriarum appulſu non obtinet, ut ſurſum

per

per lineam perpendicularem adſcendat, idcirco ſuo impulſore a tergo deſtitutus inibi ſubſiſtit,& varices in cruribus efficit. Sic *Juvenalis (a)* de Haruſpice(cum id genus hominibus mos eſſet diu ſtare ad extiſpicia intentis)

varicoſus fiet haruſpex.

Olim diu ſtare, ac tam firmo talo, ut vix quis dimoveri poſſet,exercitii genus erat, & Romanæ militiæ peculiare, veluti in ſua Gymnaſtica tradit doctiſſimus *Mercurialis (b)*, ubi ait, ſatis probabili conjectura *C. Marium* varicoſum factum, eo quod, ut fortiſſimum ducem decebat,ſtare in acie conſueviſſet. Sic *Veſpaſianus*, *Suetonio* referente, dicere ſolebat, Imperatorem ſtantem mori debere. Propterea *C. Marius*,utpote ſtationi aſſuetus in uno crurum ſtando, ſibi varices exſcindi paſſus eſt. *Poetarum Princeps (c)* quoque, *Æneam* deſcribit ſtantem, dum illi lapis Medicus ſagittam infixam ſtuderet evellere.

Stabat acerba fremens ingentem nixus in haſtas Æneas.

Admiratione dignum eſt,quod *A. Gellius* refert de *Socrate (d)*, *qui ſtare ſolitus dicitur, pertinaci ſtatu perdius, atque pernox, a ſummo lucis ortu, ad Solem alterum Orientem, inconnivens, immobilis, iiſdem in veſtigiis, & ore, atque oculis eundem in locum directis,cogitabundus, tanquam quodam ſeceſſu mentis atque animi facto a corpore.*

Ulcera quoque in cruribus, articulorum imbecillitatem,nephriticas paſſiones, ſanguinis mictum, ſtatariæ artes ſolent inferre. Servos in Aulis Principum(nobiles quoque,ut in *Aula Regum Hiſpaniæ*, in qua nulla ſunt ſedilia) non paucos obſervavi valde conquerentes de renum dolore, nullamque aliam cauſam,quam continuam ſtationem ipſimet,nec male, agnoſcunt; corpore enim in ſitu erecto ſtante, lumbarium muſculorum fibras intentas eſſe neceſſum eſt, ac renes neceſſario in conſenſum trahi, ut non tam libere curſum naturalem peragat ſanguis,nec a ſanguine ſerum ſecernatur, unde poſtea prædicti affectus ſubſequantur.

Stomachi quoque imbecillitas ſtatariam comitatur; in ſtantibus enim & in figura erecta ſtomachus neceſſario penſilis eſt, non ſic autem in ſeſſili vita, & figura inflexa; in qua ventriculus inteſtinis incumbit; hinc quoties ſtomachi paſſione aliqua laboramus, totum corpus ad anteriora inflectimus, ac genua, & crura contrahimus. Obſervatio doctiſſimi *Baconis (e)* eſt, damnatos ad remiges, licet tot ærumnis expoſitos, ſatis pingues eſſe, & boni habitus;eo quia ſedentes remigent, & artus magis quam abdomen, & ſtomachum exerceant, quod etiam in textoribus obſervatur,qui manus ac pedes eodem tempore exercent; partibus autem externis motis, & internis quieſcentibus, pinguiora fiunt, & habitiora corpora, quam in ſtatione, ac deambulatione, quibus laſſitudo facile ſubſequitur.

Quare autem tanta defatigatio ſtationem, licet non adeo diuturnam ſequatur, ſi conferatur cum deambulatione, & curſitatione, quamvis longa, non indignum eſt diſquiſitione; communiter creditur, id fieri, ob motum tonicum muſculorum omnium antagoniſtarum, tum extenſorum, tum flexorum, qui ſient in continua actione, ad hoc ut homo erectus perſtet; aſt opinionem hanc evertit doctiſſimus *Borellus (f)*, qui demonſtrat retentionem brachii in directum,fieri ſine actione muſculorum flexorum, ſed per ſolam actionem extenſorum, idemque fieri in figura erecta hominis, ubi omnes flexores feriari ait, operantibus ſolum extenſoribus. Rationem vero,cur ex ſtatione tanta fiat laſſitudo, idem ingenioſiſſimus ſcriptor

(a) Sat.6. (b) L.6.c.1. (c) L.12.Æneí. (d) Lib.2.Noc.Att.c.1.
(e) Hiſt.Nat.Cen.8. (f) De mot.Anima.Prop.131.

ptor ex continuata eorundem muſculorum actione deducit; naturam enim ait alterna, & interpolata actione gaudere, & recreari, atque hinc fieri, ut deambulatio non tantam inferat laſſitudinem, adeo ut ſtantes minus delaſſentur, ſi alternatim pedi uno inſiſtant; hunc naturæ genium in brutis animantibus obſervare eſt, ſicuti in pullis, qui pedi uni aliquando inſiſtunt, altero ſublato, ac in quadrupedibus, cum interdum obſerventur aſini, dum ſtare coguntur, alterum ex poſterioribus pedibus ſtapedi imponere.

Non ſolum autem in corporis motionibus, grata eſt hæc alternatio, ſed in omnibus pene naturalibus functionibus. Etenim ſi fixo obtutu objectum aliquod ſpectemus, ſi eundem ſonum auribus percipiamus, ſi eædem epulæ in conviviis apponantur, ſi iidem odores nares pertingant, moleſtia percipitur; tam grata eſt naturæ alternatio & viciſſitudo. Sic *Hebræi* in deſerto cœleſti manna paſti Ægypti allia, & cæpas votis optabant, ſic ut ait *Horatius* (a);

> *Ridetur, chorda qui ſemper oberrat*
> *eadem.*

Qui ergo ſtatariis artibus addicti ſunt, quotieſcunque ſe offerat occaſio, monendi ſunt, ut cum poſſunt, continuatam ſtationem interrumpant, vel paululum ſedendo, vel deambulando, vel quomodolibet corpus movendo. Id genus hominibus ſalubria erunt ea, quæ laſſitudinem tollunt, & partium tonum reſtituunt, ut frictiones humidæ, fomenta, balnea. Pro varicum vero curatione, ulcerum, renum, herniarum, cæterorumque affectuum, conſulendi erunt practici Auctores, qui de his ſcripſere; non enim mihi animus eſt curationes particulares morborum, ne actum agere videar, inſtituere, ſed Profeſſoribus in praxi provectis innuere, quibus affectibus obnoxii ſint artifices.

(a) Art.poe.

De Sedentariis Artificibus, ac illorum Morbis.

CAPUT XXX.

QUi porro ſedentariam vitam degunt, *Sellularii Artifices* propterea dicti, veluti ſutores, & ſarcinatores, ſuos particulares morbos patiuntur. *Sutores* proprie dicuntur, qui calceos ſuunt, unde *Martialis* (a) de Sutore quodam, ad tantum divitiarum a fortuna evecto, ut ludum, hoc eſt gladiatorium ſpectaculum, populo exhibuerit, ad muſam converſus, ſic luſit.

> *Frange leves calamos, & ſcinde Thalia libellos,*
> *Si dare Sutori calceus iſta poteſt.*

Sarcinatores vero ſunt, qui veſtes ſuunt, utrumque tamen artificum genus, & quotquot alii artifices, cum viri, tum fœminæ, qui ſedendo opus aliquod moliuntur, ob vitam ſedentariam, & inflexam corporis figuram, dum tota die ſedentes, in ſutrinis opificiis ſuis incumbunt, curvi fiunt, gibboſi, obſtipo capite, quærentibus aliquid ſimiles. *Simitas* vero potius eſt, quam vera gibboſitas; nam ſimitas æqualis eſt, in qua dorſi vertebræ æqualiter extuberant; etenim cum nonniſi curvi opera ſua perficiant, fieri nequit, quin vertebrarum ligamenta extrorſum vergentia diſtrahantur, & calloſitatem aliquam contrahant, ob quam ad naturalem ſuum ſitum redire nequeant. *Simitatem* obſervavit *Vvedelius* (b) in ſutore jam ſene, quam ſimitatem incurabilem ait fuiſſe ob neglectum in juventute malum.

Sar-

(a) L.9. (b) Pathol.Dogm.Sc.r.cap.1.

Sarcinatores autem dum veſtimenta conſuunt, cum fere ex neceſſitate crurum alterum ſuper femur inflexum cogantur detinere, crurum ſtupore, claudicatione, iſchiade, non raro tentari ſolent; quare ſic *Plautus* (a):

Pervigilat noctes totas, tum autem interdiu,
Quaſi claudus Sutor, domi ſedet totos dies.

Ridenda certe res eſt, Collegia iſthæc Sutorum, & Sarcinatorum aliquando intuer, diebus quibuſdam feſtis ipſis ſolemnibus, cum per Urbem rite ac bini procedunt, ſeu cum aliquem ex ipſorum collegio vita functum ad ſepulchrum comitantur, ridenda res eſt, inquam, agmen illud incurvum, gibboſum, claudicans, & modo in hanc, modo in illam partem propendens conſpectare, quaſi omnes, data opera, ad hujuſmodi ſpectaculum fuiſſent delecti.

Scabioſi quoque, decolores, ac mali habitus eſſe ſolent ſedentarii Artifices, Sarcinatores potiſſimum, ac mulieres, quæ ſuis in laribus die ac nocte, ut victum ſibi quæritent, acu operantur; hæc enim mala inexercitatos comitantur, nam vitium capit ſanguis, ni moveatur corpus; unde illius excrementa in cute reſtitant, & univerſus corporis habitus defœdatur. Alvum quoque molliorem habent, ſecus quam homines exercitati, quorum fæces paucæ ſunt, flavæ, duræ, ſicuti docuit *Hippocrates*(b). Apud eundem *Hippocratem* (c) exſtat hiſtoria de *Cleotimo* ſutore, *cui alvo liquefacta multo tempore, & calore oborto, juxta Hepar tumor tuberculoſus ad imum ventrem deſcendit, & alvus liquefacta fiebat.* Similiter alium deſcribit (d), qui in ſutrina decumbebat, & ſanguinem e naribus effudit, cui poſtmodum ſeceſſus modici facti ſunt.

Mala igitur intemperie, & multa vitioſorum ſuccorum redundantia laborare ſolent hujuſmodi Artifices, ob vitam ſellulariam, quam degunt, ac præſertim Sutores. Non ſic tamen multi alii Artifices, qui ſedendo operantur, uti Figuli, Textores, qui brachia & pedes, totumque corpus exercent; ac propterea ſaniores ſunt, ut quibus ſanguinis impuritates facilius per hujuſmodi motum diſcutiantur. Omnes Sellularii Artifices lumborum dolore premi ſolent. Notum eſt *Plautinum* illud, *Lumbi ſedendo, Oculi ſpectando dolent.*

Quænam præſervatoriæ cautiones hiſce Artificibus præſcribi poſſint, quando cauſa occaſionalis perſtet, ac ſe, ſuamque familiam quotidiano victu ſuſtentandi neceſſitas urgeat, ego non video. Purgationes tamen Vere, & Autumno inſtitutæ id præſtabunt, ut tam ingens non acervetur craſſorum humorum multitudo, ac rarius ægrotent. Monendi quoque ſunt, ut feſtis ſaltem diebus, corpora exerceant, & plurium dierum ob vitam ſeſſilem damnum, alicujus diei utilitate aliqua ex parte compenſent. Cum autem actu in lectis decumbunt, ſive ob enarratos, ſeu alios affectus, humorum evacuatio molienda, ac partibus, quæ ex artis miniſterio magis laborant attente proſpiciendum, ad eas enim facilis eſt metaſtaſis. In hanc rem locus memoratu dignus eſt apud *Hippocratem*, (e) ubi duos Artifices deſcribit, *manu laborantes*, ut ipſe ait, quorum unus ſarmenta torquebat. Ambo cum a tuſſi vexarentur; *dextera reſoluti ceſſaverunt a tuſſi*; ſubdit autem eos, *qui equitarunt, aut iter egerant, in lumbis, ac femoribus reſolutos eſſe*; tam prona via eſt, ut humores ad eas partes confluant, quæ nimis exercitæ firmitatem ac robur amiſerint.

(a) Aulul. Ac. 1. (b) Prorre. (c) 7. Epid. n. 60.
(d) 4. Epid. nu. 9. (e) 4. Epid. n. 27.

CAPUT XXXI.

JUdæorum natio, cui nullam aliam ſimilem inter homines reperire eſt, ut quæ nullibi ſedem habet, & ubique gentium eſt, quæ otioſa ſimul, & negotioſa eſt, quæ neque arat, neque occat, neque ſerit, metit tamen; hæc igitur natio, non tam vitio generis, ut vulgo creditur, ſeu ob pravum victum, quo utitur, quam ob artes, quas exercet, variis morbis & ipſa exercetur. Putor etenim tanquam innatus, & endemius judæis falſo adſcribitur; qui enim in plebe obſervatur, provenit, & quia ſint illi anguſtæ domus, & res anguſta domi; cum enim Hieroſolymis degerent, ubi erat odorum copia, nitidos, & bene olentes fuiſſe cenſendum eſt.

Omnes fere itaque *Judæi*, ac plebs potiſſimum, quæ majorem illorum conſtituit numerum, ſedentarias, ac ſtatarias artes exercent. Sutrinæ etenim, & veſtium antiquarum reconcinnationi addicta eſt, multoque magis inter ipſos fœminæ, tum puellæ, tum nuptæ, quæ acus miniſterio victum ſibi quærunt; illæ etenim neque nent, neque pectunt, neque texunt, neque ullam aliam minervæ artem, quam ſuendi, norunt. In hoc autem ita præſtant, ac excellunt, ut veſtes laneas, ſericeas, & cujuſcumque generis ita compingant, ut nullum ſuturæ veſtigium appareat; Romæ vocant *rinacciare*. Quare veſtibus laceris ex pluribus fruſtulis egregie compactis popello incauto illudunt, ac tali mangonio victitant.

Opus id multam exigit oculorum intentionem, propterea mulieres omnes hebrææ, ſutorio operi intentæ tota die, ac ad multam noctem, ad tenuiſſimum filum lucernulæ, ac languidulum lumen, quale habent ſepulchrales lucernæ, non ſolum omnia ſedentariæ vitæ incommoda ſubeunt, ſed etiam temporis progreſſu multa viſus imbecillitate laborant, ut cum 40. fere annum attigerint, luſcioſæ, ac myopes evadant. His accedit, quod cum in omnibus fere Civitatibus judæi male habitent intra vicos anguſtos concluſi, ac mulieres hebrææ, quolibet anni tempore, ad feneſtras apertas pro lumine captando conſiſtant, opus ſuum exercendo, fit ut illarum capita varias adſciſcant ægritudines, ut cephalalgias, aurium ac dentium dolores, gravedines, raucedines, lippitudines, unde plurimæ ex his, ſaltem e plebecula, ſurdaſtræ ſunt, lippæ, ut ſuperius de ſutoribus diximus.

Homines porro in tabernulis ſuis tota die, aut ſedentes, veſtes conſarcinando, aut ſtantes obſervando, cui centones ſuos veteres divendant, omnes fere cachectici ſunt, melancholici, tetrici, ac ut plurimum ſcabioſi; pauci enim ſunt ex hebræis etiam ditioribus, qui pruriginoſo aliquo affectu non laborent, adeo ut talis fœditas morbus ipſis gentilitius credatur, & quaſi hæreditarius, ut qui elephanticæ labis, judææ genti olim familiaris tanquam ſoboles exſiſtat.

Præter ſutorium opus, gens hebræa pro more habet, ſaltem in Italia, culcitras laneas, poſtquam ad annos aliquot in cubilibus, ob quotidianum cubatum, lana compreſſa, duriores redditæ fuerint, illas reſarcire, lanam ſuper crates vimineas virgis verberando, & excutiendo, ſicque molliores culcitras pro faciliori cubatu reddere, quo miniſterio lucrum non parvum per Civitatis domos hinc inde referunt: verum lanam illam veterem multoties profecto permiſtam, & conſpurcatam, ſic excutiendo, & carminando, multum ſordidi pulveris per os hauriunt, unde graves noxas perſentiunt, tuſſim vehementem, dyſpnœam, & ſtomachi ſubverſionem. Multos ex his ego novi ab

hujuſ-

hujuſmodi exercitio male mulctatos, ac ad tabem inſanabilem deductos, ipſiſmet fatentibus, ac artem hujuſmodi tanquam ſui exitii cauſam exſecrantibus. Pulverem hunc, non tam exitialem ex lana veteraſcente, quam ex impuritatibus e cubantium corporibus in ipſa relictis, eſſe crediderim. Nobis certe pro more eſt, ubi aliquis ex familia mortuus fuerit, & juſta illi fuerint perſoluta, lotricibus lintea, induſia, & quidquid aliud ægritudinis tempore uſui fuerit, tradere repurganda, & emaculanda, nec non judæum accerſere, qui culcitras laneas in aprico loco rite excutiat, ac repurget; quare gens iſta, non ſecus ac libitinarii, in hoc opere non poteſt, quin morticinum aliquod combibat, & eodem tempore pulmones labem aliquam contrahant.

Ex lineis, & cannabinis veſtibus veteranis, longoque uſu attritis, aqua remollitis, putrefactis, & contuſis, ut norunt omnes, charta ſcriptoria conficitur, ingenioſo ſane, ac admirando artificio, veteribus incognito, qui pro ſcriptione, ceratis tabellis, membranis, ſeu papyro ex Ægypto advecta utebantur. Gens ergo iſta quæ lucro inhians, pro more habet publicos proventus conducere (uti etiam antiquitus, de quo *Juvenalis*(a)) ſpolia iſta, per Urbem vicatim clamitando, vili pretio emit & colligit, ut poſtquam ex iis ingentem maſſam collegerit, illam chartariis artificibus divendat. Cum ergo ad lares ſuos Judæi faſcibus iſtis coemptis onuſti redierint, ipſos diligenter evolvunt, ac advertunt, ne quid lanei, vel ſericei operis intermixtum ſit; id enim abiiciunt, tanquam inutile ad chartam conflandam (quavis in muſæo Septaliano Charta Chinenſis ex ſerico conflata oſtendatur) poſtmodum ex ejuſmodi ſordidis ſpoliis magnam ſtruem in tabernis ſuis conficiunt. Mirum eſt autem, & vix credibile quam teter halitus exſpiret, quotieſcumque cariſſimam illam movent, & ſaccos ingentes implent, ut ad chartariorum officinas ſordida merx iſta deferatur.

Tuſſiculoſi ergo, anheloſi, nauſeabundi, vertiginoſi, in hujuſmodi opere fiunt. Quid enim ſordidius, quid magis abominandum excogitari poteſt, quam ſordium omnium in unum collectus cumulus, ex hominum, mulierum, cadaverum inquinatis ſpoliis, ut miſerandum non minus, quam horrendum ſpectaculum ſit, currus hujuſmodi paupertatis, ac humanæ miſeriæ reliquiis onuſtos intueri.

Videndum itaque, quomodo genti huic ſuccurramus, ne tam male ab artibus ſuis afficiantur; ego quidem iis, tum maribus, tum fœminis in opere ſutorio occupatis, nihil magis ſalutare cenſeo, ac magis commendo, quam corporis exercitium, quo nihil præſtantius, ad obſtructiones expediendas, nativum calorem roborandum, coctiones perficiendas, tranſpiratum promovendum, & ſcabiem fugandam. Suffurentur itaque, mulieres præcipue, quæ ſutorio operi ſunt intentæ, horas aliquot in valetudinis gratiam, ut corpus recreent, ac manus, & oculos de tabula, ut dici ſolet, ſemoveant, ne oculis captæ inertem poſtea, & miſerabilem vitam trahere cogantur. Purgationes iiſdem frequentes ex uſu erunt, ſed blandæ, ut ex electuario lenitivo, pillulis ex aloe, rheobarbaro, & ſimilibus, ne tam magna humorum congeries, in illarum corporibus cumuletur; non ita vero v. s. iis ſalutarem eſſe veluti purgationem, mihi compertum eſt; facile enim in iis exſolvuntur vires, ob ſanguinem ſpiritibus effœtum, & evanidum, præter id, quod illorum mentibus alte infixa hæret opinio (quæ tamen non multum vero abludit) imbecillitati viſus, nihil magis pernicioſum, quam v. s. cauteria brachiis, vel femoribus facillime admittunt, ac ſalubria deprehendunt, cum na-

tu-

(a) Sat. 3.

tura emiſſarium habeat, per quod impuritates paulatim excernantur.

Iis porro, qui attritis indumentis colligendis, ac culcitris repurgandis addicti ſunt, valentiora remedia præſcribenda, quæ particulas abſorptas per inferiora, vel ſuperiora, quod expeditius, educant. Stibiata propterea magis ex uſu erunt, nec non alexipharmaca, quæ virulentiam expugnent, veluti aceta theriacalia, theriaca ipſa, & ſimilia; os etiam, dum operi intenti ſunt, oxycrato identidem colluendo, faciem pariter ac nares obvelando, ne atomi illæ volantes, corporis penetralia tam facile ſubeant.

De Curſorum Morbis.

CAPUT XXXII.

PRiſcis temporibus, quibus *Ars Gymnaſtica* colebatur, inter cæteras exercitationes, non ſolum propter gymnica certamina, ſed bellica quoque, numerabatur curſus; exercebantur enim in publicis gymnaſiis pueri, tum ingenui, tum ſervi, ac a Pædotribus ad curſum inſtruebantur, nam in ludis & publicis ſpectaculis ſtadium currebant, ut coronam lucrarentur.

Hujuſmodi exercitii genere homines ad prælium aptiores reddebantur, nimirum, veluti ajebat *Vegetius*, *ut majori impetu in hoſtes ruerent, ut loca opportuna celeriter occuparent; vel hoſtibus id facere volentibus præoccuparent, ut fugientium terga facilius comprehenderent*; quod exercitationis genus apud *Turcas* in hos fines, laudanda diſciplina in uſu eſt, militiam ſuam ad celerem curſum aſſuefaciendo. *Plato*(a) fœminas quoque, in curſu exercendas volebat, ut ad militaria munia, & patrios lares tutando ſuam operam præſtarent. *Principes*, & *Imperatores*, non ſolum (teſte *Suetonio*) ſed & nobiles *Romani* quoque ſuos curſores habebant, quos *Pueros a pedibus* appellabant. Noſtra hac ætate talium exercitationum obſolevit uſus; *Principes* ſolum, aut viri nobiles, ſervos habent, quos *Lachè* appellant, quorum munus eſt currum, ac rhedas præire velociter currendo, ſeu interdum cum literis locum aliquem adire, ac reſponſa ad ſuos dominos magna pernicitate redeundo referre.

Id ergo hominum genus, a variis morboſis affectibus vexatur. Hernioſi ut plurimum fiunt, & aſtmatici, quod infortunium etiam in equis curſoribus perſæpe animadvertimus; hæmoptoici quoque non raro evadunt; ſic *Acanthio* ſervus apud *Plautum*(b) ex nimio curſu cum hero conquerens, pene confectus, ut vix halitum duceret, ſic ajebat:

Tua cauſa rupi ramicem, jamdudum
ſputo ſanguinem.

cui *Herus Chremes* reſpondens,

Reſinam ex melle Ægyptiam vorato,
ſanum feceris.

En quomodo, antiquitus quoque, reſinacea in morbis pectoris commendabantur: macilenti præterea fiunt, juncei, ac tanquam canes venatici, abſumptis una cum ſudore partibus ſanguinis ſpirituoſioribus, ac ſimul lympha nutritia; Morbis quoque capitis vexari ſolent, unde *Ariſtoteles* (c) quærebat, qui fieret, ut cum motus excrementa ad inferiora deturbare ſoleat, curſus velox capitis morbos acceſſeret; cujus rei (omiſſis iis, quæ a *Septalio, Guaſtavinio*, & aliis expoſitoribus dicta ſunt) vera cauſa eſt, quod in concitato curſu, pulmonares veſicæ inflentur, ac reduci ſanguini per venam cavam ſupra

(a) 2. de leg. (b) Menæ. Act. 1. (c) Sec. 5. Prob. 9.

pra cor veluti remora iniiciatur, ne tam libere in vaſa pneumonica influat, ex quo fiat, ut in capite neceſſario reſtagnet, & graves morbos excitet, quod non evenit in curſu moderato, qui potius aptus eſt humores ad inferiora promovere.

Curſores præterea in acutos, & graves pectoris morbos perſæpe incidunt, veluti pleuritides, peripneumonias; ventis enim, ac pluviis expoſiti, veſtibuſque levis armaturæ induti, cum toti ſudore diffluant, ac poſtmodum perfrigerentur, cutis poris obſtructis, non poſſunt quin exitialibus morbis corripiantur, ac præcipue in partibus ſpiritalibus, quæ in curſu magis laborant, & incaleſcunt; urinas quoque cruentas interdum mingunt, venula aliqua in renibus diſrupta, quam ob cauſam *Celſus* (*a*), ubi renes fuerint male affecti, curſum improbat. Hernioſi quoque facile fiunt, peritonæo ob aerem nimis compreſſum & cohibitum diſrupto, vel dilatato; hinc *Paulus Æginetа*(*b*) ſcripſit, iis, qui bubones & rupturas habent, a curſu cavendum eſſe.

In curſu majorem eſſe aeris inſpirationem, quam expirationem, pro certo eſt; ut vires enim ad curſum continuandum perſtent, neceſſe eſt, ut aer intra thoracis caveam cohibeatur; laxatis enim per multam expirationem thoracis muſculis, concidere experimur vires; inflato vero thorace, pulmonibuſque diſtentis, muſculorum, ac fibrarum totius corporis tonus firmatur. Si tamen curſus ſit nimis concitatus, ac longus, multo aere oppletis pulmonibus, pulmonares veſicæ inflantur, & ſanguini a dextro cordis ſinu per vaſa pneumonica tranſeunti, remora iniicitur, arctatis quippe, & compreſſis ductibus; hinc vaſorum ruptiones, & ſanguinis rejectiones contingunt, quod etiam obſervat *Galenus* (*c*). Ob eandem cauſam aſthmaticæ paſſiones iiſdem oboriuntur, tum primariæ, tum ſecundariæ; id eſt convulſivæ, acris ſeri nempe per muſculos intercoſtales diffuſione facta, ipſoque ad violentam contractionem cogente. *Enecat me ſpiritus, vix differo anhelitum*, ajebat *Curſor* (*d*) apud *Plautum*. Hinc fit, ut noſtrorum temporum curſores, ubi 40. annum attigerint, ab hoc miniſterio tanquam emeriti ad publica noſocomia ablegentur. Mihi profecto curſores noſtri, quos paſſim videmus in Civitatibus anhelantes, præpeti curſu dominorum ſuorum rhedas anteire, mihi inquam, ejuſdem conditionis eſſe videntur, ac illi, quos eleganter delineavit *Ælius Spartianus* in vita *Imperatoris Veri*, qui ſuorum curſorum humeris alas aptarat, & variis ventorum nominibus appellabat; noſtris enim, ſi non humeris, ſaltem pedibus, ſervilis neceſſitas addidit alas. Lubet autem hic ſcriptoris referre verba: *Jam illa leviora, quod curſoribus ſuis exemplo cupidinum frequenter, alas addidit, eoſque ventorum nominibus ſæpe vocitavit, Boream alium, alium Notum, item Aquilonem, aut Circium, cæteriſque nominibus appellans, & indefeſſe atque inhumaniter faciens curſitare.*

Curſoribus etiam lien non raro intumeſcit, laxa enim hujus viſceris compages, ex nimis concitato motu, ſanguinis plus excipit, quam dimittat, unde ſeroſus humor in illius cavitatibus reſtagnans, inflationem facit; lienem propterea curſoribus ſolitum antiquitus inuri, quod illis in curſu impedimento eſſet, ſcripſit *Plinius* (*e*). Sic modo deſcriptus *Servus plautinus*:

Genua hunc curſorem defecerunt:
Perii, ſeditionem facit lien.

Hæc igitur ſunt curſorum vitia, quæ porro ipſimet multa intemperantia, in victu, fovent, ac nutriunt. Ab herniis facile ſe præmunire poterunt ſubligaculo, ante-

(a) L. 8 c. 4. (b) L. 3. c. 53. (c) 6. Epid. com. 2. & 7. Meth. (d) Menæch. Act. 1.
(e) L. 11. c. 37. H. N.

antequam ab ejuſmodi infortunio corripiantur, quod illis familiare eſt; extenuationem quoque, & carnium abſumptionem reparare poterunt, non ſolum victu humectante, ſed mollibus, & oleoſis frictionibus, ac balneis, ubi otium illis ſuppetat; hiſce remediis occurrent quoque cutis conſtipationibus, quibus poſt ingentes curſus, & ſudationes obnoxii ſunt. Identidem quoque venam ſecando, vaſorum ruptiones, & ſanguinis rejectiones præcavebunt, quod remedii genus, ubi ex gravi aliquo affectu decumbant, nequaquam omittendum. In curſoribus enim nulla pars magis laborat, ac imbecillior fit, quam pulmones. *Labor articulis, carnibus cibus, ſomnus viſceribus*; ajebat *Hippocrates* (a). Motu enim, & curſu roborantur articuli, ſicuti otio, & exercitationis intermiſſione langueſcunt, ac torpent; non ſic autem pulmones, qui in violento curſu incaleſcunt, & naturalem ſuum tonum amittunt.

Hiſce remediis, ac monitis curſorum incolumitati erit conſulendum; at id genus hominum *Medicorum* conſiliæ, & præſidia non expoſcit, niſi cum actu decumbunt, ſeu ab aliquo ex dictis affectibus, ob curſale miniſterium detinentur, quibus in caſibus, non prorſus inutile erit noſſe, quo exercitii genere utantur.

Cum a viſcerum, ac lienis potiſſimum obſtructione male habent (iis remediis adhibitis, quæ infarctus expediunt, qualia ſunt chalybeata) moderata ambulatio loco remedii erit; ſic apud *Plautum* (b), *Cappadox Leno* ſe quaſi liene cinctum cũ *Palinuro* conquerens; *Lien diſruptum eſt*, ait, cui reſpondit alter; *ambula, id lieni optimum eſt*.

(a) 5. in 6. Epid. (b) Curcul. Act. 2. Sce. p.

De Morbis Equiſonum.

CAPUT XXXIII.

IN eandem claſſem ſatis commode referri poſſunt equiſones, qui in hippodromis ad equos perdomandos, & inſtruendos operam ſuam impendunt, nec non & tabellarii, qui mutatis equis propter publica negotia, & commercia literas huc & illuc deferunt; iiſdem enim pene morbis teneri ſolent, ac pauloante deſcripti curſores. Hernioſi etenim facile fiunt, aſthmatici, ac præcipue iſchiadici, quem affectum Scytharum proprium eſſe ſcripſit *Divinus Præceptor* (a), cum vitam degerent in aſſidua equitatione, ac eandem ob cauſam infœcundos eſſe. Ruptionem quoque vaſorum pectoris inferre ſolet continua equitatio, uti annotat *Ballonius* (b), ſicuti non parvam labem renibus, ut non raro equiſones ſanguinem mingant, ac aliquando lumborum reſolutionem patiantur. *Qui equitarunt, aut iter fecerunt, in lumbis, ac femoribus reſoluti ſunt*, verba ſunt *Hippocratis* (c); fiſſuræ quoque in ano, & mariſcæ iiſdem oboriri ſolent, ac præcipue cum equos ſuccuſſatores exercent, ac ſine ephippiis; ad quod morbi genus alludens *Martialis* (d) ſic luſit,

Stragula ſuccinti venator ſume vedi,
Nam ſolet a nudo ſurgere ficus equo.

Memini juvenem quendam, hippodromi noſtri equiſonem ſatis elegantem, olim me conveniſſe, qui multo cum pudore, multiſque proteſtationibus ſuæ honeſtatis, teſtes ſuperos vocando, mihi dixit ſe ad longum tempus ſycoſi in ano laborare,

quem

(a) De Ae. Aq. & loc. (b) Defin. Med. p. 81. (c) 4. Epid. n. 17.
(d) L. 14. n. 84.

quem juſſi hilari animo eſſe, nec quicquã fœdi de illo me ſuſpicari, cum id artis, cui ſe addixerat, eſſet vitium.

In clunibus quoque, ac interfœmineo, iiſdem fieri ſolent ulcera diuturna, dyſepulotica, & calloſa, & varices in cruribus. In hanc rem pulcherrima hiſtoria exſtat apud *Hippocratem (a)*, quam hic referre lubet ex verſione Fœſii. *Qui ad Elealcis fontem habitabat ad ſex annos hippurin habuit, & inguinum tumorem, varicem, & diuturnas defluxiones in coxendicem, aut articulos.* Morbum igitur ex equitatione nimia contractum, hippurin vocat *Hippocrates*, ulcus calloſum nimirum in clunibus, veluti interpretatur *Valleſius*. En quot mala equiſonibus, & cunctis, qui intemperanter nimis equitatione oblectantur, ſolent contingere. Horum omnium affectuum ætiologiam, reddere non arduum opus eſſet; valida enim concuſſio potis eſt univerſam totius corporis œconomiam, tam ſolidarum, quam fluidarum partium, evertere; omnia enim viſcera a vi,

Succuſſatoris tetri, tardique Caballi,

uti ait *Lucilius*, concutiuntur, ac a ſede ſua naturali pene dimoventur, ſicuti & tota maſſa ſanguinea ſuſque deque perturbatur, ac in naturali ſuo motu pervertitur; hinc defluxiones, ſeu ſeri ſtagnationes in articulos, vaſorum ruptiones in pulmonibus, renibus, ulcera, & varices in cruribus, ob retardatum ſanguinis refluxum, dum in iis præcipue, qui equos inſtituunt, femoris & crurum muſculos intentos eſſe neceſſum eſt, ne dejiciantur. Profecto ſi perpendamus, quanto virium niſu opus ſit, cum quis equo currenti inſidet, vel illum ad varios motus inſtruit, cum totum fere corpus in actione tonica, & magna muſculorum contentione detineatur, mirum non erit, ſi prædictis affectibus teneantur equiſones.

Martianus egregius *Hippocratis (b)* Commentator locum quendam exponens, ubi *Divinus Præceptor* ſtatuit, qualem poteſtatem habeat in noſtri corporis ſtatu permutando curſus longi, curvi, ſenſim facti, reverſivi, circulares; ratioẽm affert elegantiſſimam, quare circularis curſus tantopere lædat, equiſonum exẽplo allato; hæc autem ſunt illius verba. *In circulari curſu corpus vehementius laborat, quia dum homo in orbem currit, corporis moles, & pondus uni tantum parti incumbens, eam mirum in modum aggravat, unde corpus vehementer defatigatur, & ideò hoc curſus genus omnium maxime corpus extenuare poteſt. Quam quidem veritatem confirmabunt equiſones, quandoquidem plus laborant equi in hac indefiniti curſus exercitatione, unius horæ ſpatio quam duarum in recto, circulareſque eos adeo enervant, ut nullus quamvis robuſtiſſimus equus, dimidiatæ horæ ſpatio curſum circularem tolerare valeat.* Præcipua autem eorum, qui equis perdomandis, ac inſtruendis addicti ſunt, cura ac diligentia in hoc verſatur, ut in curſu circulari, & indefinito, ut illum appellat *Hippocrates*, equos exerceant.

Infœcundos, & ad coitum impotentes fieri aſſidue equitantes, exemplo de Scythis allato, ex *Hippocrate* ſuperius dictum, quod fieri credendum, eo quia lumborum, & partium genitalium robur, ex aſſidua illa ſuccuſſatione diſſolvatur. Contrarium tamen viſus eſt ſenſiſſe *Ariſtoteles (c)*, qui literis prodidit, equitantes libidinoſos eſſe, ob continuam pudendorum incaleſcentiam, & confricationem; quod equidem de moderata equitatione, & ſuper gradarium, & tolutarium equum, eſt intelligendum. Magna ergo ſunt incommoda, quæ hujuſmodi exercitationis genus conſequuntur, ac præſertim ſuper ſuccuſſatorem, & curſualem equum, ut *Caſſiodori (d)* vocabulo utar, qui curſuales equos eos appellabat, quibus utebantur

(a) 7. Epid. c. finem. (b) 2. de Diæ. Verſ. 416. (c) Se. 4. Pro. 12. (d) L. 5. Ep. 5.

Tabellarii, & nos vocamus (*Cavalli da poſta*) quos *Theodoricus Rex* edicto vetuit, ne ultra centum libras onerarentur, abſurdum quippe exiſtimans, *ut a quo celeritas exigitur, pōderibus opprimeretur.*

Non ibo tamen inficias, quin multa quoque commoda ex moderata, & leni equitatione conſequantur, ut interdum remedii loco ſit, ad chronicos morbos profligandos; etenim commoda equitatio ex *Hippocrate* (a) calefacit, exſiccat, extenuat, & ab *Avicenna* ad exturbandos lapillos a renibus, & urinam ciendam commendatur. Inter recentiores *Thomas Sydenham* ad hepatis, ac lienis obſtructiones expediendas, equitationem magnis laudibus extollit. Memini me equiſonem juvenem curandum habuiſſe, qui cum ab acuta febre evaſiſſet, moxque lienoſus factus, ad hydropem propēderet, hortatu meo, cum ad ſolitum miniſterium, licet imbecillis ac luridus, rediiſſet, unius menſis ſpatio integræ valetudini eſt reſtitutus.

Ad equiſonum claſſem, referendi aurigæ, quibus non exiguus labor eſt aurigandi munus, illis enim neceſſe eſt in aſſidua & tonica contentione, utriuſque brachii muſculos habere, ac utraque manu lora fortiter detinere, ut equos in officio contineant, niſi enim ſuo munere rite fungantur, perſæpe obvenit, quod ſcripſit *Virgilius.*

Fertur equis Auriga, neque audit currus habenas.

Priſcis temporibus ad ludos, & ſpectacula in magna æſtimatione erat aurigatio, ut Principes viri id pro honore ducerent interdum; ſic *Suetonio* teſte, *Nero* ipſe aurigare, atque etiam ſpectari ſæpius voluit, quod idem facere ſolitus *Caligula*, nullis, niſi ex Senatorio ordine aurigantibus. Noſtris quoque temporibus non deſunt nobiles viri, quibus currus bene regere, pro oblectamento ſit.

Quod vero curationem eorum affectuum attinet, quibus equiſones ac tabellarii teneri ſolent, Lectorem non adeo morabor; proſtant enim apud Practicos hujuſmodi curationes, quas quilibet adire poterit, ubi tales affectus ſint curandi; id potiſſimum advertendo, ut cauſa occaſionalis amoveatur. Cautiones quaſdam tantummodo lubet proponere, quas equitantibus uſui eſſe poſſe exiſtimo. Ne ob nimiam equitationem, diſrupto, aut laxato peritonæo, hernia contingat, ſubligaculum geſtandum; ſic enim facilis eſt præſervatio. Salubris nonnullorum conſuetudo eſt, non adeo longis ſuppedaneis uti, ac multo magis; ſi quis ſit hernioſus, ac illi interdum neceſſaria ſit equitatio, brevi ſtapede erit utendum. Ubi ſuſpicio aliqua eſſe incipiat, de vaſis alicujus ruptione in thorace, ſeu renes, & veſica laborare cœperint, hujuſmodi exercitium ablegandum, nihil enim his partibus equitatione magis noxium.

Percelebris olim equiſo, ac alter *Meſſapus* equum domitor ac inſtitutor, fuit *Ludovicus Corbellus* Mirandulanus civis, ut ob ſui præſtantiam in inſtruendis equis, ad Aulam *Philippi Quarti Hiſpaniarum Regis* accitus fuerit. Hic tandem poſt multam equitationem, magnam ſanguinis vim per os rejecit, ac paucos poſt menſes, irritis omnibus medicis præſidiis, eo deductus eſt, ut in dies moriturus crederetur; ille neſcio quo inſtinctu, cum omne fere alimenti genus reſpueret, carnem ſuillam appetere ſe dixit, qua comeſta, melius habere viſus eſt, ac ea poſtmodum elixa, & præcipue ex lactente porculo, uſus eſt, quo cibi genere ſupra annum vitam produxit.

De

(a) 2. de Diæt. n. 2 8 l. 3 Fen. 19. T. 1. Sc. 4. de Col Bil.

De Bajulorum Morbis.

CAPUT XXXIV.

IN populoſis Civitatibus, maritimis præſertim, uti *Venetiis*, ob magnum hominum variis e locis confluxum, & mercium copiam, ingens viſitur bajulorum multitudo; perneceſſarius enim eſt illorum uſus, ad apportandas, & exportandas merces e navibus onerariis. Videamus itaque quibus morbis laborare ſoleant homines iſti clitellarii, uti illos appellat *Plautus* (a). Hi ergo ex magnorum ponderum ſuper humeros geſtatione, varios perſæpe, eoſque ſatis graves morbos, patiuntur; cum enim magna omnium muſculorum contentione, ac præſertim thoracis, & abdominis, ſpiritum, & anhelitum continere illis neceſſe ſit, non raro vaſorum pectoris ruptiones contingunt. Bajulus etenim, cum primo ponderi humerum ſupponit, multum aeris inſpirat, ac poſtmodum parum exſpirat; quare pulmonares veſiculæ valde inflantur, ita ut vaſa pneumonica ſanguinem deferentia, & excipientia, ob compreſſionem, munere ſuo non rite fungantur, propterea nil mirum, ſi vaſa ſanguinea nimis diſtenta facile diſrumpantur.

Eandem ob cauſam, fracto muſculorum thoracis tono, & pulmonum ſtructura vitiata, bajuli facile aſthmatici fiunt, pulmonibus perſæpe, ob ſpiritum diu detentum, coſtis adhærentibus, uti ex cadaverum ſectione non ſemel obſervavi. Varices quoque prægrandes iiſdem in cruribus ſuboriri ſolent, ſanguinis nempe motu, ob femorum & crurum muſculos nimis diſtentos, ad ſuperiora retardato, unde fit, ut venarum in valvulis dilatatio contingat. Omnes præterea gibboſi temporis progreſſu fiunt, dorſi vertebris ad anteriora inflexis, & habitum in tali ſitu contrahentibus. Quamvis autem Mechanicæ regulas non calleant, Natura tamen ipſos docuit, facilius geſtari pondera ſuper humeros, pectore incurvo, quam recto corpore.

Hernioſi quoque non raro fieri ſolent bajuli; etenim dum ſpiritum cohibent, facili negotio peritonæum disrumpitur, vel dilatatur. *Hildanus* (b) caſum refert fabri lignarii, cui ex elevato pondere, omentum prolapſum eſt in ſcrotum, & mors die ſeptima ſubſequuta eſt. Phtiſi quoque eoſdem obnoxios eſſe tradit *Felix Platerus* (c), caſum referens lapicidæ & aliorum, qui ingentia pondera elevando, ſanguinem per os rejectarunt.

Caſum non abſimilem, & notatu dignum habemus ex *Hippocrate* (d) his verbis. *Qui Aſinum ex pacto elevavit, ſtatim febricitavit. 3. 4. 7. 8. ſanguis erupit, judicatus eſt, alvus erupit.* Cum bajulus ille ſuarum virium jactator, ſtatim febricitarit, indubium eſt, magni illius ponderis elevationem, cauſam occaſionalem febris fuiſſe; ex qua parte tamen ſanguinem effuderit, non indicat *Hippocrates*; *Valleſius* in commento putat e naribus prodiiſſe, & hoc pacto ſolutam febrem, & alvum humidiorem factam, cum ex aphoriſtico documento, *Ubi ſanguinis fluxerit multitudo, quacumque ex parte, alvus ſoleat fieri fluidior.* In hiſtoriis epidemicis tamen *Hippocrates* (e) pro more habet, verbum illud addere *e naribus*. Quacumque vero ex parte ſanguis eruperit, conſtat facilem eſſe in hiſce hominibus e pectore, e naribus, & hæmorrhoidibus quoque, ſanguinis rejectionem, unde poſtea graves morbi ſubſequantur.

Tot ergo modis bajuli ab arte, quam exercent, male vexantur; propterea *Medi-*

(a) In Moſtel. (b) Cent. 1. Obſ. 72. (c) Qu. Par. Q. 5. (d) 4. Epid. n. 13. (e) 4. Aph. 27.

dico Practico non inutile fuerit proprios, & peculiares illorum morbos noſſe, quapropter ubi conſilium expoſcant, vel actu decumbant, ſolita cautione erit procedendum. Quoniam vero id genus hominibus mos eſt, pleno victu virium robori ſtudere, uti mos erat athletis, idcirco in illorum curationibus ſanguinis miſſio primas tenebit, tum & quæ ſtomachum expurgent, nec non quæ laſſitudinem tollant, ut balnea, frictiones, ac ſimilia. Quia vero herniis obnoxii eſſe ſolent, monendi ſunt, ut ad præcautionem ſubligaculis utantur, nec miloniano auſu, ut interdum ſolent, invicem decertent, quis in magnis ponderibus geſtandis robuſtior ſit, ne iis contingat, quod illi evenit, qui ex pacto aſinum elevavit.

In hanc rem liceat mihi mechanicum problema proponere, ſcilicet cur geruli facilius geſtent onera ſuper alterum ex humeris curvi, & proni, quam recti, quando recti majori robore ac ſine caſus periculo, deberent pondera ſuſtinere, eo modo, quo columnæ & trabes in ſitu recto ad horizontem ingentes ſuſtinent moles; ſic mulieres noſtrates ruſticæ ſuper caput ingentia pondera ad centenas libras, ad aliquot milliaria, ad Urbem deferunt; at iſtæ ſemper recte incedunt, ac ſedulo cavent, ne quicquam a perpendiculari deflectant, alioquin ſub pondere concidérent. An id fieri cenſendum, quia pondus in ſitu erecto clæviculam, os parvum, premeret, ac magis in medio, quam in extremitatibus, adeo ut facile illam poſſet confringere; in ſitu vero inflexo, & ad anteriora prono, pondus ſuper omoplatam, os magnum, latum & robuſtum incumbens, minus dolorificam preſſionem inferat, nec tam facile illam poſſit infringere, hancque ob cauſam bajuli, ſic facilius, & tutius pondera geſtari advertentes, curvi incedunt? id autem veriſimile videtur, idem enim corpus grave minus dolorifica preſſione ſuſtinetur v. g. a tota manu, quam ſolo digito; ſicuti etiam pila aurea v.g. unius libræ in manus vola majorem preſſionis ſenſum efficit, quam pila lignea ejuſdem ponderis; quia pila aurea minoris molis, totam vim ſuam in minores partes ſubjectas exercet, quam pila lignea. Pondus ergo ſuper bajuli humerum in ſitu curvo adaptatum, præterquam quod ſuper robuſtiorem partem incumbit, pluribus quoque corporis partibus innititur, quam ſi corpus bajuli eſſet in ſitu recto, ſive corpus grave ſit ſolidum, ut lignum, ſeu flexile, ut tritici ſacculus, ideo melius toleratur, & ob hanc cauſam bajuli, pondere impoſito, illico ad anteriora curvantur, clunibus ad poſteriora exporrectis, ut in directionis linea perſtet gravitatis centrum. *Venetiis*, ac *Ferrariæ*, obſervavi onerarios hoſce homines, ſaccos tritici, aliaque pondera, non ſuper humerum, ut noſtris mos eſt, ſed ſuper collum, & dorſi vertebras geſtare, ita ut pondus ſuper totum dorſum geſtantis incumbat, ajuntque ſic minus ſub pondere laborare, ac premi, quam ſi ſuper alterum ex humeris, pōdus ferant, quod rationi congruum eſt; adeo verum eſt Poetæ illud, *Leve fit, quod bene fertur onus*. Mulieribus vero ſuper caput magna pondera geſtantibus, neceſſe eſt rectas incedere, nam ſi caput inflecterent, corpus grave illi ſuperincumbens, extra directionis lineā poſitum, neceſſario caderet; facile præterea magnos caniſtros, cum admiratione ſpectantium, ſuper caput geſtant, rectæque & agiles incedunt, quia pondus ſuper calvariam, os robuſtum, & concameratum, ac ſuper vertebras directe incumbens, poſitum eſt.

De

De Athletarum Morbis.

CAPUT XXXV.

QUamvis ob tot rerum viciſſitudines multa veterum inſtituta obſoleverint, veluti athletarum, & gladiatorum ſpectacula, quæ ludos, & munera vocabant, quaſi ludus, & egregium munus eſſet, hominum lanienam populis exhibere; lubuit tamen pauca quædam de athletis, ac illorum morbis perſtringere, ut ſaltem appareat, quam accurata eſſet antiquitus *Medicorum* ſolertia in examinandis, & curandis artificum morbis. Nemo in medicina tam novus hoſpes eſt, nec quiſquam in ſcholas medicas pedem immiſit, ad cujus aures non inſonuerit *Hippocraticum* illud oraculum, *Habitus Exercitatorum &c.* cujus genuina expoſitio tot ingenia diu exercuit, ac torſit, tot editis commentariis, quibus nihil adijcere auderem, poſtquam celeberrimus *L. Tozzius*, Archiater olim Pontificius, aphoriſmorum *Hippocratis* ſolidam ac veram interpretationē juxta recētiorum dogmata aggreſſus eſt.

Magna profecto antiquitus ob ludorum frequentiam athletarum, & palæſtritarum erat multitudo; neque enim ſervile erat exercitium, ſed liberorum quoque & nobilium adoleſcentum, qui a pædotribis ad varia exercitationum genera erudiebantur; ſic apud *Terentium*(a) *Parmenio* Thaidi juvenem offerens, ajebat:

Fac periculum in literis, fac in palæſtra,
In Muſicis, quæ liberum ſcire equum eſt;
Adoleſcentem ſolertem dabo.

Quare ſatis frequentes contingebant caſus, quibus athletæ medica ope indigerent. Affectus autem quibus corripi ſolebant, erant apoplexiæ, ſincopes cardiacæ, catarrhi ſuffocativi, vaſorum ſanguinis in pectore ruptiones, ac frequentes repentini interitus. Horum affectuum cauſa potiſſima erat, ſumma humorum plenitudo, ac vaſorum diſtentio, ut ſanguinis motus vel inſigniter retardaretur, vel prorſus tolleretur; hinc venarum interceptiones, ut hippocratica phraſi utar, ſanguinis ſcilicet reſtagnatio, ac fluidorum omnium ſtaſis, ut neceſſe foret ſubitam mortem ſubſequi, quod eo frequentius contingebat, quia ab otio & opiparo victu pro virium robore, ad luctam & palæſtram tranſitum facerent; periculoſius eſt enim ex *Hippocratis*(b) oraculo *tranſire ab otio ad negotium, quam a negotio ad otium*. In vehementi quippe exercitatione valde incaleſcit, ac rareſcit maſſa ſanguinea, ut non tam prompte fieri poſſit ſanguinis ab arteriis in venas elutriatio, ſeu non tam cito per venas remeet, veluti meat ac diſcurrit per arterias, multoque minus ubi adſit ſumma vaſorum plenitudo.

Qualis porro eſſet athletarum victus, & quam elegans, ſatis expreſſit *Cous Senex*,(c) in hiſtoria *Biantis*, his verbis. *Bianti pugili, cum natura vorax eſſet, contingit, ut in affectiones cholericas, bile ſurſum, & deorſum exeunte, delaberetur, ex carnis eſu, maxime vero ex porcinis carnibus crudioribus, & ex ebrietate vini odorati, & placentis, ac dulciariis ex melle, & cucumere, & pepone, lacte, & polenta recenti.*

En quomodo ſe infarciebant athletæ; ut euſarciam, & fortes habitus ſibi adſciſcerent; ſic *Ariſtoteles* (d) ſcripſit athletas variis formis affici, eo quod tam varios cibos conficere, & equaliter diſtribuere ne-

(a) In Eunucho. (b) De ra. Vic. in ac. n. 24. (c) 5. Epid. n. 27.
(d) 4. De gen. Ani. c. 3. & 8. Po.

nequirent; quare non immerito *Plato(a)* athletas vocabat ſomnolentos, ignavos, & vertiginoſos.

Galenus (b) quoque pluribus in locis athleticam artem, multis probris oneravit, ac tum animo, tum corpori damnoſam appellavit, ſuo periculo forſan edoctus, ut ex eodem habemus; annum enim agens trigeſimum, ut ipſe ait *(c)*, cum *Romæ* degeret, inani forſan gloria pellectus, ut inter ſtrenuos palæſtritas haberetur, dum in gymnaſio ſe exerceret, humeri luxationem paſſus eſt, ob quam graviſſimum vitæ periculum ſubiit, ut videre eſt ex curatione illi adhibita, & ab eodem deſcripta, cum parum abfuerit, quin nervorum diſtentione corriperetur, adeo ut illi neceſſum fuerit, totam diem, ac noctem luxatam partem calido oleo perfundere, pelle toti corpori ſubjecta, ſuper quam nudus jacebat, cum caniculæ æſtus urgeret.

Quibus præſidiis athletarum malis ſuccurrerent veteres *Medici*, nemo non novit; venæ ſectio, eaque ſatis liberalis, potiſſimum remedium erat, non ut corpus rurſus nutriri inciperet, ſed ut motus ſanguinis reſtitueretur, qui in vaſis pneumonicis, vel arteriis carotidibus interceptus, potis eſſet etiam mortem inferre. Purgationes quoque validas adhibebant, ſicuti & tenuiſſimam diætam, quoties morbus daret inducias, multaque alia remedia adminiſtrabant, tum pro curatione, tum pro præſervatione, ut qui frequenter præ manibus hujuſmodi artifices haberent curandos.

Venereorum uſum, athletis ſolebant gymnaſtæ interdicere, ne illorum corpora enervarentur, imo verenda illis infibulare conſueverant; elegans eſt *Martialis(d)* Epigramma de *Menophylo Judæo*, cui, dum

Luderet in media, populo ſpectante, palæſtra
Delapſa eſt miſero fibula, Verpus erat.

Nimia tamen a veneris uſu temperantia, cum pleno victu, eoſdem ad nimium torporem interdum deducebat, idcirco, ut ait *Plinius (e)*, detractis fibulis, venereorum uſum illis permittebant, quo pacto hilaritas, & priſtinum robur illis reſtituebatur; nam ex *Celſo(f)* *concubitus neque nimis concupiſcendus, neque nimis pertimeſcendus, rarus excitat, frequens diſſolvit. Sic Hippocrates (g). Labor, Cibus, Potus, Somnus, Venus, omnia mediocria.*

(a) 3. de Rep. (b) Suaſ. ad bonas artes & l. ad Thraſyb. (c) Com. 1. in lib. de Artic. n. 60. (d) L. 7. (e) L. 28. c. 6. H. N. (f) L. 1. c. 1. (g) 6. Epid.

De Lepturgorum Morbis.

CAPUT XXXVI.

IN cenſu artificum, quidam ſunt, quorum ſtudium circa ſubtiliſſima artificia exercetur, quales ſunt aurifabri, automatarii; qui ſcilicet horologia fabricantur, pictores, qui in gemmis imagines pingunt, ſcriptores, qualem eum fuiſſe arbitrari licet, qui *Homeri Iliada* in membrana ſcriptam, in nuce incluſit, ſi *Tullio (a)* credimus. Infortunium ergo, quod hujuſmodi artificibus, ex ſuis opificiis, præter vitæ ſedentariæ incommoda, impendet, eſt myopia, affectus nempe oculorum ſatis notus, cum ſcilicet objecta viſibilia oculis propius admovere neceſſe eſt, ut poſſint perſpici; hinc videre eſt hoſce artifices omnes, fere perſpicillis uti in operibus ſuis elaborandis. *Vvedelius(b)* hujuſmodi artificum particularem mentionem habet, quos

(a) Vid. Pli. l. 7. c. 21. (b) Path. Dog. Se. 2. c. 10.

quos ait debilitate viſus laborare, eo quia partes quæ magis exercentur, ſoleant magis debilitari; lubet tamen aliam rationem ab opticæ principiis deducere.

Nihil eſſe, quod modum, quo viſio perficitur, illuſtrare poſſit, quam conclave obſcuratum, in quo rerum externarum imagines, in candido linteo depinguntur, mihi ſemper viſum eſt, quod primum *Platero* (a), mox *Fortunato Plempio* in ſua *Ophthalmographia* debemus. Etenim, ſi vitrum convexum, foramini cameræ obſcuratæ inſertum fuerit, quo propius objectum foramini apponatur, neceſſe erit linteum a foramine removere, ut in ipſo imago objecti diſtincte repræſentetur; quo vero longius objectum viſibile removeatur, admovendum foramini ſit linteum, alioquin confuſæ apparebunt rerum imagines, cum ſolum in puncto coitionis radiorum, tanquam a penicillo in retina diſtinctæ depingantur imagines. Oculum itaque, cujus ſit magis commendabilis ſtructura, ad remota, & propinqua clare & diſtincte videnda, mobilem eſſe neceſſe eſt, & aptum ad figuræ mutationem, ut vel retiformis tunica, vel humor cryſtallinus, loco facile dimoveantur. Paſſim experimur, quod quando remota non ſatis clare perſpicimus, eo quia radii fere paralelli oculum ſubeuntes, poſt pupillam propius coeant, experimur inquam, quod oculos, muſculorum & palpebrarum ope, conſtringendo & arctando, objecta, quæ antea confuſe tantum videbamus, ejuſmodi oculorum figuræ mutatione clarius videmus, ac diſcernimus.

Lepturgis igitur, qui circa minutiſſima opificia tota die ſedentes, occupati ſunt, neceſſe eſt, ſi res tenuiſſimas diſtincte videre ac diſcernere debeant, ut acie intenta, & oculos motu veluti tonico fixos detineant; proinde, etiamſi ex ſua natura mobiles oculos habeant, quod ut diximus ad res tam remotas, quam propinquas diſtincte perſpiciendas valde confert, ob hujuſmodi tamen contentionem, & motum tonicum, habitum quendam contrahunt, adeo ut retiformis tunica in eodem ſitu obfirmata, poſtmodum perſtet, nec amplius pro lubitu moveri poſſit, ad res remotiores clare videndas, & hanc ob cauſam, hoſce artifices viſus imbecillitas, quam Myopiam appellant, fere ſemper comitetur.

His accedit, quod illum oculi perpetuo ad opus intenti & immoti perſtant, humores craſſeſcunt, & una cum fluiditate perſpicuitatem amittunt, ſicque his opificibus viſus imbecillitas paulatim ſuboritur; propterea etiamſi ex ſui natura oculos ſortiti ſint viſus alacritate præditos, myopes & luſcioſi evadunt.

Talem ergo calamitatem ex arte ſua Lepturgi referunt, & ab elegantiſſimis operibus tanti uſus, qualia ſunt horologia potiſſimum, talem viſus imbecillitatem accerſunt, ut ante ſenium pene cœci fiant. Novi ego mulierem Hebræam in hac Civitate, cujus præſtantia in hoc potiſſimum commendabatur, quod perlas filo indere, ac tali ordine, & ſuo loco illas noſſet diſponere, ut illarum defectus, & menda, ſi quæ eſſent, non apparerent, ex quo mangonio, non vulgarem cenſum ſibi comparavit; aſt annum 40. ingreſſa, a nullo perſpicillorum genere opem referens, lepturgiæ jam vale dixit.

Quibus præſidiis, horum artificum calamitati ſuccurri queat, ego certe non video; neque enim ipſis, ut artem deſerant, unde lucrum, & victum captant, tam facile quis perſuadeat, neque *Medico* remedium ſuppetit, quo, inveterato jam affectu, oculis priſtinum robur, & mobilitatem reſtituat. Neque enim purgationes, venæ ſectiones, aliaque medica præſidia hic locum habent, quando cætera ſani ſunt hi Artifices, ac ſatis vegeti ut

(a) L. 4. Pro. 39.

ut ſpiritus craſſi, ac tenebricoſi in hac re culpari nequeant, neque pharmacis plectendum ſit innoxium caput.

Non inutile, tamen, præter perſpicillorum uſum, eſſet, ſi tales operarii non ſemper obſtipo capite, ad opera ſua intenti eſſent, ſed identidem manum de tabula, & oculos aliorſum diverterent, ac horas aliquot interpolate operi ſuo ſurriperent, oculoſque objectorum diverſitate recrearent. Non enim ſatis quis credat, quantum ad membranarum oculi mobilitatem, ac humorum nativam fluiditatem ſartam tectam ſervandam conferat; varia ac diverſa objecta, propinqua, remota, directe, oblique, & quo quomodo intueri; hoc enim pacto naturalis diſpoſitio, quam habet oculus, conſervatur; ut pupilla modo corrugetur, modo dilatetur, & humor cryſtallinus, modo ad pupillam propius, cum opus eſt, poſſit accedere, modo recedere, prout uſus ac neceſſitas exigit, tum remota, tum proxime objecta perſpiciendi; alioquin oculo idem continget, ac cæteris partibus, quæ ſi in eodem ſitu diu detineantur, obrigeſcant, ac ad motum minus aptæ reddantur. Id ſatis planum eſt, in iis qui obſcuris in carceribus diu fuerint detenti, ac poſtea educti; ſenſim enim luci captandæ debent aſſueſcere, cum in tenebris pupilla diu dilatata, ac illius elatere infirmato, prompte conſtringi, uti ſolebat antea, quodammodo dediſcat.

De *morbis, quibus tentari ſolent Phonaſci*, Cantores, *aliique bujus generis.*

CAPUT XXXVII.

NUllum exercitii genus reperire eſt tam ſalubre, tam innoxium, quod intemperanter adhibitum, graves noxas non inferat; quod ſatis experiuntur Phonaſci, Cantores, Oratores Sacri, Monachi, Moniales quoque, ob continuam in Templis Pſalmodiam, Rabulæ forenſes, Præcones, Anagnoſtæ Philoſophi in Scholis, ad ravim uſque diſputantes, & quotquot alii, quibus cantus, & vocis exercitatio artis loco eſt. Hi ergo, ut plurimum, hernioſi fieri ſolent, ſi ſpadones excipias, quibus exſecti ſunt teſtes. Ob longam enim, arctatamque aeris exſpirationem pro cantus modulatione, ſeu recitatione, muſculi abdominis reſpirationis muneri inſervientes, necnon Peritonæum laxitatem contrahunt, unde herniæ inguinales facili negotio ſuccedunt, non ſecus ac in pueris, quibus ob nimiam vociferationem, & ploratum tumores in inguinibus apparent. Id potiſſimum in cantoribus, & Monachis obſervavit *Fallopius* noſter; Cantores, ait ille (a), *qui gravem vocem faciunt, baſſum vulgo vocant, necnon cucullati iſti Monachi, ſunt ut plurimum hernioſi, nam continuo clamitant, ad clamorem autem, & magnam vocem, concurrunt muſculi abdominis.* Hoc itidem teſtatur doctiſſimus *Mercurialis* (b), qui ait cantores noſtrates herniis obnoxios eſſe, non ſic veteres, qui vocis exercitationi operam dabant; nam illi *balneis frequentius utebantur, quorum beneficio, peritonæum, ſcrotum ac teſtium utriculi humectarentur, magiſque tuto extenderentur, & hoc pacto emollita non tam facile diſcindebantur, uti nunc fieri aſsolet.* Ego certe non paucas ex Monialibus obſervavi præ cæteris Mulieribus, hernia laborantes, dum cantibus, non ſecus ac Monachi, nimis indulgent.

Mercurialis (c) in ſua Gymnaſtica advertit; *acutam vocem, capitis diſtentiones, temporum palpitationes, cerebri pulſationes, oculorum inflationes, aurium*

(a) T. 3. de Hernia c. 21. (b) L. 6. Gym. c. 5. (c) L. 6. c. 5.

rinmque tinnitus efficere; quod non contingit in vocem gravem edentibus, multa enim aeris inſpiratione, & anhelitus cohibitione opus eſt ad acutam vocem edendā, diuque ſuſpendendam, veluti quilibet in tonorum ſcalari cantu experiri poteſt; ubi enim ad ſcalæ ſummum perventum fuerit, muſculos omnes, tum pectoris, tum abdominis diſtendi neceſſum eſt, unde ſanguini refluo remora iniicitur; hinc oris rubor, temporum pulſationes, & ſuperius recenſita ſymptomata. Eandem ob cauſam gravedines, & raucedines cantoribus, & iis, qui hiſtrioniam exercent, vitium familiare eſſe conſueſcunt, expreſſa nimirum e glandulis ſalivalibus, plus quam par eſt, lympha.

Margaritam Salicolam Scevinam, celeberrimam theatrorum ſyrenem, Mutinæ commorantem novi, quæ poſt exantlatos cantus labores, graviſſima raucedine perſæpe corripi ſolet, quem affectum ſibi familiarem ait poſt diuturnos cantus. Mirum eſt autem, quomodo mulier iſthæc, quando etiam perfecta fruitur valetudine, pro lubitu, temporis fere momento, magnam craſſæ lymphæ copiam ex ore eliciat; tam patulos habet ſalivales fontes, quod non niſi violentæ cantus modulationi acceptum refert. Eadem quoque mihi retulit, quod poſtquam in ſcena hianti ore diu cantum, ſine novo aeris inſpiratu ſuſpenderit, brevi vertigine corripi ſoleat.

Cum ergo cantus, & ſermo concitatus, caput impleant, & gravitatem inferant, non immerito *Medici* in capitis doloribus ac variis ejuſdem affectibus, ſermonem, lectionem prorſus interdicunt, ut rem noxiam.

Nullum pene exercitii genus eſſe, ex quo totum corpus magis incaleſcat, quam e vocis exercitatione, ego certe exiſtimo; video enim oratores ſacros, poſtquam ad horam dixerint, totos multo ſudore diffluere. Pulmones autem forſan magis, quam in curſu laborant, ob inæqualem reſpirationis tenorem in cantu, recitatione, lectione, cum modo remiſſe, modo intente, prout res exigit, pronunciatio exire debeat. Mirum itaque non eſt, ſi anheloſi fiant, ac interdum, aliquo vaſe in pectore diſrupto, ſanguinem rejiciant; uti nuper obſervavi in eloquētiſſimo Oratore S.J. qui cum e gravi morbo evaſiſſet, necdum ſat bene convaluiſſet, auſus ſuggeſtum conſcendere, & panegyrim recitare, copioſum ſanguinem per os effudit. Hoc idem quoque contigiſſe obſervavi doctiſſimo Profeſſori in Patavino lyceo, qui ad horam integram publicas lectiones ſuis auditoribus habere conſueverat.

In hanc rem elegantiſſima *Plinii* (a) epiſtola lectu digna eſt, in qua *Plinius Paulino* libertum ſuum *Zoſimum* graviter ægrotantem, ob ſanguinem rejectum, & tabis pulmonaris ſuſpicionem, commendat. Hunc variis artibus inſtructum deſcribit, ac præcipue in legendo, ac recitando; eum, cum intente, & inſtanter pronunciaret, ſanguinem rejeciſſe, ait, & hanc ob cauſam miſſum in Ægyptum, ex quo loco cum rediiſſet confirmatus, dum per continuos dies imperaret voci, tuſſicula veterem labem admonente, rurſum ſanguinem reddidit. Monet itaque *Paulinum*, ſe libertum hunc ſuum in illius prædia, quæ Foro Julii, poſſidebat, ob aeris ſalubritatem miſſurum, rogatque, ut eam villam liberti ſui commoditati patere velit.

Auream *Hippocratis* (b) ſententiam, annotatione dignam hic lubet memorare. *Quicumque labores vocis ſunt, velut ſermo, aut lectio, aut cantus; omnes hi animam movent*. An per animam intelligi voluit *Hippocrates* ipſum ſanguinem, eo quod a vocis exercitio tota ſanguinis ſyſtaſis magnis motibus concitetur? Sanguinem autem animæ ſedem eſſe, communis eſt opinio, imo pro anima ipſa accipi ſolere ſatis perſpectum eſt.

(a) L. 5. Ep. 19. (b) 2. de Diæta n. 26.

Purpuream vomit ille animam,

ajebat *Maro*(a). Sanguineam maſſam in cantu adeo incaleſcere, ex ipſorum muſicorum confeſſione certum eſt, ut peracto dramate, ſcena exeuntes, urinam cruentam interdum reddant. An vero, quod probabilius, pro anima accipiendus eſt ſpiritus, quem per reſpirationem ducimus, & efflamus? Vocis enim exercitatio, ſi cum quocumque alio exercitii genere conferatur, organa ſpiritus valde dimovet, ac agitat. Notum eſt *Plautinum* illud:

Fœtet anima uxoris meæ.

In eodem quoque valetudinario ſunt Tibicines, & quicumque alii, qui plenis buccis tibiis canunt; ob ſpiritus enim magnam contentionem, dum tubas, ac tibias inflant, non ſolum prædicta mala, verum etiam multo graviora ſubeunt, nempe vaſorum pectoris ruptiones, ac ſubitas ſanguinis ex ore rejectiones. Caſum miſeratione dignum in ſuis obſervationibus refert *Diemerbrœchius*(b), de quodã tibicine, qui cum inter alios tuba canentes excellere appeteret, diſrupta magna in pulmone vena, & ſanguine copioſiſſime effluente, intra duas horas expiravit.

Remedia quod attinet; ut herniam ſibi familiarem iſti artifices præcaveant, ac eo magis, cum ab ea detinentur, ſubligaculo uti debent, cætera enim remedia, uti unctiones, cerata, & emplaſtra, ridendæ res ſunt. Balnea ex aqua dulci ad vocem integram ſervandam, ſeu exaſperatam emolliendam, non levem præſtabunt operam, ſicuti therebinthina cypria, & ſyrupus ex illa paratus. Balnea tamen præ cæteris præſidiis commendat *Galenus* (c); ſic enim ille. *Et ſane ita faciunt Phonaſci, qui magno vocis exercitio utuntur, cum contendendo oblæſerint vocem; ſunt autem hi Citharœdi, Præcones, tragœdiam, & comœdiam perſonati repræſentantes; balneis enim multis utuntur, cibos lenes & laxantes edunt*. Ubi vero labes aliqua pectori impendat, quod ex tuſſicula, & corporis habitu prænoſci poterit, abdicatio ab hujumodi arte erit ſuadenda.

(a) Æneid. l.9. (b) Ob.Med.56. (c) 7.De Comp. Med.2.loc. c.1.

De *Agricolarum Morbis*.

CAPUT XXXVIII.

O fortunatos nimium, ſua ſi bona norint, Agricolas.

SIc olim Poetarum Princeps; quod forſan de priſca illa mortalium gente, quæ patria rura bobus ſuis exercebat, cenendum eſt, non ita vero noſtra hac ætate, de noſtris Agricolis, quibus in alieno fundo cum perpetuis laboribus, & cum ſumma egeſtate colluctandum eſt. Morbi ergo, quibus ruſticana gens, in *Italia* ſaltem, ac potiſſimum in Ciſpadana & Tranſpadana regione tentari ſolet, ſunt Pleuritides, Peripneumoniæ, necnon Aſthmata, colici dolores, Eryſipelata, Ophthalmiæ, anginæ, dentium dolores & corruptiones. Ad binas cauſas occaſionales potiſſimum hoſce affectus licet referre, aerem ſcilicet, & victus pravitatem; aeris quippe inclementiæ expoſiti in agricolationis operibus exercendis, modo auſtralibus, modo ſeptentrionalibus ventis perflati, modo pluviis, ac rore nocturno madefacti, æſtivis ſolibus torrefacti, ut ut fortes, ac duro de robore nati, tam magnas mutationes tolerare nequeunt, quare modo ſudore diffluentes, modo perfrigerati, victu pravo accedente, craſſorum, ac glutinoſorum humorum apparatum cumulant, unde malorum cohors ipſis incumbit. Sic in tota maſſa humorali, febrili effervescentia concitata, facili negotio, in vaſis pneumonicis, ad quæ

Et

fit totius ſanguinis venoſi confluxus,craſſi ac lenti humores reſtagnant, ita ut, veluti pluries obſervavi, quotieſcumque aliqua epidemica pulmonaris conſtitutio graſſari incipiat, a ruſticana gente claſſicum canat,ac in illa tyrannidem exerceat. Eaſdem ob cauſas, iis perſæpe contingunt dolores colici, & affectio hypochondriaca, quam ipſi appellant, *il mal del Padrone*, eo quod talis affectio, neſcio quid hyſtericæ paſſionis ſapere videatur; ob alimenta enim craſſa, & viſcida, multa in ſtomacho ac inteſtinis pituitoſi, & acidi ſucci fit congeſtio, unde inteſtinorum lancinatio, ac diſtentio ortum habent.

Cum autem varia, ac diverſa, juxta regionum diverſitatem, & ſecundum varia anni tempora, agricolationis ſint opera; hyeme, ac ſub veris initium morbis pectoris, fluxionibus ad oculos, anginis laborare ſolent; quorum affectuum cauſa, ut diximus, eſt ſanguinis lentor & craſſities, propter quam pigro lapſu circulum ſanguis abſolvit, & facile reſtagnans, inflammationes variis in locis excitat: Sanguis enim, qui hujuſmodi tempore, vena ſecta, emittitur, tam craſſus eſt, ut ceræ apiariæ, denſitate & colore, ſpeciem referat.

Nullum porro hominum genus eſſe exiſtimo, in quibus majorem mutationem, idque brevi tempore, ſanguis ſubeat, quam in ruſticana gente; iis enim, quibus verno tempore ſanguis denſus ac glutinoſus detractus eſt, ſub æſtatis initium, data alicujus morbi occaſione, vividus ac floridus apparet; tanta eſt exercitationis ac laborum poteſtas, ut tam prompte,in contrariam craſim tranſeat humoralis maſſa, quod non ſic in Urbana gente obſervatur.

Rem ſatis curioſam in noſtratibus agricolis, ac in pueris præſertim, non ſemel obſervavi. Menſe Martio circa æquinoctium, pueri, intra decennium circiter, in magnam viſus hebetudinem incidunt, ac per totam diem parum ac fere nihil vident, ſicque cæcorum ad inſtar palantes, & errabundi, per campos diſcurrunt; ubi autem nox acceſſerit, ſatis commode vident, quæ affectio ſine ullo remedio ſponte deſinit, nam circa medium Aprilis menſem, acies oculorum priſtina reintegratur. Sæpius, ubi data eſt occaſio, horum puerorum oculos obſervavi, & magnam in pupilla dilatationem deprehendi. Affectum hunc *Medici* Mydriaſim vocant, in cujus cauſa exponenda, non ſatis conveniunt Scriptores, ut apud *Sennertum*, *Riverium*, *Platerum* videre eſt.

Non multum a pupillæ reſolutione, morbum hunc differre tradit *Gorræus* (a); mihi itaque viſum eſt, poſſe radios ſolares Martii menſis colliquationem aliquam in cerebro, ac nervis viſoriis efficere, unde uvææ tunicæ tonus diſſolvatur, ut in ſe ipſam concidat. Pueri iſti in ſtabulis impenſe calidis, ac humentibus, per totam hyemem degunt, hyeme vero ſoluta,quod circa æquinoctium contingit, erumpunt e latibulis, & nuda capita radiis ſolaribus exponunt, ex quo facillime fit humorum diffuſio, unde pupillæ dilatatio, ac proinde viſus imbecillitas, ob nimiam lucem admiſſam; ſub finem Aprilis poſtmodum a ſolarium radiorum efficacia diſcuſſis, qui influxerant, humoribus, pupilla reſtricta, ac naturali ſuæ tenſioni reſtituta, integra viſio ſine ullo remedio reſtituitur.

Æſtate porro Agricolæ febribus acutis,ac ardentibus non raro corripi ſolent, ac præcipue cum illorum corpora torrere cœperit *ira veſani Leonis*; ſicuti per Autumnum, dyſentericis fluxibus tentari ſolent, quorum cauſa in horarios fructus, aliaque errata in victu commiſſa videtur referenda. Cum per Autumnum, iis

(a) Defin. Medi.

iis mos ſit cannabem, ac linum in aquis paluſtribus macerare, & hoc penſum fœminis præcipue incumbat, ut faſces cannabinos in lacubus ac ſtagnis, in aqua ad zonam uſque immerſæ, extrahant, ac abſtergant, illarum non paucæ, poſt hujuſmodi ſordidum miniſterium, acute febricitant, & citiſſime moriuntur, quod non tantum ob cutis adſtrictionem, & prohibitum tranſpiratum, ſed etiam ob ſpiritus animales, a tam horrida mephiti, quæ totam viciniam infeſtat, ad internecionem deletos, fieri credendum eſt. Profecto nunquam magis, nec ſine ratione, Urbanæ genti ſuſpecta eſt ruſticatio, quam hujuſmodi tempore, cum villæ omnes tetrum odorem exſpirant, quam ſolam cauſam agnoſcit P. *Kircher* (a), propter quam nonnullæ Civitates, ſæviſſimam peſtem interdum expertæ fuerint. Quam virulenti ſint halitus, quos effundunt aquæ, ubi macerata ſit cannabis, ſatis demonſtrat *Schenchius* in ſuis obſervationibus, *Petrus a Caſtro*(b), *Simon Pauli* (c), & alii. Quanta ſit odorum vis, quæcumque ea ſit, ſatis norunt mulieres hyſtericis paſſionibus obnoxiæ.

Non parum quoque agricolarum ſanitati officit eorundem incuria, dum ante bovilia, & ſuilia, ac proprias domos, quæ augiæ ſtabulum revera dici poſſunt, fimum pro agrorum ſtercoratione cumulant, ibique per totam æſtatem pro deliciis aſſervant; quare fieri nequit, quin fœdæ exhalationes, quæ jugiter attolluntur, aerem inquinent. Hanc ob cauſam Heſiodus agrorum ſtercorationem damnabat, ſalubritati magis, quam fœcunditati, conſultum volens.

Notat *P. Zacchia*(d) hortorum cultores cachexia, & hydrope perſæpe laborare; cum enim in locis humidis ob aſſiduam irrigationem, qua horti indigent, cogantur degere, non poſſunt illorum corpora, quin multum humiditatis combibant. Olitorem quemdam memini me curaſſe, paralyticum factum; in uno crurum abolitus prorſus erat motus, illæſo ſenſu, in altero abolitus ſenſus integro motu. Decocto guajaci, multiſque aliis remediis poſt aliquot annos convaluit.

Hiſtoria exſtat apud *Hippocratem* (e), quam lubet referre; *Qui in Dealcis horto decumbebat, capitis gravitatem, & tempus dextrum doloroſum habebat multo tempore; cum occaſione vero febris corripuit, decubuit.* In hujus hiſtoriæ expoſitione *Galenus* contra *Sabinum* excandeſcit, qui putabat hippocratico textui adjectum verbum illud, *horto*, tanquam id morbi anſa exſtitiſſet; *Galenus* etenim hortorum aerem criminari viſus eſt, ob ſtercorationem, & arborum, veluti buxi, plantarumque conſimilium pravos halitus.

Qui etiam circa prata habitant, iiſdem morbis tentari ſolent; Prata enim inſalubrem aerem ob eaſdem cauſas ut plurimum reddunt; hinc apud *Juriſconſultos*, *l. Pratum* ff. *de rer. & verb. Signif.* (f) contra vicinum, qui agrum reſtibilem pratenſem velit efficere, intentari poteſt actio. Quare pratorum cultores, & fœniſecæ gravia patiuntur incommoda.

At agrorum cultoribus, quorum tanta eſt neceſſitas, quibus præſidiis ſuccurret Ars Medica? Noſtratibus agricolis cautiones medicas ad præſervationem proponere, ridiculum pene videtur, quoniam de hac re, nunquam vel raro *Medicos* conſulunt, ac ſi quis aliquid proponat, non obſervantur. Solummodo animadverſiones aliquas in illorum curatione ſervandas proponam, quotieſcumque ex prædictis affectibus, ad Urbem delati, in Noſocomiis decumbant, ſeu cum interdum, ſi ſint opulentiores, *Medicum* acceſſunt. Prima cautio itaque in Pleuritide,

(a) Scrutin. Peſtif. Se. 1. §. 1. (b) l. 7. Ob. 8. De Febr. Puncticul. (c) Quadripar. Bot. (d) Q. M. L. l. 5. Tit. 4. Q. 7. (e) 3. Epid. Ægr. 3. (f) Zacch. loc. cit. n. 14.

de, aliiſque pectoris morbis ſit, ne tam liberaliter detrahatur ſanguis, ut fit in Urbana gente; illorum enim corpora ab aſſiduis laboribus attrita facile exſolvuntur; his accedit, quod ſanguinis ſyſtaſis tota fere gelatinoſa ſit; & partibus volatilibus effœta; ſanguine propterea nimis large detracto, vires concidunt, nec ſufficiunt ad morbum per anacatharſim exantlandum. Haud ſum neſcius, non deeſſe, qui ſentiant audentius ſecandam venam, ubi ſanguis tam denſus appareat, ad motum illi, ut ajunt, conciliandum, quod equidem facile dictu eſt, ſed quot cautionibus opus ſit, ut per venæ ſectionem a parte, in quam ſanguis influxit, dimoveatur, videant apud doctiſſimum *Bellinum* (a); Certum quidem eſt, ſanguinem per ſuos ductus ſponte, & vi ſuæ gravitatis, non moveri, ſed ab impetum faciente ſpiritu, mediante cordis motu, urgeri; quare labefactatis ſpiritibus, tantum abeſt, ut ſanguini motus concilietur, quin potius illi ſufflamen addatur.

Quærit *Ballonius*(b), cur ſervorum, & ſervarum corpora, dura alioquin, compacta, & ſolida, nec tam lubricæ valetudinis, uti corpora liberorum, cum ægrotant, purgationibus, & venæ ſectionibus magis obruantur, quam corpora, quæ ſunt apertiora, ac molliora; varias rationes affert, quarum potiſſima eſt, quod illorum corpora denſa ſint, ac a duris viſceribus diſtenta, adeoque non tam facile purgantibus auſcultent, neque multum utilitatis ex phlebotomia referat, quod idem ad Agricolas transferri poterit. *Hippocrates*(c) quoque conſtitutionem quandam deſcribit, in qua famulæ, quæ angina corripiebantur, peribant, non ſic virgines liberæ. Non ergo ſolum ex habitudine corporum, ſed ex conditione quoque vitæ, ac artium, conſiderandi ſunt morbi, & curatio inſtituenda.

Non pauca igitur errata in gentium id genus curatione, hanc ob cauſam committi video, eo quia ob virium robur, credentur magna remedia facilius tolerare poſſe, quam urbanam gentem. Ego certe, nec ſine commiſeratione, paſſim video miſeros Agricolas ad publica noſocomia delatos, & *Medicis* junioribus e ſchola nuper egreſſis commiſſos, validis catharticis, & repetitis phlebotomiis penitus exhauriri, nec quicquam attendi inaſſuetudinem, quam habent, ad magna remedia, neque virium imbecillitatem ob exantlatos labores; hinc eſt, quod ex his complures in ſtabulis ſuis malint occumbere, quam in noſocomiis, venis cruore exhauſtis, ac ventre pharmacis exinanito, huic vitæ extremum vale dicere. Peracta meſſe in agro Romano quotannis ægrotantium meſſorum turba implentur Urbis noſocomia; nec ſatis liquet, num plures Meſſorum vitas, falce ſua Libitina demetat, an Chirrurgi plebotomo.

Profecto mihi non ſemel admirari contigit, quomodo ex his non pauci acutis morbis laborantes evaſerint, non dicam ſine remedii ullius ope, quod haud quaquam miror, ſed cum diæta ſatis lauta, & opipara; ut ut enim pauperes ſint Agricolæ, ubi tamen eorum aliquis ægrotat, proximi accurrunt, ova ac pullos deferentes, ex quibus fercula componunt, quo pacto vim morbi vel eludunt, vel ab ærumnoſa vita, quam ducunt, citius ſe expediunt; unde apud nos vulgare dictum effluxit, ruſticanam gentem bene paſtam, ac ſaturam in Orci familiam tranſire, urbanam vero fame, ac inedia inter *Medicorum* cruciatus miſere occumbere.

Ubi vero e morbo cœperint convaleſcere, ad ſolitam diætam redeunt, allia nempe & cæpas, quas pro bellariis, & victu analeptico avide ſumunt. Medicamenti autem vicem acria iſthæc alimenta ſubire facile crediderim; ſiquidem cum illorum ſto-

(a) De Sang. miſſ. Prop. 6.
(b) L. 1. Eph. p. 96.
(c) 7. in 6. Epid.

ſtomachus,ac tota maſſa ſanguinea ad acorem vergat, Autumno præſertim,poſt jam exactos Æſtatis labores cæpæ & allia, non ſecus ac remedia antiſcorbutica, apta erunt ad gluten illud diſſolvendum,ac aciditatem temperandam. Ego multos ex his novi, qui allii, & cæparum uſu, cum vino generoſo, media hyeme, quartanas febres fugarunt.

Galenus (a) hiſtoriam refert de quodam Ruſtico, colico dolore correpto, qui ſibi medelam hanc paravit; cinxit ſe bene,mox allium cum pane comedit, & in conſueto opere tota die ſe exercuit, quo pacto a colico dolore ſolutus eſt. *Itaque* (verba ſunt *Galeni*) *ipſe certe id Agreſtium theriacem appellem, ac ſi quis vel Thracas, vel Gallos, denique qui frigidam regionem incolunt, veſci alliis vetuerit, non leviter iis hominibus nocuerit.* Aliud remedium ad colicam ſedandam habent noſtrates Agricolæ; folia Chamæpytii accipiunt, contundunt, & cum ovorum vitellis cataplaſma conficiunt, quod ventri apponunt.

Satis curioſam hiſtoriam habemus apud *Hippocratem (b)*, cujus ſunt hæc ipſa verba: *Figuræ magis allevantes, velut qui ſarmenta manu nectebat, & obtorquebat, præ doloribus decumbens, correpta paxilli ſumma parte ſe ipſum infixa inhærebat, melius habuit.* Putat *Galenus* in commento (cum *Hippocrates* partem dolentem non expreſſerit) dolorem in manu fuiſſe; cenſet *Valleſius*, colico dolore ægrum laboraſſe, & ligneo palo appoſito, ubi dolor magis ſæviebat, & quaſi conto perforabat, partem compreſſiſſe; tales enim dolores non parum ſublevari ait, *compreſſione forti, corporis jactatione, & mutatione figuræ*, quod ipſum in ventris doloribus docet natura, nimirum ut manu, vel pugno partem, quæ dolet, comprimamus; ſic enim partis diſtentio, & in ſublime elevatio prohibetur. Eodem modo *Hippocrates (c)* in mulierum hyſtericis affectibus, compreſſionem manu factam laudabat, ut intra ſuos fines uterus coerceretur, quod remedii genus mihi non raro ſaluberrimum compertum eſt, ac multo magis, quam tota hyſtericorum remediorum ſupellex.

Summatim ergo, ut ea quæ fuſius pro Agricolarum curatione dici poſſent, contrahamus; quantum uſu, ac ratione licuit deprehendere, illorum corpora laboribus infracta, victuque pravo nutrita, tam largis & repetitis ſanguinis miſſionibus, & purgationibus non ſunt exhaurienda. Vomitoria facilius tolerant; cucurbitulæ ſcarificatæ in continuis febribus, ſeu ob illorum magnam huic remedio confidentiam, ſeu ob quid aliud nobis ignotum, perſæpe mira præſtant; ſi quid ex alexipharmacis ipſis offerendum, ex familia volatilium deſumatur. Naturæ morem gerendo, proni enim ſunt ad ſudorem, æſtate non ſolum, ſed etiam hyeme; in viris enim exercitatis ſudores facile prodire ſolent. Ubi vero luctari cum morbo deſierint, & convaleſcere incipiant, ad pauperes ſuos lares reditus illis permittendus, nec non ſolita familiaris diæta iiſdem permittenda. Non immerito ſane *Herodicum Medicum* irridebat *Plato (d)*, quod Artificibus Diæteticæ regulas vellet præſcribere.

Sic ergo cōpendiaria curatione, id hominum genus regendum exiſtimo, alioquin ob prolixam & variam remediorum ſupellectilem, ſenſim tabeſcit ruſticana gens, *ægreſcitque medendo*.

De

(a) 12. Met.c.8. (b) 3.in 6.Epid. (c) 2.de Morb.Mul.n.82.
(d) 3. de Repub.

De Piſcatorum Morbis.

CAPUT XXXIX.

QUemadmodum Agricolæ terrā arando, ac ſerendo, populis frugum ubertate victum ſuppeditant, ita piſcatores maria, & flumina ſulcādo piſcium captura, ad rem cibariam, & menſarum delicias non parum conferunt. Non ſufficeret enim continens ad tantam hominum multitudinem alendā, niſi æquor piſcium copia ſuccenturiaret; hinc eſt, quod Civitates & Portus maritimi in caritate ānonæ minus patiantur, quam Urbes & Regiones Mediterraneæ. Populos quoſdam eſſe, quos Ichthyophagos vocant, qui ſcilicet ex ſolis piſcibus victitant, quales ſunt maris rubri accolæ, qui ſupra petras ſolis calore fervētes piſces aſſant, & panem conficiunt. Medicina igitur, quæ, ut ait *Hippocrates*, omnibus ſuccurrit, non minorem piſcatorum, quam agricolarum curam habere debet, quotieſcumque ex morbis, quod non raro fit, male habeant. Sicubi ergo *Medico* occurrat piſcatorem aliquem curæ ſuæ commiſſum habere, ſecum ipſe diligenter expendat, quam laborioſa, quam difficilis ſit ars iſta, quam graves ventorum injurias tolerare ſit neceſſe, hyeme frigora vehementiſſima, æſtate ſummos æſtus, quali ciborum genere utatur, quam irregulare vitæ genus degat, ut dum cæteri artifices diurnis laboribus fuerint defatigati, domos ſuas adeāt, & in ſtratis faciles noctes cum ſomno virium inſtauratore traducāt; at piſcatoribus nox ut plurimum operoſa eſt, & inſomnis. Sic *Apoſtoli* cum Servatore noſtro cōquerebantur, quod tota nocte laborantes nihil cœpiſſent. Miſeranda itaque iſtorum artificum eſt conditio, qui cum perſæpe alios lares non habeant, quam ſolam naviculam, noſocomia cum ægrotant adire coguntur, quibus exacta & vera curatio inſtitui nequit, niſi conſtet *Medico*, quale nam ſit artis genus, in quo ſe exerceant.

Piſcatoribus madidæ ſemper ſunt veſtes, unde iis morbis obnoxii ſunt, qui ex læſo tranſpiratu oboriuntur, uti acutæ febres, morbi pectoris, pleuritides, peripneumoniæ, tuſſes, dyſpnœæ, & ſimiles morbi; ut plurimum piſculento victu utuntur, eoque viliori, cum piſces nobiliores Principum menſis ſerventur, ut de Rhombo illo, de quo *Juvenalis* ſatyra 4.; quare iis habitus ſunt cachectici, qui ad hydropem terminantur; *imbecilliora cibaria, brevem vitam habent*, dictum eſt *Hippocratis*(a) h.e. ut egregie *Valleſius* in cōmento, non multum conducunt ad vitam longam producendam; recte propterea ſcripſit *Levinius Lemnius*(b), eſum piſcium, eo quod citiſſime putreſcant, plus panis exigere. Iiſdem, cum in locis humidis ſemper degant, in cruribus ulcera fiunt, ſanatu difficilia; Scire tamē oportet ulcera eorum, qui in aquis fluvialibus, & locis paluſtribus piſcationē exercent, longe differre ab ulceribus, quæ maritimi piſcatores pati ſolēt, illorum enim ulcera ſordida ſunt, in gangrænas facile degenerantia, horum vero ſicca & ſquallida, uti advertit *Hippocrates* in lib. de humidorū uſu n.7. qui pro hujuſmodi ulcerum curatione fomentum aquæ marinæ proponit. Locum hunc egregie exponit *Martianus*, cum enim parum rationi cōgruum videatur, ulceribus ſiccis & ſquallidis aquā marinam adhibere, quæ mordacitate ſua irritandi, fluxionemque augendi vim habeat, id recte tamē *Hippocratem* præſcripſiſſe ait, ſiquidem, cum piſcatorum in maritimis locis degentium ulcera ſint prædura ac ſicca, irritatione inducta, ad ſuppurationem perduci poſſint, ſine qua ulcera ſanare eſt impoſſibile; hoc idem obſer-

(a) 2. in 6. Epid. tex. 50. (b) De Occ. Nat. mir. l.2. c.21.

ſervat *Galenus (a)*. Secus vero curanda illorum ulcera, qui in fluminibus locisque paludoſis piſcatum exercent; huiuſmodi enim ulceribus ſordidis exſiccantia ſine mordacitate convenient, etenim ex *Hippocrate (b)*, *Ulcus ſiccum ſano proprius, humidum vero non ſanum*. Alvi adſtrictione non levi laborare ſolent maritimi piſcatores, licet ſint multo edaciores, quam qui degunt in terra, ut obſervat *Helmontius (c)*, cujus cauſam refert, in aerem ſalinis halitibus imprægnatum, qui appetentiam acuat, ac ſimul alvum duriorem reddat, nec non in fluctuationem, quæ aerem continuo recentet, a quo fermentationi ſanguinis calcar addatur. Sic clyſteres ex aqua marina, non parum quidem ad ſecernendum ſollicitant; ſed ſiccitatem poſt ſe relinquunt. Locus eſt inſignis apud *Hippocratem (d)*, ubi ait *mentiri homines de ſalſis aquis per imperitiam in eo, quod aer alvum ſecedere, eamque ſolvere putantur, maxime enim contrariæ ſunt ad alvi egeſtiones ac ſeceſſum*; hinc videant, qui in alvi adſtrictione clyſteres acres, & multo ſale refertos præſcribunt, quantum a *Divini Præceptoris* veſtigiis devient. Piſcatoribus itaque, quibus alvus ſit adſtricta, convenient potius clyſteres emollientes, & oleoſi, per os blanda lenientia, & eccoprotica.

Torpori, & ſtupefactioni brachiorum, ac pedum, aliquando obnoxios piſcatores eſſe palam eſt, ſi forte in retibus adſit inter alios piſces Torpedo; habet enim mare animalia ſua venenata, non ſecus ac terra, quæ *Plinius (e)* refert, idque non ſolum contactu, ſed etiam aura venenata, quæ per ſetam, aut haſtam brachio piſcatoris communicetur, uti ſcripſit *Dioſcorides*, *Plinius*, *Mathiolus*, atque alii; ſed ab experimentis multis habitis a *Stephano Lorencino* conſtat, id non effici, niſi per corporalem contactum, neque in omnibus ſui partibus, ſed ſolummodo per quoſdam falcatos muſculos. De torpedinis ſtupefaciente facultate, ac remediis ſatis fuſe egit *Sennertus*.

(a) De ſim.med.fac.l.1.c.7. (b) De ulce. (c) Blaſ.hum.n.36.
(d) De Aer.aquis & loc.n.16. (e) H.N.Lib.9.cap.38.

De Morbis Caſtrenſibus.

CAPUT XXXX.

Militaris diſciplina, quæ ſatis antiquam cum Literis litem habet de dignitate ac præſtantia, & quænam ſit aptior ad nominis immortalitatem comparandam, hoc habet, in quo a reliquis artibus differt, quod cæteræ ad vitam, qua nihil pretioſius, ſuſtentandam, hæc ad illam prodigendam videtur inſtituta. Profecto noſtra hac ætate, nullum calamitoſius vitæ genus excogitare licet, quam illud, quod milites, gregarii ſaltem, ducunt, tum in acie, ac arcium oppugnationibus, tum in hybernis quoque, ſive ob neglectam militarem diſciplinam, cum non ea diligentia, ut olim, bonæ Militum valetudini conſulatur; miſerabili enim militiæ, quæ a ferro, & igne, ab expeditione aliqua ſuperſtes fuerit, ſæpenumero malorum incumbit cohors, raroque evenit, ut a maligna aliqua epidemia Exercitus non decimentur. Hinc celebres, ſeu potius infames, ſunt febres Caſtrenſes, aliique morbi exitiales, & contagioſi, qualis fuit Febris Ungarica, quæ primo caput extulit anno 1566. in Pannonica expeditione *Maximiliani II. Imperatoris* contra *Solymanum*, quam febrem *Sennertus (a)* rite deſcribit, & militarem, ſeu Caſtrenſem appellat, utpote in caſtris a pravis alimen-

(a) L. 4.c.14. de Feb.

mentis, & aquis corruptis enatam, quibus alias tamen cauſas adjunctas fuiſſe idem teſtatur, ſcilicet vigilias, ingentes labores, pluvias, æſtus, frigora, inopinos terrores, ac mille alia incommoda, quæ non norunt, niſi qui ea experti fuerint.

Nihil tamen æque morborum phalanges in caſtra invehere poſſe crediderim, quam caſtrorum ſordes & neglectam munditiem. Divino edicto olim *Iſraelitis* interdicebatur, ne intra caſtra alvinas fæces auderent deponere, ſed extra ipſa, imo in terra facto foramine, in illo alvum exonerarent, mox fæces operirent, quem in finem, quilibet miles paxillum ad latus acuminatum geſtare tenebatur pro neceſſario hoc munere; quod ipſum apud *Turcas*, quorum militiam corporis munditiei magis ſtudet, rite obſervari accipio. Hæc autem ſunt *Deuteronomii (a)* verba: *Habebis locum extra caſtra, ad quem egredieris ad requiſita naturæ, & habebis paxillum cum armis tuis, cumque ſederis per circuitum, & egeſta operies, quo relevatus es: Deus enim ambulat in medio Caſtrorum*. Ego quidem in caſtris medicinam me nunquam feciſſe fateor, ab iis tamen *Medicis*, qui magnos exercitus comitati ſunt, accepi, tam gravem mephitim in caſtris interdum per æſtatē perſentiri, ut nullum antrum charonæum gravius fœteat; mirum itaque non eſt, ſi peculiares, & inobſervati in caſtris morbi emergant, qui peculiari nomine ſint donati, & particulares curationes mereantur. Non defuere propterea doctiſſimi viri, qui in id ex profeſſo incumbuerint, ut *Raymundus Minderorus*, qui tractatum edidit de militari medicina, necnon *Henricus Screta*, qui egregie ſcripſit de febre maligna caſtrenſi, & doctiſſimus *I. Antonius Porcius* de militis in caſtris ſanitate tuenda.

Ego quidem in caſtris longe diverſam eſſe Medicinæ faciem, ab ea, quæ in Civitatibus viſitur, & exlegem eſſe cenſebam, ut cum quadam temeritate eſſent rapienda remedia. Sicuti enim caſtrenſis vita brevis eſſe conſuevit, ita inibi artem medendi, non adeo longam eſſe debere exiſtimabam, ſed expeditam, & ſicuti occaſio eſt præceps, ita experimenta eſſe periculoſa, ſicque *Medicum* etiamſi velit, ob inopinos caſus, & frequentem caſtrorum mutationem, præſtare ſe non poſſe opportuna facientem, neque ægros ipſos. Verum a clariſſimo viro *D. Georgio Errico Barſntorff*, Sereniſſimæ *Ducis Annoverenſis* Archiatro, dum Mutinæ degeret, accepi, medicinam in caſtris non adeo rudem eſſe, neque tam irregularem, ut vulgo creditur, cum Principes, ac Exercituum Ductores, tum ſibi, tum ſuis copiis peritos *Medicos* cum magna pharmaceutica ſuppellectile, magniſque ſtipendiis conductos, adeſſe velint, ſicuti in Trojano bello *Machaonem Medicum*, ac celebrem Chirurgum inter Græcos fuiſſe legimus. Ab hoc igitur doctiſſimo Viro, qui in Hungaria quinque numeroſiſſimis Caſtris, cum Brunſvicenſibus, & Luneburgenſibus copiis interfuit, multa ſcitu digna intellexi, quæ hic referam, ut hoc penſum meum pro militaris diſciplinæ beneficio, ſi non proprio, ſaltem alieno Marte, abſolvam.

Ad duo potiſſimum capita (exceptis vulneribus, quæ ſunt militiæ præmia) morbos caſtrenſes refert Vir clariſſimus, febrem ſcilicet malignam, & dyſenteriam; reliquos autem morbos, horum duorum tanquam prodromos, vel pediſſequas ſtatuit. Febrium malignarum cauſam proximam, & immediatam miaſmati virulento, in maſſa ſanguinea concepto, & radicato acceptam refert; cauſam vero occaſionalem, Caſtris in eadem ſtatione diu manentibus, hominum, & animalium cadaveribus, necnon illorum excrementis

(a) C. 23.

non obrutis, quæ omnia pravis halitibus aerem inquinare valeant, & in vitæ penetralia malignas particulas invehere. Malignitatem hanc in acido impuro volatili ſummeque activo, & tam humorum, quam ſpirituum, mediante fermentatione, deſtructivo, conſtituit. Malignas has febres, circa finem æſtatis ut plurimum excitari ait, quas poſtea comitantur cephalalgiæ, deliria, convulſiones, fluxus colliquativi, ceu cauſam effectus. Ex ejuſdem obſervatione, febres hæ malignæ caſtra deſerunt, ac receptui canunt, ſimul ac frigus nocturnum invaleſcere incipiat; Sole ſiquidem recedente, magis conſtringitur aeris textura, & fœtidæ exhalationes intra propriam mineram ſe recondunt, unde fœtore hoſtili, & activitate acidi ſolaris, ceſſantibus, ceſſat quoque malignitas.

In aere igitur corrupto, ac inquinato, malignitatis ſeminium illud hoſpitari ait, quod febrem caſtrenſem gignat ac nutriat, adeo ut ſi ullus morbus ſit, cui vere τὸ θεῖον Hippocratis conveniat, maxime caſtrenſibus febribus debeatur, quod etiam de remediis, quæ iiſdem adhibentur, affirmandum. Morbos autem, in quibus veteres divinum aliquid agnoſcebant, aeri geneſim ſuam debere, ex ejuſdem *Hippocratis* (a) teſtimonio ſatis liquet, qui morborum principium ex Cœlo, aere ſcilicet, deducit, & Auctorem, & Dominum eorum, quæ noſtris corporibus accidunt, aerem appellat, quamvis *Helmontius* (b), *Divinum illud* pro fermenti admiranda proprietate, interpretandum velit. Notat Vir clariſſ. *Hippocratem* (c) in libro de morbis, principium morbi ex Cœlo appellaſſe ἀνεπιτήδειαν, & in libro (d) de veteri Medicina, eodem vocabulo quoque humorem acidum, dulci oppoſitum vocaſſe, unde contagium ex aere ſuſceptum, per acidum volatile ſatis commode videtur exponi poſſe.

Symptomata, quæ febres has caſtrenſes prænunciant, ſunt perturbatio quædam, ac ſui diſplicentia, quam ægri perſentiunt, mox una, vel altera horripilatio, manifeſtum miaſmatis virulenti indicium. Symptomata vero febrem hanc comitantia ſunt vigiliæ, deliria, magnus æſtus, anxietates circa præcordia, ſomnolentia oppreſſiva, capitis dolores, ac perſæpe ſudores, uſque ad morbi ſtatum.

Ad bonum, vel malum morbi eventum prænunciandum, ſudoris præſentiam vel carentiam attente conſiderandam inquit; ſiquidem, ſi cum pulſu magno ſudor, licet a principio, obſervetur, pene certam ſalutis ſpem, licet prædicere, quamvis magnis ſymptomatibus vexentur ægri, ſicuti plurimos abſque ſudore, licet mitius degere viderentur, inopinato exſtinctos vidiſſe ait; neque adeo referre, ſi in diebus judicatoriis non appareant, cum etiam boni ſudores ab *Hippocrate* (e) dicantur, qui efficiunt, ut facilius feratur morbus.

Quoad harum febrium curationem, funeſtam ut plurimum venæ ſectionem ſibi obſervatam teſtatur, & ab illa religioſe abſtinuiſſe; quare poſt unam, vel alteram horripilationem, antequam miaſma virulentum vitæ penetralia altius ſubiret, ſtatim alexipharmacum aliquod volatile exhibebat, veluti tincturam bezoardicam *Vvedelli*, cum ſpiritu cornu cervi rectificati, cæteris vero diebus cardiacum aliud magis temperatum, uti pulverem contraiervæ, cornu cervi, ſalis viperini, ſingulis ſex horis, donec largus proflueret ſudor, quo fluente, mitius agebat, remedii doſim, & frequentiam ſenſim diminuendo; quo tempore, niſi maxima urgeret neceſſitas, alvum non ſollicitabat, cum ab alvo ſoluta, ſudorem, & tranſpiratum ſiſti videret; quem tranſpiratum, decocto avenæ cum radicibus ſcorzoneræ, raſura cornu cervi, & ſimilibus pro-

(a) De flat. n. 4. (b) In Ign. Hoſp. (c) L. 4. n. 26. (d) N. ultim. (e) Prænot. n. 5.

promovebat. Satis feliciter veſicantium uſum ſibi ceſſiſſe ait, in tribus potiſſimum caſibus, ſcilicet in ſomnolentia, capitis doloribus, & ſub cute latitantibus peticulis, brachiis & femoribus illa apponendo.

Eadem pene methodo caſtrenſes dyſenterias curandas putat, eadem bezoardica, bis vel ter in ipſo principio, opiatis in parva doſi permixta, propinando, ut coercito humorum ad alvum impetu, laxatiſque partium nervoſarum fibris, ſudori fores liberius paterent, eodem tempore corpus ſtragulis bene contegendo, & cruſtam panis ſpiritu vini calido impraegnatam, umbilico apponendo. Habito autem juxta votum ſudore, ſi corpus purgatione aliqua indigeret, pulverem laxativum ex Rhab. Corall. rub. praep. Cornu C. uti in juſculo propinabat, quo bis, vel ter repetito, malum ſæpe ſuperatum vidit, exhibito poſtea, ſi opus eſſet, medicamento aliquo ſtomachico, ad appetentiam ſuſcitandam.

Ad tormina vero ſedanda, nervina carminativa, opiatis ſociata valde commendat, qualis eſt mixtura polychreſta, a clariſſ. *Vvedelio* in Opiologia deſcripta, & ſacculi paregorici ex floribus Chamæmeli, ſeminibus lini, furfure, & ſale facti. Si vero diutius cruoris fluxus perduret, uſum ſalutarem præſtare ait abſorbentia & ſtyptica; ſic hujuſmodi remediis, e caſtris venæ ſectione ablegata, caſtrenſes morbos facilius expugnari deprehendit.

Quoad unitatis ſolutæ morbos, vulnera ſcilicet; quod ſæpe evenit, rem notatu dignam obſervavit Vir clariſſ. ineſſe iis neſcio quid caſtrenſe, ac malignum, quamvis vulnera eſſent leviſſima, nec mali quicquam de illis liceret ſuſpicari; obſervavit enim in diuturnis arcium obſidionibus, vulnera omnia cum contuſione, veluti ſclopetorum, ac preſertim in capite, utut leviuſcula, curatu eſſe difficillima, ac licet ſumma diligentia tractata, cum ſummo tamen Chirurgorum dedecore perſæpe lethalia fuiſſe, ſuperveniente nimirum inflammatione, ac poſtmodum gangræna, ut locus interdum ſuſpicioni fuerit, hoſtes obſeſſos veneno plumbeas glandes armaſſe. Verum a deſertoribus habita notitia, idem fatum quoque ex ſuſceptis vulneribus, obſeſſos ſubiiſſe, de malignitate per aerem vulneribus communicata, dubitari cœptum, ideoque bezoardica terrea & abſorbentia, cum cephalicis vulnerariis præſcribendo, feliciores vulnerum inſtituebantur curationes, non omiſſa interim vulneratæ parti remediorum ejuſdem indolis applicatione, vulneribus injiciendo per ſiphunculum decoctione abſinthii, ſcorzoneræ, rutæ, cum melle mixtam, ſive digeſtivo oleum hypericonis, balſamum peruvianum, & ſimilia commiſcendo.

Rem oppido curioſam ab eodem clariſſ. Viro, rerum omnium obſervatore accuratiſſimo accepi, quam eſſe ait ſatis frequens in caſtris malum, quod non ſolum gregarios milites, ſed etiam nobiles & generoſos viros invadat, nimirum, improviſum quoddam ac ardens Patriam, ac ſuos inviſendi deſiderium, germana lingua (das Heimvvehe) dictum, quod ominoſum ut plurimum eſſe conſuevit. Tali enim deſiderio correpti, aut morbo aliquo, aut cæde intereunt, vixque, ut idem ait, ex centum unus evadit, adeo ut in caſtrenſe proverbium ceſſerit: *Qui Patriam quærit, mortem invenit.*

Noviſſe præterea ſe inquit, non ultimæ claſſis viros, alias ſatis magnanimos, ad ſolam alicujus expeditionis denunciationem, non aliter ac fulmine tactos, futuræ mortis ideam in mente, ſubito ſibi fabricaſſe, ac tanta certitudine ex imminenti conflictu mortem ſecuturam prænunciaſſe, ut die ad pugnam antecedente, amicis extremum vale non ſolum dixerint, ſed bona ſua diſtribuendo, corporis ſui ſepulturam, illis ſerio commendarint, ſicque eos poſtmodum in pugna cecidiſſe.

Hunc animi morbum, ob altius impreſſum pavoris ſigillum, & triſtiſſimam mortis imaginem menti occurſantem, curari ait charactere alio quodam contrario, ſcilicet fiduciæ pentaculo, tempeſtive tamen, & priuſquam morbus altiores agat radices; & hoc pacto per appenſum ſigillum, ſpiritus antea veluti ligatos ſolvi, ac mortis imaginem aboleri.

Id autem naturaliter contingere, nequaquam vero propter vim aliquam hujuſmodi pentaculis inſitam, credendum eſt, ut, ſicuti imaginationis vis, & concepta mortis imago, milites in tantam animi dejectionem perducit, ſic ejuſdem imaginationis poteſtas per creditam, licet ex ſe nullam, ſigillorum dynamim impreſſam, pavoris & mortis imaginem e mente eliminet. Multa de amuletis, & periatis apud varios Scriptores exſtant, qui tamen ut plurimum nullam phyſicam virtutem iiſdem impertiunt, niſi eam quam credulæ mentis paſſiva deceptio illis indulſerit. Adeo verum eſt, quod ſcripſit *Seneca, quædam nonniſi decepta ſanari.* In hanc rem ſuccurrit, quod apud *Carteſium (a)* de vi imaginationis olim legi; eam enim eſſe dixit, ut ipſius imaginationis abductio maximum ſit ægritudinis remedium. *Etenim*, ait ille, *ſi quis animo compoſito ſpectet continuo tragœdias, attamen mœror aliquis contrahetur, illius animus ad ſuſpiria aſſuefiet, cor & fibræ contracturam patientur, unde ſanguinis circulatio ſegnior evadet, & obſtructiones in hepate, ac liene generabuntur: ex adverſo, ſi quis variis ægritudinibus vexetur, & animum, quantum poſſit ab illis abducat, objecta læta, ac mentem exhilarantia cogitando, ad bonam valetudinem ſibi viam ſternet.*

Rem haud minus curioſam mihi enarravit idem Vir doctiſſimus; ſibi nempe obſervatum, poſt commiſſum aliquod prælium, quod cadavera in ſolo ſtrata, ac veſtibus, uti mos eſt, denudata, omnia fere pudenda habeant turgida ac diſtenta tanquam ad pugnam veneream parata, ſic in fœminis quoque interemptis, muliebria rigida, ac tentigine quadam contracta, admiratum eſſe. An id fieri credendum, quod milites ad pugnam prodeuntes, magno furore ac rabie perciti, omnes ſpiritus, ac ſanguinem (uti proprium eſt iræ ac furoris) e corporis penetralibus, ad extima propellant, ut hoſtem ſibi obvium proſternant, ideoque in pugna proſtrati, ac cæſi, ſicuti vultu, licet mortui, adhuc furorem & minas ſpirant, ſic genitalia, ob ſpiritus inibi captivos detentos, poſt mortem convulſa retineāt? Longe profecto diverſā faciem eſſe eorum, qui ex morbo aliquo, ſive acuto, ſive chronico, ſuis in ſtragulis occumbunt, ab iis qui violenta morte intereunt, multoque magis, qui Martis victimæ in acie mactantur, ſatis perſpectum eſt. De Milite Romano in Cannenſi prælio narrat *Valerius Maximus (b)*, qui cum mutilus ad retinenda arma inutiles manus haberet, ſpoliare ſe conantis *Numidæ* cervicem complexus, os, naribus & auribus corroſis, deforme reddidit, inque plenæ ultionis morſibus expiravit.

Iſthæc mihi communicata referre lubuit, iis non ſolum, ut reor, quibus Medicinam in Caſtris facere volupe ſit, uſui futura, ſed iis quoque, qui in Civitatibus, & Oppidis medicæ praxi addicti ſint: etenim, bellica tempeſtate Provincias & Regna vexante, cum perſæpe contingat, ut militares copiæ ab æſtivis expeditionibus in proximas Civitates & Oppida ad hybernandum ſe recipiant, facile hujuſmodi occaſione, morbi Caſtrenſes curandi occurrunt. Annis elapſis, cum Militiæ Germanæ hiſce in regionibus hyberna caſtra ſtatuiſſent, febres, & dyſenterias, quales apud Auctores leguntur, mihi obſervare contigit, multoſque præclaros Viros ſcio interiiſſe, quibus a *Medicis* mi-

(a) Ep. 00. (b) L. 3. c. 2.

militaris medicinæ, & genii caſtrenſium morborum ignaris, adminiſtrata ſunt intempeſtiva remedia, ut venæ ſectiones, & valida purgantia, potiſſima indicatione miaſma illud virulentum, & efferum permomandi, & per cutis ſpiracula eliminandi, vel neglecta, vel ignota. Experientia itaque rerum magiſtra, in curandis hujuſce indolis morbis, tali methodo procedendum oſtendit. Quotieſcunque igitur ſe ſe offerat occaſio, conſulendi citati Scriptores, *Mindererus*, & *Screta*, ac D. L. *Antonius Porcius*. Penes *Helmontium* (a) quoque febris cujuſdam fit mentio, quæ totam ſuam tragœdiam, ſine ullo caloris ſenſu peragit, quam febrem Caſtrenſem appellat, de cujus febris ingenio, & more quædam leguntur ſcripta apud *Regnerum Graaff* (b), *Cornelium Bontekoe* (c), *Ettmullerum* (d), & alios. Omnes itaque, qui hac de re ſcripſere, unanimi fere conſenſu, obſervavi horum affectuum cauſam in acidum volatile, corroſivum, efferum, realgarinum referre, ideoque hujuſmodi venenum invertendum, infringendum, ac potiſſimum talium volatilium uſu, per glandulas cutaneas abigendum.

(a) De Feb. cap. 1. (b) De Suc. Panc.
(c) Diatri. de Feb. (d) T. p. c. 17. de Feb.

DE
LITERATORUM MORBIS
DISSERTATIO.

Diatribæ huic meæ de Morbis Artificum, Diſſertationem hanc de p. n. affectibus, quibus premi ſolent literarum Profeſſores, adnectere nõ improprium duxi, his enim idem obvenit, quod Mechanicis Artificibus, ut unde bona multa, inde non pauca mala proveniant. Perpaucos nimirum exiſtimo eos eſſe, qui ſolius amore virtutis literis operam dare velint, nec animo præſumant honores, dignitates, & magnos quæſtus, quos honorarii titulo decorant, adeo verum eſt, quod dixit *Ariſtophanes* (a), ſublata è mundo paupertate & Pluto, omnia everſum iri, nullumque ſapientiæ, & cæterarum artium cultorem fore; hæc ſunt illius carmina, dum Paupertatem ſic loquentem in Scenam inducit:

εἰ γάρ ὁ πλοῦτος βλέψειε πάλιν, διανεμεῖ τ' ἴσον ἑαυτόν,
οὔτε τέχνην ἂν ἀνθρώπων, οὔτε σοφίαν μελετῷν
οὐδεὶς, ἀμφοῖν δ' ὑμῖν τούτοιν ἀφανισθέντοιν, ἐθελήσει
τὶς χαλκεύειν, ἢ ναυπηγεῖν, ἢ ῥάπτειν, ἢ τροχοποιεῖν,
ἢ σκυτοτομεῖν, ἢ πλινθουργεῖν, ἢ πλύνειν, ἢ σκυτοδεψεῖν,
ἢ γῆς ἀρότροις ῥήξας δάπεδον, καρπὸν Δηοῦς θερίσασθαι;
ἢν ἐξῇ ζῆν ἀργοῖς ὑμῖν, τούτων πάντων ἀμελοῦσιν.

quæ carmina latine ſic reddidit Andreas Divus Juſtinopolitanus:

Si enim Plutus videbit iterum, dividetque æqualem ſe ipſum,
Neque artem hominum, neque ſapientiam exercebit
Nullus; ambobus autem nobis his deſtructis, volet
Quis æris eſſe Faber? vel naves facere? vel ſuere, vel rotas facere?
Vel coria incidere? vel facere muros? vel lavare, vel pelles tingere?
Vel

(a) In Plut. Act. 4.

Vel terræ aratris rumpens campum, fructum Cereris metere?
Si liceat vivere otioſis nobis, hæc omnia negligentibus.

Ut plurimum ergo, qui ingenio valent, ſi egeſtas premat, ac ſpes affulgeat divitias comparandi, literarum ſtudio totos ſe dedunt, ſibique ſpledidum cenſum parant, necnon multam exiſtimationem apud nobiles viros, quibus poſtea ad Literatorum fores pulſandum, ut conſilia expoſcant. Verum Literarum cultura licet uberem opum, & gloriæ meſſem reddat, tribulos quoque, ac improbam malorum ſegetem, ſuis cultoribus non raro progerminat. Literati ergo homines, qui, ut ait *Ficinus*, (a) *quantum mente, & cerebro negotioſi ſunt, tantum corpore otioſi ſunt*, omnes fere vitæ ſedentariæ incommoda, demptis *Medicis Clinicis*, ſubeunt. Nihil notius, quam hominem ſedendo, ſapientem fieri; tota ergo die ac nocte ſedentes, inter literarum oblectamenta, corporis damna non ſentiunt, donec non intellectæ morborum cauſæ, ſenſim obrepentes eos lectis affixerint. Jam ſuperius innuimus, quas noxas inferat ſellularia vita, quare circa id non ultra immorabor.

Vitæ quoque ſtatariæ incommoda, non raro experiuntur Literarum Profeſſores, multos enim ex iis paſſim viſere eſt, qui, ut ſedentariæ vitæ, qui tam male audit, evitent dāna, *in contraria currunt*, dum ad multas horas, ac totos fere dies, ſtant erecti libros evolvendo, quod non minus, imo forſan magis noxium, quam ſi ad opus ſuum ſedendo incumberent.

In univerſum porro, Literati omnes ſtomachi imbecillitate laborare ſolent. *At imbecilles ſtomacho, quo in numero magna pars urbanorum, omneſque pene literarum cupidi &c.* ajebat *Celſus* (b). Nullus enim fere eſt, qui ſerio literarum ſtudio det operam, ac de ſtomachi languore non conqueratur; dum enim cerebrum concoquit ea, quæ ſciendi libido, & literarum orexis ingerit, non niſi male poteſt concoquere ventriculus ea, quæ fuerint ingeſta alimenta, diſtractis nempe ſpiritibus animalibus, & circa intellectuale opus occupatis, vel iiſdem ſpiritibus non adeo pleno influxu, uti opus eſſet, ad ſtomachum delatis, propter fibrarum nervearum, ac totius nervoſi ſyſtematis in altioribus ſtudiis validam contentionem. Quantum enim ad viſcerum omnium naturales functiones rite obeundas conferat, ſi non ſucci nervei, de quo adhuc non ſatis conſtat, ſaltem ſpirituum animalium influxus, ex partium paralyſi laborantium contabeſcentia, ſatis liquet; quamvis enim ob perennem arterioſi ſanguinis affluxum, vitali ſucco fruantur, attamen humore illo, ſeu quidquid ſit illud, quod per nervos ad eas defertur, orbatæ, gracileſcunt.

Hinc ergo cruditates, flatuum ingens copia, corporis totius pallor, & macies, partibus geniali ſucco defraudatis, ſummatim omnia damna, quæ cacochyliam conſequuntur, ortum ducunt. Sic Studioſi paulatim, licet joviali temperamento præditi, Saturnini, ac melancholici fiunt; ſic dici ſolet, melancholicos eſſe ingenioſos; at forte aptius, ingenioſos fieri melancholicos, ſpirituoſiori nempe ſanguinis parte, circa mentis opera abſumpta, magis vero fœculenta ac terreſtri intus relicta.

Non ibo tamen inficias, quin ad id multum conferat corporis temperies, ad melancholiam pauliſper vergens, cum moderata cæterorum humorum mixtura. Varias quidem cauſas affert *Ficinus* (c) in libro, quem in Studioſorum gratiam conſcripſit, quare Literati melancholici ſint, vel fiant, quarum alias ex Aſtronomia, cui potiſſimum erat addictus, deducit, alias ex naturali Philoſophia; quæ omnes ad vehementem vitalium ſpirituum motum, & diſſipationem referuntur, unde ſanguis ater efficitur. Melancholicis ergo paſſionibus

(a) De Stud. Val. tu. c.3.

(b) L.1. c.2.

(c) L.1.c.3.

bus obnoxii ſunt, ut plurimum, literarum Profeſſores, eoque magis, ſi a primordiis tale temperamentum ſortiti fuerint; ſic habitu graciles, luridi, plumbei, moroſi, ac ſolitariæ vitæ cupidi, obſervantur, qui vere Literati ſunt.

Oculorum imbecillitati præterea obnoxii paulatim redduntur; legentes ſiquidem, & ſcribentes, intento obtutu non poſſunt, quin viſionis læſionem perſentiant, quod malum fovent, dum literas minutas ſcribunt, quod familiare eſt iis, qui prompti ſunt ingenii. Curioſum certe eſſet, ſi veritati congrueret, id quod proponit *Ariſtoteles* (a), quare, qui luſcioſi cognominantur, literas minutas ſcribere conſueverint; mirum eſt, inquit, *ut qui obtuſi ſint oculis, rem faciant, quam eorum facere intereſt, qui acumine valeant oculorum*; varias hujus rationes affert, ſicuti & *Plempius*(b), qui ait, ſe aliquando dubitaſſe, quin hæc affectatio quædam eſſe poſſet, ut ſani, & vegeti viſus eſſe viderentur. Verum ego non paucos *Myopes* novi, qui ſatis amplis literis ſcribere ſoleant. In dubium tamen eſt, quod qui minutius ſcribere conſueſcant, ſibi curtiorem viſum reddant, & *Myopiam* ſibi paulatim adſciſcant; ſic etenim oculus aſſueſcit ad proxima ſolum videnda, ac retina ex tali aſſuefactione, in ſitu a pupilla magis remoto obfirmatur, atque obdureſcit; adeo ut mobilitas illa, quam oculo impertita eſt, natura aboleatur.

Affectu quoque *Myopiæ* contrario interdum laborant, qui ſcriptioni, ac lectioni nimis addicti ſunt, adeo ut temporis progreſſu, objecta ab oculo longe remota, tenere iis neceſſe ſit, quod vitium ſenibus familiare eſt; etenim cum incurvi, ac proni ſcribant ac legant, facile humor cryſtallinus ad pupillam prolabitur, eamque obturat, ac cœcitatem inducit. Hanc eſſe cauſam, quare in equis, aliiſque animalibus frequentius viſionis noxæ contingant, ait *F. Platerus* (c), cum enim prona incedant, oculi humores ad anteriora ſenſim feruntur, ibique ſubſiſtunt.

Præterea literarum ſtudioſi, cum legendo, & ſcribendo, capite, ac pectore inclinato, libris incumbant, ventriculum, & pancreas comprimunt, ex qua compreſſione ſtomachus oblæditur, & ſucci pancreatici, per ſuos ductus curſus inhibetur, unde poſtea viſcerum naturalium œconomia perturbatur; hanc ſucci pancreatici interceptionem, ob talem corporis ſitum advertit *Doleus*(d) in hypochondriacis affectibus valde noxiam. Nephritis quoque & arthritis, quæ vitæ ſedentariæ pediſſequæ ſunt, literatorum morbis comites ſe jungunt; perraro autem quis arthriticus eſt, quin fiat nephriticus, non tam quod in arthriticis lecto, ſeu ſellæ affixis lumbi ac renes, ob aſſiduum decubitum, & ſeſſionem graviter fatigentur, quam quod utriuſque affectus eadem ſit materialis cauſa. *Eraſmus*(e) in quadam epiſtola ad amicum ſuum arthriticum, poſtquam multum de ſuo tortore, calculo nempe, quem geſtabat in renibus, conqueſtus eſſet, ſcripſit, ſe & amicum illum eſſe affines, imo cognatos, duarum quippe ſororum maritos, ac illius uxorem ſibi intime jungi, abſque ulla adulterii ſuſpicione.

Nulli porro præ cæteris literarum profeſſoribus, ſtudiorum laboribus magis atteruntur, quam qui operum editionem in publicum moliuntur, nominiſque ſui immortalitatem in animo habent inſculptam; de iis tamen loquor, qui vere ſapiunt, nam complures ſunt, qui ſcribendi cacoethe detenti, rerum male conſarcinatarum editionem, ac abortus potius, quam maturos fœtus properant, non ſecus ac Poetæ quidam, qui centum carmina compingunt, ſtantes *pede in uno*

(a) Se.31.Prob.8.& 15. (b) lib.4.Ophthal. c.42. (c) Tom.1.Prax.Med.c.7.
(d) Encycl.Med.l.3.de morb.abd.c.11. (e) Vid.Beverov.de Ren.Cal.

uno, ut ait *Horatius*. Viri ergo ſapientes, qui nominis ſui famæ & exiſtimationi in longum tempus proſpiciunt, diurnis ac nocturnis laboribus ſe conficiunt, ut aliquando pereant, antequam pariant. Non tam vero male plectuntur in ſtudiis, qui ſolum ſcire contenti ſunt, quod alii ſciverint, & ſcripſerint, optimumque cenſent, *aliena frui inſania*, ut ſcripſit *Plinius* de iis, qui novas ædes nunquam fabricari velint, ſed ab aliis extructas lubentius emere, & incolere.

Quoniam *Plinii* facta eſt mentio, hic dictum illius memorabile ad rem noſtram ſpectans, quod multorum ingenia hactenus exercuit, ac torſit, præterire nefas ducerem; ſic ergo *Plinius*(a). *Atque etiam morbus eſt aliquis per ſapientiam mori*. Qualis ſit morbus iſte, de quo intellexerit *Plinius*, tot ſententiæ, quot capita. Varias doctorum hominum opiniones recenſuit celeberrimus *Gaſpar a Rejes* (b) in jucundarum quæſtionum campo, ubi *Mercati, Mercurialis, Io. Pinedæ, Salmaſii, Dalechampii, P. Ludovici della Cerda* aliorumque ingenioſiſſimas expoſitiones refert, ut apud eundem videre eſt, cum nonnulli intelligendum velint *Plinii* locum, de morte in ſenili ætate, cujus propria eſt prudentia, ut *Mercatus*, alii de quartana febre, quæ ſapientia, ac quadam veluti intelligentia, ſtatis diebus, & horis aggrediatur, ut *Io. Pineda*; alii in verbo mendum, ob ſcriptorum incuriam, eſſe putent, & pro verbo illo, *per ſapientiam mori*, reponendum aliud, *per deſipientiam mori*, ut *Mercurialis* de Phrenitide; alii de divinandi facultate, quam nonnulli animam agentes interdum acquirunt, futura quædam poſt ſuum obitum prænunciantes, ut *P. della Cerda*; alii tandem, ut modo citatus *Gaſpar a Rejes*, de paraphrenitide, diaphragmate vulnerato, vel percuſſo, eo quod veteres in hac corporis parte, prudentiæ ſedem collocarent.

Tot clariſſimorum virorum ſuffragiis, meum, qualiſcumque ſit, calculum addere liceat; *Plinium* ſcilicet tot periculis, tot caſibus, tot morbis, quibus vita noſtra continuo petitur, adnumerare quoque voluiſſe cauſam occaſionalem, ob quam mors perſæpe contingat, ſtudium nempe ſapientiæ, quæ ſuos cultores, ad præproperam mortē non raro perducit, ita ut in morborum claſſe morbus ſit aliquis, quem *Medici* non adverterint, ſcilicet *per ſapientiam mori*.

Non poſſum, quin in hanc rem auream *Platonis*(c), ſentētiam recenſeam, qua mirifice explicatur, quomodo literarum ſtudium varias ægritudines accerſat. Statuens ergo, vir ille divino ingenio excellens, hominis pulchritudinem, ac ſanitatem in commoderatione quadam, ac proportione inter animam, & corpus, ſic ſcripſit. *Quando anima corpore admodum potentior eſt, exultatque in eo, atque effertur, totum ipſum intrinſecus quatiens languoribus implet. Quando etiam ad dicendum, inveſtigandumque collectis in unum viribus vehementer incumbit, liquefacit prorſus corpus, & labefactat; denique cum ad dicendum, diſſerendu mque privatim, & publice ambitioſa quadam concertatione contendit, inflammat corpus, atque reſolvit; nonnunquam etiam deſtillationes, fluxuſque commovens, Medicorum plurimos decipit, cogitque illos contrarias cauſas judicare*. En quomodo literati, qui,

Ingētes animos anguſto in pectore verſāt,

dum intemperanter ſtudiis incumbunt, corpora ſua, ad ſuſtinendas animæ ac ſpirituum motiones inepta, morboſa efficiunt. Tam arcta vero lege conſortii fœderantur ad invicem anima, & corpus, ut omnia tam bona, quam mala unius in alterū viciſſim corrivent, ac veluti ex corporis nimia exercitatione, anima ad mentis fun-

(a) Lib. 7. H. N. c. 50. (b) Quæſ. 100. (c) In Timæo p. 495.

functiones langueſcit, ac torpet, ſic ob nimiam animæ contentionem, circa ſapientiæ ſtudium, corpus marceſcat neceſſe eſt, abſumptis nempe ſpiritibus, communi ſcilicet inſtrumento ad materiales, & ſpirituales operationes rite obeundas. *Labor articulis, carnibus cibus, ſomnus viſceribus; animæ deambulatio, cogitatio hominibus*; Sic *Artis Magiſter* (a). Omittam hic referre, quæ in hujus loci commento ſcripſerit *Galenus*, ac literis prodiderit *Valleſius*. *Cogitatio* igitur, ex *Hippocrate*, cum animæ ſit propria exercitatio, atque in hoc toti ſint literarum ſtudioſi, ſcilicet, ut cogitent ac meditentur (quando noſtra hac ætate non deſint, qui totam animæ eſſentiam in cogitatione conſtituant) fieri nequit, quin corpus a ſua rectrice deſtitutum, exorbitet, ac multas ærumnas non ſentiat, deſtillationes, ut ait *Plato*, membrorum torporem, atrophiam, ac præproperam ſenectam.

Hæc in univerſum patiuntur literarum Profeſſores; ex iis tamen quidam ſunt, qui peculiaribus morbis vexari ſolent, uti Concionatores, Philoſophi continuo in ſcholis diſputantes, Advocati in foro, ac præcipue Patavini Profeſſores in lyceo, qui ubi ab hyemis principio uſque ad finem veris, ab exedris declamarint ad ravim uſque, ut ſtudioſam juventutem inſtruant, tandem anxii & anheloſi palam faciunt, quam graves noxas pectori inferat talis exercitatio, & quotcumque alii, qui circa vocis exercitium detineri ſolent. Hi enim deſtillationibus, & vaſorum in pectore ruptionibus, non raro ſunt obnoxii. Politici vero, Judices, & qui Principum miniſterio ſunt addicti, ſtudiis, magnis laboribus, ac vigiliis attriti, inter hypochondriacos primas tenent, & in maraſmum paulatim prolabuntur. *Petri Xylandri*, Regis Catholici in Brabantiæ Curia Conſiliarii, elegantiſſima epiſtola legitur, operi *Fortunati Plempii* de Togatorum valetudine tuenda præfixa, ubi magnus ille juris conſultus malorum ſuorum iliadem, ac ærumnoſam vitam e toga contractam deſcribit. Ego equidem quotquot novi, tum in Romana Curia, tum aliis in locis, ac in Aulis Principum, celebres Juriſconſultos, ac Miniſtros, omnes obſervavi, mille morborum generibus male mulctatos, & profeſſionem, cui ſe addixerant, diris ejurantes.

Multo mitius vero cum *Medicis* res agitur, clinicis tamen, & *lecticulariis; quorum ſtudium præcipue eſt circa medicam praxim, & quotidianam ægrorum viſitationem; hi enim non tot morbis conflictantur, ac ſi aliquando ægrotant, non ſedentariæ, aut ſtatariæ vitæ, ut J.C. ſed curſuali cauſam acceptam referunt. Non ſemel profecto mirari ſubiit, quomodo graſſantibus gravibus epidemiis, malignarum febrium, pleuritidum, aliorumque popularium affectuum, *Medici Clinici*, quodam veluti artis privilegio, impune incedant; quod non tam illorum cautelæ adſcribendum putem, quam magnæ exercitationi, & animi hilaritati, dum bene nummati lares ſuos repetunt. Ego certe nunquam *Medicos* obſervo, tam male ſe habere, quam ubi nemo male ſe habet, quod præcipue verum deprehendi hiſce quinque annis elapſis, in quibus ſaluberrimæ conſtitutiones viſæ ſunt, & nihil epidemicum apparuit. Non ſemper tamen impune evadunt; etenim ob aſſiduos labores, & ſcalarum adſcenſum, multos ex his hernioſos factos novi; ſimiliter cum dyſenterici fluxus vagantur, aliquando & ipſi dyſenterici fiunt, quod forte ipſis evenit, ob ſeſſionem longam, coram ægro, ac miaſma per os, vel aliam partem ſuſceptum; quare ſatis caute ſe gerunt, qui in dyſentericorum curatione ſtantes, ſe expediunt, & ſeſſionem ſuſpectam habent.

(a) 5. in. 6. Epid.

Haud minus malam morborum ſegetem, ex ſtudiis ſuis referunt Poetæ, Philologi, Theologi, Scriptores omnes, & cæteri Literati, circa mentis officia occupati. Poetæ preſertim ob phantaſticas ideas, quas die, ac nocte in mente verſant, attoniti ſunt, moroſi, graciles, uti illorum imagines oſtendunt. *Areoſtus* noſter, ut ipſe in ſatyris fatetur, valde gracilem habitum præferebat, ac ſi vultum illius depictum ſpectemus, Eremicolæ effigiem ſtrigoſam refert; idem ajunt de aliis Poetis celebrioribus. *Ludovicum Caſtelvetrum*, philologum ſatis celebrem, adeo gracilem fuiſſe ajunt, ut *Hannibal Carus* illius æmulus, nomine ſtrigoſæ capræ illum ſubſannaret.

Eos porro, qui ingenio magis præſtant, ac uti ingeniorum monſtra prædicantur, quaſi fato quodam, & fortunæ malignitate e vivis ſublatos legimus. *Jo. Picus* ingeniorum phœnix, vix ſextum luſtrum egreſſus, immaturam mortem *Florentiæ* ſubiit, magno Reipub. literariæ damno, quamvis de illius morte varius fuerit rumor; creditum tamen eſt, id illi ob perpetuos labores, & nocturnas vigilias contigiſſe, ut mirum ſit, quomodo ſuperfuerit illi tempus ad ſcribendum, cum tot auctores legerit, veluti ex illius operibus, quæ extant, videre eſt.

Mathematici porro, quibus animum a ſenſibus, & corporis fere commercio ſejunctum eſſe neceſſum eſt, ut res abſtruſiſſimas, & a materialitate remotas contemplentur, ac demonſtrent, omnes fere ſtupidi ſunt, ignavi, veternoſi, ac in humanis rebus ſemper hoſpites. Partes itaque omnes, ac totum corpus neceſſe eſt, veluti ſitu quodam ac torpore languere, non ſecus ac perpetuis tenebris damnatum. Dum enim mens ad hujuſmodi ſtudia intenta eſt, tota lux animalis in centro concluſa eſt, neque ad exteriora illuminanda diffunditur. In profeſſoribus id genus locum profecto habet illud *Hippocratis* (a) oraculum: *Lux Orco, tenebræ Jovi*; dum enim ſpirituum lumen in penitioribus partibus cerebri volutatur, exteriora tenebris obſideri, ac torpere neceſſe eſt.

Verum cum tanti pro Reipublicæ bono interſit ſapientes ac literatos homines bene valere, æquum eſt ut literatorum valetudo ſarta tecta, quantum fieri poſſit, ſervetur, ac quoties a ſuo ſtatu decidat, reſtituatur. Primo itaque conſulendi erunt auctores, qui in illorum gratiam ſcripſere, uti *Plutarcus* de præceptis ſalubribus; *Marſilius Ficinus* de ſtudioſorum valetudine tuenda, qui liber apud nos ſatis obvius eſt, nec non *Fortunatus Plempius*, in laudato opere de togatorum valetudine tuenda: apud hos auctores elegantes medicamentorum formæ deſcriptæ leguntur, tum pro curatione, tum pro præſervatione a morbis, quibus exerceri ſolent. Regimen in ſex rerum non naturalium uſu, ut ajunt *Medici*, primas tenebit. Studeant primo, ut in aere puro, ac ſalubri degant, procul a ſtagnis, ac paludibus, ac ventis auſtralibus; ſiquidem hoc pacto puriores erunt ſpiritus animales, intellectualium operationum potiſſima inſtrumenta. Mirari profecto nunquam ſatis potui, quare *Plato* non procul Athenis Villam academicam delegerit parum ſalubrem, imo peſtilentem habitam; id forſan idem conſilium illi fuerit, ac *D. Bernardo Abbati* Clarevalenſi, qui loca inſalubria pro more habuit deligere, in quibus ſua monaſteria extrueret, ut ſic Monachos ſuos valetudinarios haberet, ideoque magis obſequentes, ac voluptatum illecebris minus obnoxios. Quæcumque fuerit mens *Platonis*, indubium eſt a craſſo aere obtundi, ac obnubilari ſpiritus, iiſque in locis feliciora ingenia clareſcere, ubi aer ſincerior, ac magis temperatus, qualis eſt Neapolitanus, & antiquitus *Athenis*: ſicuti ex ad-

(a) 1. De Diæta n. 5.

adverſo in *Bœotia*, ob aeris craſſitiem incolæ male audiebant.

Ruſticari propterea, & aura liberiore gaudere, ac vario vitæ genere uti, modo ruri eſſe, modo in Urbe; ipſis ſalutare eſt, frequentiam, & ſolitudinẽ ad invicem temperando, *illa enim noſtri, hæc hominum deſiderium facit.* Cavere quoque debent a validis ventorum afflatibus, Auſtri, & Boreæ, ab hyberno frigore corpus, ac præcipue caput muniendo.

Jam uſus obtinuit, ut capillamenta ex alienis capillis contexta, tanquam capitis vaginæ, paſſim adhibeantur a quocumque hominum genere, tam ſenibus, quam juvenibus, alioqui bene comatis. Experientia compertum eſt, ſalutare munimentum capitis eſſe, hujuſmodi capillatos galeros, quibus, vel ob ſenium, vel quamcunque aliam cauſam crinibus nuda ſit calvaria; multiſque, qui fluxionibus ad fauces, ac dentes vexarentur, ſuaſor fui, ut hujuſmodi capillamentis caput armarent, quo præſidii genere, multos vidi ab hujuſmodi fluxionibus ſanatos, qui alioquin prorſus edentuli facti fuiſſent. Neque id novum inventum eſt; nam apud antiquos mentio fit *Petaſi, Galeri, Galericuli,* qui pilei erant ex pelle, quibus ita erant crines conſuti, ut veram, non adſcititiam comam æmularentur; hujuſmodi operculo utebantur tum viri, tum fœminæ, vel ut calvitium, vel canitiem celarent, ut elegantiores in publicum prodirent. Sic *Juvenalis* (a) de *Meſſalina Claudii Uxore*:

Et nigrum flavo crinem abſcondente galero,
Intravit calidum veteri centone lupanar.

Et *Martialis* (b) de quodam calvo:

Hædina tibi pelle contegenti
Nudæ tempora, verticemque calvæ
Feſtive tibi, Phœbe, dixit ille,
Qui dixit, caput eſſe calceatum.

Uſum ergo talium capillamentorum; noſtra hac ætate valde familiarem, literarum Profeſſoribus ſatis commodum; ac ſalutarem pro capitis munimento ab aeris injuriis, ac præſertim hyeme, exiſtimo, paucoſque jam video, ex omni literatorum genere (ſi Religioſos viros demas, quibus id ex ordinis ſui inſtituto vetitum eſt) qui per urbem non incedant bene capillati, ac, uti lepide ait *Plautus* (c), aliquantum ruffi, criſpi, & Cincinnati. His addendum, quod ubi literarum cultores, ut ut ſenes, ac ſilicernio proximi, ſe comptos, nitidos, abraſa barba, & cute curata, bene comatos in ſpeculo intuentur, in ſinu ſuo non parum gaudent, ac vitam hilariorem degunt, ſibi de longævitate blandientes. Priſcis temporibus literarum Profeſſores, Philoſophi præſertim, de barba valde promiſſa, ac de nuda calvaria, quaſi ſapientiæ documentis gloriabantur. Nunc mutatis vicibus, nullum fere in ſecularibus literarum Profeſſoribus viſitur barbæ, aut canitiei veſtigium, tam culti, ac nitidi in publicum prodeunt. Succurrit in hanc rem celebre dictum illud *Ægyptii Sacerdotis* cum *Solone* (d) verba facientis: *O Solon, Solon, vos Græci ſemper juvenes eſtis, necquiſquam e Græcia ſenex eſt.*

Experientiæ tamen, quæ tale capillitium literatorum valetudini, ubi ad ſenium vergant, valde commodum, & ſalutare oſtendit, ratio quoque concinit. Etenim ſi naturæ providentia juvenum capita denſo crine munita ſunt, imo ab uteri clauſtris fœtus ipſi in mundanam ſcenam prodire non ſolent, niſi capillati; necnon ſi juvenes ætatis vigore præfervidi comarum pondere non gravantur, ſed bene ſe habent, cur ſenes, quibus nativus calor fatiſcit, adſcititio capillorum munimine, nudæ calvariæ non conſulant potius, quam pileis, vel coriaceis, vel ſericeis? Refert *Plempius* (e), *Marſilium Fi-*

(a) Sat. 6. (b) Lib. 12. Epig. 45. (c) In Captivis. (d) Plat. in Tim. (e) De Tog. Val. in c. 3.

cinum, Philoſophum Platonicum, in pileolorum uſu valde moroſum fuiſſe, ut pluries in die, prout ventus flaret, vel aura calidior, vel frigidior eſſet, hoſce pileos permutaret, quod profecto noxium; quare capillamenta iſthæc magis ſunt ex uſu, ut quæ in templis, et coram Principibus geſtare liceat.

Quod victum ſpectat; *Hippocratis* præceptum pro oraculo habendum: *Sanitatis ſtudium eſſe, non repleri cibis.* A ſatietate igitur, inſuperque a ciborum varietate, cavere debent, ut quæ cacochyliam, & turbas in ventre ciere ſoleant, ſiquidem, ut ait *Horatius* (a).

cum ſimul aſſis
Miſcueris elixa, ſimul conchylia turdis,
Dulcia ſe in bilem vertent, ſtomachoque tumultum
Lenta feret pituita.

Ventriculi ergo magna cuſtodia habenda, ne a functionibus ſuis aberret, ac totum corpus plectatur. Ad roborandum ſtomachum, laudat *Ficinus* Cinnamomum, & rerum aromaticarum uſum; noſtra hac ætate inter literatorum cupedias Cocholata, ſtomachi & ſpirituum ſolatium; ac profecto cum ſtudioſorum natura melancholica ſit, ſive nativa, ſive adſcititia, ac multo acido abundet, hujuſmodi potiones balſamicæ, & ſpirituoſæ acorem, tum ſtomachi, tum ſanguinis cicurare poterunt, & ad meliorem craſim perducere.

Quoad potum, vinum cæteris potionibus præferendum; meracum laudatur, ſed modicum. Scio multos è Literatis ſuorum *Medicorum* conſilio, ut poſſent liberaliter ſe proluere, vina alba, tenuia in uſu habere, quo pacto putant ſibi licere ſine noxa bibere, quantum lubeat, quod certe non adeo tutum, ut putant. Vina hæc tenuia, æſtate præcipue, aciditatem quandam adſciſcunt, qua nihil pernicioſius, ubi luxuriet acidum. *Præſtat*, ajebat *Crato* (b), eos, qui ventriculo debili ſunt, *potius parum vini Ungarici, vel Malvatici bibere, quam tenuia vina copioſa haurire.* De hujuſmodi vinis ſcripſit quoque *Helmontius* (c), quod parum vini, multum aceti contineat. Literarum itaque cultoribus, arthritide, colica, affectione hypochondriaca vexari ſolitis, qui affectus ex acido morboſo geneſim ſuam ducunt, neutiquam acidorum uſum, ſed ea, quæ illud infringant, convenire ſatis perſpectum eſt.

Quoad cæterarum rerum regimen; ut ſedentariæ, ac ſtatariæ vitæ incommoda declinent, moderata corporis exercitatione quotidie erit utendum, ſi tamen aer purus ac ſerenus ſit, & venti ſileant; molles etiam frictiones, ad tranſpirationem tum ſervandam, tum promovendam, in uſum frequentiorem revocandæ: lavacrum quoque aquæ dulcis, æſtate præſertim, quo tempore atra bilis literatos infeſtat, valde ſalutare eſſet; ſic enim humorum acrimonia temperatur, & ſquallida viſcera remolleſcunt. Tempus balneationi magis opportunum erit veſpertinis horis, deinde cibum ſumere & cubitum ire: hic enim apud antiquos mos erat ac ordo. Sic *Homerus*:

Ut lavit, ſumpſitque cibum, dat membra ſopori.

Quoad tempus vacandi ſtudiis magis commodum, matutinum præcipue commendari ſolet, non ita vero nocturnum, ac præſertim poſt cœnam. *Monſtrum eſt*, inquit (d) *Ficinus, ad multam noctem frequentius vigilare, unde etiam poſt ſolis ortum dormire cogaris*, & in hoc ait errare ſtudioſos permultos; varias autem rationes affert, quarum alias ex planetarum poſitu, & configuratione, alias a motu elementorum deducit, dum aer, ſole occidente, craſſeſcit, nec non ab ipſis humoribus, dum noctu prævalet melancholia, ab ordine univerſi, cum dies labori

(a) L. 2. Sa. 2. (b) L. 1. Conſ. 27. (c) In volup. Viven. (d) De Stud. Val. tu. l. 1. c. 7.

bori, nox quieti ſit deſtinata, adeo ut hiſce omnibus literati ad lucernam lucubrantes contrariis motibus repugnent.

Verum in hac re attendenda eſt cujuſque conſuetudo; cavendum tamen ex *Celſi* (a) monito, ne id poſt cibum ingeſtum fiat, ſed peracta coctione. Eminentiſſimus *Cardinalis Sfortia Pallavicinus*, Vir doctiſſimus, totam diem literarum ſtudio ſine cibo largiebatur, mox cœna modica ſumpta, ac ſtudiorum cura ablegata, ſomno, & virium reparationi noctem totam impendebat.

Non deſunt tamen, qui nocturnum tempus diurno præferant, & ſecretiores ſeceſſus, & amica noctis ſilentia, ſtudiis magis opportuna exiſtiment. *Euripidem* Tragœdiarum Scriptorem tradit *Gellius* (b), ſolitum in ſpeluncam quandam tetram, & horridam in inſula Salamine deſcendere, quotieſcunque Tragœdiam aliquam meditaretur. *Demoſthenes* (c) quoque magnus ille orator, in locum, ex quo nulla exaudiri vox poterat, & a quo nihil proſpici poſſet, ſe recipiebat, ne aliud agere mentem cogerent oculi. Ubi autem lucubrandum ſit, non in anguſtis cellis, & muſæolis id agendum, uti ſolent nonnulli, hyeme præſertim, ne a frigore infeſtentur, ſed amplo conclavi, modo corpus veſtibus bene ſit munitum; fumus enim lucernæ, nec non halitus e corpore, ac per os jugiter exſpirantes, anguſtum ſpatium cito replent, & aerem reſpirationi minus idoneum, imo noxium reddunt, caput ſimul gravando, multoque magis, ſi candelis ſebaceis utantur, quæ ſuo nidore, & fumida exhalatione ſtomachum, & cerebri anteriores ventriculos inficiant, quod maxime cavendum monet *Plempius* in opere laudatiſſimo, de togatorum valetudine tuenda. Oraculum illud *Hippocratis* (d), quo laudatur *Somnus in frigore cooperto*, in hac quoque re locum merito habet; ſicuti enim, ex doctiſſimi *Valleſii* interpretatione, ſalubrior eſt ſomnus in amplo conclavi, ſed corpore ſtragulis bene contecto, ob purioris aeris inſpiratum, ſic ſtudioſis Viris conducibilius eſſe crediderim, ſi in amplo potius, quam anguſto muſæo, ſeu hypocauſto, ad ſtudia incumbant, rigenti licet hyeme, ſed cooperti, ut ait *Hippocrates*.

Cum vero ex ſuperius recenſitis morbis decumbunt, ut nephritide, colica, arthriticis doloribus, qui ſunt ſtudioſorum cruces, ad ea remedia confugiendum, quæ hujuſmodi affectibus ſunt magis propria, & quorum apud Scriptores magna eſt ſupellex, cum remediorum formulis Tractatum hunc meum infarcire mihi non fuerit animus.

Quia vero literati, ut plurimum moroſitatem familiarem habent, ac *Medicos* perſæpe interpellant, urgentque, ut remedia ipſis præſcribant, ac præcipue purgationes, & ſanguinis miſſiones, idcirco in hac re non parvi momenti, proferam, quæ experientia, & obſervatione ſalutaria deprehendi. Mihi ergo compertum, Literatos homines multo facilius purgationes etiam validas, ac repetitas tolerare, quam ſanguinis miſſionem, licet parcam, atque huic obſervationi non parum congruit ratio; Etenim cum illorum ſtomachus, ob noctes inſomnes, ob ſpirituum ad alias partes abductionem, ob ſtudiorum intemperantiam, acidis cruditatibus ſcateat, cathartica medicamenta, licet valentiora, ab acido illo luxuriante enerventur, quæ ſi nimis blanda ſint, turbas potius cient, nihilque educent; circumſpectum tamen *Medicum*, qui habitum, vires, morbum ægrotantis perpendat, hæc omnia expoſcunt. Id quoque in pueris obſervamus, qui ob acidi ſibi familiaris exſuperantiam, valida purgantia perſæpe eludunt. Nihil eſt autem, quod catharticorum vim alkalicam magis infringat, quam quæ ex acidorum familia ſunt deſumpta.

(a) L.1.c.2. (b) L.15.c.20. (c) Quint.l.x.Inſt.de mod.ſcrib. (d) 4.in 6.Epid.t.13.

ſumpta. Venæ ſectio autem, ut ut parca, illorum vires atterit, ac ſpiritus ob vigilias & ſtudiorum labores evanidos, facile exſolvit. *P. Gaſſendum*, Philoſophum celeberrimum, ob pluries repetitam Phlebotomiam, ut mos eſt apud Gallos, periiſſe in ejuſdem vita legimus.

Obſervatione dignum eſt, Religioſorum Ordinum Literatos homines, macilentos, valetudinarios, familiares habere purgationes, & vomitiones ex pulvere cornacchini, calice emetico, & ſimilibus, non ſine euphoria; horrere autem, cum de venæ ſectione agitur, ut qui ſatis norint, illud, quod magis illos infeſtat, ſaburram humorum eſſe, in ſtomacho ſtabulantem, ac vitale robur, quod ineſt ſanguini, languidum eſſe, ac effœtum.

Incumbant ergo ad Sapientiæ Studium Literarum Profeſſores, ſed cum moderamine inculpatæ tutelæ, nec tam ſedulo circa animi cultum occupati ſint, ut corporis curam negligant, ſed bigæ medium quaſi libramentum, ſuſtineant, adeo ut anima, & corpus fideli contubernio, veluti hoſpes, & hoſpitator, mutua officia ſibi præſtent, neque ad invicem ſe conterant.

Scite quidem ac lepide *Democritum* dicere ſolitum *Plutarchus* (a) tradit, *quod ſi corpus, & anima diſceptarent ad invicem de damno dato, dubium fore, quis ſit damnoſior, Hoſpes, an Hoſpitator.* Ac profecto inter utroſque perraro juſta reperitur moderatio; etenim ſi corporis robori nimis ſtudeamus, illud ſaginando; humo affigimus *divinæ particulam auræ*, ſi ingenio excolendo ac ornando toti ſimus, corpus contabeſcit; recte igitur monebat *Plato*, ne corpus abſque animo, & animum abſque corpore exerceamus. Locum hunc claudam lepida narratione *Plutarchi* ex libro de præceptis ſalubribus, quem in ſtudioſorum, & politicorum gratiam ſe conſcripſiſſe profeſſus eſt, *Atqui*, ait ille, *Bos conſervo ſuo Camelo, qui parte oneris ſublevare eum nolebat; Tu vero, inquit, & omnia hæc mea brevi portabis, quod mortuo eo contigit. Haud aliter accidit animo, qui dum paululum laxare, & remittere abnuit corpus, quod id requirit, mox febre aliqua, aut vertigine ingruente, dimiſſis libris, diſputationibus, & ſtudiis, una cum illo ægrotare, & laborare compellitur.*

DIA-

(a) De Præcep Salub.

DIATRIBÆ DE ARTIFICUM MORBIS SUPPLEMENTUM.

LECTORI BENEVOLO.

Iſtud, quod modo habes Libro meo de Morbis Artificum, Mutinæ olim impreſſo, additamentum, ſiquid in eo eſt, quod oblectet, Patavino Typographo hoc ipſum debes, Lector Benevole; hic enim cum perſæpe audiret a ſtudioſa juventute, aliiſque doctis Viris, interdum etiam per literas Librum hunc meum expeti, & exquiri, neque apud me, nec uſpiam, cunctis exemplaribus diſtractis, reperiri, pluries a me petiit, ut novi aliquid Operi edito de eadem materia adjicerem; non exiguum enim operæ pretium, ut dici ſolet, me facturum ajebat, ſi Libro meo ſuis Typis recuſo, aliquid fuiſſet adjectum, quod emptores alliceret. Illius petitioni ſatisfacturum pollicitus ſum, ſi a publicis occupationibus, & quod magis refert, a malis, quibus ob improſperam valetudinem perſæpe conflictor, otium ullum daretur. Sed cum in illius Bibliopolium pedem immittere non poſſem, quin memoriæ meæ refricaret, quod fueram pollicitus; decrevi tandem illum voti ſui compotem facere, ac ſimul datam fidem meam abſolvere. Hiſce igitur æſtivis vacationibus, omnibus iis ſepoſitis, quæ præ manibus habebam, ad exquirendos novos Artifices, illorum tabernas luſtrando, animum adjeci. Hanc itaque Diatribam de Morbis Artificum conſcripſi, cui addidi Diſſertationem de Virginum Veſtalium Valetudine Tuenda; magis quidem e re fuiſſet de illarum morbis diſſerere; aſt id cum plus temporis, atque attentionis exigat, ſi otium dabitur, alias forſitan exſequar. Tu interim, Lector Benevole, hiſce meis laboribus fruere, & Vale.

DE TYPOGRAPHORUM MORBIS.

CAPUT PRIMUM.

ARte Typographica veteres caruiſſe, cum omnia per notarios, & amanuenſes peragerentur, ſatis conſtat. Ars enim hujuſmodi ſeculi decimi quarti fuit inventum, de quo quis dubitare poſſit, num plus damni quam utilitatis Mundo intulerit. Certum eſt, cum primo ars iſta Mundo innotuit, ac in uſu eſſe cœpit, multis hominum millibus ademptum fuiſſe commodum captandi lucri, & fami-

familias ſuas alendi; Monachis quoque detrimento fuiſſe, qui poſt Sacra Miniſteria, tempus in conſcribendis exemplaribus, nec ſine quæſtu aliquo, honeſta occupatione impendebant. In *Turcico Imperio* locum adhuc non obtinuit ars iſta, imo ut in ſuis Epiſtolis refert *Cornelius Magnus* Parmenſis celebris per Orientem peregrinator, cum de hac arte introducenda Conſtantinopoli in Divano ageretur, idque per civitatem evulgatum fuiſſet, parum abfuiſſe, quin popularis tumultus excitaretur. Multa pro utraque parte afferri poſſent; legendus *Trajanus Boccalinus* in ſuis Parnaſſi novitatibus, qui refert artis Typographicæ inventorem Parnaſſum magno faſtu ingreſſum, ut intra illum literatorum cœtum exciperetur, aſt tanquam bonarum artium corruptorem turpiter inde ejectum. Sed hæc miſſa faciamus, & ſicuti muneris noſtri eſt, de morbis, quibus Typographi in opere ſuo ſunt obnoxii, diſquiramus.

Duplex itaque eſt illorum genus, unum eorum, qui fere ſemper ſedendo characteres metallicos ex ſuis loculis ſeligunt, & verba componunt, ſeu eoſdem characteres, cum uſum amplius non habent, diſgregant, & in ſuis loculamentis reponunt, idque præcipuum eſt illorum opus. Aliud vero genus eſt illorum, qui prælo addicti ſemper ſtant, & ambabus manibus inſtrumento quodam ex aluta conflato, & pilis impleto, atramento characteres diſpoſitos imbuunt, alter vero, dextera manu præli ſuperiorem partem movet, ac fortiter premit, ſicque temporis momento in charta apparet impreſſum totum id, quod in characteribus ſimul compactis deliteſcebat, ſicque rurſus eodem modo repetunt laborem hunc, donec totum opus juxta præſcriptum numerum fuerit abſolutum. Ingenioſum certe opus, ſi doctis Viris tantum Libros ſuppeditaret, non iis qui ſcombros vendunt. Primum itaque genus vitæ ſedentariæ addictum eſt; & conſectarie morbis illis, qui ſedentariam vitam conſequuntur, obnoxium eſt. Alterum vitæ ſtatariæ, & nimis laborioſæ; nam in hujuſmodi opere totum fere corpus exercetur, unde hujuſmodi Operarii non poſſunt, quin laſſitudines, & magnas defatigationes perſentiant, ac ubi ad gravem ætatem pervenerint, illis neceſſe ſit hujuſmodi operi valedicere. Iis qui ſedendo manus exercent, alia incumbit calamitas, quod dum oculos in characteres illos atri coloris ſemper habent intentos, viſus imbecillitatem paulatim contrahunt; unde iis, quibus bona oculorum conſtitutio non eſt, lumina hebeſcunt, cum ſuffuſionibus, & aliis oculorum morbis. Novi ego duos fratres Typographos, oculos, ex ſua natura magnos & prominulos habentes, quibus neceſſe fuit artem deſerere, ne cœci omnino fierent. Memini, quod cum aliquando ad quatuor circiter horas, apud Typographum ſediſſem, pro cujuſdam mei Operis correctione, poſtea e Typographia egreſſum oberrantes in oculo, atque etiam per noctem in phantaſia habuiſſe imagines illarum machinularum, quas fortiter eram intuitus. Ex continuo itaque, & fixo intuitu in atros illos characteres, ſeu componendo, ſeu compoſitos diſſolvendo, tonus membranarum & fibrarum oculi valde labefactatur, pupillæ præcipue, unde mirum non eſt, ſi oculorum morbos patiantur. Ipſimet Typographi referunt, quod ubi tota die ad opus ſuum incubuerint, e tabernis egreſſi, ſibi videantur, noctu etiam, eoſdem characteres in imaginatione impreſſos, ad multas horas obverſari, donec ab aliarum rerum ſpeciebus illorum imagines deleantur.

Præter hoſce oculorum morbos, aliæ quoque iis calamitates ſuperveniunt, uti febres continuæ, pleuritides, peripneumoniæ, & alii pectoris morbi; cum enim Typographis neceſſe ſit, hyemali tempore tota die in locis bene clauſis, & in hypocauſtis dege-

degere, ſi operari velint, & chartas impreſſas exſiccare; ubi poſtea ab hiſce locis tepentibus, ad aerem externum frigidum exeant, facili negotio iis contingunt cutis conſtipationes, & improviſa perſpiratus læſio, unde præſto ſunt ſupra memorati affectus. Maxime vero hiſce morbis obnoxii ſunt, qui ad torcular exercentur, cum enim ad opus hujuſmodi magno brachiorum, & totius corporis molimine opus ſit, iſti non raro ſudore aliquo perfuſi e typographia pedem emittunt, ſicque morbis obviam procedunt.

Hiſce Artificibus Reipublicæ literariæ miniſtris, quamnam opem afferre poſſit Ars Medica, ſeu quod præſervativum proponi poſſit non video, niſi ipſos monendo, ut ſibi in hujuſmodi opere temperent, & aliquot diei horas labori ſuffurentur, & cum hyeme e typographia exeunt, bene palliolati domos ſuas repetant. Iis, qui ad tabulas componendo aſſident, bonum erit, conſpicillis uti, ut oculorum tonus minus fatiſcat, adſpectum etiam alio avertere, eoſdem leviter manu confricare, ad ſpiritus torpentes excitandos, aqua euphragiæ, violariæ, & aliis ſimilibus eos abluere. Cæterum cum ab acutis morbis corripiuntur, ſuis & propriis remediis illis erit ſuccurrendum. Ad feliciorem tamen curationem obtinendam, bonum ſemper erit, *ſi Medicus* ſciat, quam artem exercere ſit ſolitus, quem curandum ſuſcepit.

De Scribarum, & Notariorum Morbis.

CAPUT II.

LOnge majorem apud Veteres fuiſſe Scribarum, & Notariorum numerum, quam noſtris temporibus, ob artis typographicæ inventum, ſatis conſtat, multos tamen in ſingulis Civitatibus, & oppidis eſſe, qui ex ſola ſcriptione ſe, & familias ſuas ſuſtentant, norunt omnes. Scribas, & Notarios ſervos fuiſſe ut plurimum, ſeu libertos, ſatis fuſe oſtendit *Roſinus*. Notariorum autem nomine haudquaquam hic intelligi velim eos, qui noſtris temporibus Codicillos, & Teſtamenta condunt, quos Notarios vocamus, ſed eos, qui per parvas quaſdam notas, artem callerent celeriter ſcribendi, quos propterea Notarios appellabant. Sic *Plinius*, ut in ejuſdem vita refert *Plinius Nepos*, pro more habebat quotieſcunque iter faceret, *ad latus Notarium habere cum libro, & pugillaribus, cujus manus hyeme manicis muniebantur, ut ne cœli quidem aſperitas ullum ſtudiis tempus eriperet.* Hiſce temporibus ordinis civilis ſunt hujuſmodi Scribæ, quos in Curia apud Magiſtratus, in officinis Mercatorum, & in Aulis Principum ad rationaria conſcribenda pretio conductos videmus; quibus itaque morbis obnoxii ſint hujuſmodi Operarii, perveſtigemus. Tria ſunt, unde Scribis iſtis morboſi affectus proveniunt; primum continua ſeſſio, ſecundum manus perpetua, & eodem ſemper tenore motio, tertium mentis attentio, ne libros erroribus conſpurcent, ſeu dominis ſuis damno ſint in addendo, ſubducendo, aliiſque Arithmeticæ operationibus. Quos morbos ſecum afferat continua ſeſſio, facile eſt cognoſcere, viſcerum enim obſtructiones, ut hepatis, lienis, ſtomachi cruditates, crurum torporem, aliquam reſlui ſanguinis remoram, & malos habitus; ſummatim beneficiis carent, quæ a motu moderato obtinentur; non enim etiam ſi velint, vacat ipſis exerceri, cum pretio conducti ſint, illiſque neceſſe ſit tota die ſcriptioni incumbere. Neceſſitas porro calamo chartam exarandi, non levem in manu, & toto brachio infert defatigationem, ob aſſiduam muſculorum, & tendinum fere tonicam tenſionem, unde fit, quod temporis progreſ-

ſu dexteræ robur fatiſcat. Novi ego hominem profeſſione Notarium, qui adhuc vivit, hic toto vitæ ſuæ tempore aſſiduus fuit in ſcriptione, ex qua non parum lucri illi accedebat; hic primo quidem conqueri cœpit de magna laſſitudine totius brachii, quæ nullo remedio potuit tolli, tandem a paralyſi abſoluta totum brachium dexterum occupatum eſt. Ut damnum repararet, læva manu ad ſcribendum cœpit aſſueſcere, ſed poſt aliquod tempus ipſa quoque eodem morbo correpta eſt. Quod vero hiſce Operariis crucem figit, eſt fortis & aſſidua animi intentio, in hoc enim opere cerebrum totum, nervos, fibras in magna contentione eſſe neceſſe eſt, & exinde atoniam ſubſequi; Hinc cephalalgiæ, gravedines, raucedines, fluxiones in oculos, ob fixum in chartam obtutum, quales effectus magis premunt ratiocinatores, & calculi magiſtros, ut vocant, quales ſunt, qui apud Mercatores operam ſuam locarint. In hoc cenſu quoque reponendi, qui a Secretis ſunt Principum, quorum genio placere non ultima laus eſt; in conſcribendis enim literis, in magna animi tortura perſæpe ſunt, non ſolum præ literarum multitudine, ſed quia vel Principis mentem non aſſequantur, vel quia Principibus pro arte ſit ad duos fines nolle intelligi, hinc fit, ut qui huic muneri ſe addixerit, non raro diris artem ſuam, & Aulam ſimul devoveat.

At quæ præſidia iis, qui aſſidua ſcriptione tam gravia mala ſibi accerſunt, præſcribet Ars Medica? Primo quidem ad reſarciendum damnum, quod vita ſedentaria inferre poſſit, proderunt corporis exercitia, moderate tamen, feſtis diebus, ubi ſacris rebus in Templis fuerit indultum; frictiones quoque frequentes erunt ex uſu. Frictio contrarias habet vires, nam ut ajebat *Celſus* (a): *Frictione, ſi vehemens ſit, duratur corpus, ſi lenis mollitur, ſi multa minuitur, ſi modica impletur*, quod tamen deſũpſit ab *Hippocrate*(b). Si obſtructionis incipientis ſigna in viſceribus exſtent, non alienum erit, identidem corpus ſolvente aliquo expurgare, & univerſales purgationes vere & autumno inſtituere. Ad laſſitudinem vero brachii & manus dexteræ, eædem frictiones, ſed molliores, ex oleo amygdalarum dulcium, cui ad partis robur commiſceri poterit modicum aquæ vitæ, conferre poterunt. Hyeme cavendum, ne ex frigore nimio manus torpeant, idcirco bonis chirothecis armandæ ſunt. Ad caput præſervandum a malis, quæ illi perſæpe incumbunt, laudantur omnia cephalica, ea præcipue quæ ſale volatili prædita ſunt, ut ſpiritus ſalis ammoniaci, qui ſolo odore potens eſt torporem excutere. Particulares etiam capitis purgationes inſtituendæ, pillulæ Joannis Cratonis identidem ſumptæ commendantur, maſticatoria quoque & ptarmica adhibenda, quæ ſternutamentum ciendo, humores ſeroſos e glandulis cerebri excutiant; inter maſticatoria, Nicotianæ uſus moderatus egregiam præſtabit operam. Alvus quantum fieri poſſit facilis & lubrica ſervanda, mollioribus cibis, & ſi non reſpondeat, clyſteribus ſollicitanda, nam ut ex *Hippocrate* (c): *Ventris torpor, univerſorum confuſio, vaſorum immunditia, cerebri conſumptio.*

De

(a) Lib. 2. c. 14. (b) De Chir. offic. n. 11. (c) 3. in 6. Epid.

De Morbis eorum, qui apud Aromatarios, varia Plantarum ſemina ſaccharo condiunt.

CAPUT III.

Ad menſarum delicias, & alios quoque uſus, ſaccharo condiri ſolent varia plantarum ſemina, uti Amygdalæ, Piſtacea, Pineæ, Fœniculi, Coriandri, Santonici ſemina, & recentes quoque fructus, res equidem, iis quibus parantur pergratæ, non ita vero iis, qui illas parant, nam ex hujuſmodi miniſterio non levia ſunt mala, quæ referunt. A laqueariis ſuſpendunt amplum craterem ex orichalco, cui ſubdunt in convenienti diſtantia catinum carbonibus accenſis plenum, poſtea rebus condiendis in cratere poſitis, e vaſe ſuperpoſito in debita diſtantia, ſaccharum liquidum guttatim per epiſtomium defluit. Duo ergo miniſtri, uti fieri ſolet *Venetiis*, ubi huic operi multum incumbitur, cui aliis in locis unus tantum ſufficit, craterem illum circumagitant, quo pacto candida cruſta operiuntur ea, quæ in cratere ſunt poſita. In hoc opere miniſtri non poſſunt, quin tota facie ſuper illum craterem, calorem, & ſpiritus exhalantes, & ſi per totum diem in hoc opere exerceri velint, facili negotio magnas labes contrahent, uti cephalalgias, oculorum dolores, atque etiam graves anhelitus.

Tria ſunt, quæ operarios maxime infeſtant, carbones accenſi, crater excalefactus, ac demum ſaccharum ipſum. Carbo ignis eſt productum, parentis lucidiſſimi proles nigerrima, cujus naturam licet potius admirari, quam velle cognoſcere. *Quid in carbonibus*, ajebat *Divus Auguſtinus* (a) in libro de Civitate Dei; *non ne miranda eſt & tanta infirmitas, ut ictu leviſſimo frangantur, preſſu facillimo conterantur, & tanta firmitas, ut nullo humore corrumpantur, nulla ætate vincantur, uſque adeo, ut eos ſubſternere ſoleant, qui limites figunt, ad litigatorem convincendum*, ſed admiranda magis eſt illius peſtifera vis, qua temporis fere momento hominem necat, niſi illi exitus liber pateat. Qua vi id efficiat, cum prunæ ardentes in loco etiam concluſo id non agant, inter res abditas adhuc eſt, hujuſque poteſtatis ſuffocativæ, multa ſunt exempla. Quam graviter a fumo carbonum afflictus fuerit *Helmontius*, ipſemet refert in jure duumviratus; ait enim, quod dum eſſet media hyeme in clauſo cubiculo ſcripturiens, ob teſtam allatam carbonum, tam graviter percuſſum, ut vix e Muſæo exire potuerit, & paulo poſt in terram ſemimortuum cecidiſſe. Accuſat idem *Helmontius* gas quoddam ſylveſtre in carbone latens, quod ſuſcitatur a ſulphure quodam inflammabili inibi concentrato. Crater ille, in quo ſunt ſemina, cupri retinet vitium, orichalcum enim conflatur ex cupro, & lapide calaminari. Vas itaque iſtud excandefactum, ſuum acorem exſpirat, qui ab operariis excipitur; accedit tandem ſaccharum liquatum, quod ſeminibus ſuperaffunditur, & halitus ſuos corroſivos exhalat, qui eo magis ſunt acriores, quo ſaccharum, quod ad condituram adhibetur, candidum eſt, & aqua calcis repurgatum, niſi enim ea quæ condiuntur ſummum candorem præferrent, convivis in fine menſæ jam ſaturis, ſtomachum potius, quam appetentiæ incitamentum facerent. Omnia hæc itaque conſpirant, ad graves noxas operario inferendas, cerebro, oculis, & pectori potiſſimum, caput enim graviter

(a) Lib. 21, c. 4.

dolet, oculi ab ignis halitibus, tanquam ſpiculis punguntur ut rubeſcant, ac interdum inflammentur, anhelitus quoque læditur, ob inſpiratum aerem acribus particulis ſaturatum. Ut aliquæ cautiones hujuſmodi operariis proponantur, primo curare debent, ut quantum licet tale opus fiat in aperto loco, ad faciliorem hujuſmodi vaporum diffuſionem, operis interruptio ad aliquot horas ad aerem recentem hauriendum laudatur, quo tempore faciem aqua abluere debent, & poſca fauces abſtergere. Ad carbonum malignitatem emendandam, lubet remedium proponere, quod in uſu eſt apud omnes fere artifices, ubi per hyemem carbonibus accenſis in ſuis officinis uti neceſſe ſit; fruſtum enim ferri inter carbones reponunt, ſic enim carbonum virulentiam corrigi exiſtimant; forſan dici poſſet ſpiritus illos malignos carbonis in ferream ſubſtantiam vim ſuam exercere, ſive ferrum ipſum eoſdem abſorbere.

De Textorum, & Textricum Morbis.

CAPUT IV.

QUanti uſus ſit, imo neceſſitatis, ars textoria, vel ex hoc dignoſci poteſt, quod mortalium nemo, niſi aliquo opere textili nuditatem ſuã operiat; nec eſt, quod de natura conqueramur, quæ avibus pennas, cuique animali piloſum integumentum conceſſerit, ſolum autem hominem nudum reliquerit; homo enim ingenium habet, & manus, quibus varia & diverſa veſtium genera ſibi contexat, non ad operimentum ſolum, ſed ornatum quoque ac decorem. Ars texendi olim, muliebre ut plurimum erat miniſterium, ut etiam Nobiles Matronæ ab hujuſmodi opere non abhorrerent; ſic *Penelope*, marito abſente, telam texendo, & redordiendo Procos eludebat. Apud *Virgilium* (a) legimus *Æneam* in funere *Pallantis* occiſi, binas clamydes auro diſtinctas eduxiſſe:

Quas illi læta laborum,
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreverat auro.

Nunc ad ſolas manus plebejas textricum & textorum ars iſthæc deducta eſt, multumque eſt, ſi nobiles mulieres ſuper telas acu pingere didicerint. Duplicem fuiſſe texendi rationem, tradit *Octavius Ferrarius* in opere ſuo eruditiſſimo de re veſtiaria, unam antiquiſſimam, in qua mulieres ſtantes texebant ſurſum verſus, & in altitudinem, alteram, qua ſedentes & deorſum, hancque ait fuiſſe Ægyptiorum inventum, qui tramam trudebant in inferiorem partem, ſive ad pectus trahebant; modo ſedentes quidem mulieres texunt, ſed talis ſeſſio eſt, ut etiam quodammodo videantur ſtantes. Opus hujuſmodi certe laborioſum eſt, totum enim corpus exercetur, ambæ manus, brachia, pedes, dorſum, ut nulla pars ſit, quæ huic operi eodem tempore non allaboret. Ruſticanæ mulieres hyemali tempore, quo vacant ab agrorum cultura, in ſtabulis ſuis telas ex filo cannabino, aut lineo conficiunt, & puellæ præſertim, antequam nubant, quibus ars texendi pro dote eſt, turpe enim habetur, ſi ruſtica mulier artem hanc non calleat. Cum ergo laborioſa ſit ars iſta, ſua habet incommoda, & præſertim mulieribus, nam ſi gravidæ ſint, facile abortiunt, & fœtum excutiunt, unde poſtea multa mala ſuperveniunt. Habitiores itaque, & robuſtas eſſe

(a) Æneid. lib. 11.

ſe oportet textrices, quæ arti huic unice ſe addixerint, alioquin ex nimio labore fatiſcunt, & in grandiori ætate, artem hanc deſerere coguntur. Ab hac tamen præter lucrum, id beneficii referunt, quod menſtruæ purgationes iis ſuo tempore faciles ſint; perraro enim evenit, ut textrici mulieri ſupprimantur, imo interdum iis in nimia copia profluunt, ſi eo tempore texturæ, plus quam decet, incumbant; quare cum juvenculæ mecum interdum conqueruntur, quod iis non bene, nec ſuo tempore floreant menſes, illas moneo, ut textrices, & operoſas mulieres potius quam *Medicos* conſulant. Cum vix ab aſſumpto cibo, mulieres quæſtus avidæ in textrinam redeant, damna non levia ſtomacho & coctioni inferunt, ex motu enim illo nimis valido, & pectinis ad pectus adductione, perturbatur fermentatio; & chylus imperfectus cogitur ſubire lacteas, & cruditatibus maſſam ſanguineam implere. Textores quoque, pannificio præſertim addicti, niſi robuſti ſint & lacertoſi, graviter affligi ſolent, laſſitudine præſertim brachiorum, dorſi, & pedum laborant. In pannificio etenim propter magnam panni latitudinem, duo ſunt homines ad idem opus intenti, unus dextera manu naviculam cum trama ad alterum tranſmittit, & alter ſiniſtra manu eandem remittit, ambo poſtea magna vi pectinem ad pectus eodem tempore contrahunt. Panni textoribus aliud malum, quod textricibus, quæ telas ex lino, cannabe, ſerico texunt, non advenit ex materia quam tractant, ſolet accedere, lana nempe oleo imbuta, quæ ſemper pravum odorem ſpirat; ſic illorum corpora male olent, ac interdum etiam fœtet anima, oculi enim rubent, uti evenit in omnibus, qui lanam oleo imbutam tractant.

Præſidium itaque ad mala avertenda eſſet tam viris, quam mulieribus in opere tam arduo moderatio; illud enim vulgatum *ne quid nimis*, nimis mihi placet; molles frictiones ad laſſitudinem tollendam, ex oleo amygdalarum dulcium, brachiis, femoribus, & cruribus, erunt ex uſu. Pannificibus, quantum fieri poteſt, corporis mundities procuranda, feſtis ſaltem diebus, puras veſtes induendo, lavacro odorato ex vino ablutis manibus, brachiis, & cruribus.

In textrinis, ubi pannificio incumbitur, quidam operarii ſunt, qui pannos jam factos magnis, ac ponderoſis forcipibus, tota die attondent, quod miniſterium certe laborioſum eſt, brachiis præſertim, & manibus, quare ipſorum quoque ratio habenda, & iiſdem præſidiis ſuccurrendum.

De Morbis, quibus obnoxii ſunt Fabri Ærarii.

CAPUT V.

INter metalla, quæ hominum ſagacitas e terræ viſceribus novit eruere, ferrum atque æs præcipuum habent uſum, longe magis, quam argentum, atque aurum; unde Mexicani, quibus pro ferro atque ære, aurum & argentum natura conceſſerat, Europæis ferro armatis & pugnantibus invidebant. Cum ergo magnus ſit æris uſus, a priſcis etiam temporibus, uti videre eſt apud *Athenæum*, qui ait *Platonem* & *Lycurgum* ſtatuiſſe in ſuis Rebuspublicis, ex omnibus metallis ſolum æs & ferrum ſufficere, ſic ut monetæ apud veteres ex ſolo ære eſſent percuſſæ, unde Ærarii nomen: De morbis, quibus Fabri ærarii ſunt obnoxii, in hoc capite erit ſermo, de iis tamen loquendo, qui intra Civitates in ſuis tabernis circa æs exercentur, non autem de iis, qui in fodinis æs eruunt, de quibus in primo capite, ubi de metallorum foſſoribus facta eſt mentio. In ſingulis itaque Civitatibus

bu-

hujuſmodi Operarii, ac *Venetiis* in unum vicum collecti ſunt omnes, qui tota die malleationi æris incumbunt, ad ductilitatem obtinendam, ut varia exinde vaſorum genera conficiant, unde tam ingens ſtrepitus exſurgit, ut ſoli Operarii inibi tabernas & domicilia habeant, locum enim illum adeo infeſtum omnes effugiunt. Obſervare ergo eſt hujuſmodi Artifices, ſuper parva ſtrata humi ut plurimum ſedentes, & incurvos, tota die malleis primo ligneis, poſt ferreis æs novum percutiendo, ad ductilitatem, quæ expetitur redigere. Primo igitur ex continuo illo ſtrepitu, aures male affici, & totum etiam caput, neceſſum eſt, unde ſimiles artifices ſurdaſtri fiunt, & ubi in hoc opere conſenuerint, omnino ſurdi; auris enim tympanum ex continua illa percuſſione, naturalem ſuam tenſionem amittit, & aeris interni repercuſſio ad latera, omnia auditus organa infirmat ac pervertit; idem itaque ipſis evenit, quod Nili accolis in Ægypto, qui ex nimio ſtrepitu cadentis aquæ omnes ſurdi ſunt. Iidem quoque gibboſi evadunt, ex continua illa in operando curvitate. Idem ipſum pariter iis evenit, qui aurum in tenuiſſimas bracteas malleando deducunt.

Præter noxas hujuſmodi aurium & capitis, graves quoque pulmonum & ſtomachi affectus illis incumbunt; nam dum malleis æs tundunt, halitus quidam viroſi ex ære percuſſo elevantur, & per os ſubeunt ſtomachum, ac pulmones, ut ipſimet artifices fatentur. Ex ære multa medicamenta parari ſolent, uti flos æris, ſquamma æris, viride æris, quæ vim emeticam & corroſivam poſſident. Hanc ergo vim erodendi, exſiccandi, ſentiunt ipſi artifices, dum per inſpiratum aerem hauriunt. Ab iis ſciſcitatus ſum, num ab hujuſmodi halitibus in oculis noxam ullam perſentiant, nec quidquam oculos affici reſponderunt, quod conforme eſt illi, quod dixit *Macrobius*, qui ſcripſit in fodinis æris, foſſores oculos ſaneſcere, ſi lippitudine laborent, ſic & xyrocollyria ex ære parari ſolent.

Quibus remediis hujuſmodi noxis obviam iri poſſit, ego non video, aures goſſypio obturari poſſent, ut minus a ſtrepitu concutiantur partes internæ, & oleo amygdalarum dulcium illiniri poſſent, a continuo illo ſtrepitu infractæ & concuſſæ. Ad corrigendam xiryaſim, quæ pulmones afficit, ob hauſtum aeris metallicis halitibus ſaturati, proderunt emulſiones ex amygdalis, ſeminibus melonum, cucurbitæ in aqua violarum, hordei, & ſimilibus, ſerum vaccinum quoque, & fercula ex lacte commendantur. Si vero artifex ex ſua natura ſiccus ſit, aridus, & pulmonis affectibus obnoxius, nullum ſecurius remedium eſt, quam ut artem deſerat, & alteri ſe addicat, peſſimum enim eſt lucrum, quod ad citam mortem deducit. Sicubi ergo aliquis Ærarius artifex ex aliquo morbo acuto, uti febre, decumbat, non inutile erit *Medico* curanti noſſe, in qua arte ſit exercitus; cum enim perſæpe in acutis febribus aurium ſonitus percipiantur, *Medicum* non ſic terreri oportet, atque hinc malum omen deducere, cum ex *Hippocrate* funeſti ſint hujuſmodi ſonitus; mirum enim non eſt, ſi in hujuſmodi Artifice aures hebetiores ſint, & in acuta febre ſoni graviores excitentur; ſic ad pulmonum affectus reſpicere oportet, ne a febris acutie ſiccitas intendatur, ſed plurima humectatione, emulſionibus eoſdem reſtaurare.

De

De Lignariorum Morbis.

CAPUT VI.

POſt fruges nihil hominibus magis utile natura produxit, quam arbores ac ſylvas, imo ut recte *Plinius* (a): *Hinc primum alimentum, harum fronde mollior ſpecus, libro veſtis*, poſtea invento ſerræ uſu, arbores in tabulas ſecari cœptæ, ſic & conſtrui domus, & mille alia ad humanos uſus. Lugdunum in Gallia totum ligneum olim fuiſſe cenſendum eſt, nam eam Urbem unica nocte arſiſſe refert *Seneca*, ut ruſtici, qui mane Civitatem adibant, caſum hunc ignorantes, cum ei valde proximi eſſent, nec eam oculis adſpicerent, ſtupidi mirarentur, quid factum eſſet de Lugduno, unde *Seneca* humanos caſus miſerans exclamavit, *diu Sylva, momento cinis*. Noſtris etiam temporibus, in Septentrionali plaga, Urbes ſunt totæ ligneæ, uti *Moſca*, in qua magnæ tabernæ ſunt, in quibus proſtant domus venales allaboratæ, quales eſſe debent, magnæ, parvæ, mediocres ad genium emptoris, ut quis paucis diebus habere poſſit domum in deſignato ſitu paratam.

Ars lignaria, licet in genere unica ſit, in varias tamen diſpeſcitur, cum alii ſint, qui ſolas rhedas, & currus, alii qui ſola dolia & tinas, alii qui ſolas naves fabricentur. Quidam ſunt, qui ſcalpro ſolum pro ſpeculis & pictis tabulis, ornatus elegantes, poſtea deaurandos efficiunt. In univerſum ars iſta laborioſa eſt, & ſuos artifices fatigat; gravius tamen afficit eos, qui ſerræ uſu arbores in tabulas ſecant; laborioſum enim eſt opus hujuſmodi, arbores enim quadratas ſuper duo ligna collocant, & operarius unus pedibus ſupra trabem ſtans, alter infra, magna ſerra ſecundum lineas, rubrica deſignatas trabem ſecant. Opificium iſtud eleganter *Hippocrates* in primo de diæta, his verbis deſcripſit. *Quemadmodum fabri lignarii lignum ſerra diſſecant, & alter quidem trahit, alter protrudit, idem ſane facientes, & qui deorſum premit, ſuperiorem trahit, neque alias admitteret deorſum ire, ſi vero violenter cogant, toto opere aberrabunt.* Qui ſupra trabem eſt, magis laborat, quam qui infra, ſerram enim ſatis gravem ſurſum trahere debet; qui vero infra operatur, non leve incommodum patitur, ex continuo ſcobis deſcenſu in oculos & os quoque, unde oculorum rubor, & dolor ſubſequitur, illi enim fere ſemper connivere neceſſe eſt.

Ii quoque, qui ad tornum exercentur, ac præcipue ſi lignum ſit ex buxo, olea, therebinto, & aliis ſimilibus, non levem in opere ſuo laborem experiuntur, (b) nam manus & brachia in aſſidua cõtentione habere illis neceſſe eſt, ut ſcalprum detineant, quo paulatim abradant, quod volunt ad deſignatum opus, pede dextro continuo laborandum, ut lignum contornandum volvatur, ac revolvatur. Oculos quoque ad opus intentos habere oportet, qui ex illa circumvolutione ligni, noxam aliquam contrahunt, ſpiritibus & humoribus in motum vertiginoſum concitis. Ex materia, quam tractant Fabri lignarii, nullam fere noxam patiuntur, niſi aliquando ex ligno cupreſſi, cum quidam ſint, qui illius gravem odorem, ſine capitis dolore ferre non poſſunt.

Fabris lignariis remedia ad cautionem non habeo, niſi moderationem in nimio labore, ne lucro nimis intenti morbos ſibi comparent, ac poſtea inviti ab opere ſuo exercendo ad multos dies vacare tenean-

(a) In Præf. lib. 12. (b) Ænei. lib. 11.

neantur; Frictiones molles ex oleo, uti omnibus operariis ex nimio labore defatigatis, erunt ſalubres. Oculorum quoque habenda eſt ratio, ut quantum fieri poſſit minus patiantur, operis intermiſſione, & ſi dolore ac rubore teneantur, rebus temperatis, ut aqua hordei, violarum, lacte muliebri abluantur; ſi vero acutis morbis alia ex cauſa corripiantur, eædem cautiones adhibendæ circa magnorum remediorum adminiſtrationem, ut in aliis Operariis, quibus ex nimio labore vires ſint magis exhauſtæ.

De Morbis eorum, qui Novaculas, & Phlebotomos ad cotem acuunt.

CAPUT VII.

PAucas eſſe artes exiſtimo tam innoxias, quæ ſuis Artificibus labem aliquam non affricent. Quis unquam crediſſet, iis qui ad parvam molam ex cote novaculas, Barbitonſorum arma, & Phlebotomos, Chirurgis ad venam ſecandam inſervientes, exacuunt, aciem oculorum obtundi? Aſt id verum eſſe experientia comprobat, neque id mirum eſſe debet, nam cum hujuſmodi Operariis neceſſe ſit oculos ſemper habere intentos ac defixos in molam illam, quæ magna velocitate circumagitur, fieri nequit, quin oculorum frangatur tonus, & progreſſu temporis hebeſcat viſio, uti omnibus lepturgis evenit. Vertiginoſis etiam affectibus, cum tota die operati fuerint, infeſtari ſolent, ac ii præcipue, qui non tam firmo capite fuerint, ut etiam poſt opus ſibi videantur in mente molam circumactam adſpicere. Ab hac cauſa externa, & occaſionali probabile eſt, in motum cieri humores oculi, aqueum præcipue, qui natura ſua mobilis eſt, nec non ſpiritus animales in orbem circumrotari, ſicque naturalem oculi œconomiam perverti. In hac Civitate, quidam in hac arte ſatis peritus eſt, in acuendis novaculis & lanceolis, unde lucrum non leve illi advenit; licet continuato per totum diem opere, oculorum ruborem, & ophthalmias interdum graves pati ſolet, nec hujus infortunii aliam cauſam, quam artem ſuam culpat; alios poſtea artifices hujuſmodi interrogavi, qui fere omnes de oculorum morbis conqueruntur. Non exiguus quoque labor iiſdem eſt, dum dextro pede efficiunt, ut rota major lignea in orbem circumagatur, quæ parvam molam in eundem motum ducat; aſt ab hoc incommodo cavere poſſunt, ac nonnulli etiam cavent, dum machinam hujuſmodi a pueris in gyrum adduci jubent, manibus tamen & brachiis ad opus intentis, laſſitudinem non parvam contrahunt, oculi tamen ii ſunt, qui magis læduntur. Quo præſidii genere iis ſuccurri poſſit, aliud non video, niſi temperantiam, & ad horas aliquot ab hujuſmodi opere vacare, nec tanti lucrum facere, quanti ſanitatem. Ea quæ ſuperius diximus lepturgis conferre, h. e. qui circa res minutas viſum exercent, hiſce quoque erunt adminiſtranda, ne cum tædio legentium eadem ſæpius repetantur.

De Morbis Laterariorum.

CAPUT VIII.

PRimæ ætatis homines, non habuiſſe domos arte factas,

Cum frigida parvis
Præberet ſpelunca domos, ignemque, laremque

Et

Et pecus & dominos communi clauderet umbra,

ſatis credibile eſt; poſtmodum vero ad commodiorem habitationem, *Mapalia* ex harundinibus, & ſtramentis facta, mox caſas ex ſaxis, & tophis, totam materiã ſuppeditante natura, fuiſſe conſtructas, quales in locis montanis etiam num videre eſt, noſtris temporibus ex ſolis ſaxis congeſtas, & luto glutinatas, atque latis ſilicibus contectas. Quoniam vero in locis planis & campeſtribus ſaxa non aderant, lateres ex luto conficere, eos ad ſolis radios exſiccare, in fornacibus excoquere didicerunt, ſicque lateritiæ domus, melioris formæ, & firmitudinis apparuere. Cum ergo inter artifices Laterarii quoque numerentur, ac neceſſarium ſit illorum opus ad veteres domos reparandas, & novas conſtruendas, quales morbos ex hujuſmodi opere ſibi accerſant, perveſtigemus. Non eſt quod hic, quomodo lateres fiant & coquantur in fornacibus, exponam. Opus enim hujuſmodi cuique ſatis obvium eſt, dum extra civitatum pomœria paſſim, aliiſque in locis facile ſit obſervare ſimiles operarios. Hoc opus præ cæteris valde laborioſum eſt & ſervile, ſub quo gemebant olim *Iſraelitæ* in *Ægypto*, lateribus conficiendis addicti, pro ſolamine allia, & cæpas habentes. Cum ad ſolis radios neceſſe ſit amplis in areis, ex luto rite ſubacto lateres conficere, eoſque bene exſiccare, ac tandem in fornacibus reponere, ut lapideſcant, fieri non poteſt, quin illorum corpora maxime durentur, & ſicca fiant. Ad morbos itaque acutos valde diſpoſiti ſunt tales operarii, febres nempe malignas, non raro flãmatorias; cum enim omnibus aeris injuriis ſint expoſiti, uti matutinis frigidam auram captare, meridianis a ſolis radiis exuri, veſpertinis horis mitiorem aerem experiri, ac perſæpe pluviis madeſcere, agreſti victu accedente, ex pane ſecundario cum alliis, cæpis, vino, ut plurimum vapido, mirum non eſt, ſi graviſſimis morbis corripi ſoleant, potius mirari licet, quomodo tam durum opus, ad plures menſes ſuſtinere poſſint. Febres itaque hujuſmodi Artificum, delirium fere ſemper habent adjunctum; a quibus ſi evadant, ad morbos chronicos facile tranſeunt, uti ad quartanas, malos habitus, interdum etiam ad hydropem. Similes operarii ſunt ut plurimum ex ruſticana gente, quare ubi febre corripiantur, ad tuguria ſua ſe conferunt, ſolo naturæ negotio commiſſo, ſeu ad noſocomia deferuntur, in quibus ſolitis remediis, purgatione, ſanguinis miſſione, ut reliqui, curantur, ignota *Medicis* horum Artificum conditione, qui exhauſti ſunt, & a diuturno labore exſoluti.

Hiſce miſeris operariis, optimum remedium eſſet balneum aquæ dulcis in ipſo principio, ubi febrire incipiunt, ſquallida enim ſunt illorum corpora, humectata enim cute, ac poris apertis, pateſceret via febrili incandeſcentiæ, aſt noſtris temporibus exolevit balneorum uſus, qui priſcis *Medicis* tam familiaris erat. Magno uſui *Romæ* olim erant balnea, ubi enim tota die operarii ſeſe exercuiſſent, veſpertinis horis balnea publica adibant, in quibus parvo lavabantur, ac in iis ſordes contractas, & laſſitudinem ſimul deponebant, quo modo a morbis minus infeſtabantur, quam noſtrorum temporum Artifices. Nemo erat cujuſcumq; ſortis, ſexus, ætatis, qui balneorum uſum non haberet. Matronæ pariterque puellæ balnea adibant in primis naſcent. Eccleſiæ temporibus, ut conſtat ex Epiſtola D. *Hieronymi* ad *Euſtochium*, ubi illam admonet, ut ſi virginem puellam in balneo lavari conveniat, ad munditiem corporis, & ſanitatis quoque gratiam, illam admonet, ne puella virgo nudam ſe videat, forſan enim in obſcuro loco clauſis feneſtris, ſeu per noctem lavacrum hujuſmodi virginibus faciendum volebat, nam balneorum fabrica a priſco uſu, in magnum luxum degeneraverat. In hanc rem legi meretur *Seneca*(a), ubi *Villam Scipionis* deſcribit, qui voluntario exſi-

(a) Epiſt. 89.

exſilio, poſt Africam ſubactam Linternum ſe recepit, ubi in balneolo *Carthaginis horror abluebat corpus laboribus ruſticis feſſum, non quotidie lavabatur, nam ut ajunt, qui priſcos mores Vrbis tradiderunt, brachia, & crura quotidie abluebant, quæ ſcilicet ſordes opere collegerant, cæterum toti nundinis lavabantur*. Laterariis itaque, qui in luto ſemper hærent, uti proverbio dici ſolet, valde ſalubris eſſet balnei uſus, tum ad ſanitatis tutelam, tum ad morbũ tollendum; ſed quoniã Chriſtiana religio animorum potius, quam corporũ ſanitati intenta, paſſa eſt paulatim obſoleſcere balneorum uſum, tam ſalutari præſidio in omnibus pene morbis, noſtrorum temporum deſtituta eſt Ars Medica.

De Putteariorum Morbis.

CAPUT IX.

QUemadmodum Laterariis ad ſolis, & ignis præſentiam exerceri ac torreri neceſſe eſt, ita Puteariis procul a ſole, & igne vim frigoris, & nimiæ humiditatis, puteos fodiendo, experiri, vel in media æſtate; hyeme etenim, ac vere, quo tempore terra prægnans eſt aquæ, puteariorum operam nemo exquirit, Cum ergo ad novos puteos fodiendos, ſeu veteres expurgandos, ac altius venarum aquas perſcrutandas, commodum tempus ſit æſtas, dum Procyon furit, & ſtella veſani Leonis, nemo non videt, quanti periculi plenum opus ſit talis operatio, a calido enim ad frigidum, & a frigido ad calidum, a ſicco ad humidum, & ab humido ad ſiccum fit tranſitus. Ex longa itaque mora in loco frigido, & aquarum madore, quæ hinc inde confluunt, perfacile eſt ſtipari cutem, ac perſpiratum graviter lædi, unde poſtea acutæ, & male moratæ febres ſuboriuntur. Accedit præterea alia cauſa, unde malignæ febres emergant, tetra nempe exhalatio, quæ ex puteis exſpirat, præcipue in collibus, & montanis locis, ubi ſulphura, nitra, & alia mineralia ſunt, quæ puteariis ſpiritus & humores corrumpant. In locis campeſtribus, & planis non ita læduntur, in iis tamen ſemper putor aliquis percipitur, ex quo puteis nomen eſt inditum. Hanc itaque ob cauſam, ſpiritus animales, quorum indoles ætherea eſt, & aura puriori gaudent, inſigniter vitiari neceſſe eſt. In puteariorum cenſu veniunt, qui ciſternas a ſordibus collectis repurgant, quas inibi aquæ pluviales, quæ e tectis, per euripos, & canaliculos in illas influentes relinquunt, quale opus Venetiis potiſſimum ſatis commune eſt, æſtate præſertim; dum ergo haſce ciſternas verrunt & purgant, nec tam cito id poſſit fieri, non poſſunt, quin labem contrahant, ſicut putearii.

Hac occaſione memorare lubet puteos in agro Mutinenſi, ex quibus Petroleum illud celebre obtinetur candidum & purum, cum nullibi in tota Europa ſimile quidpiam habeatur. In Appennini jugis exſtat mons, Feſtinus dictus, ad viginti millia paſſuum ab Urbe diſtans, in cujus ſummo parva planities viſitur, qua hinc inde varii ſunt putei, tum veteres, tum novi, ex quibus petroleum colligitur, quod exſtat in fundo aquis innatans: putei iſti profundiſſimi ſunt, nec niſi ſcalpro, & malleo facti, cum totus ille mons ſiliceus ſit, unde ab incolis oleum ſaxi appellatur. Cum ergo novus conſtruitur, putearii maxime ab illo odore infeſtantur, quaſi odore circumquaque totus aer eſt oppletus, nam memini, cum eo loci conceſſiſſem, ut puteos illos viſerem, me ad milliaris unius diſtantiam, petrolei odorem perſenſiſſe. Interdum evenit, ut dum putearius ſcalpit, venas quaſdam Petrolei perrumpat, unde Petrolei copia largius emanet,

tunc

tunc alta voce clamat, ut quam citiſſime per funem educatur, ne inibi ſuffocetur, ac interdum vix educi potuit, ſed anhelitum ægre ducens; referunt etiam quoſdam ex his operariis, ex largiori vena Petrolei diffuſa, ſuffocatos miſere periiſſe. De Petroleo montis Feſtini typis olim tradidi epiſtolam, ad Illuſtriſſimum D. Felicem Abbatem Viali Patavini horti præfectum, ac eodem tempore recudi curavi libellum de Petroleo montis Zibinii, quem libellum Franciſci Areoſti manuſcriptum, *Oligerus Jacobæus* in Bibliotheca Regia Haffnienſi repererat, & Haffniæ imprimendum curavit; Petroleum enim montis Zibinii parva foſſione obtinetur; nam in quadam profunda valle, parva ſcobs viſitur, ubi Petroleum ſuper aquam innatat, ſed Petroleum iſtud rubrum eſt, neque comparandum montis Feſtini Petroleo, quod candidiſſimum eſt, nec tam ingrati odoris. Exſtat Mutinæ aliud Putceariorum genus, qui non æſtate, ſed media hyeme puteos effodiunt; ſed longe diverſos ab aliis puteis, nam ex his obtinentur fontes aquæ vivæ puriſſimæ, atque nitidiſſimæ, de quorum Fontium admiranda ſcaturigine Tractatum Phyſico-Hydroſtaticum edidi, quem patavino Typographo recudendum tradidi, cum nulla prioris editionis exemplaria uſpiam reperire ſit, & a rerum naturalium curioſis exquiratur. Longum eſſet, modum tradere, quo putei iſti conſtruantur, ſatis ſit noſſe, varia ſtrata modo terræ cretaceæ, modo paludoſæ, alternatim reperiri, quibus tranſactis, exſtat ſtratū ſabuloſum, glarea minuta refertum, ad quod ubi devenerint putearii, pro operis meta & complemento habent, inibi enim percipitur aquæ fluentis murmur. Magna & longa terebra igitur putei lateribus inſiſtentes, ſtratum illud glareoſum ad duas vel tres ulnas perforant, quo facto, tanto impetu aqua erumpit, ut Operarius lateribus terebræ inſidens, per funem vix educi poſſit, ut aqua erumpens illum non pertingat; temporis itaque fere momento, puteus aqua impletur, quæ poſtea perenniter ſupra terram defluat. Multa equidem curioſa in horum puteorum foſſione obſervantur ſcitu digna, uti arbores magnæ in illa profunditate, oſſa magna, & alia, quæ in opere meo recenſui.

Opus hujuſmodi valde laborioſum, & ſordidum eſt, cum enim ad integrum fere menſem in hiſce puteis operarios immorari oporteat, hyemali tempore, ut dixi, cum per Æſtatem ob fumoſas exhalationes, & intenſum frigus, opus hujuſmodi aggredi renuant, hyeme vero inibi degant, tanquā in hypocauſto, ob multū calorem concentratum, ſine ulla exhalatione, cum accenſis luminibus, quæ per æſtatē a fumoſa exhalatione exſtinguuntur, dum quotidie, tum propter foſſionem, tum propter calorem inibi hoſpitantem, toti ſudore perfuſi educuntur, non poſſunt quin graves noxas contrahant, & ea incommoda, quæ ex perſpiratu læſo oboriuntur, ſentiant. Putearii in univerſum perſæpe ſolent decumbere, ex morbis pectoris, deſtillationibus, aliisque morbis; cachectici ut plurimum ſunt, ob victum pravum, quo per inopiam utuntur, luridi adſpectus, atque ubi ad 40. aut 50. annum devenerint, huic arti, atque etiam vitæ extremum vale dicunt; hæc eſt miſera horum Artificum conditio.

Quomodo curandi ſint operarii iſti, cum ægrotant, ſive acutus, ſive lentus ſit morbus, quivis *Medicus*, qui modice ſapiat & norit, quamnam artem exercere ſint ſoliti, facile dignoſcet, perſpiratum nempe corporis, ob longiorem moram in locis humidis, ac putidis graviter læſum, propriis remediis reſtituendum, vitioſos ſuccos corrigendos & purgandos, naturæ fractas vires refocillandas; convenire propterea in principio frequentes frictiones univerſo corpori, cum unctione *Actii*, cucurbitulas ſiccas, lavacra cruribus & brachiis ex vino generoſo, in quo incocta fuerint folia Salviæ, Lavendulæ, flores roris marini, & ſimilia, cucurbitulas etiam ſcarificatas dorſo appoſitas, quod reme-

tium exercitis hominibus familiare eſt, parce mittendum ſanguinem ex vena, ſeu aperiendas venas hæmoroidales, appoſitis hirudinibus, leniter quoque ac per epicraſim, ut dici ſolet, inſtituendam purgationem, ne vires exſolvantur; vehemens enim purgatio ex *Hippocratis* (a) decreto, parum ſalutaris eſt; *qui pravo utuntur victu.*

(a) 2. Apho. Aphor. 36.

De Nautarum, & Remigum Morbis.

CAPUT X.

SI ars ulla eſt, quæ ad publicam felicitatem, & mutuum commercium ſervandum multum conducat, ea maxime navigatoria eſt, quæ Ortum Occaſui junxit, Aquilonem Auſtro, & bona, quæ huic & illi Regioni natura fecerat propria, navigatio fecit communia. Ars iſta mehercle antiquiſſima tanti habita eſt, ut illius inventores divinis pene honoribus celebrarentur; ſic *Argonautæ*, qui in *Colchos* uſque navigarunt, inter Heroes connumerati, & navis Argo a Poetis in cœlum translata. Quid ſi vidiſſent, uti paſſim noſtris temporibus, a metis herculeis claſſes armatas navigationem in Peruvianas uſque Regiones ſuſcipere? Ars iſta certe jam ſummum perfectionis attigit, planeque oſtendit fabuloſum non eſſe, ut olim creditum, reperiri homines, qui adverſa nobis habeant veſtigia. Exquiramus ergo, ut noſtri muneris eſt, quas noxas patiantur nautæ, cæterique operarii, ſeu potius quinam ſint morbi, quibus non pateant illorum corpora. Hic tamen, non de morbis navigantium, qui mercaturæ gratia ſeu ad alios fines navibus ſe committunt, ac in iis otioſi nihil operantes degunt, loqui mens eſt, ſed de nautis, qui diu noctuque in continuo ſunt opere. Quocumque igitur acutorum morborum genere, ut uno verbo me expediam, premuntur Nautæ, Remiges, aliique operarii; tale eſt enim illorum vivendi genus, tot ærumnæ quas patiuntur, in hoc inſtabili & infido elemento, utcumque acutos morbos in illis inveniat, quo rabiem ſuam depaſcatur, chronici quoque morbi eoſdem infeſtant; ſed non tam diu, ut ſolent terreſtres Artifices; navis enim locus aptus non eſt ad alendos chronicos morbos. Ante magnetis uſum, valde laborioſam fuiſſe hanc artem fas eſt credere, nam illis neceſſe erat, per noctem ſub dio oculos ad Cynoſuram habere intentos, ut ſcirent, qua eundum eſſet; ſic apud *Virgilium Palinurus* ille Trojanæ Claſſis rector, dum hærebat clavo affixus, *oculoſque ſub aſtra tenebat*, letheo ſopore perfuſus in mare cecidit; nunc autem reperto magnetis uſu, navis Gubernator ab aeris nocturni malitia nil metuens, ad Verſoriam in ſua cellula intentus inter denſiores noctis tenebras navim regit, ac ad eam partem, quam in mente habet, dirigit, in mari medio, ut in terra nemo in cœca noctis caligine tam recte ambularet.

Nautæ igitur, maris, ac ventorum, cœlique injuriis, & mille incommodis, quæ ſecum affert navigatio, expoſiti, morbis acutis, ut dixi, facile ſunt obnoxii, febribus præſertim malignis, & inflammatoriis, quæ eos diu ægrotare non patiuntur, cito enim judicantur ſeu bona, ſeu mala criſi, neque locum hic habent præceptiones medicæ, imo ut ait Celſus, *cum quadam temeritate ſunt rapienda remedia*, non ſecus ac fieri ſolet in gravi aliqua tempeſtate. Solent Naucleri variam remediorum ſupellectilem ſecum deferre, & *Medicos* etiam habere pro illorum adminiſtratione. Theriacalia itaque, Bezoartica præ cæteris erunt ex uſu, ad

prą-

pravos humores ex intimis partibus, ad ambitum corporis extrudendos, & per ſudorem etiam exantlandos. Neque vero doſi mediocri talia remedia præſcribenda, ſed longe majori, quam quod fieri ſoleat in iis, qui in terra ægrotant; cum enim victus, quo utuntur Enhydrobii, longe differat ab eo, quo uti ſolent terræ incolæ, non niſi peſſimæ indolis morbi ſuboriri poſſunt. *Thomas Bartholinus* (a) apud *Bonetum* in Medicina Septentrionali aſſerit, medicamenta in mari verſantibus, tertia parte validiora eſſe præſcribenda, ſi votis reſpondere debeant, quod non ſolum de purgantibus, ſed diaphoreticis, diureticis, & quibuſcumque aliis vult intelligendum. Apud *Joannem de Vigo* (b) *Jul. II. Pont. Max. Chirurgum*, caput particulare exſtat de febribus, quæ navigantes infeſtant, ubi & ipſe ſuadet, generoſiora remedia eſſe adhibenda, cum ſupponere liceat, in hujuſmodi febricitantibus, ob victum craſſum, ſalitas carnes, panem nauticum ſemiroſum, aquam ſemiputridam, tales eſſe humores, ut vulgaria remedia facile eludant, nam malo nodo, malus cuneus. Licet autem *Bartholinus*, & *Joannes de Vigo* de iis navigantibus intelligant, qui ad particulares ſuos fines mari ſe commiſerint, hæc cautio tamen multo magis conveniet nautis, aliiſque operariis, qui in mari vitam traducunt.

Longe gravius præ cæteris afficitur infelix Remigum turba, quæ longo ordine catenata, ſupra ſua ſedilia procellis, ventis, pluviis expoſita, toto corporis niſu contra vim maris, & ventorum ſolis remis interdum navim agere cogitur, niſi gravem verberum tempeſtatem ſupra ſua capita velit ingruere. Hi enim acutis morbis correpti, operi ſuo pœnali cito eximuntur, in libitinæ cenſum traducti. Mirum eſt profecto, quomodo remiges non pauci, licet nocturnis diurniſque laboribus confecti, pingues & colorati adſpiciantur; rationem hujus adfert *Franciſcus Comes de Verulamio* (c), ait id fieri, *quod ſeſſilis vita, ſtomachum aliquo modo ſupportet, quem ſtataria, & crebri inceſſus penſilem faciunt; unde exercitia deligere prolongandæ vitæ conducit, quæ artus magis, quam ſtomachum, aut abdomen movent, ut ſedentes remigent, aut ſerram reciprocent.*

Non raro evenit, ut morbus aliquis epidemicus naves invadat, ſive is extrinſecus advenerit, ſive ob pravum communem victum, ac præcipue ob aquas corruptas, ſive ob variam ac diverſam navigantium multitudinem, qui inaſſueti pelago ſe commiſerint, ac ob frequentem terrorem in magnis tempeſtatibus, malignas & peſtilentes febres conceperint, unde ex diffuſo ſeminio, cæteri eodem quoque morbo concidant. In ſimili caſu, nullum eſt effugium, omnes enim, ut dici ſolet, in eadem ſunt navi, ac neceſſe eſt morientes homines ſibi ad latus intueri, & commune ſepulcrum ante oculos adſpectare. Hic prudenti homini nil aliud agendum, quam totum ſalutis negotium non fato, ſed rerum omnium arbitro committere, theriacalia tamen medicamenta, quæ ſecum quiſque defert ad longam navigationem, non erunt omittenda.

Alii quoque affectus communes, ſi non tam periculoſi, ſatis tamen moleſti, nautas & navigantes infeſtant: magna alvi adſtrictione laborant quicunque maria peragrant, cujus rei cauſa potiſſima, in victum craſſum, prædurum, in panem nauticum, quem *Plinius* ad alvi fluxus commendat, ad carnes fumo duratas, ſalitas, referenda. Aeri marino & fluctuationi ſtypticitatis cauſam acceptam refert *Helmontius* (d); cum enim navigantes in mari duplo edaciores ſint, quam in terra degentes, ac minus dejiciant, neceſſario, ait

(a) Tom. 1. l. 8. p. 4. Se. 2. c. 9. (b) L. 9. c. 4. de Addi. (c) In Syl. Syl. Cent. 8. Exp. 73 §. (d) Blas hum. n. 36.

ait ille, corpora multum diffiari per inſenſibilem tranſpiratum, ſicque alvum denſari, nam ex *Hippocrate, cutis raritas, ventris denſitas.* Hanc alvi ſegnitiem tolerare ſatius exiſtimo, quam illam remediis purgantibus per os ſuſceptis, quæ nonniſi alicujus energiæ deberent eſſe, & alvum denſiorem facerent, curare velle, quando clyſterium uſum naves non agnoſcunt, nec aptam materiam habent. Contumacibus vigiliis obnoxii ſunt nautæ; cum enim illorum vigilantiæ, omnium, qui in navi ſunt, concredita ſit ſalus, vix tempus ſuppetit, quo ſomnum captent, niſi interdum in malacia, cui neque dormientes fidunt, & obverſantem in animo habent. Pruriginoſos quoque corporis affectus, per totum corpus patiuntur, ob ſordes in cute collectas, ex inſenſibili perſpiratu, locus enim, in quo degunt, opportunus non eſt, ut corporis munditiei ſtudeant, ac iis interdum tantum aquæ non ſuppetit, ut manus ac faciem lavent, multo minus induſia, hanc ob cauſam ab inſolenti pediculorum exercitu obſidentur. Cimicum porro in navibus tanta eſt copia, ut ab illorum morſibus cavere non poſſint; tam gravis quoque odor ex hiſce animalculis emanat, ut nauſeam ac vomitum, non ſecus ac nautea facit. Remigibus, qui ut plurimum nudis pedibus incedunt, ulcera in cruribus fiunt, quæ ſqualida & ſicca ſunt, utpote ab humore ſalſuginoſo producta, qualia fieri diximus maritimis piſcatoribus; talis ergo curatio erit adhibenda, qualem diximus præfatis piſcatoribus convenire. Graviſſimis quoque cephalalgiis vexari ſolent, ac præſertim, cum ad Indias Orientales ſive Occidentales, navigationes ſuſcipiant; cum enim a temperatis zonis ad torridam provehuntur, ubi aliud cœlum, alia ſydera, alias etiam umbras, modo dextras, modo ſiniſtras euntes videre neceſſe ſit, cum lineam æquinoctialem prætergrediuntur, magno capitis dolore cruciantur, una cum totius corporis atque animi perturbatione.

Nautæ igitur, & omnes illius operarii, neſcio quo ſub ſydere nati, ad toleranda maris incommoda raro ſolent ſeneſcere; ſicuti qui merent in caſtris. Hæc pauca de nautarum morbis, ac remediis pro hujuſmodi artificum ſolamine dixiſſe ſit ſatis. In hanc rem legendus doctiſſimi *Glauberi* liber, qui *Conſolatio Navigantium* inſcribitur.

De Venatorum Morbis.

CAPUT XI.

Venationem artem antiquiſſimam eſſe, ab ipſis Mundi primordiis repertam, poſt primi Parentis lapſum, ex Sacrorum Codicum teſtimonio ſatis conſtat, memoratur enim *Lamech* magnus venator, & multarum artium inſtitutor, qui *Cain* jaculo, inſcius tamen, occidit. Primis illis temporibus, & forſan etiam ante agrorum culturam, & frugum ſationem, venatum in uſu fuiſſe, pro faciliori victu, cum in multa ruditate, & agreſti vita degerent homines; conditis vero Oppidis, ac Civitatibus, in quibus ſocialem & civilem vitam traducerent, ad oblectamentum traductam eſſe venandi artem, & ſtudium, ſatis perſpectum eſt. Noſtra hac ætate non ita patet cuique venandi libertas, ut priſcis illis temporibus. Principes, & Nobiles Viri, loca quædam feris ſylveſtribus, atque avibus tanquam aſylum conceſſere, ut inibi a venantium plebe ſecuræ degerent, ut ſibi ſolis pro lubitu venari liceret. Inſtitutum meum quod attinet, hic mihi mens eſt de iis Venatoribus ſermonem habere, qui ex hac arte ad ſe, ſuaſque familias alendas, quæ-

ſtum

ſtum aucupantur. Habent Principes inter numeroſas ſervorum familias venatores, & aucupes, quorum unicum munus eſt feras, aves capere, & capturam ad dominos ſuos deferre pro menſarum deliciis. Sunt etiam alii homines liberi, qui hoc ſtudio, toto anno ad venationem incumbunt, ac ad publica Civitatum macella, prædas ſuas deferendo, ab hominibus otioſis, rebus inſolitis veſcēdi cupidis, non exiguum lucrum capiunt, qua in re certe laudandi ſunt, ac ſi interdum multo pretio merces ſuas divendunt, haud quaquam culpandi; incredibile eſt enim, quantum laboris impendant, quantum ſudoris & vigiliarum iis conſtent ea quæ ceperint, illis enim perſæpe evenit, quod tota die laborantes nihil capiant, & quod pejus eſt, ut dum feras captare ſatagunt, ipſi a ferinis morbis capiantur. De iis itaque potiſſimum mihi erit ſermo, ii enim ob artem, quam exercent, ſæpius ægrotant. Ab hoc tamen infortunio Principes & nobiles viri, qui frequentius huic ſtudio ſe addixerint, interdum cavere non poſſunt. Non pauca exſtāt apud Scriptores exempla Principum virorum, qui a feris occiſi fuerint, ſive ex nimio labore graviſſimis morbis correpti obierint. Mirum eſt ſane, quomodo venatio cujuſcunque conditionis homines oblectet, ut nec æſtum, nec algorem, nec defatigationem ſentiant, rerum domeſticarum omnino obliti, pernoctantes etiam ſub dio, ut uxores ſolas cubare ſinant, unde eleganter *Horatius*: *Manet ſub jove frigido Venator, teneræ conjugis immemor.*

Abſit tamen, quod venationis ſtudium, hic improbare intendam, ex ſui natura enim ſalutare eſt, & ad multos morbos chronicos remedii loco, ad præſervationem quoque a graviſſimis morbis, cum ex *Rhaſis* quoque teſtimonio, in peſtilenti conſtitutione, venatores a peſte immunes ſe præſervarint: Cæterum venatio exercitationis genus eſt, quod non unam tantum corporis partem, ſed omnes ſimul exercet, ut ex *Galeno* (a): venatori enim neceſſe eſt deambulare, currere, ſaltare, modo erectum, modo curvum ſtare, vociferari etiam, ſummatim omnes corporis partes exerceri, idque modo veſpertinis horis, modo per noctem, modo per hyemem, ſub cœlo pluvio ventis perflato, corpus male plecti & defatigari neceſſe eſt, ſicque ad varias ægritudines diſponi, quod potiſſimum iis evenit, quibus ars venatoria in quæſtu eſt, cum nullum illis toto anno feriandi tempus ſit conceſſum, tam per æſtatem latrante ſirio, quam per hyemem, cum nix alta jacet, quo tempore, ut ait *Virgilius*, tunc licet:

Gruibus pedicas, & retia ponere Cervis,
Auritoſque ſequi Lepores, & figere Damas,

Venatio antiquitus magis laborioſa erat, quam noſtris hiſce temporibus; venatorem enim oportebat eſſe armatum arcu, pharetra, venabulis, quæ magno erant impedimento, & magnis opus erat lacertis ad arcum tendendum, modo ſclopetis, ut plurimum res agitur, non ſolum in venatione, & aucupio, ſed etiam in piſcatu, cum neque piſces in aquis degentes a pulveris pyrii vi fulminea ſint ſecuri.

Cum itaque venatio certum moderamen habere non poſſit, in iis qui ſe huic arti addixere, ut in illa non ſecus ac alii artifices urbani alimentum ſuſcipiant, variis morborum generibus conflictari ſolent, juxta anni tempora, ut plurimum tamen acutis morbis, ſic per æſtatem, febribus ardentibus, cholera ſicca, dyſenteriis corripi conſueverunt,ললbilioſis humoribus a ſolaribus radiis ad ſummam acredinem exaltatis, nec non a ſitis & inediæ tolerantia, aliiſque erroribus. Hyeme vero ob frigoris vehementiam, & facilem pororum cutis conſtipationem, poſt aliquot

(a) 2. de Tuen. Val.

quot ſudatiunculas, in morbos pectoris incidunt, uti pleuritides, peripneumonias. Cephalalgiis quoque graviſſimis male pleċtuntur, caput enim illud eſt, quod præ cæteris corporis partibus caloris, & frigoris injuriis magis eſt expoſitum. Herniis etiam interdum obnoxii ſunt, ob ſaltus & motus inconditos, dum feras feċtantur.

Qualis curatio hiſce morbis ſit adhibenda, cuique perito *Medico Practico* ſatis eſt perſpectum. Cui ergo contigerit hujuſmodi venatorum curam ſuſcipere, præ oculis potiſſimum habenda erit hæc animadverſio, quod vires in hujuſmodi ægrotantibus debiles ſint ab exhauſtu, non autem ab humorum pravæ naturæ copia, adeo ut in uſu magnorum remediorum caute ſit procedendum, non enim tam facile ſuſtinent repetitas phlebotomias, neque validas purgationes, longe enim differunt exerciti in venatione, ab habitu exercitatorum, de quibus *Hippocrates*; venatus enim non eſt hujuſmodi exercitatio, quæ corpus augeat, ſed potius exſolvat, ut ſuis etiam canibus venaticis ſimiles reddantur; idcirco *Galenus* venatores ajebat, oportere eſſe duros & rigidos, neque pariter nimia diæta eſſe macerandos, ne vires magis atterantur; neceſſe eſt enim, ut qui huic arti ſe dederint, robuſtæ ſint conſtitutionis, alioquin cito fatiſcunt, & variis morbis corripiuntur. Locus inſignis eſt apud *Hippocratem* (a) his verbis: *Eunuchus ex venatione & diſcurſu, hydropicus factus eſt*; Ars certe venatoria propria non eſt Eunuchorum & Spadonum, ſed eorum qui ſint duro de robore nati. Caute itaque ſunt tractandi, ac potiſſimum ad humorum attemperationem eſt incumbendum, diaphoreſi ad cutem illos diſponendo, cum enim ſudationem habeant familiarem, ubi ex acuto morbo decumbunt; promptius iis ſuccurretur per remedia diaphoretica, quam alterius generis. Antiquiores in uſu habebant balnea, ſed noſtra hac ætate illorum uſus obſolevit; ſi tamen febris a ſuſcepto frigore, & pororum cutis conſtipatione ortum habuerit; balneum aquæ dulcis in uſum revocari poſſet. Ubi vero acutus morbus in chronicum migrarit, & præſertim in febres, ſeu quartanas, ſeu alterius generis, neglectis remediis, quæ ad obſtructiones tollendas in uſu eſſe ſolent, neglecto etiam Chinæ Chinæ uſu, ablegandi ſunt venatores ad ſolitum ſuum miniſterium, quod moderate exercitum, illis remedio eſſe poterit; ut unde ſalutem amiſerant, eam feliciter redimant.

Quod de feras inſectantibus diximus; hoc idem de aucupibus dictum volo; hi enim licet minus patiantur, totos dies per agros & nemora vagantes, aves quæritando, ex nimio labore, & laſſitudine, ſudatione interdum, veſpertinis horis poſtea interrupta, febres tertianas & quartanas per Autumnum ſibi comparant, quo tempore avium captura felicior & uberior eſſe conſuevit; ſicuti enim qui Octobris menſe retibus utuntur, ad alaudas & qualeas captandas (quod aucupii genus apud nos familiare eſt, dum aucupes matutinis horis qualeas, quæ in harundinetum ſe condiderint, blande ſollicitant, ut in naſſam ſe recondant) non raro acutis morbis affici ſolent. Gravius autem periclitantur, qui ad aves aquaticas captandas incumbunt, ut in vallibus ac in ſtagnis, rigenti hyeme, dies ac noctes in parvis cymbis degant, non pauci enim ex iis, ob tetros halitus, & cœlum humidum, malignas febres & malos habitus, ac perſæpe hydropiſim contrahunt.

(a) 7. Epid. n. 5.

De

De Saponariorum Morbis.

CAPUT XII.

SAponem apud veteres in uſu fuiſſe ad veſtes laneas, & lineas emaculandas, ex Scriptorum monumentis ſatis conſtat. Hoc inventum *Gallorum,* quæ Natio elegantiæ & nitori ſemper ſtuduit, *Plinius* in *Hiſtoria Naturali* (a) fuiſſe tradit, hæc ſunt illius verba. *Gallorum hoc inventum rutilandis capillis ex ſevo & cinere. Optimus fagino & caprino, duobus modis, ſpiſſus ac liquidus, uterque apud Germanos majore in uſu viris, quam fœminis. Galenus* de *ſimplicibus medicamentis*, aliiſque in locis ſaponis mentionem habet, quem ait componi ex calce, lixivio, ac ſevo hircino, vel bubulo, vel caprino, vimque ſordes abſtergendi habere. Ex quibus verbis ſatis liquet, inter ſaponem veterum, & noſtrorum temporum magnam eſſe cognationem; Veteres enim lixivio ex calce & cineribus, ſevum variorum animalium permiſcebant, noſtra hac ætate ſolum oleum. Sapo venetus præ cæteris maxime commendatur, & magna in copia ad longinquas regiones defertur. Longum eſſet modum referre, quo Venetiis fiat ſapo, certe opus iſtud artificioſum eſt, plus quam quis credat, nec minus laborioſum. Tria ſunt ergo ex quibus ſapo componitur, calx viva, cinis, & oleum; calcem habent ex vicinis montibus recentem, & melioris notæ, cinerem valde longe petunt, vel ex *Hiſpania*, vel *Alexandria Ægypti*, præferunt tamen Operarii eum cinerem, qui ab Hiſpania in globos congeſtus Venetias defertur. Ex quibus vero plantis parentur iſti cineres, neſcire potui, facile tamen crediderim, ex iis fieri, quæ in oris maritimis naſcantur. Primo itaque calcem aqua communi diluunt, ac bene ſubigunt, interdum etiam aqua marina in defectu aquæ dulcis; huic calci ſic dilutæ, cinerem ſub mola prius contritum miſcent, novam aquam addendo, ſi opus ſit, eo modo, ut tota maſſa ſit granuloſa, & aliquam ſoliditatem habeat. Hanc in foveas quaſdam ad id opus factas reponunt, ſupra quam aquam coniiciunt, quæ paulatim ex hac mixtura acres particulas combibens, per quoſdam canales deſcendit in alias foveas, ſicque repetunt operationem, eandem aquam prædictæ mixturæ reaffundendo, donec aquam fortem acrem obtineant, aquæ ſtygiæ ad inſtar. Ubi ergo aquam iſtam, quantum ſibi neceſſe eſt, pararint, Operarii certam illius portionem in amplis cadis æneis reponunt, ſpatium relinquendo vacuum, in prædicto cado. Magno igitur igne ſubdito, aquam illam excoquunt per diem integrum, cui poſtea oleum olivarum remiſcent, ea proportione, ut oleum ad aquam fortem ſe habeat, ut unum cum dimidio ad octo, ſi oleum recens & perfectum, ſi vetus, aliquanto plus, igne poſtea lentiori finunt ebullire hanc novam mixturam, & ſingulis ſex horis, exitum in alios cados, non tamen tota ex parte permittunt, & priori cado rurſus novam aquam fortem affundunt, ſicque operationem repetendo, ſingulis ſex horis attente obſervant, quando materia incipiat craſſeſcere, illam enim e ſuis vaſis extrahunt, & ſuper areas effundunt in loco aperto, quo pacto tota maſſa concreſcit, ac ſerra in varia fruſta diſſecatur. Hæc eſt ſaponis Veneti ſatis celebris per Europam fabrica.

Operarii ex materia quam tractant nullum ſentiunt incommodum, licet enim per inſpirationem aerem hauriant acribus illis

(a) Lib. 28. cap. 12.

illis particulis ſaturatum, quibus oppletum eſt illorum ergaſterium, nullum in pectore, nec alia parte experiuntur incommodum, ſani enim, & robuſti & bene colorati degunt in hujuſmodi officinis; ſolum qui ſine calceamentis incedunt, iis excoriantur pedes, & aliæ partes, ſi forte illas aqua fortis pertingat. Totum incommodum, quod hiſce operariis contingit, ex nimio labore, diu noctuque, ac nimio calore, ob ignem fere perpetuum in hiſce officinis provenit, ex quibus interdum iis neceſſe eſt pedem efferre ad aerem frigidum, & recentem captandum. Cum ergo iſti operarii æſtivis veſtibus, vel media hyeme induti, aeri frigido ſe exponunt, facili negotio magnis conſtipationibus correpti, in acutas febres, & pectoris morbos, uti pleuritides, peripneumonias incidunt. His accedunt errores in diæta, nam ex ſuis officinis aridi, & exuſti, tabernas vinarias adeunt, ubi multo mero ſe invitant & proluunt. In hoc opificio, nullam aliam iis ſuggerere poſſum cautionem, quam juſtam laboris moderationem in ſuis officinis, & cum ex loco adeo calido, plus quam hypocauſtum illis exire neceſſe eſt, hyeme præſertim, veſtibus bene palliolati, & capite bene obtecto. Cum autem acutis febribus actu tenentur, prompta, & repetita ſanguinis miſſione iis ſuccurrendum, iiſque remediis, quibus curantur febres ardentes.

Ex hoc ſaponis opificio, ſatis commode explicari poteſt, qualis ſit natura medicamentorum, quæ dicuntur habere vim ſaponariam, h.e. abſterſivam ſordium humani corporis; vis enim hujuſmodi potiſſimum conſiſtit in partibus alkalicis, & lixivialibus, ſed oleoſæ ſubſtantiæ mixtura temperatis; ſicuti enim in ſapone aquæ forti oleum permiſcetur, ad caſtigandam illius acrimoniam ne lædat, & arrodat, ita etiam in medicamentis vi ſaponaria præditis, ſapiens natura permixtam voluit oleoſam materiam, pro attemperatione, ut mitius operarentur. Herba ſaponaria dicta, quia macerata ritu ſaponis ſpumam præfert, tale temperamentum particularum acrium, & pinguium habere dicitur, ac vi pollere inquinamenta gallici morbi abſtergendi, ſive ſola, ſive cum aliis ejuſdem naturæ remediis decocta; ſic Guajacum potiſſimum celticæ luis alexipharmacum, non parvam poſſidet acrimoniam, nec modicam continet oleoſitatem. Oleum itaque illud eſt, quod ſua lenitate nimiam acrimoniam temperat, & ſpicula infringit, recte propterea dicitur, utramque acrimoniam corrigere, tam alkalinam & lixivialem, quam acidam. *Hippocrates* (a) in affectione cholerica, præ cæteris remediis oleum commendat. *Propina*, inquit ille, *oleum ut quieſcat, & ut venter ſubducatur.* Non minus quoque eam temperat acrimoniam, quæ pendet ab acido, cujus rei exemplum habemus in ſulphure, in quo magna latet aciditas, quæ tamen non percipitur, ſed obſcuratur ab illo pingui, & inflammabili, quod ineſt ſulphuri. Oleum ergo, olivæ productum, nulla cum re bellum gerit, ſed omnibus bonitatem ſuam large diffuſivam communicat, bonum enim non eſt, ut dici ſolet, quod diffundi non vult.

DE

(a) 4. Acut.

DE

VIRGINUM VESTALIUM VALETUDINE TUENDA

DISSERTATIO.

SI Monachos, alioſque religioſos cœtus, quos habeant ſingulæ Civitates, ſacram in terris militiam dicimus, Monialium quoque vitam ſuis in clauſtris, ſpeciem quandam militiæ licebit dicere, quæ ſtativis veluti in caſtris firmo pede, adverſus hoſtes humani generis fortiter pugnare novit, & vincere. Militiam hujuſmodi nullæ gentes nec ethnici, nec judaici cultus novere unquam, nec cogitarunt quidem, utpote ſolius fœcunditatis amantes, & ſtudioſæ; ſoli enim Chriſtianæ Religioni, cujus caput eſt Chriſtus, unus e Virgine Parente natus, flos ipſe virginum, ſervanda erat hæc gloria, & ornamentum. Habuit quidem olim Roma Virgines, quas ſacras, & a ſua Dea *Veſtales* vocabant, quæ nimirum Veſtæ ſacra curarent, illius ignis æterni cuſtodes. Quatuor ab initio, ac demum ad ſenarium numerum auctæ degebant *in phano Deæ*, a cujus aditu nemo arcebatur interdiu, ſed ibi pernoctare fas erat viro nemini. En umbra quidem noſtrarum virginum, ſed quantum illæ noſtris diſſimiles; iis præſcripta erant pudicitiæ tempora, nam poſt exactos annos triginta in miniſterio *Veſtæ*, ignes perpetuos ſervandi, licebat nubere, atque ut ait *Prudentius*, *transferre emeritas ad fulcra jugalia rugas*. Noſtrarum vero virginum, dicam potius Viraginum, ſingulis in Urbibus numeroſæ ſunt legiones, quæ virginitatem, quam *Deo* voverunt, perpetuam, & illibatam præſtant. Sicuti autem virorum militiæ, cum ad expeditionem aliquam proficiſcitur, ſuos *Medicos* habere mos eſt, cum magni interſit milites bene valere, & rite curari, ita æquum eſt Monialibus præſto eſſe doctos, & peritos *Medicos*, qui illarum incolumitati quantum licet proſpiciant. Mens quidem erat de morbis Monialium, & curatione diſſerere, ſed ſatius duxi, diſſertationem hanc de illarum tuenda valetudine præmittere, longe glorioſius eſſe exiſtimans a morbis præſervare, quam eoſdem curare.

Medicus itaque huic miniſterio addictus, quem peritum, prudentem, honeſtiſque moribus præditum eſſe oportet, primum debet advertere, qualis ſit conditio aeris, in quo poſitum ſit monaſterium, nam ſi in loco ſalubri, non magnum negotium illi erit Monialium valetudinem tueri, non ita vero ſi in loco inſalubri fuerit; aer enim in quo degimus, & quem inſpiramus, magnam habet in noſtris corporibus poteſtatem; perſæpe enim evenit, ut monaſteria in gratiam amplitudinis hortorum, & Monialium oblectamentum, ſint quidem bene ſtructa, ſed male poſita, nempe prope muros, & foveas Civitatis, ad quæ loca omnes ſordes confluunt. Sic apud muros quotannis majorem ægrotantium numerum, & graviores eſſe morbos obſervare eſt, quam in locis interioribus, qualis obſervatio eſt *Hippocratis* in Libris Epid. in hiſtoria illius, qui decumbebat prope muros; hoc idem quoque in hiſce monaſteriis obſervavi, nam ſi in frequentioribus locis Civitatis fuerint, licet ſine hortis, & ſpatioſis ambulacris feliciori fruuntur valetudine, quam ea, quæ hujuſmodi habent delicias, ſed pa-

rum ſalubres. *Medicum* ergo attentum eſſe oportet, ut ea, quæ aerem inquinare poſſunt, quantum licet avertat, Moniales monendo, ut ab iis ventis caveant, qui ab ea parte, ubi ſunt foveæ, ſpirant, ac ne ingentes fimi acervos in hortis ſuis congerant, ſed potius curent exterius emi, neque recentes, ſed veteres, ne dum hortos ſaturare volunt, aerem pravis halitibus inquinent; quam ob cauſam *Heſiodus*, uti jam ſuperius diximus, cum de morbis agricolarum ageretur, ſtercorationem agrorum damnabat, conſultum magis volens ſalubritati, quam fertilitati. A deambulatione in ſuis hortis matutinis, & veſpertinis horis cavere debent, ne illarum graventur capita, ſummatim totius monaſterii munditics procuranda, ut aer quantum licet purus ſervetur.

In omnibus fere monaſteriis obſervavi quatuor, vel quinque ſues nutriri ſolere, ut ſalſamenta, pernas, lucanicas, laridos, multaque alia conficiant; quæ animalia, licet intra quædam ſepta contineantur, fieri tamen nequit, quin aeris puritati multum officiant, dum etenim ſuilla identidem purgare neceſſe eſt, per æſtatem præcipue, non parva mephitis totum monaſterium infeſtat, neque ſuaderi poſſunt, ut conſuetudinem hanc abiiciant, licet ſi expenſi ratio habeatur in alendis his animalibus, non tam magnum ſit emolumentum, ut ipſæ putant; quando igitur iis ſic placet; quanta poſſunt diligentia efficiant, ut quam minime aeris puritas lædatur.

Quoad alimenta humano generi communia, panis primas tenet, hac de re non habeo quod dicam, omnia etenim monaſteria optimo pane, ac ut plurimum recenti utuntur, ab iiſdem bene laborato, ut nihil ſit, quod hac in re deſideretur, non ita vero de potu, h. e. vino; vina etenim Monialium, ut plurimum ſunt de illorum natura, quæ ad æſtatem male ſe habent, ubi enim Procyonis, & veſani leonis calores perſenſerint, evanida fiunt, & pendula. Infortunium hoc illis quotannis contingere obſervavi, nam cum a principio multa aqua fuerint diluta, tum ut minus lædant, tum ut cuncta dolia, quæ exſtant, impleantur, non poſſunt poſtea æſtatis fervorem diu ſuſtinere. Aliud quoque malum accedit, ut quam primum ex uvis immaturis vina recentia conficiant, acria, & acidula, quæ ubi ad paucos dies ebullierint, in uſum veniunt, unde ſtomachi dolores, & flatulentiæ ortum habent. Ad incommodum iſtud vitandum, hujuſmodi tempore, vina ſibi parent ex paſſulis, & aqua pura ad ſolem excocta, paſſulæ enim vinum concentratum dicuntur, ſive ſi vinum hujuſmodi non placeat, vinum vetus a ſuis affinibus, & amicis ſibi procurent; vinum enim recens, qualecunque ſit, ſtomacho ſemper infenſum eſt, atque ubi vini veteris copia haberi poſſit, a novo abſtinendum; *Nemo vinum vetus habens, ſtatim vult novum*, ajebat *Servator noſter* apud *Lucam*. Monere item ſoleo monaſterii Rectricem, ut pro communi uſu vina recentia, ſed non multa aqua diluta percolari jubeat, ſicque percolata in doliis ad uſum reponat; vinum enim rite percolatum, ac a tartaro & fæcibus depuratum, id proprietatis habet, ut in doliis nunquam effervefcat, ubi cætera vina ad menſes integros in doliis ſolent ebullire. Habent id etiam vina percolata, ut nunquam marceant, & pendula fiant, ſed ſolum ob nimios æſtus aceſcant. Conſultius tamen fore crediderim, tum pro Monialium valetudine, tum pro re Monaſterii, ſi ii, quibus demandata eſt cura cellæ vinariæ, meraciora vina pararent, ſuo tempore pro æſtivis menſibus, quæ poſtea lympha diluerent, cum iis uterentur, uti multis in locis fieri aſſolet; ſic enim ſecurius Moniales valerent, & Pharmacopolæ monaſterii peculatum minus exhaurirent. Scio equidem in quibuſdam monaſteriis, ad vina præſervanda ne vappeſcant, alumen, ad portionem quandam pro qualibet vini menſura ſolere miſceri,

ſed

ſed cum vina hujuſmodi vim adſtringendi, & obſtruendi poſſideant, pro bona valetudine commendare nequeo.

Quoad cetera alimenta, cum varia ſint Monialium inſtituta, aliæ piſculentam vitam degant, aliæ carnibus utantur, & omnibus cibis, qui ſecularibus etiam in uſum veniunt, cumque diverſæ ſint ætates, habitudines, temperamenta, non niſi generalia documenta poſſunt præſcribi; in omnibus tamen tanquam regula Polycleti, primas tenebit juſta moderatio. Iis quæ carnibus abſtinent, ac ſolis piſcibus, ac oleribus veſcuntur, lubrica ſolet eſſe valetudo: *Imbecilliora cibaria brevem vitam habent*, ſcripſit *Hippocrates*, hoc eſt alimenta parum vitalia, & facile corruptibilia. Panem oportere ad piſces, & olera quadruplum eſſe, aiebat Marſ. *Ficinus* de Studioſorum valetudine tuenda. Legumina omnia flatuoſa ſunt, & ſuccos non niſi melancholicos præſtant, qui bonæ valetudini ex ſua natura adverſi ſunt. De leguminibus locus eſt apud *Hippocratem* in libro de ratione victus in acutis, ubi ait, omnia legumina eſſe flatuoſa, cruda, elixa, frixa, non ita vero viridia. Rationem reddit *Martianus*, quare legumina macerata, & viridia ſint minus noxia, quam ſicca, cum vulgaris opinio ſit legumina viridia pejoris eſſe notæ, quam ſicca, quia nempe ubicunque ſiccum prævalet humido, materia flatuum generatur, nequaquam vero ubi humidum prævalet ſicco, quod in leguminibus viridibus, & maceratis contingit. Ut ergo minus lædant legumina, oportebit, ut quantum fieri poſſit ſint macerata aquæ lixivialis beneficio. Solent ulterius præter flatulentiam, ſomnos valde turbulentos efficere, & aphrodiſiacas ideas mente excitare, unde in adagium ceſſit *Pythagoricum* illud, *A fabis abſtineto*. Hanc ob cauſam *D. Hieronymus* Monachos ſuos corpora jejuniis caſtigantes, ut caſtimoniam ſervarent, monebat ut quantum poſſent a leguminum eſu abſtinerent, ac oleribus potius uterentur; quod idem repetit in Epiſtola ad *Furiam* de viduitate ſervanda, & in alia Epiſtola ad *Demetriadem* de ſervanda virginitate.

Si vero ſint ex iis, quæ non tam ſeveræ diſciplinæ ſe addixerint, ſed carnibus utantur, laudantur primo vervecinæ, ut quæ facile perſpirent, ex obſervatione *Sanctorii* noſtri, in Lib. de ſtat. med. poſtmodum vitulinæ, & quas habemus ex gallinaceo genere, columbis, avibus montanis, ſi ipſis ex ære proprio ſuppetat commoditas. Carnes bubulæ, ſuillæ, leporinæ, coctu difficiles ſunt & craſſos ſuccos generant. Mutinæ exſtat monaſterium inſigne Virginum, quas *Saleſianas* a *D. Franciſco de Sales* vocant, quod ex munificentia Sereniſſimæ *Duciſſæ Lauræ* fuit fabrefactum, & multis latifundiis dotatum, quæ Moniales nulla alia utuntur carne, quam vitulina, in hunc finem, ut quantum poſſunt bene valeant, & cum animi hilaritate *Deo* ſerviant. Bonum eſt autem Monialibus ſanguinem ſpirituoſum eſſe, & per ſua vaſa fluxilem ſemper quidem, ea præſertim ætate, qua talem eſſe oportet.

Non ſum neſcius inſtitutis ſuis, & legibus obſtrictas eſſe, ut frequentibus jejuniis corpora ſua caſtigent, ſed in hac re quoque locum habet celebre illud μηδὲν ἄγαν, hoc eſt, ne quid nimis; perſæpe enim Monialium multæ, ſeverioris diſciplinæ ſtudioſæ, ſe ipſas conficiunt, & in ipſo juventæ flore ſanguine & viribus exhauſtæ, non ſolum valetudinariæ, ſed etiam morboſæ fiunt, atque moroſæ cæteris Monialibus, & *Medicis*, a quibus prompta remedia exigunt. Hic referre lubet, quæ de Virginum jejuniis refert *D. Hieronymus* in laudata Epiſtola ad *Demetriadem*. *Sic debes jejunare, ut non palpites, & reſpirare vix poſſis, & comitum tuarum vel porteris, vel traharis manibus, ſed ut fracto corporis appetitu, nec in lectione, nec in pſalmis, nec in vigiliis ſolito quid minus facias: Jejunium non perfecta virtus, ſed cæterarum virtutum fundamentum eſt, & ſanctificatio, atque pudicitia.* Par-

cus

eus cibus, venter ſemper eſuriens triduanis jejuniis præfertur.

Nihil porro eſt, quod bonam Monialium valetudinem magis infirmet, quam quod ſi eo beneficio gaudere non poſſint, quod ex ſomno juſto & naturali obtinetur. Etenim cum Monialibus, ut plurimum mos ſit, ſomnum in amplo, & longo conclavi, quod dormitorium vocant, capere, unaquæque in ſuo cubili, quamvis juſtum tempus illis ex monaſterii inſtituto ſit deſtinatum, nequeunt tamen per totum illud tempus ſomno indulgere; ſiquidem cum omnes ſimul eodem in loco concluſæ ſint, ex iis aliæ tuſſiant, aliæ ſuſpirent, aliæ altum ſtertant, aliæ ſomnient, & obloquantur, graves patiuntur interdum vigilias, & cum matutinis horis ſuavius dormiunt, ad ſonum campanæ ſurgendum e lecto, & templum adeundum. Præter vigilias aliud quoque accedit incommodum, quod non admodum bonus odor iis in locis, ubi tot virgines ſimul dormiunt, perſentiatur, in quem ſiquis mane pedem immittat, nares ſibi percelli ſentiat, quod Moniales, licet aſſuetæ ingratum habent, qualem odorem vocant *dormiticio*. *Hippocrates* in libris epidemiorum ſomnum laudabat in frigore cooperto, in amplo ſcilicet conclavi, ſed ſtragulis eſſe bene coopertum, ne ſomnus a frigore perturbetur, aer enim, qui per os inſpiratur, purgatior eſt, qua de re alibi diximus.

Longe placidiorem ſomnum capiunt hæ Moniales, quæ ſingulæ ſuam cellulam habent, hyeme præſertim, placidius enim dormiunt, & permiſſum illis tempus ad quietem implent, non ita vero æſtate. Aliud quoque incommodum vitare non poſſunt, nimirum quin aerem inquinatum ab halitibus, qui jugiter a corpore exſpirant, per os, nares reſorbeant. Ad hujusmodi incommodum quantum licet vitandum, iis ſuaſor ſum, ut dormitorii valvas, non ſolum æſtate, ſed etiam hyeme modice apertas relinquant, ad aerem recentandum, ut inter internum, & externum aliquod ſit commercium; ſi quæ vero ſint, quæ ſibi non ſatis noctu ſomnum captaſſe videantur, æſtate præſertim, quo tempore breviores ſunt noctes, ſomno diurno, ad aliquam horam ſupplendum ante cibum ex *Celſi* monitu. *Longis diebus meridiari potius ante cibum utile eſt, ſin minus, poſt eum, hyeme potiſſimum totis noctibus conquieſcere.*

At ſi non tam facile eſt ſacris hiſce Virginibus iis beneficiis gaudere, quæ præſtat ſomnus, perfacile quidem eſſet ea conſequi, quæ laudabilis corporis exercitatio conferre poſſet. Si qualis ſit Monialium vita, contemplemur, eam ut plurimum ſedentariam eſſe deprehendemus, dum in ſuis ergaſteriis inter artes minervæ delicatiores, vel acu pingendo, ſive quid aliud ſimile efficiendo, ſive in templis canendo, meditando majorem diei partem traducunt, atque hoc eſt, quod illas, nec diu, nec bene valere ſinit. At dicent ipſæ, canere & pſallere exercitii genus eſſe, cui non erant aſſuetæ, cum propriis in domibus apud ſuos parentes degerent. Non negarim equidem, quin cantus & pſalmodia inter exercitia locum habeant, ſed dico hæc non ſufficere, niſi totum corpus quoque convenienti motu exerceatur. Verum exercitium appellabat *Plato*, in quo motus ſit in ſeipſo & ex ſemetipſo: Lectio ſola & cantus pulmones exercent, non totum corpus. Urgebunt ipſæ, ſingulis diebus, matutinis horis, antemeridianis, veſpertinis quoque etiam per noctem, toto corpore exerceri ad campanas in motum ciendas, quod non tam leve exercitii genus eſt, ut totum corpus non incaleſcat, ac interdum ſudore non diffluat. Hujuſmodi exercitationem improbare non audeo, niſi totam viciniam cogerent ad multa mala illis imprecanda. Memini me non ſemel curaſſe juvenculas Moniales, graviſſimis deſtillationibus detentas, cum media hyeme noctu etiam ad multas horas, in

tur-

turris ſummitate, ad ſonum campanæ totis viribus incumberent, ad aliquem diem feſtum prænunciandum, ac præſertim ubi aliqua puella ſit velanda. Ego certe non ſatis admiror, quomodo cunctis Monialibus in omnibus fere civitatibus tam gratum ſit hoc aurium tormentum. Non deſunt alia exercitia, in quibus totum corpus, & ſingulæ partes corporis exerceantur, veluti manus, pedes, quale eſt opus textorium; at nullam textrinam in Monaſteriis mihi unquam videre obtigit, ſi quid autem eſt, quod ab obſtructionibus naturalium viſcerum præſervet, ac ſi adſint, eas facile expediat, maxima eſt ars texendi, ubi totum corpus in exercitio eſt, numquam certe robuſtiores & coloratiores ſolent eſſe mulieres, quam textrices. *Mulierem fortem quis inveniet, quæſivit linum, & lanam, & operata eſt conſilio manuum ſuarum*, ſic ex *Sacris Literis* habemus. Olim quidem Virginibus Monialibus licebat identidem e ſuis monaſteriis pedem efferre, nunquam tamen ſolis, ac ad ſolennes ſupplicationes per civitatem, ut ſolent alii religioſi cœtus, longo ordine procedere, quod iis ſane non modico erat beneficio, ad juſtam corporis exercitationem; at quoniã *Bonifacio VIII.* P.M. ſatius viſum eſt, eas eſſe ſuis in monaſteriis concluſas, ut cœlo potius, quam mundo ſpectaculo eſſent, modo neceſſe eſt, ut aliis laborioſis operibus ſuppleant, nec quæ magis laborioſa ſunt, ſervis ſuis, quas Converſas vocant, ac ut plurimum de ruſticana gente, relinquãt, ne poſtea, ubi illas vident robuſtas, & bene coloratas, illarum felicitati invideant. In quibuſdã civitatibus obſervavi, monaſteria quædam eſſe, quæ ſervas non habeant, ſed moniales omnes ejuſdem eſſe ſortis, quæ ſibi quæ neceſſaria ſunt procurent. Præſtat igitur virgines veſtales operoſas eſſe, non ſolis manibus circa opera levidenſis texturæ, ſed toto corpore, ſi illis cordi eſt bona valetudo. Sic ea quæ a *Medicis* de excretis, & retentis paſſim dicuntur, a moderato corporis exercitio, tanquam fructus a radice promanant; ubi enim ea quæ excernenda erant fuerint excreta, natura facilius retinet, quod ad corporis alimoniam eſt neceſſarium.

Si vero ad ſanitatis tutelam adeo conferunt moderatæ corporis motiones, non minus quoque conferet compoſitos eſſe animi motus; tanta ſiquidem lege conſortii ſociantur anima & corpus, ut ad invicem bona, & mala ſibi communicent. Quam graves turbas in humanis corporibus, ac præſertim in maſſa ſanguinea excitent animi pathemata, veluti ira, timor, gaudium, aliæque paſſiones, ſi modum excedant, ſatis olim oſtendit doctiſſimus *Chambræus* in libro, quem de paſſionum characteribus inſcripſit; ubi notas, & colores deſcribit, quos quæque paſſio in ipſo vultu depingit, unde quis poſſit conjicere, quam graves motus intus efficiant, in fœmineo præſertim ſexu. Non ſemel mihi obſervare obtigit, ob ſubitam animi paſſionem, in mulieribus, temporis fere momento, tantam ad interna contractionem fieri, ut ea ſupprimerentur, quæ in pleno erant fluore. Caveant ergo quantum poſſunt Sacræ Virgines ab animi paſſionibus, ira præſertim, & quam propere anguem, ut dici ſolet, in ovo ſuffocent. Nolim tamen, ut apathiam ſibi procurent, ut olim quidam *Philoſophi*, hoc enim generoſas Virgines dedecet, habent ſiquidem ſuum uſum paſſiones, ſi quis recte illis uti velit. Satis ſit, ſi illas regere didicerint.

Animum rege, qui niſi ſervit
Imperat, hunc frænis, hunc tu compeſce catena.

Quoniam vero quærere quis poſſet, num pro tuenda Monialium valetudine, ſatis ſint ſola præcepta, & recta vivendi ratio, an etiam in uſum revocari poſſint remedia, reſponderem, quod cum ſanitas multam habeat latitudinem, poſſint etiam ſuis temporibus ad præſervationẽ uſurpari medicamenta. *Quibus convenit venæ ſectio, vel purgatio, hos vere purgare, vel venam ſecare oportet*, ajebat *Hippocrates*.

No-

Notanda eſt autem particula illa disjunctiva, non enim præcipit *Hippocrates*, ut ſemper duo hæc magna remedia, ut apud nonnullos mos eſt, in uſum veniant, qui piaculum putant venam ſecare, niſi aliquod purgans fuerit præmiſſum; ſunt enim quædam, quibus convenit ſola venæ ſectio, ubi nimirum plenior ſit habitus, aliæ quibus ſola purgatio, cum ad cacochymiam vergunt, ſunt etiam quibus utrumque convenit. Non ſolum autem vere, ſed etiam autumno inſtitui poterunt hujusmodi remedia, ac præſertim purgationes, ad ea errata corrigenda, quæ æſtate commiſſa fuerint, in eſu voluptuoſo fructuum, qui ſub ora, & opora matureſcunt.

Paucas haſce *cautiones Medicas*, cum alia permulta dici poſſent, Virginibus Veſtalibus lubuit proponere pro illarum bona valetudine, ut alacrius perſtent in eo quod tam generoſe ſuſceperunt inſtituto. Grande mehercle eſt opus, duro cuique martyrio comparandum, Virginem puellam ad perpetuam caſtitatem cuſtodiendã voto ſe obſtringere, nam uti eleganter *D. Hieronymus*: *Contra naturam, imo ultra naturam eſt, non exercere ad quod nata ſit; interficere in ſe radicem ſuam, & ſola Virginitatis poma decerpere.*

BER-

BERNARDINI RAMAZZINI

Medicinæ Profeſſoris Primarii, &c.

DE PRINCIPUM VALETUDINE TUENDA;

COMMENTATIO

SERENISSIMO PRINCIPI FRANCISCO ESTENSI

DICATA.

PRINCEPS SERENISSIME,

C*UM duobus ab hinc annis mihi Mutinæ commoranti datum fuerit, ut SERENISSIMÆ CELSITUDINI TUÆ humillima obſequia mea coram præſtarem, atque ut eodem tempore generoſam Tuam Indolem, qua glorioſiſſimum, tum Pace, tum Bello, Avum Tuum FRANCISCUM PRIMUM plane refers, admirari poſſem, magna me inceſſit cupido, ut aliquo literario munere Nomini Tuo primus omnium litarem. Ægre quidem tuli, quod nihil paratum haberem, neque ob improſperam valetudinem, quæ lateri meo comes individua hæret, quidquam tam cito moliri poſſem, quod Te dignum cenſerem. Hæſit tamen menti meæ votum iſtud, nec levi ſollicitudine torqueri me ſenſi, quod argumentum non ſuppeteret quale optabam, quod nimirum non minus novitatis, quam utilitatis contineret, &* Prin*cipibus ad* Populorum *regimen natis magis proprium eſſet, quam cæteris. Favit tãdem votis meis Fortuna, dum enim libros meos, ut fieri ſolet, excuterem, occurrit liber Marſilii Ficini* de Studioſorum Sanitate tuenda, *tum mihi ſub manibus naſci viſum eſt argumentum, quod quærebam; hoc eſt ut Tractatum* de Principum Valetudine tuenda *conſcriberem. Profecto ſi recte advertamus, nullius hominum generis magis lubrica eſt valetudo, quam* Principum, *ac eorum præcipue, apud quos ſumma eſt poteſtas, varias quidem ob cauſas, ſed potiſſimum ob vitam minus ſobrio traductam; illis enim inter delicias, & opiparas menſas enutritis, non tam facile eſt, uti privatis hominibus, eam vitæ ſobrietatem, ac tenorem ſervare, qui ſanitatem cum longævitate pollicetur. Quot ſervi pro piſcatu, pro venatu, & peregrinis aucupiis, quam ingens Coquorũ turba diu noctuque inſudet, ut cibaria elementa per omnia quæſita coquat, atque inexplicabilibus mixturis condiat, ut menſæ regali pompa inſtructæ appareant, nemo non novit. Quis autem in tanta epularum varietate, elegantia, ac inter tot laguentis appetitus incitamenta; ac præcipue ubi magnus aliquis Princeps hoſpitio ſit excipiendus, uti perſæpe in Aula Eſtenſi evenit, quæ omnium hoſpitaliſſima eſt, quis inquam ſobrietatis*

tam ſeverus ſit cuſtos, ut ſibi temperet, ne de ſingulis aliquid delibet? Nō minus autem obſtructionum nutricula eſt, ciborum in modica licet quantitate aſſumptorum diverſitas, quam cibi ſimplicis ſaturatio; fieri enim nequit, ut edulia diverſæ non ſolum, ſed contrariæ indolis, in unam formam coeant, & ingentes turbas in ſtomacho non excitent. Hinc nihil frequentius, quam videre Principes, *licet antea boni habitus, aut valetudinarios degere, aut præpropere, ob vitam nimis lautam, & minus quam par eſt exercitatam occumbere; ſic peculiares quoſdam morbos in Aulis hoſpitium ſibi delegiſſe intuemur, uti Colicam, Nephritidem,* Podagram *præcipue, cui volupe eſt auratis ſub tectis, & in cubilibus purpura inſtratis molliter cubare. Habes quidem,* PRINCEPS SERENISSIME, *præ oculis magnum Temperantiæ, & omnium Virtutum Exemplar, SERENISSIMUM ſcilicet PARENTEM TUUM, cujus Vita morum Cenſura eſt, ad quem, tanquam ad ſpeculum TE componas, ex hoc tamen meo labore aliquot documenta accipere poteris, ut Valetudinem tuam ſobrie degendo Tute poſſis regere. Non ideo tamen ſuaſor tibi ſum, ut tam arctis legibus TE addicas, uti olim Ludovicus Cornarius* Patritius *Venetus; neque enim hac ætate nondum pubeſcente, corporis habitum, quo TE Natura inſtruxit, tam elegantem, ac decorum genio ſuo fraudare debes, nimis parce vivendo; neque enim TIBI grandiori facto, natoque ad publicum bonum, ſemper liceret capiundi cibi momenta eligere, ſatis ſit, ſi mediocritatem quandam ſerves, ac præcipue illud Comici,* Ne quid nimis, ne quid minus. *Sicuti autem tua intereſt inculpata valetudine gaudere, quando* non eſt vivere vita, ſed valere, *atque omnia mortalitatis noſtræ ſtadia percurrere, ita quoque Subditorum plurimum intereſt* Principem *habere ſanum, robuſtum uſque ad ultimum ſenium, ut ſucceſſorem provectioris ætatis relinquat. Meum hoc igitur, qualecumque munus, quod CELSITUDINI TUÆ in obſequiū ſiſtere audeo, ea benignitate, quæ Ateſtino generi propria, & gentilitia eſt, excipe, Teque novum Mæcenatem, qualem omnes ſperant, exhibe; ſic enim meo exemplo in ſinum tuum convolabunt Literatorum Opera Tuum Nomen auſpicantia; agedum ergo, ac eorum* Principum, *qui egregium & magnificum putant Scientiarum, bonarumque Artium Cultores favore proſequi, Ordinem.*

Ingredere, & Votis jam nunc aſſueſce vocari.

CELSITUDINIS TUÆ SERENISSIMÆ

Patavii Kal. Septemb. 1710.

Humillimus, Addictiſſimus, & Obſervantiſſimus Servus & Cultor

BERNARDINUS RAMAZZINI.

LE-

LECTORI BENEVOLO

S.

QUam ſortem apud medicos habiturus ſit meus hic liber, ex ipſo Bibliopola, cui illum imprimendum tradideram, cognovi; is enim cum alias propriis ſumptibus mea ſcripta Typis tradere ſoleret, modo ſe de hoc opere meo idem facturum pernegavit, cauſatus talem eſſe libri titulum, ut ad ſui emptionem paucos poſſit allicere, cum Medici libentius libros de curandis morbis, quam de tuenda valetudine emere ſoleant, & perpauci ſint, qui ad aulas Principum ſe unquam accerſiri poſſe exiſtiment. Quamvis facile ita eventurum, uti prædixit Bibliopola, cognoſcerem; volui tamen librum hunc meum prodire, & publici juris fieri, parum ſollicitus, ſi non multos hujus operis lectores nactus fuero, memor nempe Horatiani illius carminis,

... neque te ut miretur turba labores,
Contentus paucis lectoribus ....

Unica ratio ſcribendi mihi fuit, ut prodeſſem, non ut plauſus emerem. Non ſemel conditionis Principum miſertus ſum, qui cum ex aliquo gravi morbo decumbunt, magis periclitantur, quam cæteri homines, dum a Medicorum multitudine, etiam ſi velint, cavere non poſſunt. Si quis enim Princeps graviter ægrotans, uni tantum Medico fidere ſe vellet, aula tota reclamaret, quin ipſemet Archiater Principem ſuum precibus fatigaret, ut quos haberet Civitas experientia clariores medicos, & exteros quoque in ſubſidium ſineret accerſiri. Rem igitur non inutilem, neque Principibus ingratam facturum me credidi, ſi in illorum gratiam tractatum conſcriberem, ex quo ea commoda obtinerent, quæ pars Medicinæ, præſervatrix dicta, pollicetur, ne tam crebro curatricis moleſtias cogantur experiri. Tu interim, qui mea hæc legere non gravaberis, ſi quid boni inerit, illis fruere; & Vale.

DE
PRINCIPUM VALETUDINE
TUENDA,
COMMENTATIO.

CAPUT PRIMUM.

Ad publicam felicitatem plurimum conferre bonam Principis Valetudinem; ideoque peculiari diligentia cuſtodiendam.

SI inter ea, quæ in hac humana ſocietate, ad publicum bonum ſunt inſtituta, maxime optabile eſt bonum Principem habere, non minus quoque votis expetere licebit, eundem bona, & inculpata valetudine, cum vitæ longævitate gaudere; quemadmodum enim (ſi tamen interdum licet magnis par-

va componere) dum Paterfamilias, qui in propria domo Princeps, & Dominus eſt, recte valeat, ut rebus ſuis vacare poſſit, rei domeſticæ negotium rite procedit, & cenſus augetur, aſt ubi adverſa valetudine premitur, œconomica adminiſtratio peſſum it, ac patrimonium licet amplum fuerit, paulatim ad tenuitatem redigitur, ita prorſus ſi bonus Princeps ſecunda fruatur valetudine, ſubditi in officio perſtant, & politicum regimen imperturbatum ſervatur, ſi vero lubrica, & inconſtans fuerit Principis valetudo, diu ſtare non poterit publica felicitas, perditi enim homines novarum rerum cupidi, hinc anſam captare ſolent, publicam quietem ſeditionibus, & bellis civilibus evertendi; quale infortunium olim experta eſt *Gallia* ſub *Carolo IX.* qui ob vitam valetudinariam, cui erat addictus, magnis calamitatibus floridiſſimum Regnum ſuum afflictum, & convulſum adſpicere coactus eſt. Sic *Reutam Scotorum Regem VII.* variis morbis conflictatum, ac ſemper lecto affixum, cum a nepote regnandi cupido periculum aliquod ſibi impedere agnoſceret, a Regno ſe abdicaſſe, ex hiſtoriarum monumentis habemus. Non deeſſent exempla, quibus oſtendi poſſet, cum ſtatu Principis valetudinario, publicam felicitatem conſtare non poſſe, cum ætas quælibet caſus hujuſmodi habeat, verum res ipſa loquitur, quando non ſolum in politicis, ſed phyſicis rebus, idem prorſus evenire, facile poterit cognoſci. Laboret, uti non raro fit, corporis noſtri pars aliqua princeps, uti cor, aut cerebrum, affectu aliquo licet non gravi, naturalem totius corporis œconomiam aliqua ex parte lædi neceſſe eſt. Si imbecillis ſtomachus ſit, nec rite ingeſtos cibos concoquat, ſingulæ partes totius corporis noxam perſentiſcunt, ſi vero firmus, & robuſtus ſit, univerſum corpus robur, & firmitudinem ſuam retinet. Recte propterea in hanc rem *Q. Serenus* antiquus ſcriptor, qui de re Medica carminibus eleganter ſcripſit, de ſtomacho hos habet verſus:

> *Qui ſtomachum Regem totius corporis eſſe*
> *Contendunt, vera niti ratione videntur,*
> *Hujus enim validus firmat tenor omnia membra.*

At ſi hoc in noſtris corporibus evenire obſervamus, non eſt quod miremur, ſi in civili corpore idem quoque aliquando eveniat; adeo refert, eum qui cæteris præſit, recte valere, quam ob cauſam *Plato* in libro de Republica, *Socratem* induxit ex *Æſculapii* inſtituto vetantem, ne qui ex natura ſua valetudinarii eſſent, ad publica negotia adminiſtranda accederent. Cum itaque ſatis conſtet, languente Principe, languere quoque leges, & publicam felicitatem, magna commendatione digna eſt Eccleſiæ conſuetudo, Summum rerum omnium Rectorem pro Chriſtianorum Principum incolumitate, in ſacris ſolemnibus deprecandi, & publica vota quoque ſuſcipiendi, ſi eoſdem graviter ex aliquo morbo decumbere contingat. Id ipſum quoque agere Ethnici pro more habuere. Sic *Magno Pompejo* in Campania febre laborante, totam *Italiam* pro illius ſalute ſuis numinibus ſacrificia inſtituiſse legimus. Admiratione quoque olim fuit Populi Romani pietas erga *Germanicum*, quem a *Tiberio* adoptatum, pro ſucceſſore habiturum ſperabant; cum enim illum *Antiochiæ* ex gravi morbo periclitari nunciatum eſſet, ac propterea tota Civitas in magno luctu, & mœrore verſaretur, evulgata fama convaluiſse *Germanicum*, ut in ejuſmodi gaudium effuſus eſt Populus, ut per Urbem conclamaret: *Salva Roma, Salva Patria, Salvus eſt Germanicus, & in Capitolium cum luminibus, & victimis plebs concurreret, convulſis Templi foribus, ne* (ut tradit Scriptor) *geſtientes vota reddere morarentur*. Verum certo nuncio paulo poſt accepto mortuum *Germanicum*, pietas in furorem converſa eſt;

la-

lapidata enim fuere templa, ſubverſæ aræ, lares quibuſdam familiares in publicum abjecti. Tanti erat apud ipſos *Germanici* vita, & valetudo, ſpe concepta publicæ felicitatis, ob egregias animi virtutes, quæ in illo præcellebant, ſi poſt *Tiberii* exceſſum Imperii habenas aliquando ſuſcepiſſet.

Cum ergo ad populorum proſperitatem magnum habeat momentum proſpera Principis valetudo, æquum ſane eſt, ut magna illius habeatur cura, & ſtudium; munus autem hujuſmodi nonniſi medicæ artis eſſe poterit, cui ad bene merendum de humano genere ſemper intentæ ſatis eſſe non debuit regulas, & præcepta in univerſum tradidiſſe pro tuenda hominum valetudine, juxta ætatem, temporum, & locorum naturam, quam ſpartam exornavit *Galenus* libris ſex de Sanitate tuenda editis, quem poſtea multi alii Scriptores ſunt imitati, niſi etiam quarundam perſonarum, quæ ad publicum bonum videntur natæ, incolumitati ſtuderet proſpicere. Sic *Marſilius Ficinus* vir celeberrimus elegantiſſimum Libellum, *de Studioſorum Sanitate tuenda* conſcripſit, cujus exemplo poſtea *Fortunatus Plempius* in Lovanienſi Univerſitate profeſſor egregius Opus elegantiſſimum edidit *de Togatorum Valetudine ſervanda*. At ſi literarum ſtudioſos,

Qui Juris nodos, legumque ænigmata ſolvant,

bene valere optabile eſt, ac ſi ob utilitatem, quam humanæ Reipublicæ præſtant, digni fuere habiti, ut in ſui gratiam peculiares tractatus a doctiſſimis viris conſcriberentur, eo magis Principes Legum Cuſtodes, & publicæ felicitatis Columen, ab arte medica obſequium iſtud, ſeu tributum videntur exigere, ut pro illorum valetudine, quantum licet tutanda, particularem curam, & operam impendat.

CAPUT II.

Qualis debeat eſſe Medicus, cui vere Archiatri nomen conveniat, quidve in Principis perſona deſideretur.

SI Principibus magno decori, & laudi Aulam habere clarioribus viris, quos in diverſo facultatum genere fama commendet, potius quam ſtatuis, & imaginibus ornatam, & inſtructam, veluti *Juriſconſultis, Philoſophis, Mathematicis, Hiſtoricis, Poetis*, aliiſque literarum cultoribus, iiſdem non ſolum decorum erit, ſed neceſſarium habere Medicos, fama, doctrina, & experientia celebriores, quorum opera, tum in ſecunda, tum in adverſa valetudine utantur. Habuere ſane priſcis temporibus Reges, & Imperatores magni nominis, & auctoritatis Medicos, uti *Alexander Magnus Philippum Acarnum*, *Cæſar Auguſtus Antonium Muſam*, & ſic deinceps alii Cæſares, & Reges, barbaris quibuſdam ſeculis exceptis; non habent tamen noſtrorum temporum Principes, quod hac in re invideant Principum priſcæ ætatis fortunæ, unico enim ſeculo adeo exculta eſt ars medica, tum in Theoricis, tum Practicis, ut ſi ipſis Medicinæ parentibus daretur reviviſcere, non parum admirarentur, quomodo ars iſta tam longo ſeculorum fluxu, quaſi iners, & otioſa ſteterit, ac poſtea tam brevi tempore ſummum fere gloriæ apicem viſa fuerit attigiſſe. Quamvis igitur Medicorum præſtantis doctrinæ, & experientiæ ſuppetat copia, pro determinando tamen Archiatro aliquo, opus eſt delectu; oportet enim in eo Medico, qui in Aula bene mereri, & dignitatem ſuam integram ſervare velit, prærogativas quaſdam eminere, quas non tam facile ſit in cæteris reperire.

Ad Archiatri munus itaque rite obeundum, idonei eſſe non poſſunt, qui Me-

Medicinæ Elementis, primoribus labris, ut dici ſolet, delibatis, laurea donati, in Pagos, & Oppida concedunt, ibique ad aliquot annos, alienis periculis praxim aliquā medendi addiſcant, mox in aliqua populoſa Urbe Clinicam exerceant, donec apud doctos, & indoctos boni practici nomen ſibi comparent. Hujuſce enim ordinis Medici in Theoricis ſemper hoſpites eſſe conſueverunt, novarum rerum, quæ in medica facultate jugiter eveniunt, prorſus ignari, nec alios Scriptores verſant, quam qui de re pharmaceutica tractant, ut magnam remediorum ſupellectilem promptam, & in numerato, ut dici ſolet, habeant. Medicum vero, qui Principum valetudini præeſſe debet, neceſſe eſt, ut in loco Studiis apto, hoc eſt in aliqua celebri Univerſitate, curſus ſuos tum in Philoſophia, tum in Medicina ex aſſe abſolverit, ac antequam medicæ praxi ſe devoveat, in Muſæo docti, & eruditi alicujus Medici, Scriptores tum veteres, tum novos evolvat, ac norit quos Auctores legere debeat, quos omittere, ne tempus inutiliter conterat, atque hoc pacto ſeſe inſtruat, ut ſolent juvenes Doctores in Jure creati, qui in Juriſconſultorum Bibliothecis verſandis libris operam impendunt, antequam ad Forum pro agendis cauſis accedant. Ad erudiendum Medicum, ut dignus ſit, qui ſive in publicis Lyceis profeſſorium munus exerceat, ſive in Aulis Principum Archiatri dignitatem rite ſuſtineat, non parum confert in juvenili ætate peregrinatio, non tam curioſitate quadam varias Provincias, & Regna inviſendi, atque hominum mores obſervandi, quam ut peregrinando, doctiores, & celebriores Medicos cujuſcumque loci conveniat, & alloquatur, ut ab iis varium medendi modum, & quæ uſitatiora in morbis apud ipſos ſunt remedia, accipiat, ſicque variis mercibus onuſtus Patriam repetat. Mirum eſt, quantum prudentiæ, quæ in Medico primum expetitur, ac in eo præſertim qui Archiatri dignitate fu[illegible] decoratus, ſibi comparare poſſit, is, qui peregrinationem hujuſmodi ſuſcipiat, ſic Ulyſſes, *qui mores hominum multorum vidit, & Urbes*, prudentis titulum ſibi adſciviſſe dicitur. Mos hujuſmodi nunquam ſatis laudandus, Germanis valde familiaris eſt, qui poſtquam ab Academiis dimiſſi fuerint, prius quam Medicæ Praxi ſerio ſe dedant, varias peregrinationes, ac præſertim per Italiam noſtram capeſſunt, ut quos in re medica, vel fama, vel ſcripta commendent, inviſant, ex quibus documenta aliqua, quæ artis ſint decerpant. Exſtat in hanc rem elegantiſſimus Libellus *Thomæ Bartholini*, quem ad *Gaſparum filium*, dum Italiam peragraret, de Medica peregrinatione conſcripſit, in quo illum admonet, quomodo gerere ſe debeat, quæ Lycea, quas Urbes adire, quos Medicos ſalutare, alioſque etiam in omni Scientiarum genere Eruditos viros extra medicam facultatem, quos inter celeberrimum D. *Antonium Malliabequium* Hetruriæ decus recenſet. Qui ergo talia fundamenta jecerit, ac poſtea medicæ Praxi in urbe aliqua populoſa, ubi periti exſtent Medici, practicæ medicinali ad aliquot annos ſedulā impendat operam, ſupra vulgarium Medicorum ſortem aſſurget, ut aliquando ad Principis Aulam poſſit accerſiri. Singularis itaque doctrina requiritur in Medico, qui vere aptus ſit ad regendam Principis ſui bonā valetudinem, non minor enim virtus eſt, ſanitatem ab iis, quæ clanculum, vel aperte, e ſtatu ſuo illam avertere poſſunt, ſartam tectam tueri, quam eandem amiſſam reſtaurare, ſicuti non minor militaris diſciplinæ peritia in eo exigitur, qui prudentia, ac attentione arcem ab hoſtilibus inſidiis norit ſervare, quam in eo, qui ab hoſtibus captam valeat redimere. Si vero præter recenſitas dotes alia accedant ornamenta, ut in Geometricis, Aſtronomicis, & Phyſica experimentali, lucro apponendum; nam ſi non meliorem Medicum, doctiorem tamen, & Principi gratiorem facient. Summatim quanti

momenti ſit, Principis valetudinem Medico magni nominis, & experientia claro demandatam eſſe, Leges ipſæ ſatis oſtendunt, nam in Codice l. 10. Tit. *de Profeſſ. & Med.* Lib. 10. cavebatur, ne quis in Archiatrum eligeretur, niſi communi meliorum judicio fuiſſet comprobatus, optimo ſane conſilio, ne vulgares Medici per ambitum, malis artibus, Archiatri locum occuparet.

In Medico Fortunæ favorem deſiderari volunt nonnulli, eoque magis in iis, qui Principibus ſuis operam præſtare debeant, quam vulgi opinionem fovent populares quidam Medici, qui doctioribus, & magis eruditis notam hanc appingunt, ac ut pro more habet peſſimum laudantium genus, peritiam commendant, & extollunt, ſed quæ Fortunam comitem non habeat; qua in re ignorantiam ſuam, & malignitatem produnt, ſatis enim fortunatus eſt, qui prudens eſt, & ex artis præceptis operatur. Cœcam hanc vulgi perſuaſionem rident viri omnes docti, ac præſertim Vir doctiſſimus *Joannes Crato* trium Imperatorum Medicus, qui in Epiſtola ſua nuncupatoria hæc habet verba. *Fateamur,* inquit ille, *cum Hippocrate rem ſe habere, ut hi ſoli fortunate facere videantur, qui ſciunt, & contra infortunate qui ignorant. Fortuna enim uti, eſt recte facere, hoc vero qui ſciunt faciunt. Non uti Fortuna, neque aſſequi hoc quod velis, eſt id facere, minimeque recte quod facis. Inſcius vero atque indoctus quomodo quæſo fortunate aliquid ad finem perducet? Qui igitur curationes ſuas fortunatas eſſe cupiunt, ii Artem ſequantur neceſſe eſt, & ſucceſſus a Deo petant.* Hæc Crato: Si quis tamen in hoc negotio, quod ægrum, & Medicum intercedit, Fortunæ locum aliquem concedendum velit, illum potius penes ægrum, quam Medicum reperiri crediderim; æger enim vere fortunatus eſt, qui peritum Artificem inciderit, non ſecus quam qui mari committere ſe velit, peritum Nautam nactus fuerit; mirum eſt enim quomodo qui navigaturus eſt, ſatagat peritum Nautam, quam fortunatum reperire, qui autem æger decumbat, credere ſe velit Medico, quem vulgus fortunatum potius, quam peritum deprædicet.

Atque hæc quidem ſunt, quæ in Medico deſiderantur, ad Principum valetudinem regendam apto; quædam tamen ſunt etiam, quæ in Principis perſona deſiderabilia ſunt, ſi ab eo, quem in ſuum Archiatrum accivit, & cujus fidei, ac prudentiæ ſe concredidit, velit aſſequi, quod maxime optandum eſt, ſanitatis ſcilicet tutelam. Neceſſe itaque eſt, ut Princeps facilem ſe præſtet, & aures patienter commodet monitis, quæ ſubinde pro re nata ſuggerit Medicus. Lubet hic ex formula ſatis prolixa, qua *Gothorum Reges,* ut ex *Caſſiodoro* Varia. Lib. 6. poſtquam in Italia rerum potiti, barbariē exuere cœperunt, Archiatros ſuos creare conſueverunt, pauca verba referre, *Indulge te palatio noſtro, habeto fiduciam ingrediendi, quæ magnis ſolent pretiis comparari, nam licet alii ſubjecto jure ſerviant, tu rerum domino ſtudio præſtanti obſerva; fas tibi nos fatigare jejuniis, contra noſtrum ſentire deſiderium, & in locum beneficii dictare, quod nos ad gaudia ſalutis excruciet, talem tibi denique licentiam noſtri eſſe cognoſcis, qualem nos habere non probamur in cæteros.* En quantum auctoritatis olim Reges Medicis ſuis largiebantur, ſanitatis ſuæ ſolliciti: hinc diſcant noſtrorum temporum Principes, quales gerere ſe debeant cum Medicis, quos non ut mancipia conſiderare debent, ſed, ut ita dicam, tanquam familiares, ſeponant enim oportet aliquid de ſua gravitate, ſi quotidianis fere colloquiis cum iis agere debeant in ſecunda valetudine, ne poſtea cogantur in adverſa duris illorum præceptis intempeſtive obſequi. Si enim Medicus ad Principem non facilem habeat acceſſum, ac in illo comitatem aliquam non reperiat, nec auſit hiſcere, niſi cum ab illo de re aliqua fuerit quæſitus, quamvis quædam obſervet, de

cur-

quibus illum admonere debeat, nihil audebit proferre, ac illa in ſinu ſuo tacitus recondet. Mirum eſt autem, quantum animi ad id quod Artis eſt rite peragendum ſuſcipiat, & notas quaſcumque tum bonas, tum malas obſervandas, ſi norit ſibi licere aperte loqui, & monita ſua uti ſalubria benigne excipi, non ſolum in adverſa, ſed firmiori valetudine. Non vulgari tamen prudentia illi opus eſt, ac præcipue cavere debet, ne dum a Principe in æſtimatione haberi ſe videt, ac magna liberalitate tractari, eo deveniat, ut illi ſe credat neceſſarium, qualem *Philippus de Comines* refert fuiſſe *Jacobum de Gotties Ludovici XI.* Galliarum Regis Archiatrum, qui ſuo Regi, quem mortis pavidiſſimum eſſe noverat, non ſolum ſe neceſſarium credidit, ſed aperte illi proteſtabatur, quod ſi unquam ab Aula fuiſſet dimiſſus, de illius ſalute actum eſſe, ideo ut Scriptor tradit, verbis aſperrimis Regem ſuum ſolitum increpare, non ſecus ac ſervum ſuum, & quo majorem liberalitatem experiretur, dum quolibet menſe decem millibus aureorum donaretur, eo fuiſſe duriorem, & tyrannidem quandam in Dominum exercuiſſe, illi enim perſuaſerat, ut ſine opera ſua, nec octiduum quidem poſſet vivere. *Liberalitas ſervum fidelem facit*, ait Comicus, aliquando tamen etiam petulantem reddit, & ſortis ſuæ nunquam contentum. Elegans ſane eſt illud dictum, quo *Antigonus Rex*, ut ex *Plutarcho* in Apopthegmatibus legitur, Medici ſui avaritiam ſuggillavit, cum enim in prælio vulnus Rex ſuſcepiſſet, fracta clavicula, ac Medicus, dum vulneri mederetur, quotidie munus expoſceret, ac a Regia liberalitate referret, tandem Rex ad illum converſus, *pete* ait, *quod vis, dum clavim habes*. Multum equidem hujuſce generis Medici, de ſua auctoritate & exiſtimatione ſibi detrahunt, nimis crebro a Principe ſuo munera, & beneficia expoſcendo, præter enim, quod naturam ſuam divitiis inhiantem produnt, fortunæ ſuæ non raro damno ſunt, nam plura forſan acciperent, ſi Regiam liberalitatem non fruſtrarentur; apte quidem in hanc rem *Horatius*:

Coram Rege ſuo de paupertate tacentes
Plus poſcente ferent, diſtat ſumas ne pudenter,
An rapias . . . .

Medicus itaque ad merendum in Aula, tanquam in caſtris deſtinatus, ſciat oportet, duplex ſibi munus incumbere, unum, quod Principi ſuo, quotieſcumque ex aliquo morbo decumbat, ſedulam præſtet operam, ut illum promptis remediis ſanitati reſtituat, alterum, quod dum Princeps bona fruitur valetudine, illius cuſtodiæ maxime invigilet, quod in cæteris Medicis non ita uſu venit; qui ubi ægris curandis operam locarint, ac illos e morbo exemerint, paucis quibuſdam documentis relictis pro redintegranda valetudine, ſoſtro accepto abeant, qui vero Archiatri miniſterio eſt auctoratus, & quotidie ad Principem ſalutandum, & ſolita obſequia præſtanda pergere tenetur, attente obſervare debet, qualis ſit in Principe valetudinis ſtatus, licet integræ, quod ex adſpectu, voce, & hilaritate conjiciet, ac unam diem cum alia conferre, quandoquidem ſanitas multam habet latitudinem, ac ut ajunt Philoſophi, ſuſcipit magis, & minus, ut obſervare poſſit, num in eodem ſtatu perſtet, num creſcat, an decreſcat: ſicuti enim creditur culpa vacare Medicus, ſi prædixerit, qualis ſit futurus morbi eventus, bonus, vel malus, ita non ſolum culpa vacabit, ſed laudem promerebitur, ſi prævideat, ac præmoneat, valetudinem in lubrico eſſe, & ad ſtatum morboſum ſenſim vergere. Quoniam autem hic tantum agitur de Principum ſanitate tuenda, Archiatri præcipuum munus erit, corporis habitum in Principe ſuo diligenter obſervare, num firmus ſit, num ex natura ſua, & a primordiis robuſtus, an imbecillis ſit, qualis ejuſdem ſtructura, num denſa, an rara; quale illius temperamentum, quan-

tum

tum accedat, vel recedat a medio illo, ac optimo, quod tanquam *Polycleti* regulam fingunt Medici, quæ ſit ad actiones promptitudo, quibus animi motibus ſit magis obnoxius. Non exigui quoque momenti erit perſpectum habere, num a Parentibus ſanis, ac robuſtis ortum duxerit, & num Avi, & Atavi gentilitiis quibuſdam morbis laborarint, quales morbi ad integra ſecula interdum deliteſcunt, ac poſtea veluti per traducem in nepotibus poſt longum tempus regerminant,

Multa Pater, Materque valent infundere Natis:
Tranſit & in ſeri jura Nepotis Avus.

Omnia hæc itaque attente animadvertere expedit, curanti enim Medico lucem non exiguam fœnerabunt ad ſanitatem in ſtatu naturali ſervandam, & ea prævidenda, & antevertenda, quæ eandem labefactare, ſive e ſtatu naturali poſſint evertere. Plurimum autem intereſt Medici totis viribus incumbere ad Principis ſui ſoſpitatem cuſtodiendam, niſi experiri velit, quantum curarum, & ſollicitudinis ſibi ſit ſubeundum, ſi contingat eundem habere in lecto decumbentem, vel ex aliquo acuto morbo periclitantem, ſive ex chronica ægritudine, uti inter torturas podagricæ, ſeu nephriticæ paſſionis, gementem & ejulantem, ut Medico neceſſe ſit aſſiduas querimonias, de artis Medicæ inanitate, ac interdum etiam non bona verba audire.

Principis itaque ſi illi cordi eſt ſanitas; qua cuique homini nihil eſt pretioſius, erit, ut monitori ſuo identidem auſcultet, ac illi non minus in præſervatrice, quam in curatrice fidem adhibere velit. Si enim bona valetudo miſerrimo cuique adeo cara eſt, uti videmus, quanto carior debet eſſe Principi, ſupra tot Populos poſito, ac inter bonorum omnium affluentiam degenti, venerationem, & obſequia, tanquam Numini omnes præſtant, ut illi præter ſanitatem nil aliud ſit optandum. Nulli certe mortalium, quam Principi quadrat, id quod *Pindarus* in Olympiis, ſanitatem laudans cecinit, eum ſcilicet, qui ſanus extremum ſenium pertingat fama illuſtris, & divitiis affluens, nequaquam ſollicitum eſſe debere, ut ſit Deus,

ὑμῶν ψαῦμι παριςαμένων ὑγίεντα δ' εἴτις
ὄλβον
ἄρδει, ἐξαρκέων κτεάτεσσι καὶ
εὐλογίαν προςιθεὶς, μὴ ματεύ-
σῃ θεὸς γενέσθαι.

Græcos verſus hic lubet apponere, quos *Aloyſius Adimarus* Poeta Florentinus percelebris eleganter Tuſca Poeſi ſic expreſſit:

Che quel che ſano i giorni eſtremi vede,
E con ricchezze oneſtamente riede
Cinto di fama a ſaettar l'oblio,
Non brami più, nè cerchi eſſer un Dio.

C A P U T III.

Aeris naturam, & ſupra viventium corpora poteſtatem, nulli ætati magis innotuiſſe, quam noſtræ, rectum propterea illius regimen pro Sanitatis tutela inſtituendum.

EA eſt hominis conditio, ut poſtquam ab aquis uteri emerſerit, novem menſium ſpatio enhydrobius, ac ſemel tantum aerem in quo degimus hauſerit, illius uſu poſtea toto vitæ tempore carere non poſſit, tantæ ſcilicet eſt neceſſitatis inſpirationis & exſpirationis reciprocatio, ut ſine alimento ad aliquot dies vita protrahi poſſit, ſine aere vero nonniſi ad pauca momenta vita ſubſiſtat. De aeris natura, & admirandis illius proprietatibus, pauca habemus a veteribus Philoſophis, lōge plura, & oculata fide certiora a rerum naturalium ſcrutatoribus habet hæc ætas noſtra. Quam con-

contractilis, & diſtractilis ſit aer, palam facit *Machina Boyliana*, ubi aer tanquam in carcere concluſus, per quandam veluti torturam cogitur fateri, qualis revera ille ſit, quod idem pariter demonſtrat *Sclopus Pneumaticus*, in quo aer compreſſus, magna vi, & magno cum ſtrepitu erumpit, ut Pyrii pulveris vim exæquet. Ad explorandas aeris proprietates varias, & alterationes, reperta ſunt multa inſtrumenta, uti *Thermometri*, *Barometri*, *Hygrometri*, *Anemometri* ac poſtremo a clariſſimo Viro *Chriſtiano Vvolſio* edita eſt *Aerometria*, opus ſane elegantiſſimum, in quo ea, quæ de aere deſiderari poſſunt, uberrime continentur. Ut autem ad propoſitionem meam accedam, quid ad corporum ſanitatem aer conferat, videamus; aeris, qui nos circumambit præcipuus uſus a Medicis creditus eſt, ut per inſpirationem, æſtuantem in præcordiis ſanguinem temperaret, qua opinione valere juſſa, pro certo habetur, aerem particulis nitroſis ſaturatum, pulmonum miniſterio follium adinſtar, veſtalem ignem in ſanguinis maſſa hoſpitantem acuere potius, quam ſufflaminare. Fermentationis quoque, in noſtris corporibus, & in omnibus fluidis ſubſtantiis, aerem principium, & auctorem eſſe, experimentis comprobari poteſt; ſi tempore vindemiæ muſtum ab uva recens expreſſum, in phiala vitrea conditum, ac orificio ſpumante concluſo, ne quidquam aeris ſubire poſſit, poſt plures menſes idem muſtum cum eodem ſapore reperitur; mirum itaque non eſt, ſi ſupra noſtra corpora tantum poteſtatis habeat aer nobis incumbens, dum per os viſcerum penetralia ſubit, & ſanguini remiſcetur, ac dum exterius per cutis poros in venas irrepit. Recte propterea Hippocrates in libro de flatibus, *aerem eorũ, quæ corporibus noſtris accidunt, auctorem & dominum appellavit.* Profecto ſi alterationes, quas in humanis corporibus aer valet efficere, conferamus cum iis, quas alimenta, & aliæ res non naturales poſſunt inferre, longe plures, & fortiores ſunt eæ, quæ ab aere nobis proveniunt, quam quæ a cæteris rebus; aer enim intus, & in cute continuo nos afficit.

Cum modo frigoribus premimur, modo
ſolvimur æſtu,
Aere non certo, corpora languor habet.

Cautum itaque hac in re eſſe oportet Archiatrum, cui Principis ſui valetudo demandata eſt; idcirco diligenter debet advertere Domini ſui temperamentum qualecumque ſit, cum ſanitas in qualibet temperatura, niſi a mediocritate enormiter excedat, poſſit ſubſiſtere, ut illius aeris in quo Princeps ut plurimum degit, temperamento accommodetur, ac illud foveat. Laudatur equidem ab omnibus aer ſincerior; utpote qui aptus ſit ad ſanguinis fermentationem, & circulum promovendum, ac ſpiritus vegetiores generandos. Aliquando tamen evenit, ut quidam ratione ſui temperamenti felicius degant in aere craſſiori, quam tenuiori, ideoque interdum neceſſe ſit valetudinarios, e locis ubi aer eſt ſalubris, & nitidus, ad loca ubi aer eſt nebuloſus, & craſſus tranſmigrare, *peſſimum enim eſt cœlum, quod ægrum facit*, ut ait *Celſus*, & optimum dici poteſt, quod ſanum reddit. Sicuti enim *naturarum aliæ quidem ad hyemem, aliæ vero ad æſtatem bene maleve ſe habent*, ita pariter de naturis hominum licet dicere, quod aliæ ad aerem craſſum, aliæ ad tenuem bene maleve ſe habent. Solent propterea Principes variis in locis habere palatia in oppidis ſuæ ditionis, modo in campeſtri loco, modo in ſublimi, ad quæ ſe conferant juxta varia, ac diverſa anni tempora, & prout expediat ſanitatem ad meliorem ſtatum redigere. Quare Romani Pontifices duo in Urbe habent magna palatia, *Quirinale*, & *Vaticanum*, quæ pro ſitus diverſitate, diverſam habent aeris temperiem, ſic in Vaticano pro more habent hyemare, in Quirinali æſtatem traducere. Obſervare mihi contigit, quod ut plurimum, præſertim in Italia noſtra, Principum palatia poſita ſint in locis Civitatis minus ſalubribus longe a foro, & Populi frequentia, quod factum crediderim, quia, qui primi illa poſuere, ad voluptatem potius, & commodi-

ditatem, propter ſitus, & hortorum amplitudinem, quam ad ſalubritatem animum intenderint. Prope Urbium pomœria, & foſſas, in quas omnes ſordes confluunt, aerem nebuloſum eſſe ſatis conſtat, ideoque morbis magis obnoxios eſſe cives inibi habitantes, prohibita inſenſibili tranſpiratione, quæ a nulla re magis læditur, quam ab aere impuris halitibus ſaturato, uti in ſua ſtatica *Sanctorius* demonſtrat; aer enim circumambiens, cutis, & glandularum poros obſtruit, per inſpirationem vero, ſanguinis, & viſcerum craſim labefactat. Obſervatione dignus eſt locus *Hippocratis* in primo Epidemiorum in Hiſtoria *Philiſci*. *Philiſcus*, ait ille, *habitabat prope murum, & decubuit, prima die febris acuta, &c.* In hunc locum egregie *Mercurialis* in hujuſce Hiſtoriæ interpretatione citat, *Hippocratem* non fortuito appoſuiſſe locum, ubi æger decumbebat, ut Medici attentiores ſint ad curandos eos, qui in hujuſmodi locis habitent, tanquam ex malignioribus febribus corripi ſoliti. Hoc idem repetit *Hippocrates* in hiſtoria octava Eraſini. *Eraſinum, qui habitabat ad Bootæ torrentem, febris magna corripuit poſt cœnam, &c.* Annis ab hinc quinque, mihi Mutinæ per æſtatem, & autumnum commoranti obſervare contigit conſtitutionem epidemicam malignarum febrium, de genere tertianarum intermittentium, quæ multos, qui circa murorum ambitum domos habebant, ſuſtulerunt, nullo fere ex iis, qui in partibus Civitatis interioribus domicilia haberent, hujuſmodi febribus laborante. Magni momenti igitur eſt degere in aere puriori, & a nebulis remoto, ut ſanitas felicior habeatur, in aere enim puro, & minus de terrena fæce participante, inſenſibilis tranſpiratus, ad ſanitatem adeo neceſſarius facilior eſt, quam in aere craſſiori, & nebuloſo, qui adiapneuſtiam comitem habet, ubi purus, & ſerenus liberiorem facit perſpiratum, & promptiora ad omnes functiones corpora. Solent Principes non procul a ſuis palatiis habere Hippodromos, & Equilia ædium adinſtar magnifice conſtructa, in quibus longo ordine centenos equos generoſæ indolis bene cultos, & pexos videre eſt, tali pompa, & luxu, ut hinc metiri liceat, qualis ſit Principis magnificentia, quale fuit olim *Regis Latini* ſtabulum, quod deſcripſit *Virgilius*, ubi equi

Stabant tercentum nitidi in præſepibus altis.

ex equino itaque ſtercore, ac ſtramentis ſolent ſtabularii montes fimi ingentes acervare, non procul a ſtabulis, qui inibi ad menſes relicti, ubi putreſcere incipiunt, cum poſtea extra Urbem exportantur, talem mephitim exſpirant, ut aulam non ſolum, ſed viciniam totam inficiant; conſultius itaque eſſet, quotidie purgamenta hujuſmodi alio deferre, quam ſinere, ut identidem camarina illa commota inquinetur aer, & memorata incōmoda ſubſequantur.

Paradoxum alicui hoc videbitur, ſi ad judicium Barometri recurramus, quod ſerenus aer flante Borea magis premat, quam pluvioſus, & auſtralis, qua in re hallucinatus eſt *Borellus*, in libro de motibus naturalibus a gravitate pendentibus, qui vi ratiocinii potius, quàm experientiæ credidit aere pluvioſo altius attolli mercurium in fiſtula, deprimi vero reſtituta ſerenitate, quale problema multorum exercuit ingenia, ut hujus phænomeni vera habeatur ratio, qua de re mihi cum *D. Schelhamero* Profeſſore Kilonienſi fuit controverſia; pro cujus Problematis ſolutione Epiſtolam hoc anno edidi ad celeberrimum Virum *D. Lucam Schrœckium*, A. N. C. Præſidem conſcriptam; aerem itaque nebuloſum, & auſtralem, perſpiratum diminuere crediderim, non tam quod cutis poros infarciat, quam quod atmoſphæra, utpote levior minus premat, tum intus, tum in cute, ſicque laxentur fibræ corporis, ubi ſereno aere, & ſpirante Borea, atmoſphæra magis premit, & in officio continet fibras, quæ ſuo nixu promovent ſanguinis circuitum, qui ad facilem tranſpira-

ratum magnum habet momentum ſuo appulſu; ſic ratio reddi poteſt, cur *Auſtri caput gravent, ſurditatem, ac languorem inducant, caliginem viſui offundant*, ut ex *Hippocrate*, quia minor eſt atmoſphæræ preſſio, & conſequenter fibrarum laxitas, ſegnior ſanguinis per ſua vaſa fluxus, ac difficilior perſpiratus, quæ mala tolluntur, ſi gravior fiat atmoſphæra, ſubſequente aeris ſerenitate. Quantæ ſit neceſſitatis non ſolum ad valetudinem tuendam, ſed & vitam ſuſtentandam, juſta & moderata aeris preſſio, ſatis demonſtrat machina pneumatica, in qua extracto aere animalia moriuntur, & liquida quæque in tumorem attolluntur. Hanc ob cauſam in editiſſimis montibus, ubi minor eſt aeris preſſio, propter breviorem aeris columnam incumbentem, difficilior eſt reſpiratio inflatis pulmonum veſiculis.

Recte ſane illud to *thion Hippocratis* adeo celebre, ad aerem referendum quidam interpretes volunt, divini enim aliquid, & nobis ignoti illi ineſt, ut quavis circa illius naturam expendendam tot Philoſophi laborarint, adhuc tamen ſuperſit quod illorum ingenia exerceat. Cautum itaque in hac re, & obſervatorem eſſe oportet Medicum, cui Principis valetudinis tuendæ cura incumbit, ut quantum licet aeris naturam, in quo ille ut plurimum degit, exploratam habeat, eamque temperamento accommodet, & qualis corporis ſit ſtructura, denſa, vel rara, ut conveniens ſit tranſpiratus, diligenter obſervet, cujus utilitatem primus omnium annotavit *Hippocrates* in libro de alimento, hiſce verbis. *Qui probe perſpirant, debiliores, & ſaniores ſunt, & a morbis facile reconvaleſcunt. Qui male perſpirant, priuſquam ægrotent fortiores ſunt, ubi autem ægrotarint, difficilius a morbis reconvaleſcunt.* Obſervatione profecto digna ſunt *Hippocratis* verba, cum ait, eos, qui bono perſpiratu gaudent, ſaniores eſſe, ſed debiliores; & ratio eſt, quia in facili tranſpiratu e glandulis per ductus excretorios in cutem hiantes, non ſolum ſuperfluitates tertiæ coctionis, ſed etiam particulæ alimentares una exhalant, & idcirco debiliores ſunt, quam qui minus probe perſpirant, & a morbis facilius convaleſcunt; ubi altera ex parte quibus denſior eſt cutis, robuſtiores ſunt vires, ſed ſanitas magis periclitatur. Athletæ propterea virium robori conſultum magis, quam ſanitati volentes, ut in palæſtra virium ſuarum magnum ſpecimen præberent, in balneis a calidario, in frigidarium exiliebant, in hunc finem, ut ſanguis, & ſpiritus a balneo tepido ad cutem & lacertos evocati, vi frigidæ inibi ſiſterentur, & occluſis poris validior eſſet fibrarum, & muſculorum virtus. Cum ergo præſtet Principem ſaniorem eſſe, licet debiliorem, quam robuſtiorem, & morbis minus obnoxium, cum illi ſufficiant vires ad naturales actiones obeundas, nihilque ſit quod promptius perſpiratum temporis momento offendat, quam aeris frigus intempeſtivum, præſertim ſi a calido loco ad frigidum fiat tranſitus; attentum propterea oportet eſſe Medicum in mutatione temporum, quæ potiſſimum pariunt morbos, ut Principem ſuum præmoneat, ne tam facile frigido aeri, & pluvioſo ſe committat, ne ſubita fiat pororum cutis conſtipatio, qua nihil promptius eſt, ad ſanitatem evertendam; cum itaque venatum procedunt Principes per Autumnum, & Hyemem, monendi ſunt, ut in placido aeris ſtatu id agant, nec ſlante Borea, aut ingruentibus pluviis; ab Auſtris quoque cavendum, qui & ipſi perſpiratum lædunt, laxitatem, ut diximus, fibrarum inducendo. Ut autem hac in re Medici Principes habeant præceptis ſuis magis obſecundantes, optimum erit iis ſuadere, ut in ſuo Cimeliarcho habeant *Barometros*, *Hygrometros*, *Anemometros*, aliaque hujuſmodi inſtrumenta, ut oculari fide agnoſcant, quid faciant in atmoſphæra ſubitæ temporum mutationes, quomodo ex improviſo in *Torricelliana fiſtula* Mercurius decidat, & pluvias præmoneat, qua ratione ad boreales flatus, ejuſ-

ejuſdem Mercurii exaltatio proximam ſerenitatem denunciet. Longe quidem ſenſibilior eſſet atmoſphæræ preſſio, ac illius mutatio, ſi experimentum fieret in *Barometro* non ex Mercurio, ſed ex aqua, qualem ſe habuiſſe refert clariſſimus *Boyle*. Hyemali tempore ſuadendi, ut a matutino frigore maxime caveant, ſed in ſuis cubilibus placide cubent, quod ab iis obtinere non admodum arduum erit, æſtate vero invitandi eſſent, ut ad Solis ortum exſurgerent, ad auram leniorem captandam, & ſanguinis æſtum ſufflaminandum, quod non ita facile impetrari ſolet, dum ut plurimum Principes lychnobii eſſe conſueverunt, noctu operoſam vitam agentes, interdiu vero ſomno indulgentes.

Plurimum igitur refert ad valetudinem cuſtodiendam aeris regimen; nam ſicuti aer ignis anima dicitur, cum ignis ſine aere vivere non poſſit, ita aer ſi purus eſt, ac ſincerus, & nitroſis particulis ſaturatus, vitalis caloris, qui in ſanguine hoſpitatur, vita, & anima eſt, impurus autem, & inquinatus, ejuſdem mors, & extinctio.

Non pauci quoque momenti erit ad tutandam Principis valetudinem, obſervare, cum incipiunt populariter vagari quidam morbi; num affectus hujuſmodi ab aliquo aeris vitio ortum ducant, an ab alimentis corruptis, uti frugibus, vinis; nam in primo caſu, Medici erit Principem hortari, ut ad ſalubriorem locum ſe tranſferat; in altero vero, aer ſuſpectus eſſe non debet. Obſervatione quoque dignum eſt, quod ſi conſtitutio aliqua varioloſa inter pueros caput efferat, morboſum aliquod in aere ſuſpicari liceat, ut plurimum enim poſt variolas morbi Epidemici, uti febres malignæ, dyſenteriæ ſolent ſuccedere, ut mihi pluries obſervare contigit. Hæc itaque generalia ſunt præcepta, quæ hac in re excogitare mihi datum eſt, habita ratione tamen ad ætatem, temperamentum, anni tempus, regionem, conſuetudinem, quæ in omni ſubjecto ſunt conſideranda: cæterum conſulenda erit experientia, & aer qualiſcumque ſit præferendus, ſi ſalutaris fuerit compertus; nam ut ſuperius dictum; *peſſimum eſt cœlum, quod ægrum facit*. D. *Petrus Damianus* Ravennas Eccleſiaſticus Scriptor, ut ipſemet refert, cum Romæ degeret, apud Romanum Pontificem *Nicolaum II.* ſed fere ſemper valetudinarius, & febriculoſus, Pontificem precari cœpit, ut ſibi permitteret *Ravennam* adire: aſt ille, cui percarum erat habere præſentē virum, ſanctitate non minus, quā doctrina percelebrem, ſupplicantis precibus cum nollet annuere, affirmans Romano Cœlo longe inſalubriorem eſſe *Ravennæ* aerem, ubi etiam aquarum ſalubrium penuria laboraretur, D. *Petrus* dimiſſione deſperata, de Romana Urbe febribus obnoxia luſit his verſibus.

*Roma vorax hominum, domat *ardua colla virorum,*
Roma ferax febrium, necis eſt uberrima frugum,
Romanæ febres ſtabili ſunt jure fideles,
Quem ſemel invadunt, vix a vivente recedunt.

CAPUT IV.

Non bene inter ſe convenire Principum menſas, & bonam valetudinem; victu parco & ſimplici facile obtineri ſanitatem cum longævitate; quid ſit cibi attritio in ſtomacho apud Galenum *exponitur; neminem in ſeipſo etiamſi caveat determinare poſſe juſtam cibi menſuram.*

INter ſanitatis ſtudia, non immerito *Hippocrates* primum locum tenere voluit monitum illud *non ſatiari cibis*, nulla facta mentione de cibi parcitate; nam ſi hæc duo extrema conferantur, ſæpiſſime in ciborum ſatietate peccatur, perraro in parcitate, imo ſi ſanitas utpote perfectio & virtus corporis, mediocritatem, & veluti quoddam æquilibrium tenere debet, vergit tamen potius, & inclinat ad parcitatem. Quales ſint quotidianæ Principum menſæ, quibus tam ingens ſervorum turba militat, non eſt quod deſcribam, non enim in abdito ſunt, ſed facile patent eas proſpicere volenti, ut etiam ſolum ſufficeret eos ſpectare, qui longo ordine varii generis dapes ad menſas Principum deferunt, & referunt. *Hygæam*, & *Panaceam*, binas ſorores, *Æſculapii* filias, finxere Veteres, primam quæ cuſtodiendæ ſanitati, alteram quæ revocandæ præeſſet. Profecto ſi ad obſervandas Principum menſas Hygæa accederet, facile crederem ad hujuſmodi ſpectaculum, & tam grandes apparatus, quam citiſſime abituram, & Panaceæ ſorori renunciaturam, non eſſe ſibi cum regalibus menſis rem ullam, ſed illa potius, cui ſanitatis reſtauratio eſt demandata, ad munus ſuum exercendum ſeſe accingeret. Verum omiſſis fabulis, quibus utebantur *Mythologi*, ut myſteria quædam ignaræ plebi obvelarent, fateri neceſſe eſt, ad intemperantiam in victu, tanquam ad ſcopulum naufragium facere Principum valetudinem, quare hac in re attentum oportet eſſe Medicum, ut dextre, & arrepto tempore Principem admoneat eorum, quæ ſanitati injuriam inferre valeant, ac e ſtatu ſuo dejicere.

Quoniam igitur nulla in re magis, quam in nimia ciborum copia, propter magna incitamenta, quibus inſtructæ ſunt quotidianæ Principum menſæ, quod non evenit in aliis viris nobilibus, licet opulentis, nimia ſaturatio quantum fieri poterit cavenda eſt, tanquam omnium malorum fons & origo, & licet alimenta ſint boni ſucci, majorem forſan inferunt noxam, nam, ut dici ſolet, *optimi corruptio peſſima*, cumque id ſæpiſſime contingat, nec ſpatium detur ſtomacho, ut per abſtinentiam cruditates concoquat, cacochylia præſto eſt, & inde cacochymia, ac mala nutritio. Augetur quoque malum, quo major erit ciborum varietas, & conditura, quæ uno eodemque fermento ventriculi, non poſſunt uniformiter confici, multo minus in aliis corporis officinis convenienti miſtura in unicam redigi formam; ſic vitiato ſanguine, functiones omnes læduntur, nam uti ajebat *Hippocrates* Libro de Flatibus: *A ſanguinis perverſione totius corporis perverſiones*. Idem prorſus evenit in multiplici ciborum diverſitate, quod in aquis magnorum fluminum ſcripſit idem *Hippocrates*, quas pro communi uſu improbavit, illas eleganti vocabulo *diſſidentes* vocitans; cum enim magna flumina nonniſi ex variis fluminibus in unum confluentibus fiant, eaque per diverſas regiones diſcurrentia, varios ac diverſos minerales ſuccos combibant, magnorum fluminum aquæ non poſſunt conſtare, niſi ex particulis, quæ inter ſe diſſideant, ideoque parum aptis ad humanos uſus; ita ſanguis ex tot monſtruoſis particulis diverſæ indolis conflatus, nunquam ad perfectam mixtionem poterit

per-

pertingere ſine tumultu, ut ſit idoneus ad partium alimoniam, & functiones obeundas; in hanc rem egregie ſane *Horatius*:

. . . . nam cum ſimul aſſis
Miſcueris elixa, ſimul conchylia turdis,
Dulcia ſe in bilem vertent, ſtomachoque tumultum
Lenta feret pituita . . . . . .

Hanc ob cauſam forſitan gravi paſſione ventriculi laboravit M. *Aurelius Imperator*, quam cibi attritionem in ſtomacho appellavit *Galenus* ad curationem accitus. Hiſtoriam ſatis elegantem, quam ipſemet *Galenus* de Præcogn. ad *Poſthumum* tradit, lubet afferre: poſt cibum aſſumptum angore ſtomachi premebatur Imperator, ut pulſus frequens & parvus appareret, adeo ut annotationis febrilis principium crederetur a duobus, qui curationi aderant: *Galenus* nocturno tempore vocatus, explorato pulſu, libere pronunciavit coram Medicis qui aderant, Imperatorem nullatenus febrire, ſed ſimplicem eſſe cibi in ventriculo attritionem; quam ob cauſam ab Imperatore quæſitus quid agendum eſſet, hiſce verbis reſpondit. *Si quiſpiam alius eſſet, qui hoc morbo laboraret, bibendum ipſi dediſſem, quemadmodum ſolitus ſum, vinum pipere inſperſum; Vobis autem Regibus, quibus tutiſſima remedia Medici admovere conſueverunt, lanæ manipulum nardino pigmento calido intinctum, oſtio ventriculi imponere ſufficiet*. *Galeni* ingenuam libertatem admirans *Imperator*, Medicis dimiſſis, vinum ſabinum pipere inſperſum bibit, & ſanitati eſt reſtitutus.

Elegans in hanc rem eſt apud *Macrobium* diſputatio ſuper cœnam, uti mos erat apud Antiquos & Literatos homines ad animum exhilarandum variis quæſtionibus, inter *Dyſarium*, & *Euſtachium*, quorum primus pro ciborum ſimplicitate diſſeruit, alter uti gulæ patronus, pro alimentorum varietate in ſympoſiis declamavit, ingenioſe ſane uterque, ſed validioribus argumentis *Dyſarius*, inter quæ magni ponderis eſt illud, quod cum febrientibus Medicorum nemo cibi varietatem offerre auſit, ſed alimento quam ſimpliciſſimo utatur, quod ſi ad ſanitatem recuperandam multum confert cibi ſimplicitas, cur non etiam conferet ad eandem conſervandam. His adjici poteſt, quod ſtomachi fermentum tantarum virium eſſe nequit, ut tot ac tam diverſæ naturæ ingeſta cibaria diſſolvat, quin unum citius, alterum tardius cõcoquat, aliud vero nullo modo; ea prorſus ratione, qua videmus quædam menſtrua, uti aquas fortes metalla quædam diſſolvere, & alia intacta relinquere. Hoc idem quoque de vinorum diverſitate ſentiendum, quæ ex variis regionibus deferri ſolent, ad ornandas, & exhilarandas Principum menſas; obſervatum eſt enim diverſa vinorum genera epota, quamvis non in magna quantitate, ſubitam ebrietatem induxiſſe, tumultuantur enim intus aſſumpta, non ſecus ac loca, & nationes unde fuerunt deducta; non levem quoque noxam experimur, cum ab uno vini genere, & unius loci ad aliud, licet in eodem loco natum, fit tranſitus, quod pariter annotavit *Hippocrates*, nam ad aliquot dies noxam aliquam perſentimus, antequam ſtomachus illi aſſueſcat.

Multiplex itaque, ac deformis cibi, ac potus varietas, ea eſt potiſſimum, quæ Principum ſanitati bellum indicit. Siquid enim admirandi, & portentoſi in genere Animalium, Piſcium, Terræ, Maris uſpiam apparet, illico alicujus Principis menſæ deſtinatur, & dono mittitur; ſic magnus ille Rhombus, & admirandæ magnitudinis, qui in Adriaco captus eſt, & cymbam onerabat, Piſcatorum nemo inter ſuas capturas numerare auſus eſt; *Domitiano* itaque miſſus eſt, ad cujus ſpectaculum in concilium vocati ſunt Proceres, quorum alii ajebant, piſcem illum capi voluiſſe, ut Principis menſam decoraret, alii peregrinam hanc belvam grande omen eſſe magni, & clari triumphi, alii requiri ad fabricandam pa-

tinam novum *Prometheum*, ad quem Rhombum alludens *Juvenalis* cecinit:

Quidquid conſpicuum pulchrumque ex æquore toto eſt,
Res fiſci eſt, ubicumque natat; donabitur ergo.

Hac in re equidem fuit magna Cæſarum intemperantia in cœnis, quibus varia indebant nomina, quales fuerunt cœnæ *Auguſti*, & *Vitellii*, nomine dodecatheos appellatæ, in quarum una *Auguſtus*, & convivæ, Deorum, Dearumque habitu diſcubuere, ac inter ipſos *Auguſtus* pro *Apolline* ornatus eſt viſus, quod convivium licet in ſecretiori palatii parte factum, vulgus latere non potuit, nam cum eo tempore magna charitate annonæ Urbs laboraret, acclamatum eſt, frumentum omne Deos abliguriſſe; ridenda ſane convivia, in quibus ubi ſub veſtibus Deorum, tot diverſis ciborum generibus ventrem infarcirent, cum ambroſia, & nectare tantummodo victitarent Dii, imo interdum una potione tantum eſſet contenti. Sic de ſupremo Deorum *Martialis* luſit,

Jupiter ambroſia ſatur eſt, nunc nectare vivit.

Ab hujuſmodi autem vanitate longe profecto abſunt noſtra hac ætate Principum menſæ; attamen cum ſingulari apparatu inſtructæ fere ſemper appareant, ac perſæpe in publico conſpectu, non adeo facile eſt, ut quis licet ſobrius ſibi temperet; quin ex epularum novitate aliquid delibando, ſanitati injuriam aliquam inferat.

Temperet igitur ſibi Princeps a ſatietate ciborum non minus, quam a multiplici varietate, & æquo animo patiatur Medici ad Principis ſui ſalutem excubantis moroſitatem, ſi in feliciori valetudinis ſtatu aliquid moneat, quod guſtus jucunditati non bene ſapere videatur; non omnino placet vulgatum illud Celſi: *Sanus homo, qui & bene valet, & ſuæ ſpontis eſt, nullis obligare ſe debet legibus, ac neque Medico, neque Jatralipta egere*; largiamur id verum eſſe in privatis hominibus, at non in Principe, cujus bona valetudo publicæ felicitatis magnum eſt præſidium, adverſa vero multas ærumnas comites habet. Id unum autem ad parcitatem, & ſimplicitatem victus ſervandam deberet ſufficere, quod ſaniores, & longæviores eſſe ſoleant, qui frugalem, & ſobriam vitam ducunt, quam qui lautam. Cujus rei argumentum eſſe poſſunt veteres *Eremicolæ*, qui herbarum radicibus, & palmarum fructibus victitantes, vitam ad integrum ſeculum producebant, veluti de *Paulo Eremita*, & *Antonio Abbate* refert *Divus Hieronymus*. Hujuſmodi quoque exemplum viderunt poſteriora hæc ſecula in clariſſimo viro *Ludovico Cornario*, Patritio Veneto, qui cum a vita nimis lauta, idem ſibi fatum, quod fratres ſuos in primævo ætatis flore ſuſtulerat, imminere adverteret, ad ſobriam vitam tranſeundo, fortis, ſanus, integer corporis & animi viribus, pancratice, ut dici ſolet, vixit, ut nonageſimum ſextum annum agens, elegantiſſimum libellum conſcripſerit *de vitæ ſobriæ commodis*, dignum ſane, qui commentariis illuſtretur, quod, ſi quid otii mihi dabitur, forſitan exſequi in animo eſt.

Qualia porro ad id, quod expetitur debeant eſſe cibaria, qua menſura, qua hora, quo ordine ſint aſſumenda, neminem fore crediderim, qui certis poſſit definire legibus, tam varia ſunt alimenta, tam varia temperamenta, corporum habitus, diverſæ Regiones, & conſuetudines, & quædam idioſyncraſiæ, ut vocant, ſpecificæ quædam proprietates, ut experientia potius, quam Scriptores ſint conſulendi. Ad cujuſque igitur ſtomachum eſt provocandum; ille enim æquiſſimus eſt judex; ea idcirco alimenta quæ facile coquuntur, quæ promptam habent diadoſim, & corpus bene nutriunt, illa cæteris ſunt præferenda. Signum itaque bonitatis cibi, ſaltem in genere, erit bonitas coctionis, & prompta nutritio. In hanc rem animadverſione digna ſunt *Lucretii* carmina,

Nec multum refert quo victu corpus alatur,

Dum-

Dummodo quod capias concoctum didere poſſis
Artubus, & ſtomachi humectum ſervare tenorem .

Plurima apud Scriptores de re cibaria extant monumenta, quare ſolum ea pertingam, quæ ad rem meam faciunt, & quæ ad Principum valetudinem tuendam mihi videbuntur magis accommoda; ſed hac de re in ſequenti Capite. Primum itaque ad tuendam valetudinem, cavendum erit a ſatietate, quæ obſtructionum parens eſt, & morborum nutrix, ſicuti etiam ab altero extremo, a nimia ciborum parcitate, ne corpus debito alimento fraudetur; non ideo tamen velim, ut alimenta capiantur in pondere, numero, & menſura, ſed ea moderatione, ut ſtomachus gravamen, & diſtentionem non ſentiat, ſed perſæpe inter illecebras, & gratos ſapores, quibus guſtus percellitur, gravitatem non advertimus, niſi poſtquam e menſa ſurrexerimus. Hanc difficultatem juſta menſura cibos capiundi, docte non minus, quam eleganter adnotavit D. *Auguſtinus* Libro IV. contra *Julianum*, his verbis. *Iam vero cum ad uſum ventum fuerit neceſſariæ voluptatis, per quam reficimus corpus, quis verbis explicet, quemadmodum nos modum neceſſitatis ſentire non ſinat, & ipſum limitem procurandæ ſalutis, ſi qua adſint delectabilia rapiendo abſcondat & transeat, putantibus nobis ſatis non eſſe, quod ſatis eſt, dum libenter ejus provocationibus ducimur, exiſtimantibus nos adhuc agere negotium valetudinis, cum agamus potius voluptatis; ita neſcit cupiditas ubi finiatur neceſſitas.*

CAPUT V.

Cibaria, quæ ad bonam valetudinem ſunt minus apta, Principibus magis uſui eſſe; de cibis primæ, & ſecundæ menſæ quædam adnotantur; quid ſit apud Hippocratem *carnes eſſe leves ad ſtateram, quid apud* Ariſtotelem *vinum ethicum.*

Quod vulgo dici conſuevit, nimirum quod perſæpe meliora videamus, & deteriora ſequamur, id in conviviis omnibus, & potiſſimum in Principum menſis magis uſuvenit; cibaria etenim quæ aptiora ſunt ad valetudinem tuendam, & utiliores ſuccos præſtant, fere neglectui ſunt, & alia exotica, & peregrina, ac difficilis coctionis, ſeu pravi ſucci magis appetuntur, & exquiruntur. Panis cibus omnium communis, ſi quaſdam ferinas gentes in extremo Septentrione excipias, quas *Ichtyophagos* vocant, qui piſcibus victitant, in Principum menſis locum quidem primum habet, & ultimum, nam quamvis ſit *tener, & niveus, mollique ſiligine factus*, parum de illo deguſtant Principes, & quandoque ſolum mollior illius pars ad extergendos inunctos digitos inſervit. Hoc tamen in omnibus conviviis laute, & opipare inſtructis, in quibus abundent opſonia, exiguum panis abſumitur, ſic quando *Servator noſter* quatuor fere hominum millia ſeptem panibus hordeaceis, & quinque piſcibus ſaturavit, illius Diſcipuli de panis fragmentis duodecim collegerunt cophinos, nulla de piſcibus mentione facta.

In menſis itaque Principum, levem habent gratiam *dona laboratæ Cereris*, non ita Bacchi, Pomonæ, & venatricis Deæ munera. Panis igitur ex laudabili tritico bene fermentatus, ſubactus, ac rite coctus, firmum & vitale alimentum præſtat magis, quam quodcumque aliud cibi genus, ita ut eo ſolo, & aqua poſſint vivere homines:

Satis eſt populis fluviuſque, Cereſque,
ajebat *Lucanus*. Sic *Iuvenalis* quoque *panem, & circenſes*, ubi enim populi fru-

gibus, & ſpectaculis abundant, uti olim populus Romanus, felicem vitam degunt. Sic vidimus hoc anno, quanta calamitate tota pene preſſa fuerit Europa, ob annonæ caritatem, quam algidiſſima hyemis conſtitutio, cui nullam aliam ſimilem priora ſecula viderunt, invexit, frugibus radicitus exuſtis. Hinc nulla cura bonos Principes magis fatigavit, quam ut quolibet pretio fruges aliunde exquirerent, quibus ſubditos ſuos, tanquam filios paſcerent.

Locus egregius exſtat apud *Hippocratem* in primo Epid. *Imbecilliora cibaria brevem vitam habent*; locum hunc, ſubobſcurum egregie interpretatur *Vallefius*, ut uno quidem modo pro debilioribus cibis intelligendi ſint ii, qui ſint facilis coctionis, quia facultati commutanti parum reſiſtant, & hujuſmodi cibos brevem vitam habere, quia parum maneant in corpore, cum, uti ex Aphoriſmo, *Eorum quæ velociter nutriunt, veloces quoque fiunt excretiones*, altera vero interpretatione, quod imbecilliora cibaria brevem vitam habeant, nimirum quod paucum alimentum præſtando brevitatem quoque vitæ præſtent. Panem itaque laudatiſſimum ſuccum humanis corporibus ſuggerere, qui ob ſimilitudinem partibus apponatur, & firmiter adhæreat, ac propterea ad ſanitatem, & longævitatem multum conferat, conſentiunt omnes. His licet adjicere panem bene coctum, qualis eſt nauticus, corruptioni non eſſe tam facile obnoxium, ſicuti cætera alimenta, veluti carnes, piſces, & fructus. Panis ad longum tempus aſſervatus non putreſcit, & vim nutriendi retinet; panis ergo, quem primum, & communem hominum victum, & etiam apud primos parentes in uſu fuiſſe deducunt nonnulli ex illo Eccleſiaſtici: *Initium vitæ hominis, aqua, panis, veſtimentum*, cæteris alimentis præferendus eſt, & intermiſcendus, quare non immerito *Verulamius* panem ciborum firmamentum appellabat. Salubre conſilium itaque fuerit Principibus, ut pane veſcantur rite parato, illum bene permanſum, & ſalivali fermento imbutum cibis intermiſcendo, cum aliqua quidem proportione ad reliqua edulia, non ea tamen, quam excogitavit M. *Ficinus* de Studioſorum Sanitate tuenda, Libro ſecundo: *Panis*, ajebat ille, *eſto duplus ad potum, triplus ad carnes, quadruplus ad piſces*, ingenioſe quidem, ſed hujuſmodi legibus arctari non decet eum, qui bene valeat, & ſuæ ſpontis ſit, quales ſunt Principes. *Auguſtus* perfuſum frigida panem, pro potione in ſiti ſumere ſolebat; idem panis unciam cum paucis uvæ duracinæ acinis quandoque edebat, quippe veſcebatur ante cœnam quocumque tempore, & loco, quod ſtomachus deſideraret, Auctore *Suetonio*.

Quantum autem partium ſpirituoſarum contineat panis bene fermentatus, norunt Chymici, qui ex illo ſpiritus acido volatiles educunt, egregium balſamum ad ſtomachi fermentum hebetatum renovandum, qua de re legi meretur *Etmullerus*. Hanc ob cauſam inter alimenta nihil eſt, quod ſtomacho pene ſit magis familiare, ut in ſanitatis ſtatu neminem capiat panis faſtidium, imo in ſtatu morboſo, pro argumento proximæ ſanitatis accipiatur, ſi æger incipiat panem appetere. Obſervatione dignum eſt, quod ſi quidam ſunt vini abſtemii, & alii propter quandam Idioſyncraſiam, a quibuſdam cibis ſumme abhorreant, uti a caſeo, pomis, ovis, aliiſque rebus, nullus fere obſervatus fuerit panis abſtemius, præter puellam quandam, cujus meminit *Bruyerinus*, quæ in *Gallia Belgica* cum ſexdecim annorum eſſet, nunquam panem deguſtavit, imo ſi illius momentum in ſero lactis, quo maxime delectabatur, poſitum fuiſſet, illico nauſea tentaretur. Neque ratione, & auctoritate caret, eorum, qui pauco pane, & multa carne veſcuntur, fætere animam; caro enim utpote ex ſua natura corruptioni obnoxia, nonniſi ſuccos ejuſdem indolis poteſt ſuggerere, ſi nimius ſit illius eſus;

re-

refert *Bruyerinus*, Libro IV. de Re cibaria, ſe noviſſe literatum hominem, cui hoc peculiare fuit, multis carnibus, pauciſſimo autem pane veſci, ideoque fœtidiſſimum oris halitum illi contigiſſe; revera nullus odor gratior eſt præ cæteris alimentis, qui ſpiritus recreet, quam panis odor e furno recenter extracti.

Carnium uſum quod ſpectat, non raro a Principibus hac in re graviter peccatur, dum carnes animalium domeſticorum reſpuunt, & ferinas, ac ſylveſtres magis appetunt, quæ non ſolum a natura humana alienæ ſunt, ſed difficilis coctionis, quales carnes ſunt *Cervorum*, *Damarum*, & caro *Apri*, quod a *Satyrico* ſuorum temporum luxum ſugillante, dicitur *animal propter convivia natum*. Obſervatione dignum eſt, quod tradit *Hippocrates* ſecundo de Diæta, ubi damnat carnes *graves in ore*, & *ad ſtateram*. P. *Martianus* locum hunc obſcurum explicans, ait carnes omnes, quarum gravitas in ore percipitur, & ad ſtateram manifeſta, hoc eſt, quæ, data paritate molis, aliis gravior eſt, duræ coctionis eſſe, & ſtomacho ponderoſas, in quo cenſu referuntur carnes bubulæ, ſuillæ, atque etiam leporinæ; hoc idem dicendum de piſcibus marinis durioris, & denſæ carnis, & de avibus aquaticis, quæ fortiores ſtomachos exigunt, & corpora magis exercitata, quod in Principibus non evenit, qui in otio potius, quam labore ævum traducunt. His addendum carnes hujuſmodi ad ſtateram graves, ex obſervatione *Sanctorii* in Statica, difficilioris eſſe perſpiratus quam carnes leviores, quales ſunt carnes vervecinæ. Quare alimenta hujuſmodi, licet Coquorum mangonio guſtui ſapiant, craſſiores ſuccos ſuggerunt, in vaſis ſanguiferis, & viſceribus infarctum, & obſtructiones generant. Solent quidem hujuſmodi carnes duriores, ad aliquot dies aſſervari, ut teneriores fiant, ac per æſtatem in conditoriis nivium teneri, ad macerationem, & putrefactionem fere, quod non adeo laudandum, nam perſæpe proximæ corruptioni multum de ſpiritu vitali illis decedit, ideo ab *Hippocrate*, ſecundo de Diæta, probantur magis carnes recentiores, utpote ſalubriores. Ad teneritudinem vero ipſis conciliandam, carnes hujuſmodi duriores flagellandæ, ac perdomandæ, fractis enim illarum fibris molliores fiunt, & ſtomachico fermento minus rebelles.

Utiliores quoque ſunt carnes volatilium, quæ liberiore cœlo, & naturalibus paſcuis ſuis fruuntur, quam altiles, & cortales, ut vocant, quæ quidem pinguiores ſunt, ſed minus ſalubres, utpote minus exercitatæ; ſummatim carnes omnes laudantur, quæ facile perſpirant, quales ſunt vervecis, ex obſervatione celeberrimi *Sanctorii*, & carnes omnes, quæ uti ajebat *Hippocrates*, ad ſtateram leves ſunt, ut quæ multum aereæ ſubſtantiæ contineant, quod ob faciliorem perſpiratum Principibus præſertim, quibus corporis exercitatio non adeo familiaris eſt, valde conducit. Neceſſarium itaque foret, Principes, quibus magno cultu, & apparatu ex variis carnium generibus inſtructæ ſunt menſæ, ſive a ſuis Medicis, ſive ab ipſa experientia edoctos eſſe, quæ carnes ſtomachum magis gravent, quæ coctu faciliores ſint, & alvo magis ſecedant, quod itidem de piſcibus dicendum, cum quibuſdam anni temporibus piſculentos dies agunt, ne poſtea jam ſaturi, cum ad frigidas menſas fit tranſitus (ſic enim Veteres ſecundas vocabant) ad nova gulæ irritamenta aqualiculum nimis onerent:

Poſtquam exempta fames, & amor
compreſſus edendi:
Fit ſtrepitus, menſæ ſuccedunt dona
ſecundæ.

Sic præſto ſunt, qui magna celeritate alio adſportent, quidquid culinam redolet, & longo ordine inferant, quæ laſſatæ voluptati ſolamen aliquod apta ſint adferre, quare temporis momento, nova metamorphoſi apparet menſa inſtructior,

quam antea. Mos hujuſmodi in Italia, rerum omnium, quæ ad luxum ſpectant feraciſſima, in aulis Principum perantiquus eſt. Menſæ Syracuſanæ, & Italicæ præ cæteris lautiores celebrabantur, ut etiam adagii loco eſſent, quoties lautam menſam quis vellet innuere; ſic *Plato* in Epiſtola ad propinquos *Dionis*, negat ſibi felicem illam vitam in Siculis, Italicisque menſis, ac reliquis voluptatibus ſitam nunquam placuiſſe. *Athenæus* quoque in dipnoſophiſtis inter opiparas menſas, & omni deliciarum genere refertas Italicas refert.

Ad menſas itaque ſecundas, in quibus vid re eſt miro, & eleganti ordine diſpoſita varia bellariorum, & cupediarum genera, acetaria, olera, fructus quoſcumque peregrinos, ab Alcinoi hortis, ſi licet, uſque deductos, atque omnia, quæ Coquorum ingenioſa manus figurare didicerit, periclitatur temperantia, & conſectarie bona valetudo. Quoniam autem a pinguioribus in prima menſa infractus eſt appetitus, ut plurimum in ſecunda ad illum acuendum, ab acidis ſubſidium quæritur. Lactuca ex variis acidis, & ſalſis quoque parata primum locum mereri ſolet, more veterum, apud privatos tamen homines, & vulgarem gentem noſtra hac ætate prima menſa in uſu eſſe consuevit, de hac *Martialis*:

Claudere quæ cœnas lactuca ſolebat avorum,
Dic mihi cur noſtras inchoet illa dapes?

De fructibus hoc adnotare licet, quod Principes nunquam fructus edant in tota ſua maturatione, & integritate, nam ad illorum menſas, quæ ſolum raritate, & pretio æſtimantur, fructus apponi ſolent aut præcoces, aut ſerotini; præcoces acerbiores ſunt, & crudos ſuccos generant, ſerotini fatui ſunt, nullius gratiæ, & bonitatis. De ficubus, hæc habet verba *Hippocrates*, in ſecundo de Diæta. *Primæ ficus peſſimæ*. Dominum ſuum itaque admoneat oportet Medicus, ut ab immodico fructuum fugacium eſu ſibi temperet, quales ſunt ii, quos horæos vocant, & naſcuntur ſub ora, & opora; oram autem, & oporam Græci vocabant tempus illud, in cujus medio oritur canicula, quod quadraginta dierum eſt, de quo *Galenus* pluribus in locis, ut in ſecundo de Alim. Facult. & tertio Aphor. 14. fructus enim hujuſcemodi corruptioni facile ſunt obnoxii, & bilioſas diarrhœas per æſtatem inducunt, unde *Galenus* in Libro de vitio, & bonitate ſuccorum, ob illorum uſum immoderatum ſe bis ægrotaſſe ingenue fatetur. Abſit tamen ut illorum uſum improbare audeam, quos nimirum ad ſitis, & æſtuantis ſtomachi ſolamen natura genuit, ſi nive, ſeu aqua perfrigerati aſſumantur, eo tempore, quo

Procyon furit
Et Stella veſani Leonis,
Sole dies referente ſiccos.

Quoniam autem nivis, qua carere menſas Principum monſtrum eſſet, facta eſt mentio, non improbatur moderatus illius uſus, ſed abuſus, tanquam ſumme noxius damnatur. Profecto potiones illas, & ſorbitiones ex acido citri, limonum cum ſaccharo ad congelationem uſque, quas ingenioſa ſitis commenta eſt, nemo ſanæ mentis unquam laudarit, dum ad illarum deſcenſum horreſcunt viſcera, & occaleſcit ſtomachus, & paulo poſt moleſtior fit ſitis. *Nix ſitim facit*, ajebat *Rhaſis*, Libro vigeſimo primo Tract. quinto, quod efficit, dum palati poros, & fontium ſalivalium, unde ſeroſus latex jugiter emanat, occludit. Veteres in conviviis pro more habuiſſe frigidam, & calidam aquam potare ſatis notum eſt, ut ex *Martiali*:

Caldam poſcis aquam, ſed nondum frigida venit;

imo quod mirum eſt, aquam calidam in deliciis habebant, qualis luxuriæ ſpecies noſtra ætate obſolevit; priſcos homines aqua gelida, & calida uſos fuiſſe facile crede-

diderim, ut noxam, quam frigidæ potus induceret, calidæ potione eluerent, & emendarent. Hanc tamen conſuetudinem calidam potandi, non adeo laudabat *Martialis*, ſic enim ille:

Poſſideat Lybicas meſſes, Hermumque, Tagumque;
Et potet calidam, qui mihi laudat aquam.

Equidem ſi rectior eſſet nivis uſus, atque ut Juriſtæ ſolent dicere, cum moderamine inculpatæ tutelæ, pro ſingulari beneficio a Divina bonitate, ad repellendam æſtuantis aeris violentiam, nix eſſet accipienda, in locis præſertim calidioribus, ut in Sicilia, Regno Neapolitano, ac tota fere Italia, tum pro ſanis, tum pro ægris corporibus. Ubi enim, uti aliquando evenit, cum per hyemem, vel paucæ nives, vel nullæ e Cœlo delapſæ fuerint, ac propterea nivalis annonæ caritate laboretur, annus ille pro nefaſto habetur, nec obſervatione caret, quod in hujuſmodi caſu longe plures, & graviores morbi vagati fuerint, quam cæteris temporibus. Perantiquum fuiſſe nivis uſum, etiam apud *Judæos* habemus, ex Proverbiorum Libro: *Sicut frigus nivis in die meſſis, ita legatus fidelis, ei, qui miſerit eum, animam requieſcere facit.* Judæis autem nivem ſuppeditabat *Mons Libanus*, quem *Tacitus* Hiſtor. Libro 5. præcipuum montium in ea Regione eſſe ait, *& mirum dictu tantos inter ardores opacum fidumque nivibus*, ac in tanta copia, ut *Jordanem amnem* alat, & fundat. Sicuti autem non modica ſunt bona, quæ ex nive proveniunt, ſi qui bene utatur, ita non pauca, & vulgaria ſunt mala, quæ ab immoderato illius uſus promanant, quæ recenſuit *Hippocrates* 5. Aph. 18. & 24.

Magna itaque cautione opus eſt in re, quæ tam ſuaviter guſtum percellit, perdifficile eſt enim, ut quis ſibi temperet, ubi ſiti urgetur, & gelidas potiones habeat in promptu, ne illas affatim hauriat, quod ſane periculoſum eſt, præſertim ſi corpus antea fuerit excalefactum, cum exempla non deſint illorum, qui poſt gelidæ potionis hauſtum, ſyncope correpti fuerint, & non ſecus, ac epoto veneno repente interierint; attamen tam gravis noxa vitari, aut ſaltem corrigi poteſt, ſi ſorbillatim potiones hujuſmodi gelidæ aſſumantur, dum enim in ore pauliſper detinentur, ac lente per œſophagum deſcendunt, multum de ſuo rigore deponunt, & ſtomachus in anteceſſum per communicationem refrigerium perſentiſcit, quam cautionem valde commendat *Tſchirnhauſus* in ſuo eleganti Libro *Medicinæ mentis & corporis*; ubi refert, pluries auſum fuiſſe a vario corporis exercitio adhuc æſtuantem, aquis artificio congelatis ſe reficere, abſque ullo quod ob id ſenſerit incommodo, eo quod ob nimiam qua palatum afficit frigiditatem, nonniſi pauxillum ſingulis vicibus aſſumeret, ubi ex adverſo ait ſe quoſdam vidiſſe, in ſimili ſtatu cereviſiam avidius, & copioſius ingluttientes, in graviſſimos morbos fuiſſe collapſos, a quibus vix liberari potuerint.

Nil porro eſt, quod Principum valetudini vel clanculum, vel aperte ſit magis hoſtile, quam vini potus, ſi immoderatior ſit illius uſus, neque ſolum valetudini, ſed etiam famæ & exiſtimationi. Satis nota ſunt magnorum virorum exempla, quibus bibacitas probro fuit, & rerum geſtarum gloriam obumbravit, uti *Alexandro Magno*, cujus in vino intemperantiam, ut cohiberet *Androcides* vir ſapientia clarus, referente *Plinio* Libro 14. cap. 5. ſic illi ſcripſit. *Vinum potaturus Rex, memento te bibere ſanguinem terræ. Catoni* quoque *Cenſorio* viro obiiciebatur ebrietas; vitium hujuſmodi latere non poteſt, eoque minus in Principibus, adeo ut facile in vulgus dimanet, & ſcommatibus interdum derideatur, ſic *Tiberius Nero*, *Biberius Mero* vocitari conſueverat. Vinum equidem ſi moderate potetur, magnas præſtat utilitates

ad

ad corporis vires confirmandas, ſed eodem nihil pernicioſius, ſi modus abſit, naturam enim ignis habet, quo nihil eſt utilius, & eodem nihil nocentius. Magnates & Principes Viros podagra, & nephritide cognatis affectibus, & hæreditario jure a parentibus in filios transferri ſolitos, ſæpiſſime infeſtari nemo non novit; quare *Lucianus* in ſua *Tragopodagra* longam ſeriem Heroum, quos Poetæ celebrant, podagra laborantium recenſet. Quantum virium utrique affectui generando, & alendo habeat vinum large hauſtum, ipſamet experientia ſatis palam facit, dum tartaro ſuo, cujus prægnans eſt, articulis duram & lapideam materiam affigit. Ut ergo Principes hoſpites tam infeſtos ab aula arceant, vino quidem utantur, modicæ naturæ, ſive lymphato, cavendo a vinis meracis, & quæ magis commendantur. Laudatur vinum vetus defæcatum *edentulum*, ut ipſum vocat *Plautus* in Pœnulo, quod non mordeat, in planitie potius, quam in collibus natum, minus enim tartari in ſinu ſuo recondit, ſummatim vinum modeſtum atque ethicum, hoc eſt boni moris; liceat mihi hoc uti vocabulo, quo uſus eſt *Ariſtoteles* in Rhetoricis οἶνος ὁ ἠθικός. *Theophraſtus* 6. de cauſis plant. ait, *id vini genus celerius purgari, & conſiſtere, quod ſit tenuius; & quaſi vitii mixtura immune*; *Gaza*, & *Hermolaus Barbarus* de vino bene morato intelligunt, non deſunt tamen, qui οἶνον illud ἠθικὸν, de vino percolato intelligendū velint ἀπὸ τοῦ ἠθεῖν: Vina itaque ſint, ſive ex ſua natura morata, ac tenuia, ſive ſacco percolata, ac ut ita dicam caſtrata, nam ſacco, ut ait *Plinius*, vini *franguntur vires*. De vino percolato hoc adnotare licet; quod in dolio repoſitum non ebullit, ut reliqua vina, quæ in ſuis vaſis ad menſes integros magno ſtrepitu ebulliunt, ac præcipue ſi meraca ſint, nam in percolatione vina multum fæcis, & tartareæ materiæ ſacci parietibus hærentis relinquunt, quæ in cauſa ſunt, ut vina non percolata ad aliquod tempus efferveſcant, nec conquieſcant, niſi poſtquam facta fuerit conveniens per ſuperiora deſpumatio, & craſſiorum partium in fundum præcipitatio. Id habent etiam notatu dignum vina percolata, quod elutriatione non indigeant, nec per æſtatem pendula fiant, neque dolii parietibus tartaream materiam affigant; quare pro tartaro, cujus in re Medica tantus eſt uſus, obtinendo, nunquam aperiuntur dolia, in quibus aſſervatum fuerit vinum percolatum. Ulterius hac gaudent prærogativa, quod non exſpectandum, ut veteraſcant, poſt enim duos vel tres menſes in potu uſui eſſe poterunt. Hujuſmodi vinum igitur ex optimis uvis non in collibus, ſed in planitie, non adeo tamen ab iis diſtante paratum, aptius erit ad menſas Principum pro valetudine tuenda, & pro podagricis, ac pro nephriticis affectibus, quantum licet, arcendis. Nolo itaque Principum menſas carere vino, ſed habeant vina, quæ ſanitati inſidias non ſtruant, ſed vitales ſpiritus blande, & ſine noxa reficiant. Non deſunt Regum, & Imperatorum exempla, qui hac in re ſobrietatis, ac temperantiæ egregium ſpecimen reliquere; *Iulius Cæſar*, *Suetonio* teſte, vini parciſſimus fuit, *Auguſtus* quoque, eodem referente, in Caſtris apud Mutinam nonniſi ter ſuper cœnam bibebat; e quibus *Suetonii* verbis, vini mutinenſis agri præſtantiam licet deducere, quamvis enim *Auguſtus* ſuæ valetudinis ſtudioſus fuerit, attamen ter tantum ſuper cœnam bibiſſe magnum fuiſſet ſobrietatis exemplum; quare fas eſt credere vini generoſitatem, quod mutinenſes colles gignunt cognoviſſe, ac propterea tam ſingulari temperantia, illo uſum in cœna fuiſſe. Mehercle vina Saxolenſia, Floriana, Spetiana, Hetruriæ vinis celebrioribus nullatenus concedunt. Neque unicum eſt hoc beneficium Mutinæ a Deo conceſſum, ea enim Civitas præter optima

ma

ma vina, & aeris ſalubritatem, habet etiam optimas aquas, & quod præcipuum eſt, & ad veram felicitatem viam ſternit, habuit ſemper, & habitura eſt optimos Principes.

CAPUT VI.

Nemini magis, quam Principi pro conſervanda valetudine neceſſariam eſſe quotidianam corporis exercitationem.

SI verum eſt quod ſcripſit *Hippocrates* Libro 3. de Diæta, eam eſſe exercitationis vim, ut in commoderatione quadam inter labores, & alimenta ſanitatem poſitam eſſe voluerit, *conſiderandum eſt*, ait ille, *utrum cibus ſuperet labores, aut labores cibos, aut moderate inter ſe habeant, utrum enim tandem ſuperetur, morbi fiunt, ab æqualitate autem inter ipſa mota, ſanitas adeſt*: Igitur ſicuti quotidiana alimenta ad vitam & ſanitatem ſervandam, ſunt neceſſaria, ita etiam quotidianum exercitium ad ſanitatis cuſtodiam erit æque neceſſarium, ut inter hæc duo proportione ſublata, ſanitatem corruere neceſſe ſit. Si enim modicus ſit cibus, & immodicus labor, atteruntur vires; ac ſi multum ſit alimentum, ac pauca exercitatio, cumulantur excrementa, & ſenſim nobis non ſentientibus, magni fiunt morborum apparatus. Recta itaque victus ratio, & moderatum exercitium, mutuo ſe debent excipere, ut ſanitas conſiſtat; præceſſiſſe tamen alimenta, & inchoatam coctionem æquum eſt, nam ut ex *Hippocrate* in aphoriſmis, *ubi fames, laborandum non eſt*. Apud Perſas exercitium, & victus ita colebatur, ut turpe putaretur ſpuere, nares emungere, uti refert *Xenophon* in Pædia Cyri libro I. certiſſimo apud ipſos intemperantiæ in victu argumento, quod noſtra quoque tempora ejuſdem labis coarguit, dum non ſolum frequenter exſpuere, & nares emungere pro ſanitatis ſtudio habemus, ſed nicotianæ fumo, maſticatione, & pulvere, nares & fauces continuo provocamus, ad congeſtas impuritates excernendas; quæ non cumularentur, ſi vitam magis frugalem, & minus deſidioſam ageremus. Natura equidem commodis noſtris ſatis intenta, alibi, quam in facie, aptis emiſſariis nos inſtruxit, ad excrementa, tum craſſa, tum tenuia egerenda, ſed nos organa odoratus, & guſtus ad fœda miniſteria traduximus. Contra hujuſmodi *Hippocratis* præceptum a Principibus frequentiſſime peccari ſatis patet, unde fit, ut non raro hanc ob cauſam, a ſanitatis ſtatu facile decidant.

Corporis itaque exercitatio pro ſanitatis ſtudio, ſi ulli neceſſaria eſt, maxime Principibus, quibus ob lautiores cibos, & multi nutrimenti, neceſſe foret, ut ita dicam, cibos a laboribus ſuperari, ut æqualitas illa, & proportio, quam *Hippocrates* optabat, obtineri poſſet. Varia ſunt exercitationum genera, illud tamen exercitium præferendum, quod a principio intrinſeco ortum ducit. *Omnium vero motuum optimus ille eſt*, ajebat *Plato* in Timæo, *qui in ſemet ex ſeipſo fit. Nam & mentis, & totius ipſius motioni cognatiſſimus eſt. Qui vero ab alio fit, deterior.* Vehi curru, navi, ſella geſtari, fricari corpus, ſunt quidem motiones corporis, ſed a principio extrinſeco, nec tales ſunt, ut ex iis ea beneficia conſequantur, quæ a motu muſculari obtinentur, uti ex deambulatione, curſu, & quacumque alia ſpontanea corporis motione; ex convenienti enim corporis exercitatione, ſopitus calor excitatur, circulus ſanguinis promovetur, alimenti in ſingulas partes æqua-

æqualior eſt diadoſis, ac liberalior eſt perſpiratus, atque obſtructiones in viſceribus, & vaſis ſanguineis ſi quæ ſunt expediuntur. *Diſruptum eſt lien, ambula*, ajebat *Plautus* in Curculione. Recte ſane, ac eleganter in hanc rem *Celſus* Libro 1. Cap. 2. *Ignavia maturam ſenectutem, labor longam adoleſcentiam reddit.* Summatim humanum corpus, uti de fama *Virgilius*:

Mobilitate viget, vires acquirit eundo.

Princeps itaque, cui cara ſit valetudo, non minus cogitet de cibo quotidie ſumendo, quam de quotidiana exercitatione: laudatur deambulatio matutina ante cibum, ſub dio magis, quam ſub tecto, cœlo tamen ſereno, nec a ventis præflato, ſive veſpertina ante cœnam; *labores cibos præcedant*, ajebat *Hippocrates*.

Quædam ſunt exercitationum genera, quæ Principibus magis ſunt propria, uti venatus, equitatio, ſaltatio, ex quibus multa beneficia obtinerent, ſi frequentius iis uterentur. Venationis ſtudium antiquitus, ab ipſa juventute Principibus ſatis familiare fuit, ut illis pudori eſſet, niſi arcum tendere, feras inſectari, ſagittas ad ſcopum collimare exacte noſſent, atque hac in re cæteris præcellerent. Sic *Achillem* legimus a *Thetide Chironi* traditum, qui illum in venationis ſtudio inſtruxit, ut feras conſectari in ſilvis, & in præruptis montium jugis cum apris, & fortioribus belluis concurrere aſſueverit, quo pacto fortis, & egregius bellator, ad bellum Trojanum eſt quæſitus; venatio enim eſt rudimentum quoddam ad militarem diſciplinam, in qua inſtructum eſſe decet Principem. Cum ergo venatus multa habeat commoda, magnoque ſit oblectamento, id præcipue momenti habet, quod ad ſanitatem multum conferat, ſive enim equitando, ſive pedeſtri itinere per loca aſpera & prærupta feras ſcrutando, corpus variis motibus exerceri neceſſe eſt, & incaleſcere, ut quæ aliquam gravitatem capiti, ſtomacho, ac viſceribus inferebant, facile per tranſpiratum difflentur.

Præter beneficia, quæ a venatione pro tuenda valetudine referunt; non modicam laudem quoque a *Poetis*, & *Scriptoribus* promereri conſueverunt propter dexteritatem, & ſagittandi peritiam, uti *Æneas* a *Virgilio*, cum ſeptem cervos in lybico littore pro ſeptem navibus ſuis ſagittis occidit, *Domitianus* a *Martiali* ob feras occiſas, *Gratianus* ab *Auſonio* ob leonem interemptum. Hac in re digna eſt, quod legatur Epiſtola *Sidonii Apollinaris*, in qua *Theodoricum Gothorum Regem*, venandi & ſagittandi periſſimum deſcribit; ait enim illum venatione nunciata, proceſſiſſe arcu lateri innexo citra gravitatis regiæ offenſam, & muliebre crediđiſſe, arcum ab alio tenſum accipere, inſinuatis enim e regione capitibus, arcum magna vi intendebat, mox ſpicula capiebat, implebat, expellebat, ut ipſius Scriptoris verba referam, *quod cupias percuti, prior admonet, eligis quid feriat, quod elegeris ferit, etſi ab alterutro errandum eſt, rarius fallitur figentis ictus, quam deſtinantis obtutus.*

Equitatio quoque exercitationis genus eſt Principibus valde conveniens, imo neceſſarium, niſi enim didicerit equum prompte conſcendere, illique apte inſidere, ac fræno regere, non parum periclitabitur; equi enim adulari neſciunt, nec Principes a cæteris diſtinguunt, pauci nimirum ſunt *Bucephali*. Mirum ſane quantum gratiæ, ac favoris apud Populos ſibi adſciſcat Princeps, forti & ſpumanti equo decore inſidens, cum in publicum procedit. Statuæ equeſtres, priſcis, & noſtris quoque temporibus magnis viris, in foris, & publicis viis ſtatui conſueverunt. Motus autem corporis per equitationem, quæ ſemper habet aliquam concuſſionem adnexam, magnæ eſt utilitatis, craſſos humores ſtagnan-

te

tès e loco dimovendo, eoſque ſimul excernendo. Curavi olim Equiſonem mutinenſem, qui cum acuta febre laboraſſet, ob intemperantiam, & nimiam aquæ potionem, factus eſt lienoſus & turgido ventre, adeo ut de hydrope timeretur, nec ullo remedio venter detumeſceret, ſuaſor illi fui, ut ad ſolitum munus equos domandi rediret, quo pacto perfecte convaluit, & adhuc vivit. Ad valetudinem ergo ſervandam Principibus commoda erit frequens equitatio, quam in morbis chronicis maxime cõmendat *Thomas Sydenham*, quod ſi hoc exercitii genus remedium curativum eſt, erit quoque præſervativum a morbis, nam ex *Hippocrate* in Libris Epidemiorum, *quæ facta tollunt, ante facta fieri prohibent*. Olim certe equitatio Principibus magis familiaris erat, ſicuti modo apud Perſarum Reges ſolenne eſt Legatos equitando audire; nunc autem mos inolevit, ut ſuper regales currus in publicum procedant, ſeu in Rhedis ſedentes aurigare pro more habeant.

Equitatio tamen habet etiam ſua incommoda, ubi enim adſit aliqua diſpoſitio podagrica, aut nephritica, & veſicæ affectio, non parum noxia eſt, quare *Hippocrates* in libro de aere, aquis, & locis, ajebat *Scythas* Iſchiadi obnoxios eſſe, quod ſuper equos quotidianam agerent vitam; infœcundos quoque homines, ex nimia equitatione fieri, ibidem aſſerit *Hippocrates*, ex nimia ſcilicet renum, & valorum ſpermaticorum concuſſione, ut etiam hanc ob cauſam oriantur aliquando Gonorrhœæ. Si tamen equitatio moderata ſit & placida ſuper equos gradarios, quorum copia Principibus non deeſt, non parum conducit ad corporis ſalubritatem; eſt enim, ut ait *Galenus* 2. de Valetudine tuenda Cap. 8., exercitatio mixta ex geſtatione, & opera, qui enim equo inſidet, muſculos intentos, & in quodam motu tonico exercitos habeat oportet; quare equitatio ex ſui natura, apta eſt ad calorem nativum augendum, & ad excrementorum inanitionem promovendam, ſtomachi quoque robur non parum confirmat, ſenſuum inſtrumenta repurgat, & acutiora reddit, quare in ſurditate, in capitis dolore a *Tralliano* commendatur.

Creditur quoque equitatio plurimum valere ad crura craſſe facienda, quam ob cauſam refert *Suetonius Germanico*, cui graciliora crura objiciebantur, Medicos ſuaſiſſe, ut equitationi indulgeret, cujus rei rationem eſſe crediderim, eo quod crura in equitatione ſuper ſtapedes multum operentur, etenim qui ſæpe equitare ſolent, muſculos, & fibras crurum intentos habeant neceſſe eſt, ideoque ſanguis, quem ſuggerunt arteriæ, inibi detineatur, nec tam facile per venas refluat, ſicque partes illæ uberius alantur, atque in mole augeſcant; qualis ratio quoque militat in cæteris partibus, quæ magis exercentur, quod ſatis patet in piſtoribus, quibus amplæ, & craſſæ ſunt manus; *exercitium* enim, ut ait Avicenna, *membrum magnificat*. Niſi itaque princeps noxam ullam præſenſerit in renibus, & articulis, commodæ & placidæ equitationi in gratiam ſanitatis indulgeat, & aſſueſcat, ut ſi ad aliquam militarem expeditionem ſuſcipiendam aliquando cogatur, ad hujuſmodi exercitium aliquam habeat aſſuetudinem.

Eſt & alia exercitatio Principibus ſatis conveniens, atque utilis ad inſtitutum noſtrum, licet ab ipſis ad ſimplex oblectamentum ſuſcepta, ſaltatio ſcilicet, & choreas agere, cum enim exercitatio hujuſmodi alternationem habeat, corpus, & vires non valde fatigat, & eadem affert beneficia, quæ a cæteris exercitationibus obtinentur, nimirum caloris, & ſpirituum exſuſcitatio, corporis excuſſio, artuum ad varios motus agilitas, & promptitudo. Solenne eſt Principes in puerili ætate ad ſaltationem, & choreas inſtruere, ut grandiores facti, pu-

blice ſui corporis elegantiam, & majeſtatem præ ſe ferant, adeo ut Principi, hujuſce exercitii ignaro, turpe ſit & indecorum, neſcire ad harmonicos concentus pedes movere. Hanc ob cauſam, uti memorat *Herodotus*, *Hippoclides Athenienſis*, *Agariſtæ Cliſthenis* Sycioniorum Tyranni filiæ matrimonio excidit, cum ignave, & ſcurriliter ſaltaviſſet. *Scipio* ſaltatione maxime oblectabatur, in provectiori etiam ætate, nam, ut refert *Seneca* de Tranquillitate Animi, *triumphale illud, & militare corpus movit ad numeros, non molliter ſe infringens, ſed ut illi antiqui viri ſolebant, inter luſum, ac feſta tempora virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum etiam ſi ab hoſtibus ſuis ſpectarentur.* Commoda, & utilitates non referam, quæ tradit *Lucianus* de Saltatione adverſus *Cratonem*, qui exercitium iſtud tanquam effæminatum, & viro indignum calumniabatur; beneficium certe quod ex illo refertur, non parum confert ad animi hilaritatem, & corporis quoque ſalubritatem. His addere licet, quod ſaltatio Principem inſtruere poſſit ad arma tractanda, & in acie fortiter pugnandum. De *Epaminonda* Thebanorum Duce legitur, ſaltatione delectatum fuiſſe, exiſtimante hoc pacto corporis agilitatem conciliari, ut quando pugnandum ſit, eo promptiores ſint homines. *Meniorem Cretenſem* Trojano bello, mira dexteritate, & concinnitate corporis in acie pugnantem, hancque ob cauſam Græcis, & Trojanis notum *Homerus* celebravit, ſaltatorem illum appellans. Equitatio itaque, & ſaltatio in quocunque Principe rudimenta ſunt ad bellicas artes, in quibus inſtructos eſſe oportet, qui ad imperandum ſunt nati.

Geſtatio in ſella, præ laudatis exercitationibus, non multas habet vires, attamen laudabilior ſemper eſt qualiſcumque corporis motio, quam ſimplex ſeſſio, aut ſtatio, quæ vires potius fatigat, quam roboret, dum in ſtatione muſculi crurum, & fœmorum in motu tonico perſtant, quam ob cauſam varices in cruribus interdum oriuntur, unde *Juvenalis*, *Varicoſus fiet Haruſpex*, cum Haruſpices diu ſtare circa extiſpicia pro more haberent. Navigatio interdum utilis erit, & ſalubrior eſſe creditur in mari prope littus, ob ſiccas exhalationes, quam in fluviis, & ſtagnis. *Navigatio in mari prope littus, inambulatio prope mare ſatis commoda*, Proverbium Græcum erat, quod in Sympoſiis refert *Plutarchus*. Deambulationem præ cæteris exercitationibus valde commendat *Hippocrates* 2. de Diæta, præſertim matutinam, & aliquam etiam a cœna ſumpta. *Phædrus* apud *Platonem* ex ſententia *Acumeni Medici* inambulationem in loco aprico extra Urbem iis præferebat, quæ fiunt intra Urbis pomœria, forſan quoniam inibi purior ſit aer.

Ludus parvæ pilæ apud veteres ſatis uſitatus, a *Galeno* pluribus in locis commendatur, cujus uſus quoque noſtra ætate ſatis familiaris eſt; quare *Romanos Cæſares* non puduiſſe publice ſe etiam exercere pila, & folliculo, Scriptorum monumenta teſtantur: ſic *Veſpaſianus*, qui proſpera uſque ad ſenectam valetudine uſus eſt, ſæpe ſe exercebat in Sphæriſterio, teſte *Suetonio*. *Antoninus* quoque *Imperator*, ut ex *Eutropio* habemus, inter palæſtritas non raro viſus eſt. *Guſthavus odulphus* egregius ille bellator, cui vincere ludus erat, poſt relatas victorias adhuc calens a cæde, ſpectantibus exercitus ſui Primoribus, folle ludebat, ut refert *Catarinus ab Avila*. Quantum itaque conferant moderatæ corporis exercitationes, ad proſperam valetudinem tuendam, cum ad vitam quoque valetudinariam diu producendam multum poſſint, exemplo eſſe poterit *Herodicus* ille artis gymnaſticæ repertor, qui licet pro exemplari valetudinarii hominis traduceretur, attamen lineæ vitam ad ſeculum uſque hoc pacto produxit.

Inter exercitationis genera, non immerito recenſetur venereorum uſus, legitimus tamen, quem *Tiberius Clinopalem* voca-

bat,

bat, verum hac in re non mediocri temperantia opus eſt, hoc enim exercitium, ſi modum excedat, corporis vires atterit, & animæ ipſius ſyſtaſim concutit; ſi tamen modus adhibeatur, non prorſus inutilis eſt, ſpiritus enim exſuſcitat, & alacriores efficit. Egregie ſane in hanc rem *Celſus*: *Concubitus neque nimis pertimeſcendus: neque nimis concupiſcendus, frequens corpus diſſolvit, rarus excitat.* Cum ergo eos, quibus cæteris imperare ſors dedit, nihil magis dedeceat, quam cœlibatum profiteri, nihilque ſubditis ſit optabilius, quam aulam videre liberis plenam, bonum Principem, ubi juſtam ætatem adeptus fuerit, pro ſuſcipienda prole decebit eſſe uxoratum, ſed pro valetudine conſervanda, non valde uxorium. Dictum elegantiſſimum *Lycurgi* hic placet apponere, quod Principibus magis, quam cuiquam videtur congruere; quæſitus vir ille ſapientiſſimus, cur in ſuis legibus ſanxiſſet, ne maritus perpetuo cum uxore cubaret, ſed ad certa quædam intervalla, ſejuncti degerent, reſpondit ſe tres ob cauſas id ſtatuiſſe, primã, ut viri alacriores eſſent, non ſemper uxoris lateribus hærentes, ſecundam, ut amor, inter conjuges interdum ſopitus reviviſceret, tertiam, ut filii robuſtiores eſſent, & vivaciores. Promovet quoque venereorum uſus circularem ſanguinis motum, & vaſorum ampliationem, ſi moderationem conjunctam habeat; norant id quoque antiquæ mulieres, quæ pro more habebant virgini, antequam thalamum ingrederetur, ut cum viro concumberet, filo collum metiri, mane autem eodem filo collum remetiri, ac ſi illud non ſufficeret, ad totum collum complectendum, geſtientes proclamabant, ex virgine mulierem factam; ad quam conſuetudinem alludens *Catullus* in Nuptiis *Thetidis*, & *Pellæi* ſic luſit:

Non illam nutrix orienti luce reviſens,
Heſterno poterit collum circumdare filo.

CAPUT VII.

Regulam inverſam Somni, & Vigiliarum, Principum Aulis valde familiarem, ad tuendam valetudinem minime aptam eſſe.

LUbricam eſſe Principum valetudinem, ac perſæpe illos ægrotare mirum non eſt, quando, non in unum tantum, ſed in omnia pene præcepta, quæ ad ſervandam ſanitatem conducunt, ab iis graviter peccetur; mirum eſt, inquam, cur non, & ſæpius, & gravius ægrotent, adeo a communi vivendi ritu deviant, ut a cæteris ſic diſtingui illis proprium videatur, quemadmodum Planetis naturale eſt in contrarium niti motu oppoſito illi, quo ſtellarum multitudo conſtanti ordine movetur ob ortu in occaſum. Huc quadrat illud *Ovidii*, qui finxit in ſecundo Metamorphoſeon Solem de ſeipſo ita loquentem:

Nitor in adverſum, nec me qui cætera vincit
Impetus, & rapido contrarius evehor orbi.

Si in malo rerum non naturalium uſu ullus error ab iis committitur, maxime in ſomno & vigilia; ut plurimum enim dormiunt Principes, cum totus mundus vigilat ad opera intentus, vigilant autem, cum non ſolum homines, ſed cuncta animalia in terris, & piſces quoque in mari ſomno indulgent. Ex hac regula inverſa, nocte vigilandi, & die ſomnum captandi, quæ nullam proportionem habet cum naturæ legibus, num quicquam boni inferri poſſit, iiſdem Principibus judicandum relinquo; ſatis enim liquet naturali ordine noctem

quieti, & ſomno deſtinatam eſſe, diem vero vigiliis, & operibus. Dum volumus ſomnum captare, lucem quantum poſſumus arcemus, lux enim ex ſui natura ſpiritus ad ſenſus externos allicit, & vigilias infert, tenebræ ſomnum conciliant, qui ſpiritus ad interiora prolectat. Huc ſpectat oraculum illud *Hippocratis* in primo de Dieta, *Lux Orco, tenebræ Iovi, lux Jovi, tenebræ Orco.* Non inepte propterea ab *Heſiodo* in Theogonia ſomnus noctis filius dicitur, & nox Microcoſmi, vigilia vero dies: *Noctu dormiendum, inter diu vigilandum*, ajebat *Hippocrates* in libro Prognoſt. in cujus loci expoſitione *Galenus* hæc habet verba: *Temporibus Hippocratis non aliud fuit ex natura, aliud ex conſuetudine, nunc vero divites e contrario agunt, tum in quibuſdam aliis, tum ſomno, interdiu dormientes, noctu vigilantes.* Hanc conſuetudinem invertendi tempus ſomni, & vigiliarum, acriter increpabat *Seneca*: *Antipodas in Vrbe habemus*, ait ille; morem hunc itaque perantiquum eſſe conſtat, qui ſemper damnabitur, & ſemper retinebitur.

Apud Græcos, Ægyptios, Romanos, Magnatibus morem fuiſſe noctes majori ex parte inſomnes traducere, cum amicis cœnando, ex Poetis, & Scriptorum monumentis compertum habemus; mos enim illis erat cum domeſticis modice pranſitare, vel matutinis horis jentaculum aliquod ſumere, mox cum amicis laute cœnare, in Tricliniis diſcumbendo, qualem morem *Judæi* quoque a Romanis, quibus parebant, per aſſentationem recepere, unde *Chriſtus Servator noſter* in ultima cœna cum *Diſcipulis*, in Triclinio diſcubuit, quamvis Pictores antiquitatis ignari, quibus quidlibet audendi ſemper fuit poteſtas, illum ſedentem in capite menſæ ſoleant depingere, non enim in ſinu *Chriſti* potuiſſet *Joannes* ſomnum captare, neque *Maria Magdalena*, dum *Chriſtus* in Betania cœnavit apud *Lazarum*, ſtans retro potuiſſet illius pedes lavare, niſi diſcubuiſſet, uti ex antiquo marmore Patavii invento oſtendit *Fulvius Vrſinus*, in libro de Triclinio, atque *Octavius Ferrarius* in opere eruditiſſimo de Re Veſtiaria. Forma autem Triclinii, apud laudatos Auctores viſitur delineata; erant enim tres lecti, quorum unus erat in fronte, reliqui duo ad latera, ad plures convivas excipiendos idonei, ſpatio medio miniſtris relicto, unde *Horatius*,

Sæpe tribus lectis videas cœnare quaternos.

Lectum etiam unicum in ſuis ædibus rite & decore paratum, in quo cum magno luxu, & pompa cœnitarent, habebant. Veteres enim in ſtratis diſcumbentes, ad noctes integras cœnas traducebant, a ſole uſque ad ſolem interdum, mimos, pantomimos, citharœdos, & phonaſcos habebant, ut poſtquam epulis corpus ſaturaſſent, animos quoque hujuſmodi illecebris paſcerent, interdum quoque literatos homines habebant; quos de rebus ſublimioribus diſſerentes audirent; ſic *Æneas* poſtquam apud *Didonem* regio apparatu coram Aulæ Proceribus cœnaſſet, ſurrexit crinitus *Iopas*, qui cœpit canere

. . . . errantem Lunam, Soliſque labores,
Vnde hominum genus, & pecudes, unde imber & ignes.

Hoc idem legitur apud *Lucanum*, cum *Iulius Cæſar*, victo *Pompejo*, a *Cleopatra* magna pompa & luxu exceptus eſt; poſt cœnam etenim remotis epulis, ut longis colloquiis noctem produceret, *Achoream* compellavit, ut Ægypti res abſtruſiores, ſacra & gentis mores proferret. Cum autem priſcis temporibus, paucas poſt horas a Solis occaſu, vel ante etiam, uti *Domitianus*, *Suetonio* teſte, qui non ultra Solis occaſum cœnabat, convivia ſua celebrarent, & poſt epulas noctis reliquum cantu ſymphoniiſque, & eruditis colloquiis tranſigerent, in iis ſi longiores noctes fuiſſent, pene abſolutum erat coctionis opus, antequam ſomno ſe traderent,

rent, quare a præpoſtero ſomni & vigiliarum uſu, a morbis minus plectabantur, quam qui noſtra ætate hujuſmodi vitæ genere delectantur. Principes enim multum nocturni temporis impendunt in multis occupationibus, quæ ad regimen ſpectant, conſcribendis literis, audiendis iis, qui ſupplices libellos porrigunt, aliiſque negotiis expediendis, deinde non raro media nocte exacta, cibum capiunt, ac paulo poſt cubitum concedunt, quo pacto noctis reliquum, & meliorem diei partem, matutinas ſcilicet horas, quo tempore a solari lumine vitales ſpiritus recreantur, irrequieti, & cum ſomnis turbulentis abſumunt, unde poſtea nonniſi cum torpore, & vitiata coctione evigilant.

Quoniam autem conſuetudinem hanc noctu vigilandi, ac interdiu dormiendi ab aulis ablegare fere impoſſibile eſt, aliqua moderatione ſaltem hac in re utantur Principes, maturius cibum capiant, parcior ſit cœna, & aliquod tempus inter cœnam, & ſomnum ſit interjectum. Aliquam deambulationem a cœna commendat *Hippocrates* in primo de diæta, plurimum enim confert ad flatulentias excutiendas ab aſſumpto cibo enatas. *Auguſtus* e convivio nonnunquam digrediebatur, convivas epulantes relinquens, paucis ferculis cœnam claudebat, mox acroamota, & iſtriones, aut triviales ex circo ludos interponebat, ac frequentiſſime aretalogos. Modus etiam adhibendus circa tempus ſomni, & vigiliarum, ſicuti enim ſanitas, uti ſuperius ex *Hippocrate* eſt dictum, in commoderatione inter cibum, & labores poſita eſt, ita etiam inter ſomnum, & vigilias. Satis erit, ſi ſomnus ad vigilias ſubtriplam habeat proportionem, octo ſcilicet horarum ſpatium:

> *Septem horas dormiſſe ſat eſt, juvenique ſenique.*

Verſiculus eſt, qui legitur apud auctorem libri de Medicina mentis & corporis. Non inepte *Plutarchus* ſomnum Publicano ſimilem faciebat, ſicuti enim publicanus dimidium vectigalis ſuffuratur, ita ſomnus dimidium pene vitæ ſurripit; idcirco quo plus dormimus, minus vivimus, etenim ſi tempus illud quo ægrotamus, inter vitæ ſpatia non eſt computandum, ſed illud quo valemus, itaneque tempus illud, quo dormimus, ſed quo vigilamus. Magna tamen ſunt beneficia, quæ nobis ex ſomno proveniunt, ſi modus adſit; legenda eſt oratio, quam apud *Ovidium* habet *Iris Junonis* nuncia ad ſomnum in cimmerio ſpecu altum dormientem:

> *Somne quies rerum, placidiſſime ſomne Deorum,*
> *Pax animi, quem cura fugit, qui corpora duris*
> *Feſſa miniſteriis mulces, reparaſque labori.*

Sæpe mecum ipſe quæſivi, cur tantæ neceſſitatis ſit ſomnus, ut ſine illo vita nequeat ſubſiſtere, vel ſaltem miſerrima, qualis Mecœnati contigit, qui per triennium perpetuas vigilias ſuſtinuit, donec tandem tabe conſumptus periit, & *Nizolio Ciceroniano*, qui ut refert *Heurnius* in libro de morb. cap. ad decennium uſque inſomnis vitam produxit, ſed nihil potuit occurrere, quod animum veritatis avidum, ſatis expleret; etenim ſi quis dicat ſomnum maxime neceſſarium eſſe, ad reparanda quotidiana ſpirituum diſpendia, quæ contingunt ob diurnas vigilias, & animales operationes, regeram ego longe plus eſſe, quod noctu per ſomnum inſenſibiliter digeritur, ac difflatur, quam quod abſumitur, dum vigilamus, & corpus exercemus, ex obſervatione doctiſſimi *Sanctorii* in ſua Medicina ſtatica. Si dicatur in ſomno ciborum coctionem perfici ob caloris, & ſpirituum ad interna retractionem, & ſuccum nutritium partibus promptius apponi, ut animalia quædam per ſomnum pingueſcant, quæ non fiunt in vigilia ob caloris, & ſpirituum ad externa expanſionem; quanquam vera ſint hæc omnia, cauſam tamen non oſtendunt, quare ſomnus tantæ ſit neceſſitatis, ut ſi quis

cætera ſanus, ob caſum aliquem fortuitum duos, vel tres dies ſine ſomno tranſigat, adeo imbecillem ſe perſentiat, ut vix ſtare poſſit, quamvis alimenta optimi ſucci, & vina generoſa ad refocillandas vires illi non defuerint. Quid hoc rei eſt igitur, quod damna, quæ ex ſomni carentia contingunt, nulla alia re penſari valeant, niſi ſomno ipſo? Num id fieri credendum eſt, quia in diuturnis vigiliis frangatur tonus fibrarum, quæ ex jugi ſpirituum influxu tenſæ permanent, ubi in ſomno laxantur, & quieſcunt, & in media quadam ſtatione conſiſtunt? Etenim dum vigilamus, ſive ſedeamus, ſive ambulemus, nervi, & fibræ muſculares in continua fere tenſione, ac operatione ſunt, licet aliqua intercedat alternatio, in ſomno autem omnes ex æquo feriantur; ſic videmus cuncta animalia, cum dormiunt in ſitu recurvo, ut boves, canes, feles, & omnia quadrupedia jacere. Pueri quoque fere omnes hoc habent, ut in lecto ſemper inflexa teneant crura, provecti quoque ætate aliqua corporis inflexione ſomnum capeſſunt, neque enim dormirent, ſi extenſa prorſus crura, & brachia in motu tonico ſervarent. At iſthæc miſſa faciamus, & aliis felicioris ingenii perſcrutanda relinquamus.

Pro coronide hujus capitis lubet *Hippocratis* oraculum apponere, quod ad rem noſtram, documentum ſalutare continet, ſed propter verborum obſcuritatem aliqua indiget expoſitione. *Somnus in frigore cooperto*, ſic Divinus Præceptor 4. in 6. Epid. Varias hæc *Hippocratis* ſententia e Græco in Latinum tranſlata habet interpretationes, ut ex *Galeno*, & *Valleſio* in commento citati loci videre eſt, vera tamen, & germana interpretatio, quæ ſalubre documentum pro ſomno captando exhibet, eſt, quod bonum ſit dormire in loco potius frigido, quam calido, ut reſpiratio ſit facilior, nam in ſomno cum fiat retractio caloris ad interna, & præcordiorum intendatur caliditas, ſatius erit inſpirare auram frigidiorem, ſed corpore pannis bene obtecto, ne a frigoris morſu ſomnus interturbetur. In hunc ſenſum quoque dictum illud *Hippocratis* interpretatur *Paulus Heredia*; hoc idem viſus eſt ſenſiſſe *Cornelius Celsus*, ſeu potius ab *Hippocrate* documentum mutuatus eſt, dum ſomnum in conclavi quam maximo laudavit. Non ſatis bene itaque ſibi conſulunt, qui ne a frigore hyemali infeſtentur, in anguſtis cubiculis dormiunt, ut ſolent apud nos *Moniales*, & quorundam Ordinum Religioſi Viri, qui in parvis cellulis ſomnum capiunt, & halitus ſuos, quos ab ore & toto corpore exſpirant, reſorbent. Quam gravem odorem exhalent cellulæ hujuſmodi, norunt Medici, cum in illas pedes immittunt ad ægros mane inviſendos. Principes igitur, quibus omnia commoda ſuppetunt, dormiant, ut monet *Hippocrates, in frigore cooperto.*

CAPUT VIII.

Excretionum naturalium, quæ reliquiæ ſunt coctionum in noſtris corporibus, rationem habendam, ut rite fiant, ac ne ulla alteri impedimento ſit.

SI quemadmodum coquinariæ beneficio repertum eſt, quomodo cibaria, quæ ad vitam ſuſtentandam ſunt neceſſaria, ita parari poſſint, ut non ſolum palato magis ſapiant, ſed etiam ut in ſtomacho promptius conficiantur, ita Chymicæ artis ſolertia fieri poſſet, ut quod in cibis ſucci nutritii eſt, & apti, ut in ultimum partium alimentum cedat, in quandam veluti quintam eſſentiam redigeretur, ut ſi

quid

quid impuri eſſet, per ſimplicem tranſpiratum diſſlaretur, nec opus eſſet, ut tanta excrementorum moles, in ventre colligeretur, quæ nos cogeret ad quotidianam egeſtionem, ſi hoc inquam obtineri poſſet, non ideo tamen crediderim, feliciorem fore talem hominis ſtatum, immo ſuppoſita partium, qua conformati ſumus, ſtructura, infirmior eſſet, & minus decorus corporis habitus; continuam enim a ſtomachi fermento, quod feriari nequit, eroſionem cum animi moroſitate perciperemus, uti experimur vacuo prorſus ſtomacho, nam uti ex veteri adagio, fames, & mora bilem in naſum conciunt, nec levis foret moleſtia, quam confluxus bilis, & ſucci pancreatici parerent. Difficilior propterea eſſet reſpiratio, inteſtina enim a ciborum reliquiis diſtenta, viſcerum ſunt ſubſterniculum, unde eſt quod iis, qui die naturali unica tantum comeſtione utuntur, videantur pendere viſcera, uti ajebat *Hippocrates* de Rat. Vic. in Ac. n. 16. Sic idem *Hippocrates* in Libro de Art. n. 51. in fracturis coſtarum inediam damnabat, *moderata enim ventris repletio, coſtarum fit directio,* ajebat ille: Neceſſaria eſt itaque, propter partium craſſiorum a chylo ſecretionem excrementorum in inteſtinis acervatio, & ad tempus retentio. Neque vero ſolum ad bonam corporis valetudinem, partes ad imum ventrem ſpectantes, turgeſcentiam quandam, & craſſitudinem habere bonum eſt, ſed etiam ad totius corporis venuſtatem, & elegantiam multum confert; non levis enim eſt turpitudo ventris depreſſio, qualis in hypochondriacis, & ſcorbuticis viſitur. Adeo verum eſt quod ſcripſit D. *Auguſtinus* in Lib. 22. de Civ. Dei Cap. 24. nimirum quod, *nihil creatum videmus in hoc corpore utilitatis cauſa, quod non habeat etiam decoris locum. Plus autem nobis id appareret, ſi numeros menſurarum, quibus inter ſe cuncta connexa ſunt, & coaptata, noſſemus.*

Non eſt igitur, quod homo hac in re a cæteris animantibus optet diſtingui, ſed ſola ratione, ac temperantia, quæ ſi adſit, non ſolum alvi excretiones, ſed aliarum quoque partium, rite & commode fient juxta naturæ leges. Quomodo autem in ſtatu bonæ valetudinis fiant in noſtris corporibus naturales tum ſecretiones, tum excretiones, exponere inſtituti mei non eſt, id egit ex aſſe doctiſſimus *Terenzonius* in *Piſano Lyceo* Medicinæ Profeſſor, in nuperis ſuis exercitationibus, ſed ſolum mihi mens eſt cautiones aliquot tradere pro ſanitate tuenda, præſertim Principum. Cum vero tanti ſit momenti, in ſtatu corporis ægro, alvi & veſicæ excrementa diligenter obſervare, non ſolum ad morbi naturam dignoſcendam, ſed ad prognoſim, & curationem inſtituendam, in ſtatu quoque integræ ſanitatis idem agere bonum eſſet. Verum hæc animadverſio, dum bene valemus, ut plurimum negligitur, at in Principe, cujus incolumitas maxime eſt optabilis, hujuſmodi conſideratio non eſt contemnenda. Oportet ergo Medicum, qui Principis valetudini regendæ præeſt, illius naturam perſpectam habere, etiam in ſtatu integræ ſanitatis, num alvum habeat ad ſolutionem, aut ad ſtrictionem propenſum, & ad aſſumpta reſpondeat, ut immoderantias poſſit temperare. Ut plurimum Principes ob ciborum multiplicem diverſitatem, nec tam facilem illorum coctionem, habere ſolent facilem, ubi enim minus perfecta eſt coctio, ſolutior eſt venter; aliquando tamen ratione temperamenti, & quorundam ciborum uſu, eſt adſtrictior, unde non parva incommoda ſuccedunt. *Ventris ſtupor, omnium confuſio, immunditia vaſorum, cerebri conſumptio*; ajebat *Hippocrates* 3. in 6. Epid. quod licet *Galenus* in loci hujus expoſitione intelligendum velit de vitiata ventriculi coctione, attamen æque bene, ut ait *Valleſius*, de inteſtinorum expultrice læſa poterit intelligi.

Si ergo contingat alvum plus quam par ſit

ſit laxiorem eſſe, cibis potius, quam medicamentis agendum, ea nempe exhibendo, quæ facultate aliqua adſtrictoria, ac ſtomachi, & inteſtinorum fibras roborandi vi polleant, veluti panis rite coctus, carnes aſſæ, fercula ex oryza, mala cydonia, pyra, cavendo a vino dulciori, & bellariis. Aliquando ex particulari aliqua conſtitutione, uti ex venarum anguſtia ſolutior eſt alvus, qualis obſervatio eſt doctiſſimi *Ballonii* in ſuis Ephemeridibus, eo quia chylus non tam facile ſubeat venas meſaraicas, ajebat ille, juxta ſuorum temporum hypotheſim, at verius per venas lacteas abdominis; quam ob cauſam, ait ille, mulieres, ut plurimum laxiores habere ventres, nam cum multis cibis ſe obruant, ac ſine ordine, & vitam deſidem agant, ob vaſorum conniventiam facile effluent, quod in hominibus, qui habent vaſa ampliora, & vitam ducunt magis operoſam, non ita evenit. Si itaque ſigna appareant, quæ venarum anguſtiam indicent, parciori cibo erit utendum, & qui vim aliquam habeat calorem innatum vegetandi, & ora vaſorum ampliandi, ſicuti corpus modice exercere opportunum erit. Si vero adſtrictior ſit alvus, alimentis pariter agendum eſt, quæ alvum meliorem reddant, qualia ſunt carnes teneriores, ſed elixæ, veluti vervecis, vituli, hædi, pullorum, piſces quoque, fercula ex herbis cum paſſulis, prunis, & ſimilibus.

Pruna peregrinæ carie rugoſa ſenectæ
Sume; ſolent duri ſolvere ventris onus,

Cavendum a clyſterium emollientiũ uſu, niſi ſumma cogat neceſſitas, licet enim ex lacte, herbarum decoctis parentur, attamen frequens illorum uſus inteſtinorum fibras frangit, & effœminat, ac non raro tormina in ventre excitat, præterquã, quod corpus in malam conſuetudinem trahitur. Novi olim Romæ purpuratum Principem, qui cum alvi adſtrictione laboraret, ſervũ habebat, qui alternis diebus emolliente clyſterem ſibi inderet, non tamen ſemper cũ utilitate, cum interdum in ventre excitarentur non leves turbæ, quo remedii genere propter conſuetudinem uti coactus eſt ad multos annos, donec vixit; multo magis cavendum a laxantibus, & eccoproticis per os aſſumptis, aliquam enim ſemper in ſtomacho perturbationem pariunt. Laudant nonnulli in alvi adſtrictione caſſiam ad aliquot drachmas, at caſſia non tam innoxia eſt, ut illius uſus non ſit ſuſpectus, flatuoſa enim eſt, & ſtomacho parum amica; idcirco a *Ballonio* Medico experientiſſimo, caſſia cacoſtomachos vocabatur, immo idem *Ballonius* 2. epid. in renum & veſicæ affectibus, ſive purgato, ſive impurgato corpore, caſſiæ uſum omnino improbat, & viroſitatem quandam in illa agnoſcit. Hanc pariter damnat *Fallopius* noſter de med. purg. cap. de caſſia, *Joannes Beverovicius* in libro de ren. & veſ. cal. *Ludovicus Nonius* in epiſtola ad eundem *Beverovicium*, & complures alii. Cum autem perſæpe Principes, ſive ex hæreditaria diſpoſitione, ſive ob errata in victu, renum affectibus laborare ſoleant; Medicus pro alvo laxanda, in perſona Principis ſuſpectam debet habere caſſiam, ſed potius talem diætam inſtituere, quæ ventris duritiem emolliat.

Non minus quoque advertere oportebit, quales ſint excretiones ſecundæ coctionis, atque etiam tertiæ, perſæpe enim proportionem inter ſe debitam non ſervant; mictio plurima, parvam ſignificat dejectionem, ut ex *Hippocrate* 4. Aphor. converſa enim materia fluidiori ad vias urinæ, mirum non eſt, ſi ſicciores fiant alvi fæces, & parvæ ſint dejectiones; copioſæ autem fiunt mictiones, ſive ex uſu ciborum calidiorum, & vini meracioris uſu, ſive ex particulari temperatura calida, & ſicca, qui enim talem habitum ſortati ſunt epiphlebi eſſe ſolent, hoc eſt venarum latitudinem habere, ideoque plurimum mingere, cum per lactearum amplitudinem copioſus humor abripiatur, & ſanguini permixtus, tandem ad renes defera-

feratur: ſic etiam ex eodem *Hippocrate* 3. in 6. Epid. *cutis raritas ventris denſitas*; hoc eſt multus perſpiratus alvum duriorem efficit, ſubducta ſcilicet ventris humiditate, quæ fæces alvinas molliores reddit, & ad excretionem promptiores. Medici penſum itaque erit incumbere quantum licet, ut per hæc tria principalia corporis emiſſaria, impuritates rite, & juxta naturæ leges expurgentur, quod obtinebitur, temperantia in victu, & recto rerum non naturalium uſu.

CAPUT IX.

Ex nulla re magis, quam animi affectibus periclitari Principum valetudinem, nihilque eſſe, cui minus ſuccurrere poſſit ars Medica.

IN claſſe rerum, quas Medici non naturales vocant, quæ medium ſunt quiddam inter ea, quæ ſunt ſecundum naturam, & præter naturam, locum poſtremum tenent animi pathemata, ſed primum forſan ſibi vindicant, quatenus præ cæteris plurimum habent virium, ad bonam valetudinem evertendam, & graves morbos inferendos. Quantum polleant animi affectiones, & quam grandem tempeſtatem temporis momento in maſſa ſanguinea concitent, ex ſignis, & notis, quas in externis corporis partibus, ac in facie potiſſimum depingunt, facile eſt deprehendere, qua de re egregie ſcripſit *Cambræus* in libro de Paſſ. Carac. ſic in ira, quæ præ cæteris paſſionibus vehementior eſt, fit primo aliqua ſanguinis ad interiora retractio, ſed paulo poſt majori impetu ad corporis externa protruſio; ſic ubi quis ira fuerit correptus, facies, & oculi rubore ſuffunduntur, os amareſcit, ſpumant labia, pulſus frequentes, & magni fiunt, verba interrupta, motus irrequieti, multaque alia apparent, quæ hominis non ſani, ſed furentis, *Oreſtes* ipſe diceret; Anima enim ſenſitiva, ubi ſatis virium eſſe agnoſcit ad objectum, quod ſibi odioſum, & infeſtum concipit, propulſandum, collectis viribus, ſpiritus, & ſanguinem ad externa protrudit, cordis miniſterio, quod ex ſpirituum animalium confluxu, tanta vi, ac tam crebro ſyſtoles ſuas explicat, ut ſanguis per arterias ad partes delatus, nec a venis tam prompte reſorptus, non poſſit, quin cutim rubore perfundat, ubi in timore, dum videt non eſſe ſibi tantum roboris, ut longe a ſe quod hoſtile eſt repellat, contraria eveniunt, fibris enim per totum contractis, impedi tur ſanguinis motus, ſeu ejuſdem ſanguinis per arterias ad ſuum principium fit retractio, quando inter varios ſanguinis motus, retrogradum etiam nonnulli admittunt; lege enim conſortii, & mechanica neceſſitate inter animam & corpus, conſpicuum eſt, ad quaſdam motiones animæ, quaſdam etiam fieri in corpore, & in maſſa fluidorum motione; ſic hominibus ſubito timore perculſis pallor in facie apparet, attonitum ſimulacri adinſtar perſtat corpus, mens ſtupet, & vox faucibus hæret. Sic quælibet alia paſſio propria ſigna, & notas habet, quibus ſeipſam prodit, uti apud laudatum Scriptorem videre eſt. Si ergo ad animæ perturbationes tanta fit in ſanguine, & fluidis omnibus ſuique deque perturbatio, mirum non eſt, ſi propter animi pathemata naturalis œconomia pervertatur, & facili negotio corruat bona valetudo. Non deſunt apud Scriptores exempla eorum, qui ex nimio iræ impetu ſubito exſtincti fuerint, quod pariter legitur de aliis, quibus ex nimio terrore, ſive ex improviſo gaudio, poſt magnum mœrorem intercluſus eſt ſpiritus.

Aſt cum animi affectus in privatis hominibus, atque etiam infimæ ſortis adeo polleant, ut quotidie videmus, quanto plus virium habebunt in iis, qui licet ſupra cæteros conſtituti, tota ſua poteſtate im-

impetrare non poſſunt, ut omnia, quæ flagranter optarint, obtineant, nec efficere, ut fortuita quædam, & valde moleſta iis non eveniant, de quibus ne per ſomnium quidem cogitarint. Quis ex iis, qui Principatus, Regna, & Imperia poſſident, *Auguſti* fortunam, proſperitatem, Imperii amplitudinem, & longam ætatem ſibi non optaret? At ſi quis Caput 45. Libri ſeptimi Hiſtor. Natur. *Plinii* legat, ubi longa ſerie *Auguſti* infortunia, & caſus adverſi recenſentur, Principem infeliciſſimum pronunciabit, licet inter felicitatis exempla numeretur. *Auguſtus* ipſe de rebus ſibi adverſis, non raro conqueſtus eſt, præcipue de *Juliæ filiæ* moribus, cujus pudicitiam ſuſpectam habebat, idcirco inter amicos dicere ſolebat, *duas habere filias delicatas, quas neceſſe haberet ferre Juliam, & Rempublicam*, ut legitur apud *Macrobium* in libro 2. Satur. Cap. 5. Quam gravi metu, ac mœrore affectus fuerit, ubi varianæ cladis in Germania nuncium accepit, ex Scriptorum monumentis ſatis conſtat, excubias enim per urbem indixit, ne quis tumultus exſurgeret, quaſi Germani in Italiam irrupturi eſſent, ludos Jovi vovit, ut Rempublicam ſervaret, *adeo conſternatus, ut per continuos menſes barba capilloque ſummiſſo, caput interdum foribus illideret, vociferans, Quintili Vare legiones redde*.

Auguſtum licet bono, & decoro habitu ex ſui natura præditum, valetudinarium, immo perſæpe gravibus morbis conflictatum fuiſſe legimus, ut *Antonius Muſa*, Medicus celeberrimus, illius deſperata ſalute, dum ex remediis, quæ ſalubriora videbantur, nihil levaminis obtineri adverteret, raro exemplo periclitatus fuerit, nam ut ait Plinius, *Auguſtum contraria medicina gravi periculo exemit*, quod perraro facere ſolent Medici, qui ut ait Celſus, *in ſplendida perſona conjectura ſua nolunt periclitari, ne occidiſſe, niſi ſervarint, videantur*. Improſperam autem illius Principis valetudinem, & frequentes morbos, nonniſi ad animi pathemata, a quibus ob male inter ſe cohærentem iniquæ fortunæ, ac felicitatis interdum mixturam cavere non poterat, referri potuiſſe crediderim. Cum autem Principibus, qui populos regunt, fere quotidie cauſæ non deſint, quæ illorum animos transverſos agant, non equidem mirari convenit, ſi ut plurimum minus proſpera valetudine fruantur, mirari potius licet, cur non ſæpius decumbant. Quam gravi tempeſtate per totam Europam primo hujus ſeculi decennio jactata fuerit Principum fortuna, ſatis conſtat, ut Summo rerum omnium Rectori, pro iis componendis, & pace reſtituenda, ſuſcepta fuerint publica vota.

Principes itaque, ſi illis cordi eſt bene valere, a violentis animi affectibus, quantum licet caveant, non ita tamen, ut ad apathiam illam, quam Philoſophi quidam ambitioſe nimis affectarunt, ſtudeant pertingere, id enim eſſet hominem ex homine tollere, nam uti inquit D. *Hieronymus*, *Nos affectus, & perturbationes, quamdiu in tabernaculo corporis hujus habitamus, & fragili carne circumdamur, moderare, & regere poſſumus, amputare non poſſumus*. Gaudeant igitur, doleant, triſtentur, miſereantur, iraſcantur etiam aliquando, ſed iræ ſint Principe dignæ, veluti de Jove *Ovidius*:

> *Ingentes animos, dignas Jove concipit iras*.

Sic etiam in Sacris Literis *Deum* iratum legimus, de hominum ſceleribus pœnam ſumpſiſſe. Multum itaque intereſt, num quis iraſcatur, ac incandeſcat, ut poſtea eorum, quæ iratus perpetrarit, pœniteat, uti de *Adriano Imperatore*, ut refert *Galenus* de Cognoſ. & Cur. Anim. Mor. qui ira percitus cum ſtylo oculum ſervo perfodiſſet, ac poſtea illum vidiſſet factum unoculum, commiſeratione ductus, pollicitus eſt illi daturum ſe quod vellet, & optaret, at cum ille taceret, eundem ſermonem repetiit, cui ille reſpondit, ſe nihil,

hil, niſi oculum amiſſum optare, qui reſtitui non poterat. Ratio itaque ſola habenas teneat, & animæ ſenſitivæ motus in officio detineat, ac præſertim in iracundia, in quam facile delabuntur, qui ſumma poteſtate gaudent.

. . . . *animum rege, qui niſi ſervit*
Imperat, hunc frænis, hunc tu compeſce catenis.

Moderatio igitur in iracundia maxime commendabilem, & ſubditis percarum efficit Principem, ut qui certi ſint nihil ab eo deliberari poſſe, niſi quod prudentia, ac juſtitia maturarit. Principibus equidem mirum in modum quadrat, quod *Claudianus* ſcripſit:

. . . . . *Diis proximus ille eſt,*
Quem ratio, non ira movet . . . .

Unica igitur paſſionum medela, ne tam graves valetudini noxas inferant, erit ratio, non ab Arte Medica, ſed a Morali Philoſophia petenda, non enim quidquam aliud, quam rationē ſuggerere potuit *Galenus* in laudato Libello de Cognoſ. & Cur. Anim. Morbis. Ne autē hac in re inane porſus videatur Archiatri officium Principis valetudini excubantis, illius penſū erit advertere, in quemnam affectum ille ſit pronior, num ad iram, an ad mœrorem, & alios affectus, quos ipſe magis quam quiſpiā alius cognitos habere credibile eſt, poterit opponere talem diætam, & vivendi rationem, quæ vim habeat moderandi diſpoſitionem, quæ affectui naturali vim præbet, ut ſi præfervida temperie præditus ſit, commendet talem victum, qui nimium ſanguinis, & ſpirituum fervorem compeſcat, laudet vina acidula, ſive diluta, ſummatim diætam perfrigerantem; ſi vero ex naturali temperie illum videat ad mœrorem propenſum, cibariorum uſum, quæ ſanguineam maſſam volatilibus particulis ſaturent, & ſpiritus vividiores efficiant, prout ferret occaſio, approbet, vina mediocriter generoſa illius temperamento magis accommoda commendet, talia enim melancholicis, & qui gravioribus curis premuntur ſolent eſſe remedio, dum particulas ſanguinis acidas mitiores reddunt, eo prorſus modo, quo ſlagmata acida vitrioli, ſulphuris, aliorumque, ſpiritu vini dulceſcunt. *Date ſiceram mœrentibus, & vinum iis qui amaro ſunt animo*, ut in proverbiis habemus. Sic *Helena*, ut ex *Homero* in Odyſ. *Menelao* & *Telemacho Vlyſſis Filio*, pharmacum illud mœroris, vinum ſcilicet nepenthes, quo a *Polydamna Regis Theonis Vxore* in Ægypto fuerat donata, propinavit. Si vero ob paſſionem aliquam diu perſeverantem, Principis ſui habitum videat gracileſcere, & faciem decolorari, illum admoneat de remediorum neceſſitate, ad proximam ægritudinem antevertendam, hujuſmodi enim cogitatio, a contemplatione idearum, quæ excruciant, mentem forſan abducet.

CAPUT X.

Quale debeat eſſe in Principibus Literarum Studium, ne bonæ Valetudini inferatur noxa.

PRincipes, quorum proprium eſſe debet facere ſcribenda, interdum libido ſolet inceſſere, ut in Literarum ſtudio inclareſcant, & in hujuſmodi muſtaceo, ut dici ſolet, laureolam quæritent, illos tamen, ut plurimum, diligentia fruſtrante, ut quod optarint non tam facile attingant, & immo quod pejus eſt, bonæ valetudini non levem injuriam faciant. Dedecet ſane Principem quemcumque, eoque magis, quo excelſior eſt, Literarum omnino rudem, & amuſum eſſe, minus enim gratus, & carus eſt ſubjectis populis, qui Principem ſuum tanquam virtutum omnium exemplar habere

bere geſtiunt; ſicuti multum illi confert literis in primævo juvento flore, operam navaſſe, ac præſertim humanioribus ſtudiis, veluti latinæ linguæ, Rhetoricæ, Poeticæ, præterquam enim quod multum laudis, & decoris ſibi adſciſcet, id beneficii aſſequetur, ut ſi ex nativa temperie aſperioris naturæ ſit, hujuſmodi ſtudiis illam exuat:

Scilicet ingenuas didiciſſe fideliter artes,
Emollit mores, nec ſinit eſſe feros.

Decet itaque eum, qui ad imperandum eſt natus, literis mediocriter eſſe imbutum, atque etiam de ſublimioribus ſcientiis, uti Philoſophia, Mathematicis diſciplinis aliqua delibaſſe, ut ſi aliquando publicis diſputationibus interſit, ſtatum ſaltem quæſtionis intelligat, non eſt tamen neceſſe, ut Logicas ſubtilitates calleat, & *curtum ſermone rotato torqueat enthymema.* In Philoſophia tamen morali, magis quam in naturali illum inſtructum eſſe oportet, cujus facultatis egregia ſunt monumẽta, tum ex antiquis, tũ neotericis Scriptoribus, ex quibus optima documenta tum ad ſui, tum ad aliorum regimen exiguo labore haurire poterit. Qui literarum ſtudio totos ſe dedere, ut nomen aliquod ſibi comparent, ſatis norunt quanta temporis, virium, & ſanitatis diſpendio conſtet hæc laudatio. *O hominem literatum!* illi enim neceſſe fuit libris impalleſcere, & lucernariam vitam degere, ſic de *Demoſthene* ajunt: illum plus olei, quam vini abſumpſiſse.

Qui ſtudet optatam curſu contingere metam,
Multa tulit fecitque puer, ſudavit, & alſit.

ajebat *Horatius* in Poetica. Cum itaque non niſi multo labore, & vigiliis commendatio aliqua in Literis obtineri poſſit, & conſectarie cum ſanitatis ruina, Principes, qui non ſibi tantum, ſed aliis nati ſunt, ad propriam valetudinem tuendam excubare debent, & ſcire ad ſobrietatem. Innumera fere ſunt damna, quæ ex impenſiori ſtudio, ac rerum abſtruſiorum perveſtigatione ſanis corporibus proveniunt, ſtomachus primo immoderati ſtudii pœnas luit, diſtractis nempe a ciborum coctione innato calore, & ſpiritibus. *At imbecillis ſtomacho, quo in numero magna pars Urbanorum, omneſque pene cupidi Literarum ſunt,* ajebat *Celſus* Libro 1. Stomachi itaque imbecillitas nimiæ attentionis ad ſtudia, & lucubrationis vitioſum eſt productum, ex quo tanquam e ſcaturigine ſingulis partibus languor promanat, nam qualis chylus, talis ſanguis, ac exinde depravatus corporis habitus. Scite propterea Q. *Serenus* ſtomachum totius corporis regem appellabat, cujus validus tenor omnia membra confirmandi vim habeat. Præ cæteris vero partibus, caput ſedes Animæ, & arx Minervæ graves perſentit noxas; nam propter nervorum contentionem, & exſtaſim quandam in altis contemplationibus, luce animali deſtituuntur partes corporis, unde torpor, & ſegnities, ac eandem ob cauſam tardiori lapſu fluit ſanguis per ſuos ductus, & naturalis totius corporis œconomia pervertitur. Multa igitur ab intenſiori animi exercitatione in Literarum ſtudio corpori conſequuntur incommoda, recte propterea ajebat *Plutarchus* in Libro de Pre. Salub. quod ſi corpus diſceptet cum animo de damno dato non fore, ut hic noxæ eximeretur. Quipp cum animus contentionibus, & ſtudiis e intentus ſuis, abutitur corpore. *Plato* quoque in Timæo ajebat, animum ſtudiis intentum corpus implere languoribus, ut poſtea neceſſe ſit ſtudia omnino deſerere. Innumera pene ſunt incõmoda, quæ affectatio nominis celebritatem adipiſcendi in Literis valetudini infert, adeo ut perdifficile ſit eodem tempore aſſequi magnam famam, & bonam valetudinem; cum enim neceſſe ſit ad aſſiduam librorum lectionem incumbere, interdum ſcribere, idque fieri nequeat ſine continuata ad plures horas ſeſſione, vel ſtatione, utroque modo cor-

pus graves noxas perſentiſcit, in ſeſſione enim propter compreſſionem, femorum,& crurum ſtupor conſequitur in ſtatione muſculi ob motum tonicum defatigantur, & in utroque ſitu ſanguinis motus retardatur. Obſervatione dignum eſt, quod Religioſi quidam cœtus, qui Literarum ſtudio potiſſimum ſunt addicti, licet alioquin civilem vitam ducant, ac alimentis boni ſucci alantur, omnes fere ſint macilenti,& melancholici, alii vero Religioſi Ordines ad pietatis ſtudium, & cœleſtium contemplationem intenti, vitæ auſteritatem profitentes, licet nudipedes, ac iiſdem veſtibus tam hyeme, quam æſtate obducti, ut plurimum obeſi ſunt, valentes, & bene colorati. Cum itaque Principes valetudinis ſuæ ſtudioſi eſſe debeant, non ſolum in ſui gratiam, ſed & aliorum, quibus præſunt, modice & pro obleƈtamento ſtudiis aliquot horas diei impendant, & ſi illis vigilandum eſt, id agant, ut ſubjecti ſecurius dormiant, uti *Epaminondas* Dux Thebanorum, qui ut ſcribit *Plutarchus*, quæſitus cur noctu Urbis mœnia perluſtraret, reſpondit ſe ſobrium eſſe, & vigilare, quo reliquis liceret temulentos eſſe, ac dormire. Sic *Homerus* 2. Iliadum *Iovem* finxit ſemper vigilantem, dum cæteri Dii altum dormirent.

Tum reliquos omnes, divoſque hominesſque tenebat
Pernox ſomnus, at inſomnis Saturnius unus
Pectore ſollicito volvebat. . . . .

Præterea obſervatum eſt, Principes, qui ſe totos ſublimioribus ſcientiis comparandis devoverint, parum fortunatos fuiſſe, ac non ſolum valetudini, ſed etiam famæ, & exiſtimationi injuriam feciſſe, ut etiam interdum ſcommatibus, & dicteriis traducerentur. *Alphõſum Caſtellæ Regem*, cujus tabulæ Aſtronomicæ adhuc exſtant, multis infortuniis vexatum fuiſſe Hiſtoriæ referunt, & cum in Planetarum motibus obſervandis totus eſſet, & præcipue in Martis erroribus, errata ſua in populorum regimine non ſatis obſervaſſe creditus eſt, quin eo impietatis etiam deveniſſe ajunt, ut Momi Lucianici adinſtar opera divina carpere voluerit. *Julianum Auguſtum* vulgo *Apoſtatam* dictum, in eloquentiæ ſtudio, & omnigena eruditione inclaruiſſe, uti opera illius teſtantur, ſatis perſpectum habemus, ſed in quas ſuperſtitiones ſe dederit, & qualis fuerit illius exitus loquuntur Hiſtoriæ. *Henricus Octavus Angliæ Rex*, cui *Ludovicus Vives* commentarios in librum *D. Auguſtini* de Civitate Dei dicavit, Literarum cultor fuit, & cum adverſus *Lutherum* ſcripſiſſet, Catholicæ Fidei Defenſoris titulum promeruit, aſt in quos errores Regius ille Scriptor lapſus fuerit, ſciunt omnes, ac ipſemet, ſi Scriptoribus adhibenda fides, dum animã ageret, omnia ſe perdidiſſe confeſſus eſt. *Jacobũ Stuardũ* primum magnæ Britaniæ Regem, quod in evolvendis libris ad Liturgiam ſpectantibus, ac Theologiæ ſtudio eſſet nimis occupatus, qua in re adeo eminere ſe credidit, ut *Cardinali Bellarmino* litem moverit, publicis ſcriptis editis, nec ſine acrimonia, & conviciis, quibus tamen reſponſionem non minus doctam, quam humanitate, & reverentia regio Nomini plenam *Bellarminus* repoſuit, veluti Purpuratum Principem decebat in Religioſiſſimo cœtu Patrum Societatis Jeſu antea enutritum, Angli ipſi per contemptũ Regem Theologum appellabant. *Antoninus Pius* Philoſophi cognomentum eſt aſſecutus, ſed nullum magnanimi Principis titulum promeruit, nulla militari expeditione ſuſcepta, nimis facilis in puniendis criminibus, & toleranda *Fauſtinæ* nota impudicitia. Principes igitur, qui impenſius, quam par eſt, literis ſe dedant, non raro apud ſubjectos populos male audiunt, tanquam nati potius ad clauſtra, quam ad caſtra. Romulum, qui in illa temporum ruditate totum annum in decem menſes non ſatis rite digeſſerat, hoc carmine laudavit *Ovidius*:

Sci-

Scilicet arma magis, quam ſidera Romule noras,
Curaque finitimos vincere major erat.

Si tamen Principes polymathia delectet, & in quocumque ſcientiarum genere eruditionem pauco labore, & cum laude, quodque magis refert ſine valetudinis damno aſſequi, id illis erit perfacile, nimirum ſi Poetas, Oratores, Philoſophos, Mathematicos, Theologos alant, & ſucciſivis horis, atque etiam ſuper cœnam, & prandium illos audiant variis de rebus differentes, ac ab illis ediſcant, quæ multo ſtudio, & lucubrationibus a mutis magiſtris, hoc eſt libris didicerint. Morem hujuſmodi ſervavit *Franciſcus I. Galliarum Rex*, magnus literatorum fautor, qui ut refert *Bruyerinus* in ſua Nuncupatoria ad librum de Re Cibaria, dum cœnaret, ac pranderet, aſſidentes habebat in quocumque genere præſtantiores literatos, quod itidem facere conſueverunt *Leo X.* & *Clemens VII.* Pontifices Maximi de Medicea Familia, cui ex Regia Mecœnatis ſtirpe prognatæ jure quodam per traducem, peculiare fuit celebriores quoſque in Re Literaria viros quocumque tempore fovere, atque alere. Idem quoque obſervatum eſt in Principum *Eſtenſium* Nobiliſſima Familia, quæ ſemper pro more habuit Aulam habere doctiſſimis Viris plenam, quo factum, ut celeberrimos Scriptores, ac Poetas habuerit, qui illorum facta poſteritati commendarint, quales fuere *Arioſtus*, ac *Taſſus*.

Poterunt itaque facili negotio Principes, in Philoſophicis, Mathematicis, in experimentali ſcientia, & in quocumque diſciplinarum genere abſtruſiorum rerum notitiam ſibi comparare, Viros eruditos colloquentes audiendo, vel menſis remotis, aut eo tempore, quo *Domitianus*, ut horas falleret, Muſcas ſagittis confodiebat; ſicque ſine tortura intellectus, & bonæ valetudinis diſpendio, *aliena frui inſania*, uti *Plinius* de iis dicere ſolebat, qui novas ædes conſtruere nolebant, ſed ab aliis magnifice, & multa impenſa conſtructas parvo ſibi comparabant. Mirum eſt, quantum ſe torqueant, & fatigent Philoſophi, Mathematici, & rerum naturalium Scrutatores, in problematum quorundam ſolutione, ut plures noctes inſomnes ducant, ac perſæpe operam ludant. Voverat olim Jovi *Dionyſius Siracuſanus Coronam auream*, aurique optimi maſſam Artifici dederat pro Corona conſtruenda, aſt ille ſurrepta auri portione, argentum ſubſtituit, ſenſit Artificis dolum *Dionyſius*, at quia Corona ſatis elegans erat, ac putabat Jovem Optimũ Maximũ, illã, qualiſcumque eſſet, benigne eſſe excepturum, paſſus non eſt eam infringi, & liquari, & aliam ex puro auro fabrefieri, attamen peroptans ſcire quota portio eſſet argenti permixti, *Archimede* accerſito, ab eo quæſivit, ut ingenio ſuo perſcrutaretur quantum mixturæ pro retento auro in corona latitaret, quo audito *ille* attonitus, ac ſtupens abit, ſe ipſum excrucians, quanam ratione rem tam arduam poſſet pertingere, donec tandem cum in balneo eſſet, voti factus eſt compos, ex illo enim emergens ratiocinando ex uno in aliud progrediens, modum reperiit, quo mechanico artificio ſciri poſſet, quantum argenti auro ſuffectum fuiſſet, ac reperta proportione, quam habet aurum in pondere ad argentum, data paritate molis, magna cum ſui laude *Dionyſio* ſatisfecit. Hanc *Archimedis* inventionem verſibus ſatis eleganter expreſſit *Q. Rhemnius Fannius*. Tam parvo igitur conſtat Principibus eruditio, quam magno privatis hominibus, qui ſibi eam compararunt.

Magnum præterea ornamentum facili negotio ſibi accerſerent Principes, ſi præter latinam linguam, aliarum etiam, quæ in Europa uſui ſunt, peritiam acquirere ſtuderent, quod facili negotio, atque etiam cum oblectamento obtinerent, ſi peritos homines in familiæ cenſu haberent, quibuſcum horis quibuſdam diei, animo curis

ris vacuo, colloquerentur. *Mithridates Rex Ponti*, & *Bithyniæ* ſua ætate magnæ admirationi fuit, nam, ut refert A. Gel. duarum & viginti gentium, quas ſub ditione habebat, linguas percalluit, earumque omnium gentium viris nunquam per interpretem locutus eſt. In hanc rem factum oppido curioſum, & memoratu dignum lubet referre, quod legitur apud *Laurentium Capellonium* in libro Sermonum Variorum italico idiom te conſcripto, libro 2, cap. I. Cum Bononiæ eſſet *Carolus V. Imperator*, ut a *Clemente VII. Pontifice* Imperii Coronam ſuſciperet, *Franciſcus Sfortia* Dux Mediolani, qui perduellionis apud Imperatorem fuerat accuſatus, quod cum Gallorũ Rege ſecreto conſpiraret, impetrato a Cæſare, faventibus Legatis Venetis, diplomate, ſeu ſalvo conducto, ut vocant, *Bononiã* venit, ut objecta crimina dilueret. Is ergo, ubi ad Cæſarē datus acceſſus, præſtitis debitis obſequiis, diploma e ſinu extractum illi obtulit, inquiens, illo amplius ſibi opus non eſſe, dum hujuſmodi præſidium quæſiviſſet, non quod Cæſaris æquitati, aut innocentiæ ſuæ diffideret, ſed ut a Cæſareis miniſtris ſibi nimis infenſis caveret; ubi autem fidei, & devotionis ſuæ erga Sacrum Romanum Imperium teſtimonia, & experimenta adferre cœpit, *Antonius de Leva*, natione Hiſpanus, qui tunc aderat, lingua Hiſpanica Sfortiam Italico ſermone loquentem vehemẽter interpellabat, ut Sfortia Orationis ſuæ filum proſequi non poſſet; quare hic cognito Hiſpani miniſtri artificio, lingua Germanica loqui cœpit, quam cum non calleret alter, ſilere coactus eſt, non ſine tamen indignatione, quam celare non poterat, ſic Sfortia commode apud Cæſarem a criminum ſuſpicione fidem ſuam liberavit; Imperator autem commendata generoſi Principis prudentia, & ſagacitate, Mediolanenſis Ducatus dominatum *Sfortiæ* reſtituit, & confirmavit, reclamante licet *Antonio de Leva*, qui aſſerebat, Mediolanenſem Ditionem pluris faciendam, quam totam Hiſpaniam.

CAPUT XI.

Quale eſſe debeat in ſenili ætate Valetudinis regimen.

SAnum profecto conſilium eſt, ſanitatem, qua ſola felices a miſeris dignoſcuntur, quanta fieri poteſt diligentia, quocumque tempore cuſtodire, aſt in ſenili ætate potiſſimum id agere ſaluberrimum eſt: Juvenilis enim, ac virilis ætas, cauſis quæ ab extrinſeco proficiſcuntur, facile obſiſtunt, aſt non ita ſenes, qui ut veteres fagi ad quoſcumque ventorum flatus facili negotio concidunt. Sicuti ergo quiſque, ubi canitiem accedere cognoſcat, recte ſibi proſpiciet, ſi valetudinis ſuæ meliorem quam antea curam habere incipiat, ita Princeps, cui ad ſenectutem vergenti, gravior ſemper curarum moles incumbit, alteram vivendi rationem inſtituat neceſſe eſt, ut feliciori ſorte mortalitatem vitæ hujus exuat; ſenectus, cujus propria eſt ingenii maturitas, ſi adjunctam habeat ſanitatem, verus vitæ fructus dici meretur.

Primo itaque talis diæta erit inſtituenda, quæ lampadem vitalem ſuſtentet, non obruat; cum ergo ſenectus pueritiæ ſit oppoſita, diverſa ratione eſt procedendum; in puerili enim ætate cum in dies calor, & robur vegetior, ac robuſtior fiat, oportet ſenſim alimentum augere, in ſenili vero, ubi languidior eſt vitalis ignis, & ſtomachi fermentum infractum, alimoniam imminuere neceſſe eſt: id tamen intelligendum velim de primo ſenio, nam in poſtremo ſenes ætate confecti, ut ait *Galenus* Com. Aphor. 13. I. Sect. *tale quid patiuntur, quale lucernis pene exſtinctis accidit, quæ continuã exigunt olei ſuffectionem, multam*

cu-

autem, & cumulatam nequeunt ſuſtinere. Parciori itaque victu utatur,& ſimpliciori quoque, deſueſcat enim oportet Princeps a multiplici ciborum varietate, & conditura, quæ Principum menſis familiaris eſt, alimenta ſint boni ſucci, promptæ coctionis, & quæ alvo facile ſecedant; laudantur carnes, quæ ut ſuperius dictum, ad ſtateram ſunt minus graves, uti vervecis, pullorum, & aliorum volatilium; cum varia ſint temperamenta, & ſenectus multam habeat latitudinem, cibi menſura determinari nequit. Satis autem alimenti fuiſſe ſumptum dignoſci poterit, ſi diſtenſio & gravitas in ſtomacho non perſentiatur, ſi faciles ſint ſomni, ſi corpus bene alatur. Jejunium a ſenibus facile perferri ſcripſit *Hippocrates.* Hinc nonnulli monoſitiam, hoc eſt unicam comeſtionem laudant in primo ſenio, at ſatius eſt bis in die comedere, quam ſemel, plus quam par eſt ſtomachum onerare, citius enim ſeneſcere ſcripſit *Hippocrates,* eos, qui unicæ comeſtioni aſſueverint. Quoniam, utplurimum in magnis culinis, ubi multitudo eſt coquorum ad menſas lautę inſtruendas inſudantium, non tam rite, uti opus eſſet, coqui, ac parari poſſunt epulæ, ut vitium aliquod in coctione ab igne, ſive violento, ſive nimis lento non referant, Principi ſeniori jam facto eſſet valde conducibile ſuum habere Coquum, cui nullum aliud munus incumberet, quam ut Domino ſuo ſumma patientia, & attentione fercula pararet, non ſolum, ut palato ſapiant, ſed ut proſint, habita per experientiam hujuſmodi cognitione. Recte quidem in hanc rem *Martialis*:

Non ſatis eſt Ars ſola Coquo, ſervire palato,
Namque Coquus Domini debet habere gulam.

Præter multa incommoda, quæ ſecum adfert Senectus, non exiguæ moleſtiæ eſt alvi adſtrictio, ſenili ætati propria, & familiaris, eoque magis Principibus, cum ſenes fieri incipiant, propter vitam minus exercitam, quam ſoleant cæteri homines, cum multum conferat ad alvum facilem egeſtionibus reddendam quotidianus, & conveniens corporis motus. Neque præter rationem eſt ſenes huic incommodo obnoxios eſſe, oppoſito prorſus modo quo pueri, & juvenes, quibus ut plurimum ſolutior eſt alvus; in ſenectute etenim partes omnes ſicceſcunt, ut membranæ ipſæ obrigeſcant, & cartilagineæ fiant, ac contractilitatem, & diſtractilitatem, quarum ope fiunt excretiones, amittant. Ut alvus itaque mollior reddatur, cibariis potius ad id aptis, quam medicamentis agendum, uti ſuperius eſt dictum. *In alimento Medicina bonum*, ajebat *Hippocrates*, medicamenta etenim frequenter ſumpta, præter malum habitum, quem inducunt, ventrem in dies adſtrictiorem reddunt. Alvus itaque mollis ſervanda, ea cautione tamen, ne plus quam par eſt, ſolutior reddatur, ex his enim duobus extremis tolerabilior eſt alvi adſtrictio, quam ejuſdem ſolutio, præſertim in ſenili ætate. Refert *Martinus Liſter* in ſuis commentariis ſupra *Sanctorii* Staticam, ſenem ſe noviſſe ſibi amiciſſimum 86. annos agentē, qui ſanus, & ſatis liberaliter comedens, ex plurimis annis ſemel tantum in ſeptimana, & interdum etiam ad quatuordecim dies deiiciebat. Quoad potum, vinum dulce defæcatum, ex uvis maturis, & perfectioribus factum ad vitam ſanam, & longævitatem erit accommodum. Sicut autem in pueris debet eſſe vinum tenue, ac dilutum, ita in ſenibus meracius, hyeme præſertim. Dediſcat quoque oportet nivis uſum, qua per æſtatem Principum menſæ carere nequeunt, ſatis ſit in ſummo æſtu, ſi vinum bibat aqua modice perfrigeratum, hyeme autem ſi non ad ignem, ſaltem in loco tepido detentum; nulla enim ratio apparet, quomodo frigida potio illi conferre poſſit, cui frigent effætæ in corpore vires. Frigidum, ut ait Philoſophus, non ingreditur opera naturæ, niſi per accidens, caloris exceſſum contemperando, ſapere propterea didicerunt etiam juvenes, qui fumantes potiones Chocolate, Caffè,

Thè ſorbillando aſſumunt, quæ in ſenili ætate eo magis convenient.

Quotidie corpora exercere non minus neceſſarium eſt, quam ipſum alimentum, & forſan Principibus in ætate ſenili magis convenit, quam juvenili, ad corporis perſpiratum conſervandum adeo neceſſarium; in juventute ſiquidem, ubi calor viget, & mollior eſt textura, facilior eſt difflatio, in ſenectute vero, quæ comitem habet ſiccitatem, & cutem ſtrigoſam, difficilior. Nihil eſt autem, quod inſenſiles aporrhias magis promoveat, quam corporis motus, in quo videmus faciem rubeſcere, venas inflari, & cutim incaleſcere, ſique motus ſit fortior, ſudorem erumpere; bonum itaque erit, ſi modice ſe exerceat, ſub tecto potius, quam in loco aprico per hyemem, cavendo quantum fieri poſſit a flatibus aquilonaribus, qui cutis poros adſtringunt. Ad obtinendum facilem perſpiratum, præter exercitium corporis, non parum conferent molles frictiones cum oleo amygdalarum dulcium, ad laxandas cutis fibras aliquando nimis intentas, glandularum poros obſtruentes. *Melle intus, oleo foris*, dictum ſatis vulgatum, quo pacto *Democritus* longævitatem aſſecutum ſe dixit, in ſenectute ſiquidem nihil magis timendum, quam ſiccitas, & cutis ſtipatio, quare molli, & blanda frictione conſervatur neceſſaria illa tranſpiratio, qua diminuta præſto ſunt catharri in pectus, & alias partes. In hunc finem quoque aptis veſtibus muniendum erit corpus ab aeris injuriis, & capitis præcipua cura habenda, ſi capillis ſit denudatum.

Equidem hiſce temporibus comæ adſcititiæ uſus adeo inolevit, ut pauci videantur ſenes, nec ullus fere ſit Princeps ætate provectus, qui canitiem alienis capillis non obtegat, & frequenti barbæ raſura juventæ decorem non præ ſe ferat, quod ſane laudandum; nam præterquam quod calorem fovent hyeme potiſſimum, quod ſenibus infeſtum eſt, id etiam efficiunt, quod Principes hoc pacto ſibi magnam animi hilaritatem conciliant, dum in ſpeculo ætatis injurias non vident. Priſcis temporibus, quibus capita non velabant, calvitiem homines inique ferebant, timentes ne cæteris forent irriſui. *Iulio Cæſari* adeo probroſa erat calvities, ut illam incipientem occultare ſatageret, capillos a vertice revocando, nullum propterea honorem a Senatu libentius accepit, quam jus laureæ coronæ perpetuo geſtandæ. Mirari ſubit quomodo omnes fere *Suetonii* Cæſares, hac deformitate laborarint, uti *Auguſtus*, *Tiberius*, *Caligula*, *Otho*, *Domitianus*, quem propter ſævitiem *Neronem calvum* per contemptum appellabant, unde *Auſonius*:

> . . . *quem calvum dixit ſua Roma Neronem.*

A ſolo calvitiei nomine ita offendebatur iſte, ut ſi apud illum quis alicui calvitiem pro joco, vel jurgio objectaſſet, pro capitali crimine haberetur. Apud *Judæos* quoque, ut ex *Sacra Hiſtoria* habemus, calvities in contumeliam trahebatur, quam ob cauſam *Eliſæum Prophetam*, ut ex 4. Reg. Cap. 2. ſubſannantes pueri vociferabantur, *aſcende calve, aſcende calve*, quibus ille indignatus maledixit, & mala imprecatus eſt, unde paulo poſt quadraginta duo ex iis miſere diſcerpti fuere. Adeo deformis quocumque loco, & tempore inter homines habita eſt calvities, ut nemo non illam obtegere ſatagat, recte propterea *Ovidius*:

> *Turpe pecus mutilum, turpis ſine gramine campus,*
> *Et ſine fronde arbos, & ſine crine caput.*

Quoniam igitur fugaces anni ſenum capitibus tale præſidium, & decus ſurripiunt, quales ſunt capilli, ars naturæ imitatrix ſenili ætati bene conſuluit, comas adſcititias tam elegantes conſtruendo, quæ præter beneficium venerationem conciliant. Neque dubitari licet, quin ficta hujuſmodi capillamenta, præter elegantiam multæ ſint ſalubritatis, dum paſſim videre eſt Medicos ætate graves, & ſilicernio jam proximos, non ut olim nudo vertice, & prolixa

barba famā ſibi aucupantes, ſed imberbes, & capillatos in publicum procedere ad ægros inviſēdos, & diſſertationes ab Exedris habēdas. Niſi ergo aliqua particularis affectio adſit, veluti Cephalalgia, & oculorum lippitudo, cum interdum exſtent, qui nec pileolum ſericeum perferre queant, noſtrorum temporum conſuetudo tales comas ex alienis capillis geſtandi invaluit. *Carolus V. Imperator*, cum in Italiam veniſſet, Imperii Coronam a *Summo Pontifice Clemente VII.* Bononiæ ſuſcepturus, ob gravem capitis dolorem nativam comam ſatis elegantem ſibi abſcindi juſſit; quem Aulæ primores ridenda aſſentatione imitati ſunt, dum comis, quas magno ſtudio aluerant, depoſitis, tonſi omnes Cæſari ſpectandos ſeſe præbuere.

Aulæ quoque morem ſomnum captandi, cum nox medium iter confecerit, & Solem ſalutandi, *minimas cum fecerit umbras* ejurare, Principi ſeniori jam facto ſalubre conſilium erit; tempeſtive igitur cibum capiat, nec poſt cœnam quicquam, quod mentem diſtrahat, & implicet, ſibi deferri patiatur, more *Auguſti*, qui poſt cœnam nihil ſcribere, nec legere volebat, ut quantum liceret animo curis vacuo ſomno indulgeret, qui ſenibus maxime neceſſarius eſt; quam ulli ætati, ut omnes perficiantur coctiones, & corpori ſiccitati conſulatur, dum ſomno, & quiete corpora pingueſcunt; ſomnum autem capiat hyemali tempore præſertim in cubiculo ad meridiem poſito, ut vitales Solis radios excipiat. Negotia itaque, quæ magis urgeant, diurno tempore expedire ſtudeat, & minori, qua licet moleſtia ſupplicantium neceſſitates, ac preces audiat; non levi quippe incommodo, ac tædio ſolet eſſe Principibus quotidie fere unumquemque audire, & verborum lenitate dimittere, ita ut ab hoc munere non decedat, niſi defatigatus. Egregium ſane eſt, & memoratu dignum, quod de *Theodorico Gothorum Rege* refert *Sidonius Apollinaris*: *Audit plurima, pauca loquitur*. *Auguſtus* quoque, ne ſe multo ſermone fatigaret, pro more habebat nutus adhibere, cum a ſervis aliquid vellet, ſic ad *Liviam* conjugem codicillos mittebat, *Suetonio* Auctore. Ad valetudinis quoque tutelam ſymbolum ſuum conferent varia oblectamenta, ſed talia, quæ Principem ætate gravem magis deceant, qualia ſunt adeſſe publicis Literatorum Academiis, Philoſophicis diſputationibus, ſcenicis operibus, haſtiludiis, choreis etiam, interdum juvenes cum puellis decore ſaltantes adſpectando. Nonnulli propterea in ſenectute commendant conſuetudinem, & colloquia habere cum juvenibus, ut occulto quodam ſpirituū conſortio ſeniorum mens recreetur. Obſervatum eſt, ſenes, qui juvenum frequenti conſuetudine oblectati fuerint, utplurimum longævos fuiſſe, ut ferunt de *Pythagora*, *Iſocrate*, *Gorgia*, & Rhetorum claſſe, qui in ſcholis auditores habebant juvenculos diſcipulos, ad centeſimum uſque annum vitæ lineam produxere. Poſtremo id unum Principes monere lubet, ut ſi in ſenectute bona valetudine gaudere velint, juvenes vitam ſobrie traducant; *intemperantia enim in juventute, ſenectuti bellum indicit*.

CAPUT XII.

De nimia obeſitate, & corpulentia Principibus non minus inſalubri, quam indecora.

SI verum eſt, quod dici conſuevit, eſſe modum in rebus, & certos fines, quos ultra citraque rectum nequeat conſiſtere, in ſtudio ſanitatis id veriſſimum

eſſe deprehenditur, ubi enim ſanitas modum exceſſerit, ſi ita loqui licet, hoc eſt ſi ad evexiam, & ſummum bonitatis apicem devenerit, maxime periclitatur, & ex improviſo graviori lapſu in præceps ruit, qualis obſervatio ſatis frequens erat priſcis temporibus, cum gymnaſticæ ſtudium vigebat, ac præſertim in athleticis corporibus, in quorum gratiam tertium aphoriſmum conſcripſit *Hippocrates*; noſtra quoque ætate non raro contingit eos videre, qui ad ſummam corpulentiam devenerint, ſubita morte oppetere; commune ſcilicet eorum eſt fatum, quæ ſummam amplitudinem attigerint, ut magnitudine ſua laborent, & viribus pereant ſuis, ut de Romano Imperio ſcriptum legimus, ſiquidem *magna ruunt, inflata crepant*. Huic infortunio obnoxiam eſſe nimiam corpulentiam ſatis conſtat, quam ſecundum duas tantum dimenſiones, latitudinem ſcilicet, & profunditatem, cum quis debitam longitudinem acquiſiverit, fieri manifeſtum eſt. In corporibus perfecte ſanis, in temperamento ſanguineo, raro autem in temperamento melancholico, & bilioſo obſervatur hoc vitium; eſt itaque nimia corpulentia, & obeſitas boni alioquin, & laudabilis habitus vitioſum productum, ex parum cauto victus regimine. Facilius autem in temperamento ſanguineo, quod medium a Medicis dicitur, & cæteris præſtat, quam in reliquis, quæ ab hoc recedunt, nimia corpulentia contingit, quam in aliis temperamentis, ut in melancholico, & bilioſo, in quibus adeſt venarum latitudo, in temperamento enim ſanguineo, ſuccus nutritius dulcis, & butyroſus, carnibus & membranis facile apponitur, quod in temperamento bilioſo, & melancholico non evenit, ſanguis enim copioſa bile abundans multas habet particulas acres amaras, quæ non tam facile in alimoniam cedunt, imo pinguedinem potius diſſolvunt, & extenuant, quod pariter efficit temperamentum melancholicum atrabilare, in quibus adeſt venarum latitudo, quæ in corporibus gracilibus potiſſimum obſervatur. Locus eſt *Hippocratis* 3. in 6. Epid. ubi graciles, venoſos, iracundos, & epiphlebos appellat; ſic pariter *Galenus* in commento Aphoriſmi 44. ſectionis 2. & in 6.4. hanc venarum latitudinem cum gracilitate obſervat, venarum autem anguſtiam in craſſis admodum corporibus.

Qui ergo temperamentum hujuſmodi ſortiti ſunt, ſive a primordiis, ſive adſcititium, ad nimiam corpulentiam magis ſunt diſpoſiti, quam reliqui homines; non negarim tamen mutatione victus, ætatis & loci, poſſe etiam a gracilitate ad corpulentiam tranſitum fieri, cum interdum comperti fuerint Juvenes valde graciles, qui in ætate inclinante remiſſis laboribus, otio, & pleniori victui indulgentes, obeſi facti fuerint, quod paſſim in iis animalibus obſervatur, quæ licet gracilia & emaciata, ſaginantur, ut boves in ſtabulis continuo detenti, & aves altiles in aviariis. De nimia corpulentia, & obeſitat & quomodo fiat, præter *Hippocratem*, *Avicennam*, *Galenum*, alioſque ſucceſſive, Recentiores quoque ſatis fuſe egerunt, quos inter egregie & cumulate *Etmullerus* in ſuis diſſertationibus exponit, quomodo interdum fiat nimia pinguedo, & nimia carnoſitas, ut hac in re non ſit quod quis amplius deſideret circa modum, & cauſam, tum circa remedia, quæ ad nimiam corpulentiam tollendam conducant.

Nimiæ autem corpulentiæ, & obeſitati magis obnoxii ſunt Principes præ cæteris hominibus, tum ob ciborum boni ſucci quotidianum uſum, tum ob illorum corpora minus exercitata, & vitam inter otium, & aulæ delicias traductam, ac præſertim ſi accedat temperamentum ſanguineum cum pituitæ ſubdominio, ut vocant, ſtomacho ſatis firmo & valente, eoque ſi ad id vitium aliqua hæreditaria diſpoſitio præexſiſtat. In quibuſdam etenim Principum Familiis obſervatur diatheſis

iſta, & proclivitas ad pingueſcendum, per ſeminalia principia in poſteros propagata. Cautum itaque oportet hac in re eſſe Principem, licet ſanum & valentem, quamvis enim ſe robuſtum ſentiat, gaudeatque, dum videt ſpecioſiorem, & coloratiorem eſſe, ſuſpecta habere debet ſua bona, uti monebat *Celſus*; facile enim ſubrepit vaſorum plenitudo, & obeſitas, accreſcentibus in dies carnibus, & membranis pingui, & gelatinoſa materia, qua ſaturata eſt tota maſſa ſanguinea. Cautum pariter oportet eſſe Archiatrum, nam cum quotidie Principem ſuum ſolitus ſit inviſere, perſæpe non advertit augeſcentem corporis molem, donec ſenſibilior facta non fuerit, cui poſtea propriis remediis tam facile ſuccurri non poſſit. Ubi ergo gentilitia ſit affectio, & indicia pingueſcentiæ corporis ſe prodant, cujus manifeſta argumenta ex Statica *Sanctorii* obtineri poterunt, propter pondus adauctum, Medicus Principem ſuum moneat de hujuſmodi affectu ſenſim, & ſine ſenſu ſubeunte, ac doceat, quæ incommoda, quæ pericula nimiam corpulentiam comitentur, & quam difficili negotio tollatur ubi advenerit, varia exempla Principum aliorumque hominum nobiliorum præſertim, cum perraro, & monſtro par ſit corpulentiam intueri in ruſticana gente, in artificibus, niſi forſan aliquando in iis, qui ſedentariam artem exercent, quales ſunt ſutores, & alii hujuſce generis.

Nimia quoque corpulentia pulchros alioquin homines deformes facit & ingratos, unde mulieres ſpecioſæ, & elegantes, ſi ad nimiam pinguedinem deveniant, multum de ſua ſpecioſitate deperdunt, & hominibus parum gratæ, ac præſertim ſi pinguedo carnoſitati prævaleat. In hanc rem eleganter luſit *Martialis* lib. 11.

Habere amicam nolo, Flacce, ſubtilem,
Cujus lacertos annuli mei cingant,
Sed idem amicam nolo mille librarum,
Carnarius ſum, pinguiarius non ſum.

Quædam tamen gentes exſtant, quibus volupe eſt mulieres habere præpingues, & mammoſas, veluti refert P. *Alpinus* in libro de Medicina Ægyptiorum, in qua regione ars, & modus corpora balneo, frictione pinguefaciendi maxime colitur, idcirco inibi fœminæ pinguiſſimæ ad Europæorum nauſeam reperiuntur. Non levia quoque ſunt pericula, quæ nimiam corpulentiam, & obeſitatem non raro conſequuntur, veluti ſubitaneæ mortes; ex nimia enim humorum copia ſtrangulatur calor innatus, & ob venarum anguſtiam, circularis ſanguinis motus, in quo vita conſiſtit, ex improviſo ſiſtitur. Hinc eſt, quod obeſi perraro longævitate gaudeant, ſatis vulgatum eſt illud *Hippocratis* 7. Aphor. *Qui craſſo admodum ſunt corpore, citius intereunt, quam graciles*. In Athletis, ubi ad ſummum bonitatis deveniſſent, credidere Antiqui ſubitas mortes contingere, eo quia cum in melius non poſſent proficere, neceſſum foret, ut in deterius deciderent; aſt vera & germana ratio eſt, quia arteriæ non habent in quod ſanguinem refundant, cum ſpatia omnia ſint plena carne, & pinguedine, quæ radices, & extremitates quoque venarum comprimendo, elutriationem impediant, accedente vero ex cibis novo ſucco nutritio, ventriculi cordis ita opplentur, ut nequeant conſtringi, unde Lipothymiæ, Syncopes, ac mors tandem ſubſequitur. Anheloſi præterea, ac ſuſpirioſi eſſe ſolent nimis corpulenti, & ad quemcumque motum inepti ob ſpiritus animales non ita faciles, ad muſculorum fibras inflandas, compreſſis & ſepultis nervis in multa pinguedine, veternoſi ſimiliter torpentes ſunt, & ad actiones animales minus prompti, ad ratiocinium, prudentiam, & deliberationem minus apti, quæ ſi in Principe contingant, quantum de veneratione apud populos illi decedit? *Lux ſicca, anima ſapientiſſima*, ajebat *Heraclitus*; qualis autem eſt ſanguis, tales ſunt ſpiritus, qui dicuntur lux animæ, ſanguis in hujuſmodi corporibus multa pingue-

guedine ſaturatus eſt, unde ſpiritus, qui ex illo gignuntur, lucidi, ac ætherei eſſe non poſſunt. His addendum homines obeſos infœcundos eſſe, ut plurimum, teſte *Plutarcho* 2. Quæſt.Con. ob molem enim corpoream minus apti ſunt ad veneream palæſtram, præterea in iis genitura frigidior, & mollior eſt, in gracilibus,in quibus ſalium copia major eſt, major quoque deprehenditur ſalacitas, & fœcunditas. Mulieres, quæ nimis craſſæ ſunt,concipere non poſſunt, eo quia omentum os uteri illis comprimat,ſcripſit *Hippocrates* 5. Aph. ſed frequens autopſia oſtendit, omentum perraro infra umbilicum extendi, ita ut ſterilitas ab alia cauſa ortum habeat, a nimia ſcilicet pinguedine, quæ uteri membranis adhæreat,ac impedimento ſit, ne aura ſeminalis maſculina ovarium ſubeat, ad illud fœcundandum.Sicuti in fœminis nimia craſſities illas ſteriles facit, ita in hominibus nimis obeſis, nimia pinguedo illos infœcundos reddit.Principibus autem optabile eſſe debet, liberos habere, & ſucceſſores,quibus tradant Imperii habenas, ſicuti nihil eſt, quod ſubditos mœrore magis afficiat,quam Principis ſui orbitatem videre, norunt enim quales turbæ interdum excitentur,ubi Principatus ad agnatos, eoque magis ſi ad exteros tranſeat, multorũ animis ſub novo Principe ad ſpem melioris fortunæ erectis, cujus rei plena ſunt hiſtoriarum monumenta.

Præterea obeſitas Principem ſubditis ſuis inviſum, & odioſum reddit, & cum in publicum procedit, ipſum tacite irrident, ac ſugillant, a populis enim notantur non minus corporis, quam animi vitia, ut hanc ob cauſam variis cognominibus ſoleant appellari, ſic in *Caligula*, & *Germanico* crurum gracilitatem, in *Julio Cæſare*, & *Auguſto* calvitiem ſcommatibus illudebant, gaudent enim, & geſtiunt populi, dum in generoſo Principe elegantiam, & decoram ſpeciem adſpectant,

Gratior & pulchro veniens in corpore virtus,

ex adverſo deformitas cum ignavia deſpicatui eſt. *Sanctium in Hiſpania Regem*, vulgo *Craſſum* dictum, ob corporis craſſitudinem, hiſtoriæ referunt cogitaſſe de abdicatione a Regno, cum ſciret ſe ob hujuſmodi corporis vitium populis ſuis inviſum eſſe, ac propterea *Navarræ Regem* adiiſſe, ut ab illius Medico curaretur, ac voti compotem factum, ad ſuos rediiſſe, & magna lætitia ac plauſu receptum.

Difficilis curationis in omnibus eſt nimia obeſitas, & corpulentia, in Principibus tamen longe difficilior, de hoc enim affectu afferi poteſt, quod de hydrope ſcripſit *Celſus*, quem dixit curari facilius in ſervis, quam in liberis, *quibus noxia libertas eſt*; ſi ergo in quibuſdam curationem admittit corpulentia, non tam facile ſuſcipiet in Principibus, quibus noxia ſumma poteſtas eſt, cum enim morbus hic famem, ſitim, longam patientiam, & mille alia tædia deſideret, non tam facile illis ſuccurri poteſt. Ne igitur ad hanc calamitatem deveniat Princeps, præcavenda eſt pernicioſa iſthæc, quam indecora affectio, & Medicus ſollicitus eſſe debet, ut venienti morbo occurrat. Remedia igitur, quæ ut plurimum ad curationem conducunt, eadem ad præſervationem quoque erunt in uſum revocanda. Conveniens itaque diæta,& rectus uſus rerum non naturalium primas tenebunt. Primo igitur quantum conſuetis cibis detrahendum, tantumdem exercitationi corporis erit adjiciendum, proportionem itaque majoris inæqualitatis debet habere exercitatio ad ciborum aſſumptionem, ut in hoc caſu ſuccreſcenti pinguedini obviam eatur. Exercitia erunt eadem quæ ſuperius fuerunt memorata, equitatio, inambulatio, venatus, ludus parvæ pilæ, & alia hujuſmodi; frictiones quoque, ſed fortiores & ſicciores ad extenuationem conferunt; frictiones

contrarias vires habere ſcripſit *Hippocrates* in Libr. de Chirurg. Off. *Frictio multa minuit, moderata craſſefacit,* qua de re eleganter *Celsus* Libro 2. hiſce verbis, *Frictione, ſi vehemens ſit, duratur corpus, ſi lenis, mollitur, ſi multa, minuitur, ſi modica, impletur.* Alimenta vero pauciora, ac non ſolum tenuia, ſed etiam quæ extenuandi vim habeant; cavendum ergo a pinguibus oleoſis, ſummatim a cibis euchymis, qui ad ſanguinem in copia uberiori multiplicandum faciunt; convenient itaque alimenta acria ſalſa, quæ pinguedinem abſumunt & liquent. Multos ad nimiam corpulentiam evectos, ſolius aceti uſu sarcinam illam depoſuiſſe, & macilentos factos fuiſſe, hiſtoriæ referunt, quale exemplum habemus in *Famiano Strada* de *Chiapino Vitellio*, ſic videmus homines, qui acidis delectantur, aut in quibus abundat acidum, quales ſunt hypochondriaci, & scorbutici, ſtrigoſos eſſe. Somno quoque detrahendum aliquid, & vigiliis addendum, propterea uſui erit decoctum herbæ Thè, quæ vi exſiccandi, & vigilias inducendi pollere creditur, ſomno enim pingueſcunt corpora, hyeme præſertim, vigiliis autem macreſcunt, æſtate potiſſimum. Purgationes quoque inſtitui poſſunt vere & hyeme, & quantum fieri poterit alvus ſolutior ſervanda. Non alienum quoque erit aliquando vomitum ciere ad pituitoſos ſuccos, quibus aqualiculus oneratur, evacuandos. *Hippocrates* in Libr. de Salubri Diæta, de curandis Obeſis, hæc habet verba: *Quicumque homines craſſi, ac pingues ſunt, jejuni vomant a curſu aut ambulatione cita juxta meridiem. Sit autem hemina dimidia hyſſopi, in aquæ congio contriti, atque hoc ebibat affuſo aceto, & adjecto ſale, quo jucundius evadat. Bibat autem primum ſenſim, ac lentius, poſtea amplius, & citius*; amara quippe, ac ſalſa, acria, apta ſunt ad ſanguinis dulcioris craſim invertendam, ac præſertim acida, quæ licet ex ſui natura appetitum exacuant, ſuccos tamen nutritios ineptos reddunt, ut carnibus, & membranis apponantur; ſic experimur carnes pullorum, aliorumque animalium aceto maceratas exiguum nutrimentum ſuggerere. Unicam in die comeſtionem laudant nonnulli, illam tamen improbat *Hippocrates*, ait enim homines citius ſeneſcere. Vidi ego olim Nobilem Virum, qui ut nimiam pinguedinem caſtigaret, ſemel tantum in die, & perparce cibo utebatur, aſt brevi tempore ad talem virium imbecillitatem cum difficili anhelitu devenit, ut paucos poſt annos obierit. Pro potu laudatur vinum oligophorum, a vinis autem generoſis, & præſertim dulcibus cavendum, acidula vero, & diuretica erunt utiliora.

CAPUT XIII.

De præſervatione a quibuſdam morbis, quibus magis obnoxii ſunt Principes.

QUemadmodum ætates, temperamenta, anni tempora, & regiones ſuos habent peculiares morbos, ita & vitæ conditio, quam quiſque ſortitus eſt, aut ſibi delegit, ſuis obnoxia eſt morbis, uti videre eſt in iis, qui artes quaſdam exercent, qua de re egi in meo Tractatu de Morbis Artificum. Arthritis, Calculoſa paſſio, & Colica, tres ſunt affectus, ſeu potius tortores, qui in ordine procerum, ac in Principibus præſertim tyrannidem ſuam exercent, quales affectus multam habent inter ſe cognationem, ut non raro in eadem perſona mixtum imperium obtineant. Quidam Literatus calculoſa paſſione laborans, apud *Beve-*

rovicium de Cal. Ren. & Veſſ. ad amicum ſcribens podagra tentari ſolitum, illum cognatum vocabat, eo quod duabus ſororibus, podagræ nimirum & arthritidi ambo nupſiſſent, imo interdum fieri, ut uxor unius ad alterum ſine adulterii ſuſpicione accederet. Ex eadem materia, ſucco ſcilicet putreſcente, quem ſuggerunt alimenta, e vaſis ſanguineis in articulos, & renum ſubſtantiam refuſo, ſicuti etiam ab eadem cauſa efficiente, acido nimirum tartaream materiam coagulante, arthritidem, & lithiaſim fieri, communis fere eſt Scriptorum conſenſio, ut hic locum habeat illud *Hippocratis* in Libro de Flatib. *Morborum omnium unus & idem eſt modus, locus vero ipſe eorum differentiam facit.* Colica ſimiliter, quæ ab acido, inteſtinorum membranas pungente, potius quam a flatu diſtendente fit, multam cum prædictis affectibus habet affinitatem, immo perſæpe obſervatum eſt, colicam tranſire in arthritidem, & arthritidem in colicam. Locus eſt egregius *Hippocratis* in Libro de Humoribus, hiſce verbis: *Cui inteſtinum in dextra parte dolebat, & articulari morbo correptus eſt, quietior erat, poſtquam autem hic curatus fuit, magis dolebat,* quam ſententiam pariter repetit 4. in 6. Epid.

Congeneres itaque eſſe hos memoratos affectus, ſat manifeſtum eſt, ac Nobiles Viros, & Principes potiſſimum illis infeſtari, varias quidem ob cauſas, nimirum ob intemperantiam in victu, & vitam deſidioſam, ſed potiſſimum ob vina meraciora, quibus ſe proluunt; quare non immerito Poetæ, Bacchum podagræ parentem, & Venerem matrem finxere. Profecto cum in vinis generoſioribus multum inſit materiæ tartareæ, & acidi volatilis, hoc eſt totum illud, quod ad lithiaſis, & arthritidis geneſim requiritur, mirum non eſt, ſi ex continuo, & immodico illorum uſu, renibus ob vaſorum anguſtiam, & articulis quoque multum materiæ lapidificæ affigatur, & concreſcat, unde eſt, quod egregii vini potores, calculo renum, & arthriticis doloribus, male mulctari ſoleant, ſic de *Ennio* Poeta ſcripſit Q. Serenus:

> *Ennius ipſe Pater, dum pocula ſiccat iniqua,*
> *Hoc vitio tales fertur meruiſſe dolores.*

Frequens obſervatio eſt, podagram, & nephritidem, labem hæreditariam eſſe, quæ ad longum tempus in familiis perſeverat, ac potiſſimum in Principibus, quibus commoda omnia, & incitamenta ſuppetunt ad vitam minus ſobrie agendam, illis propterea, quam cæteris magis familiares ſunt tales affectus, dum eodem pene vitæ genere utuntur, quo parentes ipſorum uſi fuerint.

Quoniam autem hic agitur de parte præſervatrice, non de curatrice, Archiatri munus erit Principem ſuum monere, ut hoſpites hujuſmodi tam infeſtos ab aula quantum poſſit arceat, ubi enim ſemel fuerint admiſſi, ac ad aliquod tempus enutriti, non tam facile poſtea erit illos dimittere, nec adeo tutum, podagram præſertim, cujus violenta expulſio, graviores morbos ſolet accerſere. Jus quidem habent Principes, ut a ſuis Medicis ab hujuſmodi affectibus præſervationem exigant, nequaquam vero curationem, ſunt enim de illorum genere, qui, ut ajebat *Hippocrates*, cum ægro commoriuntur, & quo magis veteraſcunt, eo magis deſæviunt. Sic calculoſus quidam apud laudatum *Beverovicium*, ſenex jam factus, de ſuo ſtatu ſic conquerebatur: *Feminæ ſterileſcunt ætate, me ſenectus fœcundiorem reddit, aut enim pario, aut parturio. quod ſi parum favente Lucina niti cœpero, actum de me puta.*

Ad obtinendam igitur prophylacticen, convenienti diæta, & recto rerum non naturalium uſu erit procedendum, talia itaque ſint alimenta, quæ ſi corpus ſit bene conſtitutum, alant quidem, ſed

non

non impleant, nec extenuent, habita ſemper ratione ad ætatem, anni tempus & conſuetudinem quoque, nam ſi antea plenior fuerit victus, & multiplex, ad parciorem & ſimpliciorem victum paulatim erit tranſeundum. A craſſioribus cibis, & difficilis coctionis, de quibus actum eſt ſuperius, in primis cavendum, ubi enim ſtomachus a munere ſuo aberraverit, juſta & conveniens partium craſſiorum chyli ſecretio in inteſtinis fieri nequit, unde ſequitur, quod partes impuriores, quæ per alvum erant ſecernendæ per lacteas in maſſam ſanguineam irrepant, & renibus ac articulis materiam morbificam ſuggerant. Quoniam autem nihil eſt, quod Principum menſas magis exhilaret, quam fructuum diverſi generis elegans apparatus, cavendum præcipue ab acidis, & immaturis, & qui ortum habuerint in collibus, & locis ſaxoſis, multum enim tartarei ſucci continent, ut in quibuſdam ex iis, veluti in pyris granula quædam ſaxoſa in ipſa maſticatione obſerventur. *Vachenius* in lib. de morb. Princip. pod. eſum pomorum improbat, ob facilem eorum ad acidū converſionem, & putreſcentiam. De pomis hæc habet verba *Hippocrates* 3. de diæta n.5. *Poma fortiora ſunt, quam pro humana natura, melius eſt igitur a pomis abſtinere*; revera uti obſervat *Martianus* in hujus loci commento, poma niſi cum reliquis cibis bene commanſa fuerint, & bene permixta, in ſtomacho ægre coquuntur, & qualia fuerint aſſumpta egeruntur.

Quoad potum, a vinis meracioribus abſtinendum, ut quæ in ſinu ſuo multum tartari recondant, qualia ſunt quæ e locis petroſis habentur, illa enim potius convenient, quæ camporum planities ſubminiſtrat, & ſacco percolantur, uti ſuperius diximus, erunt aptiora, ut quæ tartari exiguam portionem habeant. A vinis quoque tenuioribus cavendum, error enim non levis perſæpe ab illis, qui podagra & nephritide tentantur, cōmitti ſolet, nam cum timeant uſum vini generoſioris, putant ſibi licere vina tenuia, quantum volunt bibere, quod in podagra *Joānes Crato* dānabat lib. 2. conſ. *Helmontius* in volupe viv. *Etmullerus* de Vegetab. & alii, qui vina tenuia improbāt, quæ acidum multiplicando, colicos dolores, nephriticos & arthriticos apta ſint producere; præſtabit igitur modico vino uti generoſo, ſed aqua diluto, quam vinis tenuibus, & acidis, quæ cum diuretica ſint, hoc nomine ſuſpecta eſſe debent, humores enim ad eam partem, quam præſervare volumus, velle deducere, ſanum profecto conſilium non eſt. Non minor quoque cautio adhibenda circa uſum aquarum naturalium, non ſolum pro diluendo vino generoſiori, ſed etiam pro ciborum coctione, non raro enim in aquis continetur materia lapidifica. Inter aquas ſimplices pro communi uſu laudatur aqua nuceriana, quam Principes, & nobiles viri ab ipſo fonte curant ad ſe deferri, cui nullatenus concedunt aquæ fontium Mutinenſium, de quorum admiranda ſcaturigine, & præſtantia tractatum olim conſcripſi.

Corporis porro exercitatio conveniens, ad prædictos affectus præcavendos magnum erit remedium, cujus veritatis amplum teſtimonium præbent ruſticanæ gentes, & urbani artifices, in quorum caſis ſemel tantū dicitur habitaſſe podagra. Celebris eſt *Cælii Secundi Curionis* de Aranea, & Podagra Apologus, quem fuſe deſcribit *Gaſpar a Rejes* in Cam. Elyſ. Quæſt. 88. Cum aranea peregre proficiſceretur, illi comitem ſe junxit podagra, quæ veſpertino tempore adventante, cum progredi non poſſet, in tugurium pauperis cujuſdam divertit, aranea vero ulterius progreſſa, amplam & magnificam domum ingreſſa eſt; altera die cum rurſus ambæ conveniſſent, de ſuis hoſpitibus valde conqueſtæ ſunt, aranea quod ne filum quidem ducere potuerit, & ſcopis a ſer-

vis

vis fugata vix periculum evaſerit, podagra vero, quod hoſpitem rudem & aſperum reperiiſſet, pro cibo pultem, pro potu vappam, & pro culcitra grabatulum durum, ut noctem prorſus inſomnem traducere illi neceſſe fuerit, quare hoſpitium ad invicem impoſterum commutare ſtatuerunt, aranea ut in pauperum tabernis hoſpitaretur, podagra in palatiis, Regumque turribus. Tanta eſt vis exercitationis, ut etiam ſine frugali victu, quem procul dubio ſervare non poſſunt, qui propter egeſtatem perpetuis laboribus ſunt addicti, ut pravi humores, qui ad alendam podagram, & nephritidem apti eſſent per ſudorem, & ambitum corporis excernantur. Moderatio quoque circa aliarum rerum non naturalium uſum erit adhibenda, ſomno nimis indulgere mollibus in culcitris, renibus certe non adeo confert. Alvum mollem quantum licebit ſervare bonum erit, expedit enim ſolutiorem eſſe, quam nimis adſtrictam, ne primæ coctionis excrementa ferantur in maſſam ſanguineam, & exinde ad renes, & veſicam; uſurpare hinc liceat *Plautinum* illud, *Nolo ad veſicam quid eat, in ventrem volo.*

Purgationes etiam interdum inſtituere, & ſanguinem mittere, non abs re fuerit, ſi humorum redundantiæ ſigna apparuerint, cum non tam facile ſit intra ſobrietatis limites eos continere, quibus omnia fortunæ bona ſuppetunt. *Quibus convenit venæ ſectio, vel purgatio, hos vere purgare, vel venam ſecare oportet*, ajebat *Hippocrates* 6. Aphor. 47. in cujus Aphoriſmi expoſitione hæc habet verba *Galenus*. *Nos plurimos ita ſervamus ſanos, qui longo ante tempore, ſingulis annis morbis capiebantur. Sed & podagram, & morbum articularem adhuc incipientem, & nondum poros circa articulos facientem, ex tali evacuatione, multis jam annis fieri prohibuimus*. Hiſce igitur remediis, quæ fuere propoſita, præſervationem ſperare licet à tam diris morbis, qui Principibus præſertim tam malas cruces figunt.

C A P U T XIV.

De Regimine Valetudinis Principum in Militari Expeditione, & Caſtris.

Quoniam Principibus non licet eſſe in terris adeo felices, ut pace perpetua ævum traducant, ac illis interdum non ſit neceſſe, Aula relicta, militarem aliquam expeditionem capeſſere, ſive ad hoſtes è finibus ſuis propulſandos, ſive ad ea, quæ ſui juris ſint armis vindicanda, magnum propterea Medicis, qui ut moris eſt, illos comitantur, onus incumbit, ut Principis ſui valetudinem ab iis, quæ facili negotio poſſint illam labefactare, ſartam tectam tueantur.

Duo præcipue ſunt, quæ graves ſanitati offenſas poſſunt inferre, inſolita vivendi ratio, & animi ſollicitudo; neque enim fieri poteſt, ut quamvis magno apparatu procedant Principes, ſecum vehendo ea, quæ ad vitæ commoda videantur magis neceſſaria, quin interdum quædam occurrant, quæ provideri & caveri non poſſint, ex quibus conſuetus vitæ ordo, ac tenor non pervertatur. Bellorum autem eventus, cum utplurimum in arbitrio fortunæ, ſeu ut rectius loquar, in Divina Poteſtate ſint poſiti, licet omnia ſumma prudentia, & conſilio fuerint diſpoſita, nequit Princeps, quem rerum omnium conſcium eſſe oportet, animum curarum moleſtia vacuum habere, nec ſomnum quamvis in mollibus ſtratis adeo quietum captare. Sic apud *Virgilium* magnanimus ille Æneas,

. . . . . . triſti turbatus pectora bello
Procubuit, ſeramque dedit per membra quietem.

Aeris primo itaque ratio habenda eſt; ut

ut purior qui ſit in caſtris deligatur, in quo Princeps degat procul a vallibus, & aquis ſtagnantibus, præcipue ſi de arce aliqua obſidenda agatur. Solent enim, qui de proxima obſidione ſuſpicantur, ſi flumina habeant vicina, effractis aggeribus, campos circumjacentes inundare, ut hoſtes quantum poſſint arceant, contra quos aer impurus militet. Sic olim Neapolis a Gallici exercitus obſidione ſoluta eſt ex aquis ſtagnantibus per æſtatem corruptis, exercitu magna ex parte abſumpto, ac tandem *Lotrechio* ipſo ductore exſtincto. Morbi caſtrenſes peſsimæ alioquin naturæ, qui ubi graſſari incipiunt, magnos exercitus non ſolum decimare, ſed interdum penitus delere viſi ſunt, tribus ut plurimum cauſis originem acceptam referunt, aeri nimirum vitiato, aquis corruptis, & pravis cibis; hinc malignæ febres, & dyſenteriæ, vulgo caſtrenſes, cujus rei apud Scriptores funeſta exſtant exempla, quæ referre longum eſſet. Non minus ergo ab aeris inquinati, quam ab hoſtium inſidiis ſecurum eſſe neceſſe eſt locū, in quo Principis perſona moratur, neque caſtris ubi gregarii milites degunt ita proximum, ut gravem illam mephitim ab iis exhalantem recipiat. Apud *Judæos* ex legis edicto munditiea in caſtris maxime præcipiebatur; illis enim vetitum erat, ne intra caſtra alvi fœces redderent, ſed extra ipſa facto foramine in terra in illo ventrem exonerarent, ac operirent; tenebatur propterea quilibet miles geſtare ad latus paxillum acuminatum, quod apud Turcas in uſu eſſe memini me legiſſe, in quorum caſtris mundities maxime colitur, in cujus gratiam cuique militi una cum victu neceſſario ſuppeditatur quoque ſaponis portio, ut corpora a ſordibus, quam maxime repurgata habeant. Placet hic *Deuteronomii* verba 23. Capitis apponere. *Habebis locum extra caſtra, ad quem egredieris ad requiſita naturæ, & habebis paxillum cum armis tuis, & egeſta operies; quo relevatus es.*

Non minor diligentia eſt adhibenda, ut aquarum bonarum copia e fontibus, ſeu puteis, & fluminibus laudatæ bonitatis præſto ſit pro pane laborando, coquendis cibis, & frigefactoriis potionibus per æſtatem parandis, viniſque generoſioribus diluendis, imo ubi caſtra transferre liceat, & longo itinere ſit procedendum, conſultum erit inter commeatus, & ea quæ ad victum ſunt neceſſaria, aquam in vitreis vaſis diligenter aſſervatam pro perſona Principis deferre, tanti enim facienda eſt illius bona valetudo, quanti ſpes victoriæ, & fortunati eventus, Principe enim incolumi, & bene valente, mens omnibus una. Cæterum hac in re tanta ſemper eſſe non poteſt providentia, & conſilium, ut cum ſuis copiis Ductores, ſiti, ac fame aliquando non premantur. *Cato Uticenſis* in magna illa bellorum civilium tempeſtate *Pompeii* partes ſecutus, cum eſſet in Lybia cum ſuo exercitu, magna aquæ inopia laboravit, adeo ut milites in ſiticuloſa illa regione, præ intoleranda ſiti perirent; forte autem a loci ſcrutatoribus reperto lacu, ſed a turba ſerpentum, qui eo ſe conferebant ad ſitim levandam, circum obſeſſo, exhorrebant milites illius aquæ potum, tanquam veneno infectæ, quod cum reſciſſet *Cato* eo accurrens, ſuos adhortari cœpit, ut ex illius aquæ potu, tanquam innoxio ſitim reſtinguerent, ſic autem apud *Lucanum*, non ſolum tanquam Philoſophus, ſed tanquam noſtrorum temporum peritus Medicus milites alloquebatur:

Neu dubita miles tutos haurire liquores;
Noxia ſerpentum eſt admiſſo ſanguine peſtis;
Morſu virus habent, & fatum in dente minantur,
Pocula morte carent, dixit, dubiumque venenum
Hauſit . . . .

Memoratu quoque dignum eſt, quod *Bruto* poſt Dictatoris cædem contigit, hic enim,

enim,ut in 6.Quæſt.Con.*Plutarchus*,*Dyrrachio* Apolloniam media hyeme per altas nives contendens, bulimia, hoc eſt canina fame premi cœpit (cujus affectionis cauſa creditur a Medicis longum iter habere per nives) ut animo deficeret, & qui commeatus portabant longe adeſſent,milites Ducis commiſeratione ducti ad Civitatis muros accurrere panem ab hoſtibus poſtulantes, quem cum ipſi prompte & liberaliter indulſiſſent, *Brutum* refecerunt, qui poſtea Urbe illa potitus,magna humanitate erga cives in deditionem acceptos eſt uſus. Cum autem in caſtris non ſint quærendæ magnæ deliciæ, ut in Aulis, ſed tolerare oporteat æſtus, frigus, ventorum injurias, & vigilias, multaque alia incommoda, ſubitas fugas etiam interdum, ſi cogat neceſſitas, idcirco Principem aſſueſcere neceſſe eſt ad horum omnium tolerantiam, ut ad ſubitas mutationes minus patiatur ſanitas; quotidiana itaque corporis exercitia convenient, uti equitare intempeſtivis horis etiam, deambulare caſtra inviſendo & ſubdio potius, quam in tabernaculis diem traducere, ſic enim paulatim confirmabitur corpus ad tolerandos labores, & aeris, atque ventorum injurias. Non deſunt Regum & Imperatorum exempla,qui licet in Aulis molliter enutriti, diuturna aſſuetudine corpora ſua durarint ad quoſcumque militaris diſciplinæ labores tolerandos,ſine valetudinis injuria non ſecus, ac gregarii milites. *Henrici IV.* Galliarum Regis, qui ſua virtute, & longa patientia, modo victor, modo victus, Regnum tandem ſibi comparavit, fortitudinem & corporis robur Galli ipſi admirantes, Regem ferreum habere ſe prædicabant.Non abſimile exemplum nuper vidimus in Regia celſitudine Sereniſſimi *Ducis Sabaudiæ*, qui non minus corporis, quam animi viribus, gallici exercitus ferro & igne cuncta devaſtantis impetum ad plures annos ſuſtinuit,ac tandem in Regiæ ſuæ obſidione, noctu diuque vigil huc & illuc diſcurrens ad eludendos hoſtium conatus, quietem neſcivit, donec fugatis hoſtibus,Urbem ſuam obſidione ſolutam fortis & valens adſpexerit. Quando igitur in caſtris tam exactum vitæ tenorem ſervare fere impoſſibile eſt, non debet tam arctis Medicorum legibus obligare ſe Princeps, ſed uti monet Celſus, *varium vitæ genus habere, quieſcere interdum, frequentius exerceri, interdum in convivio eſſe, interdum abſtinere, modo plus juſto, modo non amplius aſsumere*; temperantia attamen nunquam ablegandá, a nimia enim ciborum copia, & ſatietate cavendum, & a vini meracioris uſu, ſiquidem cum per æſtatē militares expeditiones fieri ſoleant, & principaliora opera, vina generoſa largius epota, ad valetudinem potius infirmandam, quam confirmandam erunt idonea; non male propterea *Plato* in libro de Legib. (quem locum citat Gal. lib. quod Anim. Mores ſeq. Corp. Temper.) vini uſum vetabat in caſtris,& iis potiſſimum, qui in imperio eſſent conſtituti.

Cum autem corporis otio interdum, ut in longis obſidionibus, indulgere liceat, animi oblectamenta non erunt omittenda, ut quæ ad valetudinem ſervandam non parum conducant, omnia enim ſive bona, ſive mala corrivant ab animo in corpus,uti ajebat *Plato* in *Timæo*; talia vero ſint oblectamenta, quæ Principem ſapientem magis deceant, veluti colloquia cum doctis & literatis viris, quos ſecum adduxerit, lectio librorum diverſi generis,ſed optimum erit legere hiſtorias tum veteres, tum novas, ex quibus multum voluptatis, & eruditionis capiet. Sacras quoque literas legere, uti libros Regum, erit perutile, lectio pariter librorum de Re Militari, de Morali Philoſophia, optima ſuggerent documenta. *Auguſtus*, qui Principibus tum pace, tum bello egregium eſt exemplar, in caſtris apud Mutinam legere, ſcribere, ac declamare pro more habebat, referente *Svetonio*. Sic *Julius Cæſar* curis militaribus,rerum naturalium,& cœleſtium præcipue contemplationem inter-

miſcebat, ſic apud Lucanum de ſeipſo loquebatur:

. . . *media inter prælia ſemper*
Stellarum Cælique plagis, ſuperiſque vacavi.

Alea quoque interdum ludere cum ſuis intimioribus, utilitati erit ad animum a curis gravioribus avertendum, ſicque varios fortunæ luſus condiſcere. Memoratu dignum eſt, quod de *Theodorico Gothorum Rege* refert *Sidonius Apollinaris*, de illo enim Rege, quotieſcumque cum primoribus Aulæ luderet, Scriptor hæc habet verba. *Cum ludendum eſt, regiam ſequeſtrat tantiſper gravitatem, in bonis jactibus tacet, in malis ridet, in neutris iraſcitur, in utriſque philoſophatur.* Iis atque aliis oblectamentis animum allevet, & ad omnes caſus ſe componat, ſciatque generoſi Principis eſſe *agere, & pati fortia.*

BERNARDINI RAMAZZINI,

Medicinæ Profeſſoris Primarii, &c.

ANNOTATIONES IN LIBRUM LUDOVICI CORNELII DE VITÆ SOBRIÆ COMMODIS,

SERENISSIMO PRINCIPI

CLEMENTI - JOANNI - FEDERICO ESTENSI

DICATÆ.

SERENISSIME PRINCEPS,

F*Os Scriptores recte ſapere, qui poſtquam opus aliquod accurate, quantum licet, elaborarint, Patronum quærunt, cujus tutelæ ingenii ſui fœtum commendent, perſuaſum quidem ſemper habui, SERENISSIME PRINCEPS, ſed neſcio quomodo mihi obtigit eos imitari, qui ubi alicujus operis ideam mente conceperint, palam faciunt quid ſit illud, de quo ſcribere, & cui inſcriptum velint, quibus poſtea non raro evenit, ut multa intercurrant, quæ operis abſolutionem longum in tempus remorentur, ſicque minus gratum reddatur diu exſpectatum opus. Etenim cum tribus ab hinc annis Mutinam veniſſem, ut SERENISS. PRINCIPI FRATRI Tuo librum meum*, De Principum valetudine tuenda *offerrem, idque TE præſente egerim, puduit me non parum incogitantiæ meæ, quod non antea opus aliquod conſcripſiſſem, TIBI quoque offerendum, ſic enim Vobis SERENISSIMIS FRATRIBUS, ſuo cuique literario munere, eodem tempore litare potuiſſem. Ut autem pudori meo velum aliquod prætenderem, CELSITUDINI TUÆ pollicitus ſum facturum me quod parum caute omiſeram; Patavium itaque reverſus cogitare cœpi, quomodo fidem quam oppigneraram liberare poſſem, ſed veteribus malis novis accedentibus, mihi a quacunque literaria occupatione feriari neceſſe fuit, & ad luctandum cum ea, quæ mihi incubuit, malorum cohorte, animum intendere. Exegi tandem reluctante licet adverſa valetudine, quod ab initio fueram meditatus, Annotationes nempe in librum Ludovici Cornelii*, De vitæ ſobriæ commodis; *hoc igitur eſt quod CELSITUDINI TUÆ ſiſto, & vo-*

veo, PRINCEPS SERENISSIME, argumentum ſelegi nobilibus viris valde ſalubre, ſed Principibus, quibus omnia commoda ad vitam in deliciis traducēdam ſuppetunt, perneceſſarium. Non ſolum in obſequii argumentum, ſed etiam ad utilitatem Tuam hoſce labores meos TIBI inſcribere mihi mens fuit, ſi legere non gravaberis. Nullus autem dubito, quin ſicut SERENISSIMUS PRINCEPS FRATER TUUS librum, quem obtuli, perbenigne excepit, eadem quoque benignitate donarium iſtud meum ſis exccepturus, cujus rei certam ſpem facit Comitas Tua, quam præſens ſum admiratus, & ſuſpiciunt omnes, cum in publicum procedis a generoſa tua indole magna & egregia facta expectantes, cum ætas juſta adoleverit, ſive TE ad arma tractanda, ſive ad ſacram militiam deſtinarint sydera; ad cuncta enim munia, quæ generoſum Principem deceant, prius a natura factus, quam inſtitutus videris. Vale diu ac plurimum ſpes altera ATESTINI GENERIS.

SERENISSIMÆ CELSITUDINIS TUÆ

Humillimus, Obſervantiſſ., & Addictiſſ. Servus, & Cultor

BERNARDINUS RAMAZZINI.

LECTORI BENEVOLO SALUTEM.

Quamvis mei moris non fuerit ex aliorum operibus anſam capere libros conſcribendi, aut Scriptorum opera Commentariis illuſtrādi, cum omnia quæ hactenus edidi tanquam propria ex paupere meo penu hauſerim, memor nempe illius quod Epiſtola 33. ſcripſit Seneca ad Lucilium ſuum, nimirum *turpe eſſe Seni, aut proſpicienti Senectutem ex commentario ſapere*, hujuſmodi Scriptores ſemper Interpretes, nunquam Auctores vocitans, lubuit tamen experiri quale ſit hoc ſcribendi genus: Opus itaque quod olim Ludovicus Cornelius de Vitæ Sobriæ Commodis edidit, Commentariis, & Annotationibus adornādum mihi ſelegi. Librum hunc Auctor Nobiliſs. Patavii edidit Anno 1558. Typis Gratioſi Perchacini, quem poſtea Petrus-Maria Frambotti Patavinus Typographus ſuis typis recudit anno 1699. adjecta ejuſdem Scriptoris Epiſtola ad Reverendiſſimum Barbarum Aquilejæ Patriarcham, & Adhortatione ad Vitam Sobriam. Ut autem publicæ utilitati, & commodo operam meam impenderem, omnia iſthæc Italico ſermone edita latina reddere conſtitui, ad id agendum ſuadente D. Sprecher Nobili Theutone, qui Patavii ad aliquot menſes commoratus eſt, ac me certum fecit gratum id opus futurum univerſæ Ger-

Germanicæ Nationi, ſi latine loqueretur. Equidem inficiari non poſſum, quin huic humaniſſimæ Nationi multum debeam, penes quam ſcripta mea humaniter, nec ſine laude accepta fuere, ac omnia fere recuſa, ut liber meus de Morbis Artificum in Linguam etiam Germanicam translatus fuerit, ſic etiam opus meum de Principum Valetudine Tuenda, in actis Lipſienſibus honorifice vidi laudatum, cui Lipſiæ recuſo nobiliſſimus Vir D. Michael Etmullerus, copioſum indicem, & præfationem adjecit. Omnia itaque hactenus Italico idiomate edita latina feceram, pro re certa habens id a nemine fuiſſe tentatum, cum maximam diligentiam antea hac in re impendiſſem. Sed forte a doctiſſimo Viro reſcivi opus iſtud de Vitæ Sobriæ Commodis a Reverendo Patre Leſſio S. J. Theologo celeberrimo, in latinum ſermonem translatum fuiſſe, quod in fine operis Theologiæ Moralis poſitum eſt, ſumma cum voluptate perlegi. Huic doctiſſimo Viro injurius credi poſſe, mihi viſus fuiſſem, ſi illius verſioni meam præferre voluiſſem, præterea aliam quoque ob cauſam opportune ad notitiam meam hoc deveniſſe pro non vulgari beneficio habui, nam ſi translationem meam adhibuiſſem, procul dubio Carptor aliquis ſemiplagiarium me vocitaſſet, ſugillando ex hoc Reverendo Patre me potiores dicendi formulas excerpſiſſe. Contentus itaque eſſe volui, ut ſolum hunc tractatum commentariis, ſeu annotationibus phyſicis, philologicis, prout tulit occaſio adornarem, cui negotio tempus vacationum a publicis lectionibus hujus anni ſucciſivis horis impendi. Tu Lector benigne hiſce meis laboribus ad publicam utilitatem, & Vitæ Sobriæ commendationem fruere, & Vale.

LUDOVICI CORNELII

VENETI

TRACTATUS

DE

VITÆ SOBRIÆ COMMODIS.

CErtum eſt uſum in hominibus ſucceſſu temporis verti in naturam, ita ut illos quodammodo cogat ad ea uſurpanda, quibus conſueverunt, ſive bona ea ſint, ſive mala. Pari modo in multis rebus videmus uſum conſuetum habere plus virium, quam rationem. Neque id negari poteſt: imo crebro cernimus, eum qui probus eſt, conſuetudine improbi ex probo fieri improbum. Et ſicut bona conſuetudo facile convertitur in pravam, ita e contrario prava ſubinde reducitur ad bonam. Nam is qui ex probo, conſuetudine pravi factus eſt pravus, is conſuetudine viri probi rurſus redit ad probitatem priſtinam. Et hoc totum procedit ex vi uſus, & conſuetudinis, quæ revera eſt magna.

Quæ cum mecum ipſe perpenderem, animadverti ex vi uſus in noſtram Italiam

non ita pridem, imo ævo meo, tres malos mores invectos. Primus eſt adulatio, & aulicæ ceremoniæ. Secundus, vivere juxta ſenſum, & doctrinam Lutheranam: quæ ratio vivendi ab aliquibus immerito defenditur conſuetudine. Tertius crapula. Hæc tria vitia, vel potius crudelia vitæ humanæ monſtra, noſtris temporibus ſuſtulerunt e vita civili ſinceritatem, ab animo religionem, & a corpore ſanitatem. Quamobrem ſtatui tractare de ultimo, & oſtendere eſſe abuſum; ut ſi fieri poſſit tollatur. Quod ad opinionem Lutheranam, & adulationem attinet, brevi præclarum aliquod ingenium laborem ſumet, ea refutandi, ſicque ſpero ante mortem me viſurum hos tres abuſus exſtinctos, & noſtram Italiam antiquis, & ſanctis moribus ſuis reſtitutam.

ANNOTATIONES.

Non immerito ſane conſuetudo altera natura paſſim audit, magna enim & admiranda eſt illius poteſtas, afficit quippe non ſolum corpus, ſed etiam animum. Satis notum illud Hippocratis de cibis deterioribus, ſed conſuetis, qui minus lædant quam meliores; ſtomachi enim fermentum, cum magna ex parte fiat ex reliquiis aſſumptorum, promptius diſſolvit conſuetos cibos, uti videmus in Mulieribus, & Virginibus præcipue, pica & malacia laborantibus, quibus interdum indulgendum eſt, ut calcem & carbones modice comedant, ne deliquiis capiantur; ſic conſueti ad labores, licet ex natura ſua imbecilliores, minus patiuntur, quam fortiores, conſueſcunt enim ſpiritus animales facile confluere ad muſculos, & partes magis exercitas, uti videmus in citharædis. Ratione quoque conſuetudinis homines boni fiunt mali, & mali boni. Nemo repente malus, *ajebat Satyricus, ſic etiam nemo repente bonus, facilius tamen boni fiunt mali, quam mali fiant boni, ex vitio corruptæ naturæ noſtræ ad malum proclivis; exemplum habemus in iis, qui religioſum aliquem cœtum fuerint ingreſſi, nam licet ad annum fere integrum, obedientiæ, vitæ ſobrietati aſſueverint, ſi forte inſtitutum illud profiteri nolint, & ad ſecularem vitam redeant, ubi ſemel veſtem exuerint, quamprimum priſtinos mores induunt. Neque ſolum homines afficit conſuetudo, ſed etiam bruta, & plantas ipſas; noſtris enim temporibus modus inventus eſt, quo plantæ nobis obſequi, & fructus præcoces edere cogantur, veluti in pyris, quæ antea in arbores proceras creſcere ſolebant, pumiliones factæ quam citiſſime cultoribus poma reddant, imo porrigant; eleganter propterea Virgilius dixit ſe aſſiduitate culturæ, coegiſſe,* ut quamvis avido parerent arva colono. *Tantum pollet omnibus in rebus conſuetudo. Galenus in comment. Aph.* 50. *primæ ſectionis mentionem habet ſui libri de conſuetudinibus, ſed hic liber eſt inter ea quæ deſiderātur. Legēdus Gaſpar A Rejes qu.*93. *Camp. Elyſ. qui rara exempla de vi conſuetudinis refert. Recte igitur Nobiliſſimus Scriptor a vi conſuetudinis opus ſuum exorſus eſt ad Vitam ſobriam inchoandam & aſſequendam.*

Ut ego veniam ad id, de quo ſtatui tractare. Dico crapulam eſſe rem pernicioſam, quia vitam ſobriam exſtinxit, & plurimum ſibi ſubjecit. Et quamvis omnes norint crapulam procedere e vitio gulæ, & vitam ſobriam a virtute temperātiæ, nihilominus crapula habetur res liberalis & honorabilis, vita ſobria res ſordida, & contemptu digna. Hoc totum procedit ex vi conſuetudinis, quam ſenſus & appetitus ſenſualis introduxerunt, qui ita ineſcarunt, & inebriarunt homines, ut relicta bona via, ſe converterint ad ſectandam pravam, quæ illos latenter conducit ad peregrinas, & lethiferas infirmitates, & præmaturam ſenectutem, cum priuſquam quadrageſimum ætatis annum attingant, pene ſint decrepiti. Oppoſitum, vita ſobria, priuſquam eſſet hinc abacta, præſtabat, conſervando homines in proſpera valetudine, etiam anno ætatis octuageſimo.

O miſeram, & infelicem Italiam! non advertis crapulam quotannis tibi plures eripere perſonas, quam poſſet e medio tollere, vel tempus graviſſimæ peſtis, vel multi armorum conflictus? Quid dicam de tuis conviviis vere inhoneſtis, quæ jam paſſim in uſu, quæ adeo ſunt grandia, & intolerabilia, ut menſæ ſatis capaces fieri nequeant, propter infinitam ciborum multitudinem, qui imponuntur; ita ut opus ſit lances alias aliis in cumulum imponere? Quis poſſet vivere in tantis exceſſibus, & vitæ humanæ infeſtis venenis? Per amorem Dei ponatur in iſtis modus, quia certus ſum Majeſtati Divinæ ea maxime diſplicere. Abigatur iſta nova mors, illa noſtris majoribus inaudita peſtis, ne tanta damna animis corporibuſque inferat. Sic ut publica auctoritate fiunt proviſiones annonæ ſalubris, ita & in uſu moderatio præſcribatur, quæ valetudini civium ſit conſentanea.. Nec deſunt crapulæ exterminandæ etiam privata remedia, quibus quilibet apud ſe uti poterit; nimirum ſi vivat ſecundum naturæ ſimplicitatem, quæ paucis eſt contenta, teneatque medium ſanctæ temperantiæ ex rationis præſcripto, & aſſueſcat non comedere amplius, quam vitæ neceſſitas poſtulet, certo ſibi perſuadens, illud amplius infirmitatem eſſe, & mortem. Cogitet voluptatem palati momentaneam, ſed noxam quam infert corpori, & moleſtiam diuturnam, eamque tandem ipſum corpus una cum anima perimere. Vidi ego multos ex meis amicis præſtantiſſimi ingenii, & nobilis naturæ, florenti ætate abreptos iſta peſte intemperantiæ, qui ſi viverent, eſſent & Mundo ornamento, & multis mortalibus ſolatio. Itaque ut tantis damnis occurram impoſterum, ſtatui hoc brevi diſcurſu patefacere, intemperantiam eſſe abuſum, qui facile poſſit tolli, vita ſobria in ejus locum introducta. Quod eo libentius faciam, quod multi juvenes ingenio præſtantes me ad hoc obſtrinxerunt.

ANNOTATIONES.

Crapula vitium, quod ſemper damnabitur, & ſemper retinebitur, non abs re peſti ſimilis, imo vere ipſa peſtilentia truculentior ab operis auctore dicitur, utpote quæ latius vagetur, & magnam hominum partem ad interitum deducat. Quod vero magis dolendum non in vulgares homines, ſed in Nobiles Viros diritatem ſuam exercet voluptuoſa hæc peſtis; neque enim in ruſticanæ gentis mapalia, neque artificum tabernas, ſed in magnificas ædes Regumque turres pedem immittit. Crapula populariter quidem magna intemperantia in victu, tam in eſculentis, quam potulentis rebus audit, proprie tamen accipitur pro ebrietate ex vino, ut patet ex aphoriſmo 5. 5. ſect. ubi Hippocrates ſcripſit, quod qui repente ebrii obmuteſcunt convulſi moriantur, niſi febre corripiantur, aut ubi ad horam deveniant, qua ſolvuntur crapulæ, vocem recuperant, qua de re legendus Galenus in commento; hinc Medici medicamenta a crepala excogitarunt, quæ ut ex Joanne Gorræo in definitionibus Medicis, ea ſunt quæ ebrietate fieri vetant, vel jam factam diſcutiant, & alia nomine amethyſta appellantur; inter amethyſta, quæ ebrietatem arceant, vel jam factam diſcutiant, laudatus Corræus recenſet abſinthii potum ante cibum, item mirthi flores, myrrhæ, & rutæ, tritorum ex aqua, poſt epulas vero braſsicam, lactucam, ſicuti etiam floris amethyſti herbæ odor, corona e croco, vel ex ramulis ajugæ, & multa, quæ vapores excutiunt ac diſsipant, hoc idem præſtare gemmam amethyſtam, & temulentiæ adverſari ajunt. Curioſum eſt quod refert Plutarchus Quæſtionum Convivalium Lib. 1. c. 6. de Medico quodam, qui apud Druſum Tiberii Cæſaris filium omnes laceſſebat poculis, ac ne tentaretur crapula, quinas vel ſenas amygdalas amaras præſumebat,

bat, verum detectus, cum prohiberetur, & obſervaretur, ne tantulum quidem vino reſiſtebat. Etmul. in Schrod. & Morellam de compoſ. medic. p. 313. pillulas aleophanginas commendat ad præſervandum ab ebrietate ubi neceſſe eſt, ut bene potemus, *ut ipſe ait, quod forſan præſtabunt ob inſignem amarorem, quem habent; non male autem doctiſſimus Scriptor poſt laudatas pillulas ſubdidit, ubi neceſſe eſt ut bene poteraus, cum enim quis ad ſympoſium invitatus acceſſerit, ſympoſii legibus ſe adſtringit, ac illi neceſſe eſt liberalius, quam ut ſolet potare, animum exhilarando; ſobrietas enim in conviviis ſemper ſuſpecta eſſe conſuevit; cum enim liberi Patris ſacra celebrantibus mos ſit quæ operta ſunt recludere, & libere loqui, qui circumſpecte potant, nec mero ſe proluunt, cæteris odio eſſe ſolent; hinc Adagium illud manavit,* Odi memorem compotorem, *& dictum illud, aut bibat, aut abeat. Sic eleganter Martialis jocatus eſt in quendam nomine Procillum, hic enim cum apud Poetam cœnaſſet, & ambo ad bibendum ſe invitaſſent, Martialis eum vocavit poſtridie ad cœnam, Procillus invitationis memor, Martialis domum die ſequenti cœnaturus adiit, aſt ille jocando, vulgari dicto* Odi memorem compotorẽ *Procillum incœnatum dimiſit.*

Heſterna tibi nocte dixeramus
Quincunces puto poſt decem peractos:
Cœnares hodie Procille mecum.
Tu factam tibi rem ſtatim putaſti,
Et non ſobria verba ſubnotaſti.
Exemplo nimium periculoſo
Μισῶ μνάμονα συμπότην Προκίλλε.

Num vero medicamenta, quæ acræpala vocant, id præſtent quod pollicentur, mihi compertum non eſt; id unum tamen ſcio, quod etiamſi ab ebrietate præſervandi, ſui illam diſcutiendi vim habeant, ſemper tamen noxia futura, ut quæ prohibeant, ne vinum epotum mala quæ intulit diſcutiat, nam ut dici ſolet, vinum eas quas facit diſpoſitiones, ſanat.

Cum enim viderint parentes ſuos ætate florenti exſtinctos, & me in ætate 81. annorum adeo ſanum, & valentem, inceſſit illis deſiderium eodem perveniendi, meque rogarunt, ut modum, quem ea in re tenui, aperirem. Itaque ut illorum honeſto deſiderio faciam ſatis, & ſimul alios multos, qui hoc expendere volent, juvem, declarabo cauſas, quæ me compulerunt intemperantiam deſerere, & vitam ſobriam capeſſere, narrando modum, quem ea in re ſecutus ſum, & quodnam bonus iſte uſus, in me ſit operatus. Hinc clare cognoſceretur, quam facile ſit vitium intemperantiæ ſuperare. Adjungam in fine, quantos fructus ex vita ſobria capiamus.

ANNOTATIONES.

Recte quidem ac ſapienter ſenectutem vitæ meliorem partem appellat, cum in ea ætate homines corporeis illecebris minus infeſti, prudentiam cæteraſque virtutes exercere valeant. Seneca epiſtola 59. ait dubitari poſſe, an ſenectus fæx vitæ ſit, an liquidiſſimum, & puriſſimum quiddam, ego autem problema iſtud ſic ſolvi poſſe crediderim, fæcem vitæ ſenectam in iis, qui Baccho, & Veneri indulſerint aliiſque deliciis; purum autem & ſincerum eſſe quiddam, in iis qui in juventute, & virili ætate frugaliſſimi vixerint. Philoſophus quidam centeſimum annum agens dolebat, quod tunc temporis mori deberet, poſtquam didiciſſet quomodo eſſet vivendum. Corporis atque animi vires eodem tempore vigere non poſſunt; non enim efflorescit virtus animi, niſi vis corporis deflorescat, *ajebat Plato, ac Heracliti dictum erat, lux ſicca, anima ſapientiſſima. Senes etenim mole corporea minus preſſi aptiores ſunt ad ſublimiora contemplanda, hinc manavit illud, facta juvenum, conſilia ſenum. Sic Agamemnon dicere ſolebat, quod ſi decem homines Neſtori ſimiles habuiſſet, ſe brevi Troja potiturum fuiſſe. Non deſunt exempla Scriptorum, qui in ultimo ſenio egre-*

gia ſcripta ediderint, uti Sophocles, qui Œdipum ſuum recitando Theatri plauſum promeruit, & filiorum calumniam diluit; ſic Cicero jam ſenex librum de ſenectute edidit. M. Varro quoque de re ruſtica ſcripſit 80. *annum agens. Octavius Ferrarius olim in Patavino Lyceo eloquentiæ Profeſſor jam ſeptuagenarius opera varia conſcripſit; atque elegantiſſimam orationem de bono ſenectutis habuit. Recte igitur nobiliſſimus Scriptor noſter ſenectutem potiorem fructum humanæ vitæ dixit; homo enim cupiditatibus ſolutus, atque expertus quantum ſit in rebus inane, cæterorum inter tempeſtates, & procellas luctantium calamitates, tanquam in portu reſpicit. Talem vero ſenectam, quæ progreſſis ætatibus cum vitæ ſobrietate exactis ſucceſſerit, verum & potiorem vitæ humanæ fructum eſſe, rationes quoque Medicæ palam faciunt; etenim in hujuſmodi ætate ſanguinis & aliorum fluidorum in orbem motus placidus eſt & compoſitus, ubi in juventute turbulentus eſt, & inæqualis; bilis ferocia ab humore melancholico, qui in hac ætate prævalet compeſcitur, unde eſt quod melancholici dicantur ingenioſi: totius enim corporis temperamentum ad ſiccitatem vergit, ſicque anima rationalis, ab humorum mole minus preſſa, ad operationes ſuas obeundas promptior eſt.*

Dico ergo, infirmitates, quæ non ſolum initia in me dederant, ſed etiam magnos progreſſus fecerant, cauſam mihi præbuiſſe relinquendæ intemperantiæ, cui multum eram addictus. Per hãc enim, & pravitatem mei temperamenti (cum ſtomachus mihi eſſet frigidiſſimus, & humidiſſimus) incideram in varios morbos, nempe in dolorem ſtomachi, & ſæpe lateris, initiaque podagræ, cum una febricula fere continua, & ſiti perpetua. Ex hac peſſima diſpoſitione non aliud mihi reſtabat exſpectandum, quam ut poſt multas vitæ moleſtias, ac dolores finem acciperem per mortem: cum tamen vita mea tantum per naturam adhuc abeſſet a termino, quantum per intemperantiam, ei erat propinqua. Cum igitur hiſce modis affectus eſſem, ab anno trigeſimo quinto uſque ad quadrageſimum ætatis meæ, adhibitis, & tentatis omnibus remediis abſque fructu, dixerunt Medici, unam adhuc meis malis ſupereſſe medicinam, ſi velim ea conſtanter uti, & patienter continuare, nempe vitam ſobriam, & ordinatam, hanc habere maximam vim ad ſanitatem recuperandam, & conſervandam, ſicut ei contraria maximam vim habet, ad eam labefactandam, & exſtinguendam; ut ego jam experientia didiceram. Illa enim homines pravæ complexionis, & ætate decrepitos conſervat ſanos, hæc etiam ætate florentes, & perfectiſſimæ complexionis proſternit, & longiſſimo tempore in morbis detinet. Quod etiam ipſa ratio convincit. Nam contrariæ cauſæ, contrarias habent operationes & effectus: vitia naturæ ſæpe arte emendari, terraſque ſteriles & malignas mangonio agriculturæ reddi fertiles, & fructiferas. Addebant, niſi tali remedio tunc uterer, intra paucos menſes me eo redactum iri, ut amplius juvari nequeam, & poſtea intra paucos alios moriturum. Auditis his rationibus, cum abhorrerem a morte adeo præmatura; & premerer aſſidue morborum doloribus, perſuaſus fui, ex temperantia, & intemperantia neceſſario ſupradictos contrarios effectus naſci debere, & ſpe bona vitandæ mortis, & emergendi e doloribus animatus, ſtatui me dedere vitæ ordinatæ.

Itaque accepto ab illis modo, quem deberem tenere, intellexi me non poſſe comedere, aut bibere niſi e cibis, & vino, quæ vocantur infirmorum, idque in modica quantitate. Idem mihi antea mandarant, ſed ego tunc temporis, cum modo meo vivere vellem, & tales cibos faſtidirem, non acquieſcebam; ſed veſcebar cibis palato gratis, & cum ſentirem internos ardores, bibebam vina guſtui amica, idque magna copia, nec tamen ea de re quidquam Medicis dicebam, ut paſſim moris eſt infir-

morum. Sed poſtquam ſtatui ſectari temperantiam, & rationis ductum, & viderem non eſſe rem difficilem, ſed proprium, & debitum hominis officium, ita me addixi huic vivendi rationi, ut nunquam a recto tramite deflecterem. Quod cum facerem, paucos intra dies cœpi cognoſcere, tali modo me plurimum juvari, cumque continuando, intra ſpatium temporis minus anno (& ſi videri queat alicui incredibile) fui ab omnibus meis infirmitatibus prorſus immunis, & liber.

ANNOTATIONES.

Ingenua ſane confeſſione, ut ſolent magni Viri, nobiliſſimus Scriptor errores ſuos, & difficultatem exponit, in deliberatione tranſitus a vita lauta, & opipara ad frugalem, & ſobriam, non ſecus ac olim D. Auguſtinus, in Libro ſuarum Confeſſionum animi anxietatem, quam paſsus eſt, ab erroribus mentis, quibus involutum ſe agnoſcebat, ad veram Religionem tranſeundo. Medicorum itaque conſiliis, qui Cornelio ſuadebant nullam aliam ſpem a morte evadendi ſupereſſe, niſi totum ſobrietati, ac continentiæ ſe dederet, auſcultans, paucorum dierum ſpatio expertus eſt, quanta vis eſset in victus moderamine, ut unius anni decurſu, ſe cum ſanitate in gratiam rediiſse cognoverit; ubi enim antea ſtomachi imbecillitate, renum paſſione, lenta febre, & podagra laboraret, integer, ſanus factus eſt. Quid poſſit in arthriticis fluxionibus parcitas ciborum, & a vino abſtinentia multa apud Scriptores proſtant exempla; unum ſufficiat referre quod legitur apud Gaſp. A Reies in Campo Elyſio Iucundarum quæſtionum quæſt. 87. & Drexellium in Gymnaſio patientiæ; exemplum eſt Franciſci Pechii Viri illuſtris, qui 19. annorum ſpatio ſolo pane & aquæ potu ab arthritide a qua male plectebatur liberatus eſt. Miſeranda quidem, ſed curioſa, & ſcitu digna eſt hujusmodi hiſtoria, quæ apud laudatos Auctores fuſe deſcribitur, Vir iſte nobilis Italus quinquagenarius, dum iter ageret, a Marchione quodam, cui magno odio erat, per inſidias captus eſt, & in carcerem fœdum & putidum detruſus eſt, cuſtodia & cura ſervo commiſſa, ea lege, ut ſingulis diebus, nil aliud captivo ſuppeditaret, quam fruſtulum panis, & aquæ pauxillum, in hunc finem ut non moreretur, ſed ſolum, ut ſe quotidie mori perſentiret, hoc victu in eo carcere detentus eſt, uſque ad 19. annos, quo tempore Arce illa a Gallis capta, repertus eſt Vir ille in eo carcere incluſus, promiſsa barba ad pectus, laceris veſtibus, ut larvæ potius, quam hominis ſpeciem referret; eductus itaque tanquam a ſepulchro & libertati eſt reſtitutus, ſed ſanus & a podagra omnino immunis, ad patriam rediit, ubi omnibus, qui illum noverant, magnæ admirationi fuit, dum illum ſpectarent gladio accinctum, ab arthritide integrum & ſanum, cum antea vix baculo poſset incedere. Tam grande beneficium a victus ſobrietate, licet coacta, retulit Franciſcus Pechius. Rationibus ergo, & exemplis ſatis patet quanta commendatione digna ſit vita ſobria, quare mirari ſubeſt, quomodo Spero Speronius Auctori noſtro Epiſtolam ſcripſerit, in qua variis argumentis, ingenioſis tamen, vitam hanc ſobriam improbare contendit.

Sanus effectus cœpi conſiderare vim temperantiæ, & ita mecum reputare: ſi temperantia tantas habuit vires, ut tanta mea mala profligaret, & ſanitatem adduceret; multo magis vim habebit, ut mihi ſanitatem conſervet, & pravam meam complexionem juvet; & debilem ſtomachum corroboret. Quapropter diligentiſſime cœpi inveſtigare, qui cibi propoſito meo congruerent, qui adverſarentur, & ſtatui experiri; ſi illi qui guſtui placeant, mihi commodum, an noxam adferrent; & an proverbium illud, quo homines gulæ dediti, ſe tueri ſolent, *Quod ſapit, nutrit, & juvat*, ſit veritati conſentaneum. Hoc cum facerem

rem deprehendi eſſe falſum: nam vina fortia, & frigidiſſima optime mihi ſapiebant; ſimiliter Melones, & alii fructus, lactuca cruda, piſces, caro porcina, tortulæ, legumina, cibi ex paſta farinæ, & ſimiles; tamen ex his omnibus nocumentum ſentiebam. Itaque experientia fretus, ciborum illa genera, & vina fortia, & potionem frigidam reliqui, aſſumpto vino, quod ſtomacho meo eſſet commodum, eaque menſura, quæ facile poſſet concoqui, idem feci in cibis quod ad qualitatem, & quantitatem attinet; ſimul ita aſſueſcens, ut nunquam appetitu cibi potuſve ſatur a menſa diſcederem, ſed poſſem amplius comedere & bibere: ſecutus ea in re dictum commune, *ſe non ſatiare cibis, ſtudium eſſe ſanitatis*.

Hac ratione, ſubmota intemperantia, me addixi vitæ ſobriæ, & regulatæ, quæ primo in me operata eſt id quod dixi, nimirum, ut intervallo minore quam unius anni liberatus fuerim omnibus malis, quæ tanto tempore me obſederant, & reddita erant quaſi incurabilia; deinde ut impoſterum non amplius quotannis in morbum inciderem, ſicut antea ſolitus eram, cum ſenſibus, & appetitui obſecundarem. Ab eo itaque tempore liberatus fui, & ſaniſſimus effectus; idque mihi in hanc horam continuavit, eo quod a ſuſcepta ſobriæ vitæ ratione nunquam diſceſſerim, quæ ſua vi admirabili efficit, ut cibus & potus congrua menſura aſſumptus, vim ſuam corpori relinquat, & ſuperflua ſine difficultate exeant, nullo pravo humore in corpore generato.

Cum hac diæta, ab aliis quibuſdam nocumentis mihi cavi, nimirum a nimio calore, frigore, fatigatione, vigilis, & ab exceſſu in opere venereo; itemque ab habitatione noxii aeris, a ventis, & ſolis ardore. Etſi enim in menſura cibi & potus, ratio valetudinis potiſſimum conſiſtat; tamen illa quoque, quæ jam commemorata, ſuam vim habent.

ANNOTATIONES.

Aſſertioni Scriptoris noſtri, qua dictum illud ſatis vulgatum, quod ſapit, nutrit, *falſum eſſe pronunciat, non tam facile aſſentiri poſſum, ſiquidem etiamſi aliquando id quod guſtui pergratum eſt, ſtomacho noxium deprehendatur, & pro alimonia potius pravos humores ſuggerat, id probabilius acceptum referri poſſe crediderim intemperantiæ, dum perdifficile eſt, ut in re ſuavi, & jucunda, temperantiæ modus ſervetur, neque ſolum in ciborum genere; ſed multis aliis in rebus voluptuoſis, ut in aphrodiſiaco negotio, quod ſi* rarum ſit, corpus excitat, ſi frequens diſſolvit, *ut ait Celſus, non fruſtra equidem linguæ, & palato tam exquiſitum ſenſum natura indidit, ut mediante guſtu non ſolum homines, ſed bruta quoque dignoſcerent quæ ſalutaria, quæ noxia. Plantarum virtutes proprias, guſtu, & odore dignoſci poſſe, paſſim tradidit Galenus in Libris de Simpl. Med. facultatibus. Curioſum eſt quod obſervatur in bobus, equis, aliiſque animalibus, nam ſi illorum ori offeratur herbæ faſciculus, in quo aliqua ſit planta ipſis ingrata, ſolo odoratu eam cognoſcunt, atque adverſantur. Sic paſſim videmus, quod ſi naribus graveolentia offerantur, ſeu quid amarum, aut acre guſtetur, illico ſtomachus noxam ſentit, & averſionem demonſtrat, inverſis fibris ad nauſeam uſque; hæc tamen intelligenda velim de corporibus ſanis; in ægris enim res jucundæ & ſuaviores in faſtiſtio ſunt, & deteriora appetuntur, depravatis nempe fermentis partium, & ventriculi; modus itaque ſervandus in iis, quæ guſtui blandiuntur; non ibo tamen inficias, quin quædam ſint, quæ ſenſus guſtum pelliciant, & parum vel nihil nutriant, ac interdum graviter lædant, qualia ſunt fungi, venenum voluptuoſum, ut illos vocat Plinius, quæ integras interdum familias, & tota convivia funeſtarint, ut plurimum tamen in humanis corporibus: quæ palato ſapiunt lubenter*

ter excipit ſtomachus, & ex iis beneficium, atque ſolamen experitur, ut exempli gratia per æſtatem acida, quæ avide appetuntur, acidum ventriculi, ex bilis prædominio depreſſum exaltant, per hyemem dulcia aromatica, vina meraca idem fermentum multo acore ſaturatum contemperant, & ad dulcedinem quandam deducunt.

Non ſolum autem iis qui ſanitati, & longævitati ſtudent, neceſſe eſſe a ciborum quantitate, & qualitate temperantiam, ſed a multis aliis cavendum eſſe, veluti nimio exercitio, ab inſalubrium locorum habitatione, a ventis, & inſolatu, a quibus cavere homini libero non admodum difficile eſſe ſcribit Auctor noſter. Multum autē refert in quo loco quis vitæ majorem partem traducat; Bæotia olim male audiebat, Croton vere bene, unde manavit Adagium Crotone ſalubrior; *ubi enim aer purus eſt, homines longævi ſunt, aer ſiquidē non ſolum in cute, ſed intus noſtra viſcera perluſtrat, quare Hippocrates in Libro de Flatibus aerem* auctorem, & dominum *appellabat eorum quæ in noſtris corporibus accidunt. Exercitium contrarias habet vires, modicum implet, immodicum extenuat, quod idem de frictione ſcripſit Celſus. Ventus nihil aliud eſt, quam aerei oceani tempeſtas, unde fieri nequit, quin tota humoralis maſſa ſuſque deque agitetur; inſolatio vero æſtivo tempore præſertim capiti, ac univerſo corpori valde noxia eſt. Obſervatione dignum quod ſcripſit Hippocrates;* Æſtate lente ambulandum, præter quam ad Solem, *in promptu autem eſt ratio, quia moto ac diverberato aere, ſolares ſagittæ minus feriunt.*

Servavi me quoque quantum potui immunem ab odio, & malencholia, aliiſque animi perturbationibus, quæ magnam in corpora noſtra vim obtinent, Non tamen ita potui me ab omnibus iſtis ſervare liberum, quin ſubinde in quædam inciderem, ſed ea res mihi ad hoc adminiculo fuit, ut cognoſcerem per experientiam, illa non magnam vim habere, nec magna poſſe damna inferre in corpora, quæ moderatione cibi, & potus bene ſunt diſpoſita, ità ut vere poſſim dicere, eos, qui in duobus iſtis quæ per os intrant, congruam menſuram ſervaverint, ab aliis exceſſibus parum nocumenti paſſuros. Confirmat id *Galenus* cum ait, omnes alios exceſſus v. g. ſolis ardorem, frigora, ventos, labores, parum ei nocuiſſe, eo quod in duobus illis, quæ per os intrant, nimirum in cibo, & potu debitam moderationem ſervaret, ac proinde ab illis incommodis nunquam ægrotaſſe, niſi per unum diem, Id ita ſe habere, per experientiam cognovi, ſicut teſtari poſſunt multi qui me noverunt. Sæpe enim paſſus frigora, calores, & alia hujuſmodi corporis incommoda, ſæpe animi non modicas vexationes: ſed parum hæc mihi nocuerunt, cum tamen aliis, qui temperate non vivebant, nocuerint plurimum. Cum enim frater meus, & alii quidam de mea familia viderent, motam mihi a viris potentibus litem maximi momenti, & metuerent ne cauſa caderem, correpti ſunt humore malencholico, qui in corporibus vitæ inordinatæ ſolet abundare, qui malignitate contracta, ita increvit, ut eis mortem præmaturam attulerit. Ego vero cui res maxime cordi eſſe debebat, nihil paſſus ſum incommodi, eo quod talis humor, in me non eſſet ſuperfluus, quinimo ut mihi ipſe animum adderem, conabar credere, divina providentia hanc litem mihi excitatam, ut cognoſcerem, quantam vim ſobria vita in corporibus animiſque noſtris habeat, ac tandem me fore victorem, ſicut paulo poſt evenit. Nam in fine victoriam retuli magno meo honore, & fructu rei familiaris. Unde percepi maximum gaudium, quod tamen corpori nocumentum inferre non potuit. Ex quibus perſpicum eſt, neque melancholiam, neque alium animi affectum nocere poſſe corporibus vitæ temperatæ.

AN-

ANNOTATIONES.

Quid poſſint in humanis corporibus animi pathemata, qualia ſunt amor, odium, timor, ira, ſpes, improviſum gaudium, & alia hujuſcemodi, vel ex hoc intelligi poteſt, quod in vultu hominum ſe prodant, & proprios in promptu habeāt colores; qua de re legendus Chambreus in Libro de Paſſionum characteribus. Exſtant apud Scriptores in hanc rem memorandæ hiſtoriæ eorum, qui ex nimio iræ impetu, timore, improviſo gaudio, repentina morte obiere. Inter Philoſophos veteres inventi ſunt, qui apathiam ſibi procurarent, veluti Stoici, atque animum ita firmare ſolebant, ut nihil quæ ex fortuitis caſibus eveniunt, illorum pacem interturbare poſſent, unde Anacharſis, cum in mortario tunderetur, tunſori ſuo dixit, corpus nō animū tundis. *Epicurei, qui voluptatum cupidiſſimi, indolentiæ ſtudebant, quotieſcumque dolore aliquo afficerentur, ut refert Cicero de Finibus Bonorum; hoc unicum habebant ſolamen, dicendo* dolor ſi magnus, brevis, ſi longus, levis. *Non immerito damnabat Seneca Democritum omnia irridentem, & Eraclitum, humanas miſerias deflentem:* alienis malis torqueri æterna miſeria eſt, aliorum mala ridere; inhumanitas eſt, *utraque igitur extrema evitāda, mediocritas autem laudanda, neque ſolū in aliis, ſed in ſeipſo quoque, ubi quis infortunio aliquo, vel animo, vel corpore afficitur; recte propterea idem Seneca de Conſolatione ad Polybium protulit,* nam & mala ſua non ſentire, non eſt hominis, & non ferre non eſt Viri. *Moderamen igitur habendum in animi paſſionibus regendis, ne ſanitati officiant, ſeu quam minime lædant; recte propterea ſcribit Auctor noſter, iis qui ſobriam vitam agant, non tam graves noxas inferre animi pathemata, uti in iis qui inter delicias & menſas opiparas vitam traducūt, uti in ſe ipſo expertus eſt laudatus Scriptor noſter, licet non levem vexationem ob lites familiæ ſuæ intentatas paſſus fuiſſet, eidem fato non ſuccubuit, ac illius Frater, qui animi mœrore confectus interiit, quale beneficium ſoli vitæ ſobrietati acceptum refert.*

Amplius dico etiam contuſiones & lapſus, qui aliis periculum mortis adferre ſolent & graviſſime afficere, non poſſe niſi modicum nocumentum & modicum dolorem talibus corporibus adferre. Hoc ita eſſe, experientia probavi, cum eſſem ſeptuagenarius. Cum enim rheda celeriter procederem, accidit eam everti, & ſic everſam per aliquod ſpatium impetu equorum raptari. Hinc graviter mihi læſum caput & corpus univerſum, & inſuper alterum brachium, & altera tibia ſuis juncturis divulſa. Domum relatus, cum a Medicis viderer adeo male mulctatus, concluſerunt me intra triduum eſſe moriturum. Nihilominus poſſe in omnem eventum adhiberi duo remedia; ſectionem venæ, & medicamentum evacuans; ut humorum affluxus, & inflammatio, & febris (quæ certiſſime mox putabatur ſecutura) impediatur. Ego contra, cum ſcirem vitam meam ordinatam tot annis continuatam, humores corporis mei ita temperaſſe, & diſpenſaſſe, ut non poſſent multum conturbari, aut confluxum gravem efficere, recuſavi utrumque remedium & ſolum juſſi ut tibiam & brachium ſuis juncturis reſtituerent, & ſingulas partes congruis oleis ungerent: ſicque abſque alio remedio convalui, nullo alio incommodo, nulla alteratione affectus, quæ Medicis inſtar miraculi viſa. Unde concludo, eos qui vitam temperatam colunt, parum mali ab aliis incommodis ſenſuros.

ANNOTATIONES.

Egregium porro documentum ad Medicam Praxim ſuggerit caſus, quem Scriptor noſter ſibi accidiſſe refert, dum enim curru veheretur, raptis in fugam equis, & curru revoluto, annum agens 70. graves capitis percuſſiones, & luxationem in brachio, & uno crurum paſſus eſt, quam ob

cau-

cauſâ phlebotomiam a Medicis imperatam ſibi voluit adminiſtrari, ac perfecte convaluit. Hac in re non leviter interdum a Medicis peccatur; nam in vulneribus, in caſu ab alto, luxationibus, oſſium fracturis, indiſcriminatim venam ſecari jubent, ita ut piaculum videatur, ſi tale remedium omiſſum fuerit; ſiquidem ſi tempeſtive luxatum os fuerit repoſitum, & convenientes ligaturæ factæ fuerint, & Patiens ſanus ſit, ac ad temperantiæ leges degere ſolitus, a prudenti Medico omitti poteſt venæ ſectio; Recte propterea ſibi conſuluit Nobilis Scriptor, rejecta ſanguinis miſſione, qui jam ſatis norat in ſuo corpore non adeſſe nec pletoriam, neque cacochimiam, ob prægreſſam vitæ ſobrietatem, quæ in hujuſmodi caſibus utramque paginam abſolvit. Multum autem refert, num qui ab aliquo externo caſu læditur, uti ex vulnere, caſu ab alto, articulorum luxationibus & hujuſmodi accidentibus ſit perfecte ſanus, ſive pravis humorbius ſcateat, fit enim perſæpe, ut ex parvo vulnere, quis moriatur, alius ex magno convaleſcat, quod non niſi referendum ad malum apparatum latentem in primo caſu, & in ſecundo ad bonã humorum conſtitutionem. Aureus locus eſt Hippocratis in 5. Epidemiorum. Pulchra Nerei filia, a muliercula amica ludente, lata manu percuſſa eſt in ſinciput, & tunc quidem vertigine capta eſt, & ſine ſpiritu erat, & cum domum veniſſet, ſtatim febris ardens corripiebat, & caput dolebat, & rubor circa faciem erat, nona mortua eſt; *legendus Valleſius in commento. De iis, qui ex levi vulnere ſeu contuſione moriuntur, Hippocrates hæc ſcripſit verba in Libro de Cap. Vuln.* His mors non contingit ſecundum juſtitiam, etiam ſi contingat, *hoc eſt, non ratione vulneris, ſed pravi apparatus pereunt, neque tanquam homicidæ culpandi ſunt; qui tale vulnus inflixerint. Conſulendus hac in re Paulus Zaccbias in quæſt. Medico-Legal.*

Sed & hoc quoque per experientiam cognovi, ordinatæ vitæ regulam diu obſervatam, non ſine graviſſimo incommodo violari. Quatuor jam anni ſunt (accidit enim cum ſeptuagintaocto eſſem annorũ) cum Medicorum conſilio, & meorum importunitate aſſidua inductus ſum, ut aliquid menſuræ conſuetæ adjicerem. Varias rationes adferebant: ſenilem ætatem non poſſe tam modico cibo & potu ſuſtentari; neque ſolum dandam operam, ut natura utcumque ſuſtentetur, ſed etiam robur & vigorem habeat, idque niſi per cibum, & potum fieri poſſe. Ego contra, naturam paucis eſſe contentam, me tot annis modica illa menſura ſanum perſeveraſſe: hanc conſuetudinem mihi verſam in naturam: rationi conſonum eſſe, ut creſcentibus annis & viribus ſenſim decreſcentibus, cibi potuſque menſura minuatur potius, quam augeatur; ut patiens ſit proportionatum agenti: ſtomachi vim ſenſim fieri imbecilliorem. Hu pertinere duo proverbia apud Italos uſitata. Alterum *Qui multum vult comedere, omedat parum*: nimirum quia parum comedendo protrahit vitam. Alterum, plus *plus juvat cibus, qui ſupereſt comedenti, quam qui ab illo comeſtus.* Ubi inſinuatur nocumentum immoderati cibi aſſumpti majus eſſe, quam ſit commodum ex moderato. Verum hæc omnia, illis aſſidue urgentibus, me tueri non potuerunt.

ANNOTATIONES.

Exactam victus rationem in ſtatu morboſo religioſe obſervandam, ego quidem exiſtimo, ac præſertim in acutis, ut ex paucarum unciarum adjectione, vel detractione, ingentia mala ſuſcipi poſſint; in ſtatu quoque neutro, cum quis eſt inter morbum, & ſanitatem, veluti in æquilibrio, facile eſt ut ex liberiori victu, ſublato æquilibrio, decidat in morbum. In ſtatu ſanitatis, tam rigidas leges ſervandas, durum, & aſperum videtur, nec ad Reipublicæ bonum ſatis conveniens; detur hoc

iis,

iis, qui ſenium attigerint, jam emeritis, & rude donatis, poſtquam ad publicum bonũ vitã meliorem exegerint. at juvenes & Viros præſertim nobiles, cõmoda ſanitate gaudentes, tam arctis vivendi legibus adſtringere velle, æquum non eſt. Quomodo enim quis militiæ operam dare poterit, ſeu in legationibus longa itinera capeſſere. quomodo in Patria variis fungi muneribus; quomodo Medicus quotidianæ ægrorum viſitationi addictus, quomodo Juris Peritus, qui profeſſionem, cui ſe addixit exſequitur, ad galli cantum, conſultor ubi oſtia pulſat, *tam ordinate, & ad libellam cibos captare poterunt, ut vires reficiant? recte igitur monuit Celſus*, Qui ſanus & ſuæ ſpontis eſt, nullis ſe debet obligare legibus: *largiamur itaque e morbo evaleſcentibus, eoque magis iis, qui ex acuto morbo decumbunt, hujuſmodi cautionibus exhibendum cibum, ac tempeſtive in pondere, numero, & menſura, ut dici ſolet, non ita vero in ſanis corporibus. Elegans hiſtoria exſtat in hanc rem notatu digna, 3. in primo Epid.* Filia Philonis intempeſtive cœnavit, mortua eſt. *Notatu dignum eſt, quod in curatione vulnerum obſervant chirurgi, qui cum accedunt ad vulneris curationem, ex largiori copia puris manantis ex vulnere, facile divinant, vulneratum a præſcripta victus ratione aberraſſe.*

Itaque ne viderer obſtinatior, & ut amicis gratificarer, ceſſi tandem, & permiſi menſuram cibi augeri, ſed duabus dumtaxat unciis. Cum enim antea menſura cibi diurni totius, nimirum panis, vitelli ovi, carnis & ferculi, eſſet unciarum duodecim exacte penſata, auxi adjectis duabus unciis ad quatuordecim; menſuram potus, quæ unciarum erat quatordecim auxi ad ſexdecim, duabus ſimiliter unciis adjectis. Hoc augmentum poſt decem dies, ita in me cœpit operari, ut ex læto & alacri factus ſim melancholicus, & cholericus; adeo ut omnia mihi eſſent moleſta, nec ſcirem quid dicerem, aut facerem. Duodecimo die invaſit me dolor lateris, qui 22. horas duravit, deinde ſupervenit febris graviſſima, quæ 35. dies & totidem noctes continuavit: etſi poſt quintum decimum diem ſemper minor evaſerit. Accedebat, quod interea temporis, non poſſem capere ſomnum, vel ad unius horæ quadrantem, unde omnes judicabant me moriturum. Nihilominus (Dei gratia) me curavi ſola regula illa vivendi, etſi jam eſſem annorum 78. & hyems eſſet, auraque frigidiſſima, & corpus extrema macie confectum. Mihique certum eſt, nihil aliud poſt Deum me a morte liberaſſe, quam exactam illam vitæ regulam tot annis a me continuatam, quo tempore univerſo nihil mali ſenſi, niſi ſubinde aliquam indiſpoſitionem unius aut alterius diei. Tot enim annorum temperantia, conſumptis pravis humoribus, non permiſerat alios malignos ſubnaſci, neque probos corrumpi, aut malignam qualitatem contrahere, ſicut in ſenum corporibus, qui abſque hujuſmodi regula vivunt, evenire ſolet. Nulla in humoribus corporis mei ſenilis malignitas, quæ mortales occidere ſolet. Nova autem illa ex nova inordinatione, de qua dixi, introducta, vim non habuit (etſi malum eſſet graviſſimum) ad me occidendum.

Ex his clare perſpici poteſt, quanta ſit vis recti ordinis, & inordinationis, temperantiæ inquam & intemperantiæ: quarum illa tot annos me ſanum præſtitit, hæc etſi exiguus fuerit exceſſus, paucis diebus ita proſtravit. Si mundus ordine conſtat, ſi vita noſtra corporalis pendet ab harmonia & proportione humorum, ac elementorum, mirum non eſt, ſi ordine certa regula debeat conſervari, & inordinatione lædi, ac deſtrui. Ordo diſciplinas reddit faciliores, exercitum efficit victorem; regna, civitates, & familias in pace retinet, & confirmat. Unde concludo, vitam ordinatam eſſe certiſſimam ratio-

tionem, & fundamentum vitæ ſanæ, & longævæ, ac veram, & ſolam medicinam morborum plurimorum. Neque id quiſpiam negare poteſt, qui rem attentius inſpexerit. Hinc Medicus cum infirmum viſitat hanc ei primam medicinam præſcribit, ut certa menſura cibum potumque ſumat, eandem commendat jam curato, ſi ſanitatem retinere deſiderat. Neque dubitandum eſt, quin a morbis imposterum liber foret, ſi talem vitæ rationem teneret: quia omnes illas morborum cauſas reſecaret & ita nec Medicis, nec medicamentis ei opus foret.

ANNOTATIONES.

Recte quidem ratiocinatur laudatiſſimus Scriptor, quod ſicuti ordine, & juſto victus regimine relicto, ſanitas peſſum it, ita eodem reſtituto, ſalus priſtina recuperetur, ut per eandem viam ſit retrocedendum, unde quis aberrarat. Temperamentum noſtri corporis nil aliud eſſe, quam humorum, licet variæ naturæ, conſonantiam & moderationem, ſatis liquet; imo animam hominis nil aliud eſſe, quam harmoniã veluti quandã, opinio fuit Galeni. Sanitatem concordiam eſſe animæ cum corpore ſcripſit Plato, ita ut inter hæc duo adſit proportio quædam, nam ſi animus nimis excellens ſit & vivax in corpore tenui, illud concutiat, & languoribus impleat, ſi vero corporis vires animum ſuperent, illum obruant, ac turpentem reddant. De admiranda, & harmonica proportione partium humani corporis, ut etiam in iis partibus, quæ pudenda dicuntur, atque ideo velantur, non minus ſit decoris, quam utiliatis, multa ſcitu digna habentur apud Lactantium Firmianum, Caſſiodorum. Quidnam autem erat illud, quod tantopere admirabantur Sculptores in ſtatua illa Polycleti, quæ Canon, & Regula vocata eſt, quam partium humani corporis harmonia quædam, & commenſuratio? Longe vero majorem eſſe pulchritudinem partium internarum, ſcripſit Divus Auguſtinus de Civitate Dei Libro 22. Si numeri, quibus coaptatio, quæ harmonia græce dicitur, noti eſſe poſſent, in interioribus quoque viſceribus, quæ nullum oſtentant decus, ita delectaret pulchritudo rationis, ut omni formæ apparenti, quæ oculis placet, ipſius mentis, quæ oculis utitur, præferretur arbitrio; *pulchritudinis autem tum externarum, tum internarum partium conſervatrix unica eſt, nunquam ſatis laudanda ſobrietas.*

Imo ſi animum ad ea quæ oportet, attendere velit, ſe ipſe Medicum efficiet, & quidem perfectiſſimum. Nam revera homo non poteſt eſſe aliis perfectus Medicus; ſed tantum ſibi ſoli. Cujus rei hæc eſt ratio: Quivis enim diverſis experientiis poteſt cognoſcere naturæ ſuæ conditionem, ſuaſque occultas proprietates: qualis cibus, & potus, & quæ menſura naturæ congruat. Hæc tamen non ita poſſunt cognoſci in aliis; quia opus longa experientia, & obſervatione exactiſſima, quam circa alios non facile habere poſſumus; præſertim cum major ſit diverſitas temperamentorum, quam vultuum. Quis credat, vinum vetus nocere meo ſtomacho, & novum juvare? me pipere minus incaleſcere, quam cinnamomo? Quis Medicorum has duas occultas proprietates mihi indicare potuiſſet, ſi ego longa experientia vix tandem, eas deprehendere potui? Itaque alter alteri non poteſt eſſe perfectus Medicus. Unde cum homo non habeat meliorem ſe ipſo Medicum, nec melius medicamentum, quam ſobriam vitam, perſpicuum eſt hanc omnino amplectendam.

ANNOTATIONES.

Nullum adhuc repertum fuiſſe Medicum perfectum, nec ſpem eſſe, quod poſthac reperiri poſſit, licet aſſerere. Hippocrates ipſe in Ep. ad Demo. ingenue ſcripſit, ſe licet ſenem Medicinæ finem

ſinem non attigiſſe. Galenus in 3. Methodi hujus rei cauſam attigit, quæ alia non eſt, quam quod impoſſibile ſit poſſe Medicum, cujuſque hominis naturam; & proprietates habere perſpectas; ego enim ſi cujusque privati naturam explorare ad unguem ſcirem, utique qualem fuiſſe Æſculapium mente concipio, talem me eſſe putarem. *Quotus enim quiſque eſt, qui licet peritus, & præſertim ex iis, quos Poliatros vocant, continuæ Praxi addictos, qui poſſit ægri cujuſque, interdum etiam antea non viſi, naturam, & propietates habere cognitas? Recte propterea Celſus in Præ. ajebat utiliorem eſſe Medicum familiarem, quam extraneum. Ex hac naturarum diverſitate non male infert Operis Auctor, neminem perfectiorem eſſe Medicum aliorum, quam ſui ipſius, ut qui longa experientia, & uſu rerum cognoverit quid ſibi proſit, quid noceat. Sic Tiberius Nero Tacito referente 6. Annalium eludere ſolebat Medicorum artes, & eos, qui poſt 30. annum non internoſcebant corpori ſuo utilia. Memorat porro particularem quandam in ſeipſo idioſyncraſiam, nempe quod vinum vetus exacto anno ſibi valde noxium eſſet, & recens perutile. Victus itaque ratio rite inſtituta, tum in ſtatu ægro, tum ſano utramque paginam abſolvet, Curatricis, & Præſervatricis Medicinæ vices ſubeundo; neque alio remedio, quam exactiſſima vivendi norma uſum fuiſſe crediderim Aſclepiadem Pruſienſem ad corporis firmitudinem adeo integram usque ad extremum ſenium ſervandam*, ſponſione facta cum fortuna, ne Medicus crederetur, ſi unquam invalidus ullo modo fuiſſet ipſe, *ut ait Plinius Libro 7. Cap. 37. qui, ut idem Plinius Libro 36. totam veterem Medicinam turbavit, rejectis Medicamentis, nova inſtituta curandi ratione per cibi abſtinentiam, alias vini, fricationes corporis, ambulationes, geſtationes, & alia hujuſcemodi. Haud aliter Antiochus medicus, uti apud Galen. 5. De San. Tuen. ſobrietatis amantiſſimus longævitatem obtinuit, cum autem eſſet decrepitus, ad lampadem vitalem ſuſtentandam, quæ continuam exigebat pabuli ſuffectionem, ter in die cibum capiebat, hora tertia, vel quarta panem ſumebat cum melle attico cocto, hora ſexta, vel ſeptima* lotus, mediocriter prandebat, primum iis ſumptis, quæ alvum dejiciunt, quæ poſthæc maxime piſcibus, vel quos ſaxatiles vocant, vel qui in alto mari degunt, rurſus in cœna a piſcium eſu ſuſtinuit, ſed boni ſucci aliquid, ac quod non facile putreſceret capiebat. *Cur autem contra veterum morem, liberalius pranderet, quam cœnaret Medicus ille, non apparet ratio, niſi forte ea ſit, quam adfert Io: Langius Epiſt. Med. Libro primo Epiſ. 5. in qua poſtquam variis argumentis oſtendit noſtris etiam temporibus largiorem eſſe debere cœnam, quam prandium, hiſtoriam hanc Antiochi Medici memorans, ait ſenectutem, & præſertim decrepitam tanquam morboſum ſtatum conſiderandam, ideoque contrario modo tractandam, quam in ſtatu firmæ valetudinis.*

Non tamen negaverim quin Medici ſint neceſſarii, & magni pendendi, ad cognoſcendos, & curandos morbos in quos ſæpe incurrunt, qui vitam ordinatam non ſectantur. Si enim amicus, qui te viſitat in morbo & ſolum verbis ſolatur, & compatitur, rem tibi gratam præſtat, quanto tibi carior debet eſſe Medicus qui inſtar amici te inviſit, ut juvet, remedia adhibet, & ſalutem tibi promittit? Verum ut quis ſanum ſe conſervet, ſentio deberi amplecti loco Medici vitam regulatam, quæ ut experientia conſtat, eſt medicina naturalis & nobis propria, quia etiam maligni temperamenti corpora conſervat ſana, & efficit, ut ad longum ævum etiam centum annorum & amplius vitam proferant, & tandem abſq; doloribus, & humorum perturbatione vitam finiant, ac per puram humoris radicalis conſumptionem, inſtar lampadis exſtinguantur. Multi putarunt id poſſe fieri auro potabili, & lapide philoſophico (quem elixir vocant) a multis quæſito, a paucis invento, ſed fruſtra ſunt, ſi vita temperata abſit.

ANNOTATIONES.

Seneca in Epiſtola 78. ad Lucillium ſuum gravem deſtillationem, qua laborabat, ad ſummam maciem deductus, memorans, magno ſolamini amicos ſibi fuiſſe refert. Multum mihi contulerunt ad bonam valetudinem amici; quorum adhortationibus, ac variis ſermonibus allevabar; quidquid enim animum erexit, etiam corpori prodeſt. *Ad ſanitatem vero obtinendam, valde conferet ſi Medicus decumbentis ſit amicus, & familiaris, nam ex eodem Seneca 4. Contr.* Nihil magis ægris prodeſt, quam curari ab eo, a quo volunt; confidentia enim ægrorum plures ſanat,

quam remedia. *Hac ſorte tamen non fruuntur, niſi qui ſui ſunt juris, qui pro lubitu poſſunt ſibi Medicum deligere. Hinc apud Religioſos cętus, & præſertim apud moniales, quæ uni, vel alteri Medico ſunt addictæ, perſæpe audiuntur querimoniæ, quod ſibi non liceat, pro genio Medicum habere curantem. Profecto nihil ægro eſt perniicioſius, quam ſi Medicus illi ſit parum gratus, interdum etiam odioſus. Cum ergo tam variæ ſint hominum temperaturæ, ac effectus, Medici ſagacis, ac induſtrii erit, ſi ad genium, & mores ægrotantis ſe componat, ut ægri affectum lucretur. Medicorum non pauci hoc pacto verſutia magis, quam peritia, non modicam auctoritatem, & fortunam ſibi conciliarunt. Doctiſſimus Gaſpar a Reyes in ſuis quæſtionibus, hanc habet ſatis curioſam, & elegantem:* Quare Medici indocti, et rudes empirici, et pseudomedici, non raro vulgo magis placeant, quam docti, et sapientes.

Verum homines ſenſuales, & intemperantes (quales plerique ſunt, volentes ſuos appetitus ſatiare, & gulæ indulgere) etſi videant ab intemperãtia ſe male ſubinde tractari, nihilominus vitam ſobriam refugiunt; quia inquiunt, *melius eſt obſequi appetitui, & decem annos minus vivere, quam naturam ſuam aſſidue frænare*, ſed non conſiderant, quanti momenti ſint homini decem anni vitæ; & ſanæ vitæ in ætate matura, qua maxime perficitur & viget prudentia, & ſapientia, & omne virtutum genus, quæ niſi in illa ætate perfectæ eſſe nequeunt. Et ut de cæteris taceam, nonne omnes pene eruditiſſimi libri quos habemus, a ſuis Auctoribus ætate matura, & illo decennio, quod illi præ gulæ ſuæ voluptate nihili æſtimant, conſcripti ſunt?

Præterea dicunt iſti ſenſuum ſervi, vitam ordinatam rem eſſe adeo difficilem, ut ſervari nequeat. Ad hoc reſpondeo, *Galenum* illam ſervaſſe, & loco optimæ medicinæ habuiſſe: *Platonem* quoque & *Iſocratem*, & *Ciceronem*, alioſque plurimos veterum; & noſtra ætate *Paulum Tertium*, & *Cardinalem Bembum*, qui idcirco tamdiu vixerunt, & e noſtris Ducibus Landum, & Donatum, alioſque plurimos inferioris conditionis, non ſolum in urbe, ſed etiam in vicis, ac pagis. Itaque cum multi olim illam tenuerint, & modo adhuc teneant, non eſt res, quæ non a quolibet præſtari queat: præſertim cum hic non ſit opus multis, aut exquiſitis rebus, ſed tantum ut quis incipiat, & ſenſim adſueſcat.

Nec obſtat quod *Plato* dicat, eos qui in Republica verſantur, non poſſe vitam ordinatam tenere, quia ſæpe opus eſt calores & frigora, & ventos, & imbres, & nives ac varios labores perpeti, quæ non conveniunt vitæ ordinatæ. Reſpondeo enim hujuſmodi incommoda, non eſſe magni momenti (ut ſupra oſtenſum eſt) ſi vitam ſobriam agas in cibo & potu, quod facile eſt iis, qui in Republica verſantur, & maxime conveniens, tum ut a morbis, qui functiones publicas impediunt, ſe præſtent immunes; tum ut mente in omnibus, quæ occurrunt, negotiis magis vigeant.

ANNOTATIONES.

Nemo fere eſt, quodcunque vitæ genus elegerit, qui ſenectam animo non præſumat, eamque facilem, vegetam, operoſam, qualem Heſiodum habuiſſe ferunt, non exoptet, at perpauci ſunt, qui viam, qua ad hujuſmodi ſenectam ſit eundum, velint capeſſere; idcirco in qualibet civitate, non pauci ſpectantur ſenes, ſed quales deſcribit Juvenalis Satyra 10.; at per pauci ſunt, qui forti & valida ſenecta ad publicum bonum apta perfruantur: Plato propterea ſenes a Reipublicæ adminiſtratione removendos volebat, quia ut plurimum morboſi ſint. Qui merent in caſtris ob varium vitæ genus, aliquando lautum, ſæpius tamen inter famis ac ſitis tolerantiam traductum, perraro facilem ſenectam aſſequuntur, ſic pariter qui in agris exercentur, & qui in urbibus, mechanicis artibus, & laboribus ſunt addicti. Forſan ſoli, qui Palladis ſtudiis ſe devoverint fortem hanc aſſequi poſſunt, ſi juſtum vitæ regimen ſervare velint, ut tale ſenium poſſideant, in quo ad publicam utilitatem opera edant, doctiora, ingenioſiora ex quibus vitam poſthumam adipiscantur. Hippocrates jam ſenex opus conſcripſit aphoriſmorum, ſeu potius oraculorum, Galeni, quoque opera ſenilia,

utilia, clariora ſunt, Valleſius Filippi II. Hiſpaniarum Regis Archiater, in extremo ſenio librum compoſuit de Sacra Philoſophia, Sanctorius noſter aureum opuſculum de Medicina ſtatica longævus conflavit; Harvejus Angliæ Democritus, ad ſenectam vergens, divinum illud opuſculum de motu ſanguinis concinnavit, atque edidit, & annum habens ſeptuageſimum tertium libellum de generatione animalium conſcripſit. In aliis quoque facultatibus idem eveniſſe erudito cuique ſatis conſtat. Secus autem evenit iis, qui cæco quodam impetu rapti opera juvenilia edere voluerint, perraro enim fit, ut eos in maturiori ætate pœniteat, ac triſtes animi morſus ſentiant, ubi interdum ſuos juveniles auſus reviſunt, aut illorum ſubit recordatio, ſic olim de ſuis Carminibus Ovidius:

Cum relego ſcripſiſſe pudet, quia plurima cerno,
Me quoque qui ſcripſi judice, digna lini.

Vitæ igitur ſobriæ ſuo tempore ac loco ſuſceptæ fructus jucundiſſimus eſt ſenecta, ſed præcipue illa, quæ viridis, & cruda appellatur, quam ſortem non exſpectent literati homines menſarum frugalium oſores; qui enim inter muſarum ſacra, ac ſimul inter Bacchi, & Veneris delicias juventam, & virilitatem traduxerit, poſtea vetus vietus, ſenex veternoſus, colore muſtellino, *uti Comicus in Eunucho, in præmortuo corpore, mortem potius, quam vitam producet.*

Objiciunt aliqui, qui vitam agit regulatam, comedendo ſemper infirmorum cibos, & exigua quantitate, quid faciet in morbis? qualem diætam capeſſet, cum eam anticiparit ſanus?

Reſpondeo primo: natura quæ hominem nititur conſervare, quantum poteſt, nos docet quomodo in morbis debeamus nos gubernare, nam ſubito tollit appetitum, ut non comedat niſi parum, ipſa enim parvo eſt contenta. Unde infirmus ſive antea vitam regulatam tenuerit, ſive non, cum infirmus eſt, non debet veſci niſi cibis morbo congruentibus, idque multo minore menſura, quam cum eſſet ſanus. Si enim priorem menſuram ſervare vellet, naturam, quæ jam morbo gravata eſt ac debilitata, opprimeret.

Secundo reſpondeo & melius, cum qui vitam ſobriam ſectatur, non poſſe in morbum incidere, imo raro, & exiguo tempore ſe ſentiet indiſpoſitum, quia ratio illa vivendi ſuſtulit mali cauſam. Cauſa ſublata, tollitur quoque effectus, nempe morbus.

ANNOTATIONES.

Noſtris quoque temporibus non deſunt qui frugalem, ac temperatam vitam degant, & facilem longævitatem obtineant, cujus veritatis teſtes ſunt, quidam Religioſi cœtus, in quibus homines eodem ſacco obducti nudipedes incedunt, & ſuper ſtramenta anguſtis in cellis, vel furente Sirio ſomnum captant, ex iis non paucos viſere eſt, ſeptuagenarios, octogenarios, fortes, & robuſtos, qui non niſi jejuniis frequentibus ac parcitati victus, licet non ſemper laudabilis, felicem ſenectutem acceptam referunt. Perdocte autem operis Auctor difficultatibus occurrit, quas in ſcenam adducunt, qui ſobriam vitam cane pejus, & angue odio habent, corruit enim illorum ratio dum ajunt, iis, qui tam artis temperantiæ legibus ſe addixerint, ubi ægrotant, ob virium languorem medicamenta adminiſtrari non poſſe, ideoque magis periclitari, nam ut recte ait Scriptor noſter, vel non tam ſæpe ægrotant, vel non tam gravibus morbis plectuntur, in illorum enim corporibus, neque pletorica, neque cachectica diathesis exſiſtit, ut morbi in iis non reperiant, in quo malitiam ſuam exerceant, addam ego illorum fortunæ adſcribendum, quod ob fractas vires uſurpari remedia non poſſint: Hippocrates in primo aphoriſmorum, ſcripſit, ſenes febribus non adeo acutis corripi ut juvenes, cum frigidum ſit illorum corpus, neque inflammationibus adeo obnoxium. Rarius itaque, & minus graviter a morbis afficiuntur, qui ſobrietatis leges ſervant, quam qui autonomiæ ſtudent, quibus nempe extra naturæ lineam longe abducta eſt humorum temperies; quod ſi aliquando a cauſis externis, uti ab aere, cujus uſus eſt indiſpenſabilis, in quibuſdam conſtitutionibus Epidemicis, & ipſi læduntur, non adeo graviter tamen afficiuntur, ut qui laute, & opipare vivunt, in quorum corporibus morbi epidemici reperiunt, unde feritatem ſuam exerceant, quod idem quoque in peſtilentia evenit, quæ pinguiores victimas ſibi mactari exoptat.

Senes peſtilentiam minime ſentire *ſcripſit Plinius Lib. 7. H. N. Cap. 50. quod non aliam ob cauſam fieri putarim, quam quod corpora ſenum ſicca ſint, nec externis impreſſionibus tam obvia,*

uti juvenilia corpora, quæ laxiora ſunt; rationem aliam affert Julius Cæſar Zarottus de Medica Martialis interpretatione, putat enim peſtilentiam morbum calidiſſimum eſſe, ideoque ſenum corpora minus afficere. Exſtat apud Martialem Libro tertio Epigramma facetiſſimum in mulierem quandam nomine Vetuſtinam, quæ licet vetula, & rugoſa catulliebat, geſtiebatque ut nuberet, dum itaque in illam variis scommatibus jocatur, hosce habet verſus:

Cum bruma Menſem ſit tibi per Auguſtum,
Regelare nec te peſtilentia poſſit,
Audes ducentas nupturire poſt mortes:

Variis rationibus contendit Interpres, quas hic referre non vacat, oſtendere peſtilentiam morbum eſſe calidiſſimum, ideoque ex mente Martialis ipſam peſtilentiam ineptam eſſe, ut fœminam illam ob ſenilem ætatem perfrigidam, poſſet calefacere; ingenioſe quidem Interpres; ſed cui non tam facilem aſſenſum largiri quis poſſit, peſtem morbum calidum eſſe, cum ſæpiſſime paucam febrem habeat adjunctam, ut Medicis etiam imponat, ſed peſtem ſenes minus corripere, ſeu minus afficere, eo quod ſenilia corpora ſquallida ſint, & ſicca. Id ipſum quoque in peſtilentiis quæ animalia interdum corripiunt obſervare eſt. Vidimus annis elapſis in gravi epidemia, quæ Bovino generi bellum ad internocionem uſque indixit, in tota continenti Sereniſſimi Veneti Dominii, (quod morbi genus hoc anno quoque magno populorum damno, per totam fere Italiam acriter ſerpit, ac poſtſſimum in Agro Romano) vidimus inquam Boves pinguiores, & magis toroſos a morbo peſtifero promptius corripi, quam Boves vetulos, & ſtrigoſos, uti in Diſſertatione, quam in patavino Lyceo habui, & publici juris feci, inter cætera phænomena adnotavi.

Quare cum vita ordinata adeo ſit utilis, adeo virtuoſa, pulchra & ſancta; digna eſt quam omnes amplectantur, præſertim cum facilis ſit & hominis naturæ maxime conſentanea. Nemo qui illam ſectatur, adſtringitur, ut tam parum comedat, aut bibat quam ego, nemo vetatur veſci fructibus, piſce, & aliis, quibus ego non veſcor. Ego parum comedo, quia tantillum ſatis eſt parvo & debili meo ſtomacho. Abſtineo fructibus, piſce, & ſimilibus cibis, quia mihi nocent: qui vero talibus juvantur, poſſunt, imo debent illis uti; tantum abeſt, ut ſint vetandi. Cuilibet tamẽ cavendũ, ne majorẽ quãtitatem etiam commodiſſimi cibi, vel potus aſſumat, quam ventriculus ipſius facile poſſit concoquere. Unde qui nullo cibi, vel potus genere offenditur, *ei ſola quantitatis regula, non qualitatis eſt ſervanda,* quæ res factu eſt faciliima.

Nemo hic mihi obiiciat, multos reperiri, qui etſi inordinatiſſime vivant, ſani tamen ad ultimos vitæ terminos perveniunt; quia cum hæc res ſit incerta, periculoſa, & rariſſime accidat, non debet ejus fiducia nos inducere, ad vitam inordinatam. Non eſt prudentis, tantis ſe exponere morborum, & mortis periculis, ac incommodis, ſpe eventus felicis, qui rariſſimis obtingit. Magis ſecurus eſt vitæ, ſenex pravæ complexionis, tenens vitæ regulam, quam juvenis robuſtiſſimus abſque regula vivens; qui tamen probi eſt temperamenti, poteſt cum recto vitæ ordine longius producere vitam, quam qui eſt pravi. Et poteſt interdum fieri, ut homo ſit tam boni, & firmi temperamenti, ut etiam abſque tanta regula poſſit vivere ſanus annos plurimos, & mori in extrema ſenectute per puram reſolutionem, ſicut *Venetiis* accidit Procuratori *Thomæ Contareno*, & *Paduæ* viro Nobili *Antonio Capo di vacca*. Sed talem vix unum invenias inter centum millia. Unde quod ad alios attinet, ſi quis ex illis diu ſanus vivere exoptat, & abſque dolore, & moleſtia mori per reſolutionem: Hoc enim modo, non aliter, poteſt frui fructibus talis vitæ, qui ſane ſunt plurimi, & ſinguli eorum maximi æſtimandi.

ANNOTATIONES.

Si quis me conſuleret, quo ciborum genere, qua quantitate, quove tempore uti debeat, ut ſanitatem quantum fieri poſſit ſartam tectam conſervet, ego ſuaderem, ut potius ſtomachum ſuum conſuleret, a quo nimirum ſaniora conſilia poſſet

ſet referre. Sic Quintilianus, ut dignoſceret, num Oratio, concinna, & accommodata futura eſset audientibus, dicere ſolebat, aures meas conſulo. *Regula itaque Polycleti erit ſtomachus, ut qui ſobriæ vitæ ſe dederit, ſecum penſet, quid ferre recuſet, quid valeat ſtomachus, ac præſertim in id incumbendum ne nimio onere gravetur, licet quod aſſumitur optimæ ſit notæ, ſatis vulgatum eſt illud, quod omnis repletio ſit mala, panis autem ſit peſſima. Non minus quoque contra ſobrietatis leges peccatur ab iis, qui famis tolerantia putant ſanitati, & vitæ longævæ velificari; fermentum enim ſtomachicum, plicis ventriculi inſitum, chylo ad vias ſuas ablegato, ſabathum nullum agnoſcit, ſed continuo agere vult, & in ipſas ventriculi tunicas, rabiem ſuam exercet, atque ex toto corpore humores allicit, in quos agat. Sic Hippocrates Ventriculum mari aſſimilabat, quod dat omnibus; & accipit ab omnibus, præterea fames bilem exacuit, & hominem moroſum reddit, unde Plautinum illud in proverbium ceſſit; fames, & mora bilem in naſum conciunt. Hanc ob cauſam unicam comeſtionem in die naturali damnabat Hippocrates, cum ex hujuſmodi abſtinentia corpus excitetur, & alimenta poſtea non ſatis commanſa auidius devorentur, atque ulterius alvus ſiſtatur; in corpore igitur ſano vitanda eſt fames, & fermento cibum expoſcenti auſcultandum.*

Primo, quia efficit ut humores in corpore ſint puri, & benigni, *quo fit ut non permittat fumos e ventriculo ad caput efferri.* Unde ulterius ſequitur, ut tali homini cerebrum ſit purum inſtar ſpeculi, & mente ubique vigeat. Itaque facile ex infimis iſtis, & terrenis ad divinarum rerum ſublimes adſcendit conſiderationes, cum ſummâ animi voluptate, & conſolatione; eaque cognoſcit, quæ alias nunquam potuiſſet cogitare, nimirum quanta ſit Dei potentia, ſapientia, & bonitas. Hinc deſcendit ad naturam corporalem, eamque cognoſcit eſſe opus divinum. Videt, & manu tangit ea quæ in alia ætate, & cerebro minus purgato non potuiſſet unquam videre, vel tangere. Tunc videt turpitudinem vitii, in quod cadit is, qui affectus humanos nequit domare. Tunc cognoſcit triplicem illam cupiditatem, quæ nos ab ineunte ætate comitatur, carnalis voluptatis, honoris, & divitiarum, quæ in ſenibus vitæ intemperatæ creſcere ſolet. Hanc is, qui non ſenſum, & appetitum, ſed rationis ductum longo uſu conſuevit ſectari, facile temperat, & cohibet; ita ut ab ea non magnopere infeſtetur. Deinde cum ſe videt ad terminum tendere, & reſolutioni propinquum, non concipit inde animo mœrorem, quia cum ſciat Dei beneficio, relicto vitio ſectatum virtutem, ſperat per Chriſti Redemptoris noſtri merita, mori in ejus gratia, & æterna frui beatitudine. Accedit quod videat ſe jam ad id ætatis perveniſſe, ad quod pauciſſimi pertingunt, & mortem propinquare non cum impetu, & ex improviſo cum acerbis doloribus, ſed leni, & benigno paſſu, ſolius humidi radicalis, quod inſtar olei lucernæ ſenſim minuitur conſumptione; quo fit, ut ipſe ſuaviter ſine dolore, ab hac vita terrena, & mortali, ad cœleſtem, & æternam tranſeat.

O Sanctam & vere felicem vitam ordinatam, meritoque ab omnibus colendam: O infelicem, & deteſtandam vitam inordinatam, quæ tantis malis genus replet humanum! Pulchra vox & amabilis, *Vita ordinata, ſobrietas, temperantia*: ſicut e contrario fœditatem ſonat, *Vita inordinata, crapula, intemperantia.* Et tale diſcrimen inter hæc cernitur, quale inter vocem, *Angelus, & Diabolus.*

Hactenus explicui cauſas, per quas me ab intemperantia vindicavi, & vitæ ſobriæ addixi, & modum quem in ea retenui, & quid inde mihi acciderit: & com-

mo-

moda quæ illa ſuis aſſeclis præſtat.

ANNOTATIONES.

Summatim temperantia in victu ſanitatis, & longævitatis baſis eſt, & munimentum, ex qua poſtea tot beneficia obtinentur, quæ vitæ ſobriæ Auctor hoc in loco refert, qualia ſunt prudentia, ſapientia, atque etiam euthanaſia, ubi enim quis vitæ lineam intra moderationis cancellos rectam, & irretortam produxerit in extremo ſenio, cum neceſſe ſit fatis concedere, nullam violentiam patitur, & anima placide e ſuo ergaſtulo, in quo concluſa erat, ad ſuperos evolabit. ſi valere vita eſt, non vivere. Profecto eorum, qui temperantiæ leges rite obſervant, & procul a Medicis, & Pharmacopœis degunt, vita vere appellanda eſt, non ita vero, qui ob intemperantiam in ſympoſiis, commeſſationibus, ſive lectulo affixi, ſive continuæ ſeſſioni addicti vitam precariam duxerint.

Præter dicta incommoda, unica comeſtio in die naturali, & creba jejunia, id quoque habent, ut oris graveolentiam inferant. Quam ob cauſam ora hominum, qui nihil ederint, ſed jejunarint graveolent, quæſivit Ariſtoteles Sectione decima tertia, Problemate ſeptimo, cujus rei rationes quilibet videre poteſt apud eundem Ariſtotelem, Aphrodiſæum, Septalium, & alios. Satis lepidum Martialis Epigramma exſtat in Baſſam mulierem, cui graviter fœtebat anima, referens enim varias graveolentiæ differentias, eam memorat, qua olent jejunia Sabatariorũ, *aitque malle ſe Baſſã omnes illos odores olere, quã eũ quæ olebat. Cur autem Poeta Judæos ſuggillet mentione facta de illorum jejuniis id effeciſſe crediderim, eo quia nulla natio ex Religionis inſtituto ſeveriora ſervet jejunia, dum a qualibet re eſculenta, & potulenta, ultra viginti quatuor horas omnino abſtinent, unde magis ipſis, quam aliis graveolet ſpiritus, & præſertim per æſtatem, quando ſolemnia jejunia inſtituunt, & canicularibus diebus ſervent, arent enim illorum linguæ & ventriculus præ fervore bilis, & aliorum ſuccorum, unde halitus, quos ab ore exſpirant, non poſſunt, quin male oleant, & eo magis in picrocolis, quam ob cauſam Ballonius Conſ. Libro ſecundo, Conſ. 16. iis, qui abundant amara bile, jejunia vitanda eſſe jubebat; tempore autem Martialis multi Hebræi Romæ degebant, & illorum inſtituta erant nota. Longam itaque inediam, & protracta jejunia, graveolentiam oris adferre, ſatis perſpectum erat, unde etiam Ovidius Libro tertio de Arte amandi,*

Cui gravius oris odor, nunquam jejunia loquar.

Sed quidam ſenſibus dediti, & parum rationi obſequentes obiiciunt, non eſſe optandam longam vitam, eo quod poſt ſexageſimum quintum ætatis annum, non poſſit dici *Vita viva*, ſed *vita mortua*. Verum hi errant graviter, ut nunc oſtendam ex me ipſo, narrando mea oblectamenta, & voluptates, quas in hac mea ætate 83. annorum capio, quæ tales ſunt, ut paſſim me homines felicem judicent.

ANNOTATIONES.

Condonandum quidem eſſet iis, qui poſt 65. annum, ſatius eſſe ajunt e viventium ſtatione eximi, quam vitam producere ad miſeriam inter varia morborum genera, iis inquam condonandum eſſet, ſi juventutem ac virilitatem, ab iis affectibus, qui luxui, & intẽperantiæ deditos comitantur, immunem traduxiſſent; & quam male plectantur, qui genio ſuo indulgent, & quam raro ſexageſimum annum attingant nemo non novit, potior, ergo condi-

ditio eorum erit, qui temperantiæ, & ſobrietatis legibus ſe dederint in ipſo juventæ flore, ut omnes ætatis annos irretorto curſu percurrant. Septuaginta anni dies hominis, in potentatibus autem octoginta, ſic legimus in Pſalmo, a quo dicto non multum abludit, quod de annis climactericis apud Philoſophos ſcriptum habemus, quos annos ſcalares appellant, inter quos ſunt ſeptenarii, & novennarii, unde 63. annus, utpote productum ſeptem, & novem, magnæ dignitatis & contemplationis eſt; natura enim pro genio numerum ſeptimum ſibi elegit, unde ſicuti morbi die 7. 14. & 20. in acutis criſes ſuas moliuntur, in chronicis die 40. & 80., ita in curſu vitæ per ſeptenarios procedit, idcirco annus ſeptuageſimus, ut plurimum mortalis eſt vitæ finis, & inter climactericos recenſendus, octogeſimus vero primus, qui productum eſt numeri novenarii, ſi in ſe ipſum multiplicetur, & ipſe climactericus eſt, ſic Platonem ajunt 81. anno completo obiiſſe. Scio equidem non deeſſe, qui vim numeris non ineſſe dicant, cum in rerum natura non ſint niſi individua, numeri autem ſint mentis noſtræ ſimplex opus, non eſſe tamen negligendam numerorum rationem, prudens conſilium eſt, quando ipſemet Deus omnia in pondere, numero, & menſura diſpoſuit, & ſenarium eſſe voluit, quo Mundum conderet, & ſeptimo ob opere conquieverit. De numero ſexto, qui inter numeros perfectos habetur, egregie ſcripſit Divus Auguſtinus lib. 11. de Civ. Dei, cum numerus ſenarius compleatur ſuis partibus, hoc eſt ſexta ſui parte, ex tertia, & dimidia, quæ ſunt unum, duo, & tria, quæ in ſummam ducta faciunt ſex, ſunt enim partes quotæ. Numerum itaque ſenarium, hoc eſt ſex dierum, Divinam Sapientiam elegiſſe ait Vir iſte Doctiſſimus, ut machinam hanc, quam Mundum appellamus conderet, eſt autem numerus ſenarius radix, & origo cæterorum numerorum, qui perfecti dicuntur extra centenarium. Summus itaque rerum Conditor, Mundum tanquam vere perfectam, numero perfecto conditum eſſe voluit, ipſe perfectiſſimus.

Proſpera utor continue valetudine, & ita ſum agilis, ut ex plano facile equum conſcendam, & altos gradus, & colles ſublimes pedibus ſubeam. Deinde ſemper ſum alacris, jucundus, & bene contentus; liber ab animi turbellis, & omni moleſta cogitatione, quorum loco gaudium, & pax in corde meo ſuam fixere ſtationem. Non me tædet vitæ, quam ego magna mea voluptate tranſigo. Sæpe offertur occaſio colloquendi cum Viris præſtantibus, qui ingenio, moribus, literis, aliiſque virtutibus excellunt. Cum talium deeſt copia, trado me lectioni alicujus libri eruditi, & poſtea ſcriptioni, id in omnibus inquirens, quo poſſim juvare alios, quantum vires meæ permittunt. Hæc omnia facio pro meo commodo, & congruis temporibus, & in propriis ædibus, quæ præterquam quod ſint in pulcherrima hujus eruditæ Civitatis (Paduæ inquam) regione, ſunt valde pulchræ, & commodæ, quales paucæ hac ætate; ſecundum rationem architecturæ ita a me fabricatæ, ut non minus adverſus æſtum, quam frigus ſerviant. Fruor ſimul meis hortis, iiſque diverſis, aquarum currentium rivis, ad latus derivatis, in quibus magna ſane oblectatio. Fruor aliquot menſibus per annum oblectatione collis in montibus iſtis Euganeis, ubi & fontes habeo, & hortos, & domum commodiſſimam.

ANNOTATIONES.

Satis fuse refert Scriptor noſter, quibus oblectamentis ſenectutem ſuam traduceret, legendo nempe, ſcribendo, venando, ædificando, modo in Urbe, hoc eſt Patavii, modo ruri apud colles Euganeos, ubi villam amœniſſimam conſtruxerat; ſic ſenex ille Terentianus in Eunucho actu 5. Ex meo propinquo rure hoc capio commodi, neque agri, neque Urbis odium me unquam percipit, ubi facias cœpit fieri,

ri, commuto locum. *Non poterat ſane Vir ille ſapientiſſimus campos, & colles amœniores, quales ſunt Euganei, ac Urbem clariorem, Muſarum, virtutumque omnium domicilium ſibi diligere, ubi cum Viris omnigenæ doctrinæ peritiſsimis colloqueretur, & genium ſuum paſceret. Satis elegans ac lectu digna eſt Senecæ epiſtola 83. in qua Lucilio ſuo narrat, quid ageret jam ſenex, & quali tenore vitæ uteretur, nempe, inter varia ſtudia, & honeſta, tum corporis, tum animi, ſed cum ſumma ſemper victus ſobrietate*; Panis ſiccus, ajebat ille, & ſine menſa prandium, poſt quod non ſunt lavandæ manus. *Exſtat in hanc rem elegans Martialis Epigramma.*

Rure morans, quid agam, reſpondeo pauca rogatus,
Luce Deos oro, famulos poſt, arva reviſo,
Partibus atque meis juſtos indico labores,
Inde lego, Phœbumque cio, Muſamque laceſſo,
Hinc oleo corpus frico, mollique palæſtra
Stringo libens animo gaudens, ac fœnore liber
Pondero, poto, cano, ludo, lavo, cœno, quieſco
Dum parvus lychnus, modicum conſumit olivi,
Hæc dat nocturnis mox lucubrata camœnis.

Fruor alia villa mea in plano ſita, quæ eſt pulcherrima, quia plurimæ viæ ſunt ita diſpoſitæ, ut in mediam quamdam aream bene amplam concurrant: in hujus areæ medio Eccleſia ſatis honorata, pro loci conditione. Interluitur hæc area fluvio Brenta, utrinque magnis campis adjacentibus, qui fertiles, & bene culti, multiſque habitaculis ornati. Antea non ſic erat, quia locus erat paludoſus, & male ſanus, beſtiis quam hominibus aptior: Sed ego aquas deduxi, terram ſiccavi, & aerem bonum effeci, unde homines eo concurrerunt, & ædibus ædificatis habitare cœperunt, felici ſucceſſu. Hoc modo locus ad eum ſtatum, multiplicatis plurimum incolis, perductus eſt, quem hodie videmus; ut poſſim vere dicere, me Deo dediſſe templum & Altare, & animas quæ ipſum adorent, cujus rei recordatio maximum mihi adfert gaudium. Excurro etiam quotannis ad aliquam e civitatibus vicinis, ut amicorum fruar adſpectu & colloquio, & præterea Artificum præſtantium in architectura, pictoria, ſculptoria, muſica, & agricultura, qualium hoc ævo magna copia. Inſpicio eorum opera, confero ea cum antiquis, & ſemper diſco aliquid, quod gratum noſſe. Luſtro palatia, hortos & antiquitates, loca publica, templa, & munitiones, nec quidquam omitto, unde poſſim diſcere, & voluptatem capere. Oblector quoque plurimum cum proficiſcor, in itu & reditu conſiderando pulchritudinem locorum, & eorum ſitum, quorum alii in plano, alii in colle, vicini fluminibus vel fontibus, multis ſtructuris & hortis exornati. Neque hæc oblectatio mihi ſenſuum obtuſione redditur minor, quia omnes mihi ſenſus perfecte vigent, præſertim guſtus; ita ut ſimplex cibus quovis loco magis mihi ſapiat, quam olim, cum ſenſibus & vitæ inordinatæ deditus, omnes deliciæ. Lectorum mutatio non mihi moleſta, quovis loco bene, & quiete ſomnum capio, ſomnia pulchra, & jucunda. Sed in primis oblectat, quod videam felicem exitum ſortiri conatum illum, huic Reipublicæ utiliſſimum, quo tanta locorum incultorum ſpatia reducuntur ad culturam, meo ſuggeſtu, & conſilio inchoatum. Fui ego unus ex deputatis ad illius operis directionem, & manſi in locis illis paluſtribus, duos menſes continuos in fervore æſtatis, nec tamen inde ſenſi aliquid noxæ aut incommodi, tanta vitæ ſobriæ, quæ ſemper & ubique me comitatur, eſt vis & efficacitas.

ANNOTATIONES.

Plaudit hic ſibi Scriptor noſter, beneficia referens, quæ in extrema ſenecta, quam alii vitæ facem appellant, contulerit in rem propriam, & publicam, ait enim agricolationis ſtudio, ea damna reparaſſe, quæ ſua ipſius domus ob lites, & alia infortunia paſſa fuerat, ac præcipue multa loca inculta, & paluſtria ad bonam frugem deduxiſſe, illa exſiccando, & cultoribus implendo, templis quoque inibi conſtructis. Paludoſa loca, quæ hyeme aquas habent; æſtate vero tetram mephitim exhalant prorſus exſiccare, aquas alio avertendo, opus ſane dignum eſt, & apud Romanos quoque fieri ſolitum, ut memorat Livius de Pontina Palude a Marco Lepido exſiccata, nam præter aeris ſalubritatem, annonam quoque & frugum abundantiam infert; at nihil eſt, quod ſit penitus utile, quod ſua quoque non habeat incommoda; etenim ſi hujuſmodi reſiccatio fiat per deductionem aquarum in aliquod proximum flumen, non raro magnæ ſequuntur eluviones, ſublatis nempe aquarum hujuſmodi receptaculis, ac veluti diverticulis; flumina etenim, cum tantum aquarum pondus ſuſtinere nequeant, fractis aggeribus, ingentia terrarum ſpatia inundant. Olim Rhenus noſter Italicus, qui in Padum ferebatur, diſruptis aggeribus, per Bononienſem, Ferrarienſem agrum, & Ravennatum quoque ad mare ſibi viam fecit, qualem & jam nunc tenet, cum poſtea inſtarent Bononienſes, & Ravennates, ut Rheno antiquus alveus in Padum reſtitueretur, Hercules ſecundus Dux Ferrariæ ad id operis aſſentiri noluit, ne majori aquarum pondere Padum oneraret, contentus fluviorum regem minori faſtu in mare procurrere, alienus a veterum Romanorum ambitione; qui, cum in Senatu ageretur de avertendis variis fluminibus, quæ in Tyberim aquas deferebant, decrevere, nolle ſe Tyberim, præciſis undique ramis, minori gloria fluere.

Præterea certo ſperamus videre inchoatam, & finitam aliam molitionem non minoris momenti, qua conſervetur noſtrum Æſtuarium maximum, & admirabile munimen charæ Patriæ, cujus conſervationis ratio & modus a me (abſit vere jactantia) eſt excogitatus, & ſæpius huic Reipublicæ ſuggeſtus tum viva voce, tum ſcriptorum meorum lucubrationibus.

ANNOTATIONES.

Merito ſane Æſtuaria iſthæc, quæ Adriæ Reginam coronant, illius munimenta laudatus Scriptor appellat, licet fluida, ſolidiora tamen, quam altæ mœnia Romæ: hæc enim Urbs ſola nunquam truces hoſtium vultus excidium minitantes adſpexit, uti olim Roma, ac poſtremo Vienna. Quod ſi aliquando Fortunæ Venetæ oſores, illam convellere pertentarunt, non niſi a longe, & irrito conatu id agere aggreſſi ſunt. Quoad conjecturas, quas nonnulli ratiocinando afferunt, nihil moror, idem ſcilicet Venetiis eventurum, quod olim Ravennæ, nimirum fore, ut longo ſeculorum defluxu continenti jungantur, ſed forſan id fiet cum omnia.

> Exitio dabit una dies, multoſque per annos
> Suſtentata ruet moles, & machina Mundi.

Quidnam autem egerit, quidve agendum propoſuerit pro ſuſtentanda Æſtuarii profunditate, pro commercio, & commoda navigatione ad vicina loca, Scriptor non memorat, facile tamen putarim nil aliud fuiſſe, quam averſionem aquarum, & fluviorum ab iis fluminibus, quæ navigationi inſerviunt, ne ſcilicet ob nimiã arenæ copiam obſtruerentur portus, ſeu derivationem per canales arte factos ab iiſdem fluminibus, ſic in hanc finem in Medoaco flumine Anno 1611. ex decreto Magiſtratus, qui præſidet aquis cœpta eſt fieri conſtructio ampli canalis in locis dicto la Mi-

ra, procul Patavio duodecim millia paſſuum, & protenditur ad viginti quinque millia paſſuum circiter. Talem autem revulſionem, ſive derivationem aquarum, habitam pro ſecuro remedio ad præſervandos portus, ne obſtruantur, non ſolum non approbat, ſed pernicioſam oſtendit D. Benedictus Caſtellus Brixienſis, Urbani VIII. P. M. Mathematicus in Opere ſuo doctiſſimo de Aquarum fluentium menſura, validiſſimis enim rationum momentis demonſtrat, flumina cum minore velocitate, & impetu feruntur, prope oſtia cum in mare influant, majorem arenoſæ materiæ copiam deponere, ac ſatius eſſe immittere aquas in hujuſmodi flumina, ut majori impetu in mare procurrant, ſic enim ſibi canalem in maris arena conſtruere, & obicem illum perrumpere, quem mare ſuo fluxu, arenam ad littus promovendo ſolet efficere. Præter hæc magna flumina id ipſum teſtantur, quæ poſt longos terrarum tractus emenſos magno aquarum agmine in campos marinos irrumpunt, talis eſt Eridanus, quo ut Virgilius in 4. Georgicorum:

Non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior influit amnis.

ac eleganter Torquatus Taſſus:

Che con più corna Adria reſpinge, e pare
Che guerra porti, e non tributo al mare.

Hæ ſunt oblectationes & ſolatia meæ ſenectutis, qualis plane ſenectus multum præferenda eſt alterius juventuti & ſenio; eo quod per vitam ſobriam, Dei gratia, ab animi perturbationibus, & morbis corporis ſanata, non ſentiat ea incommoda, quibus infiniti juvenes, & totidem languidi ſenes miſere conflictantur. Sed & ex hoc, quo modo corpore & animo ſim diſpoſitus, cognoſci queat, quod hac ætate nempe annorum 83. compoſuerim lepidiſſimam Comœdiam, plenam honeſtis jocis, & verborum ſalibus, quod genus poematis ſolet eſſe partus juventutis, cui ob varietatem & jucunditatem maxime congruit ſicut tragœdia ſenectutis, cui ratione gravitatis & triſtium eventuū quos proponit eſt accommodata; nunc ſi *Græcus Poeta* laudetur, quod anno 73. ætatis tragœdiam conſcripſit, & idcirco ſanæ mentis & prudens judicatus, cur ego minus videar felix aut ſani judicii, cum 10. annis illo ſenior confecerim Comœdiam?

ANNOTATIONES.

Ad commendandam ſobriam vitam redit Auctor noſter, eo nomine, quod ab animi paſſionibus hominem præſervet, quod equidem rationi congruum eſt, ubi enim quis ſobrietati vitæ aſſueverit, habeat neceſſe eſt humores ita ad invicem temperatos, bilem præſertim, & melancholiam ut non tam facile in perturbationes, & tumultus inter ſe cieri poſſint. Quam graves noxæ ex animi pathematibus humanis corporibus obveniant, jam ſuperius dictum. In hanc rem legendus D. Guntherus Chriſtophorus Schelamerus in Academia Kilonienſi Profeſſor Primarius, in laudatiſſimo Opere De humani Animi Affectibus. Poſtmodum vero tranſit Scriptor noſter ad referenda oblectamenta, quibus ſenectutem ſuam traduceret.

Ne qua vero deſit meæ ſenectuti oblectatio, intueor aſſidue ſpeciem quamdam immortalitatis in ſucceſſione meorū poſterorum. Cum enim domum redeo, invenio undecim nepotes, omnes unius patris, & matris filios, omnes ſaniſſimos, omnes, quantum conjicere licet, literis pariter ac bonis moribus aptiſſimos, & valde deditos. Recreor illorum cantū, & bonis moribus, & ipſe canto ſæpenumero, quia clariora mihi nunc, magiſque ſonora vox, quam unquam antea.

Ex quibus perſpicuum eſt, vitam, quam ego vivo, in hac ætate non eſſe vitam mortuam, triſtem, moroſam, ſed vividam, læ-

tam, jucundam. Neque ſi mihi optio detur, velim mutare ætatẽ, & corporis mei ſtatum cum juvenili eorum qui ſectantur ſuos appetitus, etſi optimi ſint temperamenti, & naturæ robuſtiſſimæ: quia tales quotidie ſunt expoſiti mille morbis, & mortibus, ſicut quotidiana experientia docet, & ipſe in me ſum expertus, cum juvenis eſſem. Scio quam illa ætas ſit inconſiderata, & propter caloris abundantiam animoſa, & ſibi ubique præſidens, ſpe bona in omni re, tum propter defectum experientiæ, tum quia ſe putant ad omnia ſatis firmos, & validos. Unde audacter ſe periculis quibuſvis exponunt, & abacta ratione, traditoque rationis imperio in manibus concupiſcentiæ, quærunt ubique ſatisfacere ſuis deſideriis, nec advertunt miſeri, ſe hac ratione multos morbos, ac ſæpe mortem præmaturam ſibi accerſere, quorum malorum alterum eſt toleratu acerbum, alterum intolerabile & tremendum. Mors enim apparet intolerabilis omnibus ſenſuum, & carnis mancipiis, & potiſſimum juvenibus, quibus ſummum malum videtur, mori ante tempus. Eadem tremenda illis, qui peccata ſua, quibus vita iſta mortalis eſt plena, & vindictam divinæ juſtitiæ in pœnarum æternitate conſiderant.

Ego vero contra ab utroque hoc malo ſum immunis, a morborum metu, quia certus ſum, non facile me poſſe in morbum incidere, morborum cauſis per ſanctam medicinam ſobrietatis excifis, a mortis anxio metu, quia tot annorum uſu didici locum dare rationi. Unde non ſolum mihi turpe videtur, timere id quod vitari nequit, ſed etiam ſpero, cum ad illud punctum venero, non modicam, gratia Jeſu Chriſti, ſentire conſolationem.

Præterea finis iſte adhuc procul abeſt. Scio enim me (fortuitis eventibus ſe poſitis) non moriturum, niſi per puram reſolutionem, eo, quod per vitæ meæ regulam omnes alios aditus mortis occluſerim. Pulchra & deſiderabilis mors, quam natura nobis affert via reſolutionis. Cum enim natura vinculum vitæ noſtræ effecerit, facilius invenit modum illius ſolvendi, & dat majores inducias, ut leniſſime ſolvat. Talis mors non obvenit niſi poſt longiſſima ætatum ſpatia, & vi ſummæ debilitatis, quia ſenſim longo temporis tractu, eo rediguntur homines, ut non poſſint amplius ambulare, nec etiam, niſi difficulter, ratiocinari, fiuntque cœci, ſurdi, curvi, a quibus malis, per gratiam Dei, video me adhuc procul abeſſe, & credo animam meam, quæ in hujus mei corporis ſtatione nihil invenit, niſi pacem & concordiam, tum inter humores, tum inter ſenſum, & rationem, non facile ab ea receſſuram, & multis annis opus fore, ut ab ea expellatur. Unde videor mihi certo poſſe concludere, me multos adhuc annos victurum proſpera valetudine, fruendo hujus mundi adſpectu, & pulchritudine, & ſperando idem me facturum per gratiam Dei in altero, idque totum adminiculo virtutis, & ſanctæ ſobrietatis, cui me addixi, amicum me conſtituens rationi, & inimicum ſenſus, & appetitus, quod omnino cuilibet, facile eſt factu, qui vult vivere, prout decet hominem.

Supereſt ergo, cum vita ſobria res ſit adeo felix, & nomen delectabile, poſſeſſio adeo facilis, conſervatio ita certa & firma, ut omnes, qui ingenio præditi, ex animo moneam, horter, deprecer, ut hunc opulentiſſimum vitæ theſaurum, obviis ulnis amplectantur. Qui theſaurus ſicut omnes alias opes hujus mundi ſuperat (adfert enim nobis vitam longam & ſanam) ita digniſſimus eſt, quem omnes ament, inquirant, & poſſideant ſemper.

Hic theſaurus, eſt ſancta illa ſobrietas, grata Deo, amica naturæ, filia rationis, ſoror virtutis, ſocia vitæ temperatæ, modeſta, nobilis, elegans, paucis contenta, ordinata, & ſuis functionibus diſtincta.

AN-

ANNOTATIONES.

Quid hoc rei eſt unquam, quod Avi vehementius ſuos Nepotes diligant, ac foveant, quam parentes ipſi, eoque magis, quo ætate ſunt provectiores, quibuscum lubenter ſaltant, ludunt, plorant, & erga eoſdem ſunt indulgentiores, ſi quid committant caſtigatione dignum. An quia, ut dici ſolet, ſenes repuereſcant, an potius quod ii, qui Nepotes habent, curis ſoluti, & rei familiaris adminiſtratione relicta, domi plurimum manere cogantur, illos adſpectando, atque amplexando, in ſpem ſucceſſionis, & duraturæ familiæ. Magnum ſane oblectamentum ſe percepiſſe ait Nobiliſſimus Scriptor, ex undecim Nepotibus, iiſdem parentibus prognatos, quos ex fratre habebat, ipſe cœlebs, quibuſcum ludebat, ſaltabat, alioſque pueriles geſtus agebat, dicere ſolitus, pueros uſque ad quintum annum eſſe veluti mimulos. Curioſum eſt, quod apud Ptolomæum Commentariorum Libro 8. legitur de Maſiniſſa Rege, qui pro ſimiis, & catulis, in Aula ſua educabat complures puellos, quos poſtea triennio exacto ad parentes ſuos remittebat, alioſque denuo capiebat. Non exiguæ mehercle voluptatis, & ſolatii illi eſſe debent, cœtum illorum puerorum, ejuſdem fere ætatis, inter ſe ludentium, clamantium, pugnantium interdum contemplari iis horis, quibus alii Principes Mimos, & Moriones, & alia propudia accerſunt, ut horas ac tædium fallant. Socratem Philoſophum adeo celebrem, cum pueris ludere non erubuiſſe, refert Seneca de Tranquill. Ani. non ſolum autem ad ſimplex animi levamen, id egiſſe ajunt, ſed eodem tempore philoſophabatur, mente concipiens ac divinans, quale futurum eſſet hujus vel illius pueri ingenium, & mores. Idem quoque egiſſe ſumma voluptate perfuſum ſe ſcribit Ludovicus Cornelius, dum undecim ſuis Nepotibus, menſam coronatam adſpiceret, ex illorum vultibus, dictis, reſponſis conjectans, quis ex iis ad arma tractanda, quis ad Rempublicam adminiſtrandam, quis ad Inſulas, & ſacram militiam natus,

Ex ipſa tanquam radice naſcitur vita ſanitatis, alacritas, induſtria, rerum honeſtarum ſtudia, & omnes actiones dignæ animo bene morato, & compoſito; ei favent leges divinæ, & humanæ, prout ab illa, tanquam nebulæ a Sole, fugiunt repletio, ſaturitas, crapula, humores ſupervacanei, vapores noxii, intemperies, febres, dolores, mœrores, & mortis pericula. Sua pulchritudine allicit animos generoſos, ſecuritate ſua promittit omnibus amicam, & longam vitæ conſervationem, ſua facilitate invitat quemlibet cum exigua moleſtia ad obtinendas ejus victorias. Denique promittit ſe fore benignam cuſtodem vitæ tam divitis, quam pauperis, tam maris, quam fœminæ, tam ſenis, quam juvenis. Divitem docet modeſtiam, pauperem parſimoniam, virum continentiam, fœminam pudicitiam, ſenem qua ratione mortem a ſe defendat, juvenem ut firmiorem ſpem vitæ habeat. Sobrietas ſenſus reddit purgatos, corpus agile, intellectum vivacem, motus expeditos, actiones promptas, & faciles. Per illam anima veluti terreno pondere exonerata, experitur magna ex parte ſuam libertatem, ſpiritus ſuaviter diſcurrunt per arterias, ſanguis blande per venas diffunditur, & calor temperatus, ac blandus, facit temperatos, & blandos effectus. Denique noſtræ potentiæ pulcherrimo ordine ſervant gratiſſimam harmoniam.

ANNOTATIONES.

Varia hic enumerat bona, quæ vitæ ſobrietas pariat, & mala, quæ arceat. Unum hic obſervo, quod Medicorum doctrinæ non congruit: ait enim in iis corporibus qui in victu ſobrietatem ſervant, ſpiritum ſuaviter diſcurrere per Arterias,

rias,

rias, & ſanguinem blande per venas diffundi, Eraſiſtrati opinioni hærens, qui putabat ſpiritus vitales contineri in arteriis, ſanguinem autem in venis, quem acriter redarguit Galenus in eo Tractatu, cui titulus, Quod ſanguis in Arteriis natura contineatur, non ſolum enim in Arteriis continetur ſanguis, ſed perpetuo, ac rapido motu per illas fertur, ſoluſque eſt qui partes nutrit, qui vero a nutritione reſiduus eſt, per venas redux ad cor remeat, ſi circulationis lex vera eſt, uti veriſſima, & ipſis ſenſibus obvia, ſed vetuſtati prorſus ignota, quam Mundo patefecit Harvejus Angliæ Democritus, qui hujuſce arcani in omnibus animalibus prima rudimenta hauſit Patavii ab Aquapendente, & Paulo Sarpa.

O ſanctiſſima, & innocentiſſima ſobrietas, unicum naturæ refrigerium, benigna mater humanæ vitæ, vera tam animi, quam corporis Medicina! quantum te mortales laudare, quanto affectu, & promptitudine amplecti deberent, quia præbes illis modum, quo maximum hujus vitæ bonum, vitam inquam, & ſanitatem tueantur! Utinam ipſis tua bona perſpecta forent, præſertim iis, qui vitæ ſanctæ, & ſpirituali dediti, in Monaſteriis contemplationi & orationi vacant. Quanto & ipſi, & eorum actiones ſummo Deo gratiores forent, ſi totos ſe ad te colendum conferrent. Quantum hunc Mundum, & Eccleſiam Chriſti exornarent. Nam in terris æſtimarentur ut vere Patres Sancti, ſicut olim habiti fuere antiqui Heremitæ, Religioſi, & Epiſcopi, qui præter vitam ſpiritualem, etiam hanc ſobriam ſervabant. Sicut hi vivendo hoc modo ultra 100. annos ſæpenumero ætatem extenderunt, & multa miracula patrarunt, ita & illi facerent, eandem ducem ſecuti. Eſſent præterea ſani, contenti, alacres, ubi modo magna ex parte ſunt morbidi, melancholici, inquieti, ſua ſorte non contenti. Et quia aliqui dicunt, iſta illis a Deo immitti, ut exerceat illorum patientia, & ipſi pro peccatis pœnitentiam agant, ego puto illos decipi, quia non poſſum credere, Deo placere ut homo opus & imago ipſius, quem tantopere amat, vivat infirmus, melancholicos, male contentus, quin potius illi placet, ut vivat ſanus, alacris, bene contentus. Sic enim vivebant Sancti Patres, & ita melius ſerviebant Divinæ Majeſtati, orationibus, & ſanctis operibus vacando. O quam pulcher eſſet hic Mundus, ſi tales eſſent Religioſi hujus temporis, quia nunc ſunt plures Religiones, & plura Monaſteria, quam olim erant, in quibus ſi regula ſobriæ vitæ ſervaretur, magnus eſſet venerandorum ſenum, doctrina, & ſanctitate eminentium numerus, quos Orbis ſuſpiceret. Neque idcirco deeſſent vitæ, ordini, & regulæ vivendi, quam Religio vel Monaſterium ſtatuit, ſed potius hanc redderent perfectiorem. Nam in omni Religione conceſſum veſci pane, & bibere vinum, & interdum veſci ovis, & in quibuſdam permiſſa etiam caro; præterea variæ ſorbitiones, acetaria, fructus, & ovorum tortulæ; qui cibi ſæpe illis nocent, & aliquibus vitam adimunt, ſed quia ab ordine conceſſi, illis utuntur, cogitantes forſitan ſe peccaturos, ſi aliquid ex illis relinquerent. Verum non peccarent, imo magnum bonum præſtarent, ſi ubi trigeſimum ætatis annum exceſſere, illos relinquerent, & inciperent vivere pane, & vino, cum panatella ex pane, & ovis cum pane. Hæc eſt vera ratio conſervandi hominem a pravis ſuccis & humoribus, malaque complexione, eſtque multo laxior, quam illa Sanctorum Patrum antiquorum in deſertis, qui ſolum fructibus ſilveſtribus, & herbarum radicibus veſcebantur, & aquam bibebant, & nihilominus diutiſſime ſani, alacres, & bene contenti vivebant.

Idem evenire Religioſis hujus ætatis, quibus etiam hac ratione facilior eſſet adſcenſus in cœlum, quod omni fideli Chri-

ſtia-

ſtiano ſemper patet, poſtquam Dominus noſter, ſparſo pro noſtra redemptione ſuo pretioſo Sanguine, illud ſemel nobis aperuit.

Poſſem hic plura alia in commendationem vitæ ſobriæ in medium adferre, ſed quia non eſt mihi propoſitum conſcribere panegyricum, finem facio, ut & ipſe ſim ſobrius in hac cauſa, reliquis in aliam occaſionem dilatis.

ANNOTATIONES.

Abſolvit tandem Tractatum ſuum Auctor noſter, elogium vitæ ſobriæ conſcribens, ac beneficia referens, quæ ex illa rite ſervata, hominibus proveniunt, inter quæ potiſſimum longævitatem refert, exemplo Eremicolarum, qui ſolis herbis, plantarum fructibus, & ſimplici aquæ potu ad integra fere ſecula vitam ſanam producebant; quod idem ait noſtris quoque temporibus eventurum Religioſis Viris, qui intra clauſtra vitæ ſpirituali ſe addixerint, ſi ſobriam vitam rite ſervarent, qua neglecta morbidi, ut plurimum, fiunt, melancholici, inquieti, & ſua ſorte non contenti, neque excuſandos ait, dum dicunt Deum ſic velle illorum patientiam exercere, ſed recte dicit Auctor, Deum velle homines eſſe ſanos, ut illi ſerviant in lætitia, ideo non cuſtoditæ ſobiretatis pœnas luere. Aſt Religioſos Viros, qui vitæ ſpirituali ſe devoverint, ſecularibus vitæ commodis ob opes, quibus affluunt, liberaliter uti, novum non eſt; obſervavit id olim & doluit D. Hieronymus, adſpiciens nonnullos ditiores Monachos, quam fuerant ſeculares, uti videre eſt apud eundem in Epiſtola ad Nepotianum de vita Clericorum, & Sacerdotium.

LUDOVICI CORNELII

AD REVERENDISSIMUM D.

D. BARBARUM,

AQUILEJÆ PATRIARCHAM ELECTUM

EPISTOLA

Reverendiſſime Domine.

HUmano intellectui divini aliquid ineſſe, multa quidem palam faciunt, ſed præ cæteris modus, quo homines per Epiſtolas didicere amicis abſentibus, ſenſa ſua communicare, ut inter ſe quodammodo videantur colloqui, ad ingentem quoque locorum diſtantiam, uti modo tecum facio. Hac igitur Epiſtola de rebus jucundis, & magnæ utilitatis verba faciam, quamvis hac de re alias coram ſermo habitus fuerit, non in hac tamen ætate, qua nonageſimum primum annum ago, quando nihil mihi detrahunt anni, imo quo magis procedunt, proſperitatem augent, quod multis ſummæ admirationi eſt, non ita mihi, qui cauſam novi, & demonſtrare teneor, poſt 80. annum, poſſe hominem in terris ſumma felicitate perfrui, qualis obtineri nequit, niſi nunquam ſatis laudata vitæ ſobrietate Deo quoque gratiſſima, ut quæ ſenſum comprimat, & rationem elevet. Modo, ut exordiar, ſcito me conveniſſe hiſce diebus multos in hoc Patavino Lyceo Profeſſores, tum Medicos, tum Philoſophos, quibus longævitas mea erat perſpecta, & ſatis notum, quomodo tam perfecta valetudine, & animi lætitia, memoria, intellectu, voce gauderem, & qua ratione in ſingulos dies octo horas impenderem, ut manu mea Tractatus ad publicum bonum conſcriberem, multis horis deambulando, canendo, ſicque diem traducendo. O Reverendiſſime Domine, ſi me preces meas ad Deum canentem, & Davidis exemplo chelym pulſantem audires, magnam ſane perciperes voluptatem. Mirabantur ſane paulo ante laudati Profeſſores, quomodo de tot rebus diverſi generis, & quæ multam exigerent attentionem, hac ætate poſſem ſcribere. Potes itaque mente concipere, quanta animi voluptate perfundar. Unanimiter itaque pronunciarunt, me jam ſenem in dies juveneſcere, dum cæteri homines, qui annum attigerint 80. ad omnes fere operationes ſint inepti, & omni morborum genere male plectantur, ac ſiquis forte nullam patiatur corporis ægritudinem, memoria & intellectu, ut plurimum careat. Non omni tamen ex parte felix eſſe poteſt vita quam duco, quin aliquid incidat, quod illam perturbet. Quinquaginta ab hinc annis affectione quadam laborare cœpi, quam non niſi ad occultam proprietatem referre poſſum, qualis affectio eſt, ut quotannis ineunte Luglio, per totum Auguſti menſem

ſem abſtemius fiam, ut nullum vini genus ſine gravi noxa potare valeam, hujuſmodi enim tempore, vinum mihi prorſus hoſtile eſt, ac præſertim ſtomacho, quo alimento deſtitutus, quando ex aquis licet rite paratis alimonia nulla ſuppetit, magnam virium proſtrationem patior. Cum itaque ſine vini potu nullum cibi genus mihi ſapiat, circa medium Auguſti menſem ſumma macie conficior, & ad luctandum cum morte pene deducor, cui malo ut occurrerem, curabam ut ex uvis præcocibus matureſcentibus, vinum recens mihi compararem, quo mirifice trium dierum ſpatio recreari me ſentio, mirantibus non parum Medicis, quomodo vinum recens non defæcatum, loco remedii eſſe poſſet, & proclamantibus non poſſe ultra unum, aut alterum annum vitam protendi, cum tamen ab hujuſmodi prædictione jam anni 10. effluxerint: idcirco cum ſe deluſos viderent, & me in ſingulos annos in melius proficere, magna eloquentia, ſed parum firmis rationibus, tam ſingulare munus, mihi vel a natura, vel ab occultis ſiderum influxibus conceſſum aſſerebant. Magnam equidem eſſe vim eloquentiæ ultro fateor, ſed perſuaderi non poteram, ut crederem aliunde id proficiſci, quam a ſuſcepta, & obſervata victus ratione. Alia quoque voluptate perfundi me cognovi, mecum animadvertens longævitatem cum experientia vi pollere, ut indoctum hominem doctum faciat, cum experientia verum & ſtabile Scentiarum omnium ſit fundamentum, certus quippe tale Medicorum aſſertum, eſſe omnino falſum. Vide quæſo Reverendiſſime Domine, quam facile hominum ratiocinia cadant, ubi falſis fundamentis fuerint ſuperſtructa. Demonſtrare ſiquidem mihi perdifficile eſſet, non eſſe hoc peculiare donum, mihi a natura conceſſum, cum a cæteris nullatenus differam, & iiſdem humoribus ſim conflatus, imo cuique felicitatem hanc appetenti, non magnus eſt labor illam aſſequi, ſi velit, homini enim præter ſenſum, rationem ac intellectum, Deus Optimus Maximus impertitus eſt, quorum ope ſe ad extremos uſque vitæ fines ſartum tactum ſervare poſſit, & quia quiſque cum juvenis, eſt ſenſui, & voluptati totum ſe tradere pro more habet, ſciat propterea, ubi 40. annum attigerit, ſe juventutis favore, & ſtomachi nativo robore medium iter exegiſſe, poſtmodum autem deſcenſum, & declinationem ad ſenectam ſibi ſupereſſe, quare neceſſariam eſſe in victu mutationem, tum in qualitate, tum in quantitate, ac meliorem ordinem ſervandum; fieri ſiquidem nequit, ut qui appetitui, & voluptati indulgere velit, errata non committat, quæ mala ut caverem, ſobriæ vitæ me totum mancipavi. Fateri tamen licet, hujuſmodi tranſitu a voluptuoſa vita ad ſobriam, me non parum laboraſſe, quare, ad difficultatem tollendam, continentiam quæ Divinum Dei donum eſt, ſuppliciter ab ipſo Deo oravi, ſicque paulatim ad frugalis vitæ caſtra me contuli, quæ poſtea mihi non admodum moleſta fuit, quamvis non adeo validum temperamentum a natura ſortitus eſſem. Quicumque igitur huic vivendi generi ſe velit adiicere, ſi firmo corporis habitu ſit præditus, meo exemplo non tam arctis legibus ſe debet obſtringere, ſed liberalius ad vires ſuſtentandas nutrire ſe poterit. Medici itaque qui ſermones hoſces meos, & rationes audierant me a veritate non aberrare ingenue confeſſi ſunt, junior tamen ex his Medicis, proteſtatus eſt rationem evincere, propoſita mea vera eſſe, ſed ſibi rem fore difficillimam, cui ego repoſui, mihi quoque rem perdifficilem fuiſſe, ſed ubi honeſti ratio ſic exigat, opera, quæ Deo pergrata ſunt, licet ardua eſſe ſuſcipienda, novit enim ille hominem, ubi 80. annum attigerit, a ſenſuum tyrannide liberum eſſe; conſtituit enim Deus humanæ naturæ longos vitæ fines, ac voluit eum, qui ad naturales vitæ terminos devenerit, ſine labore, & anxietate, ab hac vita ad aliam immortalem per ſolam reſo-

ſutionem migrare, ut mihi ſpes eſt Sanguine Sacratiſſimo Sarvatoris noſtri, quem ipſe fudit, ut animas ab hujuſmodi pœnis eximeret. Dictis meis annuit Medicus ille juvenis, dixitque ſobriæ vitæ ſe devovere velle & experiri aliquando, in ſenectute, hanc animi quietem, & ſolatium. Deſiderium quo flagrabam Vir Reverendiſſime tecum colloquendi, me prolixiorem fecit. Ajunt nonnulli, me oleum, & operam perdidiſſe, homines ad vitam ſobriam amplexandam adhortando ac hoſce meos tractatus Platonicæ Reipublicæ, cujus exiſtentia non niſi idealis fuit, ſpeciem referre, & ſi rationibus meis fidem non habent, credant ſaltem Experientiæ, quæ palam facit, me vitam multos annos hoc pacto ſervaſſe, antequam tractatum iſtum conſcriberem, neque illum publici juris feciſſem, niſi a quolibet ſervari poſſe fuiſſem expertus, jamque a non paucis accepi, quoſdam, Tractatu hoc meo perlecto, hujuſmodi vivendi generi, nec ſine fructu ſe addixiſſe; quod igitur de Platonis Republica obtrudunt, in hoc Tractatu de Vita ſobria locum minime habet, ſed hujuſmodi hominibus, qui ſenſibus, & voluptatibus potius, quam rationibus auſcultant, juſta punitio eſt, ſi graviſſimos morbos, atque interdum etiam intempeſtivam mortem ſibi accerſant.

ANNOTATIONES.

Duo admiratione digna, quæ vix fidem mereantur, obſervaſſe ait, Nobilis Scriptor, niſi in ſe ipſo fuiſſet expertus, unum quod ab uſu cinnamomi, quam piperis ſe magis incaleſcere perſentiret, alterum quod quotannis Julii, & Auguſti menſibus a cujuſcumque vini genere, tali averſione corriperetur, ut abſtemius omnino fieret, & hanc ob cauſam ſuccedente anorexia, in ſummum languorem, & vitæ diſcrimen deduceretur, iis autem menſibus exactis, a vino recenti prodigii ad inſtar, cum ſanitate in gratiam rediret. Cinnamomum vi pollere calorem acriorem excitandi, quam piper, non admodum miror: piper enim eſt ſubſtantia nimis dura, & compacta, ut a ſtomachi fermento non tam facile diſſolvi poſſit, ſi enim integrum aſſumatur, tale redditur, neque ex illo olei quidquam obtinetur, cinnamomum vero multum habet oleoſitatis, quæ naturæ amica ſubit venas, & lampadis vitalis pabulum eſt. Vulgaris autem obſervatio eſt, piperis modice contuſi, & fracti, quam in pulverem tenuiſſimum redacti ſecuriorem eſſe uſum. Mirari autem magis licet, quomodo vinum vetus depuratum ac defæcatum prædictis menſibus, Cornelii noſtri ſtomacho adeo hoſtile eſſet, recens vero Septembris menſe paratum adeo amicum, ut remedii loco eſſet, quando omnes, qui ſapiunt, niſi cogat neceſſitas, a vinis recentibus, quantum poſſunt, abſtinent; qui veteri utuntur vino ſapientes puto, ajebat Plautus in Caſſina; *locus extat in hanc rem apud D. Lucam cap. 5. ubi de vino veteri hæc dixit Servator noſter;* Nemo bibens vinum vetus, ſtatim vult novum, dicit enim vetus melius eſſe. *Experiamur itaque an quidquam in medium proferre liceat, quod probabilitatis ſpecimen aliquod habeat. Hujus itaque anniverſarii affectus gravis, ac inſolentis, cauſam potiſſimam in habitum ſiccum, & ſquallidum, quem a vita ſobriæ uſu Vir Nobilis contraxerat, referri poſſe exiſtimo. Cum enim a primordiis valde imbecillem corporis conſtitutionem fuiſſet ſortitus, & tranſitu a lautiori vivendi genere, ad vitæ ſobriæ caſtra, omnino exſuccus, & junceus factus eſt, qualis ſiccitas poſtea per æſtatem,* ſole dies referente ſicc s *ita augeſcebat, ut major eſſe non poſſet; in hujuſmodi autem ſtatu ac tempore, vinum ex ſua natura, ob partes ſpirituoſas, quas habet, calorem vitalem, & fermentum ſtomachum depaſcere potius aptum eſt, quam fovere, & paſcere; ſic ex Celſi monito* æſtate dilutius, hyeme

me meracius bibendum, *hinc latrante Syrio omnes qui ſapiunt a vini uſu ſibi temperant, ac ad tabernas confluunt, ubi ptiſanæ, & aquæ ex acido limonum, aurantiorum, ceraſorum, fragorum ſatis elegantes parantur, ubi liberaliter, & forſan etiam nimis ſe proluunt. Quod autem vinum recens in hoc Nobiliſſimo Viro, præ cæteris exhauſto præſidii loco eſſet, ac tam cito ſtomachi robur inſtauraret, in acidum volatile, quod in uvis maturitatem nondum aſſecutis præpollet, referendum exiſtimo. Scire autem oportet vina ſoli Patavini, quibus Nobilis Patiens utebatur, id peculiare habere, quod ex ſua natura multum acidi volatilis obtineant, ac in tinis citiſſime ſummo fervore ebulliant, & paucos poſt dies facta deſpumatione, & partium præcipitatione clareſcant, unde non ſolum plebs ruſticana, ſed urbana vinis novis Auguſti, & Septēbris menſibus paratis, ſine noxa utitur; id in hiſce vinis recentibus obſervavi, quod ubi in doliis ad quindecim fere dies ebullierint, ab ebullitione, & murmure omnino ceſſent; atque foramine concluſo, ſuæ quieti ibi relinquantur, quod in cæteris regionibus non evenit, ubi vina per totam fere hyemem in doliis perſtrepere percipiuntur, antequam perfectam depurationem aſſequantur. Inſtaurato itaque a grata vini novi aciditate ventriculi fermento, quod a vino veteri in habitu corporis cæteroqui ſqualido & magis æſtuoſis anni menſibus fuerat exuſtum, mirum eſſe non debet, ſi corpus poſtea renutriri inciperet, ut fit in iis, qui poſtquam longis lævitatibus inteſtinorum laborarint, ructu acido ſuperveniente, qui prius non aderat, licet macie confecti, ſuæ ſanitati, & priſtino nitori redduntur.*

IN-

T. II.

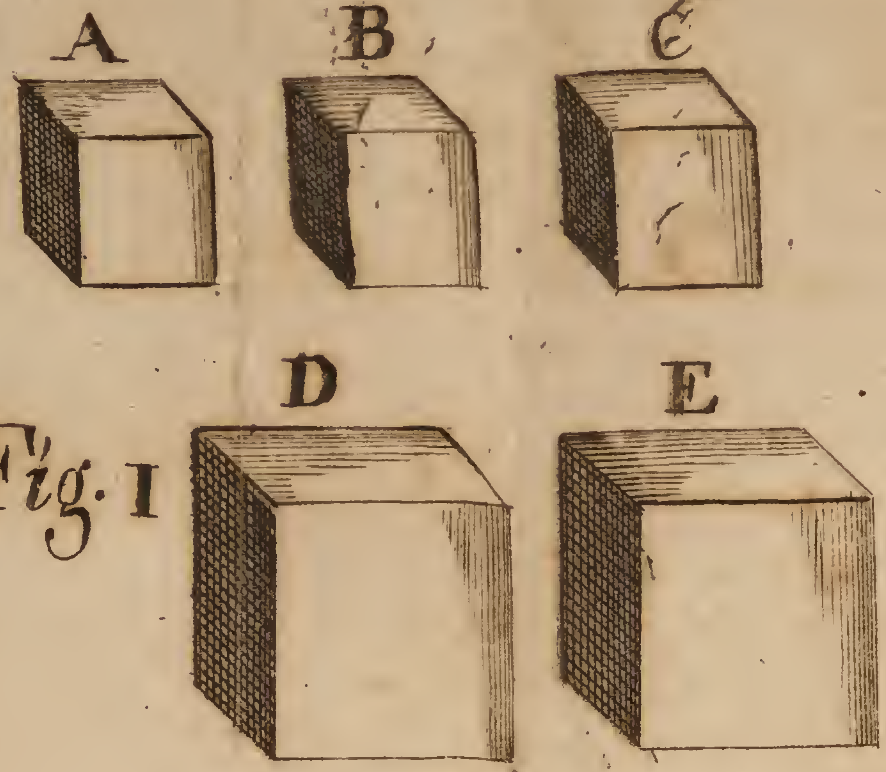

Fig. 1

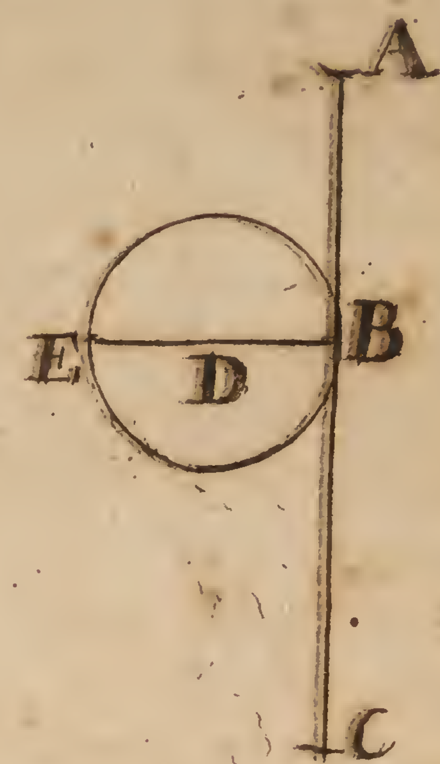

Fig. 2

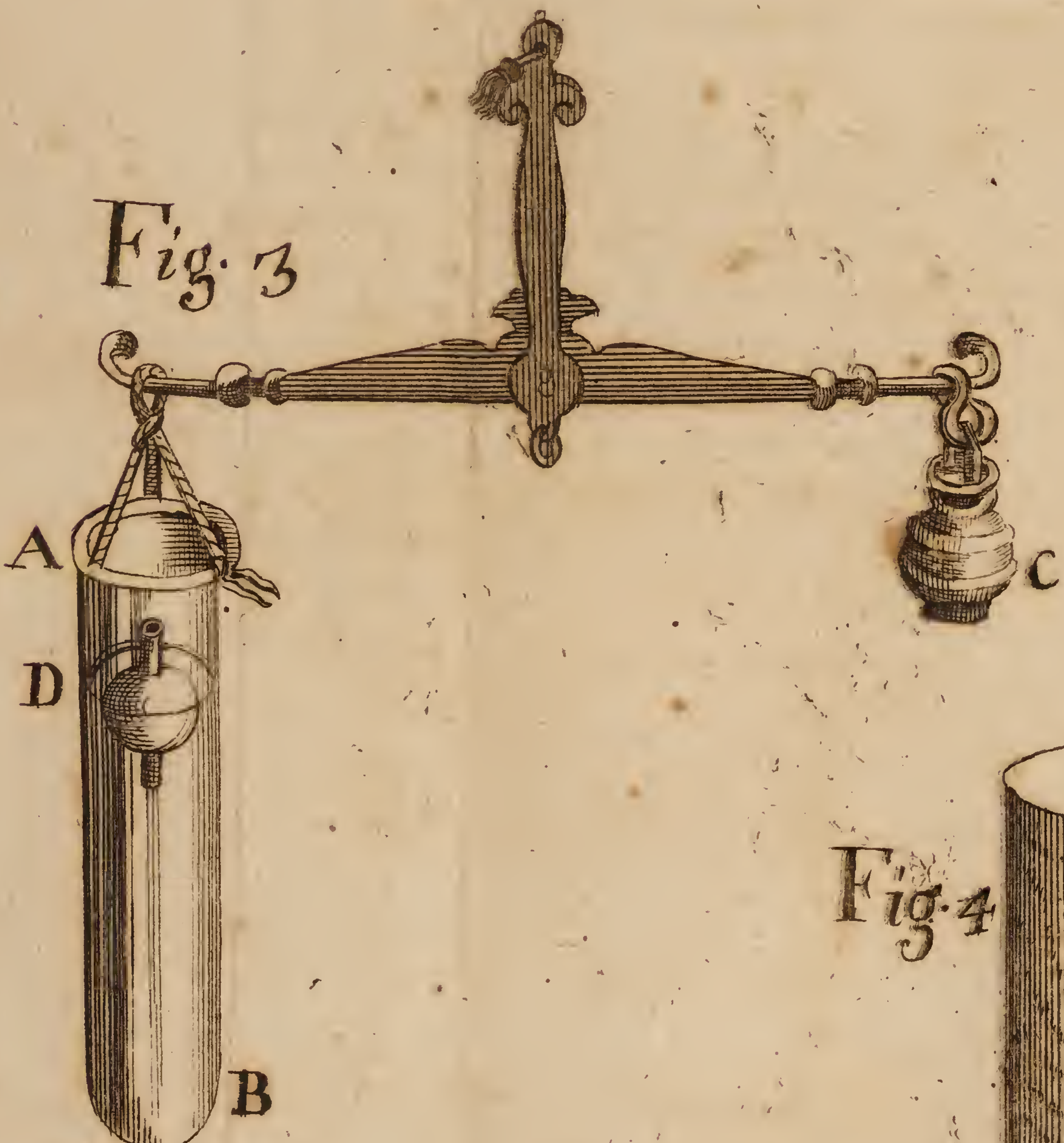

Fig. 3

Fig. 4

INDEX

RERUM & MATERIARUM,

Quæ in omnibus Operibus BERNARDINI RAMAZZINI

Continentur.

A

ABſceſſus aliquando morbus, modo non *tom.* 1.*pag.* 147.

Abſtemius quotannis fiebat Auctor menſe Julio, & Auguſto magno vitæ periculo *t.*2 *p.*327.*& ſeq.*

Academia Mutinenſis plures nutrivit Viros eruditos, *t.*1.*pag.*6

Academiarum in pleriſque regionibus inſtitutio *t.*1.*pag.* 3

Academiarum utilitates, & uſus *t.*1.*pag.*2

Academiæ ſunt firmiſſima Civitatum columina *t.* 1 *pag.*5.

Acetum corpulentiam imminuit *t.*2.*p.*590.
 portionem aliquam ſpiritus ardentis contine *t.*2.*pag.*63.

Acidum latens in ſulphure obſcuratur a pinguetudine.*t.*2.*p.*61.*& ſeq.*
 vini an ebrietatis cauſa *ibid.*
 volatile morborum caſtrenſium cauſa *t.*2. *pag.*106.
 volatile in uvis maturitatem nondum aſſecutis prævalet *t.*2.*p.*226

Ægyptus Nili donum *t.* 1. *p.* 207.

Aer num levior ſit imminente pluvia, gravior vero ſerenitate reſtituta inquiritur *t.*1.*p.* 272.*&* 282.

Aer Auſtralis, *& Borealis* cujus indolis *t.* 1. *p.*163.
 calorem ſanguinis acuit *t.*2. *p.*154.
 fermentationis auctor eſt *ibid.*
 fodinarum quomodo emendatur *t.* 2. *p.* 9.
 Morborum Epidemicorum, ut plurimum cauſa *t.* 1.*p.*119.
 Qualis ad bonam reſpirationem *ibid.*
 Craſſus & partibus volatilibus, quæ a ſole emanant, deſtitutus, bilem languidam efficit, & ſuccum pancreaticum acriorem reddit *t.*1.*p.* 120.
 Qualis circumfuſus, tales humores, & ſpiritus *t.* 2. *p.* 8.

Aer Quis eligendus ſit in Caſtris *t.*2.*p.*194.
 ejus natura & effectus *t.*2.*p.*8
 tenuis ſanitati non ſemper confert, *t.*2. *p.*54.
 vitæ, & morborum auctor *t.*2. *p.*46
 ſalubris multum confert longævitati, & ſanitati *t.*2.*p.*206.
 in his puteis hyeme dum conſtruuntur eſt quietus, ut lumina perſtent accenſa, ſub verno tempore ob fumoſam exhalationem extinguuntur, *t.*1. *p.* 218.

Æris malleatores oculorum morbis nunquam obnoxii *t.*2.*p.*126.

Æſtate cur lente ambulandum, præter quam ad ſolem, ratio redditur *t.*2.*pag* 206.

Æſtuarium Venetum fortiſſimum a ſuis hoſtibus munimentum *t.*2.*p.*218

Ætas puerilis minus apta ad Chinæ-Chinæ uſum ob errata in victu *t.* 1. *p.* 172.

Agricolæ morbis pectoris, ut plurimum obnoxii *t.*2.*pag.*98.

Agricolis ægrotantibus magis confert purgatio quam venæ ſectio. *t.*2. *p.* 101.

Agricolarum pueri ſub Æquinoctium mydriaſi laborant, ac ſponte ſani fiunt *t.*2.*p.*99.

Agrorum ſtercoratio ab Heſiodo damnata *t.* 2 *p.* 100.

Algidæ febres eæ ſunt, quæ ab initio uſque ad ſui finem perpetuo comitantur frigore, ſuum tamen typum ſervantes *t.*1.*p.*279.

Alkalia cum alkalicis interdum effervescunt *t.*2.*p.* 62.

Allia, & cœpas agricolarum theriacen appellat Galenus *t.*2. *p.*102.

Alternatio operationum, naturæ gratiſſima *t.*2.*p.*82.

Alvus adſtricta clyſteribus emollientibus

non eſt reſeranda, *t.2.p.176.*

Alvi adſtrictio ut corrigenda, *ibid.* in ſenibus ut præcavanda? *t.2.p.184.*

laxitas ut corrigenda? *t.2 p.176.*

obſtructio caſſia non eſt reſeranda, ibid.

Amilum habet vim corroſivam: contra quam creditur *t.2.p.71.*

parantes tuſſicoli, aſthmatici *t. 2. p. 70.*

Anatomia per mortes animalium plurima detexit inventa *t.1.p.12.*

Animalia in fodinis degentia, lucifuga dicta *t.2.p.8.*

Animæ, & corporis fida ſocietas valetudinis fundamentum *t.2.pag.112.*

Animam a lectione, & vocis exercitio moveri quid intellexerit Hippocrates *t. 2.pag.97.*

Animi affectus in Principibus moborum ſunt auctores *t.2.p.178. & 179.*

affectus ſunt moderandi *ibid.*

Animi affectuum vis in corpus *ibid.*

Ad *Animi* affectus propenſio dicta ut corrigenda? *ibid.*

Animi pathemata morborum cauſa præcipua *t.2.pag.207.*

pathemata ſobriam vitam ſervantibus non adeo noxia quam iis qui intemperantes vivunt *t.2.pag.207.*

Anni climacterici per ſeptenarios & novennarios procedunt *t.2.p.217.*

unius ſpatio a variis malis veteribus ſola victus ſobrietate ſanatus eſt Auctor *t.2.pag.205.*

Antiochi Medici jam ſenis qualis eſſet vivendi ratio *t.2.pag.211.*

Antiperiſtaſis veritas ex his fontibus, demiſſo thermometro oſtenditur *t. 1. p. 217.*

Antrum prope pagum Vulſinienſium, unde aura frigidiſſima per æſtatem exſpirat *t.1.p.217.*

Apes quando ſteriles & infirmæ *t. 1. p. 118.*

Apopexia, Catarrhi, Cachexiæ, Hydropes acidi prædominium ſignificant *t.1.p.133.*

Apoplexia multiplex *tom.1.p.143.*

aliquando deperditur loquela, non vox *ibid.*

quid conferat ad prognoſim & curationem *t.1.p.144.*

quando exigat V. S. *t.1.p.179.*

Aphonia in maligna febre alia convulſiva, alia exſolutoria *t.1.p.144.*

Aqua quomodo per ſtrata arenoſa occulte effluat *t.1.pag.210.*

deſcendens per loca arenoſa, ſi detur hiatus, reſilit *t.1. pag.211.*

iſtorum fortium a maris cum appenninis montibus commercio deducitur *t.1. pag.210.*

horum fontium quomodo a mari deducta, a ſuo hydrophylacio deſcendens reſiliat, per figulam ſecundam explicatur *t.1 pag.211.*

Aquæ deſtillatæ plantarum ſudores dicuntur *t. 2.pag.12.*

Aquæ marinæ quomodo ſuggerere poſſint humorem his fontibus, variæ referuntur opiniones *t 1. pag.213.*

Aquæ horum fontium non poſſunt habere hydrophylacium in jugis Appennini *t.1.p.214*

iſtorum puteorum mobiles ſunt, & poſt perforationem curſum proſequuntur *t.1.pag. 220.*

iſtæ cur in altum adſcendant *ibid.*

fluens per fiſtulam licet ſint parva foramina, nihil aquæ ab illis effluit, ſi vero obex apponatur, per foramina effluit, per figuram ſecundam demonſtratur *t.1.pag.221.*

Aquæ puteales ex nimia illuvione cænoſæ, & ſemiputridæ *t.1.pag 121.*

Aquas pluviales pro potu communi cæteris prætulit Hippocrates *t.1.pag 229.*

Aquas ſubterraneas unde fontes, iſti emanant non eſſe ſtagnantes, ſed currentes, multis rationibus oſtenditur *t. 1. pag.192.*

Aqua non convenit in febritus ab acido exortis, *t.1.pag.129.*

Aqua quæ mercurio naturaliter ineſt confert ad ejus adſcenſum vel deſcenſum in barometro *t.1. pag.280.*

Aqua nivis plus habet nitri quam aqua fontis, idque experimento probatur *t.1.pag.281 & 282*

Aqua Nili pro potu optima, utpote longo curſu exercita *t.1.pag.230*

ſimplex, quæ cæteris præfertur, aeri ſereno debet eſſe ſimillima *ibid.*

Virginis Romæ aeri ſereno perſimilis *ibid.*

Levis ea eſt quæ nullum affert in hypochondriis gravitatem *t.1 pag.231.*

Aquæ fontium Mutinenſium æſtate valde frigidæ; hyeme tepentes *t. 1. pag. 232*

à cor-

a corruptione diu immunes, aluminoſæ qualitatis participes *ibid.*
Mutinenſes nunquam putreſcunt *t.* 1. *p.* 233.
in quibus cito coquuntur legumina, male præferuntur cæteris aquis *ibid.*
Aqua Nili teſte Alpino longævos homines facit *tom.* 1. *p.* 23.
erumpens in prima perforatione multam eructat glaream & ſabulum, poſtea clareſcit t. 1. *p.* 187.
Aquæ horum fontium in ſitu urbis devexiori aſſurgunt ſupra planum *t.* 1. *p.* 188.
horum fontium in eadem ſunt altitudine *ibid.*
Aquæ lateralis preſſio manifeſta eſt in iis, qui in aqua usque collum ſe immergunt *t.* 1. *p.* 195.
Aquarum averſio a fluminibus, ne arenæ nimiam copiam in mare deferrent, & portus obſtruerent a nonnullis improbatur *t.* 2. *p.* 219.
Aquarum emerſionem non poſſe fieri a terræ preſſione oſtenditur *t.* 1. *pag.* 143.
Arabes artem Medicam obfuſcarunt *t.* 1. *p.* 10.
Arborum trunci interdum in horum puteorum fundo reperiuntur *t.* 1. *p.* 189.
Archiatri Principum *t.* 2 *p.* 49.
requiſita *ibid.* & *ſeq.*
Arenam uſque ad centrum terræ protendi credidit Helmontius *t.* 1. *p.* 211.
Arenæ proprietas eſt aquam ſorbere *t.* 1. *p.* 210.
Argilla oleum abſorbet a veſtribus *t.* 1. *p.* 32. & 33.
Armenta ſolo odoratu herbas bonas & malas dignoſcunt *t.* 2. *p.* 205.
Ars plaſtica Mutinæ olim præclara *t.* 1. *p.* 219.
Arthritidis prophylaxis *t.* 2. *p.* 191. & 192.
cauſa *ibid.*
Arthritis & calculus ſunt affectus cognati *t.* 2 *p.* 191.
Ars texendi olim nobilis, nunc plebeja *t.* 2. *p.* 124.
Arthritis, & Nephritis binæ ſorores, & vitæ ſedentariæ filiæ *t.* 2. *p.* 111.
Ars texendi antiquitus duplex *t.* 2. *p.* 124.
typographica ſeculi 14. inventum, num utilior, an damnoſior fuerit *t.* 2. *p.* 119.
Turcicum Imperium illam non admittit *t.* 2. *p.* 120.
Artium omnium, & ſapientiæ quoque magiſtra paupertas *t.* 2. *p.* 109.
Artifices in cenſu Romanorum olim deſcripti in Præf. *t.* 2. *p.* 3.
Artificum Collegia a Numa Pompilio Romæ inſtituta in Præf. *ibid.*
Artifices Statarii quibus morbis obnoxii *t.* 2. *p.* 80.
ſedentarii quibus morbis tentari ſoleant *t.* 2. *p.* 81.
ægrotantes in parte, quæ magis exercetur, decubitus pati ſolent *t.* 2. *p.* 82.
Aſclepiades totam medendi rationem turbavit ſola victus ratione inſtituta *t.* 2. *p.* 211.
Aſthma obeſorum unde? *t.* 2. *p.* 189.
montanum quid ſit: ejus remedia *t.* 2. *p.* 7.
Athletis uſus venereorum interdicebatur *t.* 2. *p.* 94.
iiſdem aliquando permittebatur ad hilaritatem conciliandam *ibid.*
Atmoſphæræ preſſio diverſa quid in corpore humano efficiat? t. 2. *p.* 155.
Atramenti ſpecies obſervata ex ſolutione vitrioli, & ſolutione Chinæ Chinæ *t.* 1. *p.* 181.
Avium carnes quæ ſalubriores t. 2. *p.* 163.
Avi cur nepotes ſuos ament, magis quam parentes ipſi *t.* 2. *p.* 222.
Auctor Operis undecim nepotes habebat ex iiſdem parentibus natos, quorum conſuetudine certis horis maxime delectebatur *t.* 2. *p.* 220.
Auctoris opinio de uſu Chinæ Chinæ varia ſecundum diverſas ſuas ætates *t.* 1. *p.* 171.
Auctoris opinio de hydrophylacio in viſceribus Appennini, quod cum mari communicet, & aquam his fontibus ſuggerat *t.* 1. *p.* 210.
Auctor in horum puteorum fundo pluries deſcendit ante perforationem, ut aquæ fluentis murmur perciperet *t.* 1. *p.* 188.
Aura e puteis ubi triticum reponitur perniciosa *t.* 2. *p.* 72.

B

B*Alnea* antiquitus Artificum ſolamen pro munditie, & laſſitudine tollenda *t.* 2. *p.* 35.
remedium præſervatorium ab herniis *t.* 2.

t. 2. p. 46.

Bjuli vaſorum ſanguinis in pectore ruptioni obnoxii, iidem aſthmatici, ac hernioſi fiunt t. 2. p. 91.

quare ſuper humerum pondus geſtantes curvi incedant t. 2. p. 92

Barometricæ Ephemerides t. 1. p. 263. & ſeq.

Barometrorum phænomena explicata t. 2. p. 155.

Bella, & ſeditiones Principe exſiſtente valetudinario ortæ t. 2. p. 148.

Bombycis ſordes peſſimæ, aerem inquinantes t. 2. p. 76.

Boves quando facile luxentur t. 1. p. 118.

Bononienſis Schola laudatur t. 1. p. 180.

Borelli de adſcenſu, & deſcenſu mercurii in barometro ſententia t. 1. p. 265.

Botanica excolitur t. 1. p. 15.

Burnetii opinio de ſtatu mundi ante diluviano t. 1. p. 203.

C

CAdavera in Templis tumulandi conſuetudo aerem parum ſalubrem reddit t. 2. p. 45, 46.

Cacochymia ab eſu leguminum t. 1. p. 145.

Calcis decoctum in diabete. t. 2. p. 26.

Calculi in bobus, equis frequenter reperti t. 2. p. 74.

à cauſa externa per os ſuſcepta producti ibid.

cauſa t. 2. p. 185.

Calculus renum ex vini abuſu t. 2. p. 166.

& arthritis ſunt affectus cognati t. 2. p. 190. 191.

prophylaxis *ibid.*

Calor blandus hyeme in horum puteorum fundo perſentitur, ac dimiſſo thermometro liquor attollitur t. 1. p. 217.

Caloris virtus t. 1. p. 150. & 151.

Calx oleo perfuſa non effervescit t. 2. p. 26

Calvities eſt probroſa t. 2. p. 185.

Camera optica, quomodo fiat viſio, egregie oſtendit t. 2. p. 95.

Canalis dictus, *il Taglio*, factus ad avertendam aquam à Medoaco, ne arenam nimiam in mare inferret, & portum obſtrueret t. 2. p. 219. 220.

Canabis & lini maceratio, aerem peſtilentem reddit t. 2. p. 100.

Cadaverum boum epidemia contagioſa exſtinctorum diſſectio & inſpectio t. 1. pag. 88.

Calor non confert ad adſcenſum vel deſcenſum mercurii in barometro t. 1. p. 217. & 218.

Candelarum ſebacearum nidor capiti & ſtomacho valde noxius t. 2. p. 41.

Canicularibus diebus aquæ paratæ ex acidis valdè utiles t. 2. p. 226.

Canis, & aliorum aſtrorum ortus varius t. 1. p. 123.

Cantharides toto corpore ſunt armatæ, & totæ ſunt ulcerativæ t. 2. p. 28.

Cantores, & Phonaſci quibus morbis obnoxii t. 2. p. 96.

Caput capillitio munire conſuetudo ſalutaris t. 2. p. 115.

Carbonum vis peſtifera t. 2. p. 123.

Cardiaca acida quo tempore utilia t. 1. p. 150.

Caries ex frugibus Pulmonibus valdè noxia t. 2. p. 71.

Carmen ſeculare quid t. 1. p. 9.

Carminatores cannabis, lini, & ſericearum placentarum aſthmatici t. 2. p. 75. 76.

Carnes animalium domeſticorum ſalubriores ſunt quam ferinæ t. 2. p 163.

leves ad ſtateram Hippocrati quid? *ibid.*

duræ ſunt flagellandæ *ibid.*

Carnium eſus oris fœtore patrat t. 2. p. 162.

Caro ex porculo lactente in ſputo ſanguinis ſalubris obſervata t. 2. p. 90.

Caſei nequitia à Lotichio deſcripta t. 2. p. 41.

Caſſia in alvi obſtructione non convenit t. 2. p. 176.

Caſtrenſe proverbium *qui Patriam quærit, mortem invenit* t. 2. p. 107.

Caſtrenſibus febribus Chinæ Chinæ uſus noxius t. 1. p. 179.

In Caſtris conſtituto Principi quid tenendum? t. 2. p. 194.

munditiès ſit *ibid.*

Caſtrorum munditiès apud Iſraelitas ex præcepto obſervata t. 2. p. 105.

Caſus Comitis Torricini exponitur t. 1. p. 181.

Catarrhi generatio t. 1. p. 137.

cauſa non eſt caput *ibid.*

Catarrhi materia, locus &c. *ibid.*

quo ad ſenes obſervatio t. 1. p. 141.

Cauſæ morborum Epidemicorum t. 1. p. 119.

Cereviſiarii dum parant cereviſiam temulenti fiunt t. 2. p. 65.

Cervia Civitas ſalis promocondus t. 2. pag. 78.

Cervia civitas pene deſerta, Summorum Pontificum privilegio, omnium exulum tutum eſt aſylum *t.2.p.* 79.
Chymicorum morbi *t.2. p.* 15.
Chinæ Chinæ vim febrifugam licet potius admirari quam intelligere *t.* 1.*p* 171.
nihil e sua natura a corpore educit *ibid.*
Chinæ Chinæ abuſum eſſe, illam exhibere quacumque ætate, regione, ſexu, tempore, temperamento *t.* 1. *p.* 172.
virtus opio aſſimilatur *t.* 1.*p.* 182.
China China in conſtitutione ſicca, feliciorem habet uſum, quam in humida *t.*1.*p.* 169.
Chinæ Chinæ decoctum ad uſum clyſterium adhibitum *t.* 1. *p.* 181.
energia in ſtomacho præcipue, in aliis partibus, aut parva, aut nulla *ibid.*
Chriſtiani ad metalla olim damnati *t.*2.*p.*6.
Chyli verus curſus a Pecqueto detectus *t.* 1. *p.* 15.
Cibi attritio in ſtomacho apud Galenum quid? t.2.*p.*159.
debiliores Hippocrati quid? *t.* 2.*p.*162.
Ciborum varietas nocet *t.*1. *p.*19.
Ciborum varietas vitanda t.2.*p.*158.
copia vitanda *ibi.*
Cicadarum natura, nutritio. *t.* 1.*p.*125.
ſi ſileant malum *ibid.*
quodam anno aphonæ, non ſic Ranæ t.1.*p.* 114.
Cinnamonum cur Auctorem Operis magis calefaceret, quam piper t.2.*p.*227.
Circulatio aquarum in Geocoſmo deſcribitur t. 1.*p.* 216.
Cita vel tarda aquarum corruptio, num ſit bonitatis argumentum quæritur inter Medicos t.1.*p.* 232.
Civitates quæ in Via Æmilia ſunt, non longe a montium radicibus erant poſitæ t.1. *p.* 209.
Civitatum in plano hoc eſt fatum, ut temporis progreſſu maneant ſemi-ſepultæ t.1.*p.* 216.
Civitatum illarum, quæ in montibus ſunt, ut fundamentis denudentur t.1.*p.*216.
Cloacarum odor quare oculos præcipue lædat t. 2.*p.*30.
Cloacæ Romanæ Urbis inter magnifica Ædificia recenſentur t.2.*p.* 32.
Cloacarum expurgatio antiquitus inter pœnalia opera *ibid.*
Clyſter nutriens per 66. dies ſuſtentavit Monialem œſophagi paralyſi affectam t. 1.*p.* 145.
Clyſteres acres multo ſale referti improbantur t.2.*p.* 104.
emollientes in alvo adſtricta non conducunt t. 2.*p.*176.
Cæcitas ex cloacarum purgatione t. 2. *p.* 30.
Cæli nomine ex Hippocrate aer intelligendus t. 2.*p.* 106.
Cœna num liberalior prandio eſſe debeat t.2.*p.* 211.
Cogitatio eſt animæ deambulatio *t.*2.*p.*113.
Colicæ cauſa t.2.p.190.191.
prophylaxis *ibid.*
Colica à ventris compreſſione ſedata t. 2. *p.* 102.
Colicæ remedium ex emplaſtro chamæpitii *ibid.*
Collirium ex ære ophthalmiæ a fumis metallicis facta remedium t.2.*p.* 9.
Comœdia opus juvenum, Tragœdia ſenum t.2.*p.*229.
Comarum adſcititiarum uſus t.2.p.185.186.
Comeſtio unica in die improbatur t.2.p.215
Commodus Imperator quomodo a Galeno curatus t.1.p.18 *& ſeq.*
Confidentia ægrorum in Medicum quem elegerint plures ſanat quam remedia t.2.*p.* 211. *& ſeq.*
Conjectoris boni munus t.1.*p.*210.
Conſtitutio pluvioſa & humida anni 1689. t.1.*p.*114.
ſicca duobus annis in Ciſpadana & Transpadana Regione obſervata t.1. *p.* 212.
Conſuetudinis poteſtas t.2.*p.* 200.
Conſtitutio Uratislavienſis in qua multi è Chinæ Chinæ potione obiere t. 1. *p.* 178.
Contagioſa epidemia quæ in agro Patavino, & tota fere Veneta ditione in boves irrepſit t.1.p. 85. *& ſeq.*
Contagioſæ epidemiæ quæ in boves irrepſit ſigna t.1.p.86. *& ſeq.*
Contagioſa epidemia qua boves fuere effecti eſt febris peſtilens *ibid.*
Convivium Auguſti t.2.p.160.
Coriarii & fidicinarii omnes fere cachectici *t.* 2. *p.* 39.
Coriarii ad hydropem facile propendent. *ibid.*
Cornarius Patritius Venetus quomodo diu vixerit *t.* 1. *p* 19.
Corpulentiæ incommoda t.2.p.187.
Corpulentia ut præcavenda? t.2.p.189.

ut arte inducatur? *t.2. p.* 188.
Principum difficilis curatu *t.2. p.* 189.
Corpulentia Principū unde? *t.2.p.*187.188.
ejus causa *ibid.*
nimia probroſa *t.2.p.* 189.
hæreditaria t.2.*p.*187.188.
in quale tēperamentū cadat? t.2.*p.*187.
Cortex Paruvianus divinum remedium *t.* 1.*p* 16. & 30.
Cortex Peruvianus vim habet fixativam *t.* 1. *p.* 180.
quando nocuit, & quando profuit *t.* 1. *p.* 169.
malum in quibusdam febribus *t.* 1. *p.* 129.
non eſt remedium univerſale *t.* 1. *p.* 169.
in frigidis, & humidis conſtitutionibus parum ſalutaris *ibid.*
in calidis, & ſiccis e contra ſalubris *ibid.*
Corticis Peruviani usus tertianis malignis convenit, uti remedium empiricum & cætera alexipharmaca *t.* 1. *p.* 176.
Corticis uſus tutior viris & mulieribus exercitis, quam Nobilibus *t.* 1. *p.*173.
Corticis nucum virtus, præſertim in inflammatione *t.* 1. *p.* 125.
Crapula peſte ipsa pernicioſior, dum tot homines, e vita surripit *t.* 2. *p* 201.
Crapula pro vitæ elegantia habetur, sobrietas verò pro re sordida *t.* 2. *p.* 200.
Creta figularis olim credita terminus fodiendi puteos, sed male *t.* 1 *p* 212.
Mutinenſis pro opere figulino a Plinio laudata *t.* 1. *p.* 219.
Crocus Martis non eſt aperitivus, sed adſtringens, niſi acidum superfluum repererit in ventriculo a quo solvatur *t.* 1. *p.* 131.
Crura craſſa fiunt equitatione t.2.*p.*169.
Cucurbitulæ scarificatæ an conveniant in febre maligna *t.*1. *p.*159.
Curſus majorem exigit inspirationem, quam exspirationem *t.* 2. *p.* 87.
Curſores ut plurimum anheloſi, & hæmoptoici *ibid.*
Curſores supra 40. annum, ut plurimum ad cursum impotentes fiunt *ibid.*
Curſus longi reverſi, circulares, indefiniti quam poteſtatem habeant *t.* 2. *p.* 89.
Curſus circularis quare tantam defatigationem afferat *ibid.*

D

DE*ambulationis* neceſſitas t.2.*p.*170.
Deglutitio propter Oesophagi paralyſim periculosa *t.* 1. *p.* 144.
Democritus & Heraclitus utrique reprehenſione digni *t.* 2. *p.*207.
Deſcriptio fontium Petrolei in agro Mutinenſi *t.* 1. *p.* 214.
Deſcriptio circulationis aquarum in terreno corpore *t.* 1. *p.* 216.
Deſtillationes ac fluxiones in pectus ab intemperantia ſtudiorum *t.* 2. *p.* 113.
Deſtillatores vini ex ſolo odore temulenti fiunt *t.* 2.*p.* 60.
Dæmunculi fodinarum incolæ *t.2.p.*8.
Deus mundum numero perfecto condidit *t.2.p.* 217.
Diætæ regulæ in Artificibus a Platone deridentur *t.2. p.* 102.
Diluvii univerſalis veritas in his puteis quæſita sed male *t.* 1. *p.*219.
Diſciplinæ liberales morum aſperitatem emolliunt *t.*1.*p.* 2.
Divinum Hippocratis in morbis non ſolum, sed etiam in remediis reperitur *t.* 1. *p.* 171.
Divinum Hippocratis quid ſit *t.* 2. *p.* 106.
Dolia pro vino recondendo, in Germania ſulphurari solent *t.* 2.*p.*22.
Dyſenteria aliquando minus malum diarrhœa *t.* 1.*p.* 118.
Dyſenteriæ caſtrenses, & illarum causæ *t.2.p.*705.
remedium ab opiatis *t.* 1. *p.* 160.
Dyſpnœa metallurgis familiaris *t.* 2.*p.*5.
Dyſuriæ & urinæ cruentæ cantoribus familiares *t.* 2. *p.* 98.

E

E*Brietas* œnopœis ex ſolo vini odore familiaris *t.* 2. *p.* 60.
num a parte vini acida an sulphurea alkalica *t.* 2.*p.* 61.
Ebrietatis remedia ex alkalicorum familia *ibid.*
Ebrietas levis quæ commoda valetudini præſtet *t.* 2. *p.* 64.
Ebrietatem remedia præcaventia *t.* 2. p. 66.
Eclipſis infirmis valde noxia *t.* 1. p.156.
casus inſignis *ibid.*
magna alteratio eſt in aere *ibid.*

Epicu-

Epicureorum ſolamen in doloribus *t.* 2. *p.* 207.
Epidemiæ bovinæ curatio, & remedia *t.* 1. *p.* 91. 92. & ſeq.
Epidemia bovina num humanis corporibus labem aliquam affricare valeat, diſquiritur *t.* 1. *p.* 89. & ſeq.
Epidemiæ contagioſæ quæ in boves anno 1711. irrepſit cauſa occaſionalis *t.* 1. *p.* 87.
Epidemiæ omnes cauſam habent communem *ibid.*
Epidemica conſtitutio Fullonum *t.* 2. *p.* 34.
Epidemici morbi cauſæ communes, ſunt præſertim aer infectus ex inferioribus, ſive ex ſuperioribus, communia alimenta mali ſucci, & aquæ corruptæ *t.* 1. *p.* 119.
Epidemici morbi a Principe arcendi *t.* 2. *p.* 157.
Epidemici morbi non tam facile corripiunt qui vitam ſobriam ſervant, quam qui intemperanter vivunt *t.* 2. *p.* 213.
Epilepſia tentari ſolitus, & a quaterna ſanatus, fugata quaterna per febrifugum, *rurſus fit* epilepticus t. 1. *p.* 178.
Equiſones mariſcis infeſtari ſolent *t.* 2. *p.* 89.
Equitantes libidinoſi *ibid.*
Equitatio quæ commoda afferat, & quibus morbis ſalutaris *t.* 2. *p.* 90.
Equitatio Principibus neceſſaria t. 2. *p.* 168.
Equitationis utilitas *ibid.*
damna t. 2. *p.* 169.
Equi in circulari curſu quare adeo defatigentur *t.* 2. *p.* 89.
Equorum fimus in aulis non eſt ſervandus t. 2. *p.* 155.
Experimenta multa facta permiſcendo chinam cum variis ſuccis *t.* 1. *p.* 181.
Eridanus magno impetu in mare procurrit quia multis aquis abundat t. 2. p. 220.
Exercitatio vocis animum movet, & totum corpus facit incaleſcere *t.* 2. *p.* 97.
Exercitationes Gymnicæ quanti fierent apud Antiquos *t.* 2. *p.* 86.
Exercitium membra amplificat *t.* 2. *p.* 67. 68.
Exercitium, & uſus frictionum contrarias habet vires juxta varium illarum uſum *t.* 2. *p.* 206.

F

F*Abri* ærarii fere omnes ſurdaſtri & gibbi *t.* 2. *p.* 126.
Fabri ærarii quibus morbis obnoxii *ibid.*
Fabri ferrarii ut plurimum lippitudini obnoxii *t.* 2. *p.* 28. & 29.
Fabri ex Platone expeditam a Medico exigunt curationem *t.* 2. *p.* 28. 29.
Fabri lignarii qui ad tornum ſe exercent oculorum morbis obnoxii t. 2. *p.* 127.
Fabri lignarii qui arbores in tabulas ſecant quibus affectibus premantur *ibid.*
Falloppii opinio de ſtratorum in montibus generatione t. 1. *p.* 219.
Febres caſtrenſes malignæ t. 2. *p.* 104. & 105.
Febres malignæ ex halitibus cannabis maceratæ t. 2. *p.* 99. 100.
Febrim lentam augere an liceat, ad eam curandam t. 1. *p.* 29.
Febricitantibus num induſia, & lintea mutanda t. 2. *p.* 35.
Febres quæ ſeptimo die ſudore erumpente judicabantur t. 1. *p.* 151.
Febris morborum eſt Princeps & Comes t. 1. *p.* 27.
Febris natura nondum plane innoteſcit *ibid.*
Febris natura ſecundum Hippocratem t. 1. *p.* 28.
Febris natura ſecundum Galeniſtas *ibid.*
Febrium vera theoria & praxis adhuc deſiderantur *t.* 1. *p* 26. & ſeq.
Febris tertiana, etiam duplex, famelica t. 1. *p.* 116.
Febres tertianæ ex fermento ſalinoacido in legitimis magis volatile & activo, minus autem volatile, & ſubjecto acido irretitum in nothis t. 1. *p.* 120.
Febres familicæ *ibid.*
Febres contumaces, & ad recidivam pronæ t. 1. *p.* 117.
Febrium intermittentium cauſæ internæ ubi ſtabulentur t. 1. *p.* 121.
an conveniat in ipſis V. S. *t.* 1. *p.* 127.
quænam ſit febris gaſtrica, quænam venoſa *ibid.*
Febris petechialis natura t. 1. *p.* 161.
Febris petechialis t. 1. *p.* 156.
mutationes lunares obſervandæ in tali febre *ibid.*
Febris peticularis Auctorum opiniones *t.* 1. *p.* 161.
talis febris ſigna *t.* 1. *p.* 157.
die quarta vel ſeptima erumpebant peticulæ *ibid.*
quibus primis diebus erumpebant mors

ſequebatur *ibid.*
alvi fluxus funeſtus *t.1.p.* 158.
ſingultus feralis *ibid.*
Febris peticularis: qui vermes per os emiſerunt mortui ſunt *ibid.*
Febris ſtupiditas, læſio memoriæ, ſurditas *ibid.*
agricolæ ſine ullo remedio, ut plurimum vim morbi eludebant *ibid.*
remedia qualia *t.1.p.*159.
purgatio levis conferabat *t.1.p* 160.
Febris peticularis natura unde proveniat *t.1.p.*165.
opinio Auctoris ad fluorem ſanguinis inclinans qua ratione, & experientia probetur *ibid.*
juvenes & fortes invadebat, non ſenes valetudinarios *ibid.*
in corporibus denatis diſſectis obſervabantur maculæ adſcendere ad cutem iſtar fumi lampadis nuper exſtinctæ *t.1.p.*167.
Febris lenticularis natura *t.1 p.*161.
Febris maligna modo in coagulatione ſanguinis, modo in diſſolutione conſiſtit *t.1.p.*164.
in hac febre alvum ducere, & venam ſecare pericoloſum *t.1.p.*166.
Febribus eſſentialiter continuis, & inflammatoriis noxius eſt Chinæ Chinæ uſus *t.1.*177.
Febris Apoplexiæ ſuperveniens V. S. prohibet *t.1.p.*197
Febres parvæ adaugendæ *ibid.*
Febris intermittens poſt Chinæ Chinæ uſum nunquam ad perfectam apyrexiam pervenit *t.* 1. *p.* 177.
Febris excitatio neceſſario poſt corticem Peruvianum aſſumptum, ſi vigeant dolores Abdominis *t.1.p.*164.
ſit excitatio per ſalem Armoniacum *ibid.*
magis luxuriabatur ubi patulæ erant viæ, & humiliora tecta æſtate tranſacta *t.1.p.* 150.
Feces alvinæ cur coacerventur & aliquandiu retineantur t.2.p.157.
Ferrarienſis ager Padi donum *t.* 1.*p.*207.
Ficus Pharaonis, & ſpiritus ſalis Armoniaci laudatur ad Chinæ Chinæ damna auferanda *t.1 p.*179.
Figuli ut plurimum vertiginoſi, & paralytici *t.2.p.*18.
Figuli iſchiadi obnoxii *ibid.*
Figuli qui ad rotam pro conficiendis vaſis ſedentes exercentur, vertiginoſi fiunt *ibid.*
Flumina quo magis aqua abundant dum in mare procurrunt, viam & canalem in maris fundo ſibi faciunt 2.p.220.
Flumina quo magis lente in mare currunt plus arenæ deponunt *ibid.*
Fluminis ſubterranei, unde hi fontes emergunt, opinio omnino improbabilis *t.* 1.*p.*198
Fluxum & refluxum cur non patiantur iſti fontes, ſi a mari habent originem *t.1.p.*216.
Fœmineus ſexus quare minus aptus ad Chinæ Chinæ beneficia quam virilis *t.1.p.*172.
phlebotomia quando infelix *t.1 p.* 139.
Fœtor oris ex carnium eſu t.2.p.163.
Fontium Mutinenſium admiranda ſcaturigo *t.2.p.*130.131.
Fontes Mutinenſes, tam in conſtitutionibus ſiccis, quam humidis, ſemper iidem *t.1.p.*218.
qui a pluviis originem ducunt augumentum & decrementum, patiuntur t.1.p.211
varii referuntur in eodem ſemper aquæ tenore t.1.p.212.
iſti ſupra planum non multum aſſurgunt, unde fluxu temporum aquæ ſtagnabunt *t.1.p.*216.
Fontium origo a mari controverſa *t.* 1.*p.* 212
Fontium ipſorum aquæ, cura mari potius quam a fluviis educantur, ratio affertur *t.1.p.*211.
Fontium omnium eadem eſt bonitas, & aquæ puritas *t.1.p.*191.
Fontes iſti ſine ſitus delectu tam extra, quā intra Urbem poſſunt haberi *t.1.p.*186
Fons abyſſus prope Ducale Palatium præ cæteris commendatur, cujus aqua cretam uſque delata, ad nativum fontem incorrupta revecta eſt, quod aquæ Nucerianæ non contingit *t.1. p.* 191.
Fontium Mutinenſium aquæ facile permeant, & per urinā redduntur *t.1.p.*221.
Foricarii omnes pene cæci *t.2.p.*30.
Foſſores ſi menſe majo puteos excavare velint pene ſuffocantur *t.1.p.*218.
hujus rei redditur ratio ibid.
Foſſorum veſtes in chalcanthi fodinis in pulverem ſolvuntur *t.2.p.*8
Foſſorum in fodinis quanta ſit cura habenda ibid.
Foſſorum morbis remedia ibid.

Foſſoris imago ex Pignorio t.2.p.6.
Foſſores a dæmunculis percuſſi cito intereunt t.2.p 8.
Franciſci Patritii narratio de ſtatu antediluviano a Philoſopho Abyſſino credito t.1.p.203.& 204
Franciſcus Tonanus laudatur, ac teſtis adducitur t.1.p.180.
Frigoris virtus t.1.p.150.
Frigus non confert ad adſcenſum vel deſcenſum mercurii in barometro t.1.p.270.
Fructus parce comedendi ſunt t.2.p.164 horæi quid? ibid.
Frugalis cibus ſanitati convenit t.1. t.19.
Frugum pulvis pulmonibus quam noxius t.2.p.72.
Frumenti in lolium credita converſio t.1.p.115.
Fullones veſtes ſordidas antiquitus purgabant & dealbabant t.2.p.33.
Fullones podagra non laborant ibid.
Fullones urina veteri utuntur ad oleum e pannis expugandum ibid.
Fullonum epidemica conſtitutio t.2.p.34
Fullo Mutinenſi populo gladiatorium ſpectaculum exhibuit t.2.p.36
Fulmen Agricolam percuſſit mirabili effectu t.1.p.150.
Fumus ex oleo nucum exſpirans caput lædit t.2.p.38.39.
Fumus ex lixivio pulmonibus noxius t.2.p.75.
Fungi voluptuosum venenum dicuntur t.2.p.205.

G

GAlenus artem Medicam ornavit, & auxit t.1.p.7
Galenus in calchanti fodinas deſcendit t.2.p.7.
Galenus palæſtra ſe exercens, humeri luxationem paſſus eſt t.2.p.94
Galeni ſcomma contra Q. Serenum circa urinarum judicium t.2.p.33.
Galenus vitæ ſobriæ fuit obſervantiſſimus, & raro ægrotavit t.2.p.106.
Galeni Liber de conſuetudine, eſt inter ea quæ deſiderantur t.2 p. 200
Galliam Ciſalpinam maris Adriatici ſedem fuiſſe, ex iis quæ reperiuntur in puteis Mutinenſibus, probabilis opinio t.1.p.207.
Galliæ Transpadanæ ſtatus antiquus ibid.t.1.p.109.
Gallinæ vinacea calida comedentes temulentæ fiunt t.2.p.69.
Gaſparis Bartholini de fontium a ſolis pluviis origine opinio improbatur t.1.p.212.
Gens popularis felicius curatur a Medicis quam Principes Viri t.1.p.17. & seq.
Germanicus Romano populo perquam charus fuit t.1.p.148.149.
Glarea, quæ ab his fontibus erumpit, non a montibus deſcendit, ſed generatur in hac planitie t.1.p.210.
Gravidis mulieribus, & eo magis ſi vicinæ ſint partui ſalubrius eſt Chinæ Chinæ uſus t 1.p.173.
Guajaci decoctum noxas a mercurio illatas emendat t.2.p.12.
Gypſaci ut plurimum anhelosi ac tabidi t.2.p.24.
Gypſi admiranda vis elaſtica t.2.p. 25.
Gypſi natura calci contraria ibid.
Gypſum in loco humido marceſcit, in ſicco fere æternum ibid.

H

HAbitatio circa loca pratenſia inſalubris t.2.p.100.
prope muros civitatis morbos acceſſit t.2.p.39.
Harmonica proportio in omnibus corporis partibus in ipſis etiam pudendis eſt admiranda t.2.p.210.
Harveus Auctor circulationis ſanguinis, cujus tamen prima rudimenta hauſit Patavii ab Aquapendente t.2.p.223.
Heremitolæ olim longævitatem a ſola ſobrietate acceptam referebant *ibid.*
Helmontius a carbonibus accenſis male mulctatus fuit t.2.p.223.
Helmontii opinio de ſtatu mundi antediluviano t.1.p.206.
Hæmorrhoidum ex tabaci inſeſſu provocatio t.2.p.42.
Hæmoptoici in Ægyptum olim mittebantur t.2.p.97.
Hepatis ſtructura detegitur t.1.p.1.
Herodicus a Platone irriſus, quod Artificibus diætetica regulas præſcriberet t.2.p.102.
Hippuris apud Hippocratem morbus ex equitatione t 1.p.89.
Hypochondriaca affectio Literatis familiaris t.2.p.110.

Hippocrates de boum morbis verba fecit t.1.p.86.
Hippocrates fuit primus artis Medicæ conditor t.1.p.10.
Hiſtericis affectibus nutrices perſæpe obnoxiæ t.2.p.50.
Hipocauſta & anguſtæ cellæ Literatis elucubrantibus noxiæ t.2.p.117.
Horatii Augenii opinio, quod aqua quo ſincerior ſit, minus utilis t.1.p.233.
Hortorum cultores cachectici, ac hydropi obnoxii ſunt t.2.p.100.
Humorum maturatio impeditur ab uſu Chinæ Chinæ t.1.p.179.
Hydrophylacium unde hi fontes originem ducunt in Appennini radicibus eſſe creditur t.1.p.214.
Hydraſtraticæ legibus non repugnat hujuſmodi aquas eſſe mobiles, & ulterius progredi, ac eodem tempore per hos puteos in altum adſcendere t.1.p.144.
Hyeme meracius, æſtate dilutius bibendum t.2.p.206.
Hyemis anni 1709. conſtitutio algidiſſima t.1.p.62. & ſeq.
Hyems tota ſerena t.1.p.153.
Mitiſſimis frigoribus *ibid.*
Hygeia & Panacea Æsculapii filiæ t.1.p.168.

I

Jacobus Carpus unctionis mercurialis Auctor t.2.p.13.
Jacobus de Grandis nunquam ſcripſit de his fontibus Mutinenſibus, ſed ſolam mentionem habuit t.1.p.219.
Jatraliptarum morbi t.2.p.14.
Jejunantibus cur ora graveoleant t.1.p.216.
Jejunia picrocolis adverſa *ibid.*
Ignis febrilis ad humores concoquendos efficacia t.1.p.179.
Ignis non ſemper venenorum domitor t.2.p.13.
Ignis non ſemper rerum corruptor, ſed interdum etiam auctor t.1.p.20.
Inauratores omnes fere vertiginoſi & paralytici t.2.p.10.
Inauratores ſine febris veſtigio pereunt t.2.p.11.
Incoctibilitas leguminum potius ſolo, in quo fuerint, quam aquis tribuenda t.1.p.233.
Infibulatio Athletis fieri ſolita, ne venere ſolverentur t.2.p.94.
Inflammatio non indicat majorem ad partem humorum influxum t.1.p.137.
humores non feruntur majori impetu ad partem inflammatam *ibid.*
curatur per laxantia non per adſtringentia t.2.p.126.
In *Puteorum* foſſione multa res curioſæ ac ſcitu dignæ obſervantur t.1.p.191.
Inſulæ natantes in Comaclenſi Æſtuario obſervatæ t.1.p.280.
Intercipientia revellentia reprobantur t.1.p.139.
Joannis Baptiſtæ Aleotti de Argenta opinio de Pado, qui flumina ſupra Placentinam Urbem reciperet, non autem quæ infra t.1.p.207.
Iræ phænomena t.2.p.177.
Italicæ menſæ lautiores ſunt t.2.p.164.
Judæi antiquitus Romæ in Tranſtiberina regione habitabant t.2.p.40.
Judaica gens quibus morbis obnoxia t.2.p.84
Juriſconſulti & principum miniſtri fere ſemper valetudinarii t.2.p.113.
Juvenalis ignem cur luteum appellarit t.2.p.23.
Juvenum conſortia vitam protrahunt t.2.p.186.

L

Lac aſininum magis ad purgandum, bubulum ad reficiendum laudatur t.2.p.57.
Lac coctione dulcedinem acquirit, mel autem deperdit t.1.p.151.
Lactantes mulieres num arcendæ a virili concubitu t.2.p.53.
Lactantes mulieres quibus morbis obnoxiæ t.2.p.51.
Lactis generatio in puerperis a ventris compreſſione t.2.p.54.
Lactis generatio juxta leges mechanicas controverſa t.2.p.53.
Lacus varii cum mari communicantes t.1.p.212.
Lacus Vulſinienſium immenſæ profunditatis, quomodo cum mari habeat commercium *ibid.*
Lacus Albanus ex improviſo in magnum tumorem elatus, cum antea nullæ cecidiſſent pluviæ *ibid.*
Lanæ Mutinenses a Columella laudatæ t.2.p.38.
Lapicidæ calculis pulmonum obnoxii t.2.p.74.
Laudani virtus t.1.p.160.

Late-

Laterarii quibus morbis obnoxii *t.* 2. *p.* 129.
Legio pedeſtris febre caſtrenſi correpta, & a Chirurgo China China potionata tota fere hydropica facta *t.* 1. *p.* 178. 179.
Lepturgi temporis progreſſu *t.* 2. *p.* 94. & 95.
Leucophlegmatia sale, & sole curatur t. 1. *p.* 126.
Levitas aquæ non eſt argumentum ſufficiens ad ejus bonitatem probandam t. 1. p. 230. & 231.
Levitas aquæ dignoscitur ex corporum in eadem immerſione *ibid.*
Lienis ſtructura detegitur *t.* 1. p. 13.
Linguarum cultura Principibus neceſſaria t. 2. *d.* 182. 183.
Literati vitæ ſtatariæ incommodis obnoxii t. 2. p. 110.
quibus morbis teneri soleant t. 2. p. 110. 111.
Literati cur melancholici *ibid.*
ut plurimum mypoes fiunt *ibid.*
Literati in hypocauſtis & muſeolis operantes, graves noxas ſibi accerſunt t. 2. *p.* 117.
Literati ut plurimum arthritici & nephritici t. 2. *p.* 111.
Literati ventriculi imbecillitate laborant t. 2. *p.* 111.
Lochiorum suppreſſio menſium suppreſſione deterior t. 2. *p.* 48.
Lolium tritici soboles corrupta, quare magis longævum quam triticum t. 2. *p.* 73.
Longævitas & experientia ſunt potiſſimum Scientiarum omnium fundamentum *t.* 2. *p.* 226.
Lotrices dyſpnϾæ & hydropiſi obnoxiæ *t.* 2. *p.* 74. & 75.
Lucanus finxit hydrophylacium in viſceribus Appennini, unde omnia flumina fluerent in mare ſuperum & inferum *t.* 1. *p.* 215.
Lucta inter acidum ſtomachi, & alkali fixum Chinæ t. 1. *p.* 181.
Ludi seculares quid *t.* 1. *p.* 9.
Lues venerea facilius curatur in gente ruſticana quam in Viris nobilibus *t.* 1. *p.* 23.
Lumbricos in aqua ubi diſſolutum fuerit mel & ſaccharum citius mori, quam in amariſſimis, quorundam opinio *t.* 1. *p.* 131.
Lunæ descretentia quare infirmis obſit *t.* 1. *p.* 168.
Lympha detegitur t. 1, *p.* 12.

M

Machinæ spirales ab Arigola deſcriptæ ad aerem in fodinis recenſendam t. 1. *p.* 218.
Magliabechius Vir celeberrimus laudatur t. 1. *p.* 214.
Malpighius ſatis moderatus in uſu Chinæ t. 1. *p.* 180.
Mammarum cum utero mirus conſensus, sed modus adhuc ignotus t. 2. *p.* 56.
Mammarum contrectatio veneris irritamentum t. 2. *p.* 57.
Mammæ cur ante partum & poſt partum lacte turgeant t. 2. *p.* 53. 54.
Maraſmus togatis & Principum miniſtris familiaris t. 2. *p.* 113.
Martiani opinio de permittendo nutricibus virili concubitu t. 2. *p.* 53.
Martirum corpora antiquitus ſola condebantur in sacris ædibus t. 2. *p.* 46.
Maſſiniſſa Rex parvos pueros alebat in ſua Aula, quos poſtea ad suas domos remittebat ubi triennium exegiſſent t. 2. *p.* 221.
Maturatio humorum impeditur ab uſu Chinæ Chinæ t. 1. *p.* 179.
Mechanicæ ſtructuræ poteſtas Hippocrati non ignota t. 2. *p.* 54.
Medica ars navigatoriæ arti eſt ſimilis t. 1. *p.* 32.
Medicamentorum copia noxia t. 1. *p.* 21.
Medici munus plebejos curantis eſt interrogare quas artes exerceant t. 2. *p.* 5.
Medici Mutinenses olim temperati in uſu Chinæ Chinæ t. 1. *p.* 179.
Medici tyrannis in Principem t. 2. *p.* 152.
Medicina infuſoria t. 1. *p.* 13.
Medicus antiquitatis & novitatis ſtudio perficitur t. 1. *p.* 44.
Medicus Practicus noſcere debet communem hominum de se opinionem t. 1. *p.* 39.
Medicus avarus t. 2. *p.* 152.
Medicus num fortunatus potius quam eruditus ſit eligendus? t. 2. *p.* 151.
Medicus perfectus sui ipſius quilibet eſſe poteſt, ſi obſervet quæ proſint, quæ noceant t. 2. *p.* 211.
Medicus familiaris utilior eſt quam extraneus

ſtaneis *ibid.*
Medici indocti & rudes empirici cur vulgo magis placeant, quam docti t.2.p.212.
Medici priorum temporum cum rationem reddere neſcirent, ad occultas proprietates & ſiderum influxum confugiebant t.2.p.226.
Medicamenta aliquando magis exaſperant morbos, ſicuti & venæ ſectiones, præſertim quando mala aeris diatheſis morbum alit t.1.p.126.
Medicamenta amethyſta ea ſunt quæ a crapula præſervant, vel factam diſcutiunt t.2.p.201.
Medicamenta per os aſſumpta varias mutationes ſubeunt juxta varias conditiones ventriculi t.1.p.131.
Medicorum auctoritas apud Reges Gothorum t.2.p.151.
Medicorum error, qui in vulneribus, luxationibus, aliiſque caſibus externis ſemper venæ ſectionem fieri volunt t.2.p.208.
Medicorum multitudo noxia t.1.p.20.
Medicinæ incrementum t.2.p.149.
Medicinæ progreſſus ſeculo decimo ſeptimo t.1.p.10. & ſeq.
Medicina Theorica ſupra Practicam dominatum affectare non debet t.1.p.56. & ſeq.
Medico futuro peregrinatio neceſſaria eſt t.1.p.107. & ſeq.
Melancholici cur ingenioſi t.2.p.202.
Melancholici ingenioſi, & ingenioſi melancholici fiunt t.2.p.110.
Melancholicis temperamentis uſus Chinæ Chinæ parum ſalubris t.1.p.173.
Menſarum ſecundarum noxæ t.2.p.164.
Menſtruus ſanguis num qualitate peccet t.2.p.47.48.
Menſtruus ſanguis floris nomine ab Hippocrate appellatur *ibid.*
Mercurii altitudo in barometro eadem pene eſt ſub zona torrida ac ſub zonis temperatis t.1.p.283.
Mercurius in barometro circa æquinoctia modo adſcendit modo deſcendit t.1.p.270. & 281.
Mercurio ineſt aliqua aquæ portio ex ſua naturali conſtitutione t.1.p.280.
Mercurius inauratoribus quas noxas pariat t.2.p.11.
Mercurius quare febrem non ſolum excitet, ſed potius ſopiat *ibid.*
Mercuriales purgationes ad febrile miaſma tollendum ſalutares *ibid.*
Mercurius infuſus, vel in aqua decoctus vermes exterminat t.2.p.12.
Mercurius an quid febrifugi contineat t.2.p.11.
Metallurgia cerebro, pulmonibus infenſiſſima t.2.p.10.
Metalla in metallurgorum cadaveribus reperta t.2.p.7.
Metallurgi effigies ab Hippocrate deſcripta t.2.p.10.
Mixtio rerum quantum poſſit ex pulveris pyrii compoſitione dignoſcitur t.1.p.181.
Mixturæ rerum quantæ efficaciæ, & quam facile incautis imponat t.2.p.20.
Monachos divitiis, & bonis ſecularibus affluentes arguit D. Hieronymus t.2.p.224.
Monialibus cur raro ſalubris Chinæ Chinæ uſus t.1.p.172.
Montes prope Mutinam flammam cum ſtrepitu eructantes, de quibus mentionem habuit Plinus t.1.p.214.
Montes, maria, flumina ante diluvium nulla fuiſſe finxit Thomas Burnetius t.1.p.203.
Morbi, Apoplexiæ, Pleuritides, Peripneumoniæ, catarrhi ſuffocativi, Anginæ, Eryſipelata t.1.p.136.
cauſæ talium morborum *ibid.*
Morbi caſtrenſes ſemper quid divini in ſe habent t.2.p.106.
Morbos caſtrenses cognoſcere, cuilibet Profeſſori neceſſarium t.2.p.107.
Morbi omnes tam continui, quam intermittentes circa veſperas exacerbari ſolent t.1.p.81.
Morbi peculiares ſua habent tempora t.1.p.27.
Morbus per ſapientiam mori ex Plinio quid ſit t.2.p.112.
Morbus frugum rubigalis dictus quid ſit t.1.p.106.
variæ circa hoc dictum Scriptorum interpretationes t.2.p.112.
M. Antonium & Panſam in obſidione Mutinenſi inter harundineta & paludes pugnaſſe refert Appianus Alexandrius t.1.pag.208.
Mors ſubita obeſorum unde? t.2.p.188.
Motus tonicus muſculorum non eſt cauſa defatigationis, ſed actio continuata

t.2.

t. 2. *pag.* 81.

Motus corporis ſanitati conducit t. 2. *p.* 167.

utilitas t.2.*p.*167. 168.

regimen in ſenibus *t.*2.*p.*185.

Mulieres pica & malacia laborantes ex vi conſuetudinis res abſurdas concoquunt ac diſſolvunt *t.* 2 *p.*200.

Mulieres ruſticanæ rectius nutriunt lactentes filios, quam urbanæ *t.* 2. *p.* 59.

Mulieres prope loca, ubi candelæ ſebaceæ fabricantur, habitantes, de uterinis affectibus conqueruntur *t.* 2. *p.* 41.

Mulieres textrices facile abortiunt ex nimio labore *t.*2.*p* 124.

Mulieres textrices menſtruas purgationes habent faciles *t.* 2.*p.* 125.

Murmuris, quod in horum puteorum fundo perſentitur, cauſa eſt expanſio aquarum per ſabuloſam planititem *t.* 1.*p.* 220.

Munditie veſtium ſpiritus animales exhilarantur *t* 2.*p.*35.

Mutationem in victu ex acto anno 40. neceſſariam eſſe ad vitam longævam *t.* 2. *p.* 226.

Mutinam antiquam multo profundiorem quam in ſtatu præſenti, ex ſtratis viarum & tabernis dignoſcitur *t.*1. *p.*208.

Mutina Urbs antiquiſſima Populi Romani colonia *t.*1.*p.*186.

Mutinæ ſitus antiquus longe depreſſior quam nunc ſit *t* 1 *p.*191.

Mutinenſis agri encomium *t.*2.*p.*166.

Mutinenſis quiſque civis poteſt pauca impenſa in propria domo fabricari ſibi fontes aquæ puriſſimæ *t.*1.*p.*187.

Myopia quid *t.*2.*p.*95.

Myopiæ obnoxii ut plurimum ſunt literati *t.* 2. *p.* 111.

Myopia ſenibus familiaris *ibid.*

N

Natator cur per lineam rectam vult ad fundum deſcendere, certo quodam motu manuum utitur, ac alio contrario, quando per eandem lineam vult adſcendere *t.*1 *p.* 195.

Naturæ in homine incrementum uſque ad 40. annum ſolet eſſe, reliquum tempus vitæ ad deſcenſum vergit *t.* 2. *p.* 226.

Navigantes in mari ſunt edaciores, & alvi ſtypticitate laborant *t.* 2. *p.* 133.

Navigantibus remedia debent exhiberi validiora quam iis, qui ſunt in terra *t.*2.*p.*132.

Nautarum morbi qui *ibid.*

Nauticus panis fluxus remedium t. 2. *p.* 133.

Navis ante uſum magnetis cur ars eſſet labrioſior t.2 *p* 132.

Navigatio ſalubris eſt prope littus 437.

Nervoſus latex detegitur t.1.*p.*55.

Nephritides artes ſtatarias exercentibus familiares t.2. *p.* 81.

Nicotianæ fumus, maſticatio, & pluvis improbatur *t.*2.*p.*167.

Nili donum Ægyptus t. 1 *p.*207.

Nilum per arenas diſcurrere Plinii opinio t 1 *p.* 208.

Nitrum lippitudinis remedium t.2.*p.*9.

Nives labentes mercurium in barometro deprimunt t. 1. *p.* 272.281.

Nivis uſus in potationibus *t.*2.*p* 164.165.

Nobilibus Viris, ac Principibus febre laborantibus non admodum tutum remedium China t. 1. *p.*172.

Nobilium vivendi ratio plurimum ad eorum morbos confert t.1.*p.* 22.

Noſce te ipſum, quomodo ex Platone ſit intelligendum t.2. *p.*31.

Nubes ac nebulæ qua ratione effingantur t.1.*p.* 278.

Nucis cortex, ſuaque virtus t.1.*p.*126.

Numiſma Adriani Imperatoris Mutinæ in pedum Romanorum 18. profunditate repertum t.1.p. 208.

Nutrices ut plurimum ſcabioſæ *t.* 2.*p.* 50. 51.

Nutrices facilius purgationes tolerant, quam venæ ſectiones *t.*2.*p.*51.52.

Nutrices ob nimiam lactationem ad tabem interdum deducuntur *t.*2.*p.*50.

Nutrices in ſuos alumnos corporis atque animi vitia transferunt t.2.p. 58.

Nutricum officium in nuptiis apud veteres t.2.p.53.

Nutrices tam frequenti lactatione ſe ipſas & infantes perdunt t.1.*p.*59.

Nutrices num a virili concubitu arcere expediat t.2.p.52.

O

Beſi cur infæcundi? *t*.2.*p*.189.
Obeſorum aſthma unde? *t*.2.*p*.188.189. mortes ſubitæ unde? *ibid.*
Obſtetricum morbi t.2.*p*.49.
Octavius Ferrarius diſſertationem ſcripſit de bona senectutis t. 2. *p*.203.
Oculi ſtructura quæ laudabilior t. 2.p. 95.
Odor roſarum nonnullis valde infeſtus, & lipothymias infert t.2.*p*. 28.
Odores aromatum conſternationem inaſsuetis interdum inducunt *ibid.*
Odorum hiſtoria naturalis deſideratur t.2. *p*. 45.
Oenopœi licet abſtemii, temulentiæ obnoxii *t*. 2.*p*. 60.
Oeſophagi paralyſis in virgine moniali *t*.1.*p*.144.& 145.
Offa Helmontiana quid & quomodo paretur t.2 *p*.61.
Olearii cachectici, & aſthmatici t. 2. *p*. 39.
Olei e nucibus & ſeminibus lini fumus valde noxius t.2.*p*.39.40.
Oleum mitigat utramque acrimoniam, tã acidam, quam alkalinã t.2.p.138.
Oleum affectionis cholericæ remedium *ibid.*
Opera literatorum facta in senectute sunt ingenioſiora t.2.p. 212.
Operoſis mulieribus tutius exhibetur China China *t*.2.p.273.
Operum Auctores inter literatos magis morbis obnoxii t. 2.*p*. 111.
Operarii qui ſaccharo condiunt plantarum semina quibus morbis obnoxii *t*.2. p.123.
Ophthalmia graves ex fumis metallicis *t*. 2.p.9.
Opinio Auctoris dicentis falsum eſſe dictum illud *quod ſapit nutrit*, non omnino improbanda *t*. 2.*p*.205.
Opinio Falloppii de ſtratorum in motibus generatione *t*.1.p.219.
Opinio Helmontii de mundi ſtatu ante diluvium *t*.1.p.206.
Opinio quod ignis omnia purget ac luſtret improbatur *t*.2.*p*.13.
Opium Chinæ Chinæ comparatur, ſed illius virtus ephemera eſt *t*.1 *p*. 171.
Opium num ſomnum inducat figendo spiritus & humores, vel liquando *t*. 2: *p*. 63.
Origo fontium Mutinenſium a mari controverſa *t*. 1. *p*. 212.
Opus D. Guntheri Chriſtoph. Schelhameri de humani animi affectibus laudatur *t*. 2.*p*.220.

P

Alatiorum conditio pro Principibus *t*.2.*p*.154.155.
Paludum exſiccatio sæpe magnarum inundationum eſt cauſa *t*.2. *p*.219.
Palus Pontina olim a Romanis exſiccata in gratiam præcipue salubrioris aeris *ibid.*
Pancreaticus succus detectus *t*.1.*p*.12.
Parotides *t*.1.*p*. 131.
Panacea & Hygeia Æſculapii filiæ t.2.*p*. 158.
Panis esus commendatus *t*. 2. *p*.167.
Partium corporis humani harmonia & consensus t.2.*p*.148.
Partus faciliores eſſe in lectis, quam ſuper ſellas *t*.2.p.49:
Pentaculorum imaginaria virtus ad pavorem diſcutiendum *t*. 2. *p*. 108.
Peregrinatio Medico futuro neceſſaria eſt t.1.*p*.107.& seq.
Perfecti numeri conditio qualis *t*. 2. *p*. 217.
Peſtem bovinam aliquando secuta eſt hominum peſtilentia t.1.*p*.90.
Peſtis Viennenſis diſſertatio t.1.*p*.101.*&ſeq.*
Peſtis Viennenſis fuit febris purpurata *t*.1.*p*.104.
Peſtis Viennenſis cur ab Auctore maligna mysoptocha appelletur *ibid.*
Pepicularum natura 1.*t*. 1. *p*. 165.
Pharmacopœorum morbi *t*.2.*p*.27.28.
Philadelphus Ægypti Rex Berenicem filiam Antiocho Aſſyriæ Regi deſponſatam aquam Nili secum deferre voluit *t*. 1.*p*.230.
Phonaſci & cantores vasorum in pulmonibus ruptionibus obnoxii *t*. 2. *p*. 98.
Phtiriaſis frugum molitoribus familiaris *t*. 2. *p*. 216.
Pictores ut plurimum valetudinarii, & cachectici *t*.2.*p*. 20. 21.
Picrocolis jejunia adversa *t*. 2. *p*. 216.
Pila parvæ ludus a Principibus exercitus *t*.2.*p*.170.
Pillulæ Aleophanginæ inter medicamenta acrepala laudantur *t*. 2 *p*. 202.
Piper cur minus calefaciat quam cinnamonum

monum *t.* 2. *p.* 226.
Piſcatorum morbi *t.*2. *p.*103.
Piſcatoribus ulcera fiunt in cruribus. *ibid.*
Piſces majori vi motrice indigent ad natatum, quam aves ad volatum *t.* 1. *p.* 195.
Piſces meliores qui *t.* 1.*p.* 131.
Piſces quando abundent *t.* 1.*p.*114.
Agricolis quare noxii *t.* 1.*p.* 121.
Piſcium eſus plus panis exigit *t.* 2.*p.* 103.
Piſtrinis antiqui utebantur ad fruges terendas *t.*2.*p.*69.
Piſtores tuſſi, raucedini, & lippitudini obnoxii *t* 2.*p.*66.*&* 67.
Piſtores nocturni Artifices *t.*2.*p.*66.
Piſtores pororum cutis adſtrictionibus obnoxii *t.* 1.*p.*67.
Piſtores ut plurimum valgi fiunt *ibid.*
Piſtoribus os sudario obvelandi mos perantiquus *ibid.*
Planum unde scaturiunt hi fontes non multum diſtare a ſuperficie maris Adriatici oſtenditur *t.* 1.*p.* 209.
Plebs cur facilius peſte corripiatur, quam Viri Principes *t.*1.*p.*86.
Plinii locus de insulis natantibus in Mutinenſi agro *t.*1. *p.*208.
Plinius aquas pluviales improbat *t.* 1.*p.* 229.
& fontanas præfert *ibid.*
Plumbi aqua macerati halitus Figulos paralyticos reddunt *t.*2.*p.*16.
Pluvia ultra decem pedes terram non penetrat *t.* 1. *p.* 211.
Podagræ verum remedium vitæ ſobrietas exemplo Franciſci Pechii oſtenditur *t.*2.*p.*204.
Podagra ex vini abuſu *t.* 2. *p.* 204.
ruſticos & opifices raro invadit *t.* 2. *p.* 192.193.
Podagricis minus noxia vina generosa modice sumpta, quam tenuia *t.* 2.*p.* 116.
Polypi plurimi in cadaveribus, & unde? *t.* 1. *p.* 142.143.
A Pomorum esu noxæ *t.*2*p.*192.
Populi ex ſolis piscibus victitantes *t.*2.*p.* 103.
Porculi lactantis caro hæmoptoicis ſalutaris *t.*2. *p.*90.
Præcautiones ad peſtẽ arcendã*t.*1.*p.*105.106.
Preſſio lateralis aquæ non poteſt æquare preſſionem lateralem aeris *t.*1.*p.*195
Principes ut polymathiam acquirant *t.*2.*p.*182.
quo vino utantur *t.*2.*p* 166.
a vino abſtinentes *t.*2.*p.*165.
arthritidi, calculo, & colicæ potiſſimum ſunt obnoxii *t.*2*p.*191.
Literis imbuti ſint t.2.*p.*179.
eruditi parum fortunati t.2.*p.*181.
vino abutentes t.2.*p.*165.
Medicos tanquam familiares conſiderant t.2.*p.*151.
habeant barometros, hygrometros, & anemometros t.2.*p.*156.157.
Principibus febre laborantibus China non eſt tutum remedium *t.* 1. *p.* 172.
Pro *Principis* ſanitate vota publica ſunt nuncupanda *t.*2.p.148.
Principis valetudo ſingulariter cuſtodienda eſt t.2.*p.*147.148
quantum faciat ad publicam felicitatem *ibid.*
Principum corpulẽtia unde? t.2.*p.*187.188
victus sanitati adversatur t.2.*p*.158.
Problema mechanicum cur bajuli curvi incedant, cum pondus aliquod ſuper humeros gerunt *t.*2.*p.*92.
Prophylaxis in genere quænam vera ſit *t.*1.*p.* 182.
Proportio altitudinis aquæ adſcendentis in fiſtula perpendiculari, alteri horizontali inserta ad ſuũ hydrophylacium, per figuram tertiam inveſtigatur *t.* 1.*p.* 221.
Proverbium caſtrenſe *qui patriam quærit, mortem invenit t.*2. *p.* 107.
Pudendi inflammatio ex ari contactu *t.*2.*p.* 28.
Pueri magno numero exſtincti *t.* 1. *p.* 118.
hujus rei ratio *t.*1.*pag.* 132.
Puerperia virulentiam aliquam semper adjunctam habent *t.*2.*p* 48.
Pulmonares epidemiæ a ruſticana gente exordiri ſolent *t* 2.*p.*99.
Pulmonum ſtructura detegitur *t.*1.*p* 12.
Pulſus obſcuratio cur magis in morbis stomachi & inteſtinorum quam pectoris *t.*1.*p.*160 161.
Purgationes præservatoriæ t.2.*p.*193.
Purgationes in quibus periculoſæ *t.* 1. *p.* 145.
Purgationes leves ſalutares ab initio in quibuſdam febribus *t.* 1.*p.*168.
Putei aquæ ſalſæ e quibus ſal elicitur in agro Placentino *t.*2.*p.*79.
Putei Petrolei in agro Mutinenſi duorum generum *t.* 2.*p.*130.

Putei in quibus repoſitæ fuerint fruges auram venenatam exſpirant *t.2 p.72.*
Putei cum exſtruuntur, in ſumma profunditate caloremhabent æqualem hypocauſtis *t.1.p.189.*
Putei iſti non tam facile fieri poſſunt eſtate quam hyeme *ibid.*
Puteorum profunditas eſt uſque ad pedes Romanos 63. ubi in ſtrato arenoſo facta perforatione aqua magno impetu erumpit *t.1.p.137.*
Puteorum foſſores quos morbos patiantur *t.2.p.130.*

Q

Qualis ſit numeri perfecti conditio *t.2.p.216.217.*
Quæ commoda antiquitus ex balneis perciperent artifices *t.2.p.129.*
Quartana febris cur pomeridianis horis acceſſiones habeat *t.1.p.177.*
Quilibet ſui ipſius Medicus perfectus eſſe non poteſt *t.2.p.211.*
Qui phlebotomos & novaculas ad cotem acunt quibus morbis obnoxii *t.2.p.128.*
Qui ſaccharo apud aromatarios condiunt platarum ſemina quibus morbis obnoxi. *t.2.p.144.*

R

Radix Chinæ Indiæ Orientalis olim in magno pretio *t.1.p.180.*
Ramazzini reſponſio ad primam Epiſtolam Schelhameri de motu mercurii in tubo Torricelliano *t.1.p.293.*
Raucedo cantoribus familiaris *t.2.p.96.97.*
Regionibus humidis minus ſecurus Chinæ Chinæ uſus, quam montanis *t.1.p.174.*
Regnum minerale varia præbet remedia t.1.p.14.
Religioſi Viri, & monachi cur plurimum variis morbis obnoxii *t.2.p.223.*
Remedia habent ſua fata, ut radix Chinæ Indiæ Orientalis, cujus uſus pene obſolevit *t.1.p.180.*
Remedia ſimplicia, remediis operoſæ compoſitionis anteponenda ſunt t.1.p.50. & ſeq.
Remedium quo ad vermes *t.1.p.131.*
Remedium vini quo ad febres *t.1.p.117.*
Remedia calida utilia etiam in morbis in quibus ſymptomata caloris apparent *t.1.p.149.*
Renum & lumborum dolores Artificibus ſtatariis familiares *t.2.p.81.*
Revulſiones impugnatæ *t.1.p.139.*
Rex Maſſiniſſa parvos pueros alebat in ſua Aula, quos poſtea ad ſuas domos remittebat, ubi triennium exegiſſent *t.2.p.222.*
Rhenus Bononienſis ab Hercule primo Ferrariæ Duce permiſſus Padum ingredi, ſub Hercule ſecundo aggeres diſrupit, & in Padum ingreſſus denegatur *t.1.p.208.*
Richardus Lover, & Schort aulo poſt aſſumptam Chinam Chinam mortui ſunt *t.1.p.178.*
Romani populi pietas erga Germanicum t.2.p.148.
aeris conditio *ibid.*
Romani togis albis utebantur, quas Fullonibus emaculandas tradebant *t.2.p.32.*
Romani veteres noluere Tyberis ramos præſcindi *t.2.p.219.*
Roris natura & virtus *t.1.p.123.*
Rubigo a rodendo vel quaſi urendo *ibid.*
a quo oriatur, & quo tempore *ibid.*
quid ſit & quomodo operetur *ibid.*
Rubigo in foliis mororum apparens, ſterilitatis prodroma *t.1.p.153.*
Ruſtici quibuſdam morbis minus ſubjecti *t.1.p.146.*

S

Sabulum terram originalem, & aquæ ſedem vocat Helmontius *t.1.p.210.*
Saltationis utilitas t.2.p.169.170.
Sal urinæ nullum habet ſalem ſibi ſimilem *t.2.p.37.*
Salem fabricantes quibus morbis obnoxii *t.2.p.78.*
Sal quare calcem arrodat, iis in locis, ubi aſſervatur *t.2.p.79.*
Sanguinis circulatio genuinam morborum theoriam & praxin docuit *t.1.p.14.*
Sanguinis circulatio ab Harveio Anglo detecta *t.1.p.11.12*
Sanguinis circulatio vetuſtati ignota, ab Harveio detecta *t.2.p.223.*
Sanguinis miſſio tertianam ſimplicem in duplicem convertebat *t.1.p.116.*
Sanuinis transfuſio *t.1.p.13.*
Sanguis arterioſus ſolus eſt qui nutrit partes, venoſus autem nequaquam; reſiduus

duus eſt enim a nutritione t. 2.p. 223.

Sanitas in commoderatione quadam inter animum & corpus poſita eſt *t.* 1. *p.* 112.

Sapo Antiquis cognitus *t.2.p.*137.

Saponaria herba luis venereæ remedium *t.* 2.*p.*138.

Saponaria medicamentorum virtus in quo conſiſtat *ibid.*

Saponarii acutis morbis ob conſtipationem cutis obnoxii *ibid.*

Saponis Veneti compoſitio artificioſa *t.* 2. *p.*137.

Scabies copioſa quo tempore *t.1.p.*146.
quid ſit, curatio ejus *ibid.*

Scaturiginem horum fontium a mundi primordiis non exſtitiſſe probabile eſt, cum inibi reperiantur arbores *t.* 1. *p.* 215.

Scaturigo iſta non niſi poſt magnas illuviones potuit habere initium *ibid.*

Scaturigo harum aquarum ad 4. millia paſſum extenditur, longitudo ad 7.*t.*1.*p.* 216.

Schelhameri Epiſtolæ de motu mercurii in tubo Torricelliano *t.1.p.*286. 303.
Opus de humani animi affectibus laudatur *t.2.p.*200.

Schola Bononienſis laudatur *t.1.p.*180.

Scribarum & Notariorum morbi *t.2.p.* 121.

Scriptores de morbis metallurgorum *t.2.p.* 6.

Sebum cum oleo epotum inediæ facilem tolerantiam reddit *t.2.p.*41.

Sedentarii artifices quibus morbis obnoxii *t.2.p.*82.83.

Sectio venæ non confert, quando ab acido morbus eſt *t.1.p.*127.
quando conferat & pateat *t.1.p.*128.
quando infelix *t.1.p* 143.

Seminia contagioſa facile ſoboleſcunt t.1.*p.*87.

Senibus præſertim *t.1.p.*142.

Senectus in ſano corpore melior vitæ fructus eſt *t.2.p.*210.

Senectus num fœx vitæ dici poſſit *ibid.*

Senectutis regimen in Principe t.2.p.183.

Senes decrepiti cur ſæpius & liberalius prandere debeant quam cœnare *t.2.p.* 211.

Senes morboſi a Reipub. adminiſtratione removendi *t.2.p.*212. *ſeq.*

Senes peſtilentia raro laborant *t.2.p.*213.

Senes quando de repente moriebantur *t.1.* *p.*136.
Peſtem difficiliter ſentiunt *t.1.p.*166.

Senarius numerus primus numerus perfectionis in centenario, & radix aliorum numerorum qui perfecti dicuntur *t.2.* *p.* 217.

Servi & ruſtici cur difficilius ferant magna remedia, quam gens libera & urbana t.2.*p.*101.

Servi, & ſervæ ad piſtrina, & molas truſatiles olim erant addicti *t.2.p.*69.

Servi piſtrinis addicti, ut a vertigine minus infeſtentur, ſolebant excæcari *ibid.*

Similitudines parere errorem etiam bonis non ſic cauſam *t.1.p.*127.
in ſiccitatibus omnia meliora *t.* 1. *p.* 113.114.

Sobriæ vitæ leges nimis arctæ ad bonum Reipub. non conferunt t.2.*p.*209.

Socrates cum pueris ſaltabat, ludebat, obſervans illorum genium *t.2.p.*222.

Socrates per totam diem naturalem ſtabat immotus *t.2.p.*81.

Sol febricitantes ſublevabat *t.1.p.*116.

Solis occaſus malus, ac ortus bonus in quibuſdam febribus *t.1.p.*126.

Somni neceſſitas unde? t.2.p.173.
commoda *ibid.*
& vigiliarum ordo inverſus eſt in Aula t.2.p.171.
regimen in ſenibus t.2.186.

Somnus in amplo & frigido conclavi utilis *t.* 1.*p.* 51.

Somnus quamdiu capiendus t.2.p.173.
in frigore cooperto Hippocrati quid? t.2.p.174.

Specularii non ſecus ac inauratores paralytici, & apoplectici fiunt *t.2.p.*20.

Spero Speronius ſobriam vitam variis rationibus improbare contendit *t.* 2. *p.* 204.

Spiritus volatiles de cœlo defluunt, a terra utpote ſuccis mineralibus referta continuo acidæ particulæ efferuntur *t.1.p.* 120.

Statarias artes qui morbi comitentur *t.2.* *p.*80.81.

Statio brevis quare majorem defatigationem inferat, quam ambulatio longa, & curſitatio *t.2.p.*81.

Statio longa ſanguinis ad ſuperiora recurſum remorando varices inducit *ibid.*

Stellarum influxus incerti ſunt, quia incertum eſt, qua ratione materia ſubjecta influ-

influxum recipiat *t.1.p.122.*
Sterilitas in obeſis unde? *t.2.p.189.*
Sterilitatis ſigna *t.1.p.153.*
Studia animi ægritudines propulſant *t.1. p.2.*
Studiorum intemperantia quantum noceat? *t.2.p.180.*
Studioſi legendo ac ſcribendo, ventriculum & pancreas ſibi comprimunt *t.2. p.111.*
Strata varia alternatim reperiuntur modo cretacea, modo paludoſa cum foliis arborum *t.1.p.192.*
Sublimati fabrica in Finalenſi oppido magnæ litis cauſa propter vitrioli exhalationem *t.2 p.15.*
Subterranea temperies varia eſt pro diverſitate ſalium mineralium *t.1.p.217.*
Sudoris provocatio caſtrenſium morborum remedium polychreſtum *t. 2.p.106.*
Sulphu rarii artifices ut plurimum lippi & anheloſi *t.2.p.22.*
Sulphur pulmonum balſamum, ſi ſuo acido fuerit ſpolliatum *t.2.p.23.*
Suppuratio tollit timorem recidivæ *t.1.p. 179.*
Syracuſanæ & Italicæ menſæ lautiores ſunt *t.2.p.164.*

T

TAbaci maſticati uſu peregrinantes famem & laſſitudinem non ſentiunt *t. 2.p.43.*
Tabacopæi vertiginoſi *t.2.p. 42.*
Tabaci fumus pulmones exſiccat, & ad maraſmum deducit *t.2.p.43.*
Tabacum hæmorrhoidas provocat *t.2.p.42.*
Tabaci decoctum ad empyematicos ſanãdos ſalutare compertum *t. 2.p.43.*
Tabaci maſticatio nimiam ſalivam eliciendo maraſmum inducit *t. 2.p. 43.44.*
Tabes ex nimia lactatione *t.2.p.57.*
Tempeſtas humida lutulenta *t.1.p.114.*
ſicca frigida *t.1.p.135.*
Temperamentis melancholicis, pituitoſis China China inſalubris *t.1.p.173.*
Temperamentis bilioſis tutior Chinæ Chinæ uſus *t.1.p.174.*
Temporum mutationes obſervandæ ut in illis nec medicamenta, nec venæ ſectiones celebrentur *t.1.p.122.*
ſic Solſtitia, Æquinoctia, Canis, Arcturi exortus, Plejadum occaſus: iſtis temporibus morbi maxime judicãtur, alii perimunt, aut in ſpeciem aliam convertuntur *ibid.*
Temulentia num a parte vini acida an alkalica & ſulphurea, opiniones variæ *t.2.p.61.*
pro parte ſulphurea decernitur *ibid.*
Terræmotus interdum novos fontes producut, & veteres obſtruunt *t.1.p.215.*
Terræmotus pravas exhalationes inferunt, quæ aerem inficiunt *t.1 p.121.*
Tertiana ſimplex in duplicem converſa, & quare *t.1.p.128.*
Tertianam, & quartanam febrem majori viſciditate differre, quorundam opinio *t.1.p.130.*
Tertianæ intermittentes malignæ Hippocrati nothæ *t.1.p.176.*
Thea infuſum ad corpulentiam prodeſt. *t.2.p.190.*
Theleſii opinio de mari, quod ſit fons interioris oceani in centro terræ *t.1.p. 211.*
Thomæ Burnetii Angli de ſtatu mundo anteluviano, & terræ intra cavernas ſciſſione opinio *t.1.p.203.*
Tibicines hæmoptoici facile fiunt *t. 2. p. 98.*
Transpiratio ut conſideranda in ſenibus *t.2.p.185.*
inſenſibilis ſaniores, ſed debiliores reddit homines *t.2.p.173.174.*
Tranſtiberina regio antiquitus habebat officinas ſordidiores *t.2.p 40*
Tributum ſuper urinam quares Veſpaſiano impoſitum *t.2.p.36.*
Triticum cur pulverem ſemper a se dimittat *t.2.p.72.*
Triticum non adeo longævum ut aliæ fruges *t.2.p.72.*
Triumviri in Inſula Labinii fluminis prope Mutinam horrendam proſcriptionem firmarunt *t. 1. p. 208.*
Typographi imbecillitati viſus obnoxii *t.2.p. 120.*
Typographi qui ad torcular exercentur in pleuritides, peripneumonias facile incurrunt *t.2.p.121.*

V

VAletudinarius ad negotia publica ineptus eſt *t 2.p.148.*
Valetudinis conſervandæ regulæ quibus ſcriptæ *t.2.p.149.*
Vallis Padusa a mari Placentiam uſque exporrigebatur *t.1.pag. 207.*
Vallis Padusa a M.Scauro in uberrimos campos

campos traducta *t.* 1. *p.* 208.
Vapores, ſeu vaporoſa effluvia num aerem leviorem reddant inquiritur t. 1. *pag.* 274.
Varia ſtrata in puteorum profunditate varias eluviones diverſis temporibus ſignifiant, nequaquam vero cataclyſmum *t.* 1. *p.* 209.
Varia ac diverſa ſtrata in montibus obſervantur *t.* 1. *p.* 219.
Variolæ ex ſanguinis ſtagnatione ab acido luxuriante *t.* 1. *p.* 125.
Variolæ poſt ingentem æſtatis calorem erumpere ſolent *t.* 1. *pag.* 152
Venatio & aucupium exercitii genus laborioſum *t.* 2. *p.* 135.
Venatio exercitium inæquale *ibid.*
Venatio Principibus olim familiaris t. 2. *p.* 168.
Venationis utilitas *ibid.*
Venatio varia morborum genera ſibi adſciſcit *t.* 2. *p.* 136.
Venatoribus qui ex arte quæſtum ſibi procurant caute magna remedia adminiſtranda *ibid.*
Venæ lacteæ ab Aſellio inventæ *t.* 1. p. 11.
Venæ ſectio agricolis repetita parum felix *t.* 2. *p.* 100.
Venæ ſectio in morbis caſtrenſibus ſuſpecta *t.* 2. *p.* 196.
Venæ ſectio quando infelix *t.* 1. *p.* 136.
Venæ ſectiones præſervatoriæ t. 2. *p.* 193.
Veneris uſus commoda t. 2. *p.* 170. 171.
Veneris uſus ſit modicus *ibid.*
Venena num particularem habeant cum variis corporis partibus antipathiam *t.* 2. *p.* 30.
Venter artium magiſter *in Præf. t.* 2. *p.* 3.
Venti auſtrales mercurium in barometro deprimunt t. 1. *p.* 271. 283.
Venti auſtrales & boreales quid præſtent *t.* 1. *pag.* 154.
Venti borales mercurium in barometro attollunt *t.* 1. *p.* 271. 283.
Venti ſolis radios hebetant, nec diſcutiuntur vapores terrei; hinc aer inficitur *t.* 1. p. 120.
Venti propriis qualitatibus aerem afficiunt t. 1. p. 138.
Ventriculus mari ſimilis *t.* 2. *p.* 215.
Verminationis cauſa *t.* 1. *p.* 131.
curatio per Chinam Chinam *ibid.*
Vermes quandoque excitant ſingultum *t.* 1 *p.* 116.
Veſpillones malignis febribus obnoxii *t.* 2. *p.* 46.
Veſpillonibus parce ſanguis detrahendus *t.* 2. *p.* 47.
Veſpillones raro ſeneſcunt t. 2. *p.* 46.
Veſuvius mons eodem tempore duos torrentes peperit, unum ignis, alterum aquæ *t.* 1. *p.* 215.
Victus ſimplicitas vitam longam efficit t. 2. *p.* 160.
regimen in ſenio t. 2. p. 183.
Principii ſanitati adverſatur t. 2. *p.* 159.
Vigiliæ nocturnæ nocent t. 2. p. 172.
Vinacea multum ſpiritus ardentis continent *t.* 2. *p.* 60.
Vina cur autumno facile aceſcant t. 1. p. 128.
Vini abuſus vitandus *t.* 2. *p.* 165. 166.
Vini ſpiritus in paralyſi t. 1. p. 145.
Vini ſpiritus rectificatio ſine diſtillatione per alkalia infuſa t. 2. p. 61.
demonſtrat temulentiam fieri a vini parte ſulphurea t. 2. p. 63.
Vina recentia magis diuretica, quam vetera t. 2. p. 64.
Vina generoſa modice ſumpta arthriticis minus noxia, quam Vina tenuia large epota t. 2. p. 62.
Vini ſpiritus ſanguini recenti permixtus non ſemper ebullitionem excitat t. 2. p. 61.
Vino quid percolatio conferat? t. 2. *p.* 166.
abutentes Principes *ibid.*
Vinorum varietas vitanda t. 2. *p.* 159.
Vinum ſanat eas diſpoſitiones quas facit t. 2. p. 64.
Vinum ethicum Ariſtoteli quid t. 2. *p.* 166.
Vinum magnum cardiacum, & remedium in quibuſdam febribus t. 1. p. 117.
Vinum in febribus ab acido optimum remedium t. 1. p. 129.
Vinum recens cur interdum quoſdam recreet a vino veteri afflictos t. 2. p. 227.
Vinum ſanguis terræ t. 2. p. 64.
Vinum tenue acorem induit, ideo non bonum t. 1. p. 129.
Vinum vetus Auctori vitæ ſobriæ erat valde hoſtile æſtivis menſibus, novum vero valde ſalubre *t.* 2. p. 227. 228.
Viperina medicamenta quando utilia t. 2. p. 149.
Viperæ temperies *ibid.*
Virginitatis ſignum t. 2. p. 171.
Vis conſuetudinis ad ipſas quoque plantas

tas extenditur t.2.p. 200.
Vita longa a victus ſimplicitate t.2.p.160.
Vita sobria hominum præservat ab animi paſſionibus t. 2.p.206.
Vita sobrietas observari solita interdũ vicaria venæ sectionis t. 2. p. 207. 208.
Vitra colorata suos artifices necant t. 2. p. 19.
Vitrarij ſoli sapientes, qui ubi 40. annum attigerint artem suam deserunt ibid.
Ulceribus piscatorum aqua marina remedio eſt & quam ob causam t.2.p.103.
Vocis exercitatio quos morbos pariat t.2.p.96.
Vocis exercitatio uti cantus, lectio, quomodo ex Hippocrate animum moveant t.2.p.97.
Vocis asperatæ remedia t.2. p.98.
Vomitus sanat febres intermittentes t. 1. p. 127.128.
Vota publica pro Principibus de sanitate sunt nuncupanda t.2.p.148.
Vox acuta unde t.1.p.144.
Urbes nullæ, nec oppida erant prope Padum usque ad mare infra Brixillum cum apud Scriptores nulla fit mentio t.1.p.209.
Urbs Venetiarum sola nunquam vidit truces hoſtium vultus, uti aliæ urbes t.2.p. 219.220.
Urinator in fundo maris cur aquæ presſionem non sentiat t. 1.p. 196.
Urinæ veteris usus ad purpureum colorem lanis conciliandum t.2.p.33.
Urina epota mulieribus menses revocat t.2.p.36.
Uſtrina cadaverum prope ædes alienas vetita t.2.p.46.
Uſus Chinæ Chinæ in larga doſi in Germania adhibitus t. 1. p.180.
Vulnera in caſtris malignum aliquid habent adjunctum t.2.p.107.
Vulnera parva percuſſiones leves in corpore impuro persæpe lethales t. 2. p. 208.

FINIS.

[illegible]

[illegible] Rosar. Albo[illegible]

Plantagin[illegible]

Sacchar. [illegible]

[illegible] Iulep. [illegible] XV. [illegible]